

МАРКО
ЧЕРЕМШИНА

АКАДЕМІЯ
НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА ДУМКА»

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

1874—1927

ДОЖОВТНЕВА
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

МАРКО
ЧЕРЕМШИНА

НОВЕЛИ
ПОСВЯТИ ВАСИЛЕВІ СТЕФАНІКУ
РАННІ ТВОРИ
ПЕРЕКЛАДИ
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ ВИСТУПИ
СПОГАДИ. АВТОБІОГРАФІЯ
ЛИСТИ

КИЇВ
НАУКОВА ДУМКА

1987

Том знакомит с творчеством Марко Черемшины, в частности с новеллами из сборников «Верховина», «Парасочка», «Село во время войны» и других, а также с поэзиями в прозе «Карбы», переводами, избранными письмами.

РЕДАКЦІЙНА
КОЛЕГІЯ

І. О. Дзевєрін (голова)
О. Т. Гончар
Ю. Е. Григор'єв (секретар)
В. Г. Дончик
М. Г. Жулинський (заступник голови)
П. А. Загребельний
С. Д. Зубков
Є. П. Кирилюк
О. В. Мишанич
Л. М. Новиченко
Д. В. Павличко
Ф. П. Погребенник
В. М. Русанівський
О. В. Шпильова
М. Т. Яценко (заступник голови)

Вступна стаття, упорядкування і примітки
О. В. МИШАНИЧА

Редактор тому
В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

Редакція художньої
літератури

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

Видатний український письменник-демократ і культурно-громадський діяч Марко Черемшина увійшов в історію української літератури як талановитий майстер слова, співець знедаленої Гуцульщини. Його самобутня творчість всебічно відбиває тяжке життя українського трудового люду колишньої Буковини й Галичини в умовах буржуазно-поміщицького ладу цісарської Австро-Угорщини і панської Польщі. Письменник належав до того кола прогресивних письменників кінця XIX — початку XX ст., на яке вирішальний вплив мала могутня творча індивідуальність Івана Франка і його революційно-демократичні ідеї. Соратниками і побратимами Марка Черемшини по перу були Василь Стефаник і Лесь Мартович, Осип Маковей і Ольга Кобилянська, Михайло Яцків і Стефан Ковалів.

Західноукраїнські землі перебували в той час під гнітом цісарської Австро-Угорщини. Трудящі маси краю вели вперту і тривалу боротьбу за своє соціальне і національне визволення, за вільний культурний розвиток. Передові, демократично настроєні письменники Галичини й Буковини, йдучи за І. Франком, орієнтувалися на культуру й літературу всього українського народу, насамперед на творчість Тараса Шевченка. Такі з них, як Василь Стефаник, Лесь Мартович і Марко Черемшина, що склали так звану «покутську трійцю», вже на початку своєї творчої біографії зайняли помітне місце в загальноукраїнському літературному процесі. Цьому сприяла їхня виразна письменницька індивідуальність, яскраве літературне обдарування. І. Франко у статті «З останніх десятиліть XIX в.» писав: «Наша проза під пером Кобилянської, Стефаника, Черемшини, Яцківа набрала поетичного лету, мелодійності, ніжності, грації та різnorodності...»¹

Глибокий і всесторонній знавець селянського життя і побуту Марко Черемшина показав у своїх творах колоритну панораму життя гуцульського села впродовж понад чверті століття. Спостережливе око письменника-демократа і народолюбця пильно стежило за всіма соціальними змінами, що відбувалися в житті селян і вели від покори до активного соціального протесту.

Марко Черемшина здійснив творчий подвиг, написав головну книгу свого життя, у якій з великою художньою силою показано три етапи повіль-

---

¹ Франко Іван. З останніх десятиліть XIX в.— Збір. творів у 50 т. К., 1984, т. 41, с. 523.

ного вмирання гуцульського села: в «Карбах» воно задихається в лабетах злиднів, безземелля, марновірства, темноти, соціального гніту; в циклі «Село за війни» — воно «вигибає» під пострілами обох воюючих армій, не раз ілюструючи відомі слова В. І. Леніна, що імперіалістична війна «це — найреакційніша війна, війна сучасних рабовласників за збереження і зміцнення капіталістичного рабства»²; у «Верховині» його прибирають до рук нові пани і орендарі, ласі до чужого шматка, руйнуючи його матеріально і морально.

Свіжість таланту Марка Черемшини, його неповторна і наскрізь оригінальна мистецька палітра, самобутнє поетичне світобачення — все це забезпечило його творчості почесне місце в українській дожовтневій прозі.

Марко Черемшина (Іван Юрійович Семанюк) народився 13 червня 1874 р. в с. Кобаках Косівського повіту в селянській родині. Батько Марка Черемшини Юрій Семанюк хоч і належав до бідних селян, але як для свого становища був людиною освіченою, дружив з Юрієм Федьковичем, мав дома чималу бібліотеку, любив співати, малювати.

Дитячі літа майбутнього письменника пройшли у діда по матері Дмитра Олексюка. Пізніше у автобіографічній новелі «Карби» Марко Черемшина зворушливо розповість про свої дитячі враження і переживання, про ті картини, які він виніс із гостинної дідової хати. Після закінчення сільської початкової школи у 1889 р. батько віддав сина до коломийської польської гімназії, де він, як і інші селянські діти, пройшов сувору життєву школу. Постична картина розлуки з селом, мрії батьків і дітей про навчання, про кращу долю відтворені пізніше у «згадці», присвяченій пам'яті батька, «Бо як дим підоймається». Синова наука дорого обходилася батькам. Щоб його утримувати в гімназії, вони щороку продавали по моргові поля. Юнак зазнав різних принижень, поки не скинув селянський одяг і не вбрався у міську одягу, поки не опанував добре польську мову. Невдовзі Іван Семанюк став одним з перших учнів гімназії. Не задовольняючись програмою, він пильно зайнявся самоосвітою, читав книжки з бібліотеки, яку таємно збирали гімназисти. Це були переважно твори українських, російських і польських письменників.

«У гімназії,— писав письменник у «Автобіографії»,— зазнакомився я з цілою нашою літературою від договорів з греками та Данніла Заточника до Франка і Чайченка. Дуже велике враження робили тоді на мене Шевченко, Франко і думи та народні пісні у збірнику Головацького. Крім того, я захоплювався дуже Гомером, Шекспіром, Словацьким, Шіллером і Гоголем».

В старших класах гімназії Марко Черемшина розпочав свою літературну діяльність. Влітку 1895 р. він написав драму «Несамовиті» і надіслав її на конкурс, оголошений львівським журналом «Зоря». У драмі показано життя сільської молоді, яка боролася з соціальною несправедливістю,

² *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 27, с. 1.

темрявою і забобонністю селян. Хоч драма й була оцінена рецензентом позитивно, вона ні в друк, ні на сцену не потрапила, текст її загубився. Збереглися лише два уривки чорнового автографа — початок першої і п'яга дія.

На початку квітня 1896 р. в чернівецькій українській газеті «Буковина», яку редагував відомий письменник, критик і публіцист О. Маковей, надруковано перше оповідання І. Семанюка «Керманич» під літературним ім'ям «Марко Черемшина».

Після закінчення гімназії Марко Черемшина восени 1896 р. виїжджає до Відня, щоб продовжити навчання в університеті. Він мав намір вступити на медичний факультет, але там була дуже висока плата за навчання, тому залишився на юридичний, де плата була найнижчою. Пізніше в «Автобіографії» Черемшина писав: «Права учився я у Відні для хліба, а більше займався літературою та просвітою»; «зачитувався в красному письменстві німецькому та російському...» У Відні Марко Черемшина, крім навчання, займається культурно-громадською роботою, стає членом земляцьких студентських товариств «Січ», «Товариство студентів з Росії», робітничого товариства «Поступ». Ці товариства влаштовували літературні вечори, дискусії, відзначали пам'ятні літературні дати. Під впливом новітньої європейської модерністської літератури він пише свій «ескіз з великоміського життя» «Нечаянна смерть», створює цикл поезій у прозі «Листки». Старші товариші по перу О. Маковей і І. Франко доброзичливою критикою і дружніми порадами допомогли молодому письменникові вийти з манівців модернізму і повернутися до зображення народного життя. У травневій книзі «Літературно-наукового вісника» за 1899 р., редагованого І. Франком, було надруковано два «образки з гуцульського життя» — «Святий Николай у гарті» і «Хіба даруймо воду», які засвідчили появу нового письменника-реаліста. Протягом 1900 і 1901 рр. у львівському «Літературно-науковому віснику» і чернівецькій «Буковині» надруковано ще ряд оповідань, які склали першу книгу письменника «Карби. Новели з гуцульського життя», видану у 1901 р. заходами студентського товариства «Молода Україна». Ця невеличка книжечка одразу поставила Марка Черемшину на одне з чільних місць серед українських новелістів початку ХХ ст.

Після виходу «Карбів» у літературній творчості Марка Черемшини настала тривала нерерва. 1901 р. він закінчив навчання в університеті, та лише у 1906 р. одержав диплом. Фахова практика у Відні не давала йому задоволення, тому Марко Черемшина з жовтня 1906 р. перебрався до містечка Ділятина, де працював адвокатом шість років. У 1912 р. він відкрив власну адвокатську канцелярію в м. Снятині і тут залишився до кінця життя, захищаючи селян від австро-цісарської і польсько-шляхетської сваволі.

Дружина письменника згадує, що в ці роки «на його письмовому столі поруч з суворими і стислими кодексами і різними юридичними книгами були чернетки, замітки до майбутніх творів. Він завжди був у творчому настрої. В адвокатській канцелярії Черемшині набігала не одна тема, не один сюжет викреслювався в його уяві. Серед паперів були плани новел, матеріали

для яких брав письменник з судової практики. Однак основний професійний обов'язок відсував творчі задуми на другий план»³.

На початку першої світової війни Марко Черемшина разом з дружиною виїхав до батьків у село Кобаки, яке опинилося у зоні воєнних дій. Він був свідком жахливих картин воєнного лихоліття, від якого страждали насамперед прості люди, убогі гуцули. З листопада 1914 р. до січня 1915 р. письменник вів щоденник, у якому занотовував свої враження від воєнних подій. «В Ілінцях дуже позбиткували людей» (10. XII 1914); «...повели гуцулів, 20 жінок і дівок..., а село їм спалили. Нагайками їх били, аж кров йшла» (20. XII 1914); «В Рожнові тиф грасує» (23. XII); «...наші (тобто австро-угорські солдати.— О. М.) зближаються, але дуже хлопів вішають» (25. XII); «В Дехтинці... багато хлопів повішано» (6. I 1915); «На Буковині страшно вішали..., а ще били страшно» (9. I 1915).

Марко Черемшина не міг лишитися байдужим до страхіть злочинної війни, у нього виникає задум цілої книги оповідань «Село за війни». У цей час він працював над новелами «Село вигибає», «Зрадник», «Село потерпає» та іншими. Сюжети для своїх творів письменник брав безпосередньо з життя.

У травні 1915 р. Марко Черемшина повернувся до Снятина, де продовжував громадську і письменницьку роботу.

Після закінчення імперіалістичної війни і розпаду Австро-Угорщини західноукраїнські землі загарбала панська Польща. Буржуазна влада почала переслідувати прогресивні сили краю, які під впливом перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції піднялися на боротьбу за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. Марко Черемшина знову відкрив адвокатську канцелярію у Снятині, де, як писав у «Автобіографії» «заступав мужиків перед судом та різними властями».

Письменник налагоджує зв'язки з Радянською Україною, посилає свої нові твори в київські та харківські журнали. У 1925 р. у Києві вийшла книжка новел Марка Черемшини «Село вигибає», до якої ввійшли новели із збірки «Карби», а також нові оповідання і переклади. Окрилений цим успіхом, письменник активно займається літературною творчістю, готує нову книжку. Раптова смерть 25 квітня 1927 р. обірвала всі його творчі плани. Нові дві збірки оповідань — «Село вигибає. Вибрані оповідання. Кн. 1» і «Верховина. Вибрані оповідання. Кн. 2» вийшли у видавництві «Книгоспілка» 1929 р. уже посмертно.

На формування світогляду Марка Черемшини великий вплив мала усна народна творчість, безпосередня його близькість до народного життя. Та вирішальне значення для нього мало знайомство з революційно-демократичними ідеями передових російських і українських письменників XIX ст., з ідеями наукового соціалізму.

³ Семанюк-Черемшина Наталія. Спогади про Марка Черемшину. Львів, 1958, с. 28.

Марко Черемшина добре знав українську літературу. В його особистій бібліотеці були зібрані майже всі кращі твори української дожовтневої літератури. З російської літератури його улюбленими письменниками були Пушкін, Гоголь, Кольцов, Лермонтов, Чернишевський, Салтиков-Шедрін, Тургенев, Толстой, Достоевський, Успенський, Короленко, Горький. Бібліотеку заповнювали книги польських, болгарських, західноєвропейських письменників, які він читав в оригіналі, вільно володіючи основними європейськими і слов'янськими мовами.

Взірцем для Марка Черемшини були твори українських письменників-класиків — Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Ю. Федьковича, І. Франка та ін. Найбільший вплив на нього справила творчість Т. Шевченка. Письменник брав участь у відзначенні шевченківських роковин, регулярно виступав з доповідями-«відчитами» про життя і творчість Т. Шевченка, у яких в популярній формі розкривав роль і значення поета в історії українського культурно-громадського життя. У одному з таких «відчитів», написаному в 1908 р., Марко Черемшина з великим пієтетом говорить про «найлуччого сина України», «співця народного, громадянського життя», який «умів проникнути в суть всього народного життя», «умів дивитись на людей душею». Письменник виступив проти тих буржуазно-націоналістичних шанувальників Шевченка, які бачили в ньому тільки співця романтики минулого. Він підкреслював «широкий гуманізм Шевченка», інтернаціональний характер його творчості, що протистояла як «узькоглядному шовінізму», так і націоналістичним домаганням того панства, яке «забавлялось було... в український патріотизм», говорило «про братерство і волю», а насправді дерло, «як і передш, шкуру з братів «незрячих» гречкосіїв». Марко Черемшина піддав гострій критиці і шовіністичні погляди, розуміючи, що вони стоять на перешкоді єднання народів і їх культур: «Шовінізм,— писав він,— стоїть уперек міжнародному братерству, не дає статися широкій загальночоловічій (загальнолюдській.— О. М.) кооперації». Марко Черемшина визнавав індивідуальність кожного народу, відстоював «свободу кожного народу розвиватися відповідно до природи своєї рідної сторони, без насильного порушення мови і інших етнографічних відмін».

Великим учителем і наставником Марка Черемшини був І. Франко. На молодого письменника, що тільки-но починав свій творчий шлях, І. Франко справив враження «великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко ще далше» («Фрагменти моїх споминів про Івана Франка»). За дружньою порадою І. Франка, який побачив у студентові Віденського університету справжній письменницький талант і глибоке знання селянського життя, Марко Черемшина кинув писати поезії в прозі і звернувся до мужицького побуту. І. Франко редагував перші оповідання Марка Черемшини, високо оцінив його збірку «Карби». У 1906 р., реагуючи на перерву у творчості Марка Черемшини, І. Франко з гіркотою зауважив: «Також мовчить і талановитий автор оповідань з життя Гуцульщини Марко Черемшина»⁴.

⁴ «Рада», 11 січня 1907 р., № 8, с. 2.

Марко Черемшина — один з найбільш «фольклорних» українських письменників. Усна народна поезія — відчутний складник його оригінальної літературної творчості. Вона присутня і в виборі сюжетів, і в композиції, і в змалюванні образів, і в мовностилістичних засобах кожного твору, і в інтонації розповіді. Народні пісні, голосіння, казки, оповідання, прислів'я і приказки, народне образне слово, вплетені в авторський текст, сприймаються як невіддільна його частина. У «Автобіографії» Марко Черемшина зазначав: «Етнографічних матеріалів я не збирав, бо сам був тим матеріалом, пересякнувши наскрізь народними піснями та казками із самого малку. Я виріс серед співанок, та казок, та сопілок, вдихав їх в себе і віддихав ними». Отже, художнє світобачення і світоприймання письменника було глибоко народним, йшло від народних джерел. Трагізм народного життя у конкретно-історичних обставинах того часу, узагальнений в усній літературі народу, знайшов своє відображення у трагічних образах і життєвих колізіях оповідань, малих фейлетонів, новел, образків і ескізів Марка Черемшини. Це не декоративне оздоблення, не зовнішнє запозичення фольклорного матеріалу, а органічне злиття з ним. Літературно-фольклорний симбіоз — характерна риса самобутнього таланту Марка Черемшини.

Марко Черемшина був свідомий свого громадянського покликання і письменницького обов'язку. Якщо перші написані ним твори були на теми «з великоміського життя», про «ледові квіти» і «заморожені фіалки», то дуже скоро він зрозумів своє покликання, раз і назавжди визначив напрям своєї творчості, присвятивши її життю того середовища, в якому народився, серед якого жив і яке найкраще знав. Як і В. Стефаник, він став «поетом мужицької розпуки», не шукав на селі ні етнографічної екзотики, ні поетичної ідилії, а сприймав його таким, яким воно було, — темним, забобонним, убогим, знедоленим, прибитим віками безпросвітньої нужди і зневаги, що не бачило ніякого виходу із своєї приреченості. Основа творчості Марка Черемшини глибоко соціальна. На самому початку своєї літературної діяльності молодий письменник висловив своє ставлення до села і його соціальних контрастів:

«У пригорщі брав би тото зелене село, леліяв би, як дрібненьку запашну отаву, гладив би, як паву.

Дивіть, хитається межі горами, гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає.

Хотів би тоті чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та скільки разів рука за ними посягне, стільки разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квітки на цминтарних струпішілих хрестах.

А хоч би їх позліткою золотити, не повеселяють.

А хоч би їх рососою росити, не покрасніють.

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити». («Карби»).

Самобутній талант Марка Черемшини на повну силу розкрився вже у першій його збірці «Карби». Пройшовши недовгу школу літературного учнівства, письменник виступив сформованим художником з чітко окресленою тематикою своїх творів, оригінальним почерком. Вся його творчість не вийшла за межі малої прози — оповідання, новели, образка, ескіза, в якій

він став вправним майстром. Цей малий мобільний жанр дозволяв йому відтворювати найсвіжіші події, відгукуватися на актуальні питання щоденного життя. Він досконало знав життя селян, їх побут, працю, звичаї, мрії і сподівання. Головним його героєм став безземельний гуцул, який не може вилізти з нужди, борсається в тенетах, розставлених йому папани, жандармами, лихварями, сільськими глитаями. Марко Черемшина змалював цілу галерею селянських типів, різних за своєю зовнішністю, вдачею, але однако-вих за долею — всіх їх тисне нужда, темрява і безправ'я. Жорстока капіталістична дійсність гнітила людей не лише фізично, а й духовно.

Назву збірці дало перше оповідання автобіографічного характеру — «Карби». На все життя у дитячому серці закарбовується людська кривда, і Марко Черемшина мав право запевнити свого читача, що ці карби «ніколи не загояться і не заростуть панським салом». Народні болі глибоко запали в душу письменника. Всі оповідання збірки проияті сумним настроєм, у них багато плачу, скарги на кривдників. Гірко нарікає на своїх дітей старий Чюрей («Дід»). Ставши зайвим ротом в сім'ї, він вкорочує собі віку. Тужить-голосить зведена паничем дівчина («Зведениця»). Для неї залишився один вихід — «глибокого плеса шукати». Ридає над здохлою конячиною Чічкою бідний гуцул-коновкар («Чічка»). Він втратив єдину годувальницю сім'ї. Дитячий плач чується в оповіданні «Злодія зловили». Напівпритомний від голоду малий сирота Юра припав до коров'ячого вимені, та багачі ловлять і жорстоко карають «злодія». Суцільним голосінням є оповідання «Грушка». Голосить не лише Ілаш над дружиною в домовині і діти над матір'ю, всі присутні на «грушці» вибухають плачем над долею сиріт. Митро Пасемків з оповідання «Лік» втратив здоров'я, працюючи на багатих. Показуючи сухою рукою на цвинтар, він сумно каже сусідові: «Брачіку Про, аді, де мій лік!» Та навіть у найскрутніші моменти, в хвилини розпачу ці люди не втрачають людської гідності, не принижуються перед своїми кривдниками. Мало між ними бунтарів, протестантів. Та й як боротися, коли ніхто не знає і не бачить виходу, коли найменший опір тяжко карається? В оповіданні «Раз мати родила» виведено такий образ селянина Юсіпка, що став на захист своєї честі. Доведений до відчаю, він підняв руку на жандарма. І хоч вини за ним не було ніякої, його тяжко побито і на пострах іншим відправлено до в'язниці.

Одним з кращих творів збірки «Карби» є новела «Святий Николай у гарті». До убогої селянської хати Курила Сівчука приходять езекутор і шукає, що можна взяти за несплачені податки. Він побачив там безпросвітню нужду і зняв з стіни закурений образ святого Миколая у дерев'яній різьбленій рамі. Ввечері, коли діти стали молитися і звели свої оченята на образ, не знайшли його на стіні. Гіркою іронією звучить відповідь батьків, що «святий Николай у гарті», тобто в арешті.

У цій новелі Марко Черемшина правдиво відтворив одну з сторінок селянського життя в умовах буржуазної дійсності. Селянину нічим заплатити податок, і він позбувається останнього, що має в хаті. Образ Курила Сівчука несе в собі велику силу художнього узагальнення. Автор не описує його детально, а знаходить кілька фраз, з яких вимальовується його становище,

художній портрет: «Його худе, поморшене лице, кучма нерозчесаного волосся, сухоребрі груди, що їх обіймає собою темна, латана сорочка, витерті червоні холошні і худокості, босі ноги говорили самі за нього, що він є. Він не потребував представлятися. На його стан зложилися віки нужди і вип'ятували на ньому грубими буквами: «мужик». Прибитий, затурканий, він не перечить силі влади, розуміє, що закон проти нього. Щоб якось продовжити голодне існування сім'ї, він наважується приховати свої убогі пожитки від езекуторського ока, та чи надовго? Сардак, сорочка, постолі, «ненин киштар, опинка та й сорочка», дитячі «кожушинки та й сорочічки, обі верітці, вузлик муки, бербеничка з огірками», «два глиняні горшки», п'ять дерев'яних ложок, стільки ж червонявих мисок і кулешінник» — ось і все те «рухоме майно», яке вдалося врятувати. Езекутора показано тільки як «фугурку», що сліпо виконує накази. Майстерно відтворено сцену очікування езекутора. Короткий діалог відбиває все те напруження, яке склалося.

Ідкий сарказм вкладено в саму назву новели «Святий Николай у гарті». Письменник не тільки одверто засуджує грубе свавілля експлуататорів, а й протестує проти тих духовних кайданів, що їх накладала церква на трудящих, закликаючи до покори, підтримуючи в них марновірство.

Іронією, що переходить в сатиру, сповнено оповідання «Основини». Облутану забобонами Семениху зганяють з насидженого місця, вона мусить будувати нову хату «край Довбушевого звору, на маленькій трикутній поляночці». Семениха спробувала шукати правду, пустила майно на адвокатів, їздила до Відня, надіючись, що її захистить «депутат Каньовський», та нічого не домоглася — всюди її зневажали, вимагали тільки грошей. Після розповіді Семенихи саркастично лунають мужицькі п'яні голоси: «Дай боже панам житє!»

Марко Черемшина, як і його літературні побратими Василь Стефаник і Лесь Мартович, бачив безвихідне становище мужика. Пізніше, уже досконало знаючи соціальну анатомію гуцульського села і показавши весь трагізм його життя протягом першої чверті ХХ ст., Марко Черемшина з гірким болям відзначав: «Серед мужиків усього світу наш мужик у найгіршім положенню, з якого не може знайти виходу. Злягає на нього щораз то інша і щораз то лютіша форма кріпацтва, поневолення і голоду і давить його, як скала. І ніхто його не шкодує, ніхто йому не помагає, а навпаки: кожний його використовувє («Стефаникові мужики»).

Рання творчість Марка Черемшини сильна показом темних сторін селянського життя. Як письменник-демократ він співчував долі своїх героїв, віддавав їм усю любов свого серця, палко бажав поліпшити їхнє життя.

Творчість Марка Черемшини привернула увагу критики. І. Франко у статті «З останніх десятиліть ХІХ в.» одразу визнав талант молодого прозаїка і зарахував його до «різнобарвної китиці індивідуальностей»⁵ в українській літературі початку ХХ ст. А Леся Українка назвала Марка Черемшину «цікавим і оригінальним талантом»⁶.

⁵ Франко Іван. З останніх десятиліть ХІХ в. Зібр. творів у 50 т. К., 1984, т. 41, с. 524.

⁶ Спогади про Лесю Українку. К., 1963, с. 193.

Після тривалої перерви, на початку імпералістичної війни, Марко Черемшина знову повернувся до літературної творчості. Основною темою його нових оповідань стає «село за війни». Чорним хижим круком впала війна на убоге гуцульське обійстя, зруйнувала його, погнала газдів на fronti, посиротила дітей, напустила на село різних кровопивць. «Розступилися гори на два табори,— з боєм говорить письменник в ескізі «Село потерпає».— Громами себе розсаджують, кременисті голови собі розбивають, ліси на тріски розколюють, ізвори людьми рівняють». Здавалося, що в цій військовій завірюсі зовсім «село вигибає». Письменник-гуманіст виступив з антимілітаристськими творами, у яких засудив війну, показав страхітливі її наслідки.

До царської армії були мобілізовані селяни-гуцули, які гинули у братовбивчій війні з такими ж селянами царської армії. Письменник показав, як за найменші симпатії до «москаля» царські посіпаки вбивали невинних людей. Дід Чурей побачив страту гуцула і дізнався, що гуцула мають стратити за «москаля». Він не втерпів і дивувався: «Нащо чоловіка задурно тратити, та же москаль світ годує!» Після цих слів «за часок дід гойдався синій поруч із гуцулом» («Перші стріли»).

В оповіданнях циклу «Село за війни» змальовано похмурі картини розправи царської воячки над мирними жителями, яких звинувачували в зраді, в шпигунстві, в симпатіях до «москаля», у спілкуванні з «козаками». Характерним з цього погляду є оповідання «Зрадник». Зрадником став селянин Василь, бо його чорна корова у літню спеку перебігла лінію фронту. Командант визначив, що чорна корова — то був «знак для неприятеля» і ні в чому не винний «зрадник» гине. У оповіданні «Поменник» показано, як розстріляно цілий гурт селян тільки за те, що під час перебування в селі «москалів» піп поміняв їм старі «поменники» (поминальні книжки) на нові з православним хрестом. Безглуздість таких езекуцій над селянами очевидна, та все це робиться іменем царя. З іронією говорить письменник, що із входом в село «жовнірні» воно «робиться тісарським», стає об'єктом царської сваволі. На голову царя і його «дітей» (вояків) сиплються людські прокльони, бо всюди вони залишають за собою руїни і смерть, «Гуцулю за горло тримають». «Бодай їм путь пропала!» — цим народним прокльоном на адресу царської саранчі названо одне з оповідань циклу. Повернувшись в село після відступу, «пани тісарські» з наказу команданта, «проводатора тісарського», слова якого звучали «як розум тісарський», розстріляли поважних селян, коли ті намагалися врятувати церкву. Вони просили залишити церкву на австрійському боці фронту, сподіваючись, що «москаль не киває церков». Якщо ж церква опиниться на боці «москаля», то її спалять царські війська. Таке прохання селян сприймається як зрада, і «найперші газди» тут же біля церкви наклали головами.

На народному горі наживаються сільські кровопивці, лихварі. Через цикл оповідань на тему війни проходить образ шинкаря Дзельмана, який уміє вислугуватись як перед царем, так і перед козаками. Він підступно позбавляється ненависних йому селян, беручи одночасно хабарі ніби для

їхнього врятування від розстрілу, є звичайним мародером, який роздягає трупи вбитих вояків. Цей образ перейшов і в післявоєнну творчість Марка Черемшини, де Дзельман показаний повновладним господарем навколишніх гір і лісів, що не зупиняється перед злочином для збільшення свого багатства («Верховина»).

Заключним акордом у зображенні великої трагедії воєнного лихоліття є оповідання «Село вигибає». Письменник дещо згустив фарби у показі картини кінця села під час воєнної завірюхи, та він не погрішив проти життєвої правди, глибоко відтворив настрої і переживання приречених на загибель людей. Майже все село, що лежало по лінії фронту, було знищено. Кого не скосила куля, той вмирає від голоду, холоду, пошестей. Кілька смертельно хворих і голодних селян чекають свого кінця в трупарні на цвинтарі. Увага автора зосереджена на образі вїта, який тяжко переживає ще й те, що його син Петро пішов на війну і зник безвісти. Раптом до трупарні підійшло двоє — козак і жовнір: солдат російської армії привів у рідне село солдата австро-угорської армії, що «залишив очі цісареві». Емоційно, в стилі народних голосінь змальовано сцену зустрічі сліпого сина-жовніра з копаючим батьком. Батькове серце не витримало такої муки. Усвідомивши безвихідність свого становища, свою майбутню долю сліпого жебрака, тут же знайшов для себе кулю Петро. Побачивши таку картину, козак «закляв всю жовнірську долю» і допоміг поховати мерців.

Марко Черемшина показав війну і всі її жахливі наслідки через призму сприймання селянина-гуцула, якому вона несла руїну і загибель. Він не міг розуміти її справжніх причин, але добре бачив наслідки, дивився на неї «знизу», відчув її тягар на плечах трудового народу. Антимілітаристські твори Марка Черемшини близькі до творів на цю ж тему Василя Стефаника і Ольги Кобилянської.

Кінець війни не приніс полегшення трудовій Верховині. З-під австрійського ярма вона потрапила в польсько-шляхетське. Почався новий етап боротьби трудящих західноукраїнських земель за свої права. Дороговказом для них стала молода Країна Рад, до якої всім серцем потягнувся і Марко Черемшина. Письменник, такий чуйний до всього нового, до змін, що відбувалися в свідомості селян, одразу по закінченні війни включився в літературне життя, відгукнувся художнім словом на ті животрепетні проблеми, що хвилювали сучасників. Нові його оповідання, що склали цикли — «Верховина» і «Парасочка», присвячені двом головним темам: соціальному становищу гуцулів під владою нових «господарів» краю і морально-побутовим проблемам, породжених наслідками війни. Письменник побачив уже ті нові сили, що стали на оборону трудящих, нових «бунтарів», які не боялися жандармів, побережників, лісників, несли народове слово правди і надії. Таким є Іван Гавриш з новели «Коляда», що у текст обрядової пісні вкладає новий зміст, спрямований проти кривдників, «вовків». Це вже не той темний і забитий гуцул, що бідкається і голосить в оповіданнях збірки «Жарби». Іван Гавриш на повний голос кидає у вічі панам звинувачення: «що нема правди на божім

світі, що гине нарід у самім цвіті; що царем стала темная тюрма, за добре слово в голову куля. За темне слово, чорну зраду кличут сидати, подають ручку». Такі люди, свідомі своєї правоти, не відступали з обраного шляху, виборювали для народу ліпшу долю. «Пані комендантова» з насолодою розповідає про езекуції над ними: «Приведуть не раз тих арештантів, чи комуністів, чи соціалістів, та й у тім арешті коло них упрівають, аби від них дізнатися правди» («Верховина»).

Одним із помітних творів Марка Черемшини початку 20-х років є оповідання «Верховина», у якому відтворено життя гуцульського села в перші роки після війни. Господарями стали комендант жандармерії, панотець, присяжний, лихвар, лісник. Всі вони змовляються, щоб прибрати до рук господарство старого Орфенюка. Федір Орфенюк — один з найкраще змальованих художником гуцульських типів. Заможний газда господарює з невісткою. Газдиня загинула від кулі, єдиний син не повернувся з війни. Всю свою любов він переніс на онуків, хоче на них переписати маєток. Тоді «псярство» замахнулось і на його життя. Під мелодію популярної пісні «Верховино, світку ти наш», яку горланить п'яне збіговисько у лісовій віллі, обікраденого, зневаженого Орфенюка підступно вбиває жандармська куля. Повне моральне здичавіння представників пануючої верхівки, зневаження ними елементарних людських прав — ось що побачив письменник на зеленій Верховині. Він гнівно затаврував нових окупантів і запроваджений ними фашистський терор.

Марко Черемшина показав, що в'язниця стала однією з характерних ознак гуцульського побуту. Гуцули розуміють, що «ми в жмені тепер, їх право, а наш кримінар!» («Писанки»). За участь у якихось зборах група селян засуджена до місячного ув'язнення, але тюрми були переповнені, і вони мусять чекати до весни. Щоб не втратити дорогий весняний час, гуцули оббивають пороги начальства, дають директорові тюрми хабара, щоб він їх замкнув взимку («Ласка»). Саркастично звучить подяка селян за таку «ласку». Письменник звинувачує весь пансько-шляхетський режим, що перетворив Гуцульщину на тюрму. Тільки вийшов із в'язниці свідомий селянин Іван Гавриш, а йому вже підступно готують новий «ланцушок на руки» («Коляда»). Гинуть по тюрмах, стають перед судом невинні люди, а ті, хто коїть справжні злочини і заслуговує кари, ходять на волі. В ніч на Івана Купала жандарм злочинно вбив невинного гуцула Івана Шепитарюка. Риторично звучить питання, поставлене селянами: «А того, що газду убив, на суд не ведете?» («На Купала, на Івана»). В цих оповіданнях виразно бринять сатиричні нотки в адресу експлуататорів, показано, як від колишньої сліпої покори гуцули піднімаються до протесту.

Соціальне питання на західноукраїнських землях тісно пов'язувалося з питанням національним. Встановивши штучний кордон на Збручі, пілсудчики у згоді з місцевою українською буржуазією почали шалений наступ на українське трудове населення, утискували його економічно і політично, принижували його національну гідність. Експлуатовані трудящі маси тягнулися до Радянської України, бачили в молодій Країні Рад свою опору і надію, гуртували сили для боротьби з пансько-поміщицькою сваволею.

З політичних і цензурних причин Марко Черемшина ще не міг говорити відкритим текстом про сподівання своїх героїв, про їх погляди на Схід. В його творах 20-х років починають з'являтися згадки про «тоту Україну», під якою можна розуміти лише Радянську Україну. Героїню оповідання «Писанки» Паладючку окупанти катують у тюрмі «за тоту Україну». Юра з колядки «Сив-сокіл» уже має трембіту, якою можна подати голос

З крутої гори та й Чорногори
Поза Підгір'я до схід сонечка,
На ріку Дністер — на ріку Дніпер
На вітцівшину — на Україну.

Найповніше погляди на Україну відбито в оповіданні «Туга» (1925), що є перлиною творчості Марка Черемшини. Дівчина Марічка тужить за своїм коханим «Юрійком золотим», який пішов виборювати «тоту Україну» і не повернувся. Поняття України у героя, коли він ішов на війну, досить розпливчасте. Він уявляє її поетично: «Всі гори-долини та й полонини, як земля виширки, як небо ввишки». Такий поетичний загальник давав підставу деяким дослідникам бачити в «Тузі» невиразність ідейних орієнтирів письменника. Але ж твір написано у 1925 р. і вперше надруковано в радянському журналі «Життя й революція». Того ж року «Туга» увійшла до збірки «Село вигибає», виданої у Києві. Саме в цей час Марко Черемшина сам збирався приїхати до Києва і Харкова. Отже, реально для нього існувала тільки одна, Радянська Україна. Якоїсь двозначності тут бути не може. І якщо критики з буржуазно-націоналістичного табору хотіли б вбачати у Черемшининій «тій Україні» якась абстрактне поняття, то факти говорять зовсім протилежне.

На високих поетичних реєстрах в душі народних голосінь і колядок передано в «Тузі» монолог дівчини, її побивання за коханим. Вона звертається до сил природи — до сонця, до хмар, до лісу, до річки і просить допомогти знайти бодай сліди її милого. Одухотворена природа навіть дівчині образ її обранця, співчуває їй, подає надію. Над селом зібралися чорні хмари, а «село здригається та й сонечка визирає, аби тоті хмари розігнало». Зболена і спечалена дівчина із Підгір'ечка сподівається-таки свого милого «із-під сонечка, із далекої України». У лаконічних, немов кованих, насичених величезною поетичною експресією фразах «Туги» передано ідею єдності «Підгір'ечка» з усією Україною.

За жанром «Туга» не має аналогів в українській літературі. Це — п'ять поетичних монологів, п'ять окремих надфразних одиниць, вкладених в уста героїні. Її образно-поетичне мислення невіддільне від народнопоетичних уявлень про розлуку закоханих, виряджання милого на війну за рідну землю, його загибель, сподівання на його повернення. Дівчина лишається вірною своєму коханню. Дослідники мають всі підстави порівнювати «Тугу» Марка Черемшини з плачем Ярославни у «Слові о полку Ігоревім», який є апофеозом жіночої вірності. Туга згорьованої Ярославни за любим чоловіком, що пішов боротися «за землю руську», звертання до сил природи, сподівання на його щасливе повернення — ці «поетичні ходи» з плачу Ярославни немов пере-

несено в іншу історичну епоху і вкладено в уста Ярославни ХХ століття. Марко Черемшина написав «Тугу» у народнопоетичному ключі, літературна її основа невіддільна від народної символіки і образності.

Багато уваги в останній період творчості приділяв Марко Черемшина зображенню гуцульського побуту. Його цікавили морально-етичні проблеми. Війна залишила в свідомості людей глибокий слід, створила умови для вчинків, несумісних з поняттями здорової народної моралі. Письменник не обминув глибоких соціальних коренів деморалізації окремих своїх героїв. Причиною їх морального падіння була класова нерівність, що дозволяла багатим не зважати на почуття вбогих. Жертвами моральної розбещеності заможного Федуса стають сільські дівчата, чії наречені загинули на війні («Парубоцька справа»). Панський закон оберігав багатія, ставав на його захист. Та народна мораль не прощає таких вчинків. Розпусника вбиває погорджена ним красуня — циганка Ція. Не здійснилися мрії про щасливе сімейне життя інвалідки Петрихи («Інвалідка»). З глуфом зустріла сільська управа її скаргу на свою долю. Не поталанило на сімейне щастя вродливий Парасочці («Парасочка»). Росла вона, як і всі інші сільські дівчата, любила Василя та «смучя богачка... його відобрала». Познущалися багаті над бідною дівчиною, стала вона покриткою. Тоді Парасочка почала мстити, принадувала до себе чужих чоловіків, викликала лютю у молодиць. Вона жорстоко відплатила за свою кривду, своє понівечене життя. Війна зробила людей злими, недоброзичливими. Гуцулки побили Парасочку, а коли Парасоччина кара впала на них, всі щиро дивуються, як це «світ обмінився: газдині всподі, а нешта високо!». Ненормальні соціальні обставини знецінюють усталені віками моральні цінності. Автор не засуджує ні Парасочки, ні молодиць, переконливо показує, що виною такої деморалізації є соціальна несправедливість.

Продовжує цю тему оповідання «За мачуху молоденьку...». Письменник показав, що жадова до збагачення, намагання «присісти» чуже багатство штовхає людей на аморальні вчинки. Він змалював образи двох зажерливих багатирів, які заради особистого збагачення жертвують щастям своїх дітей. Не маючи звісток від сина з війни, старий удівець Іван Мотрюк вирішив одружитися з нареченою свого сина одиначкою Єленкою Мочернаковою, щоб приєднати її багатство до свого. Мочернаки погоджуються на цей нерівний шлюб, сподіваючись, що старий зять скоро помре і Єленка «присяде» його маєток. Ніхто з них не питає про почуття Єленки, яка тужить за своїм нареченим Штефаном, гидує осоружним старим багатцем. Після весілля, коли воля молодій Єленці була зламана, раптом повертається Штефан і вбиває батька.

Марко Черемшина не був письменником-моралістом, він визнавав, що «казаня ні сам не люблю, ні другому вертіти ухо науками не вакаюся» («Своя наука»). У своїх творах він оспівав чистоту взаємних людських почуттів, вірну любов гуцулів, їх палкий темперамент, серед чорних буднів важкого побуту знаходив світлу поезію чистого кохання.

Марко Черемшина виступав також з рецензіями, літературно-критичними статтями, спогадами, підтримував прогресивні тенденції літературного

розвитку. Надзвичайно високо цінував він творчість Т. Шевченка і І. Франка. Добрим словом згадував він про Ю. Федьковича, записавши від свого батька спогади про «буковинського солов'я» («Спомини Семанюка про Федьковича»). Найбільше уваги приділив Марко Черемшина своєму побратиму В. Стефанику, присвятивши йому кілька художніх творів і літературно-критичних статей («Добрий вечір, пане-брате...», «Желання», «Його кров», «Під осінь», «Стефаникові мужики»), у яких з любов'ю і натхненням говорив про творчість цього незрівнянного майстра новели, «поета мужицькі розпуки», який «приріс до села серцем і душею». Перед ним селяни «всі свої рани розкривають, весь свій біль на сонце видобувають, всю тугу ріками розливають, всю свою розпуку чорними хмарами розкладають». Марко Черемшина бачив у Стефаникові насамперед народного письменника, що сам виїшов з народних низів і зумів народний біль перенести на папір, видобути з свого серця «слова, гей зорі».

У своїх присвятах В. Стефанику, написаних у 1926 р., коли прогресивна громадськість західноукраїнських земель відзначала 30-річчя літературної діяльності письменника, Марко Черемшина у поетичній і публіцистичній формі створив образ письменника, близького йому за світоглядом і художнім баченням світу. Особисте і творче спілкування Марка Черемшини з Василем Стефаником може бути зразком щирої дружби і глибокого творчого взаєморозуміння двох великих художників слова, борців за народні інтереси.

Значне місце у літературній діяльності Марка Черемшини займають художні переклади, до яких він звертався протягом усього свого творчого шляху. Він перекладав з російської, болгарської, польської, чеської, угорської, німецької, австрійської, французької, голландської, бельгійської і норвезької літератур. Майже всі переклади здійснено з мов оригіналу. Тільки голландських і норвезьких авторів він перекладав за німецькими виданнями. Марко Черемшина добре знав західноєвропейські і слов'янські літератури, відбирав для перекладів такі твори, які були близькі йому ідейно й естетично. На першому етапі цієї праці він переклав кілька віршів О. Кольцова, гостро соціальне оповідання Е. Золя «Банкрот». Та перевагу віддав малій прозі письменників-модерністів, співзвучній із його поезіями в прозі (Жюль Ренан, Отто Канов, Йоганн Бойер, Роберт Шай, Петер Егге, Йоган Зейме, Йоганн Шлаф та ін.). І лише пізніше, у 20-х роках, він перекладає твори письменників-реалістів переважно на теми життя селянської бідноти. Серед них особливо виділяються переклади трьох оповідань угорського письменника-класика Калмана Міксата «Поганин Фільчук», «Багівецьке чудо», «Ягничка» і «Пиріг» болгарського письменника Ангела Каралійчева. Марко Черемшина надавав своїм перекладам місцевого колориту, пристосовував їх зміст і образи до умов гуцульського життя.

Художні переклади доповнюють оригінальну творчість письменника, відбивають намагання Марка Черемшини розширити обрії української літератури, збагатити її близькими і зрозумілими творами світового письменства.

Письменник-лірик, чарівник слова — так можна назвати Марка Черемшину за проникливий ліризм його розповіді, силу і образність слова, що несе у собі великий заряд експресії. Він брав ці слова з уст народу, підслухав у шумі смерек, подуві полонинських вітрів. Доля наділила його щасливим талантом віднаходити високу поезію у живій народнорозмовній мові, відображати буденні події на найвищих поетичних реєстрах.

Василь Стефаник назвав Марка Черемшину «великим поетом». Таке визначення випливає з усієї творчості письменника — тематики, образного мислення, манери письма, конструкції фраз і речень, зрештою, всього поетичного світовідчування. Письменник-реаліст мислив як поет, умів тонко передавати настрій. Якщо він змальовував веселі картини природи Гуцульщини, світлі сторони життя гуцулів — поетичну вдачу, нескоримість, глибину почуттів, то і поезія його була світлою, вигравала всіма барвами запашних весняних польових квітів. Коли ж він відтворював бездонне гуцульське горе, страхіття війни, тугу за нездійсненими людськими мріями, поетична палітра співця набирала темних відтінків, зливалася з народними голосіннями. Марко Черемшина живописав словом, володів найтоншими його образними відтінками, умів надати розповіді ритмомелодичного складу, музичного звучання. Народна поезія невіддільна від його прози, органічно злита з нею.

Марко Черемшина розпочав свою творчість тоді, коли в українській літературі йшли активні пошуки нових художніх форм і засобів їх вираження, коли письменники, продовжуючи традиції реалістичної прози XIX ст., намагалися вийти на нові шляхи, оновити прозу, надати їй більш сучасної форми.

Ключ до розуміння художньої специфіки нової школи белетристики XIX — початку XX ст., до якої належав і Марко Черемшина, дав Іван Франко. «Нова белетристика, — писав він, — се незвичайно тонка і філігранна робота; її змагання — наблизитися скільки можна до музики. Задля сього вона незвичайно дбає о форму, о мелодійність слова, о ритмічність бесіди. Вона ненавидить усяку шаблановість, ненавидить абстракти, довгі періоди і зложені речення. Натомість вона любить у смілих і незвичайних порівняннях в уриваних реченнях, у півслівцях і тонких натяках»⁷.

Мова у творах Марка Черемшини відіграє важливу роль художнього засобу відтворення реальної дійсності. Вживання ним великої кількості лексичних, фонетичних, морфологічних і синтаксичних діалектизмів зумовлене прагненням письменника найточніше відтворити мову своїх героїв, передати її у живому звучанні, зберегти її емоційну наснаженість і природну красу. У мові персонажів, діалогах і полілогах діалектна мова відтворена з максимальною повнотою, але це не побутова говірка, а високопоетична народна мова, що образно передає всі психологічні нюанси вчинків і думок мовців. Саме завдяки багатству розмовної і поетичної народної мови Марко Черемшина досяг високого ступеня типізації образів, надав своїм

---

⁷ Франко Іван. З останніх десятиліть XIX в. — Збір. творів у 50 т., т. 41, с. 526.

творам глибокого ліризму. Письменник щедро використовував порівняння, епітети, метафори фольклорного походження, зберігаючи водночас риси і стиль свого оригінального образного письма. Авторська мова, а також мова різних персонажів, не представників простого народу, більше наближена до літературної.

Для синтаксису Марка Черемшини властиві надфразні єдності, тобто об'єднання кількох речень з одним підметом для всіх або ж римуванням слів, що закінчують речення, ритміка у побудові фрази з елементами внутрішнього римування, інверсією, своєрідним порядком слів у реченні, з пропуском окремих слів. Ритмізація мови — одна з найхарактерніших рис індивідуального стилю Марка Черемшини. Цілі сторінки його творів написані оригінальними ритміко-інтонаційними структурами, з однаковими початками або однаковими дієслівними (присудковими) закінченнями, внутрішніми римами. Ось уривок із твору «Село потерпає», у якому в народнопоетичному дусі відтворено картину війни, загибелі цілого села:

«Заревіли громи, аж небо здригається, аж камінні скали лупаються.
Хто жие, най гине.

Не тото буря, що ліса не скорчувала, не тото кішня, що кос не вищербила, не тото бійка, що душі не згубила, але тото битва, що горами мече, але тото різня, що кервою дебри мулить, але тото баталія, що в один мах людей в шуки складає.

Та й тото не гармати, що села не пожолобили, з глинов не змісили).
Або ж поетична тирада з «Туги»:

«Трави клоняться і стеляться йому під ноги.

Радуйтеся, гори-долини, мій милий іде!

А де ж його густі брови, де твар молоденька?

Де рушниці назад плечей?

Де легкий хід парубоцький?

Де усміх саду увесні?

Де погляд ясної днинки?

Де запах меду?..

Вітрець повіяв, весь його образ звів...»

Чи імітація народної колядки:

«Захиталися дуби-явори, захиталися зелені гори.

Нічо не скину та й не покину. Хоть най зів'яну, згорю у тузі, не розлучуся, не розминуся, не розійдуся з напередовцем, стрільцем відважним, ні з його слідом на полонині, на крутих пляях, на строминах, на перехрестях, на перекодах, далеких полях...» («Туга»).

Найвищого рівня поетизація мови досягає у таких творах Марка Черемшини, як «Карби», «Зведення», «Село потерпає», «Село вигибає», «Бодай їм путь пропала!», «Зрадник», «Після бою», «Коляда», «Туга», «Бо як дим підоймається», «За мачуху молоденьку...».

Гуцульські діалектизми надають творам Марка Черемшини особливої поетичної чарівності, відбивають невичерпне образне багатство народної мови, її розмаїту метафоричність. Діалектизми стали для письменника одним із важливих додаткових художніх засобів відтворення образів гуцулів і

гуцульської природи, передачі думок і настроїв персонажів. Щоправда, вони становлять певні труднощі для сприйняття їх сучасним читачем. Марко Черемшина сам усвідомлював ці труднощі, тому в авторській мові намагався дотримуватись норм літературної мови, а до малозрозумілих слів у мові героїв давав пояснення. Прекрасна запашна поетична народна мова творів письменника сприймається нині як органічна властивість його художнього світобачення. М. Рильський дуже цінував «співучі, яскраво колоритні оповідання закоханого в покутський діалект Черемшини»⁸.

Творчість Марка Черемшини здобула високу оцінку літературної критики. Українське радянське літературознавство дало відсіч буржуазним і буржуазно-націоналістичним авторам, які намагалися зробити видатного письменника-реаліста «модерністом», перебільшували вплив на нього імпресіонізму. Марко Черемшина був і залишається письменником-реалістом, співцем гуцульської бідноти, майстром короткого оповідання, новели. Академік О. І. Білецький відносив Марка Черемшину до «видатних майстрів малої оповідної форми»⁹, високо цінував написані «живою мовою», його «співучі, що ніби йдуть від народних голосів, оповідання»¹⁰.

Один з радянських дослідників життєвого і творчого шляху письменника О. Засенко справедливо відзначає, що творчість Марка Черемшини «ввібрала в себе нев'янучу красу й привабливість того краю, який породив письменника-народолюбця і надихав його високопоетичне слово. У кожній новелі Марка Черемшини так чи інакше відбився духовний світ його земляків гуцулів-верховинців, їх з'явлення про природу й суспільство, про добрі й злі сили, їх віковічні прагнення до вільного, щасливого життя»¹¹.

Широке всенародне відзначення 100-річчя з дня народження Марка Черемшини у 1974 р. ще раз засвідчило любов до нього народу, невмирущість його творчості¹². Дата ця відзначалася згідно з ухвалою ЮНЕСКО.

Радянський народ глибоко шанує пам'ять видатного письменника-демократа. З 1949 р. в м. Снятині працює літературно-меморіальний музей письменника. Реставровано і відкрито як музей рідну хату Марка Черемшини в с. Кобаках. Там же споруджено пам'ятник співцеві Гуцульщини, а в Снятині відкрито пам'ятник-погруддя.

За радянських умов невпізнанно змінилася Гуцульщина, ставши краєм матеріального достатку і високої культури. Навколо рідного села письменника розкинулись поля колгоспу імені Шевченка. «Село розквітає» — так говорять земляки Марка Черемшини про своє село, перефразовуючи колишній його крик душі «Село вигибає». Високоталановита і глибоко демократична за своїм ідейним змістом творчість Марка Черемшини нині стала надбанням всього багатонаціонального радянського народу.

⁸ Рильський М. Слово про літературу. К., 1974, с. 202.

⁹ Білецький Олександр. Збір. праць у 5-ти т., К., 1965, т. 2, с. 626.

¹⁰ Там же, с. 40.

¹¹ Засенко Олекса. Марко Черемшина. Життя і творчість. К., 1974, с. 239.

¹² Див.: Живий у пам'яті народній. Відзначення сторіччя з дня народження Марка Черемшини. К., 1975.

Твори письменника видаються нині величезними тиражами, їх перекладено на російську, болгарську, польську, чеську, угорську, німецьку, румунську, сербо-хорватську, словенську, іспанську та інші мови світу. Перекладач творів Марка Черемшини на болгарську мову Петко Атанасов писав: «У скарбниці національної та світової літератури залишаються лише справді самобутні таланти, які зуміли своєрідно передати минуле й сучасне свого народу, його мрії та сподівання. Таким, безперечно, оригінальним майстром українського слова, тонким художником прекрасної Гуцульщини з її незрівнянною гірською красою був і Марко Черемшина.

Він був також гуманістом, який широко любив своїх знедолених земляків, людей з великим серцем, які вміли по-справжньому любити своїх друзів і ненавидіти ворогів. За це шанують Марка Черемшину не лише на Україні. Перед ним з пошаною схиляються зарубіжні читачі»¹³.

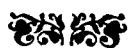
Художні здобутки прози Марка Черемшини щедро використовують українські радянські письменники, освоюючи її високу поетичність, тонкий ліризм, самобутню образність, різьоче вміння заглибитися у внутрішній світ простої людини, показати її великою і чистою в усіх помислах і ділах, у єдності з дивосвітом природи.

О. В. МИШАНИЧ

---

¹³ Атанасов Петко. Серед болгарських читачів.—У кн.: Марко Черемшина. 1874—1964. Ужгород, 1964, с. 10.

Н О В Е Л И

КАРБИ

КАРБИ

У пригорщі брав би тото зелене село, леліав би, як дрібненьку запашну отаву, гладив би, як паву.

Дивіть, хитається межі горами, гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає.

Хотів би тоті чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та скільки разів рука за ними посягне, стільки разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квітки на цминтарних, струпішілих хрестах.

А хоч би їх позліткою золотити, не повеселіють.

А хоч би їх росою росити, не покрасніють.

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити.

Най би раз сонце на каміннім вершку сіло, най би на тото село подивилося.

Студені, чорні долоні його обтулять, німі лица його стривожать. Хмарами його обсотають, ожеледдю зажеледять.

У пазуху ховав би тоті хмари, коло серця їх грів би.

Коби влазилися, коби серця не розмняцкали!

Плачі горами стеляться, дугами гори уперізують. Буйні вітри ними граються. Тут були, тут нема: співанки жалібні.

Зоря росою їх змиває, гей мід спиває.

Таке село тихоньке, таке зарошене!

Деревище у мокрій ямі межі німими могилами.

Ану, беріте та голубіте його, ану, пестіть та обіймайте!

Лиш варуйте серце, бо воно вам серце покервавить, глибоко покарбує.

I

Дьидя гримав кулаком у стіл і погрожував Петрикові, що його утопить, бо пустий, бо хоче багато їсти.

Петрик ховався дідові під приділок і шепотів синіми губками, що не боїться дьиді, бо піде з дідом.

На те дьидя м'якнув і відпускав його дідові:

— Хоть беріт 'го у пазуху, а хоть у торбину, я вам не бороню. Віна мені не дали-сте, чим їх нагодую?

Дідові руки дрожали, як Петрика гладили:

— Не журітси, небожета, тото чемний онука, буде мене слухати, буде бабі помагати.

А неня плакала.

Під гору взяв дід внука на коркоші, аби не покотився на долину, як яблуко. Баба стояла вже наперед хати і визирала годованця.

— Ходи 'д бабі, Петрику, ходи борше, лиши діда!

Відтак завела його у хату та й денцівку дала й казала, що буде на припічку спати ніжками до печі. А дід казав, що купить йому велику сопівку на вісім пальців.

— Та й бриль касьтровий тобі куплю, а баба павами обтичьт!

Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в дьиді. Лиш комин був інший: кафльовий, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували. І обіцював, що справить йому пушку і тонорець зробить.

Десь так через тиждень прийшла неня відізнати, що її дитина робить. А Петрик такий біленький, такий вичесаний, гей голубець. Розповідав нені, як йому добре у діда. Хвалився, що разом з дідом і бабою на лавиці обідає і разом вечереє. Показував сопівку, і постільці дублені, та онучки черлені та й питався нені, чи вже великий, чи не міг би татарів та багачів стріляти, як оті стрільці на комині.

Та й дід і баба його хвалили, а неня радувалася.

На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові обарінки давали, називали чемним легінем.

— Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!

— Тото у мене господар, діда ввечір роззуває, люльку дідові запікає.

— Ой ні, то бабина дитина, мені горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

Хлоп'яче бліде личко рум'янилося і ховалося за бабину опинку.

— Шо поцтиве, а шо мудре, най си текне. Я вже не раз кажу бабі: коби ше нам люди не наврочили нашого парубка!

— Нівроку, нівроку!

— А йди-ста, Петрику!

— Йди, небоже, поцулуй вуйну в руку.

— Файно, рости великий!

— А цесу вуйну, а цесу? А тепер вуйків. Кажу вам, така дитина, що аж!

По харчунку дід дальше веселив гостей своїм внуком.

Петрик ще ніколи не бачив тільки незнайомих очей, щоби на нього дивилися. Обминав їх, як вогнисте проміння, від котрого паленів і розтоплювався. Вуйни досягали його руками і гладили, як біле курятко, аби зі собою освоїти. Але він, як слиж, висувався з-під долонь і утікав під стіл та й заслонювався звисаючою скатертю. Тоді усі хвали переходили на легкі докори, а з гідного легіня робилася бабина дитина. Бабине приговорювання не могло його вигулити з дучки, аж доки дід не сів на порозі і не заграв гуцулки в сопівку.

— А тепер дід тобі каже, аби-с йшов гайдука данцювати, най вуйки та вуйни видють!

На дідове слово хлопець несміливо попід боки брався, підскакував і присідав навприсядки, плескав землю ручками.

— Гей-гоп, гопачя!

— Йкий данцівник гідний!

Худокосте, захмарене дідове лице ясніло під сивим, гей вишневий цвіт, волоссям, а його веселість перелітала і на лица усіх гостей. Вуйни розбезпечувались і підспівували довгими, крутими голосами, а вуйки підтуптували ногами. Та коли данцівник відтанцював своє, дід заводив такої жалібної, що усі гості надолину голови спускали, як птахи, дощем зіпрані, а баба глибоко зітхала. Петрик піснів на вид покорченої і засумованої старині і, як кіт, крадьки надслухував, бо хотів дізнатися, хто тому винен. Але не міг дослухатися свого, бо стариня падькалася та нарікала на тяжкі роки, а дід згадував вправді давні, ліпші часи та кривдувався на теперішні так, як кожного вечора перед бабою кривдується. Руки собі заломлював і казав, що уся Гуцулія на старців переходить. Аж як прийшла бесіда про дідового зятя і доньку та про їх діточок, вхопив Петрика туск за серце і витиснув наверх сльози, як росу на голубих чічках.

Небагато хибувало до того, щоби наголос був не розплаквся, але баба погрожувала йому, що відведе назад до дьиді і що там дадуть йому чиколонки їсти. Та й тим діточий плач загатила, туск у серці потановила. А гості казали йому соромитися за таке м'яке діточе серце.

— Поки-с у діда, то не плач, небоже, ше тот чес не прийшов на тебе!

На великдень баба убрала Петрика, як паву, і провадила з дідом до дьиді у гості. По дорозі писанки з пазухи виймала, людським дітям за простибі роздавала.

— А ек ми, Петрику, загинемо, то ти будеш за дідову та й бабину душу давати, будемо менше карбів мати.

Петрик не раз уже бачив у селі похорони, чув голосні, жалібні плачі, а вкупі з ними й бесіду про карби, котрих навіть старші люди лякалися і на яких згадку сумно зітхали, як перед чорною зловіщою тучею або чумою жахалися. У його хлоп'ячій уяві виступали ті карби темними, неясними страшними ворогами його старині, вуйків, і тіток, і усього великого села.

— Не бійтеси, дідику та й бабко, ек купите мені стрільбу, то я тоті карби вистрілею шо до лаби!

II

Сталосся так, що дід не дїждався помочі із свого внука. Як лишень Петрик виходив свої роки до школи, поховали діда, а дьидя забрав сина від баби і передав у чужі руки, у місто до школи.

— Коли-с не гарен робити, то газдов не будеш, письма бериси!

От так, як би буря зірвалася і з рісного, зеленого саду відчїмхала молоденьку галузочку у ярі та й у млаку межі лози загнала.

Як би на тому місці велика, кєрвава рана лишилася і передїлювала одно життя і одно тіло на дві нерівні часті.

Намагався той бїль переболїти, тоту рану загоїти.

Гнувся додолу, як лоза від вітру, мовчав, як маленький грїб, а очима крадьки папоротиного цвіту шукав.

Болю не переболїв, рани не загоїв.

Тріпався, як птах у клітці, і ще дужче калїчився. Обезсилений падав і дивився на відтїятє життя, на молодїсть яснокрилу та й, як злодїй, до свого села перекрадався.

Бачив леваду, могилами укриту, червоною луною забегрену; чув жасні стони карбованих кістяків голих, пізнавав їх і плакав.

Здрїгався і прокидався зі зболеним, карбованим серцем.

Сам себе не пізнавав у панськїм плахтїю, і люди його не пізнавали.

Соромився кожного кроку й утїкав від людей. А на ферїї прилїтав Петрик додому.

Баба з радощів у долонї сплескувала, до ненї говорила:

— Ти у бога шїслива, шо таку дитину маєш! Адї йкий пишний, панцке лице має!

А як Петрик у недїлю стояв у церкві коло дяківського крилоса, то баба його очима пасла та усїм кумам у бабинці за нього шепотом розповїдала.

— То на світі поцтвива дитина, у великих школах учьієси, мене у руку цулує. Так письма береси, що паничів учьіт і старині грейцір посилає. То велику голову має!

А як куми звели до того бесіду, що він головою не вдався ані у свого дьидю, ані у неню, лиш таки в свою бабу, то вона не могла з радощів говорити і хіба потакувала головою та й обома сивобровими очима мірила Петрикову голову.

Газди обступали Петрика і випитувалися його про всячину, а баба зараз десь збоку ставала і помагала внукові відповідати на завдані питання.

— Тото, любетка, не наша голова до тако́го розуму, ей де!.. тото очима траба би їсти.

Бадіки хотіли її приперти, аби так хлопця не перехвалювала, але баба сіпала Петрика за рукав і кликала додому, а бадікам не давалася переговорити.

— Нас хоть би у тіме хто гупав, то нічо не вигупає, ой не вигупає, любетка!

На танці легіні брали Петрика межі себе, називали стри́женим урльо́пником і просили, аби танцював польки. Дівчата підсмішкувалися, здвигали плечима, із стри́жаком танцювати соромились.

— А де твої, Петрику, пави?

— Де топорець карбований?

— Де твоя стрільба, Петрику?

Аж баба не втерпіла, ганьбити їх мусила.

— Ніби він на вас дивитси, ніби ви против него? Ше таку приведе біленьку паню, шо будете еї в руку цулувати. Йкої нужди шкіритеси?

Дівчата ще дужче сміялися, бабині слова на кпи брали. Лиш чорнобрива Калина Несторієва не відзивалася, жалем серце обсотувала, сумом твар запишнювала.

Отік нагадувала собі, як з Петриком вівці пасла, співанки співала, прошивки йому вишивала, на свят-вечір оріхами частувала.

Отік ловила тоті слова, котрими колись Петрикова баба до неї лебеділа, своєю невісткою називала. Наче за мерцем, за Петриком банувала.

По слотливім тижні баба веріткою накривалася, із внуком у ліс гриби збирати вибиралася.

Бродили травами обое, по коліна зарошені. Глипали через окіп у камеру і бачили гриби, як густу розсаду. Переступили і збирали.

Надійшов злісний. Розкричався на бабу, відобрав кошіль і вхопив за верітку. Баба спирала і відпрошувалася, як дитина.

Злісний трутив її так, що вона упала. Петрикові лють бесіду відобрала, стояв, як свічка. Злісний глянув на нього і,

кидаючи кошіль та й верітку, усміхнувся: «Встидзь се, пан, зе старов хлопков гжиби збіраць, пан гімназияста!»

І пішов далі.

Баба приходила до себе й радувалася верітці та й кошелеві, начеб дістала їх в дарунку від злісного, а рівночасно билася в груди і йойкалася та нарікала сама на себе, що один карб більше заробила.

А Петрик чув, як в його серце новий карб врїзувався.

III

Ще листечко з дерев не попадало, ще багацька бараболя у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забагла умирати.

Смеркало.

Крилаті, темні тіні на стінах сідали і, мов сільські гробарі над гробом, ждали.

А світло їх у закутки заганяло.

— Буду гинути, Петрику!

Неня свічку у руці придержувала і сплаканими очима потакувала, що баба буде гинути.

— Що вас болить, бабко?

— Усе тіло болит, небоже, бабу.

— А не мож би лікаря привезти?

— Ей де, небоже! Прийшов чес, та й нема куда. Багачі кличут, та шо з того? Або ми маємо відки?

— Чемна дитина! — шепотіла баба і намагалася піднести руку, аби погладити внука.

Дрібні сльози розплилися по її набресклому, восковому лицю і потавали в ньому, як краплі роси на перегорілому пласті сіна.

— То баба хочут, синку, аби-с з ними на смерть попрощьвси,— відгадувала неня бабину волю.

Петрик вхопив бабині руки, цілував і плакав.

— Просшьий мене, Петрику!

— Най біг простить, бабко.

— І другий раз!

— Най біг простить.

— І третий раз!

— Най біг простить.

Тиша пролетіла через хату, сльозами обмита.

Баба по стелині наляканими очима водила, руки підіймала і як би рій мух від себе обганяла.

— Карби, карби! — простогнала тяжко, мовби через горло важку, велику колоду перетручувала.

— Тото, небоже, бабі карби уже привижьіютси.

Петрик мимохить глипнув на стелину, але, крім закури-лих, давніх сволоків, не бачив нічого.

Баба примикала очі і перехилювала в долину голову та й гейби ховалась перед падучою згори скалою.

— Любко-бабко, не бійтеся ніяких карбів, ви ще подужаєте.

Баба була би внукові перечила, але не могла, а замість неї неня говорила:

— Тото, синку, перед смертев кождому карби показуютси, на душу цікают. Тобі дав біг таку долю, шо учьиешси у школах та й будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти меш кібзувати, шо гріх, а шо ні, за шо карбуєси карби. А ми, синку, невчїні не знаємо. А хоть знаємо, то у біді не памнітаємо, шо робимо, а то все йде на душу. Шо гріх, то все карб на палици у пана бога та й на души карб. Єк душа на тот світ приходит, то єї карби уже пораховані, уже муки терпіти має. Видиш, небоже, шо коло нас бідно дієси, та й не раз гріхи робитси. Не віддастси довжок, возмеси чужу форостину, залихословитси — та й вже є, вже тото у бога карбовано. А за кождий карб траба кару приймити. Коби-то ми бірували, коби-сми сокотилиси.

— Карби! Карби! — стогнала баба й руки випручала.

— Не бійтеси, ньенько, біг з вами! Ше дітей лишьїєте, ше за вас молитися будут та й пан біг умалит вам карби, — як могла, потішала донька бабу. — А може, господь даст, шо мій Петрик на попа вивчїтси, то буде за вас служби правити, будут вам карби даровані.

— Будуть вам, бабко, карби даровані!

Бабині очі останній раз подивилися приязно і ласкаво на Петрика як на одинокого рятівника і помаленьки ледом замерзали.

А бабині карби зірвалися і роєм за душею гнали, з хати вилітали.

Навкруги ліси глухо шуміли, трави тремтіли, до землі стелились.

Бабина душа вибігала на верховіття дерев, перескакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпотіла голими порубаними крильцями.

Боялася з карбами ще дальше 'д горі летіти, але вітер займив її силоміць.

За нею розбіглися жалібні плачі і тужливий голос трембіти та й сільських дзвонів, але не могли її здогонити.

Верталися назад голими ножами і викроювали у Петриковім серцю карби, котрі ніколи не загояться і не заростуть панським салом.

Сварка так закінчилася, що старий Чюрей відокремився від дітей і від сьогоднішнього дня спить надворі, а діти в хаті. То вони до нього нічо не мають, а він до них нічо, хоть най зараз хата валиться.

І дід скорчився під колешниною на в'язці мерви, аби спати, але очі не зажмурюються, у голові вариться:

— Аби-сте си тогди доробили, коли вода г'орі піде, аби-сте си на своїх дітєх такого діждали! Так я вам віншую, шо-сми ваш дьидя, шо-сми вам грунт записав.

— Але ек мні зєть чїстє, то най би було, бо то чужя дитина, то за тото, шо-сми на грунт приймив, шо ми розум відобрало.

— То за цу царинку маєш, діду, позавуш, а за цєс бурдей межи ребра,— каже.

— Таки так, най мні піхає, най мні місит, толочит, то ані писну, бо то мій розум.

— Я ночі не досиплев, їсти не доїдав, аби лишєнь 'д хаті шо прискорбити. Тепер шо робиш, то не твоє, не маєш права.

— За коновочьку маєш, діду, межи очі, аби-с знав, ек працу пропивати.

— Повх межи б'чі, повх! Мовчи, старий, то тебе твій зєть так годує.

— Таку маєш файну оборону, таку доньку файну.

— Бий,— каже,— марк'отратцу, куди видиш, бий — я через него сорочічки не маю!

— А бодай бих ті був малов на лавицу поклав, бодай бих ті був не сплотив.

— Я тебе трошею. Свою працу трошею.

— Ану-ко встань, Настє, з гробу та подивиси, ек твоя донька дьидю шїнує!

— Бий,— каже,— бий лїпше!

Дід обертався на другий б'к. Його голова розліталася, усі старі кісточки трїщали і розскакувалися, як спорохнавілі трїски, усі жили рвалися, уся стара сукровиця у землю витікала. Так йому здавалося. Очі хотіли злісно на хату подивитися, та не могли; тьма очі заступила. Хоч би всі хати в селі горіли, хоч би його діти у них пеклися, він не кинув би пальцем. То не його хата. Піт став на чолі виступати.

— Але ти, старий, віджив своє, то машір із свої хати, не відривай унукам грїнку від губи! Руш, старий, з хати, аді ноги зачїнают ти гнити; екої неволі меш ждати?

— Таже-с уже діждавси, на, маєш! Аді, курмей на шию та й авус, та й най буде окаянїє на все село.

— Оце село хоть най озером стане!

— Як село споганилося, то най пропаде. Торбеям нашо села?

— Твої ровесники вигибли, а ти чього дітем заважбиєш? Аді, Микитюків нема, Гелевичів нема, Красія убили, нікого нема. Тогди було інак, а тепер інак.

— А бери ж, старий Чюрею, курмей на шию, най молода Чюретина наживаєси!

— Таже ти лумаря не маєш, ти си в нічім не пишеш.

— Твій зеть пишеси, а ти ні, бо-с такий мав розум.

— Ех! Шо нажив-ес-си, що нанабував-ес-си! Тепер на псю матір.

— Най повішеника ховає, най люди це місце обминают.

— Такі грешні маєш діти!

— Аек, аек, грешні, най повішеника відтинают, най радуютси.

— Ей, песета, песета, кобих так дужий!

— Мой, бийте діда, ек гамана! Натє — бийте! Ліпше бийте!

Дід підвів мале, як грудочка сухої землі, лице, аби його діти били. Лице металося, гейби розсипалося, а сухі руки мочували курмей. Увесь дід задрожав дознаки так, як старий підрубаний дуб, що має скотитися стрімголов у пропасть, аби там зігнити.

Він закинув курмей на шию і наперся вставати, але ноги не пускали. Ймився руками землі й застогнав не своїм голосом, підвівся і назад упав, відтак запер в собі дух, весь напружився і знов підвівся, і ще раз упав, і зараз підвівся, і пошкутильгав під лісничку. Під ту саму лісничку, що її був сам засадив і що перед вікнами розрослася, але лігма, бо на ній його покійничка арнарію сушила.

Ніч придавила землю, аби не корнелася. Усе село вирівнялось, гей мочуло. Тьма усе позакривала: і низькі гуцульські хатки, і високу церкву, і голодних голаків, і маржинку, і... тіло старого Чюрея перед його хатою. Але лише до рання.

Гори попідпирали свої великі голови й лежали каменем, гейби боялись ночі, аби їх не задушила. Такі мокрі, як хмари, так поупрівали. Але їх ніхто не порунтає, бо важкі, бо на то їх земля сплodiла, аби мир годували. Усі роти мають кожного дня погодувати, усю голоднечу наситити. Лиш дід Чюрей не роззявить до них більше рота, бо... такий мав розум!

РАЗ МАТИ РОДИЛА

Ба, ци не буде гріху, брачіку Луки', шо ми скоромимоси оцев дурилицев?

— Ей, коби нам лиш тільки гріху, брачіку Ю', то би не було жури; за це бог простит!

— Та тото я тому кажу, шо то ніби під церквов, на світім місци.

— Пусте тобі, Юсипку, в голові! Таже то чоловік, віді, не з кременя, а вночи передрегне ті наскрізь. Раз лучиласи дурничка, як сліпій курці дзерно, та й тото аби гріх, то ек би то було? Аді, зажий здоров!

— Аби й ти здоров, бадічку Луки'!

Юсип приставив фляшку до уст, підніс враз з нею твар догори і з зажмуреними очима потягнув три рази.

— Це за панцке здоровле,— говорив він, обтираючись.

— Якурат за панцке! За наше здоровле; най пани п'ют самі за свое здоровле. Це ми собі так, ек би заробили,— перечив Лукин.

— Таки правду кажеш, Лукинку, про мене най їх і вихапає. Аді, дуріют у селі так, ек си дуріє: спровадили собі вчера музику з міста, та музика грає, а вони: шó п'ют, шó гуляют, а шó — най не кажу! Але, ек екийс казав: дуріют, бо мают з-за чого дуріти, а на свіжім люхті то ше гірше йде їм дур до голови.

— Та й тото їм панит, брачіку Ю'; генде наїхало було того здохлеча так, шо аж,— та й потому кожде так відтановилоси, хоть бричем бриті.

— Чіму би не панило, коли то у них файний футраш: самі м'єса, та кава, та гарбата, та гараки, та цукри, та шо душа забагає. То сумарі суменні! Аді, і оцес наколесник, шо на тій нужді їхав та й упав на каміне, то також сумар. Єк давав нам по тій шустці, то сми глипнув у ташку, а там аж кишить: самі сороківці.

— На, маеш! Єкби не був сумар, то не дав би шустку задурно. Тота колісниця не дуже й важка, а до Манделининої хати таки недалічко.

— Ей, не дуже вона важка, та й не дуже легка, видів-ес, шо то саме залізо: шпиці залізни, держик залізний, лиш на колесах зверхи шос таке, ек пампух. Прото мудрація!

— Але най хоть раз гепнувси до каміння, аби знав, ек іти вночі на роздобенди,— тішився Лукин.

— Я сам кажу, аби світивси тот камінь, де він зашпотавси, були би-сми й не виділи дудочок.

— То байка, бадіку Ю', але тото, шо ме темити, ек за чілідинами шниріти. Аді, чув-сми, ек тої неділі фаливси

у коршмі, шо, каже, нема такої дівки в селі, аби їго не любила.

— Ей, бре! Ану, дивиси, така поганы! Коби хоть флетев, то бих не казав, а того волос уже цвите. Хтос то ше мені казав, шо видів оногди, ек він ранісько купавси, то, каже, на попереці сам струп та й струп.

— Га! то кров у нім, Юсипку, так грає!

— Ба, ци варе кров?

— Очі видют, шо кров. Єкби го не пекло, то би не ліз у студену воду та й не літав би по селу.

Лукин устав із ношів, підніс трембіту, затрубив тричі, а Юсип крикнув хрипливим голосом три рази «бердо!». Голос трембіти зіллявся із журкотом Черемошу й шумом смеречини і розсипався по всьому селу: насамперед розстелився понад сонними лісами, відтак відбився об супротиленні скелі й відгомоном полетів дальше, дальше, аж на край села. За ним чимчикував придушений Юсипів голос, що зіллявся з ворохканням жаб і не вспів добігти на поконече села. Все ж таки почули його куни, що досі свобідно ігрались під церковною банею, почули його сови, що вигукували людям «на смерть» своє зловіще «угу», а тепер замовкли. А зачули його також на зарінку плотарі, що дрімали при ватрі і ждали на досвітню гать.

— Не хирів би старий, але горлає! — обізвався один плотар, докидаючи трісок до ватри.

— Але бо бігме! Він вартує церкву, а дома дес «когут» газдує! — додав керманич, що простягнувся на камінню, поправив у головах кожушину і обернувся на другий бік.

Одна хмара закрила вузький небокрай і не давала церковним вартівникам подивитися докладно на годинник, шо на ньому мерехтять золоті вказівки, блискучі зорі.

Юсип і Лукин обійшли навкруги церков, прокашлялися і посідали назад на ноші.

— Темно-си, ек у розі, віді, буде дощ, — розпочав Юсип.

— Про мене, най буде, шо хоче, — віднехотя відповів Лукин, наче невдоволений із сеї банальної теми, і хотів звернути бесіду на шо інше. Він потряс міцно фляшкою і наслуховав, чи відозветься горівка в ній. Горівка відозвалася булькотом.

— А чуй, Ю', ше є гаразд цеї чемериці.

— Та я вже, бадічку Лукинку, не дуже й лакім на ню. Іде публіка в голову, а я таки не темлю, коли-сми її заживав. Нема з-за чога та й тому не кортит, най постит душа.

— Та ніби і я не гину за нев, але ек бог дав, то най лютруєси в кишці, шкода, аби вивірювала. Аби-с здоров, бадіку Ю'!

— Най біг даст на пожиток, бадічку Луки'!

І Лукин потягнув раз, другий, третій та й подав Юсипові, котрий зробив те ж саме, тільки що закашлявся. Лукин відібрав фляшку в свої руки і хотів заткати її рубаним корком, але що корок упав на землю, а у тьмі годі було його знайти, тож він заткав фляшку пальцем.

— Тото, любчіку Юсипку, не з добра ти так кашляеш!

— Та де з добра, брачіку Луки'?

— Тебе, аді, гей збиткує твоя Марічка!

— Шо ж дієти, Лукинку, коли-сми був дурний.

— Я тобі це таки скажу, шо онь дурний. Хто таке видів так «когута» 'д хаті припускати?

— Та неволя го припускає! Сам впелескавсі та й ходит, уодно ходит, а в мене ека вже путеря. Сперти не зіпру, ой не зіпру, брачіку Лукинку!

— Бо-с такий розумний! Ану, най би він до мене прийшов! Я би его вперед запитавси: чого-с прийшов? А екби він шос туда..., то бих колом гнав від хати. «Мой бре,— сказав бих,— у мене жінка газдиня, з шандарями не тримає»,— бігме, сказав бих.

— Ей, брачіку, був один такий чес, шо і я хотів ему так сказати. Ек-сми був тогід у зимі приповздився на роботі, та й прихожу нагрітися 'д хаті, а він за столом, та й моя коло него не вишкірюєси, не вишкірюєси — ні. А на столі, ек на храм, ей де, шо я кажу,— і на храм не найдеси так хоть би у найпершого газди: око горівки, кусак солонини, петльований хліб; усе приніс! Та лише я в хату, а він до мене: «Ти, мой, так вартуєш косцюл? Ти знаєш, шо я прийшов,— каже,— на контролю?» Та й мене за прошивку та й надвір. А надворі світа на крок не видко, так фужделит. Та так-сми си був тогди вбезсебив, шо тресло мнов, гейби в пропасниці. Але відтак міркую собі: «Най біда щезає в озіре та в шкрепіте!» То, зважаєш, Юсипку, тісарська дитина, муніцію має, одно-друге, загатит ті кольбов, та й не дихнеш навіть, або скує ті, та й гний на старість у гарешті. Чоловік, аді, мусит терпіти, хоть би не рад!

— Бо він ше не трафив на свого! Я бих йому з-за ніхоть не терпів. Мой, я був у тісарськім воську, а там не такі голови, ек це, самі еднорали, та фебрі, та капітани, але ніхто мні пальцем не кинув. Тóму так ред не йде; шо не вілно, то раз не вілно, а шо вілно, то раз вілно, а чужу газдиню відбирати, то цалком не вілно. Мой, до газдині є газда! Аби-с був сліпий або кривий, аби-с таки прем гиб, то ті голова в хаті. Чуєш, Ю', твій верьх у хаті!

— Тото ані слова, шо без газди хата пуста, але шо ж дієти, ек панич до чілідини липне? Дурний я мав розум,

шо-сми го послухав та й узев її на свою голову. Най би була сивіла. Але ек зачели мні раїти та раїти, то-сми здурів був, так ек си дуріє. А найдужше таки він сам: «Сватай,— каже,— Деменову Маріку, то дужя дівка, обхаїт тебе та й хлопця». Абих був знав, шо таке буде, то бих був не женивси, доки віку-житя мого. Добре то казала мені, ек умирала, моя перша покійничка: «Не жениси,— каже,— Юсипку, бо заситиш себе та й Іванка. Хлопец підросте, та невістка ті обкутає!» Так-таки сталоси на її слові, дав би їй біг царство небесне! Пропав я, та й Іванко пропав.

З Юсипових грудей вийшов тяжкий голос зітхання, так, як зі спорохнілого дерева вихоплюється наверх крихка дерев'яна мука, коли його вертить гострий залізний сверник. Лукин розсердився на товаришеву чорну долю і показав своє пересердя тим, що випручав праву руку наперед так, як випручається її до грізьби. Але в руці відозвалася горівка і своїм болькотом пригадалася його пам'яті та й зацитькала на хвильку його обурення. Він не відповів нічого, тільки без приговорювання приложив фляшку до уст, «покропив горло» і подав товаришеві. Юсип зробив те саме вже без принуки. Відтак розмістилися оба вигідніше на ношах. Лукин присунувся ближче до товариша, обняв його лівою рукою поза шию і тим способом об'явив своє «співчуття» його недолі. Юсипові гадки впинилися коло його Марічки і жандарма; він почув себе дуже нещасливим і пониженим, і тому закипів у ньому гнів супротив «панича». Досі тлів у ньому той сам гнів, але на самому дні старечого, приголомшеного серця. Наверх не виходив ніколи. Тепер розпалив його горівчаний огонь і «добре серце» товариша. Розгарячений і розчулений Юсип і собі обняв Лукина поза шию і приговорював сердешно:

— За тото, шо маєш м'єке сердце, Лукинку, то так ті навижу, як рідного брата. Та й за то ті ше люблю, шо стоїш за правдов, та й ше за тото, шо не стоїш нікому в броду.

— Брачіку Юсипку,— заговорив на те Лукин, шо досі потакував головою підхлібній бесіді.— Аді, хоть мні медом масти, хоть дегтем чорни, а хоть мні бери та на шкамутки порубай, то ек кажу, шо ми ті жель, то жель. А ек ті вижу, шо-с почорнів, ек божа земля, то у мні аж тьохкає. Мой бре, та ми служимо сьвітій церкві та й за шо служимо? Піп бере роківшину, дек бере, паламар бере, а ми шо? За тоту десетку, шо громада дає, та цілий рік божий ока не стули?

— Лишім тото, брачіку Луки', ше, віді, є на небі йкийс бог, бігме, є, там дістанемо ліпшу плату,— перервав Юсип.

— Я кажу це протів того,— говорив дальше Лукин,— шо, аді, тебе «когут» сушит; живцем поклав би ті в землю,

екби міг. Він фасує леник, то тому йому обрік грає, а ти шо? А тісарська каса на того на него не несе, аби він тобі газдиню відбирав. То такої не йде, брачіку Юсипку, ні! Єк у хаті пекло, то еке тото жите?

— Ой нема житя, душко Лукинку, лиш мука та й мука! — застогнав Юсип.

— Ци гадаєш, Юсипку, шо я не знаю твій болек? Аді, сидимо тут, а я таки за «когута» думаю, бо мні болит за тобов серце.

— Аби-с прожив, бадічку Лукинку, шо-с не подуфалий, шо мні желуеш. Аби ті бог так ласков небеснов пожелував, — процідив жалісно Юсип і рівночасно обіймив Лукина й другою рукою і голосно з ним поцілувався в уста.

Коли б їх так побачив який незнайомий бадіка, то змалював би собі у своїй гуцульській уяві двох мерців, шо урвалися з тамтого світа і голубляться на ношах під церквою, доки треті кури не запіють.

— Аби-с прожив, Юсипку!

— Аби-с прожив, Лукинку! — бажали собі без упину зворушені бадіки і випорожнювали до дна фляшку.

— Де! дедю, гив! чуєте, де? — озався нараз під церковною хвірткою хлоп'ячий тремтячий голос.

— Ци то мені причуваєси, ци то твій Іванко кличе? — питав Лукин товариша, перериваючи сердешну розмову.

Юсип став надслухувати і нарешті пізнав голос свого синка та й підійшов до хвіртки.

— То ти, Іванку?

— Я, дедику.

— А ти чога тепер?

— Бо панич у хаті.

— Ну, та шо панич?

— Таже вігнав мене.

— Єк-то вігнав?

— Казав, шо кольбов заріже.

— А мачуха нічо?

— Мачуха чинилася, шо спит.

— А він давно прийшов?

— Зараз-таки, ек ви пішли на варту.

— А ти де був тільки час?

— У хоромах за полібічком.

— Та шо він робит?

— Він спав, а тепер убираєси, вже, віді, лагодитси йти 'д вам на контролю, та тіму я прибїг дати вам знати. Сокотіт-си, дедику, не спіт, аби кольбов не джюгнув.

— Ей, іди гет, дурнечку; коби він лиш суди прийшов, то я йому джюгну. Братіку Лукнику, слухай-ста, ми йому покажемо.

— Таки так, що покажемо, най знає, почому лікоть табаки. То каже хлопец, що вже прийшов? — питав подалеку Лукин.

— Ше сночі прийшов, а тепер лагодитси 'д нам на контролю!

— Дедику, я тікаю 'д хаті, аби мні тут не захопив. Не спіт, сокотітси, дедику,— просив Іванко на відхіднім.

Але Юсипові не в голові тепер хлоп'ячі просьби. Він, що все мовчки тулив у собі гнів супротив «панича», що ніколи не поважився би був чим-небудь зобидити якого-небудь «пана», сипле тепер грізьбами та прокляттями на свого наставника, контрольора.

— Най іде, коби прийшов, буде мені крелір та й йому крелір. Мой, раз мати родила, раз траба гинути! — викрикував він у розпалі.

Лукин утихомирився, коли зачув, що «панич» лагодиться на контролю; він сховав фляшку у дзьобню, взяв трембіту у руки і лише півголосом притакував товаришеві.

Розпалений Юсип не завважав товаришевого ляку і невгавно викрикував що раз, то дужче, що раз, то голосніше. Покірний і служний панам Черемош, що вліті гуляють по ньому на тяжких дарабах, біситься так само, коли у слоту налеться у нього багато мутної води.

«Фів! фів! фів!» — запищала жандармська трубочка під хвірткою, а слідом за тим гукнув здоровецький голос:

— Варта!

Лукин задрожав і потверезів зовсім; скоріше метнувся, притулив трембіту до уст і відозвався нею, але не заглушив Юсипового крику.

— Цо там такі гáлас? — гостро озвався голос.

Лукин не знав спершу, що відповісти; він підійшов під хвіртку і, перепуджений, став не дуже голосно говорити:

— То, проше чесного панича та й вахміщя, аді, екос так, шо-о-о...

Юсип не дав йому доцідити сю відповідь, бо звернувся до жандарма із своєю бесідою:

— Вже прийшов-ес, уже? Чого-с прийшов? Різати мні хочеш? На, заріж мні, на-а-а! — І Юсип луснув рукою в паркан.

— Отвурж мі фуртке! — гримнув люто жандарм.

Лукин витягнув кілок з клямки, відкинув підпору, і хвіртка відчинилася. Жандарм переступив умить її перелаз, прискочив до Юсипа, замахнувся і луснув його в лице.

Юсип повалився на землю, а жандарм зараз прискочив до Лукина.

— То, проше ясного панича та й вахміщя, то Юсип, аді, трохи при фантазії, а я в тім нічо не сьвідім, бігме нічо, абих так жив, шо нічо! — випрошувавсь він коштом товариша.

— Лайдакі! Ви так вартуете косцюл?

— Проще панича, гунцвот мое ім'є, ек я в тім шо сьвідім, я пазю служби! — покірненько оправдувавсь Лукин.

Юсип піднявсь і знов упав на землю, а відтак знов піднявсь, зібгавсь в каблук, прискочив до жандарма, вхопив напрасно за кабат, потряс ним і заревів нелюдським голосом:

— Раз мні мать родила!

Той його голос клубком вирвався з грудей, неначе фльонт, що його силоміць витиснув із рушниць підпалений порох. Його виперла жовч мужицького серця, що довгий час у ньому збиралася, аж нарешті розпалилася і тріснула.

— Мо-о-ой! Раз мати родила! — повторяв безнастанно Юсип і ціпко державсь жандармського кабата.

— Ю'! а ти здурів, ци шо тобі таке? Таже то панич! — боязко і соромно уговкував Лукин.

Жандармські ланцюжки дзоркнули і вмить впилися в Юсипові руки.

— Мурго! мільч! Лукаш, по вуйта, до гміни, нех пшійдзе натихмяст! Рушай до гміни зе мнов, ти, стари злодзею!* — сипав жандарм свої розкази, як пекучі іскри.

Хвіртка ще раз скрипнула і випустила Лукина, жандарма і скованого Юсипа.

Ранісько став продувати гірський вітер і розігнав хмари в безвісті. Рум'яне сонічко вихопилося на вершок гори та й скочило у Черемошеві плеса. Так воно купається, так вимивається, що рум'янці на його круглому лиці переходять у ярке сяєво.

На дзвіниці розгойдалися дзвони і скликають людей на недільну відправу. Ідуть бадіки на молебні та й вихвалюють погоду. Одні вихвалюють її, а другі кривдуються, що вона якраз на неділю випала, а не на робітний день.

Близенько перед церквою коло громадської канцелярії зупиняються всі та й прилучуються до гурту, що зібравсь довкола скованого простоволосого Юсипа. Випитують один другого, що воно таке сталося, а як побачать жандарма, що

---

* Лайдаку! мовчи! Лукаше, по вуйта, до зборні, хай прийде негайно! Іди до зборні зі мною, ти, старий злодію! (польськ.) — Ред.

сів собі на лавочці, спустив чакло на очі і ніби дрімає, то всі мовкнуть. Вони догадуються якогось злочину, що його допустився Юсип, і кліпають допитливо один на одного та й покивують головами.

Юсип понуро дивиться на землю і від часу до часу утирає скованими руками кров з лиця, що набризкала сеї ночі межі стінами громадської канцелярії.

— Дивітси, люди, покаяніє та й аби-сте дітям своїм заказували підносити руку на пана вахміщя. Дивітси, шінуйте пана вахміщя, аби-сте котрий не попацили таке, ек Юсип. Майте розум, панове газди, не подуфальтеси, не лихословте, бо за пана вахміщя гостра кара. Аді, Юсип заштрик тепер у біду, та й не знати, ци вийде з припону! — заговорив вийт до гурту, показуючи рукою на Юсипа.

— Здурів чоловік на старість, здурів! — чути було голоси між гуртом.

Жандарм підніс з очей чакло, роздивився по гурті і усмінувся. То був усміх вдоволення із-за того, що Юсипів «злочин» учинив корисне для нього враження на бадіках. Він же ж умисне задержав Юсипа коло громадського уряду, щоб люди оглядали його і відстрашувалися прикладом.

— Ци то до тебе приступило шо, Юсипку, ци ті розум відобрало? — питає один бадіка з гурту.

— Це знашно, брачіки, шо він не при розумі, — додає другий.

— Таки нічо інше, лиш підплитник уліз у него та й решта, — прикинув третій.

— А дивіт, ек обмінився на твари, та й, віді, й бесіду відобрало, — притакував дехто.

— Мой, Ю', ану, скажи, кого тепер видиш?

— Ану, перехрестиси, Юсипку!

— Ану, віговори оченаш, то зараз ті лекше стане.

Обсипаний тими питаннями й радами, Юсип повів жалібно очима по зібраному гурті, зітхнув тяжко, простягнув наперед себе заковані руки й заговорив:

— Любчіки-газди! Раз мні мати на світ породила, раз траба гинути!

По сих словах виступив по його кровавім лиці піт, а ноги стали трястися. Він захитався, начеб мав падати на землю, але жандарм прискочив, сіпнув його за плече і гострим поглядом вказав йому дорогу до міста:

— Три кроки напшуд*, рушай, псяюха!

А коли жандарм попровадив уже Юсипа долів дорогою, тоді Лукин «по правді» розповідав бадікам цілу пригоду.

* Вперед (польськ.).— Ред.

— Так, аби здуріти, то він, брачіки, не здурів, але тото сеї ночі лучилася дурничка, та й було си, зважєєте, трішки при фантазії. А цес когутек дес переночував у него та й над зорями прийшов ід нам на контролю. Ну, та й знаєте, еке тото: кождий був би за газдиню лихий. А у Юсипа мека голова, бо за цеї жінки цалком зів'єв. Та ек таки учув, що когутек прийшов, та й до него: «Мой, раз мать родила!» — та й ймив за мантилю та лиш потермусав та й, аді, по всему...

— Еге-е-е! То такої пішло, Лукинку? — загули зацікавлені бадіки з усмішкою на устах.

— Такої, брачіки, такої!

СВЯТИЙ НИКОЛАЙ У ГАРТІ

П-с-с-ст! уже йде!

— Кудя?

— До нас!

— Де?

— П-с-с-ст! Онде вже на Приймаковім перелазі. Васи'! Скоч ше на під.

— Чого?

— Накрий термітев одежину, привали каменем дошку!

— Вже привалив.

— То скинь кожушину, бо возме...

— Ні, я втечу.

— Нєня сховала опинку?

— Сховала!

— А єма ек?

— Попелом притрусив, не заздрит...

— Де'!

— Шо?

— Дайте ше свій капелюх мені.

— На, тікай!

За воринням показалася фігурка, вся в чорному одінню, а на голові шапка з чорно-жовтою мотузкою на долішніх краях і з круглєньким гудзиком напереді. Гудзик виходить понад рівне дно шапки. Під лівою пахою подовгаста книга, в правій руці бук. За фігуркою йдуть два люди. Один несе спору в'язку мужицького плахтя та одіння, другий голіруч.

— Дома Курило Сівчук?

Тиша...

— Курило Сівчук дома? — грімкіше крикнула фігурка.

— Чіму би не дома, проше ласки божої та й панцкої,— відозвався з низенької, майже безвіконної хати хрипливий

придушений голос. Слідом за тим скрипнули чорні закурені двері і випустили надвір чоловіка середнього росту. Його худе, поморщене лице, кучма нерозчесаного волосся, сухо-ребрі груди, що їх не обіймає собою темна, латана сорочка, витерті червоनावі холошні і худокості, босі ноги говорили самі за нього, що він є. Він не потребував представлятися. На його стан зложилися віки нужди і вип'ятували на ньому грубими буквами мужик.

— Я дома, проше ласки божої та й... — повторяв Курило Сівчук, схиляючися вниз.

— Чому не відзиваєшся, як тебе кличуть? — сердито спитала фігурка.

— Та ек же ні? Я дома, проше ласки...

— Будемо тебе забирати за податок...

— Що ж дієти, проше ясного пана та й здикуторя.

— Худобу маєш?

— Маржинки дасть біг, проше пана. Вже давно не кушіли-сми скороми.

— Що маєш рухомого?

— Хороми!? Ей де! Хоромів нема, проше пана, штири голі стіні та й по всему. Бідно си діє, пишний, та й годний, та чемний панчіку!

— Брешеш! Присяжний! Ходім досередини.

— Або ж я спираю ласкавого пана?

Пан екекутор штовхнув палицею в двері, що до половини вже були отверті. Двері заскрипіли і відхилилися аж до самої стіни. Екекутор зігнувся і переступив поріг, за ним увійшов присяжний, а відтак Сівчук. Другий присяжний лишився із своєю в'язкою надворі і прилагоджував посторонки на новий пакунок.

— Де ж твої річи? — питав невдоволений екекутор.

— Бідно си діє, ясний та добрий панчіку, штири стіні та й... Самі здорові видите, бог би вам дав пановане!

— Я нічого не виджу.

— Га! нічю ж бо й видіти панцким очам: біда та й клопіт!

— То твоя жона?

— То, проше ласки пана, жінка.

Курилиха Сівчучка, що досі стояла неповорушно в чорній сорочці без опинки, поступила один ступінь ближче ід чоловікові свому і глянула наскісь екекуторові в очі.

— Нічю нема, файний та добрий панчіку, без опиначки ходжу.

— Таки нема нічю, хоч гинь, — додав Сівчук.

— Де ж ви спите?

— Шінуючи чесну голову панцку, та й сьвіті образи, та й нас, ірщених, ми спимо на землі, а діти на лавици.

- На чім спите?
- Таки на землі.
- А подушки де?
- Га! Подушок даст біг, на кулаці спимо.
- Брешеш!
- То, шьо очі видють, то є; я не спираю шукати.

Екзекутор перейшовся скорим ходом по хаті і стукнув палицею в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти: під передньою стіною довша дошка на трьох стовпцях — то лавиця; під примежною стіною коротша дошка на двох стовпцях — то «стіл», насередині хати яма на ватру, присипана попелом, — то піч. Бачив се добре, але з привички «шукав». По хвилинці зупинив він свій погляд на стіні, ~~що під нею~~ стояв «стіл». Там висів образ. Тло його чорне, закрурене, тільки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність над головою якогось святого. Одні лишень рами, що, видко, вийшли з-під майстерського гуцульського долота, додавали йому поваги і приманювали око. Сівчук узрів, що «пан» вдивляється в образ, і почіхався в голову.

— То якісь кавал балвана*, — пробуркотів сам до себе екзекутор.

— Ні, проше пана, то не Палагна, то святий Николай.

— Але рами ладні.

— То ше мій прадід їх різьбив.

— Звідки ти маеш той образ?

— То таки, проше пана, з діда-прадіда.

— Присяжний! Здойми той образ!

— Та ек же це, панчіку? Спадайте на рани божі, лишіт світого, — просив Курило.

— Спадайте на рани божі, пишний та файний пане здекутору, комісаріку наш любий, — голосила Курилиха.

Присяжний не ждав, зняв хутко образ і виніс надвір. Тільки порох закурився, і павутинням обведений простокутник лишився на тому місці, де стояв образ.

— Та ек же без образа у хаті, проше ясного пана? — падькався Курило.

— Не осоружте нам хату, комісарю чесний, — заводила Курилиха.

— Шкода гаданя! Ще й хата піде на ліцитацію, як не заплатиш податку, я права не скасую, — grimнув пан екзекутор і вийшов надвір.

— Присяжні! До Гриця Саїна!

Пішли...

---

* То якийсь шмат ідола (польськ.). — Ред.

Надворі вже добре вечоріло, коли Курилиха Сівчучка з маленькою донькою Анничкою розкопувала серед хати яму і видобувала з неї «начіне»: два глиняні горшки, п'ять дерев'яних ложок, стільки ж червонявих мисочок і кулеші́ник. Юрко відвалив камінь з пригнилої тертиці на даху і витягав із задненого поду одежину та подавав Василькові і Петрикові, що бігцем заносили її в хату.

— Вже все, Васильку? — питав батько синка, котрому подавав постолі з онучами.

— Все, дедику! Ваш сардак та й сорочка, ненин киптар, опинка та сорочка, наші кожушинки та й сорочі́чки, обі вері́тці, вузлик муки, бербеничка з огірками, Анниччина фустка та й ваші, аді, постолі.

— Йди ж принеси води на кулешу, а я напречу дров з Петриком.

— Добре, дедику!

Тоді, як багач Приймак видоїв своїх шість овець і ніс у дійниці скором до хати, сиділи його сусіди Сівчуки за «столом» та й доїдали гарячу кулешу і мисочку огірків, а серед хати дотлівало в ямі вугля.

— Нене, я піду спати, прокажіт оченаш,— просила мала Анничка, що, накормившись, дрімала при «столі».

— Вклекни, синку, та й склади ручки.

Анничка клякнула, зложила ручки і піднесла свої оченята 'д горі, в те саме місце, де стояв досі образ. Там була гола стіна. Вона повела оченятами по всіх стінах, а образа не найшла. Допитливим поглядом дивилася вона нені в очі, а відтак проговорила жалісно:

— Ненько! Де сьвітій Николай?

Василько й Петрик глянули на стіну й собі заголосили:

— Дедику, ненько, де сьвітій Николай?

Важко вчинилося Курилові; він споглядав на жінку, а жінка споглядала мовчки на нього. Зітхнули тяжко і відповіли дітям обоє разом:

— Сьвітій Николай у гарті!

— Взяв здекутор?

— Аекже, небожета: сьвітій Николай у гарті!

ХІБА ДАРУЙМО ВОДУ!

Тому, що добра була покійничка, справив Тодосій Кузьмак обід за ненину душу в четвер, умисне у скоромний день. Прийшли самі газди. Не пилювалися додому, харчували, то молилися, то згадували небіжку добрими словами, то знов харчували і говорили отченаші, так аж поза полуденок. Саме

тепер вийшли на толічку, поставали та балакають, але вже не про небіжку; голосно балакають, відай, і сердито. Може, й посідають собі тут на смерекових бервенах, а може, й ні. В неділю сходяться вони тут звичайно і сідають та й так балакають. Сьогодні були на обіді, то так, як би неділя, весь день піде. Ні, таки й не збираються сідати, вимахують руками і щораз голосніше переговорюються. Чогось таки сердиті...

— А то, бігме, окаяніє: терей робітника з хати, купуй таблиці та рисаки, плати штраф та й ще води не пий,— ремствував Ілаш Бокатій.

— А я вам шо казав, ек ше лишень зачели були класти оту гамарню, остатна би їм з нев година! — приповідав сердито Штефан Приськів.— Га-а? Я не казав: не даймо ґрунт, най собі на вулиці кладут школу? Ну, а тепер ека клопоція? Обігнатиси гляба! Лишень штраф, та й штраф, та й штраф.

— Ше екий штраф! — доповів хтось з гурту, шо при-такував бесіді розлючених бадіків.

— Таки послідну сорочку з тебе здерут, ек не запла-тиш! — кричав Ілаш.

— Содоухи з тебе віженут! — перебив Штефан Приськів.— От май ген там мій Андрійко, а тото дитина, знаєте, куме Іла', ледви від землі відросло...

— То таки приземок,— перехопив гурт.

— Ну, то видите; оногди я витісую собі сворині, а та примха, звичейно, ек дитина, де не посади, там віросте, вхопила мені з-під руки вісний ніж та й ану майструвати. Я через чес обзираюси: нема ножа та й дитини нема. Агій, гадаю собі, еке мале, а еке спритішне. Йду поза обірник, а воно сидит скулене коло довбні, ніж — на землі, а саме вам таке на твари, ек чісанне полотно. «Мой, хло', шо тобі таке?» — кажу,— а воно нічо. Я глип, а в него сорочічка кровавіська. «А це відки кров?» — кажу,— а воно нічо, лиш бліде та й бліде. Хап я його за руку, а на руці вам плесо: кров, та й кров, та й сама кров. Рахую пальці, а пальців на руці п'єть без одного.

— Порубалоси! — підкинув Ілаш.

— Най си преч каже, порубалоси! — повторив гурт і покивав головами.

— Таки при самій долоні ек би відмірив, бо то, вважаєте, ніж гострий, а в дитини кість ека? Шахнув раз, та й палец відлетів.

— Аекже, то ек храбуст, крий боже лишень від прички.

— А я собі міркую: бити біду ци не бити? І одно жель, і друге не добре, бо то, вважаєте, так, ек своє тіло. Беру я та й ніби сварю, а сам собі думаю: слава господеві, не буде з тебе ні шкілник, ні жовнір!

— Добра причка лучилася, хоть би й мому Філипови така! — сказав Ілаш.

— Йй, най бог криє, бадіку Ілаше, вас від усекої прички та й усіх нас, іршених! — протестував руками приземкуватий Юрко Бросюк. — Аби так був відтев собі руку, та й годуй каліку на цале жите?

Одні з гурту притакували Юркові, а другі — невгавно слухали бадіки Штефана, що оповідав дальше:

— Спер я губков дитині кров, відшукав у терміттю палец та й несу його до профецирки, най дивитси. «Я прийшов, — кажу, — замендувати вам, пані профецирко, шо мій Андрійко вже до школи не ме ходити». А вона каже: «Єкі ви, чоловіче, дивні, та то ліпше, ек ваша дитина буде знати лумара. Тепер скрізь треба письма, а у воську шо буде робити ваш Андрійко?» — «Ні, — кажу, — мій Андрійко не піде до воська». — «Або ви знаєте, ци не піде?» — «Знаю», — кажу.

Тут усміхнувся Штефан Приськів таким усміхом, шо малює на лиці вдоволене із самого себе.

— Бодай вас, бадіко, неволя втела, єкі ви смішні! — прожартував дехто.

— «Таки знаю, — кажу та й витігаю з дзьобні Андрійків палец. — А дивіт!» А вона глипнула та й засторопіла. Поблідла та й ані дихне...

— Ей, бадю, зумілася? — здивувався Ілаш.

— «А тепер, — кажу, — знаю ци не знаю?»

Штефанове лице роз'яснілося дужче від усміху, а права рука піднеслася вгору, начеб також дожидала вдоволяючої відповіді на завдане питання. На лицях згуртованих бадіків промайнув теж легкий сміх.

— «Ідіт гет, чоловіче», — каже вона мені крізь силу. Так омпно їй стало. Кинув я їй палец, пішов 'д хаті та й нічо день, нічо другий, і тиждень нічо. Аж позавчера сиджу собі в хаті та кручу воловід, а то рип, входить здекуційник. «Плати, — каже, — за хлопця штроф, або забираємо!»

— Ей, падочку, а то бре, погана душа подала на штроф! — сердито відгукнувся Ілаш враз із гуртом.

— «ТЬфу на таке, — кажу, — таже мій Андрійко відрубав собі палец». — «То ніц, — каже, — най собі про мене ногов пише, — платіт!» Я вже вбезсебивси та й кажу: «То ек тото, школа вже старша від воська?» — «Старша ци не старша, платіт», — каже. Беру я та й платю, аби не зафантували.

— То не є одлук права; наш найесніший тато не дав таке право, — з цілою певністю доказував обурений Ілаш. На його чолі уставилися зморшки в простих лініях. То не такі зморшки, шо хвилево виступають на погідному рівному чолі пана, коли він сердиться на свого слугу за невдатну услугу, а такі

собі прості своерідні зморшки мужицького чола. Ізпересердя вони не раз уставляються простими лініями, але не щезають ніколи.

— Мой, безпалкого й до воська не возьме, не то до школи! — крикнув Семен Дранчук.

— Лиш глипне, махне руков та й: «Пашов,— каже,— кулешу їсти!» — додав Гриць Климів.

— То не по правді, куме Штефа'!

— То драча, куме Іла'!

— Драча! драча! — відгукнулись бадіки.

Дехто затиснув кулак і мовби намірявся ударити спільників з тої «драчі», дехто сплеснув в долоні і заломлював руки. А Ілаш лютував даліше:

— Або то по правді, що в моїй керниці води нема, відколи в школі викопали керницю? Сьогодні йде моя Палагна зачерати, а то сухо, ек на приділку. Міркуйте собі, люди!..

— Та то й у мене також вода дес пропала! — крикнув Ілаш.

— І в мене, і в мене нема води, і в мене! — повторяли бадіки.

— А хто ж закрав нам воду, ек не школа? Доки там не було керниці, то вода скрізь була. А то собачі бештифранти примістили екус залізну каблуку, що лиш посіпай, та й уже чюрит вода із усіх жил.

— Школа закрала нам воду! — гукнув Ілаш.

— Школа закрала нам воду...

— Мой, бадіки, а ми цьому терпітимемо? Бог дав воду для всіх, не лиш для школи. Засипмо керницю коло школи, за цесе права не буде!

— Таки так, що не буде! — загув гурт.— Ходім засипмо, та й уже. Най п'є кров із-за нігтів. А то, бадю, навіть воду нам украли, мой бре, воду нам украли!..

Насамперед вихопився з гурту один бадіка. Підійшов люто пару ступнів, пристанув, оглянувся, чи не йдуть за ним інші, і, гейби на зазив, викликував голосно: «Мой бре, воду нам украли!» За ним намірився другий, третій, четвертий і повторяли те ж саме, оглядаючися на інших. Нарешті рушили всі із толоки і попрямували до школи.

Заким ще сонце пішло на відпочинок, зупинилося на одному гірському шпилю, так як зупиняється на порозі мати, коли при відході в далеку сторону прощається із своїми діточками. Його золоте проміння — то світляні ниточки, що придаються на низанки для мрій палкої надії. На них нанизують свої мрії старі й молоді, багаті і вбогі, пани й мужики. Кожному бажається іншої речі, тим і мрії у всіх неоднакові. І сонячне проміння грає усякими красками, що незаметно зли-

ваються в одно чудове сяєво. А мужикові мрії чорні; що ж, йому всюди діється кривда, тому й не видно їх між іншими. Багацькі та панські закривають їх собою. Люди ж знають звичайно тільки ясні, золоті мрії. Золотими красками надії любувалася молода учителька, що недавно спровадилася до сего села, в котрому «шкільна керниця закрала людям воду». Вона з повним ентузіазмом почувала гірку долю народу. Працювати, невгавно працювати для його добра і вчинити його щасливішим,— то була її мета, її ідея. А мрії? Мрії стелилися золотим промінням над тим самим рідним народом, але народом, що двигнувся завдяки її праці із тьми тьменної. Вони так і сяють перед нею і ще дужче загрівають своїм теплом її ідею. І не притахають вони, а могли притахнути. Темнота, яку розігнати вона бажала, могла пригасити їх. Але вона знала свій народ і не попадала в розпуку, коли зустрінулася з його темнотою. Її вважають люди на селі своїм ворогом, але то промине. «Все те із-за незрячости»,— думала собі. Не раз доводилося їй відчутти наслідки тої незрячости: от недавно приносив Ілаш відтятий палець свого сина як документ на увільнення від школи,— і вона зомліла була тоді. А Семен Дранчук жадав від неї волосся із голови на підкурення сина, що мовбито перелякався її в школі,— але то марниця. Щезне темнота, а тоді опиниться вона в ясній країні радощів. Тільки праці, праці!

І вона працювала...

Сьогодні вона веселіша, ніж звичайно. Діти щебечуть на її питання, як молоденькі пташенята в лузі. Радіють діти, і вона собі радіє. А сонце прощається із високого шпиля; зараз зайде і завтра вернеться, бо так мусить.

Наука скінчилася, діти помолилися, але не квапляться домів, як кожного дня. Ніби шапок шукають, ніби пані учительці ще щось сказати хотять на відхіднім.

— Прощу пані,— промовив несміло Філіпко Бокатій,— нам тут так добре, що і йти не хочеться!

— Дуже красненько, дорогі діточки!

— Пані дуже добрі,— проговорили всі разом.

— Прощу пані,— говорив дальше несміливим голосом Філіпко,— прощу пані, чи я буду попом?

— Будеш, синку, лише слухай мене так дальше,— відповіла з усміхом учителька.

Філіпко почервонів, кинувся цілувати руки учительки і вийшов, а за ним те ж саме робили і його товариші.

Учителька станула при вікні і споглядала радісно за діворою. Перед нею виступили її мрії, що стелилися на сонячнім промінню, але їх перервали на хвилину невиразні, хоть голосні крики надходячої громади.

— Засипмо, таки засипмо, права не буде, наш найесніший тато...— кричали бадіки один навперед одного.

Учителька не чула слів, чула тільки голоси; їй здавалося, що се батьки ідуть звідкись-то підохочені. Так не раз бувало.

Дітвора побігла назустріч крикливим бадікам. Звісно, діти цікаві. Але крики притихли, бадіки звільнили хід.

— Дедику,— лебедів Філіпко, пригортаючися до Ілаша Бокатія,— мені казала пані, що я буду попом!

— Дедю, дедику, вам прийшов фірлідунок, стоїт так, що Штефан Приськів має термін на п'єтницю, від завтра за дві неділі,— розповідав безпалкий Андрійко.

— Де', дедю, завтра прийдуть до нас пані, казали, що принесут ліки нашій Настуньці,— шебетав маленький Петрик Бросюків.

— Де', де', де', де'...— загомоніли діти, що урадувалися зустрічі своїх батьків і ділилися з ними своїми радощами.— Наша пані така добра!..

А батьки? Вони стали, як не ті. Позирали то на дітей, то на себе, то спльовували, то чіхалися поза уха. Самі не знали, що робити; вони засоромилися.

Учителька, побачивши їх так супокійними, жалувала, що перед хвилиною в думці посуджувала їх, буцімто вони підохочені. Жалувала і веселішала.

— Це, куме Штефа', то... то... хіба... даруймо,— відізвавсь по хвилі замаруджений Ілаш.

— Та я также так міркую, куме Іла'.

— Аекже, аек, бігме, даруймо! — говорив Юрко Бросюк.

— Таки так, що хіба даруймо воду! — озвалися прочі.

І без прощання з собою стали скоріше розходитися з дітьми, кождий у свій бік, та й кланялися низенько учительці, що стояла при вікні і дальше снувала свої мрії.

«ГРУШКА»

Літній вечір спускався сивим соколом додолу, прохолоджував зрошених потом бадіків, приголомшував співи захриплих пастухів, зацитькував крикливі ліси, клонив до землі трави і повагом накривав крильми село, гей мале гніздечко.

Верхами качався звільна глухий шум, як сумна одностайна мужицька співанка, притулювався до журкоту потоків і стелився на Черемошевій срібній постелі. Червона луна горіла на крайках неба і припалювала крильця зірницям, що пустували і забагали гратися з нею кидки.

Запашний, легонький подув ночі повівав від хати до хати і крадьки гасив мужицькі каганці.

Але у Ілаша таки світилося світло. Тремтіло й утікало вікном із хати та й падало березовим жовтим листячком на подвір'я. А мужицькі тіні його толочили.

Навперед хати сидів на ослоні згорблений майстер, поковтував бардою і збивав деревище.

— Чотири лодві та й доста!

Як поламаний патик, стояв коло майстра трембітар з довгою трембітою і трембітав сумними голосами, а від часу до часу приповідав:

«Ой, посходютси діти неньку вирізьвити! —

А куди ти ідеш, ненько? — будут голосити.

Ой, добру-сте, небожета, неньку мали, та коби-сте були дозирали. Та й гіркий сьвіт тобі, Гнатку, буде, шо вигибают добрі люде. Багачі ті не приймут, не будут говорити: «Віді, ти голоден, Гнатку, на-ко тобі теплої кулешки. Віді, тобі ноги позапухали, на-ко тобі постільці чоловічі. Віді, тото сьвітце велике, на-ко тобі масельця на голову».

Віді, казала покійничька, я умру — будеш мені за тото файно трембітати, село скликати.

Але багачі на поріг мні не пустють, псами затровлют: «Шуруй, голаку, шуруй, громацкій торбею!»

Газдівські собаки будилися, і скомліли, і вили, а вівці на сусідніх царинках блеїли.

А двері не запиралися.

На лавиці під образами лежало тіло. Кінець голів розп'яття межі двома свічками розливало німий сум над Ілашкою.

Як біль, біла, спочивала по чорних муках.

Замкнені очі удолину потали, гейби перед гранею поховалися. Отік дві глибокі кирниці, спекою спалені. По жовтій тварі смерть супокій розсівала.

В печі ватра горіла, жінки обід на похорон варили, свічки сукали.

Сивий Ілаш запікав мовчки залізо і помагав майстрові деревище хрестиками карбувати. Легіні і дівчата сходилися на «грушку». Уклякали коло тіла, відшептували молитви, а потому борзо смуток скидали і в хоробах гралися жмурка та лопатки. Трембітар ставав коло одвірка і накидувався їм із своєю хрипливою командиркою:

— Туго сплітайте скруцак, дівчета, тугенько! А на стільчик най сідає Маріка Деменова, ану, хутко! А ти, Васильку, причікни на коліна, лице Маріці у приділок клади та й угадуй, котра піде за мене, за Гнатка вонечого.

Челядь сміялася придушеним сміхом.

— Не смійтеси, бо подавитеси, а ви господарські діти.

— Ей, уступиси, Гнатку, цеся грушка не длі тебе, було давно женитиси.

— Ей-га! голова мні заболіла за дівками, що не повіддаютьси.

— Возми собі фартушянку, ми тебе не хочемо, ти старий, та й босий, та й голий.

— Коли ж бо я навкірки з-межи вас котрус возму, аби хавтури їла, Гнатка шінувала. Будете видіти, шо ця грушка покаже. Лиш не желуйте Василька, лиш по плечях луп, луп, аби темив цесу грушку, бо Ілашка добра була, Гнатови хлібця давала. Мой, хло', гупайте, таже-сте дужі, таже-сте йкас парубія! Дужше, ше дужше, отак, отак, по-циганцки, ей-га! Гі-гі-гі! Василина піде за Федя, Гафія піде за Леся, Калина за Михяла, Одокія за Гната. Ото буде колачі хрупати, ото буде мені прошивки вишивати. Гі-гі-гі!

Доньки із служби надходили, руки і ноги нені цілували, як зазулі, голосили.

— Чіму до нас, ньенько, не заговорите, чіму на нас не подивитеси, наші мозілі не позавиваєте? А в котру онь доріжку, ньенько, вибираєтеси, відків вас визирати маємо?

— Ненько наша солоденька, чічко наша пишна, желобо любя!

— Котрі ж то віночьки на голову ви нам клали, котри-ми-то переміточками ви нас накривали? Йкими онь словами ви до нас приговорите, йкими слозами заплачете над нами? А йке ваше личько тихоньке, йкі ваши ручьки сухонькі! Нащоб-сте си, ньенько, грижіли чорними днями, нашо-сте си годували синими синцями?

Жалібні голоси хвилювали гребенистими хвилями по хаті і пропадали без відповіді. Майстер скінчив свою роботу і харчував коло стола. Сам себе частував порцією.

Ілаш сидів із заложеними руками і дивився навперед себе понуро та безнадійно, як по грабежі. Куми нагадували йому всі похоронні треби, а він потакував їм похнюпленою головою.

А газди донькам говорили:

— Не плачте, небожета, бо не підведете нені!

— Ви хоть сироти, то межи людьми закинетеси, але старий саняку шо зробит? — умішався майстер.

— Тепер поплачете, а потім лишите старого голого, ек палец, так, ек мене мої лишили. Я таки так кажу, шо старі най би разом умирали, най би друге не лишелоси на поруганіе. Але шо з того, коли пан біг свое знає. А ви у такім чесі не протинайте дьидеві, шо синцями годував неню, бо тото не файно. За це вас ніхто не пофалит, ой ні, хоть-сте сироти, хоть-сте бідні-студені. Ци ж не так, брачіку Іла'?

Жінки не притакували майстрові, лиш за сиротами мовчки уступалися, а Ілаш підніс скривлене лице і виливав свій жаль, як гать крізь прірву.

— Ви, любетка, не пиліт мого серця, бо я вже спилений. Єк-сми свою газдиню поклав на лавицу, то моя мірка перевершена, більше ані писнути не сьмію. Але я вам скажу, аби-сте мні не судили. Ніби тото ми в гараздах тілький чес крірвали, нібито було коли гідне слово до себе заговорити? Таже-сте виділи, шо лиш травица показалася, то й я вже не дома, люцку маржинку в полонині сокочу, а покійница пушками запридала, діти кутала! Я принесу восени той грейцір 'д хаті, а то єк слина, не гаран оплатитиси. Йди оброблюй жидовію цілу зиму,— ніч ті відведе, ніч приведе. А шо твоя газдиня їла, не питайси, єк твої діти ходют, не дивиси. Лиш дивиси, аби-с дес тої браги лигнув, аби ті очі заступило.

— Та й аби дома зойкувати, неню й нас збиткувати,— додала найстарша донька, сльози обтираючи.

— Ану, заткайси, небого, дьидя правду кажут,— зганьбив її майстер.

Газди й газдині зацитькували її також, а Ілаш обернувся ід покійничці й крізь плач боронився:

— Ану-ко, встань, газдине моя гідна, ану, підведиси! Скажи-ко хоть одно словечко, бо я не гаран сам обігнатиси. Хоть би-с людям розповіла, шо-сми марнотратця, п'енюга остатний, я не заперечю. Най твоє слово у платину ховаю, най си ще раз каю. Таже-с, зазулько, тількі роки перед людьми мовчела, у рукави плакала, дітем дорогу стелила. А єк твій газда осьвітї не знавса, то була паторочь, твоє жите короталоси, але осуди не було. А я каївси, зарікавси, на колїна перед тобов припадав бих, просїв бих ті був, аби-с у мені кости помісила. Бо ци ти коли угорнуласи, єк люцкі газдині, ци ти коли ночі діспала? Ой ні!

— Бо-с газдиня була, бо-с талану пантрувала, у цій кудуманці вік свій коротала. А тепер мні покидаєш, абих твій слід цулував, абих донькам заважев. Ей, коби-с учюла, єк мні судют словами, єк перед людьми порют ножами.

— Не бійтеси, небожета, мені недалекі гони, я вам хати не залежу. Завтра неню собі вирідите, а з неділі, чій, і я піду, чій біг си змилує, возме грїх з хати. Скажіт, шо не так!

— Скажіт, доньки ци діти!

— Скажіт ви, люди!

— Скажи, газдине моя годна, най знают, скажи, душко!

Ілаша схопив той старечий, рідкий плач, що раз у життю звалює мужика, як грім деревину, а довкола ляк, сум і вогонь розмітує.

Усі за покотом плакали. Челядь перервала «грушку», в хоробах і коло одвірків сльози рукавами обтирала. Чорні стіни здригалися, луску жалю з себе скидали. Плачі наперхали зів'ялими чічками на Ілашку, а смерть їх на сивім волоссі довкруг тварі уклала, терновий вінок сплітала. Гейби під важким бервеном у землю потавала пишна, та годна, та гречна газдиня робітна.

Надворі село спало, лиш трембітар з усієї сили повістував сумну вість, а, припочиваючи, повторяв, усміхнений, цікаву, веселу новину: «Василина піде за Федя, Гафія за Леся, Калина за Михяла, а Одокія за Гната. Так випало на Ілашчиній грушці, так сповнитися має».

ЗЛОДІЯ ЗЛОВИЛИ

По відорщах умер йому дьидя, відтак за дьидем не забарилася неня, а відтак забрали жиди усю відумерщину. Сім неділь без одної ходить уже малий Юра Приймаків «льонтом», і ніхто його не питає, чи їв він, чи спав, чи має сорочечку. Ніхто ані раз!

Блідє личко пожовкло, як віск; на ньому вирізалися по обох боках кісточки, а очі потали в голову і позакисали. Лишень кучма нечесаного волосся, буйніше виросла і накрила чоло й цілу потилицю, а сама не накрита. Також передні зуби попідростали йому замість тих, що повипадали ще за дьиді. Та що ж! Горішня губа не завтякає їх накрити, тому кривиться йому на вулиці дїтвора і прозиває його «вишкіренім».

Ще за дьиді пас він козу дома, пас межами та поточинами, але не ціле літо, лише доти, доки жиди козу назад не відобрали. Тоді йому було святе життя, він пастушив. І тепер ще ходить з батїжком: пужівно вирубав з ліщини, а батїг пересукав собі з курмея, що загубив його чийсь кїнь запутаний на толоці. З того ж самого курмея усукав він теж мотузок до підперізання.

То так іде він вулицею та й батїжком: тріс, тріс! А як тее уздрить котрий газда, то насмішкується з нього згїрдливо:

— А ти, мой, хло', пси пасеш?

Юра схиляє тоді лице в долину, батїжок ховає назад плечей, каже газді гречно «славайсу» і борзенько з ним розминається. А потому знов далі: тріс, тріс!

Так дуже любить пастушити.

Однак ніхто не хоче взяти його за пастушка. Прийшла була з другого села тітка, що служить там у єгомостя, та й завела його до багача Кречуна, чи не взяв би до маржини.

— Не потрібую я такого вулишника, най би ще мені потег шо від хати та злезентировав, та й шукай вітра в полі. Я свої достатки сам собі обкутаю, а то пустий зафеленок,— гримнув Кречун на Юрову тітку. А Юра напудився та й утік з подвір'я, ще заким багач виговорив своє.

— Щезни та пропади від мене, паскудо, лиш сором ми робиш! — прощалася з Юрою тітка, вертаючи на свою службу.

І Юра мірить даліше громадські вулиці.

Найде де садовину, в лісі афіну або ожину, то лиш про-ликне та й уже нема. А змилується хто та дасть грінку хліба, то він не зараз її візьме. А як бере, то видиться йому, що світ на нього паде.

— Простибі, вуечку, вуйночко, я не голоден,— каже, а сам очима їсть.

Такий іще соромливий.

Як ідеться попри царинку багача Кречуна, то понад пото-чину попри саме вориння зайдеться ід Решетаревій царинці, відтак ід Фенчуковій, а відтак під гору Клотічку. На Кло-тічці то такі щороку родять афіни, що хоч сядь та їж. Юра заходив туди довгий час на полуденок, але тепер вони вже відродили. Тепер іде він ще останній раз, що би зізнати, чи не показалися під самим вершком.

Сонце, що лише пополуднувало, і взялося йти в дальшу дорогу, та й так гріє мир божий, що поті збивають. Стара Кречуниха пустила на царинці теля ід корові, аби корова молоко припустила. Сама вона причікнула з другого боку та й поволеньки відбирає теляті з писка один дійок по другім. А теля так ссе, ссе, та підштуркує вим'я, та далі ссе. А крізь вориння Юра призирається, приязно призирається. Скоро теля запхає голову під саме вим'я, то і він свою голову вихи-ляє наперед крізь вориння, а скоро Кречуниха ударить теля по писку і воно відсуне голову набік, то і він висуває свою голову з-поміж вориння назад.

То так йому оскомина на зубах робилася.

Коли відтак Кречуниха ймила теля за хвіст і за вуха та й так затигнула до ялівника, тоді встав Юра з-під вориння і став йти даліше навперед себе.

Іде помаленьку і батіжком не витріскує ані раз. Не раз навіть на купину зашпотається, мовби не бачив світа серед білої днини. По мотузку, що спав з черева на клуби, можна пізнати, що то голод заступав йому очі.

А в поточині вода журчить та мечеться з каменя на ка-міль. Йому пригадалося, як дьндя з роботи приніс був раз

із Бессарабії рибу, таку солону, таку добру. Неня зварила була її з цибулею і дала йому таку букату, як на два пальці. Тоді вивів він був козу над поточину пасти, їв рибу та й раз по раз пив із поточини воду так, що аж багачка Кречуниха йому завидувала, коли прийшла до поточини з коновками.

— Ти, мой, де був на храму, що так жльокаєш воду? — питала вона тоді зі злості.

Сю солодку згадку перервав йому мотузок, що наважився поверх клубів спасти на землю. Він перев'язав його коротше і нога за ногою прийшов уже саме перед Фенчукову царинку. А на царинці корова: му-у-у! — та й просто 'д ньому. Корові привиділося, мабуть, що то Фенчучка йде її доїти та й несе пашу, бо то якраз час до видую, а маржинка свій час знає.

Юра зупинився і сперся на вориння. Спершу похнюпив голову вдолину, гейби над чим роздумував, а відтак запхав пальці в уста і жмякає їх та й дивиться на корову, дуже жалібно дивиться.

Корова стала що раз, то ближче підходити до нього, нарешті приблизилася зовсім, витягнула писок, притулила до його руки, гейби обнюхувала, а опісля взялася лизати його руки, лице, волосся.

Юрі вчинилося ще солодше, як тоді, коли його небіжка неня проти сонця обіськала. То перший раз по нениній смерті зазнає він таких солодощів, такого тепла. Сиротою зустрічався він тільки з холодом та глумом. От уже третій день не мав нічого у роті; коли б іще стільки, то передня шкірка на череві прилипне до поперека. З вдячності став він гладити корову по її коров'ячому чолі і приговорювати: «Міцька моя, маленька моя!» Відтак переліз через вориння, умикав жменю трави і подав корові. Корова їла. Він дивився, як вона їсть, і тут йому пригадався його голод, пригадалося Кречунове теля, що так смачно ссало свою маму, і знов пригадалися усі солодощі, що їх зазнав за дьиді та нені. І він забув, де він, прикляк корові до вим'я, пригорнув дійки до своїх засохлих уст і ссав один за другим, ссав без тями. А корова стоїть та й румегає. Вона рада, що у свій час молока збудеться і вим'я полекшіє.

Але стара Фенчучка не забуває ряду в газдівстві, бо вона вже двадцять рік і один газдинею. Вона бере в одну руку в'язочку паші, а в другу дійницю та й іде на царинку ід білуні. Іде та й роздумує, чи лишити сьогоднішнє молоко на сметанку, чи понести до Берчихи та й сире продати, аби впрягати грошків на свічку ід богородиці. Вона ж церковна сестриця. Приходить ід корові, стає, дивиться та й своїм очам не вірить. І пашу, і дійницю пустила з рук, так розлютилася.

— Ссав би-с кров, та би-с ссав! — крикнула вона насамперед так само, як кричить на бичка-ласійка, як сей без її

призволу добереться до маминих дійок. Слідом за тим прискочила до Юри, що клячів і ссав без пам'яті, вхопила за волосья та й перевернула горілиць назад.

— То ти, котюго? Та ти онь мені молоко меш красти? Злодюго! Ти до корови вже берешси, рабувати мене хочеш, рабувати, рабувати? — зойкала вона на все горло та й гупала Юру, куди виділа: по тварі, по ногах, по череві. Відтак узяла за кучму, піднесла у повітря та й гевкнула ним назад до землі. Корова тим часом уступилася із давнього місця, підійшла до полишеної в'язки паші та й спокійно собі заїдала. Фенчучці се додавало ще більше злості. Вона взяла вдруге Юру за чупер та й знов піднесла. Юра тепер начеб зі сну пробудився. Досі він не тямив, що з ним діється, Фенчучка його гупала, а він ні відізався, ні ворухнувся. Тепер пізнав він заслинену твар Фенчучки, пізнав і став плакати й випрошуватися так само, як би відпрошувався, коли б його хто наторопом без причини став обкладати штовханцями.

— Нічого не буду, вуйночко, не буду, золота вуйночко, любко-вуйночко, не бу-у-у-ду.

Фенчучка не слухала його; вона лишила й корову, й дійницю і вела за чупер Юру 'д хаті та все кляла:

— Повішенику дідьчий, ти мене рабуєш, рабуєш, мой, злодюго, рабуєш!

Старий Фенчук зачув з хати жінчин крик, вибіг ід воротам і гукнув:

— Мой, Насте, мо', а шо там таке?

— Таже, аді, ми в хаті, а цес злодюга нас на пні обкрадає! — відповідала верескливо Фенчучка.

— Ей, де ж би? Та де-с го найшла?

— Таже, аді, приссавси до корови, ек кліщ, та й гет виссав молоко.

На се жіноче пояснення плюнув Фенчук у долоні, відтворив скоро лісу, побіг, як хлопець, напротив жінки, хапнув за руку Юру та й по лиці: повх, то відси, то відти. І Юра по хвилиці голосніше заголосив і покірніше став випрошуватися:

— Любчику, вуечку, не буду, ніколи не буду, поки жити буду!..

— Мо-о-о-ой! Я злодія умію вчити! — грозив старий, ведучи його за вухо навперед хати.

А Фенчучка не переставала зойкувати:

— Гей, люди добрі, люди добрі, серед білої днини краде, з-перед очий краде!

То так голосно вона кричала, що всі сусіди стали збігатися, як на який дивогляд.

Фенчук ще раз потряс Юрою, заскреготав зубами і ще раз погрозив:

— Мой! Я тебе раз навчу! Насте! а йди-ко принеси ножиці з хати.

Настя ще розповідала уривками сусідам, як вона ймила «злодія», а відтак аж пішла по ножиці і все кляла, зойкувала.

— Обстричи злодія, обстричи! — кричали сусіди, що догадалися, нащо Фенчук сказав жінці винести ножиці.

Юрі поллялись сльози щюрком; він запищав не своїми голосами. Він знав, що головних злодіїв стрижуть у селі, знав, що то великий сором, і тому не стямився від плачу.

Але Фенчучка винесла ножиці і подала старому. Сусіди вмить ухопили його за руки і щірко тримали, а Фенчук стриг Юрову гичку при самім тілі, ще коротше, як стрижеється вівці навесні.

То такий зойк звівся, як його стригли, гейби в горшку пражилося. Ті, що його тримають, кленуть усіма клятьбами, якими звичайно кленеться злодія; Настя ще голосніше клене, Юра лише час до часу йойкає захрипливим, сплаканим голосом. А ті, що не мали іншої роботи, ходять по вулиці і повістують на допити з верхів бадікам цілу подію. Вони кладуть коло рота обі долоні і кричать:

— Злодія ймили-сми!

— Юру Приймакового!

— Ага, того вишкіреного!

ЛІК

Привіз-сми, проше пана дохтора, Митра Пасемкового, бо хоче від нас утікати.

— Я не знаю жадного Митра, що він за один?

— Таже тот Митро, що у вашого тестя при трацці робит, то шос му сталоси, що аді на пни в'єне.

— Але що він за один, чи має чим заплатити?

— Ну, таже кажу вам, що у вашого тестя, у Майорка, аді, робит, то не біривливий.

— Я не знаю його, де квіток від пана?

— Квіток? Казав тесть, що навідаєси до вас у ермарок та й вам скаже. То, віді, йде до рахунку, там буде у книжках стоєти, та й, аді, мене знаєте, я Прокіп Сенчук. Тесть має п'єтку їму виплатити, а поки ви не посмотрите, то не хоче. Я сам один фіст маю та й привіз-сми без грейцїря. Казав тесть, що поповнит, або я знаю?

Лікар поклав палець на чоло, як би щось пригадував собі, вийняв книжечку й хутко написав щось до неї і, пилюючися в хату, сказав віднехотя завести хорого до покою.

— Єк увести, то введу. Христїнин ше й сам затерлигає.

Прокіп узяв одною рукою за дишель, а другою за узду і, накликуючи «ци», запровадив фіру під сам паркан у закуток докторського подвір'я, щоби прохожим не заваджати. Відтак роззубелав шкапу, затикав батіг коло передньої люшні, витягнув пласток рудої багни з «сідзенья», підстелив веріточку і поклав перед шкапою, що хрипливо зарзала і дякувала господареві за їдло.

— Ану, кумочку Ми', будемо помалічко вставати,— приговорював він, вертаючися до воза.

Межи драбинами піднеслося із в'язки брудної мерви сухе, воскове лице сивавого зробленого гуцула, що досі лежав горлиць, прикритий веріткою аж по шию, і мутними, глибокими очима дивився наперед себе. Мовчки підвівся сам і, ймившись руками за підложену кумову шию, зсунувся на землю так, гей полінце сухого дерева. Кум узяв його попід пахи і помаленьки запровадив до докторського покою та й пригадував йому, аби пана поцілував у руку і аби говорив укладно. Лікар увійшов і сквапно став обзирати хорого.

— Скільки літ маєш, бадю?

— Мені вже, проше чесного дохтора, мені вже йде ід пилипівці.

— Як застарий ти є, питаюся.

— Старий? Ой старий, проше пана, та й не старий. Аді, перед чесом постарів-сми си. Генде Никифір Грипинюків ше одного волоска не має сивого, то мій ровесник. Уповідала покійна неня, шо разом до виводу ходили, ой разом, та й шо з того?

— Тьфу, та щоб ти не знав, скільки літ маєш?

— Таже, аді, кажу, Никифір Грипинюків мені ровесник, проше пана, аек, ровесник.

— Ет, дурне то є. Маєш діти?

— Біг дав, та й біг узев. Найшлоси було тройко, та й, аді, так ек віником замів. Насамперед пішла Афійка, але ми за нев так не банно, ек за Петриком та й Васильком. Вже величенькі утекли, ой утекли, проше пана дохтора. Помору не було ні на людей, ні на маржинку, а мої хлопці марне пішли. Була би тепер підпора, ше йка підпора!

— Отже, діти не живють?

— Хоть би так наші вороги, проше пана, жили. Ей, де живют! Коби жили, гай-гай!

— А на яку слабість умерли?

— Таки лиш шос зайшло таке, шо покотом одно за другим, одно за другим.

— Ти називаєшся Дмитро Олійник, га?

— Аек, Митро Пасемків з осіка, пишеси Олійник.

— Гм, чекай, ага, твої діти повмирали на сухоти?

— А, то сухі були покійнетка, нема шо казати, сухі, ек сухариці. Ну, та шо ж діети, біг дав, біг узев. Ой ослаб-сми, проше пана, ослаб. Аді, таке мні шос нагабило, шо гину так, ек си гине. Коло серця мні скіпає та й ек іду, то так, отік би ми ноги на приколень присилив. Нема духу, нема путері, проше чесного пана, за греїцір нема.

— Тото буде так, проше пана, шо кум, віді, порушивси при трацці, бо то є усілякі ковбки, один лекший, шо двох-трьох возме, а другий такий, шо й десетьох йго не підойме,— набилював Прокіп лікареві.

— Не говоріть дурне,— перерівав йому доктор, беручи хворого за руку.

— Або ж я знаю, проше пана,— омпив собі Прокіп,— я не ворожка, кажу лишень протів того, шо цес чоловік уже не від сегодни коло ковбків. Аді, ріку загатив би ними, кільки їх надвигав та нарізав. А тепер прийшов чес, та й говорилося, а ви, ясний панчіку, найліпше тото будете знати.

Дмитро потакував головою кумовій бесіді, але лікар не слухав її, тільки сказав скинути сорочку і зачав обпукувати хворого.

— То, проше пана, не найдете серця. То серце, ек полотненка, гет збіглось в мені, крови ніц нема.

— Дихай!

Бадьо роззявив уста і хотів глибоко віддихнути, але за-кашлявся.

— Ще раз!

Знов закашлявся.

— Помало, ще раз!

Груди сопіли.

— Доста. Твоя слабість тяжка, розумієш?

— Розумію, проше чесного дохтора.

— Мусиш дуже шануватися, розумієш?

— Розумію, аек.

— Мусиш багато молока пити, розумієш?

— Розумію.

— То головна річ, розумієш?

— Розумію.

— Запишу тобі лік. У аптеці дадуть тобі на сей квіток порошки, а ти возьмеш шклянку води і даш ложку порошоків до неї, заколотиш і вип'єш кожного ранку раз. То буде таке, як молоко, розумієш?

— Та чіму бих не розумів, проше ясного пана, таже то, віді, був чес, не в одного газди робилоси, не від одної корови молоко пилоси.

— А тепер прийшов такий чес, шоби пити молоко від аптики,— дорозумівався і собі Прокіп.

— Таке, як молоко, розумно? — повторяв ще раз доктор для певності.

— Таже аек молоко, світило би си, панчіку пишний та любий,— притакнули оба бадіки, намагаючися переконати лікаря, що розуміють.

— А може би, панцка ласка змилувалися, може би, тоту п'єтку йкос вібрати від тестя,— просив покірним голосом Дмитро.

— П'ятка вже зарахована, я не є ніякий хлопський слуга. Ідїть собі здорові.

— Аби й ви здорові, панчіку чесний та добрий.

Вийшовши поволеньки надвір, Прокіп висаджував хворого на фіру та й бурмотів злісно.

— Аби ему остатна година була, аби біг дав, шоби він сам тим молоком наїдавси. Це, віді, раз мой погана душы! Христинин у губу не має шо взети, а він его до аптики за молоком посилає. Бери, давай пару левів на аптику, бо ті розпирают, бо наломом їх маєш. Там тобі молоко вифасуют!

Хворий бадьо потакував очима кумові, але не пускав з руки докторського квітка.

— Може, там, брачіку, стоїт, шо мені Майорко має п'єтку дати.

— Аек, най не кажу, шо стоїт,— сердився Прокіп і, вирвавши кумові з руки картку, потолочив її ногами.

Люди у місті рівнялися в ході із Прокоповим возом і допитувалися, шо доктор раєв слабому та й чи буде вихід, чи не буде. Прокіп махав рукою і, нарікаючи, розповідав, як вони у доктора погостили.

Дмитро нахилював голову ід драбинам і дивився, як люди зумівалися, як і собі руками махали. Йому здавалося, шо тоті людські руки на той світ його стручують, у деревище кладуть. Але люди поміркували тее і наближувалися 'д нему та й обсипували його своїми радами, своїми ліками.

— Дековать вам, газди та й газдині, буду пробувати, може, поможе,— збував їх відповіддю, у котру сам не вірив. Та й думав, роздумував, звідки би то взяти грошей на свій похорон. Шукав гадками якого теплого місця, аби до нього притулитися хоть послідній раз у життю. Та гадки меркли, як у студеній мраці, а він ковтав головою то в одну, то в другу драбину скриплячого, дрантивога воза.

А як їхали попри цминтар, то Дмитро гейби зі сну пробудився і показував сухою рукою на могили.

— Брачіку Про', аді, де мій лік!

— Усіх нас туди повиносят, пляцу є доста,— потверджував Прокіп і дальше то кляв, то припрошував шкапу, аби їх скоріше везла домів, аби цілого дня не стратив.

Вперлася ногами в землю, а обома руками держиться телеграфічного стовпа та й головою додолу бовтає.

Така, гей хрущик, маленька, як грудочка глини під тичкою, як маціцька каблучка межи стовпом а землею. Вітер зв'язав би її полегоньки і, як стеблом, перекидав би по дорозі, якби його гори не спирали.

Баба відкашлюється.

Гейби довгу гадюку з грудей виперти мала, гейби буря з неї на світ виривалася — дух запирала.

Стовп гуде жалібно, як би жалував бабу, як би приговорював до неї, аби не подавалася.

Дрібні крапельки осіннього дощу граються на бабиних плечах, начеб хотіли її з-під стовпа у пропасть змити.

Але вона не дається.

Йдуть дорогою бадіки з міста та й минають її, бо то «сторонці» люди.

— Ця, брачіки, вже до магазину, — кажуть вони до себе і махають головами над бабиною старістю.

Та вона їх не бачить, бесіди їх не чує. Кришку сьнього лица до стовпа, як до подушки, притулює, віддикується.

— Аби цесі стовпи сьвітилися! — стогне і обіймає ціпкіше стовп, як мала дитина дьидеву шию.

— Тó-сми слаба, а тó-сми ув'єла!

Якби не боялася ночі, то не уступила б ся з місця, бо не бірує.

Най її ще раз так спір возьме, най упаде на дорозі, то не збірує встати. Але най ніч за очі вхопить, най фіра над'їде, най собака навернеться, то й пошкіку з баби не буде.

Так вона надумується, чи має йти дальше, чи ще припочивати. Та руки від студеного дощу деревіють, ноги затерпають.

— Прийдеси на дорозі вмерти, — тремтить вона, як трепетивий жовтий листочок.

Надходять знайомі бадіки і пізнають бабу.

— Йди-ко, бабко, з нами, не чіпи під слупом!

— Ой, де ж я, газдики, з вами іду, коли-сми не годна!

— Таже видко си, шо не годна, але ходи, бо ніч ті зайде, та й шо меш робити?

Баба береться йти з бадіками. Здається, що всі кісточки з неї розсипаються, як ногами ступає.

— Дай вам боже здоровлечко, шо не лишьнете мні серед дороги, шо-сте такі добрі!

— Та де би ми тебе, бабко, лишили, таже ти, віді, йкас газдиня була!

— Шо з того, бадічки, шо була, коли мні тепер мій син збиткує, за пометіне має?

— Най такого сина грім заб'є, шо неню не шінує.

— Аді, йкос ані грім не вбиває, ані нічо 'го не береси, а бог згори дивитси. А я до натаря ходила, ци би не скасував тот тастамент по покійничькови.

— А де ж тобі, бабо, тілький світ самій ходити, де ж тобі своєв головою на старість бити?

— Не годна-сми, любетка, бігме-сми, не годна.

Руки на груди склала і присягалася, що не годна.

Бадіки забували крок з бабою держати і вихоплювалися наперед, живо розмовляючи.

— Ви, газдики, через мене не блавучьте, лиш таки йдіт борше, бо на вас домівка жде,— гречно пригадує баба.

Бадіки перечать тому, але таки забувають за бабу і лишають її позаду.

— Я з вами не збірую, газдики, ой не збірую.

Та газди не чують її жалів, бо відійшли геть наперед і крикливо виговорюють на захланного її сина та й клятьбами бесіду переплітають.

А баба перебігає їх очима та й шукає другого стовпа, аби при ньому другим наторопом відкашлятися.

— Гондечки стоїт, такий моцний, такий високий!

— Але далеченько відсунувси, ой далеченько!

— Віді, не зайду 'д нему, віді, не збірую.

Гори, гейби горбаті старці, сидять рядом над глибокою долиною і потоками спльовують осінню, тяжку вогкість та й лякають бабу.

Потоки біжать нестримно стрімголов додолу, вижолоблюють гірські кременисті груди та й підстругають дорогу, що на худих гірських ребрах звисає враз з бабою, отік парубоцький пояс на старечім череві.

Ледь-ледь вітер повіє, ледь-ледь вода камінці постручує, то й слід загине по бабі та й по бабинім ході.

ЗВЕДЕНИЦЯ

Прокуратна копила має!

Кіски хусткою накриває, у долонях лице мочить, гей підвалена птаха, боїться.

Зведениця копила несе!

Лісом іде. Трава горить, куди ступає. Дубина валиться, земля її стрясає. Сонце паде.

А на гіллі зазуля кує.

— Ой не куй, зазулько, не куй, не милиси! Йик перейшла-сми на панцький хліб, то я вже не дівка, не сьмію ті надслухати. Шо ті маю гулити, шо ті буду трудити?

— Дала-с мені, душко, віночок, шо ми груди ссе. Аді, йкий файний віночок! Ліси дивуютси, шо такий віночок маю!

— А буду в село входити, а люди на мене зиратиси будут. Будут за мнов у пальці свистати, будут спирати та гійкати.

— Та й будут питатиси у мене: «Ти де, небого, такий віночок собі купила, де такі чічки назбирала?»

— А я їм буду уповідати: «Була-сми у такого пана, шо такий город має!»

— Або буду їм щьире казати: «Пан звїизав мені руки серед ночі, та й...»

— Або ні: буду від людей утікати.

Вітер шумить, сором до села наносить, зведениці дорогу стелить. Хмари скликає.

На гіллі зазуля кує...

— Таку пишну долю мені вікувала-с, таку делікатну! Грудий тримаєси, плекати го маю. На ввес вік!

— Буде мні флетівня здибати, буде си питати: «На котрім тото данци така парубія грешна, шо ті затичку дала?»

— А я їм буду казати: «Аби-сте си тогди поженили, йик я дівков буду! Шо-сте мні обминали, шо-сте віна шукали». За тото їм так скажу...

— Але не скажу, лиш буду кльисти усіми кльитьбами. Шо з села дівку пустили, шо такі годні.

— А йик не буду кльисти, то буду просити: «Не бійтеси, ледіники, встиду вам не зроблю, на данец си не важу».

— А дівчьитам буду наказувати: «Сокотітси мене, сестрички, бо-сми на перехід добра».

— А-а, а-а-а!

— Моя дити-на!

Копил бексає на все горло, бо розпусний, не має дьнді, аби сокирою загрозив, зубами заскреготав.

— А-а, а-а, а!

Гори землі не тримаються, увесь світ гойдається, в колисці колишеться.

— Ку-ку! Ку-ку! Хе!

Мое копиле!

На коліна упаду, буду з дьидем, з ненеv вітатиси.

А ненька буде собі сивий волос вимикати, буде радуватиси: «Ото-сми си потіхи діждала, ото раз внучьку маю!»

— А я буду розповідати: «Казала-с мені, ненько, абих пана слухала, абих си мештерьила! А я його слухала і вдень і вночі».

А дьидик ме кричѣти: «Абих ті не видів, не ввакайси в хату!»

А я буду йому руки цулувати: «Я, дьидику, тільки винна, що-сми на симбрилю у місто пішла, що-сми служила та й вас годувала. А йик сми-си доробила, то мні пан відправив. То я до вас прийшла у гості».

А потому ненька за кіски мене буде тримати, а дьидик буде за ніжки внучьку брати та й ме мні бити, душі надслухати.

А я буду проситиси.

А потому піду собі глібокого плеса шукати.

Та й буде по всему...

ОСНОВИНИ

Така погідна днина, що поліг на царинках у очах схне. Край Довбушевого звору, на маленькій трикутній поляночці, не заяці скублять траву, а стара Семениха кладе хату. Поверх десять ковбків різної величини лежать розкинені попри саму гущавину. Тому, що вони в неладі розкинені, значно, що лише на короткий час. Із них будуть незабаром крокви, платви, кізли і сволоки. На дах піде в'язка старих драниць, що стоять окремо, приперті до корча.

Середина полянки вирівняна, мов тік, а сира глина із вирівняного місця розсипалася суміш із камінням долів аж по сам камеральний окіп. Тут має стояти Семенишина нова хата. Чотири підкотини вже закопані і вже двигають на собі підвалини, що їх майстер Никифір обтесав, а на краях поробив їм замки, тільки ще не позакладав одні в другі і не збив кілками.

Серед зазначеного під хату місця стоїть на прикільнях накритий скатертю стіл із чотирьох старих опівків, котрі майстер призначив на стелину. Довкола стола йдуть тертиці, що краще виглядають, чим лавиці у найпершого багача. Їх роздобула Семениха на двері до нової хати. З того боку, де прийдуть колись у новій хаті образи, стоїть під столом цебрик з водою; на столі три бохонці чорного хліба один на другім, а побіч гуска солі, фляшка з таким, як вода, напитком і груба лойова свічка.

Скрізь на полянці біліються тріски із обструганого матеріалу. На підвалинах сидить вигідно, мов на конях-верхівцях, гурток бадіків, старих і молодих. Усі вони живо з собою розмовляють про будову хати. Одні пригадують собі, як вони свої хатки ставляли, як матеріал роздобували і як затривки їх хатки. Другі, що не знають, скільки воно стоїть труду класти нову хату, бо мешкають на дідизнині, звертають свою увагу на Семенишину розпочату будівлю і на матеріал. Дехто відмірює кроками просторінь, що її займили підвалини, і укладає наперед будучий вигляд хижі. Дехто підходить ід стежці і виглядає когось-то, бо прикладає руку на чоло, вибалушує очі і перебігає зором усю довгу, просту, як лінія, стежку, що її на приказ фервальтера прорубали люди за двадцятьє поліно.

— А шо, не видко, не йде? — питаються декотрі з-поміж бадіків.

— Видит ми си, шо то він справивси суди з Олійникової царинки, бо шос під пахов, отік савтиря,— відповідає визируючий бадіка.

— Реентий завше тегне ноги за собов, ек бервена,— прожартував дехто.

— Бо хавтури залізли йому в ноги; най би я так блавучив, то бих драмки на собі не мав,— злобно прикинув хтось із гурту.

Інокли прилучається до бесіди і майстер Никифір, що розперезаний обтісує грубі кілки на підвалини.

Недалечко під корчем ліщини горить ватра і смажить почорніле листя на ліщині. На грані розміщені горшки-варінники. Той, що з голубцями, то сипить; той, що з начинкою, то пищить-піворить і від часу до часу із самого дна викидає пару. А свекляний борщ кипить та й вихоплюється з-під покришки і летється на грань, начеб посвячувався за решту й хотів загасити пекучий жар вугля.

Семениха сидить на скорчених під себе ногах і прикладає до ватри трісок і пантрує, аби горшки не позбігали, бо то її праця у них вариться. Мать — то у неї найдорожча річ; аж із міста принесла, бо в селі не б'ють олію. Але коло неї пораються ще інші челядини, її кумки та прїязні крєвнячки. Вони сучуть із воску свічки та й розводять при тім таку займаючу бесіду, що Семениха не годна втерпіти, аби не заговорилася. Тоді забуває вона заколотити олій, і він пригорає до дна глиняної ринки та й заносить пригаром. Декотрий бадіка витягає із дзьобні люльку, витрясає з неї «мачку», пережмакує її в устах, накладає знов у люльку і підходить до ватри за вугликом. Кумки, що сучуть з клоччя гноти і обліплюють їх притопленим, м'яким воском, не зволяють бадіці переходити попід гноти.

— Хочеш, душко, піти землю гризти? — говорять вони поважно.

Бадіка пригадує собі, що воно попід свічки не годиться переходити, бо янгели за те сердяться, і обминає розставлене мотуззя та й заходить ід ватрі із другого боку. Але якраз із того боку лихий приступ, бо туди прбдув заносить дим просто йому в очі. Він «відводить» дим руками в іншу сторону, напів-жартом говорячи: «Туди баба діти водила, туди!» Семениха вибирає найкращий, жаркий вуглик і подає на долоні бадіці. Так «грешно» поводитьсь тільки газдиня супротив гостей. Вона ж під осінь, чей біг дасть, буде газдинею в своїй хатці. Сьогодні в неї вже основи нові хижі на пустому, дикому клину, на поконецьчу села, край Довбушевого звору.

Надходить дяк із псалтирею. Всі вітаються з ним сердечно і облесно і не дорікають йому в очі за те, що припізнівсь. Семениха дякує йому красно, що прийшов, не гордувався, та й веде його за «стіл» на перше місце.

— Тут буде моя голова лежети, ек біг дасть, шо вмру в своїй хатці, тут най тепер голова сідає,— припрошує вона його гостинно.

Дяк кладе псалтирю на стіл, скидає з себе байбарак і капелюх та й роззуває чоботи. Бадіки приглядаються його капелюхові з коротенькими крисами і чоботям з довгими халявами та й угадують один навперед другого, що воно могло би коштувати. То все дістав дяк «в дарунку» від панотця за те, що обходить добре коні-брикарі.

Семениха присуває цебрик з-під стола ближче ід дякові, кладе на стіл новіський глинячок з водою і з приліпленою свічкою. Кумки приносять більше свічок, приліплюють їх до берегів цебрика, до хліба, до солі на столі, а котрі величенькі, то тицькають їх у руки бадікам і собі по одній лишаяють.

Бадіки поважніють і тихомиряться. Майстер Никифір уриває роботу, уперізується і теж бере свічку в руки.

Дяк хреститься, запалює свічку і хрестить нею воду в цебрику і в глинячку, а відтак сідає на лавицю і кладе босі ноги в цебрик. Семениха засвітила свічку від дякової і передає вогонь усім гостям. Світла горять блідим полум'ям, а вітрець виколісує їх на всі боки. Бадіки заслонюють їх долонями перед вітром.

— Семенишко, аби-с держела свічку скоса та й аби уся скапаласи,— поучає старий сивий бадьо Федір.

— Та й аби-сте гніт не сікали, бо він, шез би, буде радуватиси й кавалічкам,— поправляє Никифір.

Дяк отвирає псалтирю й читає більше за пам'яті: «Блажен мужик, іже не йде на сьвіт нечестий і на путо грішне не стане і на сідало губителів не седе...»

Семениха приклякає, хреститься і б'є поклони із свічечкою в руці. За нею уклякають усі її гості.

— Ой, господічку любий, та добрий, та солодкий! — приповідає вона і з свічки ока не зводить.

— Господічку наш добрий, та пишний, та файний! — роздалися покірні, просячі голоси.

У Довбушевім зворі виспівують птахи. Чи вони також моляться, чи, навпаки, може, регочуться або проклинають кого, то годі пізнати. Зазуля кує комусь щастя-долю, а комусь недолу-смерть. У кого гріш у ремені, тому долю, а у кого ні, то біду. А Семениси не кує вона ні с'як, ні так, бо вона її кування не чує. Вона глядить на свічку і уважає, щоб не загасилася, та й усе повторяє: «Скапайси, нечеста сило, скапайси, ек ця свічка скапуєси. Ей божічку, скапайси, нечеста сила!..»

Свічка скапується, а Семениха від молитвів упріває. Бадіки клячуть теж і відмовляють уривками оченаш. Як пролетить яка птаха, то вони дивляться за нею і кивають один на одного головами. Видко, що прив'язують до її лету чимале значення. Але рівночасно забувають, на котрому місці вони урвали оченаш, і тому зачинають знов спочатку. Дяк не впріває, бо ноги держить у воді; він лише що раз, то більше хрипне...

Бадіки утомилися, вже зачинають уставати і стоячи моляться. Куми поховали згарки свічок у пазухи і лицями припали до землі; їм вигідніше так на руках лежати. Одна Семениха молиться навколішках, не вгаває. Її свічка докапує. Дяк дочитує послідню кафтизму захриплим голосом.

— Мньоца с-с-с-ина с-с-с-світого духа, амінь! — у один раз застогнали бадіки.

То Семенишина свічка скапалася до послідку.

Тиша...

— Скапавси нетрудний! — крикнула, гей спросоння, Семениха.

— Скапавси нетрудний! — повторили радісно гості.

Знов тиша...

Никифір бере сокиру в руки і йде ід вуглові. Він розпелізується назад, шепоче свою тайну примівку, закусує зуби, підносить сокиру і гатить нею з усієї сили у вирубаний замок підвалини. Бадіки й кумки уважно дивляться на його незвичайну роботу.

— Чули-сте, ек задудніло? — питає, віддихаючи, Никифір.

— Чули-сми, бігме, чули-сми, — відповідають бадіки й жінки.

— То я його так зарубав, що мні ме темити!

— Зарубали-сте нетрудного? — допитується ще Семениха.

— Зарубав нетрудного! — одвічає гордо майстер.

— Зарубав го навіки-вічні, амінь! — потверджують бадіки.

Семениха виймає з-під стола цебрик з водою і приносить ід підвалинам. Дяк бризкає тою водою замки підвалин на всіх чотирьох углах.

Никифір вмить позакладав поперечні підвалини в подовжні і збив їх кілками та й перехрестився, а за ним Семениха й усі її гості.

Всі посідали за стіл. Семениха з помічницями-кумками поприносили миски з начинкою, з помащеними голубцями й свекляним борщем.

— Вінчюю вас, Семенишко, шестем, здоровлем на многа літ! — проговорює утомлений дяк.

— Дай вам боже, Семенишко, легкого прожитку в новій хаті! — бажають бадіки.

— Аби-с, любко-кумко, мала хліба та й до хліба, та й аби ті господь боронив від нечестої сили, дух сьвітий при нас! — приязно приговорюють кумки одна наперед одної.

— Дековать вам, любетка, файно за добре слово та й за вашу ласку, що помогли-сте ми скараскатиси, дух сьвітий з нами, щезника. То так ми тепер легко, ек бих си на світ народила!

— Чей біг дасть, шо тепер він вже не наверхнеси, ця земля честа, та й хата буде честа, та й, аді, й ти, кумко, честа! — потішають бадіки.

Семениха частує горівкою насамперед дяка, а відтак за рядом усіх гостей.

— Ану-ко, досігайте, душко, ану, так, ек дома, ану, будьте ласкаві! — припрошує вона кожного зокрема, а найдужче вже принукує кумки-помічниці, шо за кожним куснем утирають і запишнюють губи.

— А вам, пані реентий, аби господь на діточках відплатив, шо-сте мні так ек на світ народили.

Дяк наливає собі горівки і «вінчує» другий раз Семенисі...

— Ви тепер не пантруйте нас,— говорить він,— але декуйте богові, шо-сте збулиси нешестя. Ми самі упораємось з божим даром. Нівроку, стів не порожний, харчу ласка божя.

— Хіба би хто бога гнівив, екби пішов голоден,— каже Никифір.

— Не заходьси, кумко-любко, але сідай і ти з нами! Доста ті вже намучило та й накарнувало! Аді, обі-сми разом

дівочили, а ти ек сухариця протів мене. Ек би-с із того світа прийшла.

Семениха сідає на краю тертиці й підпирає рукою бороду.

— Ци ж не було від чого, любетка, знидіти та й зчорніти? То п'єть рік, ек один, карнувало мні та й карнувало!

— П'єть рік, то не п'єть день! Камінь подав би си за тілький чес! — жалують гості.

— То так мні мучило, шо-сми не знала, шо роблю та й куда ходжу!

— А казав-сми покійничькови Семенови: не клади на тім місци хату, бо то місце нечесте,— поважно пригадує собі старий бадьо Федір.

— Ей, згадував покійничок, водно згадував та й каївси, шо ті не послухав, Федірку-душко. Таки зараз першої ночі зачело шос на поді мотлошитиси та й гуркотіти, ек би фіров тарахкотів. Відтак ек пішло нам з Петрової днини, та й на сьогоднішній день. Насамперед упала на нас та напасть; учіпивси нас фільвартір за грунт. «То,— каже,— камара та й камара, мусите корнетиси звідси». Та ек зачели-сми ходити по судах, та по термітах, та штайрантах, та по натарях, та по адукатах, та й виходили-сме таке, шо нікуди виходу. Фільвартір виграв; найшли у табели так, шо наш грунт має на камару піти, а лишньєси нам оцес клинок. «Клин,— каже провізорія,— твій, а царинка уся стоїт на камарі». Я кажу, шо люди присвідчут, шо то мій дедя робив, а сендзя каже, шо дедя украв від камари, та й роби, шо хоч. Шоб нам люди не наговорилиси, шо нас не розраювалиси: лишіт, бо камара скрізь має право! Але шо то нетрудний, дух божий з нами, фурт свої: продай drankу, не попусти!

— Випродала я, шо було не було, та й годую адукатів. Прийшлиси відтак, упав покійничок у лежу, а я всему раду дай. Цего щезник габучьит на постели, а мене фурт до міста виріджеє; до адуката та й до адуката. Прихожу я раз із міста, а цес застиг. Лишилиси я сама із нетрудним, прости мені, госпідку! А він уодно на поді; грим та й грим! Та й прийшлиси до такого, шо сказали мені пани з хати забиратиси. Ой, сказали, легко би си їм гикнуло так, ек мені було легко. Стала я в гадках, а він, дух світій при нас, ірщених, юдит мене на своє. Ходжу я по місті несамовита, а на плечах так ек добрий огузок.

— Ей, кайтеси, люди, кайте! — жахаються кумки.

— Ану, дивітси! Така тежка погань! — дивуються бадіки.

— Ек не буде тежкий, коли кров хрґстенцку ссе! — вияснює дяк.

— Так він мене давит та давит, аж здиває мене наш піп. Розповідаю йому свій клопіт, а він вислухав та й каже: «Це

тобі, бабо, в тім ніхто так не порадить, ек наш депутат Каньовский!»

А нетрудний собі в ухо мені шепче: «Депутат Каньовский!»

Допиталася я до того депутата, а він мені каже:

«Дурна бабо, нашо-с підписалася, тепер пропало, хіба би-с ішла до Відні до тісаря просити».

«Де хочете, туди піду,— кажу я йому, але не кажу сама, так нетрудний мені дихтує.— На край світу піду!»

«На дорогу маєш?» — питається депутат.

«Найшло би си! — кажу.— Спецю малаю та й огірків возму».

«Іди гет, дурна бабо, то траба двацять левів за тоту біду,— каже,— за шнирьку дати».

— Ей бадю! Двацять левів, гадайте собі,— чудуються бадіки.

«Аді, двацять левів, ек один грейцір! Та екос буду старати!» — кажу я йому, а сама на Мошка гадку маю.

«То,— каже,— добре; приходи до Відні та й приноси ахта, а я тобі все зроблю, бо я туди їду на посіджене — ци на еку нужду. Тут маєш карту, аби-с мні відпитала».

— Падочку ж наш! Аж де ті справив! То, бадю, раз голова, шо то він коло тісаря сидит,— зацікавлюються бадіки.

— Таки так чув-сми, шо, каже, він права рука у тісаря,— толкує дяк.

— Взела я у Мошка двацять левів на клин та й далі до тої Відні, а то все нетрудний мене веде. То ек завів мні на ту шнирьку, то світ йшов переді мнов переверци. Пани сидют навкруги мене та й регочутси, а мені світ колесом іде.

— Тото не пани, то вони, шезли би! — розумує Никифір.

— То так ми крутивси світ цілу днину, та й цілу ніч, та й ше раз днину. Чую, а то бере мні за плече єкийс пан та й виводит надвір. Див'юси, а то таке місто, ци палати, шо-сми зроду такого не виділа. А нетрудний мені шепоче: «То,— каже,— Відня». Тримаю я фурт ту карту від депутата в руках, та й сама не знаю, де я. Але єкийс великий пан з шаблев хап за карту, та й мене на віз, та й замкнув. А тото ні віз, ні бричка, дознаки таке, ек панцка хата. Затарахкотіло тото зі мнов помежи мури та й стало. Ведут мене у мур нагору та й справляють, абих сідала. Сижу я, сижу, аж див'юси, а двері рип: виходит депутат Каньовский, таки сам він; і борідка його, і бесіда його.

«Ти,— каже,— бабо, чого хочеш?»

Я витігаю з платини ахта та й кажу, шо то ніби він мні так раїв. Чітає він, чітає та й каже:

«Добре, тепер я не маю чесу, але ти допитайси до Василя, розумієш?»

«Та ек цесе,— кажу,— вертатиси назад у село до Погрібеникового Василя?»

«Дурна,— каже,— гуцулко, то не тот Василь, то такий дім, що називається Василь, шо там харч задурно,— на, маєш карту».

— Тото у тім краю дають ніби імне хаті так, ек у нас христінина кличут? — доглупується старий Федір недовірчиво.

— Іду я з картов надолину, а там до мене знов пан з шаблев ек не глипне, ек не завіритси. Я прошу, ци не знає, де Василь сидит, а він шос шверготит, але так, ек не христенцким езиком. Кажу я йому, шо, аді, я дурна, шо ніц не знаю, шо до царя прийшла, а він мене знов на віз та й далі! Та ек замкнув мні, то не знаю, куди мні возив та й шо робив, бо нічо не темлю. Лиш знаю, шосми-си уздріла у нашім місті на бангофі.

— Тото все тобі так привижуваłosi, любко-кумко, бо нетрудний тебе блудом водив! — не довірюють кумки.

— І мені видитси, шо то він так тобов закрутив! — при-такує Федір.

— Хто знає, ци таки не привиділося вам, Семенишко, шо то ви ніби до тісаря ходили та й до депутата, то, віді, все його робота, шез би! — сумніваються інші бадіки.

— Аді, сама не знаю, ци то такий сон я мала, ци мні блудом водило, але це знаю, шо-сми Каньовского виділа та й говорила-сми з ним.

Бадіки усміхаються, а кумки покивають головами.

— Не рунтаймо ми нечесту силу, лиш говорім за боже. Добре, шо вам полекшіло, Семенишко,— дораджує нетерпеливий дяк.

— Таки не згадуймо, най шезає! — згоджуються бадіки.

— Най шезає, най шезає, дух світій при нас! — загомоніли кумки.

— Тепер сплати, кумко, довжок та й сиди собі у хатці, ек у бога за дверима, це місце честе!

— Я тому таки рада, кумочку Федірку; дай боже жите панам, шо лишили мені клин та й ще з колешні материян відступили.

— Таки так, шо дай боже панам жите! — бажають Семенишині гості.

Фляшка дзоркала об синю порцію стільки разів, скільки Семениха частувала гостей. По камеральних темних лісах розплилися голосні мужицькі п'яні голоси:

— Дай боже панам жите!

Так, от як ластівчине гніздо, висить на Магурі Тимофійова хата. Коли б хто з долини подивився на неї, то не знати, чи вгадав би, що то акурат хата. Небагато тих ялівцевих корчів довкола неї, а так її заслонюють, що лише жменю вершка видко. Але як Тимофіїха затопить у неділю під обід, то дим чімхає геть 'дгорі поверх корчів, і тоді будь-хто розпізнає, що то не чорний ріг кам'яної плити, а людська хата.

На Магурі нема їх більше, лиш Тимофійова сама одна, а довкола, куди оком кинути, все камар. Тому нікому не було в голові прокопати туди возову дорогу, аби був до хати вхід та й вихід. А Тимофіїві й поготів се не в голові. Нащо йому дороги, коли нема що возити та й «тегла» нема! Свою пилу винесе він і стежкою, як іде до схід сонця на трачку різати ковбки. Стежка хоч яйце качай; від цісарської дороги через гору просто перед сам поріг заведе. Відколи Тимофій прийшов на ґрунт Параски, то лиш один голий раз прийшлося йому нарікати на стежку. Тоді, як золотник ймив був його в попереці від того, що підіймав на трачці сирий дубовий ковбок, і він хотів умирати. Тоді провадила його Параска до сповіді у церковцю за третій звір.

— Аби-с си запала в озір'є на пресподне, ека-с прикра! — стогнав тоді Тимофій. Але то лише раз так було, і він уже про те забув, а навіть опісля гнівався на «попа» за то, що не хотів зійти з цісарської дороги і з хати взяти тіло його середушого покійничка Митрика.

На самому вершку Магури стоїть високий побілений стовп, що його нащось там закопали «єднорали». Тимофій не навертався спершу до того стовпа. Але як раз пани справляли полювання і під тим стовпом склали свою «арнарію», а його закликали, аби сокотив, і відтак пачку тютюну за тее дали, то відтоді навик він до того стовпа. Як прийшло яке святце, то він не раз пересидів там ціле пополудне. І дуже радів, коли його відтак хто запитав:

— Ба шо, варе, показує ваша віха, бадіку Тимо'?

— Ге! показує, брачіки, на баталію, так дринцьила вчера, ек би плакала: буде каліцтво! — відповідав з рішучою певністю Тимофій, вдоволений тим, що люди признають йому немов право власності над стовпом.

Сьогодні вже ранісько вийшов простоволосий під «віху» і відмовляв отченаші до неділеньки святої. Відколи найстарша його донька Анничка вкалічіла, відтоді Параска дуже лоточить його. А то її верх у хаті, бо вона на дідизнині, а він лишень «на ґрунті», тому мусить угоджати.

— Ти, приймаку, ти загнав мене в біду та й збавив мені дитину. Казала-сми: не бери корову від жида, най щезає від нас, а ти, господарю, свої та й свої. У папір було моє слово завити, чуєш, у па-а-пі-і-ір! — дорікала йому безнастанно Параска, а Анничка ще помагала нені.

Тому Тимофій усе втікав із хати. Вчора обіцявся кум Танасій повернути до нього та й подивитися, що Анничці хибує. Він добре розуміється на маржині!

Тимофій пантрує під стовпом, коли кум ітимає із лісничим до коршми. Доконче хотів би зацитькати Параску, щоби так не уїдала на нього. Вона при чужому не буде рипіти-дорікати, але буде соромитися.

Нарешті діждався Тимофій кума. От іде дорогою 'д горі так, як би від коршми.

— Куме, гив! — крикнув він двічі своїм дрантивим голосом.

— Агив! — відозвався кум.

— А ждіт-ко!

Тимофій зійшов на дорогу і привітався з кумом, а відтак став вихваляти сьгоднішнє верем'я. Коли ж крок за кроком дійшли до того місця, де зачинається вбік стежка до Тимофійової хати, став Тимофій пригадувати кумові свою вчорашню просьбу.

— Ану, будьте зобашні, кумочку Тана', та й зайдіт на чесок до мене.

— Та то так, ек-сми вам сказав, куме Тимо': ек поголубіло ціле око, то рахувати, шо буде більмо. Але пізнає шо на то око?

— Та отік із-за ніготь, може, пізнає, а може, й ні.

— Я бих з радної душі, кумочку, пішов, але тото біда, шо пилююси, бо пан жде у коршмі. Аді, сказав тепер: аби мені зараз була слуга! — та й мус бути, хоть з-під землі бери. Знаєте, кумочку, то служба.

— Ей, говоріт свої, таки ходіт на чесок та й решта; сьогодні однако неділя.

— Гм, або я знаю? Ну, але піду-таки, бо-сми вас побезпечив та й то моя фіна, ваша Анничка.

— Ану-ко, ану, екби ваша ласка, ходіт та глипнете. Ви, май, туди коло маржинки знаєтеси та й таки ратуєте добрим людям, дав би вам біг здоровлечко та й ласку небесну.

— Ей, ратуєси, чіму бих не ратував, таже то, віді, худібка кождому мила!

— А! ек єкийс казав: за жінков так не жель, ек за маржинков; сьогодні корова — то мама в хаті.

— Берім таки хоть куди, то корова мама в хаті! Збудешси чілідини, то сто за тобов шнирітима та й шкіритиси, а коровку

ек відженеш від хати, то будь здоров. Хоч бери та їж собі гоголі!

Бадіка Танасій, що йшов позаду, пристанув на хвилину, виймив із уст люльку, поковтав нею по цибусі, вицідив «дзему» з вушка, поправив протичкою перегорілий жужіль маркотки та й доложив губки, щоби ліпше курилося. За той час відійшов від него на пару ступнів бадіка Тимофій і аж тоді запримітив, що не чує за собою кумового ходу. Він пристанув і собі, а щоби не оглядатися буцім без причини, став говорити тим самим голосом, що й дотепер:

— Сьогодні світ на маржині стоїт!

— Єк кажете, куме Тимо'? — відозвався бадьо Танасій, що якраз упорався з люлькою і пустився доганяти кума.

— Та я, аді, кажу, що і без цієї мами негаразд христини нови.

Тут впер Тимофій свій погляд на кумову люльку. Верхня його губа, накрита пристриженим, острокільчастим вусом, піднеслася трохи від долішньої і відслонила чотири пні передніх зубів. Забоїни по обох боках рота вчинилися глибшими, а зморшки лиця згуртувалися пониже очей. Тимофій усміхався, хоч до сміху не мав охоти. Але кум Танасій чинився, що не бачить кумової усміхненої оскомини, і не почастував його люлькою, тільки пакав сам.

— Таки аби-сте знали, що негаразд; я борше без їди обійдуси, ек без оцєї смолечки.

— Га, та у вас тепер, богу декувати за це, не біда, попри пана то й вам шос капне.

— Так, аби наломом було, то не мож, зважаєте, казати, але, що правда, говіти не говію.

— Ну, ну, та я то ніби так кібзую, побережника кожде має в самі.

За сим словом урвав Тимофій бесіду. Хоч він не заспокоїв хвилевої кортячки, то все ж таки вона скоро відступила від нього. Мужичька кортячка не така химерна, як панська, що не попустить пана, доки не наїється по саму шию того, чого вона якраз бажає. Тимофійову кортячку прогнала його невідступна товаришка, журба, що на вид його низької хижі вправді не більшала, лише давила своїм давнім, важким тягарем.

Він опинився з кумом перед своєю хатою.

— У вас, куме, видно, полуденок смажут,— відозвався Танасій, вказуючи рукою на дим, що клубком висувався з маленького вікна і стелився «на слоту» навперед Тимофійової хижі.

— Може бути, що моя приставила окріп на кулешу дітем, а втім, не знаю. Ану, ходіт, ек ваша ласка, у хату.

— Я бих казав, може би таки надворі пообгледати, тут май видко.

— Це ви добре кажете, в хаті темно си. Анничко, ге! Ани! З хати озвався плаксивий, тонкий голос: «Гив!»

— А вийди-ста!

— Та чого-онь?

— Не питай чого, ходи!

— Чого сидиш каменем? Вийди, аді, чуєш, шо дедя з кимс говорить, а я без запаски,— озвався другий, глухий жіночий голос.

Анничка виходила.

— Аді, твій батько прийшов,— промовив Тимофій до доньки, шо вперед станула коло одвірка і призиралася одним оком, хто такий говорить з дьидем. Потім приступила не-сміло до Танасія і поцілувала його в руку.

— Шо дієш, Анничко, дужя? Еге-ге, та ти нівроку, ек я вижу, вже дівочиш, у заплітках уже!

— Га-а! Дівка, кумочку, росте, ек жидівська лифа. Аді, вже на головосіки вісімнацітий рочок!

— Наперед би більше, куме Тимó! Величеньке, то собі даст раду будь-де, а мале, то лиш пищит: їсти та й їсти.

— Біда з малим, та й з великим біда, кумочку Тана', а з дівков то удвое біда.

Анничка станула коло дьиді і запишнілася. Голову схилила додолу, заціпила уста, личко мимохіть прикрасила міною засоромлення, правою рукою «когутки» на вусі оберта-ла, а лівою сорочічку мнула. Коли ж у хоромах скрипнули хатні двері, доміркувалася вона, шо неня убралася вже в за-паску і прилагодилася вийти до гостя. Тому споглянула вона сміливіше на хорімні двері.

Тимофіїха зупинилася перед порогом, перев'язала ще раз темно-червону хустку на голові, підтягнула вище під пояс запаску, погрозила півголосом дітям у хаті: «Цитьте, бо вас уб'ю»,— і вийшла.

— Славайсу,— сказав Танасій, розпочинаючи привітання з кумою.

— Навіки сла'! — відповіла Тимофіїха.

— Шо си діє, кумко Пара', миром?

— От миром, богу декувати, позаек миром. Шо май туди коло вас, кумочку Тана'? Шо кума діє, та худібка, та діточки ци дужі?

— Ет, дужі ше до екогос чесу.

— Гаразд, шо дужі; ек здоровлечко є, то грижі менше. Аді, у нас гнів божий!

— Ану, жди-ко, жінко,— перервав Тимофій,— аді, я про-сив кума, най би обіздріли, ци то кинулоси її більмо, преч би си казало, ци ека примха.

— Хоть най уже і не обзираю, то я вижу, шо то більмо, аді, на тім оці.— Танасій приступив 'д Анничці, відтрутив руку, котрою вона при згадці про більмо накрила невидюще око, розтулив обома руками повіки, подивився з міною знавця в око, похитав головою та й нарешті махнув рукою.

— Шо-сми казав, то таки так акуратне: більмо, ек груба латка на ввес постів, саме таке дістала була корова Юри Глібічкового.

— Ей, головочко ж ти моя-онь нещеслива,— заголосила Параска, шо враз із чоловіком уважко приглядалася кумовій роботі і нетерпеливо дожидала його ретельного вислову. Анничка почервоніла ще дужче, як червоніла тоді, коли збитошні легіні прозивали її на вулиці «сліпцунков».

— То кажете, кумочку, таки більмо? — питав ще недовірливо зажурений Тимофій.

— На, маєте! таже мені, віді, це не першина! Натє, дивітси самі: аді ціле око поголубіло, гоздечки знак, а відси йде білий рубец почерез саму середину ока та й не пускає днину наспід.

— Ей, падочку ж мій нещесливий, гіркий мій світку чорний,— падькалася безупинно Параска та й заломлювала руки. Танасій доказував дальше свій осуд:

— Попробуйте, озміт та й закрийте їй дуже око, а кварівливим най си дивит на то, шо я скажу.

Тимофій закрив доньці око і чекав, шо кум скаже. Кум підійшов наперед, шпурнув набік кований бук, скинув із себе байбарак, поправив на плечах дзьобню так, аби бляшка з написом «с. k. strażnik lasowy»* припала саме на груди, та й так накликував:

— Тримайте, ку', по-люцки, аби ні раз не жмуркнула.

— Я затулив так, шо не жмуркне,— відповів Тимофій.

— Тепер дивиси, Анничко, просто на мене.

Анничка сіпнулася на той зазив у дедєвих руках, хотіла вчинити волю батькові і подивитися, але дедьо зганьбив її за то:

— Стій чопом, не рунтайси!

— А шо, видиш мене?

— Ні, батьку, не вижу, бо дедя тримає.

— А не видиш, шо я маю на грудіх,— питав дальше Танасій, вказуючи рукою на побережницьку бляшку.

— Ой ні, не вижу!

— Не видиш, аді, ордір у батька? — підповіла Параска.

— Ні, не вижу.

— А шо ж видиш?

— Нічого; так шос, отік мраку.

* Цісарсько-королівський лісовий наглядач (польськ.).— Ред.

— Пустіт, куме Тимо', тепер видите самі здорові, що нема що куди робити, то тверде більмо, та й говорилося. Хоть би наші вороги так виділи.

— А я би ще казала, може би, чим засипати ци ек кажете, куме?

— Не сердьтеси, кумо Парасочко, але я вам скажу, що то пусте ваше говоріне; на це більмо нема ліку, аби-сте куда ходили.

— Ей, бідко ж моя, бідко. Шо це нас найшло, у хаті нас найшло, нещеслива наша годиночка, кумочку Тана',— цідила Параска крізь зуби, що скривилися до плачу на темному художостому лиці.

— То ше, зважаєте, куме, коби то хлопець попацив таке, то нам би це не в голові, але дівка, то, знаєте, клопіт! Ніби й сором, і нема чого таки сподіватиси, аби голову накрила, кожде обмине хату, а ми на ґрунтик так не біровиті, та й то тому так гірко,— жалувався жалісним, але поважним голо-сом Тимофій.

— Коби-сте були відразу ратували,— обставав при своїм Танасій.— Тепер пропало!

— Ей, та ратувалоси, чіму би не ратувалоси; дві неділі за волосок не спала-сми, водно літеплом відмочувала, бо то ґет було око обкипіло, та й шо з того?

— Га-га! Сама собі вирискала, то най тепер знає, ек деді не слухати. Казав-сми: сокотиси, не гони коровку межи чужі товарета, а вона ні та й ні, ід богацкій маржині, газдиня, при-лучела.

— Лишіт, куме, то причка,— лагодив Танасій.

— Ой причка, причка, смола би го втела, того паршека рудого, аби не дочікав уже нікому худібку на випас давати.

— А того ви у Манашкового сина були взели? — питав Танасій, сідаючи на дривітню.

— Ага, у того...— хотів доповісти Тимофій, але Параска перехопила його своєю відповіддю.

— Таже аек! У того мантаря, шо шкуньгає на одну лабу, скривило би го ше на другу так, ек він мене скривив. Аді, кумочку, ніхто таке не видів та й не чув: упхав нам тогід навперед Дмитрі теличку та й каже: «Телиця тівна, ек прийде за три неділі теле, то будете мати скором у хаті, а по році займемо на ермарок, та шо буде поверх вісімдесят левів, то ваше». Та така була згода. Прийшлося відтак, ми чікаємо три неділі, штири неділі ба й другі штири, аж на деветім тижні у середу найшлося теле, вибачте за слово. Цепая я корову, цепая, аж тут лучиласи ця причка. Займила дівчина корову у лучку, а там дес пасли Манчулові воли, та ек сцупили корову та й ріг пішов. Ця дурна взела боронити, та й, аді, віл засігнув рогом

під саме око. Я учула крик, прибігаю, а ця лежить ні жива ні вмерла. Та й зараз по тім приходит жид та й відбирає корову. «Ви,— каже,— збавили, мені корову, то я вам це не подарую».—«Та ек збавили, очі би ті вилізли, паршеку,— кажу я йому,— таже ріг виросте другий».—«Ні,— каже,— беру собі корову, а ви мені хоть заплатіт триціть левів, а хоть я вас подам до суду». Міркуйте собі, екої нам паршек заgrav! Шо тут робити, думаємо собі, триціть левів — то не грейцір, ані два, а ми мали у паскуди вже передний довжок. Взели ми та й погодилися при свідках. Десетку нам спустив, а дваціть левів маємо дати, міркуйте, кумочку, дваціть левів за ріг коров'ечий.

— На це, любко-кумо, нема ради; що си винно, то мус віддати, а за Анничку, то я вам скажу таке: я, аді, справивси шукати служки для пана, то най таки білше не шукаю, дайте ви свою Анничку туди. Пан добрий, нежонатий, дітей нема та й чого траба? А там їй буде так, ек у раю; екби-сте уздріли, екі там гаразди, то би-сте своїх очий забули. Шо покоїв, шо одежини, шо начіня, а шо їди кашерної, на світі кашерної.

— Про мене хоть і зараз най би йшла, але коби знате, шо пан схоче її взети, кумочку пишний.

— Я вам кажу, шо возме, бо таки возме, бо я так кажу. Аді, прилагодье її так, ек годитси, а я йду за паном, та й стокмітси, та й далі.

— Ей, коби тото господь милосердний спустив на нас таке щесте,— проговорив Тимофій.

— Та я, віді, на шос маю рот та й з панами я, аді, так, ек з вами.

— Та коби-сте, кумочку, так робили, дав би вам біг здорвлечко.

— Ек для вас, то я зроблю, бо то моя фіна.

Анничка слухала з увагою батькової бесіди і раділа в душі будучому щастю. Про її гадку і згоду ніхто не питався, тож вона мовчала. Танасій устав, накинув байбарак і справився йти до коршми.

— Куме, га! Ек би то робити, аби він не пізнав більма? — радився ще його Тимофій.

— Най збоку стоїт Анничка та най руков закрие око.

— Добре кажете, гостіт у добрий чес!

— Гостіт у добру годину! — побажала Тимофіїха.

— Це ласка божа, жінко, коби лиш пан узев, аби не заздрів більма. То би-сми, небого, жили! Тогди йди у ліс по лomadже, ек у свій город!

Тимофіїха з радості збула чоловіка мовчанкою. Вона звернула всю свою увагу на доньку.

— Іди лагодьси, Анничко, возми мою сорочічку з плечіками та й поес.

Анничка побігла з ненею в хату, взяла сорочку й полізла на під перебиратися. Здолу з хоромів навчала її неня, як на службі поводитися має.

— Аби-с мені добре мештереласи, чуеш Ани',— говорила вона так голосно, щоб донька на поді могла її чути.

— Не бійтеси, ненько, я буду слухнена.

— Шо ті пан скаже, тото аби-с робила, хоть би ті сказав гній тіскати. Та видиш, шо у нас біда, нема шо в губу взети, слухай, небого, пана! Та й аби-с нічо не кинула у покоях. Ци локшини, ци балабухи, то ти очі зажмури, а нічо палцем не кивай. Їсти будеш там мати по вуха, голодом не меш ходити. А подарує ті шо пан поверх токми, то ти возми, а я прийду туди та й возму 'д хаті, а за сорочічков прийду в суботу ввечір.

— Та й накажи її, аби не дивиласи панови в очі, бо заздрит більмо,— дораджував знадвору Тимофій.

Анничка лагодилася сама, а Тимофіїха зайшла з чоловіком у хату і нараджувалася над токмою з паном. Менші сестрички і братчик Семенко зміркували, шо їх найстарша сестра приготовляється йти кудись; повилазили на під і стали цікаво допитуватися, куди вона збирається.

— До пана йду, на цимбрилю, то будете мати шо їсти! — говорила вона, радіючи.

— До пана, до пана, до того, шо ліс має, та й єгоди, та й афини, та й дрова? — перекрикується дітвора.

— Цитьте, не верещіт, бо його шо лиш не видко. Семенку, а чуй, дитина рує, іди возми на руки.

Діти підскакували з радості...

— То, проше пана, цего газди тота дівчина,— інформував Танасій лісничого, шо трошка заточувався в один, то в другий бік.

— Так муф, цо хцеш за єден рік! — звернувся лісничий до Тимофія.

— Ци ж я в тім розумію, проше пана фештиря та й злісного? Я дітий ше не давав на цимбрилю.

— Ну, бо німам часу, кажи так альбо так.

— Та шо божа ласка та й панцка, то най тото буде. Я знаю, шо, аді, пишний та годний панчік не зробит нам кривди, хто би си радував чужому мозілеві.

— Но, то дам ей футраш і убрание.

— Аби біг дав панові здоровлечко.

— А умі цо коло кухні?

— Шо скажете, всеціно зварит, вона у мене вже газдиня,— прихвалювала Тимофіїха, що впоїла очі в пана і начеб рахувала кожде його слово.

— Гет всеціну вміє,— потверджував Тимофій,— ци кулешу зварити, ци борщ барабуліний, ци рибу, ци малай спечи, шо душа захоче!

Лісничий усміхнувся, глипнув на дівчину і ще раз усміхнувся. Анничка загнюпила голову вдолину і зачервонілася. Вона і соромилася і раділа.

То дьидь перший раз в життю хвалить її.

— Тож нех зараз ідзе зе мнов!

— Ну, то шо ж, ек траба, то траба, то, аді, йди, Анничко, з паном.

— То моя фіна, проше пана фештиря, то вгідна дівка,— представляв панові Танасій, прощаючися міною з кумом.

— Но, ходи, дівче, ходи,— кивнув пальцем лісничий.

— Іди, не бійси, Анничко, іди з паном,— заохочували доньку дьидь й неня.

— То таки, проше пана, рахуєси служба від завтра ци пан схочут аж від другої неділі? — питав ще несміло Тимофій.

— Службу лічу од піршого.

— Аек, аек, панчіку файний, від першого дня; сегодні маємо неділю, а від цеї середи за тиждень маємо богородички малої.

Вийшли на дорогу. Лісничий іде передом, за ним його побережник Танасій, а позаду Анничка з похиленою головою. Вона соромиться. Бокими попри дорогу біжать її дві менші сестрички і братчик, що не втерпіли і крадьки втекли з хати сестру виряджати. Братчик Семенко несе на руках найменшу сестричку Гафійку, що ще не виросла так, аби її неня постарала сорочинку. Він не може підбігати і при кождому перелазі кричить на сестрички, щоб подождали його.

— То наша Анничка пішла з паном,— хваляться малі сестрички бадікам, що лежачи святкують на царинках неділю. Бадіки всміхаються, а вони біжать гейби наздогін за сестрою.

— Вже веде свіжу,— замічає один бадьо, коли лісничий далеченько відійшов наперед.

— Аек, веде сліпцунку,— потакує другий.

— Шо-сми мав казати: туду йде вона впорожні, а відти вернеси вповні,— глузує третій.

— Буде добра на перехід,— насміхається ще інший.

— Чілідина з водем пуста на перехід,— глумиться гурт.

— А то, мой, жінко, я гадав, шо то лиш мужик дурний, а то трафлеюти й межи панами дурні!

— Ану, заткайси! Ёкби-с поредний був дедя, то би твої діти не ходили на цимбрилю.

— Говори з тобов, коли ти свої! Таже вона там у гараздах буде, та й ше одежину даст; коби лишень не заздрів більма, бо відрідит — та й пропало.

— Акурат мені це в голові! Рáз токма була та й уже; хоть най собі тепер голову ломит. Я ше каюси, шо не стокмиласи, аби дав за цес рік три леви, аді, нема відки Манашковому лифу заплатити. То таки ек хотіти говорити, а за своєв дитинов жель, ци каліка, ци дужя. А втім, біг світий знає, ци то справедливе більмо? Мені видитси, шо то її лише луна на оці.

— Ей, ека ж бо ти, жінко, дивна! Раз сеї, а раз тої; то не миливси екийс, шо каже: «З бабов ні в брід, ні в воду». Таже ти чула, шо кум Танасій казав! Ше й еке більмо! Погане більмо!..

Тимофій перекав руки навхрест та й обернувся до дривітні, усміхаючись:

— Тепер не будеш, небого, киндіти, надсадишси під лomadжем, хіба би-с мні на тот світ вирідила!

Але Параска мовчала. Сперлася на острову, на котрій сушились два глиняні варіннички, і банувала за донькою. Ніби так, гейби банувала, ніби так, як би сердилася на чоловіка, шо він ані кришки не банує, ніби й добріла на нього,— а на правду радувалася несподіваному щастю...

ГОРНЕЦЬ

Кілько вас тут є іршених, то аби-сте були свідомі: через оцес варінник я на старця зійшов. Як моя умирала, то я не помнівси, то забув-сми, як забрав. А Самарка каже мені вчера, шо то все горнец. «І жінку затратив-ес і сам пропав-ес,— каже.— Аби не горнец, то ти до сьогодні газда». А я на їду не вистравний, храмів не роблю, людей не скликаю, бо не бірую, усі знають. Ёк за покійничьки покчалоси на полицу, то чепів до сьогоднішного дня.

— Ти, бадіку, не псуй собі працу, але дивиси за другов жінков. Тобі траба такої газдині, аби тобі на голові горшки била. За кождий раз, ек прийдеш з коршми, то оден горнец. Або ти на чілідину, або чілідина на тебе верже.

— Як верже, то буду знати, шо є за шо, шо моя газдиня мні файно чістує. Але цес варінник піде зара' на черіпки. Аді, у тоту обіч го шпурею у терне, най си розсипає, най ми в хаті не робит окаяніє.

— Мой, та то ше мудрий варінничюк, на шо розмітаєш жіночу арнарію?

— Винеси, каже Самарка, тот горнец та й розбий при людях, та й тогди тобі пофосолитси. Єк руков відверне. А мені жінка через біду вмерла! Таже ви темите, газди: єк покійничка лежала, то прийшла до мене якас ленка, шо селом ходила. «Тобі жінка подужіє,— каже,— але звари ї курку». А я став у гадках, шо тут робити? Різати ци не різати? Єк гуцул возьме си куретину їсти, гадаю собі, о пан біг відбере кулешку. Але послухав-сми публіки, та й крадьки, аби мир не знав, зварив-сми в оцім варіннику курку, а жінка на другий день очі замкнула.

— То нема шо, бадіку, на зайду складати, ти чій не дитина, то знав-єс, шо з паном богом не траба гиршкатиси. Шо не годитси, то ні; за курку пан біг гуцула карає. Зайді нічьо си не стане; підслухав сьпіванки у селі та й повітривси далі, а ти приймай кару.

— Хто знає, може, і зайда вже минувси, бо він, брачіки, стеребив усю курку, покійничка лиш дземки покушіла.

— Ей, де! Іму си гріх не пише, бо то ленка, усекої молитви знає.

— То най го холера зітне, шо мні так збавив, на смерть збавив. Люди, таже я був газда, а сегодни голак.

— Знав-сми зайди послухати, знав-сми жінку заситити, а не знав-сми горшок з хати вікинути. Тіму-сми лайдак, п'енюга остатний. Але ви, газди, будьте пребашні, шо я таке ротом мелю. Може, мні попуститси біда, щезла би, може, устаткуюси. Аді, сокотітси, бадічки, най шпурею. Ге-е-ех! На черіпки пішов, чуєте?

— Слухайте, слухайте, як черіп'є кочєєси, аби так біда відкочюваласи. Бігме, шо так: най гуцул не береси до курітини, най не гнівит бога! Будьте свідомі, газди!

ЧІЧКА

Лежить розпростерта на толічці підгірського села і випручує свої грудками грузи обліплені ноги. Кудли паршивої необліненої шерсті мокріські від поту. На задніх стегнах і на боках запалого черевā звисають здохлими селедцями жмутки гною. На хребті ятриться рана, а мухи ссуть із неї «матерію». Хвіст судорожно тріпається, але не розгонить ані мух, ані пари. Чорна грива розкудлалася кісками по обох боках напруженої тонкої шиї. Закаправілі очі накрилися повіками, із-проміж закушених ненакритих зубів тече піна. Ду-же мучиться...

Над нею скулився, гей приземкувата дуплава кривуля-верба, гуцул і обганяє крисатим капелюхом кровожадні мухи.

Недалічко набоці стоїть в'язка нових смерекових коновок, кошіль з лижками і бесажки з гелеткою кукурудзяного зерна та й смугляве сідло з попругами.

— То ти мні, Чічко, лишеєш, самого серед бойків лишеєш? — заводить гуцул знеможеним розколеним голосом.

Із його глибоко вритих очей покотилися дві великі сльози й сканулися через пару на хребет шкапи.

— То такими-сми ті отавами візимував, то так-сми ті, Чічко, вікохав? То аби-с знала, екому-с газді п'єтнаціть рік гарувала, аби-с темила. Не кривдуйси на мні, моя Чічко, не кривдуй, шо ти упаласи в пусті руки, у лецтий рід!

Шкапа простягнулася, як дріт, й трутила агонічним рухом властителя, шо ляментував над нею. Очі її відімкнулися і станули лубом. Вже більше не кивається...

Гуцул підвівся із землі і вхнюпив болячий погляд у трупа товаришки.

— За тото, шо-с ми домівку вігодувала, то я ті псенков на тот світ віріжею, то так ти у торбеїв заробиласи! Аді, ека опока на тобі, аді, ек шкірка ти потріскала. Але стебла чужого не рушила-с, але не заклев ті ніхто в світі, то най си текне від такої муки. Ти ріг собі у ногах виходила, хребет-єс собі поломила. Однако-сми заробилиси, душко, однако!

Із його рук випав капелюх, а лице скривилося до плачу.

— Гей, люди добрі, за шьо мні так біг покарав,— плеснув долонями і став микати собі чупер.— Скорнейси, душко Чічко, скорнейси, аді, терхівочка хребет ті виїла, аді, мушня ті ссе, аді, вся кров з тебе випарувала! Самого мні 'д хаті виріжеєш, самого? — голосив, як мала дитина.

— Мой, хло', гуцулійо, а ти здурів, шо так ревеш над кобилов?— гукнув наторопом підгірський, тогосільський мужик, шо справився у ліс через толічку.

— Аді, озміт довбню та вгатіт ми в голову, най си не дивлю.

Гуцул припав ід шкапі і обмотав її напружену шию синьожилавими руками.

Підгірянець приглянувся ближче і засоромився своєї бесіди.

— Мой, Пе', Ники', Фе', а йдіт же суди! — крикнув він у ту сторону, як ідеться ід сільським хатам.

Гуцул бовтає лицем по кінській гриві і приповідає:

— То такими-сми ті отавами, вігодував, то...

Надбігли прикликані мужики.

— Шо, упала? Упала? Пустіт кров, ратуймо! Ратуймо христініна! Ножня! — озвалися наполохані клики.

— Нема куди шьо робити — то вже по всему,— сперечив ранший очевидець.

— Минуласи?

— Ого!

Всі рятівники звернули тепер свою увагу на гуцула. Взялися відривати його від кінського трупа.

— Беріт мні, люди, та добивайте, та най буде прах на цалий сьвіт! — кричав він несамовито і повилювався ід шкапі.

— Май розум, бадіку, тото вже пропало, мерця не підведеш,— утихомирювали люди, підвівши його силоміць набік.

— Не траба мні тепер на сьвіті, бігме, не траба; аді, киньте ми грани межи очі!

Гурт лагоїв його бесідою:

— То причка, бадіку, та най си на цім текне, не відходи від розуму.

— Я нікому межі не випас, віхте псенки нікому не взев, то за шьо мні так біг покарав? — жалувався бадіка і торгався з рук, що його ціпко держали.

— Тезку Ник',— радить один із рятівників,— ану, ведіт чоловіка 'д хаті та й заберім терхівку до вас, бо то нема коли гратиси.

— Аек, аек, берім чоловіка 'д хаті, най си втеміт,— притакнули другі.

Стали брати гуцула та й терхівку ід Никифоровій хаті. Він торгався і рвався ід шкапі і завірював очима.

— Гей, люди добрі, зробіт ми тут амінь та й перекажіт моїй, най веде діти з торбами.

Повели...

За часок прийшли два легіні з рискалями і взялися закопувати гуцулову Чічку, аби її багацькі собаки не рознесли і не внаджувалися до маржини.

— Це, хло', сам хамут, не конина,— каже один.

— Та видкоси, шо хамут; незугарне було ходити та й крепнуло,— каже другий.

— Аді, черева ні раз не видко!

— Відки буде черево, коли тот торбей старецкий стебла паші не має? Я ше був приземком, як-сми го затемив.

— То водно ходит з коновками такий, ек сегодни, днями не ївши. Аді, капшук з тютюном то білший, ек у неї черево.

— Віді, й він довго не потегне!

— А! Іго таке, шо лиш го дес на дорозі найдут, тото тінь чоловіка. Але ше ми сегодни сьмішно, ек собі нагадаю, ек

він передтогід на Бриндзейчинім весіллю вимінів був усі коновки, та й дали йому начинки й порцію горівки, а він завів гуцулскої:

З тої гори два явори, межі ними чічка,
Бодай же ж мні смага втела, шо-с така маціцька.

— Ой, кажу, шо маціцька!

Взяли її піднімати, щоб кинути у викопану яму.

— Нема ваги!

— Бо зморене сарачетко!

— Ов! то, мой, хло', скрізь бідує мир божий!

— Скрізь на світі біда! Аек, біда, ше ека біда!

Закопали Чічку із шкірою, із гривною та й з усім; не лупили, бо шкіра дуже потріскалася, то на постолі пуста.

Перший раз в життю вертає коновкар до домівки сам-самісінський. На плечах бесажки з кукурудзами, а під пахою Чіччина узда. Осінній вітер жене прудко крізь густі бори і дує коновкареві у розшінкану пазуху на груди.

Йде із лісів шум, такий глухий, жалібний, прошибаючий.

«То файне я віданечко несу у домівку, то хата від зойків лусне»,— обвівають холодні думки серце коновкареві.

Мертволиций місяць вибалушив свої совині очі з-поза набресклоїхмари і стелить його горбату тінь назад нього.

Коновкар обертається назад себе, хоче погладити свою Чічку, запитатися її, чи дуже змучилася, чи терхівка глибоко в'їлася в хребет, хоче потішити її, що вже недалічко хата.

Та замість Чічки видить він свою тінь із терхівкою. Йому робиться студено коло його розм'яцканого серця; воно терпне.

«Осиротила-с мні, Чічко, та й жінку, та й діти, то тепер нам всім крепір буде!»

І тисне узду під пахою, і корняє ноги до дальшого ходу.

Що візьметься йти борше, то зараз спирають його голі, як п'ять мужицьких пальців, діти, спирає жінка.

«Шо я їм тепер скажу? Печінки розседутси їм та й мені!»

Страшно боїться своєї бесіди, що нею повістуватиме домівці про Чічку.

Вітер дужче скомлить по яругам і розпеченим жигалом вертить у в ушах коновкареві: нема Чічки, нема нашої мамки!

Він пошпотується об камінь на дорозі, викрісує з нього вогню, бо його серце розпалюється, заходить кип'ячою смолячкою.

На момент відтерпає.

Він знов обертається назад, хоче сказати Чічці, аби сокотилася і не ударилася об тойтам камінь, але Чічки нема, лишень його горбата тіль стоїть назад нього.

А в долині той потічок, що в ньому він на попасі Чічку напував і сам із нього пригорщами воду пив, без впину допитується його своїм плаксивим журкотом: де Чічка?

А той темний, понурий ліс дивиться на нього своїми великими очима й допитується усіма ротами: де Чічка?

А тота придорожна громадська травиця, що цілу ніч умивається слізьми від навіяного порошу і тремтить голіська від студені, піворить дрижачим голосом: де Чічка?

Коновкареві виринається із запечених грудей тяжкий струпішілий стогін. Він ще дужче тисне узду під пахою і підводить задеревілі ноги.

«То сарачетко доброго серця було. Сегодни люди — гадде, а вона п'єтнаціть рік вірне робила. Аді, вкусити не було шо, а ми усіх бойків переходили. Хоть голодні, а хоть босі, завше ходили. Де ека є коновка у бойка, то все моя Чічка переносіла, а я лиш дзерно носив та й кошелики з лижками».

Ані місяць, ані зорі не хотіли дивитися, як коновкар вітатися ме із своєю челядкою. Геть поховалися за хмари мряки, що розстелилися по горах і давлять їх своїми важкими краплями, гей розтоплене олово, гей мужицькі сльози.

Коновкар увійшов у хату, скинув з плечей бесаги і споглянув задубілими очима на жінку й на діти, що схопилися із землі від потахлої ватри і кинулися вітати дьидю.

Коновкариха борзенько вибігла, щоби розсідлати Чічку, накрити веріткою і дати їй ліки на «золзи». Дітвора впелескалася до дьиді:

— Дедику! Ми устарали Чічці сінця, три в'єзці устарали!

Коновкар не відзивається.

Улігає до хати назад коновкариха і з перепудженим поглядом питається голосом, що прочуває розпуку:

— А Чічка де? Ти сам?

— Дедику, ви де лишили Чічку? — запіяла дітвора.

Коновкар береться відповісти, але його уста не можуть відімкнутися. Він вхопив у руку узду і показав її у відповідь жінці-дітям і ввесь затремтів, а очі попісніли.

— То ти сам прийшов? — зойкнула жінка вдруге.

— Нема Чічки, дедику? — завели діти.

— Нема! — жбухнуло жасне, тяжке слово із коновкаревих грудей.

Так жбухає кип'яча кров із серця, що його тяжкий камінь роздавлує, розтріскує...

Таке темне зробилося надворі небо, гей сажа, що вихоплюється з диму фамілійної ватри і присідає гуцульські стіни, стелю, лица, очі і затикає гуцульські горла.

Із коновкаревої хати опадами вибігають на зігнилий дах придушені стони і вкосичують його собою.

— Чічка! Чічка! Золота наша Чічка!

НА БОЖЕ

Попід великими образами купки скавулених бадіків на колінах молилися. Поперекладали голови на плечі і простягненими руками світців за все просили або поскладали на грудях долоні, гей дощечки, докупи, попідпирали ними похнюплені лица і жалібними голосами відговорювали уривками отченаші.

Хрестилися і били кулаками в голі груди та й жалі свої вповідали. А як у яким важнім пункті святців просили, то тріскали долонями, гей терлицями, та й щиро стогнали, очима благали й поклони били.

У бабинці жінки покотом, як грушки, лежали.

Бо чілідина мусить файно до бога скластися, хотівши, аби її молитва була приймлена. На коліна має упасти, має голову на землю склонити.

Так годиться, так святі собі хочуть.

Та й так молилася вдовиця Семениха на самому затиллю. Ой, молилася, до землі припала, землю цілувала, опадами завертала.

Світла в церкві горіли, до святих крізь ладан кліпали, за гріхи ласки у бога молили.

Мужицькі стони рососою із святців стікали.

Дяк по щирості відгалакував, аби відправа була красна, аби святим душа радувалася.

Дзвони гуділи, ревіли і дзеленькали, Семениху легоньким гребенем по голові чесали.

Молилася за синове здоров'є, аби у воську кулі його обминали, аби не умер тамки. Чула, як кулі у воздухах гуділи, як по полі качалися і землю рили, людську працю трошили.

Відси хмара й відти хмара, самі сині кабати, самі людські діти. Одні на одних стріляють, шаблями проколюють, кров потічиною тече, нема «гальту».

Осішнюків Грицько уповідав це тої неділі на толічці. Він тісарська дитина, відслужив своє; знає, що то баталія може.

Як легіні з села збиралися й на багацьких возах у васько виїжджали, то такої жалібної виспівували, що все село плакало. Багачі плакали, сином у руки сороківці тицькали, в коршмі у горівці купалися, дітей на смерть виряджали.

А вона збоку дивилася, приступу не мала.

Ой в тісаря добра служба, та лиха заплата,
Не в одного жовнірика головочька стята.

Легіні співали, а її син сидів на краечку багацького воза та й дивився за своєю ненею. Але він так на неї дивився, що їй в очах темніло, пам'ять відходила. Такий сумний, такий блідий був, як не тота дитина. То так йому банно було за своєю ненею, що сама лишається. Та лиш най сараку не банує, най не кривдується, бо вона йому нічо не дасть. Що мала, то дала, а за решту най буде вибачний, бо нема відки. Якби був покійничок дедя жив, то була би лиш на сина прятала, а бідна вдовиця що дасть?

Вози покачалися, прірва людей прірвалася, туча візків розлилася. Розступайся, земле!

Ой тісарю, тісарику, нашьо нас вербуеш?
В магазинах нема хліба, чым нас нагодуеш?

Вояцька співанка їй причувалася, гей сумний, невизразний шум у лісі.

Сині кабати мінілися проти сонця, як чічки, за очі ловили. Гострі багнети полискували, як дзеркала; чесатися у них можна би.

У воздухах ворони літали, крові шукали. У тім моменті баталія буде. Її сина кулею поцілють.

— Але ек найесніший тато є добрий, шьо го неприятіл не роз'юшит, то він війни не зробит, най сараки вояки відтановляються, каже,— уповідав Іван Піштаків жінкам коло церкви.

Гей сонне видіння, пощезали хмари жовнірів, і вона молилася, щоби найяснішого тата ніхто не роз'юшив.

Десь така палата, як церква велика, десь у тій палаті від срібла-злата мовня б'є. Ліхтарі, як стоги високі, свічки снопами горять. Десь вітвар великий, злотом кований, срібними гаками до землі прибитий. Луна від світла йде, на стінах трясеться. На вівтарі тісар сидить, найясніший тато. Як він так сидить, то муха не сміє летіти. Навкруг нього васько рядами клінчить, на розказ чекає. То як тісар письмо собі не злюбить, то ніхто його не зіпре, баталію зробить. Лиш пальцем кивне. Як у письмі стоїть не по правді, то каліцтво буде. Але на того мир бога просить, аби кривди не було, аби тісареві файно жилося. Аби тісарська земля пишно родила, аби тісарська маржинка дужя була, аби в хаті лежі не було.

В церкві заклекотіло, від молебних стогнів вітер повіяв. Мир тиснувся наперед на боже давати, бо служба зачалася, дяк записував гроші за живих і вмерлих. Тому Семенісі настолочив чийсь постів голову і перервав її молитву.

Вона, кленучи, устала і подалася за тою хвилею, що гнала наперед.

Хрестилася і біла в груди, всі розп'яття обцілувала. Пхалася 'д дяківській лавці і кінець хустки розв'язувала зубами.

Діпхалася і диктувала дякові в ухо, аби записував:

— Оце за тісарську землю, аби родила, та й за маржинку, та й за здоровле, та й аби ніхто не роз'юшив найеснішого тата.

І за кожний пункт гроші на тацу кидала.

Дяк недочував бабиної офірівщини і допитувався другий раз, а вона те саме голосніше повторяла:

— Аби тісаря ека нужда не роз'юшила, аби...

Відтак за того саме голосно отченаш відказувала.

Але бадіки зачули її на боже і були неконтактні.

Підштуркували ліктями один одного і підкліпували на себе та толкували собі, що вона пусто-дурно грейцарі викинула, бо того у бога не буде приймлене.

— Де ж, брачіку, тісар потребує чілідинов?

— А хоть би прем вола дала, то не потребує.

— Пусте єї на боже, бігме, пусте!

СЕЛО ЗА ВІЙНИ

СЕЛО ПОТЕРПАЄ

За третьою горою небо позіхає.

Луна йому вночі спати не давала, гранею ребра припікала, лице черленила. На горах припочивала, черлений пояс розперізувала, кєрвавї згарди над селом розстелювала, яснії коси розплїтала, перловими хмарами розвивала, гребенистими руками неба досягала.

А її пухкі стопи — де перебіїці, де газдів двори, де хліба оденки, де праця в чертогах.

А її дорога димом стелена, жаром жарена, кулями значена.

Де руки робили, там град гранатів, де газдівка була, там земля трїсла.

Най село видить, най знає.

За третьою горою небо стогне. Земля йому громи відобрала, його поріб'я кулями б'є.

Раз у раз.

Розступилися гори на два табори. Громами себе розсаджують, кремєністі голови собі розбивають, ліси на трїски розколюють, ізвори людьми рівняють.

Зарєвілі гори, аж небо здригається, аж камінні скали лупаються.

Хто жиє, най гине.

Не тото буря, що ліса не скорчувала, не тото кішня, що коси не вищєрбила, не тото бїйка, що душі не згубила, але тото битва, що горами мечє, але тото різня, що кєрвою дебри мулить, але тото баталїя, що в один мах людєй в шухи складає.

Та й тото не гармати, що села не пожолobili, з глинов не змісили.

Під третьою горою вільшина прїє.

Від сонця відвертається, від села обертається.

Бо сонце покмітить, що мерцїв гойдає, чорну птаху ними годує.

Бо село на ню збанує, що на шибеницю виросла, росохатї голови має.

Бо тота вільшина ліс зосоружила, край дороги фоев смерть закосичила.

Що грубше гілля, то студене тіло, голова вломлена, душа душена.

Най село видить, най знає.

Від третьої гори розігналася селом ретельна говірка, аби люди з села геть виходили, бо вогонь буде. Неприятель на село гатить, військо його в селі зіпре, гарматами привітає. То на тім почастанку само собі військо принуку найде, а ти, хлопе, набік, не заважай, ти варуй життя, бо ті буде треба. Що завтякаєш, бери з собою, квапся, не стій пнем, не жди смерті.

Як тоті хати вогонь перебудуть, то знак тому, що господарські, що село міць має.

Та, віді, тоті карабушки не видержуть кулі, віді, розваляться і попелу не лишуть.

Волові нема до чого почухатися, не токмо гарматі.

Гей, люди, пилуйтеся, на сволоки не дивіться, навкруг хат не крутіться.

Гейби земля в селі задрожала, гейби людей з себе скидала. З кожної хати люди втікають, працю виносять. Але худібка найперша. Женуть її на дорогу, аби хлопці гуртом дальше гнали. За нею бабки на одних возах, а діди на других. Самі такі, що ходити не годні, що треба їх нести. Сільські каліки з дідами разом. За ними діти на однокінках. Що віз дітей, то одна няня їх сокотить, плакати не дає. Відтак все, що путерю має, у верітках та ліжниках маєтки двигає. Відтак церковну марфу несуть. Відтак пси гавкають, села не пускають.

Як вирокувало село на крайню гору, то блідло, гей того мохнате коріння, що вітер його із землі вирвав і на скалу кинув, аби мокло та й усихало.

Стадо ворін над селом крякало і в ті печери зазірало, де село свої добутки перед неприятелем спрятувало. Отік би тот чорний ворон на людську працю насівся, отік би він тій пригоді радувався.

Аж жовтий лист з дерев падав, так затряслася гора, коли на своїх плечах все село уздріла.

На дрібну травицю старину сільську укладала, дітвору молоком частувала, маржинку в рот цілувала.

А довкруги лісам наказувала, аби тихонько шуміли, аби село дежше не тривожили, аби його голубили, йому біль з серця відоймали.

Бо це село, гей старі двері з виглоданих одвірків, за свій поріг упало.

Як заздів того місяць, то перепуджений без одежини високими пляями з гір утікає і крайній горі блідими пальцями порожнє село показує, а село постиває.

А як маржинка з гори на колешіньки подивилася і зарула тоскно, то село у личко пісніє і потерпає...

ПЕРШІ СТРИЛИ

Уже приморозки стали відморожувати варті вуха і старшеньких вояків заганяли до мужицьких хат,— а все-таки неприятель не вбігав у сі села, що над Черемошем повиростали.

Уже скрізь довкруги на долах видко було хмари димів та червону луну ночами,— а Черемош збирав із своїх сіл легінів і добровільців і провадив їх до бранки до Путилова або розсівав по селах на оборону.

Було так, що над Прутом скрізь уже газдував неприятель, а над Черемошем харчував ще старий газда.

Але всі села мали більшу вагу на старого газду, чим на нового, і тому легіні з-над Прута ночами викрадалися з-під неприятеля і йшли до бранки до Путилова або ставали за добровільців в котрому-будь селі над Черемошем і разом із справедливими вояками дожидали неприятеля, щоби почастивати його на дорозі кулями старих рушниць, або камінним плиттям, або колодами і бербенами, які були сховані на верхах понад дорогою. Сі села над Черемошем угадували своїми легінями, що неприятель боїться їх добровільців і засідок, ґрунів і верхів та темних лісів над дорогою і тому обминає цей небезпечний клин. В кождім селі росла тут своя гордість супроти неприятеля так, як росли ряди гірських добровільців-пушкарів.

Але ще й тісарську оборону мало кожде село. У пан-отця або в школі сидів жандарм, що велів звати себе комендантом і мав під собою зо дві десятки старших вояків, яких пушкарі звали ландштурмаками.

Пушкарі слухали коменданта, але скоса і згорда дивилися на ландштурмаків, що ані одежі, ані обуви не мали, не були охочі до бою, йойкалися і дрожали на студені та кожного газди допитувалися, чи не знає і відає, як довго потриває ця ненависна війна.

Село годувало свою оборону.

Пушкарі за харчі не дуже-то дбали, бо нені і дівчата їх допантровували, а дома — небідома, але ландштурмаки були на їду ласі і харчували приязно. Звичайно були вони мовчаливі, а при їді веселішали і наломлювали свій хорватський язык

до бесіди з газдами та розповідали про те, як з-під Новоселиці відступали, а відтак бої зводили і знов відступали та неприя-теля в гори заманювали.

Зато в неділю мало село параду, бо комендант напереді, а бородаті вояки за ним рядами машерували до церкви.

Тоді газдині розступалися перед церквою і робили воякам дорогу та й жалували їх, що такі темнолиці, голодні і дранти-ві,— а бадіки поморгували на себе: «Аді, йдуть смучі цуріки!»

Молоді пушкарики чули в собі силу і самі дбали про пісто-лета, про рушниці і про те, щоби верхами уставити і присилити якнайбільше плиття і колод, готових до спаду на дорогу. Були жваві, бгачкі і швидкі та до рушниці спритішні. День і ніч приготовляли оборону села, укріпляли камінним плиттям стрімкі боки дороги, майстрували потайні засідки, розбігали-ся на розвідини і пазили воєнного діла так, як це молодим ялося. Коли цуріки били поклони в церкві і гарячі мольби сла-ли за негайне покінчення війни, пушкарі вбігали в церкву і по-вістували комендантові, що неприятель підходить з долів до-ліських і, мабуть, хоче пляями закрастися до села та хитро-щами його здобути, бо пронир у лісах, а дорогу минає.

Тоді село бачило в церкві воєнний алярм, бо комендант у церкві голосно командировав і роздавав прикази, а відтак пушкарі зганяли підводи і що два вояки сідали на вози та й разом з пушкарями везлися напроти неприятеля.

Комендант розкладав і примірював довгі шкла побільша-ючі та глядів то за неприятелем, то назирці за своїми вояка-ми, що поховалися в драбинах возів за спину стоячих пуш-карів.

Бадіки і челядь розцікавлювалися дуже і виходили з церк-ви та вірили, що комендант через те шкло, яке вони звали окяном, видить далі, чим они голим оком, і випитували його, чи вже заздрів неприятеля. Комендант усе повістував з окяну, що видить дим, а в димах неприятеля лишень ледь-ледь, бо бадіки заслонюють йому вид,— а в душі радувався, що бадіки його обступили і перед хитрим ворогом опарканили.

Кортіло бадіків також через окян подивитися на неприя-теля, але комендант не зволяв і сердився, коли бадіки допев-нювали, що ті чорні дими здіймаються з вогнів, які розіклали хорватські ландштурмісти сусіднього села собі на загіток.

Пушкарі живо покмітили, що так, як вояки, так само ко-мендант побоюється неприятеля і на привіт йому бере все тільки окян, а не рушницю, але саме тому згуста повістували, що неприятель появився близько села і або миче коням сіна із стога, або варить собі курятину у вдовиці на краю села. Тоді все був алярм, який кінчився окяном.

Але неприятеля не було, лишень газди підсміхалися.

Пушкарі мали свій фронт верхами гір понад дорогою, а ландштурмісти мали свою касарню серед села в канцелярії громадській.

Селу було ненаручно доносити їду і воякам до касарні, і пушкарям на фронт, але газдині годували з горшків і тісарське, і добровільне військо, то за поману, то за повинність. Поману робили тії газдині, що їх газди або сини також пішли на війну і десь у чужім краю за наживою попід чужими вікнами коло чужих газдинь колядують.

Повинність ваготіла на цілому селі, бо і хорвати, і пушкарі могли і самі собі від людей харчів набрати, а по-друге, дивилися через пальці, коли у кого застали вночі незаткані вікна або коли хто випрошувався від підвод.

Спершу не всі знали, що не вільно з хати світла випускати, аж баба Хромейка навчила село вікна ліжниками заставляти. Бо коли забанувала за сином-жовніром і виплакала собі серце та й померла, то невістка спорядила її тіло на лавиці коло вікон і обсвітила, як вівтар, свічками,— а тоді прийшов комендант із жовнірами в хату і забрав невістку та відправив сковану до міста. Чужі люди поховали бабу, а за невісткою слід загиб.

А старий Чюрей навчив людей рот замикати. Вертав із долів із донькою та й попасав у місті. Лиш конині дав їсти, лиш перехрестився, аби похарчувати,— а перед ним на другім боці за дорогою гальман народу і війська. Питається він бородатого вояка, чого нарід збігся, а вояк відрік, що мають вішати гуцула. Тоді Чюрея скортіло запитати, за що мають стратити того гуцула. Вояк відповів йому коротко: «За москаля».

Дід не втерпів і дивувався: «Нащо чоловіка задурно тратити, таже москаль світ годує!»

Вояк вхопив ті дідові слова, і за часок дід гойдався синій поруч із гуцулом, а донька сама домів вернула і дідову причку розповіла.

Та й підводи навчилося село в самі мати, відколи прийшла вістка, що полягли всі старенькі бадіки, котрі в перших днях війни виїхали в підводи самі нарощно тому, щоб їх старість військові старшини пошанували і їх швидко домів відправили. Старшини загнали їх в сліпу долину, а неприятель витовк і газдів, і худібку, і вози.

Тому село робило волю і хорватам, і пушкарям і поволі привикало до війни, гей до ярма.

Але прийшла покрова — храмове свято...

Люди не дарують храму і зійшлися в село на відправу, як давніми роками.

Правиться відправа, аж церква дрожить,— тільки моздіри не гримають.

Примашерували в церкву і хорвати, і пушкарі. Напереді комендант, гей павич.

Панотець проповідь говорить, як у лист піє, а все за військо, за добровільців.

«Ти, хло', сидиш на запічку, а він йде за тебе умирати!

Ти жалуєш йому курку, а він за тебе життя не жалує!

Ти спиш в джергах та в подушках, а він на студенім плиттю сокотить тебе і талану твого!

А ти, газдине, не лінуйся його банушинов та кулешков почастувати!

А ти, доню, не гидується жовнірові сорочку виполокати!

Пригостіт, приголубте, парафіяни, сю нашу оборону, аби тісар врадувався, аби Україна усміхнулася, аби наш край удержався!

А ви, сторонські люди, набувайтеся і забавляйтеся грешно, але води в рот понабирайте і не розповідайте неприятеливі, кілько у нас війська та й пушкарів кілько!»

На згадку краю і України бадіки попісніли, бо жаль, їм стало за цим зеленим клином над Черемошем.

— Вже нема спасу, коли панотець за цей край потерпає,— пояснювали бадіки напошепки панотцеву бесіду.

А газдині м'якли, як хустки, і допевнювали себе крізь плач, що хоч куда сходив би, то таки нема понад сей край красний, та запашний, та веселий.

Храмові гості зацікавилися панотцевою бесідою і стали перешіптуватися з бадіками про те, що над Прутом неприятели, як трави та листу, та що він отік підсувається під це село.

Зачув ті шепки комендант і вийшов з військом та пушкарями з церкви і став випитувати сторонських людей про неприятели. Одні рівняли неприятели з темним лісом, другі із зорями на небі. А всі вгадували, що сьогодні він годен увійти в це село і збавити людям храм.

Комендант приказав війську відійти до касарні, а пушкарів розіслав за підводами.

На дорозі показалися натерхані жидівські вози, що везли своїх наляканих пасажирів з долу у гори.

Комендант поговорив із тими пасажирами і приказав своїм хорватам млівіч спакуватися.

Пушкарі зігнали підводи, а комендант здає їм телефон і велить собі телефонувати про кожний неприятелив крок та слухати приказів, які він надсилатиме з горішнього села.

— Мене і моїх людей кличе обов'язок на друге село, а ви, хлопці, будете мати щастя скоріше здибатися з неприятелим. Стійте, як мур, як камінна скала, на против і бийте його на скамузь. Ломіть йому ноги, розчерплюйте йому голови, вита-

чайте його камінним тачилом, аби не підвівся. Йде на вас нагайка, а ви її настолочте ногами. Леда-хвиля жде вас слава!

Пушкарі горіли. Здригалися, як олені, і обзиралися, чи не видно вже неприятеля, щоби його в саме чоло вдарити. Як одною рукою, піднесли вгору чорні шапки і крикнули дзвінко:

— Слава нашому керманичеві!

Комендант, що сидів уже на возі, піднісся, витягнув шаблю і, вимахуючи нею, гукнув у відповідь пушкарям:

— Гурра тісареві!

Пушкарі повторили.

— Гурра Україні!

Пушкарі повторили, а комендант від'їхав із своїми жовнірами двома возами...

Пушкарі почули свою важність і розпустилися в шварми глищами понад дорогу. Очима на дорозі, а руками смерть тримають.

Лиш стрілить пушкар, лиш пустить долів плиту, а життя гине.

Жде шварма...

Рушниці держуть дорогу своїми очима...

Буде придибашка...

Але село храмує. Хатами за столами не містяться газди і газдині. Харчують, набуваються, веселяться. Сопівки говорять жилами, а співанки б'ються крильми по шибих, аж вікна дрожуть.

Газди з молодицями попліч позасідали і ведуть голосом по хатах, а руки плечима. Бо у храм і газдівська кров до челяді ласа. Тому самі газди рівняють себе у співанках до заяця, що сидить на колоді і плете рукавиці, а з колоди до колоди та до молодиці.

Але молодиці однако за пушкарів гадку мають:

Та кувала зазулиця в сивоті в оплоті,

Чому хлопці не співають, ба що ж би їм в роті?

А коли деді й нені жалували своїх синів, що через неприятеля збавили себе храму і, не ївши, колінкують на скалах понад дорогою, тоді молодиці стали газдів перемовляти, аби вийшли з ними ід своїм дітям та й аби винесли їм страви і храмового пиття.

— Най би легінів не млоїв голод попід серце.

— Най би їм студінь не вигонила їх молоду душу.

— Най би їм молоді суставочки не заклакали на камінних плитах.

— Най би неприятіль не красив кремінь молодою кервою.

Слово за словом та й бисажки таскали терх на кичерю та на ґруні ід пушкарям, мисливим стрільцям.

Салаш за салашем виходив на світ, навертав ід пушкарям і здоровкався цугарями.

Село храмувало понадвір'ю. Молодиці пишнилися.

Пушкарі зацитькували газдів і газдинь, але храм свое право має.

Відтак зумівалися пушкарі:

— Гей, хло', шо ті молодиці з нас роблют?

Деді подавали синам повні пугарі, а сини зарікалися пити, але за принукою молодиць ломили собі волю і цілували дедів в обі руки та й відверталися набік і пили, а відтак дедям і молодицям честь віддавали.

Та й гостилися, та й харчували.

А як пушкарі заспівали, а молодиці за ними голосом повели, то все село збіглося, як бджоли до меду, і вкрило гору понад дорогою.

Плазувало село голосами по скалах та бердах, як би тесало сталевими сокирами дзвінкі протеси яворові.

А молодиці покиували пальчиками на пушкарів і виводили їх з розуму:

Ой я хочу данцувати, а ви, люди, чуйте,
А ви, старі, розходітси, молоді, ночуйте.

Флоєри під серцем скоботали.

Чобітки притупували і лупали кремінисту землю.

Очі свічками засвітили.

Кучері вітром літали, молодичині ширинки з голів скидали, коси розплітали.

Пістолета лускали у сумерк вечірній.

Охота росла, як ватра в смечині.

Гора металася, підтрясалася-гуляла...

Раптом на дорозі: пук!

Гора долів ззирається.

А дорога: пук-пук-пук!

Гора завмерла.

Гейби вітер подув, а два пушкарики відмахнулися, захиталися, далися набік та й потич повалилися.

Зойкнула чорнобрива молодиця, вхопилася за серце і, як дзвінок, упала на землю...

Гора йойкнула...

Дорога дала горі пуду...

Газди скочили боками на дорогу і згійкали на жовнірів, що стріляють до людей, як до звірів.

Перелякані жовніри вилазили з придорожних окопів і перезнавали, чи багато неприятеля на горі танцює та вигукує, а газди сердилися і руки заломлювали.

— Мой брє, лянштурмаки, та ви гезде шукаєте неприятеля, а над Прут вакаєтеси?

— То ви на нас з ненападу стріляєте, гей на вовків?

— То ви нам наших синів убиваєте?

— На таку роботу лиш би нахарькати!

Газди лютилися, а лянштурмаки випрошувалися, що вони не тутешні, утікають із долішнього села перед неприятелем, а стріляли тому, що почули стріли з гори і гадали, що то неприятель на їх життя важить.

Та як вони просили газдів, аби були перебашні, то задки відступали і в темній мряці щезали.

А газди їх проклинали:

«Аби вам путь пропала, цуріки безчесні!..»

А згори рагашами сходило у тузі село на дорогу.

Пушкарі несли на рушницях своїх обледенілих побратимів, а молодиці двигали на поясах тоту чорнобриву душку, що більше не дише.

Село шпоталося, дивом дивувалося, чудом чудовалося...

ПОМЕННИК

Де лиш толічка з-помежи лісів вишкірилася, то її челядь укрила. Село на запаску зійшло; де хлоп упрівав — там тепер челідина вилежується, ротом питлює, войну чинить. Коні, як звір зачують, стають у кружок, а голови всередину, та й фоськають, та й потерпають, аж шкіра на них дрожить. Так челядь тепер. Дрожить, гей лист на трепеті, рісними словами страх на село пускає. Одна наперед одної.

— Гей, душко-кумко, пропаде наша праця, кровця наша, мозільчик наш студений!

— Гей, світку ти наш бідний, виріже нас до лаби, аби з нас пощіку не було!

— Аді, жидва та ленка, гей ворон, на село злетіла, килу хліба на сорок левів підогнала!

— Кобих була віща такої години, була бих си від боли не лічила, була бих по-люцки вмерла!

— Бубнили в місті крізь плач: люди, біг з вами, ями копайте, працю ховайте! Кайтеси, люди!

— Де ж я годна сінце та й маржинку в яму спрьитати?

— Москаль, ци йкий нетрудний, спрьиче сінце, та й маржинку, та й нас ірщених!

— Кажут жиди, шо недалеко, шо дим видно.

— Челідинам цицки рубає, на кіле кладе!

— Котра молода, пуп догори, каже, робит з нев, шо не треба, а котра май старша, обцасом тратує, піков колит.

— Баба до закопаня,— каже.

— На війні нема віри, нема серця, нема жінки, лиш не-приятіль, та й аміні!

— Ей, цитьте, кумки-любки, не гнівім бога!

Тріщать руки, як їх жінки заломлюють і гріхів своїх ка-ються. Гей квашені огірки, сповзають лица, коли вони войну руками показують, жасними словами, як писанки кервою малюють. Навкруги чорний, осінній ворон на смерічині криче, войну повістує, дзюб собі гострить, бабам туску додає. Клі-пають ліси, кліпають гори: що дерево — то жовнір, що шпиль — то гармата. Хмари на небі біленькі, наче на смерть убра-лися, не розлітаються, бо неприятіть сказав їм на однім місці стояти. Сонечко ладан смажить, аби нарід ховати, аби тру-пів не чути. Річка зі скалами шепотом нараджується, рибку потановляє, кружілом кружить, піну ховає, долин боїться, в жіночі очі кривавим дзеркалом, гей мовня, б'є. Лиш овечки блеють, і травичку полють, та тішуться, що непродані, пере-були богородичку, що за довги не пішли марне на ніж. Бо у війні таке право, що довгам «авус», та й людям «авус», а маржинка тісарева, на ярмарок не піде.

— Та й, варе, гріхам і кривді авус?

— Ей, цитьте-жо, душко пишні, не гнівім бога!

Йде селом Митро Пужливий, 'д газдиням навертає. Пуж-ливим прозвало його село тому, бо відмалку мав великі вуха, а лице стягнене в клубочок, гей у заяця. Заким ставав говори-ти, то обзирався на всі боки, схилювався, клав на губи палець і казав: «Цитьте!» Щовесни трясла ним пропасниця, й тоді убирав він два кожухи й синів, гей ялівець. Тої боли набрав-ся, як сидів у криміналі за тото, що панотця на проповіді на-звав кацапом. За одно слово. Але вводно газета в нього в то-бівці, вводно панотець та й Дзельман на нього уїдають, що село бунтує, людям у читальні голови завертає. Упав у ста-рість, але на газеті спить, людям новини повістує.

— Ану ждіт,— каже,— новину вам скажу.

— Йку, варе?

— Таже папа римский погіб.

— Але?

— Абих так пшениці діждав. Йдіт, перекажіт попови.

Йдуть люди вмисно, панотцеві мельдують, а панотець черленіє, чобітьми гримає:

— То, певне, той заяць таку бріхню вигадав.

Але прийшла неділя, та й сталося на Митровому слові.

— Цитьте, газдині файні, та чемні, та грешні.

— Ба, шо си діє, бадіку Ми'?

— Ой, тривога, страшенна тривога, газдиньки любі, ір-щені!

— Таже не чути ні гармат, ні моздирів, ні вогню не видно!

— Ет! Моздіри лиш на храм, а война йде, ек гать, без гриму. Аді, в селі були тепер вояки, скували попа та й повели до міста.

— Падочку ж наш нешісливий, попа скували? Спасуеш, Митрику?

— Та же, віді, кажу вам, що попа, не того, шо шез би, скували і взели. Кажут, що піп зрадник і розплодив ціле село зрадників, але цитьте!

Митро Пужливий закусив кулак, аби челядь тихо говорила.

Жінки вдарили в долоні й вимахували головами одна на одну, а відтак хрестилися й госпідкувались.

Митро подався в тінь смеччини, щоб його з дороги не видно, обвів рукою, наче шнурком, наоколо своєї шиї, а другою рукою вказував жінкам у той бік, куди попа повели.

— Шо, варе, з ним тепер удіють?

— Ого!

— Але?

— Бігме, зситют. Аді ек у середині чімхає анцвай, нема пардону. Цитьте!

У жінок душа затерпла, лиця попісніли.

— Сараче, сараче, йкий то світ настав!

Примруженими очима дивилися, як патроля попа провадила.

— Цитьте!

Митро поправив кресаню так, щоб чола не було видно, поклав палець на губи та й водив по жінках очима.

Такі жінки тихонькі, такі миренькі, гей бджоли у слоту. Якби їх не зацитькував, зараз би плакали, голосили. Бо панотець їх похрестив, повинчав, сестрицями в церкві установив, гріхи з них змивав, сварив, кривним небіщикам царство вимолював. Та за то на шибеницю? Такий духовник божий, такий пастир свячений! Що буде з села, коли панотця стратють? Як від голови тратити починають, то на кім скінчать? Чи ціле село «зситют», чи жінки лишуть? Гей, та ж бо то на світі пусте село! Один одного в лижці води втопив би. Таке то все бідне, студене, а таке люте, з'їдливе, таке ненависне! Лиш кару скликає. Лиш по судах тегаються, лиш сварються та б'ються. Деді нема, нені нема, припону нема, лиш Канада та сороківці. Такий флетев, що сокирою майстрував би, хати клав би, тепер у Канаді чоботи пуцує, пишної їди та легкої праці шукає. Дівку в селі, ану присилить, то урветься, до міста втече жиденята носити, лаю за собов водити. Тот, що на хліб ро-

бить, під кулю пішов. Дрібнота, та челідь, та стариня — то все село. То лиш знак, де село було. Таке пусте гніздечко на шибениці, як перце, хитатися буде, не заважить, не зашморкнеться.

Виводять жінки попа очима на край села, духа в собі не чують. Вістря багнетів навкруг попа, як свічки навкруг гроба, від сонця горять та кліпають до челяді. Німий похорон з села виходить, вітром до села прощі посилає. Війна отік чума — дивуються гори-долини.

«Гей, попе, попе,— думає за жінками Митро,— берут ті з села, гей вола-багрія на заріз. Гіркий твій світ! Але-с нага-раздувавши, але-с набувши! Єк прутчик до села прийшов-єс, а відтак, єк могила, в селі розмістив-єс-си. Зицирував-єс на-рід. Та й по челіди в селі брикав-єс. Та й на мою Марічку розмогилив-єс-си. Навколінки припадала, кулаки собі кусала, єк приповідалася переді мною, перед газдов своїм. Підкинув-єс мені сина такого кланцатого, такого опришка, що дедем помітує, вильми дедю чістує. «Ти пужливий заяче,— каже,— тіни своєї бійси!» Твій голос, твою тварь, твої очі, твій кулак має. Оберни-ко-си, попе, глипни ми в очі, та й скажи, що брешу. То ті до ніг припаду, стопи обцулюю, жовнірів умолю, аби мні кольбами посікли на мак, навмість тебе. Тогди не меш мні перед людьми дублічити, не меш мні колоти тим меконьким русначьком, що під плотом. Але скажеш: «Цес Митро твердший від мене, раз чоловік цес Митро!» Та й здоймеш пізьму з Митра та й не меш йго кованим евангелем по голові бити за то, що в церкві відвернув рот від руки твоєї. Пек ему, осина — ци нам цього треба було? Але єк ти мені газдиню споганив, то ти в мене не піп, не чоловік. За тото я тебе поганив. А одна-ко ше ті ми жель, ше баную на себе. Бо ті гей шибеника скували, бо ті «гаптах» тримали. Кажут: гаптах, попе, зраднику, кацабо!»

Ці послідні слова втекли з Митрових гадок до його уст і вийшли розколеним голосом наверх.

Жінки сперхнули.

— Не радуйтеся, Митрику, чужій кривді, то нам усім смуча година б'є.

Митро вкусився за язик, зціпив губи.

— То не я кажу, то вояки так попом кленцували,— зі стидом оправдувався й поправля кресаню.

— Будьте зобашні, Митрику, але ви все на попа сукритили за тоті партії. Може то таки ви его так зазубелали?

— Неволя на него сукритила, сам собі винен. Гезде пішов я до міста, а панич мене надигає та й каже:

«А ваш піп йкий?»

«Такий, єк піп»,— кажу.

«А він москаль?»

«Божка єго знає, прийшов до села, ек прутчик, а відки прийшов, то тоті знають, шо йго до нас післали».

«А ти твердий, чи мекий?»

«Я меконький ек тот, шо під плотом»,— кажу.

«А він твердий, ци мекий?»

«Не кусав-сми йго та й не знаю, але він сам фудулитси, шо твердий, ек криця».

— Та й тільки бесіди було,— аді забожуси, шо більше ані слова. Кажіт самі, ци я шос помилив, може, або йкус плявзу пустив?

— Най бог криє, Митрику, ми знаємо, шо ви маєте душу. Такий чес настав, та й решта.

— Хоть-сте челідь, але світе ваше слово: такий чес настав — смучя година б'є.

Надходять старі бадіки, шо подалеки попа з села очима виряджали. Насамперед палицями, а відтак сухонькими ногами ступають, гейби землі не вірили. Спір кашлем вигоняють, ребер у собі не чують. Отік оберемочки хворосту ременями попідперізувані. Скривленими тварями 'д землі хилються, у прикрих місцях вориння держуться, білу гирю вітрові відоймають. Тіні їх перебігають. Такі довгі, гей дуби, такі лабаті. На траві лягають, на плити сідають, лігма п'ють у потоці воду, бо чують, шо з сил спадають, шо недалекі їм гони.

— Славайсу!

— Навіки.

— Ба, ци миром, газдині пишні та годні?

— Ой, миром, вуєчки файні та славні, позаек тепер миром.

— А ти, Митрику, попа вирідив з села, а сам до челіди липнеш?

— Нужда йго вирідила, не я. Ровесники-сте мені, а говорите, гей хлопці.

— Ой, кривдував си, браччіку, на тебе, дуже кривдував си. «Милі християни,— приповідав,— це не вояки мене кують ланцями, це Митро Пужливий мене кує. Перекажіт єму,— каже,— шо пімста єму в'ези вкрутит».

— Аді, маржинков своєв кленуси, шо-сми нічо не свідім, шо-сми далекий від цього. Не моя путеря попів кувати та й з села займати. Скоро-сте газди, то вірте!

Жінки стали за Митром уступатися, стали божитися, шо він у серці бога має, слушний чоловік.

Бадіки падькалися, як по похороні, по зморщених чолах долонями били та дивувалися, шо такого часу дожили.

— То ті онь, браччіки, нове право вийшло!

— Аби-сте знали, що так! — potwierджували жінки. — До церкви не йди, бо попа нема, до коршми не вважайси, до міста пашпорти бери на себе, гей на маржину.

— Та й ше не вірют, — докінчував один з-поміж бадіків. — Вчора Васирина Пасемкова йшла до міста, а перед містом стоїт варта та й каже: гов! Показує вона пашпорт від віта, а варта тим не контетна. «Ци ти, жоно, не хлоп?» — кажут. Шо вона не проситси, шо не кленеси, шо не божитси, шо, аді, вона челідина, а не хлоп, — нема віри. «Задери, жоно, — вибачте, — запаску 'д горі, най пізнаємо, ци ти не хлоп, не шпігун!» Стопиласи, сарака, молодиця з сорому, але мусіла роздійти ше один пашпорт.

Бадіки розкривлювали лиця й нібито соромно усміхались, а жінки гійкали, очі долонями закривали, лихословили та клятьбами молодичин сором рятували.

Лиш глухий бадьо Остафій дивився ледоватими очима то на бадіків, то на челядь і намагався зміркувати, про що йде бесіда, але не міг відгадати.

— Коли ми внука були не взяли, був бих мні відвіз до дохтора, аби повертів ми уха. Вижу, шо надходить смучя година, але чути не чую, хоть з гармати стріляєте.

Жінки давали йому знати руками, шо тепер ліпше не чути, бо війна надходить. Так, як на церковних стінах та на кафлевих коминах війну оглядали, так її глухому Остафієві представляли, аж бадіки сердились і протинали:

— Ей, коби-сте своїх газдів узрили, то би-сте до штурму бігли. Де бабам до війни? Обіськатиси, золити, та кури сморити та й пужітиси, рівно з жидвов.

— Та-бо й страху дає та смучя година! — перервав Митро Пужливий. Сегодни рано прийшли паничі до канцелярії та й віта скасували. Самі вогнем кресали, аби йго вибирати, а тепер кажут: «Письма не знає, п'єнюга остатний, глуздів не має!» А до вітового заступника каже комендант: «Мой, бре, ти відтепер вітом, але пантруй, шо ті кажу, бо від тебе будем зачинати буки давати, село тратити!» Чуєте, шо каже?

— Про мене, най каже, — відозвався один бадьо, спльовуючи.

— Про мене, най каже, — повторила решта. — Шо-сми синів та внуків під кулю дали, шо остатний фіст на форшпани держимо, шо маржинку й сінце для воська тримаємо, то за то село тратити? Таже ми вже без шибениці страчені, таже на нас шкода вже шибениці, шкода кулі. Мой бре, шо таке пусте верзеш, ніби ми діти, нібито тісарь таке право видав?

— Ей, цитьте, браччіки, не вадьтеси, аби не зачули, генде дорогов, ек мурашки лазят.

— Най чуют, ми не боїмоси за правду, ми не пужливі!

— Ану з свічков шукайте тепер суду або старости: все на Венгри втекло,— представляв Митро.

Челядь прилучувалася до бадіків і притакувала головами їх бесіди. Бадіки ковтали палицями в землю й докінчували:

— Єк заступник віта на твого сина уру має, то ти собі, Митрику, бійси, кілько хочеш, але села не рунтай, челіди не полоши. Ми не з тих страшків, шо їм, вибачте, бз... ми дзвонют.

— Преч би си казало,— стидались за Митра запишнені жінки.

Жидва бризнула, як хвиля болота, на́бік з дороги, бо дорогою гнав на коні жовнір, аж за ним ковпіт летів.

Бадіки й челядь повставали, гей опарені. Заслонювали очі від сонця й зором перелечували всю дорогу.

— Падочку наш, уже восько до села йде! — крикнули нараз жінки.

— Аек, іде наша кіннота, а за нею фантерія і артилерія,— потверджували ті бадіки, шо колись служили у війську.

— Шо ж ми, бідні, тепер будем робити? — заголосили жінки.

— Будете газдів своїх приймати та гостити, газдиньки любі,— потішали бадіки.

Жінки сплеснули в долоні.

— Вадь, там і наші будут?

— Подобає, шо будут. Де люцкі, там і наші.

— Господь би з вас говорив, вуечкі пишні та злотні!

Куди котра поперецнішу дорогу знала, збігали жінки долів ід тісарській дорозі, гей серни 'д воді.

Бадіки стягнули на собі ремені на послідну пряжку, щоб із них не поспадали, і попри вориння сходили надолину, глипаючи ід дорозі.

Кіннота напереді, коло дороги на левадах пристановляється. Драганисті коні, гей змії, витягаються, згорда ступають, головами вимахують, гейби з собою розмовляли. Жовніри враз із карабінами отік приросли до коней, отік би їх разом із кіньми з тисового дерева витесав.

Вози накриті дорогу марфу везуть і помаліше їдуть. Така їх безліч, так рівно іде. Одна лінія. На колісницях гармати в скринях. Отік велетні на млинських колесах одпочивають із зажмуреними очима. У крок за ними йде піхота. Весь ковпіт на неї сідає, вся дорога їй під ноги паде, все сонце її пражить. Отік на тій дорозі трепетовий ліс росте, отік од вітру хитається.

— Ей, госпідку милосердний, йкий-їс добрий та уважний на оці гори! Ци жид, ци пан, ци восько, кожен-кожденний тут оборони шукає,— зітхає один бадьо до другого.

Гей ворон ріллю, жиди обступили військо. Накроїли в кошелики грінок хліба й подають його жовнірам, але жовніри не хочуть приймати. Цигари беруть, а хліба не хочуть, свій комісний дівкам роздають. Дівкам у другім ряді місце, газдиням у третім, а бадіки на самім заду. Все село збіглося, мирмирений. Видивлює село очі, щоб своїх розпізнати — нема ні одного вояка з цього села. Тому молодиці й дівки маркотні.

Раді би бадіки дїпхатися наперед, раді би з вояками заговорити, дати їм своєї люльки попахкати — жидва не пускає. Сільський Дзельман гейби став за газду для війська. Бігає й розказує бадікам, де стояти мають. Свому синові гонор веде, дорогу робить, щоб не завалаявся, щоб черевички не заболотив, бо то адвокат, голова велика, судом і містом трясе. Бадіки роками його не бачили й не пізнають.

— Шо, варе, за коропуз?

— Таже це Дзельманів, тот адвокат, шо з міста перед войнов дав драла, — виясняють газдині.

— Най шезне, йке гарбузе безчесне! Вчера діти за ним кицками метали, то просивси, ек мала дитина, а сегодне він до воська на бесіду перший!

Таки кортить бадіків до війська заговорити, таки понад голови розпитують:

— А були-сте в вогни, небожета?

— Ой, були, вуйки, за сільнов горов, на ті долині.

Декотрі бадіки знали й ту гору, й ту долину й дивувалися:

— Мой, бре, таже то жоліб, то межи скалами, було йму раз патороч зробити, аби не налазив на села, — каже один.

— Рахувати, неприятіль був у дирці, лиш було ї заткати, — перездоганяє другий.

— Так, гейби з керниці пив воду, лиш було погань забігчи та й трутити, — виводить третій.

— Мой, бре, було йго ста загулити, були бих 'го буччем убили, — додає інший.

— Не бійтеси, ми йго добре шкробнули, дві гарматі відобрали-сми, буде нас мати в темці, — гордувались вояки.

Оподалик знов інші бадіки відгадували причину, чога військо в гори зайшло й одпочиває:

— То не буде инак, лиш наш тісарь добрий, землі не хоче, збефелював: пардон. «Людей мені не каліч», — каже. А москалеви чоловік ні за що, най люди в керви плавають, він землі хоче.

Ті, що при війську служили, нагадували:

— В шістдесят шустім ми таке саме пацили. Сербови межи очі плюйте. То нехарь. Гадаш, шо ті цулує, а він тобі ніс відгризає.

Жиди й пани радувалися військом, воякам цигари запалювали. Молодиці випитувалися, кілька мерців було. А відтак розпитували, як тоті мерці виглядають, як їм на ім'я й на порекло. Тяжко зітхали. Діти на вориння повилазили, пальці в роти позатикали, надивитись не могли, кабати й карабіни обзирали. Що кіл — то людська дитина.

Розбезпечилися й собі бадіки й забагли доконче через глоту до війська протиснутися. Стали жиди їх спирати, плечима відтручувати.

— Не тручий, гадино сороката! — обрушилися газди.

— Проредітси, пейса! — крикнули путерніші бадіки.

— Обсіли-сте восько, гей вуши чупер, — обізвались інші.

— Уступися, сараньчо чорна та омразна! — додали газдині.

Жиди розлютились, гей оси, й підоймали до бадіків руки, гейби хотіли їм очі видерти. Прозивали бадіків розбійниками, медведями та кацапами й штуркали їх ліктями збоку.

Така лють бадіків напала, що палиці вгору попідносили й так дорогу собі мостили.

Жиди загвалтували, жидівки запіворили на весь голос. Отік би їх хто різав, отік би їх пік вогнем. Обступили бадіків густими рядами. Вчинився рейвах, гей у ровті.

На млі ока побіг Дзельман враз із сином крізь військо до військових старшин і просив рятунку, бо, мовляв, хлопи жидів і панів на мак розбивають. Круглий, гей бочка, Дзельманів син отворив лотоки свого адвокатського красномовства перед військовими старшинами й аж заслинився, як представляв те, що бадіки перед хвилиною до війська говорили. Порівнював попа з дуплавим дубом, а бадіків із шершенями.

— Панове, — каже, — дупло вже розбите, а шершені, тим розлучені, не тільки нас, але й вас покусають. Бороніть нас, панове!

Дзельман припав на коліна й лігма стелився та вираховував тих бадіків, що йому були винні гроші й не хотіли їх оддати, лиш казали: «Пиши пропало, москаль на тобі буками їх відкарбує!» Не говорив, але плакав, волос собі з голови микав і закликався, що на кожне слово присягне, що життя собі непевний...

Як на сталевій пружині підскаочив Дзельман, коли військові старші дали жандармам розказ, щоб із ним протокол списали та й щоб перетрясли, скували й забрали небезпечних хлопів.

Заки що зойк, виск, ревіт, гармидер і вереск підоймалися, гей вогонь у сухім сіні. У глоті шпильки не пропхав би, а все-редині бадіки палицями в повітрі обганяються. Глота хвилює.

Гей великий чорний човен гойдається на збурханім каламутнім озері. Куди сила заважить, туди хвиля б'є, туди потоки зойків переливаються, туди долина робиться.

Вояки урвали гнучку розмову з дівчатами й дивувались, чого жиди присіли бадіків, гей мухи страву.

Прилітає на коні комендант жандармерії з відділом вояків і жене просто на зглочений натовп.

— Пляц, пляц, пляц! — почувлися голоси.

Натовп на дух розступився й отворив дорогу аж до самих бадіків. Комендант затяв коня і, вимахуючи шаблюю, влетів на бадіків так нагло, що кінь став дуба й передні ноги підніс 'д горі, щоб не тратувати людей. Вийняв книжку й почитував з неї бадіків, а почитаному казав вийти насередину отвореного місця і ставати в ряд. Відділ вояків одгородив юрбу від вільного місця.

Вийшло дванадцять читаних бадіків. Кожний здіймав кресаню й дивився на коменданта, гей на придорожну високу фігуру. Лиш глухий Остафій не відозвався «гир» і не виходив зараз по прочитанню. Другі бадіки за нього відозвались і показували йому на миги, що має ставати до гліду. Як виходив на фронт, то представлявся комендантові:

— Провертіт ми уха, бо нема тої гармати, аби я ї вчув.

Комендант заляв густро Остафія, а прочитані бадіки брали його попід пахи й уставляли до гліду, щоб комендант не злостився дурно.

Остафій станув у ряді скраю й обзиравав бадіків, начеб їх перший раз видів. Скільки разів скавулені сиві бадіки намагалися просто стояти, але ані на п'ятах, ані на пальцях без палиць не могли встояти й шукали ногами кріпкого місця та подавались набік,— стільки разів його рот роззявлювався й корчив на мохнатім лиці зморшки так, щоб воно сміялося.

— Мой, мой, мой, йкі-сте дужі, йкі-сте глянцовані!

А відтак плескав сусіднього бадя по горбі на плечах і показував комендантові:

— Паничю, з цеї парми не буде хліба, саме кочьине, йкі таністри на плечах!

Бадіки погрожували йому пальцями, щоб мовчав. Глипали то на себе, то на коменданта, то на вояків, що стояли деревом і гейби очима питалися, що буде далі.

По юрбі повіяв легіт здержаних усміхів і швидко в траві губився, гейби списів-багнетів боявся.

— Віт є межі вами?

— Ой, віта даст-біг, паничю!

— Тринадцять вас таких файних! — крикнув комендант і шаблюю дав знав воякам.

В один дух станули вояки перед бадіками і сковували їм руки.

Бадіки деревіли. Скляними очима дивилися на свої руки, святих призивали, отченаші зачинали й уривали.

Отік би з високої скали в темний яр раптом попадали, отік би в'язи поломили, голови порозторощували. Десь тоті ліси пощезали, десь того село в землю сховалося, лиш кремениста мокра скала над ними, лиш темне, гниле листя під ними. Як того листя у трубочки звите, не бачуть бадіки ні світа, ні сонця. В очах їм потемніло, щоб ланців на руках не виділи, щоб не жалувались, що їм пучки синіють.

Лишень щоб гріхи свої виділи.

— Шо-сми дес у п'єтничьку заскоромивси, прости ми, боже!

— Може-сми чужу маржинку вдарив, позбиткував із пізьми!

— Дедеви гробу від десіть годів не застелював.

— Ненин хрест зогнив, а я його не направив.

— Був-сми захланний, на Іллі траву косив-сми.

— Десь патичьок у лісі навадивси, от-сми го взяв на ватру.

— Май ген там потер-сми кумови ребра.

— З чужов газдинев тричи здибав-сми-си.

— Віді, в тій ситі в куми горівка була, знак тому, шо-сми зломив присягу.

— Котроїс неділі на боже не дав-сми, з ременя вигорнути лінував-си.

— Сестру процесами скривдив-сми, скривдив. Шо вісім моргів, то не шість, нема шо казати!

— Через попа трицять годів у церквах не був-сми та й сповідати не сповідавси,— признавався Митро Пужливий.

— За шо то патиче сковуєте, шо дес заїчика бабі з ліса принесло? — боронився глухий Остафій.

Повилазили гріхи наверх, гей сови на сухі, кострубаті смереки, та й дивлються на сковані руки бадіків.

Такий мороз од гріхів їх віє, так рясно бадіків інеем присідає, щоб, трясучися, гріхів своїх перед людьми стидалися, щоб сором мали.

Жіноче голосіння з юрби завіває, бадіків теплими дергами вкриває.

Гейби їм голови гладили газдині, гожі та годні.

Вояки сердилися на бадіків, шо не слухають їх розказу, шо пнем стали і з місця рушитись не вміють.

Комендантовому коневі текла з зубелів піна й падала на задніх бадіків.

Жидва плескала в долоні, на бадіків скреготала.

Повели бадіків горі тісарською дорогою й військовим старшим у руки передали. Військо їх обскочило, карабінами їх обгородило, гей муром, од села відлучило.

Нікому до них не доступити, нікому з села до війська наблизитись.

Лиш сонце з лісів через багнети перегулювалося й на сивині бадіків білими крильцями мерехтіло, щоб село їх здалека розпізнавало, щоб їм гріхи простило.

Але село в тривозі, лиш навкрадці бадікам прощі посилає.

Селом патрулі ввихаються й перетрясають хати скованих бадіків. Небезпечної речі шукають, усе перевертають, перезирають, гверами пересмотрюють. Газдині отвирають писані скрині й потерпають, щоб папуша тютюну не знайшлася, щоб напасті не було.

На царинці біжуть діти за патрулею й мельдують, що в кукурудзах москаль сховався.

— В котрих кукурудзах?

— Генде при дорозі. Такий чорний, лежить і зубами креше.

Патрулює патруля в кукурудзах, боками заходить, гверами цілить. Дітвора розцікавилася, грудками мече й місце показує, де неприятель сховався.

Вже є! Лежить вусатий, набресклий бадьо, в чорнім петеку і чорних холошнях. Кресаня під головою, одна рука під приділком у холошнях, друга гейби курятам їсти давала. З роззявленого рота слина, гей жабуруннтя, на твар стікає, мурашкам смерть завдає. Хропе, аж душиться, аж кукурудзяне листя дрижить. Жили на шиї, гей ремінні волоки повибігали, щоб комарі їх вертіли. Коло нього на сторожі кована палиця лежить. Краще від газди лежить, кукурудзів не поламала, нічим не повалялася, зористими бляшками усміхається.

Підіймають бадя, на ноги кладуть. Бадьо паде назад на землю, гей підпилене дерево, кукурудзи ломить, привалює.

Дітвора сміється, в очі бадікові заглядає.

— Це отік віт!

— Діправда віт!

— Аби-х так здоров, шо віт!

Вояки врадувалися, що діти війта розпізнали.

— Ми за ним шукаємо, а він тут!

— Вони п'єні,— виясняли діти.

Винесли війта на дорогу, горілиць поклали, а самі за фірою шукали.

Діти кропиву руками рвали і з війта муху обганяли.

Спровадили вояки фіру, вергли в драби війта й поїхали його дім перетрясати.

Повновида війтиха відразу вгадувала, чому її газда, гей ніч, п'яний.

— Єго з вітвства дурно-пусто скинули, а любчык мій з тої грижі, з того туску...

Та й голосила, та й лице йому мокрим рушником обтирала. По ревізії повезла патруля вїта й війську передавала.

Ішли на небі зорі молошною дорогою, а під ними машерувало військо тісарською дорогою та й бадіків із собою вело. Вийшли газдині 'д горі на дорогу, щоб газдів своїх вирядити, щоб знати, де їх сліди цілувати.

Як той шум у темнім лісі, як сонне видіння пішли-пропали.

Приповідали жінки, гей за мерцями, щиро: як газди їх газди ніжки собі сходять, усю нічку ока не зажмурять, з жури почорніють.

Слізьми вмивалися й голосили, що тверде залізо газдам ручки попереїдає, що газди їх уже 'д хаті не вернуться, з високої полонини скороми не принесуть, у кедровії трунви з ними не ляжуть.

А коли сплакани газдині домів вертали, то плач у собі запирали, по голові долонями лупали й одгадували причину, за що їх газдів найшло таке тверде здекуційство.

— Аби хоть за ніготь мав провини, то би не жель було!

— Аби хоть дома не ночував!

— Аби хоть солімку чужу настолочив!

— Ніхто такого не чув, не видів!

— Говоріт свеї,— перериває ука вїтиха.— Кого має найти напасть, то й дома захопит. Аді мого через смучій поменник забрали.

— Через поменник, кажете? — довідувалися приязно та щиро газдині й руки підоймали.

Вїтиха хмарила лице й повістувала:

— Кажу, шо чуєте: через поменник газди-сми-си збула! Каже піп на сороковусти: «Вітихо, я нові поменники спровадив, а подивітси. Траба й за небіщиків дбати, траба душі чьисто та файно держети»,— каже. «Та же я ше дідів поменник маю, адіт, екий повний!» «Це руб,— каже,— це не поменник. Чіму ви не вбираете дрантиву дранку, ек ідете до дому божого, але берете білу чісану сорочку, та й фустку брощку, та й коралі, та й киптарь смушковий, та й постільці легонькі? Чіму,— каже,— з-під маржинки чьистите, в колешни солімку та й листечко стелите? А душі руб'єм обвиваєте? А душі гірші від вас, гірші від маржинки? Ей, вітихо,— каже,— шукайте блешку, най вам поменник переміню!» Розвезую я платину, тегну корону та й даю, а піп надух душі перепустив у новий поменник. «Нате,— каже,— поминайте, аби душі були шісливі!»

— Аби-сте трівали, вітишко люба, та же він снісько так і нас ними наділив,— не втерпіли й переривали газдині та й руками по запасках били, гейби слід важкої згуби узріли.— То такий, отік кантічка, у чорних рамцях, а насередині чорний хрест з трьома перехрестями. Такий, вітишко чесна та годна?

— Сніський такий, сестрички пишні; але аби-х не збрехала: то хрест на нім такий, гей тот деревлений, шо дек повісом обвиває, ек за колідов ходит.

— Гирішний такий, під ним отік барвінок ловитси; правду кажете, вітишко!

— Аже ждїт-ко! Та й приношу я тото 'д хаті, під сволок тичю, та й байдуже. Але сегодне жовнірня грим у хату та й трісе-перетрісає. В скрини нічо, в полицях нічо, в коморі нічо, в оборозі сіно, в печи попів, а над столом кажут: «Що це?»

«Образ», — кажу.

«Це кавалок дошки, бабо, ти здерла образ!»

«Ні,— кажу,— це образ, ще мій дід до него моливси».

«Де-сте богів та світців діли?»

«Були боги та й світці були,— кажу,— але шос від диму вигибли, шос муха ззіла».

«Брешеш, бабо, тут царь був!»

«Ні,— кажу,— ботги та й світці були».

«Агій»,— кажут та й образ здоймают до світла.

Перехрестила-сми-си та й очінаш говорю. Подивилися та й образ миром лишили.

«А від сволоком шо, бабо?»

«Поменник»,— кажу.

Здіймають і презирають.

«Ій-га! — верещют.— Та це хрест московский, це писане московске!»

«Знає 'го господь, то піп нагилив душам»,— кажу.

А вони поменник до ташки, а моего далі.

— Дознаки так само й наші поменнички забрали,— скрикнули газдині і вдарились по полах, гейби ймили тоту руку, що їм пакість робила.

Гейкали та йойкали довгими голосами й по головах бились, що такі, гей довбня, тяжкі, такі невдогадливі, такі загрижені.

Війтиха за рукави їх ловила й потверджувала.

— Отак, ек вам, Дзельманови розповідаю, а він, хоть не наша віра, каже: «Аби-сте знали, шо через тоті поменники піп та й перші газди поживут смерті...»

— Най си преч каже! — заверещали газдині.

— Преч би си казало! — додала війтиха.

Долоні на грудях складали, ід зорям споглядали й жалісливо просили, щоби святці з їх газдів ланцюги здіймали, щоб їх порятували й од смерті оборонили.

Але річка голос їх шумом ловила й на росу завертала, щоб не виходив із села, щоб село не пустіло.

— То не дурно мені сеї ночі мої дедьо приснилиси! Дес весілле роблют, мене віддают. Не данцюют, ні! А все по сволоці лускают та лускают...

— А ваш поменник був також під сволоком?

— Аек, під сволоком, та й дедьо там писані.

— Кайтеси, люди, кайте!

— А ви чьому поменничьок не спрýtали, коли дедьо вам дали знати?

— Бо сми така розумна, най не кажу.

Газдині йшли мовчки. Одні намагалися пригадати собі свій сон із останньої ночі, аж зашінки на собі рвали; другі гадки свої збирали й перемірковували ще раз війтишину бесіду, кінці її докупи складали.

Гадки коло сволоків, гей мухи, літали, на поменники сідали, а газдині руки собі ломали й головами притакували:

— Таки через поменник!

— Видко діло, шо через поменник!

— Бігме, через поменник!

— Знає 'го біс!

БОДАЙ ІМ ПУТЬ ПРОПАЛА!

Неподалеки гримлять гармати, але газди й газдині хвалять собі верем'я і сапають на царинках ріпу, шо до них з землі барвінковими листочками усміхається. Видко ділу, шо битва наближається, бо мости горять, а над людською працею хмари диму збиваються, дороги ковпотом закриваються. Видко, шо москаль цурікає свого неприятеля в гори, межі Гуцулію.

Квапляться бадіки на царинках, бо на вечір гостей сподіваються.

Але гості прийдуть борше, бо кінні стежі вже кругом мигають, ліси перешукують. Тому бадіки з челяддю лишають роботу й розбігаються до своїх хат, аби бути дома, талан сокотити. Лиш дві царинці не зважають на прихід війська і не відправляють своїх робітників 'д хаті. То з сего боку вориння Василь Мочернак із своєю супругою Марікою та трьома доньками попідпиралися на сапівнах і від ранку всіма голосами ведуть сварку із своїм сусідом Митром Гушпаном та його супругою і чотирма доньками.

Лють розпирає їм серця через легіня, що полюбив був Мочернакову дівку і гадав з нею одружитися, а відколи був на урльопі дома, оскочив і став писати письма до Гушпанової дівки. Сварка йде ніби з-за вориння, аби Гушпанова лаба не робила собі перелазу з Мочернакового вориння, бо всі Гушпани на світі не вартують за одну воринку. Але керманичами сварки є обі подруги, що ні на хвилинку не замовкають. Сердитість росте, як ватра із колючої смеречини. Слова летять вітром навпроти себе і, здибаючись чолом до чола, вдаряють на себе грімко і завзято, гей рогаті барани кудлаті.

— Хавки в лаї вам перекривилися, попереки вам переломилися,— кричить суха Гушпаніха.

— Кроливами та хобзами вінки погубили-сте,— кричить круглобедра Маріка Мочернакова.

А доньки з обидвох сторін гійкають ще голосніше і сапівнами собі погрожують, аж до вориння навпроти себе підбігаючи і білими зубками скреготячи. А що тільки дівчата коло вориння до себе зближуться, тоді оба газди кладуть у рот пальці і свищують дзвінко, та сапами вимахують, та й криком заповідають, що зараз буде каліцтво і кримінал великий. Тоді кожда неня завертає назад своїх доньок і вцитькує їх, щоби свою роботу робили і навіть оком не повели поза вориння на пометення, на нечесть і осоругу людську, на гаддя сорокате, пуголовиці безчесні, чорногорське насіння, погане коріння.

Огонь, не слова, кидає челядь напроти себе навіть тоді, коли над селом загуділи високо два воздухоплави, яких усе село з-під долоні одним оком провадило на мадярський бік і до біленьких голубців рівняло.

На млі ока всі ulиці в селі вкрилися возами, кіньми і обпорошеними та обпаленими жовнірами.

Покотився селом клекіт, а ґруні стали переклика-тися.

— Мой, хло', аді, мадяри знову цурікаються!

— Варе?

— Уже!

— Спреч маржинку!

— Най біг криє!

Хтось пустив гать на село, бо жовнірня напливає в село, гей вода в долину. Всі толоки повні, ulиці набиті, ґруні вгинаються, хати ходором ходять, жовніри тут газди, а бадіки, гей наймити, увихаються. Гей пацьорки, зсилують вояки газдівських коників, доють корови і вівці, ріжуть воли й телиці, варять собі м'яса та розвалюють мідяними кітлами горни над ґуцульськими печами.

Мужва довкруги хат виспіває бгачкі малярські пісні та гонить за молодицями і дівчатами хоть би й на поди колешень та зимарок або на обороги та стоги сіна.

Йде селом вереск, зойк і гомін, гей вітер жереповими корчами.

Село робиться тісарським.

Комендант і старшини вже розтаборилися у Дзельмановім дворі. Тут головна кухня смачні страви виварює із газдівської птахи, із газдівського масла та скороми.

Тут у городчику довгі столи, під смеречиною в холодах застелені, вгинаються, а за ними лицаті старшини співають зелені вина та моргають на Дзельманові русявки капанисті. А навкруг них варти ходять, гверами полискують, людям кольбами наживують, малярські клятьби вигукують.

Сонце утікає у ліси та бори, а Гуцулію саміську лишає.

В один раз стають капрала село згонити. Малий чи великий, старий чи молодий, жінка чи дівка, най бере рускаль та кіяню, най іде шанці копати. Почерез саму середину села, попід Джемегівський грунь мають роззявитися окопи на млі ока.

З села зробилася одна довга лінія по самій середині. Буде в селі баталія, буде село упрівати.

Старші бадіки підходять назад церкви і бідкаються, що церква лишиться на один стріл від лінії на східнім боці. Передтогід котрі церкви лишилися в сусідніх селах на російським боці,— то їх усі попалили малярські війська, а котрі церкви припали на австрійський бік, ті стоять не кинені, бо москаль не киває церков.

Це пригадують собі бадіки і просять капралів, аби не лишали москалям церкву, аби її на свій бік брали. Але капрала їх не чують, гверами наживують.

Бадіки лігма стелються і просять братів церковних, аби вступилися за домом божим.

Тоді перешіптуються і збираються щонайважніші газди, щонайсивіші голови, щонайукладніші роти і йдуть ід комендантові до Дзельманового двору, а за ними йдуть капрала та й підсміхаються.

Най буде, що буде, але газди мають коменданта просити за божий двір, за боже діло.

Йде повагом сама стариня, сам розум і статок, сам сивий волос. Напереді оба патентарі, що були в боснійській війні ранені і на тісарський патент гроші фасують. Святе життя мають. Лишень патентарі в чоботях юхтових, лиш на їх киптарях тісарські медалі звисають, лишень вони оба носять тісарську бороду, на самій середині голену.

З ними рівняються найстарші браття церковні і щиро та надійно покладаються на патентарів.

— Коби-сте, Грицьку, та й ви, Митрику, розповіли старшому комендантові, що коли москаль спалит дім божий, то село не збірує другу церкву покласти.

Патентарі впевняють, що все розкажуть до прикладу, і намагаються йти кроком, аби медалі не стидались їх ходу. Увійшли газди на Дзельманове подвір'я і поскидали капелюхи.

Тоді приступає до них Дзельман і випитує про діло та радіє красними словами, що найдужчі газди зайшли до його двора. Він вказує газдам, що онде в городчику під смерічкою при столі сидить комендант з його доньками. Бадіки намагаються туди увійти, а Дзельман здержує їх словами, а сам вихоплюється наперед з капралами, і насамперед капрала, а відтак він, повістують щось комендантові про бадіків та все обертаються і руками на них вказують.

Патентарі спускають на військовий лад руки вдолину, а киптарі з медалями видурюють наперед і починають говорити:

— Пишний та срібний орле-соколе, провідаторю тісарський...

Але комендант не дає їм говорити, вдарив кулаком об стіл і гримнув на капралів. Бадіки догадуються, що комендант сердиться на капралів за дім божий, а комендант порухував їх рукою і наківав на капралів так остро, що Дзельманові доньки спудилися і побіліли та й відійшли від стола, а Дзельман за ними.

На газдів падали слова коменданта, як надія, як гадки божі, як розум тісарський.

Розскочилися капрала від коменданта і обскочили газдів та й запівкали голосними півкавками.

Тоді, гей з-під землі, появилися жовніри з багнетами і в одну мить скували бадікам руки та приказали йти через дорогу на толічку коло церкви.

Бадікам заперло дух. Обертаються ід комендантові, підймають і показують сковані руки, очима благають, але жовніри кольбами руки надолину завертають, силоміць газдів з городу витручують та в ряд їх укладають і накликають, щоби держалися рівно. Бадіки ще більше зуміваються і голосно просять коменданта, аби вислухав патентарів, людей тісарських. Тоді кожний жовнір схоплює свого бадіку попід сили і виносить його на дорогу так живо, гей половик курку. Бадіки, розглядаючись жалісно, накликають патентарів, аби комендантові розповіли правду. Патентарі, сковані і зібгані від штовханців, оправдуються, що вони нічого незугарні, бо бесіди не знають, а капралам лише збитки в голові.

Високий, довгоухий, бородатий капрал приступає до патентарів і валить їх поличманами.

Бадіки деревіють, але під кольбами машерують:

— Пани наші чесні та грешні, що ми вам винні, що за дім божий вступаємося?

— Таже ви наші, а ми ваші, чого нас закували-сте?

— Ми передтогід неприятеля плитем з гір били, а ви нас так частуєте?

— Шо з нами виробляєте, пани наші любі та гожі, обронці наші путерні?

— Дайте-ка звагу, погодіт кришку, пани тісарські!

А до Дзельманового двору накликають:

— Обізви-ко-си за нами, Дзельман, талан бери, лиш кинь слово за нами!

— Перекажи-ко нашим газдиням, аби маржину тобі пригнали, най би-с нас розкував, роздиїв!

— Дзельман, гив! Мой Дзе'... Не бари-ко-си, саняку, за нами!

— Подиви-ко-си, ек нас несут попід пахи!

— Ану, полічи поличмани наші!

Дзельман, задиханий, подогонив бадіків:

— Я вас, газди, не лишу, як своїх очей в голові не лишу. Я вже біжу до газдинь ваших, най вас ратують з цього припону. Чому би я вас не забезпечував? Знаєте добре, що я ваш сільський чоловік, а не зайда. Але видите, який горами тертус, не одно мені тепер на голові, а я хочу знати дознаки, чи кого з вас не забув, не пропустив з теми. Аді, не теперішний-сми вже, а був бих патентарів гет поминув, бо гадав-сми, що вас лиш п'ять, а вас сім, нівроку! Я біжу, не йду, любі мої...

Газди стали навздогін просити Дзельмана, аби брав весь їх талант, лиш аби витягав їх з напасті. Дзельман обертався і відпекувався талану та ще раз перелічував газдів та божився, що справився їх рятувати.

А газди жалісно за ним поглядали і пригадували йому, аби не забув ані одного.

Високий, довгоухий, чорнобородий капрал спер Дзельмана, пошепотів з ним щось набоці, поплескав по плечах і побіг за бадіками, а Дзельман у село.

Капралі і вояки завели бадіків під церкву і тут на мураві устали в один ряд.

Обіцянка Дзельмана та його шепотіння з бородатим капралом облекшили душі газдів, і вони слухняно і надійно вп'ялили очі в горішний хрест церковний, коли жовніри їм се приказали. Жах і тривога уступали й утікали з бадіків високо аж на церковний хрест, що видить їх всю пригуду

і зумівається та чудується, що такі газди мають клопоцію. Стали бадіки хреститися та дякувати госпідкові, що полегшив їм їх неволю, зіслав їм надію, як веселичку на небі.

Очима хрест цілували, божі рани прикликали, сковані руки підіймали, аби хрест поздіймав ланці їм, грішним, аби село заступив перед напастями, аби зволив мирно нічку переночувати, аби...

Луснула сальва з-поза плечей бадіків, і всі вони попадали покотом на землю, гей орли пострілені, гей гаджюги відчімхані, гей струджені подоріжні, на дорозі вбиті.

Впали газди куди котрий, як вітроломи від бурі. Одні гримнули трупом горілиць і не ойкнули, не писнули. Другі вигинаються та корчуть ноги і, тримаючись руками землі, поринають лицем у траву і конають. Один патентар скочив був, підбіг, загоспідкався і, заточившись колесом, упав у траву. Ще гримнула сальва, ще ворухнулися декотрі бадіки, а відтак лежали всі у траві, як німе камінне плиття у лузі. А їх кров сідала довкруги на траву росою і траву чічками черленила.

Схиляється до них церков і своїми хрестами вкриває їх незажмурені очі та й здригається, за газдами банує.

Посилають гори запашний вітрець, аби наслухав душі у газдів, аби смерть звів.

Присилають ліси шум довгошийкий, аби співав біль з газдів переболених.

Присилає село свої зорі, аби сідали у газдівські очі, аби тоті очі ще хоть раз на село подивилися.

Але газди лежать загнівані на ліси та гори, на село, на зорі. Лишень дозволяють, аби земля за ними банувала, аби росою на них сідала, аби їх своїми сльозами умивала...

Заставили жовніри людей копати яму на сім хлопа, а люди копають і зуміваються:

— Такі годні газди, такі багатирі пишні, такі грешні брата церковні йдуть так марне із світа, отік мухариці!

Один бадьо кидає з досадою рискаль і йде на дзвіницю, аби газдам по душі віддзвонити. Най село знає, що найперших газдів вже немає. Заголосили дзвони жалібними голосами на все село, на ріки, на доли і гори.

Прибігає задихана патруля і душком летить на дзвіницю.

Бевхнув стріл і притяв, гей ножицями, голосіння дзвонів, а з дзвіниці винесли вояки застріленого бадя-дзвонаря і кинули між мерців, аби не робив зради, аби нічого не давав знати ворогові...

Яма жде готова...

Капрали заставляють людей-копанників, аби з мерців одєжину поздіймали, аби голих мерців у яму скидали.

Люди відмовляються.

— То не звір — без домовини закопати, то газди...

Капрали погрожують револьверами, але копанники неровляться.

Тупі короткі револьверові стріли убивають чотирьох копанників, щоб війську навкірки не робили.

Жовніри стручують їх ногами у яму, а верх них накидають решту мерців, гей рубане поління.

Були газди, була сила, був статок, була вага у селі, а тепер одна могила...

Сутками, сутками, п'ятою забігла до Дзельманового двору Маріка Мочерначка і розповіла шепотом крізь зуби Дзельманові і старшині військовій, як передтогід увесь Гушпанів рід танцював і набувався з москалями, як Гушпан водив козаків пляями та згонив їм ровту на олені тісарські.

Лишень Мочерначка вискочила на улицу, вбігла на Дзельманове подвір'я Гушпаниха і сповістила через Дзельмана старшинам військовим, що Мочернаки ждуть і виглядають москалів, бо передтогід дістали від них високі коні і корову-тирольку і сім міхів білої муки-нульки. То тепер вони їх визирають, як рідного деді з терхами...

А хоть утішна Гушпаниха, вертаючи 'д хаті, здибала дві патрулі, то однако не пізнала, що ведуть вони і її газду і ворога Мочернака на толічку під церкву.

І хоть вона, переступаючи свій перелаз, учула, що з-під церкви розбіглися горами два широкі, полонинські стріли, — то однако не вгадала, що той гук забрав своїми крильми обі душі: і її газди, і ворога — Мочернака.

Саме в той раз Мочерначка пригнала телицю до Дзельмана і припадає та ревно просить, аби рятував її газду та донькам дедю.

Дзельман обіцяв телицею почастувати коменданта, але що акуратне буде з газдою, того не знає, бо то воєнна справа, а Гушпаниха не спить.

Ледве щезла в п'ятмі Мочерначка, як Гушпаниха пригнала вола Дзельманові, аби свого газду спасати.

Дзельман вола відобрав, а на його місце дав Гушпанисі надію в бозі...

Але початок пішов йому добре.

Дзельманова брама стала раз у раз відчинятися, а газдині навіть із сторонських сіл стали приганяти на подвір'я воли та корови та передавати їх Дзельманові в добру годину, аби їм газдів та синів повитягав з неволі, аби їм здоймив з серця грижу.

Дзельман свідчився чорнобородим капралом, що маржину передасть для війська комендантові і за газдів та синів їх постоїть, упімнеться.

Воли й корови стали рикати й банувати, коли газдині їх розлучувалися і, плачучи, відходили.

На далеких долах зачали ніч прошивати дзвінкі крісові кулі.

Червона луна стала з-поза гір у село заглядати.

У замкненій світлиці Дзельман розмовляв тайно-тайнісько з комендантом, а коли вийшов на подвір'я, то підстаршина вже перебирав від коменданта карти в рамцях і зараз-таки розсилав по селу патрулі з присяжними і вартовими.

Дзельман взяв свою ковану палицю, швидко подався в долину і зайшов до війтової хати.

Жовнірня тут газдувала, а війт з війтихою ходили понадвір'ю і давали позір, аби вояки їх не спалили.

Дзельман дав війтові знак, що має з ним важну бесіду, сам на сам.

Війт скочив до нього, і оба вийшли на улицу.

— Ба, що є, хло' Дзельман?

— Якби було гаразд, то ци я йшов би до тебе у такий час?

— Ей, братці!

— Ой, погано, війточку, бігме, погано!

— Варє?

— Аби я так!..

— Ну та що буде?

— Ти війт і питаєш мене, аді, спречси гет, бо зараз по тобі. Хтось обмастив тебе перед комендантом, що ти передтогід війтував за москалів, з ними був одна рука, гнав людей на московські форшпани, а ти знаєш, що то значит?

Війт заломив руки:

— То, надопевне, Мочернак мені ногу підкладає...

— То пусте, хто підкладає, але ти, війточку, житте ратуй!

— Ба, що ти верзеш, Дзельман?

— То, що чуєш. Тепер комендант розіслав горами патрулі до всіх газдів, що москалів виглядають, та й написав на картах, кого мають взяти і кому мають зробити авус, а вартові вже їх горами водять, вже людей забирають. А ти, війте, стоїш також на тій карті в рамцях, що кладут єї на груди тому, кого стратити мають! Спасайси!

— Та куди?

— Нікуди інде, лиш до мене у стайню на під.

— А це не варівко?

— Слухай-ста, ходи зі мнов.

Війт розказав тихцем війтисі, що за ним шукають, бо Мочернаки його втопили, і тому він мусить себе спрятати.

Війтиха закляла голосно Мочернаків, а війт прилип у п'їтми до Дзельмана...

Гудить і харчить село, гейби за горло душене.

Жовнірня 'д шанцям ближиться, дорога від возів і коней вгинається.

Жіночі голосіння борються з жовнірським реготом і знеможені падають на м'який шум ріки та летять геть-геть далеко у срібному мричу і стелються понад селом, гей його віддих.

Темними стежками завів Дзельман війта у свою стайню на подрю і сховав його у сїні.

На подвір'ю Дзельманові доньки вже доглядають своєї праці, яку жовніри натерхали на шість возів. Вони виеднали собі у коменданта слово, що можуть прилучити свої вози і свою маржину до військового походу і під охороною війська зайдуть на Мадярщину до своєї матері, що ще від передтогїд зострахи перед неприятелем перебуває у своєї рїдні і береже там все сімейне добро. Дзельман нагадує донькам, що мають з собою забрати і що мають матері переказати.

Через браму вводить чорнобородий капрал молодого низького панотця, що від року заступає в селі місце страченого попа.

Панотець пізнає Дзельманів голос і просить його, щоби приступив до нього.

Дзельман зближається і жахається видом:

— То вас, пан пробош, вас ведуть пан капраль?

— На жаль, так, пане Дзельман, но будьте ласкаві послужити мені свідком. Очернено мене, що я вчєра їздив верхом у Вільшинське, де появилися були російські стежі,— а я їздив верхом на Копилашів верх законювати хорого Драгирюка.

Дзельман дивувався і усміхнувся, а відтак вхопив долоню капрала і став вихваляти панотця як доброго сусїда і примірного тісарського духовника.

Капрал спершу противився панотцевому увільненню, але коли Дзельман поклав йому свою голову на груди і казав йому себе задавити намість панотця — тоді твердий капрал зм'якнув і ушанував Дзельманове слово, кажучи панотцеві, що його пускає на Дзельманів рахунок і на Дзельманову голову.

Дзельман обняв панотця і шепотом допевнив його, що він капрала сам законтетує, бо панотець варт у нього великі гроші.

Панотець, рад не рад, прийняв се увільнення і обома руками стискав Дзельманову руку.

Дзельман спер панотця у себе і порадив йому, щоби не вертав домів, тільки щоби лишився у нього і нікому не показувався на очі, аж доки мадяри собі заберуться, бо інший старшина військовий міг би легко його забрати, і тоді все пропало. Се потверджував також чорнобородий капрал. Панотець дякував за доброзичливість, а Дзельман запровадив його до стайні на подрю і там примістив його коло вийта у сіні.

За Дзельмановою брамою тісарська дорога ходить ходором, гей ріка пливе. Військо йде 'д гори.

Дзельманові доньки і чорнобородий капрал сідають на повні вершені вози, а бовгарі вигоняють череду маржини, і Дзельман бажає донькам і капралові доброго щастя на дорогу, а бовгарам наказує, аби не дрімали і аби всю маржину його жінці до рук віддали, бо за то їх царинки йому відповідають.

Жовніри сквапно спаковують річи коменданта, а осідланий кінь б'є ногою об камінь подвір'я і рже, аби його їздець виходив з двору.

З дороги вириваються з-проміж жовнірського гармидеру жіночі плачі і влітають на Дзельманове подвір'я та свердлюють уха схованому панотцеві і вийтові.

Дзельманові доньки злізли з возів і стали просити батька, щоби углагоїв плач гуфлуок, а Дзельман скартав за то їх словами, щоб не мішалися до чужих плачів, лиш аби сокотили талану на возах, бо у війні одні плачуть, другі скачуть. Та щоби не дратувати доньок, став перекричувати голосіння:

— А хто там так рує серед ночі?

— А хто там так вие, гей ви, голосінниці желісливі?

Плачі опинилися перед Дзельманом, а він став їх розпізнавати:

— А то ви, Митришко-душко?

— А то ви, Николаїшко-зазулько?

— А то ви, Петришко-душко?

— То ви, Василишко вгідна?

— То ви, Марічко чічена?

— Ба ци то ти, Анничько срібна?

— То ти, Кіцо солодка?

— Люб'єтка мої любі, вас є штири газдині а три дівчині, то я один ретенно вас не перекричу; кажіт, сарачета, чоґо плачете, чоґо з'їдаєтеси, най вам шо поможу.

Газдині лускали руками і розповідали, що патрулі забрали від хати їх газдів, а дівчата жалувалися, що вояки забрали їх дедів та що дали їм на груди картки в рамцях і повели 'д гори так, як передтогід Гавдунів і Присташів покійних,— преч би ся казало.

Дзельман став ойкатися і падькатися та руками по голові себе бити.

Газдині й дівчата доповідали, що газди і деді їм переказували, а Дзельман перебивав їм бесіду і допитувався, де повели газдів і що патрулі казали. Але цього не дізнався, бо газдині і дівчата плакали в долоні, а не знали, куда вояки газдів забрали.

— Гей, люди добрі, такі чемні бадіки, такі слухні, так, гей хліб, добрі,— жалував їх Дзельман, йдучи до світлиці коменданта. Здавалося, що Дзельман плаче.

На подрі вїйт шепотів до панотця:

— Кому є-є, а богачеві є,— аді, самих Дзельманових годованців забрали тратити.

— Передтогід сімох, а тепер знов сімох газдів бізівно буде менше.

Відтак прояснив ще вїйт панотцеві, що тих сім газдів, за якими плаче челядь, задовжилися були у Дзельмана через широку герланку, а відтак за довги запродали йому свою землю і весь свій талан, а собі лиш ужиток до живоття лишили.

Тепер мадари стратять газдів, а ужитки підуть Дзельманові в губу.

Комендант вийшов із світлиці з Дзельманом, який жінкам і дівчатам толкує, що просив під милий біг коменданта за їх дедів та газдів, але він тому не винен, що вони прийшли до нього запізно, а воєнна справа не має коли ждати.

Жінки і дівчата кинулись до ніг комендантові і піворили, просячи, щоби спадав на рани божі і віддав їм газдів і дедів.

Комендант тріскав челядь нагайкою, а жовніри відорвали йому від ніг жінки й дівчата і вивели їх поза браму. Дзельман радив їм, аби не зойкали, бо комендант сердиться і робиться лютишим.

На краю села, під верхом східного груня, запалахкотів огонь, гей сільська факля, і відкрив накривку темряви над довгим селом.

Нічний вітрець, гей лісовий поштар, збирає з верхів шум лісової глуші і кидає його піною на плеса камінної ріки.

Напротив води понад ріку їде людська праця на людських возах. Гуцули жалують під гору коней, а жовніри б'ють прикладами газдів у плечі і наказують їм, щоби не важилися шкодувати коней, бо коні й вози вже не їх, але тісарські, і вони самі також тісарські.

Тож тісарські бадіки б'ють тісарських коней тісарськими пужівнами, і вся дорога біжить і тарахкотить, тісарське добро з села везучи. А боками йдуть вояки і женуть маржинку та овечки розблеєні, що не хочуть із селом розстатися.

З обочей з-під смеччини дивляться на огонь газдівські хати і обороти та й здригаються, а газдівські собаки виють протяжно, гей вовки, аби газди і газдині тривожились, аби сокотилися, аби обережні були. Та голосіння газдинь і плачі дітвори перемагають виття собак, і тому село подобає ще бодай на строшене село, хотя й гонведи прозивають його собачою оселею і кольбами прицитькують так само людські плачі, як і собачі скомління. Вогонь світить, гей велика свічка, та й показує, як гонведи талан з села виносять, як Гуцулію за горло тримають.

Душі страчених бадиків утікають з церковної бані у темні бори, аби на село не дивитися.

Будиться загониста ріка та й пускає срібні нетлі із срібної піни, аби вогонь пригасили, аби газдівський талан рятували.

Просять у гір затінку голі лилики, аби село ніч зночувало.

Розсочилися садами вивірки, аби їх тісарська рука не спіймала.

Гійкають з вершків пугачі, харкають із гнізд ворони, за селом уступаються.

А вогонь іскри розкидає.

Понад паркани і смеччину заглядає світло також на Дзельманове подвір'я.

Дзельман вгадує, що то ймився й горить багач Лівак, а комендант люто і ꙗлибоко заляв сього багача та й приказує патрулі, аби душком забрала і примістила на гілляці на горі при дорозі біля сімох зрадників.

У брамі показується лісок наїжених багнетів понад темними шоломами вояків, а в їх середині струнка темна стать людини під чорним кадовбом на голові.

Жовніри мельдують комендантові, що піймали і приводять йому живого козака.

Комендант хвалить жовнірів і, придивляючись козакові, випитує з вдоволенням жовнірів, де його спіймали.

Жовніри пригадують комендантові, що приходять уже з долів, з послідніх шансів і що мали тяжку перепалку з цілою сотнею козаків, яких пустили наперед і вирубали впень, а тільки сього одного лишили живим для коменданта.

Козак намагається скованими руками віддати поклін комендантові і просить, щоб приказав його розстріляти, а не вішати.

Дзельман пояснює то комендантові, який виймає револьвер і прямує козакові в голову.

В тій хвилі Дзельман паде до ніг комендантові та вереском просить, щоб не стріляв козака на його подвір'ю.

Комендант дивується Дзельмановій доброті, а Дзельман пояснює, що вовка навіть неживого не годиться на подвір'ю

мати, бо другі вовки зачують і весь його двір був би кров'ю вовка обезцінений.

Комендант сховав револьвер і повелів своїм воякам, щоби того вовка завели на Мадярщину, де він покаже його своїй дружині, а відтак застрілить.

Вояки обскочили козака і вивели його з подвір'я.

Прилетів конем якийсь лютий старшина і щось повістує комендантові, котрий не жде кінця рапорту, але сідає на свого коня і виїжджає, а за ним його служба з тяжкими терхами.

Ліваків огонь став пригасати, а з долішнього кута села стали падати на село довгі ножі ясного, мертвецького світла.

Тоді Дзельман давав знати панотцеві і вйтові на подрі, що неприятель вже під село підходить і за мадярами рефлекторами слідкує та що гонведи вже з половини села уступилися і тільки в шанцях і сусідніх хатах та лісах розсипалися та поховалися, а йому забрали всі вози й коні і всю маржину геть сполокали, та він рад, що життя лишили ті смучі цигани.

Панотець дякує Дзельманові за постіль і переховок і береться відходити домів, але Дзельман заступив йому дорогу, поклав палець у зуби і сичав та йойкав, що панотцеві не вільно на крок ніде ступити, коли життя йому миле, бо гонведська жандармерія ще людей перехапує. Вйт пригадав, як передтогід мадярські гусари по всіх гірських селах вилонили і потратили пастирів духовних, і тому прикляк і закликав своїми дітьми, що панотця звідси з-під Дзельманового ока не пустить, аж непевний вітер пропаде геть за водами, за горами.

— Бо най би тратив чи плюндрував неприятель, але це, рахувати, свій, госпідь би 'го побив...

Дзельман затулив рукою вйтів рот, а вйт зрозумів його раду і замовк. Панотець послухав ради і ліг знову на ліжнич на сіні, а вйт приклякнув кінець голів так, аби міг з панотцем пошепотіти і надслухати, що надворі діється.

Дзельман почув кроки і зойки на подвір'ю і, кашляючи, вийшов.

Ясний рефлекс світляний прoderся крізь шпари даху і на хвильку освітив часть лиця панотця і ноги вйта. Оба вони здриглися, видячи, що війна і в схованці їх досягає власними руками.

На подвір'ю стояла висока і об'ємиста жіноча стать і прив'язувала пару волів до паркану та кляла то волів, то мадярів, падькаючись повільно й поважно. Присиливши воли, вона приступила до вікон двора і закликала гейби співаним голосом:

— Ци дома газди?

Дзельман пізнав її по голосі і по волах і ніби допевнювався:

— То ви, Николаїхо?

— А то ти, Дзельман? — допевнювалася Николаїха і додала ще, що вона Лівакова жінка.

— Та шо ж бо вас вночі пригнало?

— Пригнали мні нужда та неволя та смучі мадяри. Аді, обсіли хату, забрали коні, маржину, дріб, а навіть ерчета забрали, та й доньку вінка збавили, збавив би їм біг долю, та й пішли. То я гадаю, що вони всі пішли, а мій каже: ану, слухай, шо там на оборозі. Я слухаю, а то немкают мадяри. Думаю собі, може, на неприятіля засідаються, дий їх кату, це не наше діло. Входимо в хату, а мій заломив руки. Все сполокали, навіть лижки не лишили. А дівчина стогне, хоть би вони так стогнали. Розшебли мені дитину цигани чорні, розшеб би їм нетрудний їх діти, їх газдині, їх увесь рід і плід. Ей, бідко моя, бідко! Варю я дитині ліки, аж тут раптом робитси в хаті днина. Ми глуп у вікно, а то оборіг горит. Мене гейби праником в голову вдарив, а чоловік вибігає та й кличе мене, бо вже й хата ймиласи. Падочьку наш нещісливий, ми горимо! Я дитину таскаю на рагаш і вертаюси, аби образи винести, а то вже гляба, вогонь тріскає, бо то хата немащена, а гонта суха, гей перец! Мой, бре, кажу, тото раз нам мадяри наробили! Я лиш це виповіла, а з-поза плечей патруля з багнетами. «То ти Лівак?», — питаються мого. «Я, — каже мій, — а дивіт, шо мені ваші мадяри зробили!» Та лиш він це каже, а жовніри ланци на руки та й гайда далі. Шо я прошу, шо мій просит, — ого, пуста бесіда. «Біжи-ко ти, — каже мій, — на зимарьку та бери воли і жени до Дзельмана». Штрикла я на зимарьку та й веду воли, та й, аді, бери їх собі, саняку, лиш ратуй газду, бо погибок та й решта!

— Слухайте-ста, Николаїшко, люба та пишна, знаєте добре, шо я вам не воріг, мене болит серце за вашим, але шо я вам поможу, коли мені самому увесь талан забрали?

— Та дес тот найстарший сидит у тебе, сидів би в кримінарі!

— Сидів та й пішов, аби єму така година, ек він мене лишив голого...

— Але я, Дзельманку, газдівського слова не скаую: пригнали-сми тобі воли, а твоя голова в тім, аби газду пустили, бо хто ж его виратує, ек не ти?

Николаїха передала Дзельманові прут, яким пригнала воли, на знак, що передає їх йому раз на все, а Дзельман став себе прутом по халявах бити і клясти, аби мадярам остатня година була, аби не дїждали більше газдів забирати, аби їм рушниці позамокали, аби їх людські сльози побили.

— Най біг сітенький їх собі побиває, але ти, Дзельманку, йди здоров, куди знаєш, та й приводи газду 'д газдині,— нагадувала Николаїха.

Дзельман бився в груди:

— Аді, сам не буду їсти, а Николаєви Лівакови дам, бо він у мене варт, він чоловік у мене! Сам не нап'юси жентиці, хоть би мені слина вапном стала, а перед Николаєм Ліваком збанок-гуслінки покладу і крисаню здойму, лиш аби покушів єї, такий господар грешний, такий гість годний! Сам не буду спати, а Николая піду ночами шукати.

— В добру годину, Дзельман!

— В добру годину, Николаїхо!

Вертається від брами знов Николаїха і просить Дзельмана, аби квапився, бо її камінь коло серця важить і віщує недобре.

Дзельман заводить воли до стайні і божиться, що йому також тяжко на серці, але війна серця не питає, хоч би воно трісло, і тому радить він Николаїсі, аби пішла живо на свою дитину подивитися.

Забула Николаїха за собою браму заперти, а з улиці стала челядь напливати, за комендантом допитуватися та на мадярів і чорнобородого капрала жалітися. Дзельман долучувався до їх плачів і нарікань та пояснював, що комендант забрався з його хати і поїхав 'д горі, але хоть би прем був тутки, то не поміг би людям, бо він сам мадярин із Пешту. Зажурені газдині уривали свої падькання і допитувалися Дзельмана, чи в селі буде битва, чи, може, пробіжить та чорна хмара геть, а Дзельман дивувався газдиням, що не виділи повних шанців, а на відхіднім додавав тихішим голосом:

— Ой газдиньки мої годні, газдиньки пишненькі, а це, що дотепер було,— це що, не битва?..

Стало село притихати, став із лісів вітрець повівати. Літають грунями клятьби Мочерначки, гострі, гей ножі. Звіваються напроти них клятьби Гушпанихи колючі, як гліг.

Десь ще далеко, гей з-під землі, підіймається живий круг ранньої зорі, а вже душна ніч уступається в яри і ліси та й навіть не обзирається.

Десь, гей з потайника, влітають на Дзельманове подвір'я чотири бистроногі козаки і ловлять Дзельмана коло волів у стайні:

— Ти шпiон, жиде?

— Ні, я ваш приятіль, панове козаки!

— Де мадяри, жиде?

— В окопах, панове козаки!
— Де окопи, жиде?
— За церков на один перестріл, панове козаки!
— Ти справляв мадярів, кого мають у селі повісити?
— Я тримаю з вами, з цілим селом, з козаками. Я оборонив вашого козака від смерті, я оборонив руського духовника від шибениці, я урятував вашого начальника, а оті воли для вашого війська прилагодив!

— Брешеш, жиде, ти шпiон австрiйський, прощайся з світом!

— Най буде, що жид бреше, але начальник громади не бреше та й свячена голова не бреше!

Дзельман став з усієї сили призивати й накликати панотця і начальника громади, аби злазили з подрі й козакам присвідчили, що він правду каже.

Панотець і вiйт потвердили кожне Дзельманове слово, тоді козаки посміхнулися і револьвери поховали.

Дзельман вивів з стайні воли і просив козаків, аби собі їх брали на сніданок для себе і свого війська та й аби за то для його безпеки поставили коло його двору варту.

З гори коло моста під зеленою клениною заголосили газдині не своїми голосами.

Запалилося над східними горами небо, бо сонічне личко май-май почервоніло, коли на зеленій кленині душених газдів уздріло.

Такі газди подушені, такі газдині засмучені, гай-гай! Продзвенів селом проклін, як біль болючий, як жаль пекучий!

Зревіли гармати, забриніли кулі, аби проклін заглушити. Але сонце той проклін від газдинь переймає та й горами розсіває:

«Бодай їм путь пропала!»

А гори переповідають:

«Бодай їм путь пропала!»

А води повторяють:

«Бодай їм путь пропала!»

ЗРАДНИК

I

Осілля днина палає, аж на березині лист жовтіє і трубкою корчиться.

Муха січе і кривавить маржину та спиває її сльози з великих чорних очей.

Аби сльози не падали в порохи.

Птаха під крильми упріває і отвореним клювом собі холод робить.

На царинці половик убиває жайворона.

Ліс листом сливає сонце, бо сили потребує.

Аби студінь перезимувати, аби рости увесні, аби вітрові не даватися та й аби війну перебути.

Бо війна корчує ліси, корчує села і озером сльози збирає, життя топить.

З-під цього ліса дивиться на село Василева хата та й потерпає.

Бо назад плечей її фронт вчинився.

Під самим лісом, з другого боку до схід сонця.

А за тими шанцями неприятель зарився в землю і над-слухає.

Ворожила Василеві покійничка неня, що прийде рік плідний на птаху і гаддя,— то аби син сокотився, бо то чорний гід.

Село дух із себе, дух в себе.

II

Муха так втяла Василеву чорну корову, що корова звиріла. Виломила собі ріг, бовтаючи головою по яслах, урвала курмей і побігла лісом настрімголов через військо, через шанці одні й другі, через дріт, геть аж на Попадюківський верх.

Через час став неприятель метати гранати в самі шанці противника.

Комендант казиться. Скликає підстаршин і вояків та сварить за то, що не сперли чорної корови та перепустили зраду...

— Чорна корова — то був знак для неприятеля,— кричить комендант, а жовнірня біситься.

— Зрада, зрада!..

Паде бэфель: знайти зрадника і повісити.

Біжить патруль просто на Василеву хату...

III

Гармати б'ють — горами хитають.

Василь косить коло хати отаву та й вгадує, що чорнейка забігла вже десь до жіночої нені у темну стайню.

Василиха сидить на отаві і плекає дитину.

Василь усміхається до дитини і питається подруги, чи їх жовнір не кидається від гарматних стрілів, а Василиха

плеще і цілує дитину та й хвалиться, що її Андрійко не страшків син, гармат не боїться.

Кидає Василь косу і гоцькає хлопця та радіє, що таке воно тверде, таке запечене, таке волохате.

— Хлопець, гей вовче, нівроку!

Входить патруля.

— Твоя чорна корова? — ломлють собі язик до Василя і справляють руками, як корова бігла.

— Так, то моя корова, вона збицкалася, бо спека велика, муха тне, побігла в темну стайню до жіночої нени, або що?

Жовніри засміялися до себе і вмить скували руки Василю та й, розглянувшись, схопили його, гей зрубане дерево, і несли під явір наперед хати.

Василь зразу думав, що жовніри на збитки його страшать, і для того не боронився, лиш усміхався та допитувався їх, що вони від нього хочуть.

Жовніри сміялися і показували на своїх шиях, що хочуть його повісити.

Тоді Василь зумівався і жахався та цілував ненині слова.

Василиха вп'ялила зір у жовнірів і зойкнула несамовито. Дитина на її грудях розплакалася.

Чорна, як ніч, гадка вдарила Василиху в голову.

— Гей, світку мій нещасливий, ви хочете його вбити!

Василь глянув на подругу і на дитину мокрими очима.

Чорний туск зціпив його серце.

— Дай-ко-ста, Марічко, дитину, най її приголублю!

Маріка ліворуч несла сина, а праворуч відривала мужа з-помежи жовнірів.

Жовніри відтручували її, штовхаючи по соромах, а Василю очі, як ватра, розсипали іскри.

— Мой, бре, не поштуркуйте челідину!

Жовніри били його прикладами по голові, аж кров чюріла, а Маріка, гей вірлиця, боронила, квиліла, запаскою кров обтираючи.

Жовнірів лють черленила, а Василя кров повенила.

Небіжка неня йому привиділася.

— Не бійтеси, нене, я з цього вийду!

Неня тримала його гарячу голову в студених руках і холодила сина.

Жовніри закинули курмей на явір та й зашморгнули Василю шию...

Маріка минається...

Одні його підносять, другі тягнуть посторонок.

Василь вже під галузею гойдається, вже лице синіє.

Але галузь ломиться і з Василем паде на землю.

Він схоплюється на коліна, відриває з шиї зашморг і паде лігма.

Під зеленим яворовим гіллям плаче та синіє дитина,
Василеві світ темніє.

Отік би велика плита на нього впала і йому голову розтрощила.

Отік би тверда кремінця роздавила його Марічку і його дитину.

А от з-під кремінної плити видко Марійчину голову...
А діточе мохнате тім'я біля неї...

Воно висовгується з-під плити, і діточі очі, гей дві чічці, усміхаються.

— Ти жиєш, опришку мій любий?

Він збирає всю силу, аби кремінну плиту з Марійчиної голови набік відкотити.

— Гей, Марічко, любко!

Підоймався і рвався з землі, як би ланцями прикований.

Та гора на ньому розсілася, все пропало!..

Глипав білком на Маріку і дитину.

Пізнав Марійчину твар і заревів ревом.

Маріка пробудилася з болю.

Дитина усміхалася.

Та усмішка підлітала, як біленька пташка, і сідала на кутиках його уст і на його лиці костеніла.

Жовніри дали собі знак і обступили його лискучою крицею.

Тільки голих ножів.

Роздався жіночий плач, що здригав селом.

— Васильку мій, куди тебе ведуть?..

IV

Видерли його з гнізда і провадили селом під острими багнетами.

Аби при дорозі на дужчій галузі задавити, аби не урвався.
Йшов кроком рівно з жовнірами і усміхався усмішкою, що замерзає і морозить життя.

Стави в'яли на сонці, а військо селом холодів шукало.
Село німіло.

За ним ішла Маріка в рантусі білому.

Ні, то не рантух — то її твар, біль біла, а на грудях великий вінок.

Вона йде до шлюбу в кожусі білому, в китарі вовнистому, в жовтих чоботях, палає на сонці позлітка.

Чому її вінок упав на груди, чому?

А може, то лишень тінь її?

Коби йшла, коби цих дружбів не скидалася!

Йому ялося таких дружбів мати.

Такі пави навкруг нього.

А може, він її зуритився?

Ні, вона деревце на грудях несе.

— Марічко, а ти нащо поклала деревце в бисаги?

Сміх морозив дорогу.

А Марічка тулила до грудей дитину і голосила:

— А куди ж я тебе виряжаю, Васильчику любий?

— За що берете мені газду з хати, нащо дитині дедю відбираєте?

— Хто ж мені тепер талан приобріє, хто дитину приголубить?

— Ой ви, гори кремінисті, чіму не лупаетесь?

— Ой ви, громи швидконогі, де ж ви поховалися?

— Ой голівко моя бідна, чому не розсипаєшся?

— Дитино моя люба, Андрійку мій маленький, ану йди на руки дедеві!

— Не пізнає тебе дедя, небоже, аби їх так днинка не пізнавала.

— Таже це твій Андрійко, дитина твоя, наша надія, Васильчику, мій соколе любий!

Підносив сковані руки і намагався спіймати ту білу пташку, що йому на тварі сиділа.

Але та пташка перемінилася в його дитину, злопотіла крильцями і полетіла навперед нього.

З білих крильців стікала кров на дорогу.

Весь задрожав і скочив наперед, як ранений лев.

Біг і скованими руками ловив дитину.

Вояки розступилися в один ряд, вхопили кріси на груди і цілили просто в нього. Карабіни гримнули. Маріка зойкнула, гори то повторили, а Василь повалився насеред дороги такий усміхнений, гейби пестив свою дитину.

Гейби кинув косу на косовиці і ліг на припочивок...

— Чому не говориш, Васильку, чи я тобі надоїла?

— Чи я тобі світок загаїла?

— Чи, може, ти тісареві хлібець переїв?

Андрійко досягнув дедю ручками і накрив його рани пальчиками, як прутчиками цвітів.

А з деді чюріла посока і дитині ніжки красила.

Най цвіт у керві бродить, най сонце в керві свій образ видить.

Марійчині плачі розлетілися зозулями понад село і сіяли тривогу.

Але вояцькі кулі їх доганяли і наскрiзь пробивали...

ПІСЛЯ БОЮ

(Фрагмент)

Очі видять, що москаль переміг штурмом, бо вранці займив свого неприятеля горами навперед себе, як ровта недострілену звірину.

Лишилися шанці ззаду, гей покинені гроби довгі.

Серед покаліченого села, серед перевалених лісів смерть собі палі вбила, своє поле підгородила, свою землю мерцями вкрила.

Одні лица — то попіл темний, другі — то кровця синя, а он ті стрільці, білі-біленькі, ще крісом ціляють, а он ті біля них ніби кров з чола втирають.

А на чолах маленька рана, гей ягода на калині.

Але оті два неприятелі втопили в себе багнети по самі колодки та серед плеса крові ніби цілуються в личка, ніби собі прощають.

Та й он тих, що сидять під деревом, захопила смерть збоку та й рушниці в землю направила.

Під ліщиною закусив зуби кінь вороний, а біля нього лежить жовнір, за поводи ціпко тримаючи.

Там під скалою сірі воли під розбитими возами розчахнулись.

А помежи вояками лежить обочами Гуцулія й текучими очима мухи годує.

А ранені часують межі мерцями. Як іскри недогашені, як свічки недогорені. Стогнуть, аби їх добити, землю цілують.

Нахильюється до мерців смеречина і холодом на поморщені чола дихає.

Піднімається потолочена травиця, підносяться з моху барвінкові гогози і убирають чічками та перлами мертві лица.

Протискається крізь гілля сонце і відганяє муху, аби мерцям очей не спивала.

Пливе ярм потік, мерцями загачений, і хвалиться людською кервою перед коренистою дубиною.

Вилазить з дучок чорношийке гаддя, раздивляється довкруги і завертається назад у землю.

Злітається птаха і покривлюється смерті, до сонця крильцями збиваючи.

Виходить з потайників та печер недобите село і чупер собі миче.

Йде челядь на побоевище і розпізнає вбиту Гуцулю.

Лупаються гори від жіночих плачів, здригається земля під мерцями, шепоче ліс молитву над мерцями.

Бджілки цвітами ридають, смерть із лісу проганяють.

Сільська дівтора прибігає бджілкам помагати і мерцям рушниці з рук відоймає та й у корчах пронирає.

Сірі санітари приїжджають, мерців роззувають, на вози одєжину складають.

Сільський Дзельман накликає зі свого груня на наймитів, аби праці його добре шукали, аби ні одного мерця не минали.

Сільські газди підходять з долів малими гуртками і люльки ховають та й кресані перед мерцями здійсмають.

Дзельманові наймити перетрясають мерцям кабати, сухої нитки їм не лишають.

— А ви, хло', чого мерцям кишені перевертаєте?

— Шукаємо Дзельманових грошей, бадічки любі та пишні.

— А він їм у кишені клав гроші?

— Та каже, любий, що 'го порунтали та й обрабували!

Наймити з санітарами вершуть вози вояцькою одєжиною, а бадіки домірковуються:

— Ба ци не до Дзельмана везете, хло', ту марфу?

Наймити притакують бадікам очима, а санітари тріскають батогами і заговорюють бадіків:

— Ми вбитих мужиків не доторкаємо, а вам до наших трупів нема діла!

— Чемні ваші слова, санітети добрі: воськове діло Гуцулю вбити, а наше діло єї поховати!

Жовнірські мерці лежать вже голі травами та жолобами і покривленими головами отік відвертаються від бородатих санітарів. Отік вони на когось банують, отік скаргу у світ посилають, отік крижуються дуже.

Плачі стеляться травами, до вбитої Гуцулії добуваються:

— Коби-с був жовнір, не мала бих того желю, не писнула бих ані слова.

— А тебе з-межи дітей взяли, таки запусто убили!

Санітари мішаються до жіночого голосіння і доповідають, що при кождім бою паде мужиків сила, бо вони в битвах заважають.

— Битва — то такий продавець, що причинає, а тим причинком є мужики,— кажуть санітари.

— Таки казати так, що битва — то смерть мужикам,— поправляють бадіки.

А молодиці плачуть, не вгавають.

З села овечки заблеяли, корівки замукали.

Ходить смуток пляями, за ним птаха співає.

А бадікам причувається, що мужицькі мерці обертаються та й своїм газдиням пригадують чемно:

Та не плачьте, зазулиці, дайте в місто знати.

Та най вйде пані восько нас всіх поховати

СЕЛО ВИГИБАЄ

Вже нема села, лиш цвинтар.

Край цвинтаря трупарня під високою пелехатою смеречиною схована.

Глуха і німа стая гроби пасе...

Мерці з гробів вибігають, вітром на дах сідають, високої смеречини ловляться, за селом банують.

Були хати тесані, побої гонтові, вишневі сади, були повні перебійці, повні цари...

Оті печі, що село вигрівали, лежать тепер перевалені на снігу, як непоховані велетні з роззявленими ротами.

Ворон там сідає, хіба звір там навертає.

Такий чорний туск б'є з тих челюстей, як із сирих великих могил.

Собаки села шукають, блудом ходять і виють на ліси, на гори.

Виходять з ліса два приземкуваті коні, кружляють коло розваленної печі та ржуть і наслухають, чи газда не кличе.

Виринає з-поміж звалищ чорний кіт, і вп'яливши свої пулькаті очі в коні, плаксиво занявкав, як до газдині, що по подою молоко несе.

Неначе з-під грудки вибігла біла ласиця і шезла на снігу.

Підлетів воробець і, ховаючись в сухому листю поваленого дуба, зацвірінкав, начеб на мороз скаржився.

З-над ріки заяць стрибнув через село у ліс наперек.

Питається бистра ріка темного ліса, де поділося село?

Питаються гори вітру буйного, чи розжене всю тугу з-понад села?

Щось шепотом шепоче, щось шумить шумом, щось отік плаче понад убитим селом.

Нема села, лиш цвинтар, а край цвинтаря одноока трупарня деба дише на морозі...

А мороз тріщить.

Одно мале віконце дивиться на тісарську дорогу через маленьку полонку серед ледяних квіток на шибі.

Ту полонку продуває висока, струнка, чорнобрива дівчина.

Дише синіми губками на лід, гейби на вогонь дула, — і лід від того дихання уступається і скапує сльозою на долішні квітки замерзлої шиби.

І робиться між квітками мале, як око, кружільце чистого шкла і показує дорогу.

Висока і, як старий дуб, грубезна баба сидить, гей дзвіниця, коло печі і латає подертий байбарачок та відгаркується до бадіків, що стогнуть у мерві на землі, як сеledці на дні посудини.

З плечей дівчини упав на голови бадіків кусень старого ліжника, і гола дівчина схилилася, щоби піднести одинокий свій загіток. Її кудлаті чорні косиці закрили її круглу молоду твар, а її груди, як дві грушці, звисали із синіх ребер над бадіковими головами.

Баба підносить своє подовгасте, звисаюче і набрескле лице і проклинає:

— Аби тебе бола втела, ти гукле виволана, чіму не дуеш? Хочеш, аби кучмарі знов нас минули? А я чим погодую оті бербена та й тебе, осоруго? Дуй мені раз коло разу та й водно дивиси крізь вікно, а ні, то марш звідси, най ті не вижу!

— Не бійтеси, вуйночко, я кучмарів не втрачу,— боронилася дівчина, вигойдуючи по-багацьки тихим голосом, як колисковою співанкою.

— Ще не вихірила-с си, ще дрімаєш,— докидала баба, як камінням,— бодай би ті кучмарі поганили!

Дівчина слухала баби і одною рукою придержувала на плечах ліжник, а пальчик другої ручки клала в уста і, нагрівши його, топила ним лід на шибі та й дула дальше і голубими вічми дивилася через полонку на дорогу. Нараз йойкнула, начеб на острій гвіздь станула. То рука лежачого у її ногах бадіки вхопила її за ногу і ціпко держала.

— Вуйно, дек зціпув мені ногу!

Баба схилилася до бадікового лица, потерла рукою чоло і, засвітивши огарок свічки, тримала її та вцитькувала дівчину, щоби не верещала, бо дяк конає і зараз пустить її ногу.

Дівчина дрижала, як серна, на всьому тілі і скаржилася, що дякова рука студена вже, як лід.

Баба казала їй підоймити ногу, бо дяк уже ввесь застигає.

Дівчина сіпнула ногою, а дякова рука її вже не спирала.

Однак дяк ще карався. То руки, то ноги, то лице кидалися раптовно, як би всередині струни уривалися. Твар його ставала подовгастою, а ніс зробився спичастим, гей клинок на білій стіні. Очі гейби прижмурені. Вже не говорив, лиш тихонько і коротко гумкав і гикав.

Баба вияснявала, що дяк собі самому похорон відправляє, але вже говорити не змагає.

З-посеред лежачих бадіків піднеслося з мерви велике кругле лице, обросло сивим заростом, і заговорило:

— Я не навітувавси, а ти, біднеку, не надекував-ес си! Прощей мені, дече! І другий раз! І третій раз! Нема села, не треба й нас!

Війтівська лисава голова впала назад у мерву, а баба здіймала свічку тричі вгору і давала знати, що дяк просить прощі, коби лише біг простив. А відтак повістувала, що дяк

вже покійничок. І голосила жалісно так, аби вїт чув і видів, що вона уміє пожалувати і звеличати небіжчика, коли небіжчик її свою царинку відкаже. Надворі завив пес, а баба допевнювала, що то дякова собака за своїм газдою банує.

Вїтові стікали сльози з натрудоватілого воскового лица і крадьки ховалися у мерву, аби їх ніхто не видів. Бо дяк був його верствак, і приятель вірний, і порадник певний, та й його одинака Петра до хресту тримав. Воли, як гори, на крижму пригнав, бо газда був, честь умів собі стелити! Такий статок, така пишність гине у мерві на сирій землі, як той пес циганський! А за сим жалем вїт переходив гадками до сина:

— То десь світами ходить надія моя одніська!

Присадкуватий, плечистий і груднистий бадьо зірвався з-під джерги і брався бігти, викрикуючи:

— Гримнули кіньми під стіньми, а Маріка де?

Баба накинула йому джергу на голову і поволеньки хилила його назад на підстілку та вговорювала, що Маріка доїть вівці та через час увійде 'д нему. Хорій не дався і сіпався, але баба призвала дівчину до помічі, і обі поклали бадя на мерву коло вмерлого дяка, якому баба устромила дерев'яний хрестик у руки на грудях.

Вїт сердився:

— Накрий-ко, кумко, дівці задницю рубом, най ми не світит, ек ліхтарня!

— Аби-с здоров, куме,— відсерджувалася баба,— шо не гидуеш передницев, лиш задницев!

Коло вїта заворушився на мерві довгий бадьо, що головою досягав одної стіни, а ногами другої. Його маленька, гей заяча, твар, на якій сходились разом і плескатиї ніс, і короткий вусик, і плоска долішня щока, глипала синіми очима на широколицього вїта.

— Ек днував, Тополюку довгий, сусідо любий, прислужнику церковний? — приподоблювався вїт, що гиб говорити, а не мав до кого.

Тополюк не відповідав, але руку встромив межі зуби і відгризав собі пальці, аж кров чюріла.

— Відойми, кумко, довгому руку, бо харчує, ек буженицу у Муська в Кутіх!

Баба розв'язала оберемок ріща і посторонком зв'язувала довгому Тополюкові руки, витолковуючи йому, що руки — то не колачі плетені, ані не бануш, ані не мачка кортяча.

— Віді, заклев 'го хтос у погану годину, що таку тежку лежу має, віді, уколов когос в церквах, свічки не даючи,— узнавав вїт, до куми звертаючись.

Кума перечила:

— Він червачька не настолочив, ек мід, добриня був, його клетьба ні заклін не досегали, але горечка мачки забагає!

Баба заговорила і не покмітила, як станула на ногу Тополюковому сусідові. Сей сусід отік із сну збудився і застогнав на всю трупарню.

— Ба шо ті так потинат, дзвінкий ровтарю, стрільче уважний,— довідувався війт, але стрілець обертав на сіні свою, гейби оленячу, твар спичасту з боку на бік і співучо вистогнував, що його головонька бідна.

Баба біла себе рукою по тій нозі, що на стрільця наступила, і жалувала його теплими словами.

— Єго, саняку, шо куля добиває, шо бола розбирає! Війт цікавився дальше, начеб з далекої дороги вернув:

— А скрипишник животіє, кумо?

— Аби ми здорові, куме!

— А кум Джемєга?

— Ого! Віді, і його син покійник, бо коні самі вернули з форшпанів та іржут селом, аж пуду дає!

— А Драган скривлений?

— У гробі.

— А Іван побожний?

— Пішов.

— А Никифір-плотар?

— Акуратне.

— А Єлена Несторієва?

— Нема, брате!

— А твій, кумо?

— Відлетів сокіл мій ясний!

— А Дзвінничюк Мохнатий?

— Аді, лежить за деком онде, доходить, бідник!

— А Кіф'як мудрий?

— Генде лежить самий, дебя животіє.

— А дедя цеї дівчини, Андрусеків Петро дубовий, мій сват цукрений?

— Вперед вона, а в три дни за нев він микнув. А ця Анничька вже однов ногов переступила була за дедем, за нене, але я єї калинков болу перетела.

Баба вказала очима на в'язку калини, що на клинку під темною стелею звисала і своїми грознами гарячку з хати спивала, аж упрівала.

— Урви-ко китицю, кумко, та кинь-ста, най собі рот загасю,— лакомився війт на ягоду червону.

Кума робила війтові волю і словами його підходила:

— А для кого я вже третю в'язку устарала, як не для свого кума солодкого, голуба срібного, начальника важненького?

— А коло кого я нічми не сплю, задля кого ватерку підкладаю, кому водиці до головки прикладаю?

— А на кого ж мій кум свої лази здасть, як не на свою кутанницю, желібницю щьїру?

— За чие здоровлечко я, встаючи-лягаючи, поклони б'ю, світу землю цдурваю?

Війт пізнавав, що баба лазу доправляєється, але збував бабу словами:

— Чей біг дасть, шо я подужію, кумко, чей підведуси. А тоді я свою куму пошіную хочь таланом, хочь грешним словом.

Баба клялася, що вона не наважилася на війтову відумерщину, але тільки із щирості радить йому відказати свій талан такому, що варта, аби відтак за його працю не грузили йому гріб тоті, що не варта. А гадками собі думала, що війтові смерть на бровах сидить і так само, як дякові та іншим газдам, улекшила його болу лиш на короткий час, аби міг розпрощатися з білим світом і талан передати.

— Ти собі, черевачу, свеї, а смерть свеї! А твій рід вимер, а талан куда? Аких прем лиш за слугу тобі була, то я твоєї землі варта!

Підійшла до голої дівчини і шепотом вмовлювала:

— Ти чула, Анничько, ек війт здавав на мене свої лази, свій талан, свою мізерію?

Анничка притакувала бабі, рада, що відпочинок має.

Баба уломила букатку жовтого малаю і передала Анничці, приговорюючи:

— Чому ти, дівко, не їш, лиш ростеш, ек я, заввишки? Набирай, небого, тіла, аби ті газда на талан забрав!

Анничка обернулася до вікна і, закривши лице ліжником, їла з долоні малай, аби ніхто не видів, що вона годна.

Надворі заскомлів війтів пес і гейби вітався.

Анничка глипнула на дорогу, вергла з себе ліжник і одним скоком була в дверях, повістуючи, що козаки ідуть.

І вибігла голіська.

Баба веселіла і докладала у піч ріща, аби козаки ватру виділи, аби загрівалися і добріли та трупарникам харчів давали.

Підложила сіна дякові під голову, аби відразу мерця було видко, аби козаки смерть виділи.

І міркувала:

«Буду їх просити, аби дівку вбрали, аби харчів лишили, аби дека поховали та й аби бабі чобітки здарували. Але не буду їм навпростець казати, лиш буду до цих трупів говорити, най козаки чуют, най здогадуються».

Ватра в печі літала по хаті, як мотиль білий. Здибаючися із смертю над головами бадіків, здригалася і ховалася у бабиних голубих очах, як у теплицях глибоких.

Війт пронир в гадках, а баба надслухала, коли Анничка введе в хату козаків багатих.

Війтів пес дає знати, що йдуть, бо б'є ногами у двері і знов підбігає і скомлить весело та ласиться, тільки що не говорить.

Відчиняються двері. Вбігає Анничка, як смерічка, інеем заморожена.

— Ану, вгадайте, вуйно, хто йде до нас?

— Бо хто би, ек не кучмарі?

— І кучмар, і ще хтось!

Баба зирк у двері.

Високий, як ясінь, козак веде жовніра до хати, попід пахи тримаючи.

Війтів пес скаче жовнірові на груди, твар йому лиже, під ноги лягає.

Козак здоровкає бабу і питається, чи його добре справили до старости.

Баба відрікає, що тут трупарня, а козак вказує рукою на жовніра і питається баби, чи пізнає сього неприятеля?

Баба вдивлюється в твар жовніра і не пізнає його, а Анничка передоганяє бабу:

— Вуйно, таж це вуйків Петро!

— Котрого вуйка?

— Аді, війтів Петро!

— Варє? Таже у Петра був хід май-май, був розмах в руках, був цвіт у лиці, була буйність, а це жовтий лист на крушині.

— Самий він, — припечатав жовнір, а козак посміхнувся, на Анничку споглядаючи.

— Ци я тебе, синку, мала сама розпізнати, коли тебе рідний дедя не пізнає.

— Рідний дедя? А де ж мій дедя? — питав жовнір голосом, що великої згуби шукає.

Війт, що дотепер запер був дух у собі і проникав очима жовніра та пантеличився і завертав свої гадки від жовнірового лица, розпізнав свого сина по голосі акуратно і, зібравши всю силу, підоймався із мерви. Але лежа держала його гаками і не пускала. Рвався, сіпався і кидався, як на грані, але сила норовилася, як би під струму скалу. Видобував з грудей замерзаючі слова і кликав:

— А йди ж ста, Петре!

Син стрепенувався, як би від грому, і скочив до деді. Але не доскочив. Станув як серед води і шукав руками:

— Дедику мій рідний, де ви?

Війтове лице перекривилося з болю, а очі завірилися. Вхопив за руки сина, як потопаючий ловить берег.

Син хилився і цілував дедеві руки.

А дедя досягав синове лице руками, брав його в долоні, тримав перед собою, як своє переболене серце, і заревів, наче біль бардою перерубував:

— А ти де дів очі, Пе-тре?

І, як оком моргнути, війт замовк і повалився на свою постіль, гей перепилений явір, а син шукав його руками і оправдувався, що свої очі лишив тісареві під Раранчем¹.

— Не збануйте, дедику, на мене, шо-сми прийшов ід вам сліпцем темним, невидючим, аби вас відознати.

— Не думкуйте, не тускуйте, ручок собі не ломіт, серця не з'їдайте!

— Не видивлюйте собі старих очей у мої дві темні гаврі!

— Не гидуєте таким лицем дуплавим, таким старчуком вічним!

— Бо я щесливий у бога, шо-сми ваші слова почув, шо ваші ручки цулую!

— Але не смію вас запитати, через еку неволю ви тут, дедику, а не у своїй хаті, межи своїм родом, на своїй постелі?

— Але буду вас розпитувати, мій дедику медінний, шо болит вас дуже, шо вам недогода, ека ваша лежя?

— Та дайте ручку, дедю, най си ї нацулую, най наобедую!

Дедя не відзивався, а жаль розпирав трупарню.

— Дайте ручку, дедю!

Умішалася баба і прихилилася до війта душі надслухати:

— Пішло йму на бідку, тіло — один синец студений, твар трумнена, дість того, шо смерть 'го потела, та й решта! А ти, Петре, не вбивайси журов, не греби собі глину, бо, аді, твій дедик через страждунок пожив смерти.

Петро приклякнув і цілував дедеві ніжки, дедеві ручки та й затулював дедеві очі:

— Дедю мій прогніваний, дедю переболений, дедю желісливий!

— Дедю перемучений, перетруджений!

— Прогнівив я вас своєм темностев, своїми дуплами.

— Утопила-с си у желю великім, моя радосте найбільша, моя любосте, моя желобо, моя щьиросте, моя светосте...

...Розсипався і пропадом пропадав Петро за своїм дедем, аж луна біла у стіни. Крижувався, давився смутком і відходив від пам'яті. Микав собі чупер стрижений, по голові себе лускав, глушив хату ревом.

Опадами сходов з розуму.

А відтак схопився і раптом обмінився. Отік замкнув своє серце залізним замком, отік колодою прикинув смуток, отік застигав у тузі. Отік вітрець здунув з нього біль великий. Просив козака, аби не відходив і аби поміг для деді гріб викопати. Козак безпечив його, що лишається на ніч та викопає війтові гріб і зробить домовину. А вуйну просив Петро, аби пішла попа і дяка на похорон стокмити та й аби до паламаря повернула, бо ще в подуші дедеві не дзвонено.

— Ей-га,— дивувалася баба,— ти, саняку, не знаєш, що попа ще передтогід взели паничі до Телергофу², а гармати церкву і дзвіницю спалили і всю маржину і попадю вбили. Кудя ти взевси? Я тільки мир без попа поховала, що гай! А дек лежить озде в трупарни, та нема кому яму викопати. А паламар у відорщі погіб на цу болу чорну. А ти гадаєш, що піп тут би закрутивси? Ніби тут є кому відправу робити, ніби є куди опроважети? Таже це все село тутечки! Як це колоде повигибає, та й селу конец. А з трупарні до гробу екі опроводи? З-під смеречини та гайда в глину.

Баба забрала дякові свічку і перенесла її до голів війта.

— Ой, я тобі файний поставничок засвітила, куме, аби-с лежєв файно!

Голосила над сим мерцем приязно та приповідала укладно і дякувала йому красними словами за то, що мав на її мозіль тяму і відказав їй лаз в Погарі.

Радувалася, що Петро то все чує і не противиться. А коли почула, що козак займеться похороном війта, прискочила 'д ньому і забагала:

— Аби деревище було писане, аби гріб був богацький! А ти, Анничько, внеси смеречини, най війт лежить на зеленій фой!

Анничка просила бабу пошепки, аби єї дозволила убрати сорочку та й корушинку, бо їй стид голій перед Петром.

Баба гійкала на дівчину, що вона перед сліпцем стидається, а Петро скинув сиву мантлю і просив дівчину, аби вгорнулася.

Баба добула з бочки сорочку і корушину і кинула дівчині в лице.

Анничка вибігла надвір і лиш на нозі обкрутилася, а вже вернула убрана.

Баба жалувала, що Петро не видить, як дуже виросла Анничка і як дуже она подібна до його покійниці Кіци, сестри своєї.

Петро поспитав, коли його Кіца померла, а баба розповіла йому, як уліті дуріла в селі битва, як гармати

село розторошили і спалили та його подругу і неньу у хаті роздавили і пощіку не лишили.

Анничка ближилася ід Петрові і доповідала йому те, що її найдужче обходило:

— Аді, били раз коло разу, лиш гев та гев! Люди гадали, шо вони лиш ліси виломлюют, та й не тікали. А звір у село штрик, штрик! А гармати ек не заруют, ек не загевкают просто на село, на хати люцкі. А хати ек не пронирнут в землю! Такі гели, такі вибоїни, хоть возом обертай! З маржини слід не лишивси, не то з людей! Три дні піхали гармати село, ек ступов. А моя неньа післала мене до чюркала водиці. А я несу воду та й чую: грим! Дивлюси, а нашої хати вже нема. Я кличу: нене! А коло мене на землі рука. Прибігают дедя з царинки та й пізнают, шо то ненина рука. Та йка користь з того, шо дедя лишилися. Прийшла чорна бола та й потела дедю так само, ек тепер твоего. А я лежела та й виштрикла із смерти так, ек вуйна, на свою біду. Аді, вуйна виріжеют мене водно проти козаків, абих їх до трупарні принаджувала, аби хліба давали. А в тій гаврі, де ваша хата була, я шукала Кіци або хоть єї обручки, а твої дедя покійні посміхнулися та й казали: «У гробі живих не шукай, небого!»

Чорновусий козак слухав бабиного і дівочого оповідання і все притакував:

— Да, да, то Брусілов здорово наступав, от молодец Брусілов! — Розказував, як Брусілов барабанив під Раранчем, як його дика дивізія зненападу перескочила через Волощину і прорвала неприятельський фронт і як він у бігу відобрав австрійському жовнірові сей кріс з багнетом, який мав його проколоти а який він ще й досі носить на пам'ятку. Показував той кріс бабі і остерігав, щоби його не доторкалася, бо набій не вистрілений, а баба відпекувалася стрільби і, справляючи на стелю рукою, виявляла, шо солдати з фронту під Чорногорою утікають і до трупарні повертають та лишають свої кріси, а вона ховає їх на подрі, та вже стільки напраталося, шо стеля вгинається, і вона рада би їх продати за хлібець божий.

Козак чудувався, але прирікав бабі лишити мукі і цукру, коли йому якийсь кріс вдасться.

Анничка кінчила Петрові новини оповідати:

— А Лепшієвому Іванови гармати урвали ноги та й єго взели до шпиталю. А ек привезли без ніг із Косова, то він дивитси на гори та й каже: «Ци я черепашка, ци червачок марний, шо вже не буду горами ходити?» — та ек не уфатит від салдата пушку, ек не поцілит себе у саму герланку! Та й лежит онде на цвинтари коло моего деді під берізков білов.

Петро докинув, що з Лепшієвим Іваном разом парубочив, а Анничка повістувала даліше:

— А Василя Федуневого задавили наші на дубі коло каплиці, бо він їм виніс коновку молока, а вони казали, що він шпігун. А Василь опівночі сідає на дуба і грає в сопівку дойни. А вуйна кажут, що тот дуб усхне від Василевого туску.

Баба уложила вийтове тіло на зеленій смеречині і жалувала, що Петро не видить, як його дедя лежить гарно. Але вийтову одежку сховала мовчки у бочку і кліпала на Анничку, аби нічо про одежку Петрові не говорила.

Козак узяв сокиру, пилу і рискаль та й, передавши стрільбу в руки Петрові, вийшов на цвинтар.

Анничка нагадувала, як Кіца визирала Петра з-під сонечка та й у ворожки за нього розпитувала, а ворожка казала, що Петрові падеться жолудь. А Кіца казала, що то куля, і плакала та рвала в лісі квітки і несла до церкви та клала на Петровім вівтарі.

Баба хвалилася, що біда навчила її також ворожити і вона знає, що Петрові падеться клотічка.

Анничка хотіла дізнатися докладніше про ту клотічку, а баба відкликкала її набік і пояснювала:

— Таже видиш, що він сліпий, а сліпцунови шо найбільше треба, ек не палиці? Коби я його дозимувала, а навесні лиш покладу при дорозі — та й не переїмо того хліба, шо люде намечут!

Петро спер голову на стрільбу і чинився, що бабиної бесіди не чує.

Анничка кривила своє смагляве личко і божилася, що Петро хліба просити не буде, хоть би мав і загинути з голоду, а баба називала її дурною і казала, що вона сліпака не буде питати, а виведе на сонце і лишить при дорозі, бо сліпий має слухати видючого, коли хоче жити.

Анничка почула в собі коло Петра більше безпеки і перечила бабі та відповідала, що світ ще не видів, аби багацькі сини улицями простягали руки, а тоді баба лютилася і голосно сердилася:

— Ёй-га! шо ми за кнезь великий! А ти не виділа, йких богачів наші на гаджюгах завадили! А ти де була, ек богачів з села на шибеницю гнали! А шибеницька май ліпша від старецького бука? Таже то трета зима у війні сходить, а на хліб нема кому робити!

Плеснула Петра по плечу і скаржилася, що Анничка корить її словами.

Петро підняв голову і заговорив, гей спросоння:

— Не варта жити сліпому, абих так здоров, шо не варта!

З-над вїтової голови рвався промінчик свічки до Петрового лица, кружляв на ньому і нагле затремтів, наче збоявся, та й блід і утівав швидко на цвітучі двома чічками Анниччині очі.

Анничка, вдивлюючися в Петрове лице, крикнула:

— Ой, екий же ти страшний, Петре!

— Страшний, саняку, бо очей немає. Генде в хаті вибий вікна, то пуду дає — не то шо очі у христїнина, — вступалася баба.

На Петровому лиці виступали малі круглі рум'янці, як п'ятна червоної, і, тремтячи, більшали, як брижі на воді.

— Аді, вуйко вїт покійник не такі страшні, ек ти, Петре, — не виходила з дива Анничка.

Петро краяв себе жалем, як хліб острим ножем:

— О, тепер я тобі декую, камрате, шо-с не раїв сліпому домів вертати, але-с радив з мосту у ріку штрикати.

— Бо таке жите одна чорна нічка. А тота нічка закрила гори, закрила полонини й зелені ліси.

— Най не кортит ті на верхи ногов ступити, лісами ходити.

— Най не забагаеси тобі ні деді, ні нені, ні любої душки, ні села свого!

— Ти хотів дома найти собі друге сонце!

— А воно утекло від тебе!

— А воно згасло, ек твій світ погас!..

— Ану, видовбай вірлу очі, чи не тарахне собов у скалу кремїнисту?

— Ану, вирви оленеви очі, чи не скочит у яр на пресподне?

— Бо коли ти став червачком, то ти до глини належний, ти порошок на дорозі.

— Таже ти, мой, убив свого дєдю своїми темними каглами!

— Таже ти, сліпаку, людям пуду даєш!

— А ти чоґо пішов за тугов, ек пес за слїдом газди?

— Йди-ко ти, небоже, за дєдем на мандри!

— Бігай живко!

Підкликав сам себе і приподрював стрижену голову над цівкою козацької срільби.

Посягнув вдолину за язичок, і кріс луснув крізь його голову. Бризнула кров на стелю, ударив гук в стїни, впав Петро на землю. Верглася баба, закаменїла Анничка, і здригнулася трупарня.

І смерть перелетїла чорними крильми з деді на синове лице.

Отїк легкий вітрець подув мигом по трупарні.

То Петрова душа летїла у село подивитися та побавувати.

Але схопилася з вугла дедева душа і її подогонила та й завершила на зелене смеріччя, аби селом не смутилася, аби не з'їдалася.

До трупарні вбіг козак, питаючи, хто вистрілив. А коли уздрів на землі Петра і кріс верх нього, зараз відгадав і заляв всю жовнірську долю. А коли його умістив коло деді, баба збувалася страху і, сховавши мантлю в бочку, подивляла:

— Єк файно лежут на смеріччю дедя і син, ручки навхрест!

А відтак розкрила жовтий малай, а козак добув білу фляшку, і вечеряли смачно та й кликали Анничку.

Але Анничка: ні та й ні.

А як козак поздоровкався з бабою фляшкою по шестому разі, тоді уступала з баби дубова твердість і вона жалувала і вмерлих, і тих бадіків, що коло вмерлих закутані лежали. Розповідала козакові, які то заживні газди, а козак був зобашний, коли баба взяла з-перед нього фляшку і пустилася частувати газдів. Підходила і припрошувала:

— Ану-ко скорнейси, куме, та покушей цієї чемериці, а подекуеш мені та й цьому газді з далекої України.

— Ану, загрій душу! Ану, отвори рот і потегни разок!

Куми не відзивалися, а баба прогортала їм з очей чупер і шукала життя рукою, але що тільки дотулилася їх чола, скрикувала, падькалася і дивувалася їх тихому й невидному сконові.

А коли дійшла до Кіф'яка мудрого, випустила з руки фляшку і, сплеснувши в долоні, жалібно скаржилася козакові:

— Ото, бадю, село гет вигибає!

А перед Анничкою баба зумівалася:

— Хоть іди горі, хоть іди долів, то з усього села лиш ми дві живі, бо я того не рахую, що світами бродит! Таки, бігме, село вигибає!..

ВЕРХОВИНА

ВЕРХОВИНА

Пішло з дурниці. Присяжний громадський Янцьо Кше-сінський кликав старого Федора Орфенюка в куми, бо сподівався багацької крижми. Дід відпрошувався по-господарськи. Насамперед показав присяжному сволок, на якому був вирізьблений рік, в котрім дід родився, а другий рік, в котрім будував хату. Хаті сорок шість, а дідові сімдесят років, то вже старому гляба діти до хресту держати. Вже ноги і руки не статкують, вже не вдержав би фіна, не діждав би його дружити, то що такий кум вартує?

Присяжний не вгавав просити і хвалив діда, що він ще годен верхом їхати, й що, доки люлька смакує, доти сила бірує, та що сила не в молодій крові, але в розумній голові, так як путеря у багача, а не у голій хорбаці.

Але дід не похочував і чемно відмовлювався, а присяжному желав, щоби його червак ріс до черевика, а від черевика до чоловіка. А щоби присяжний не покмітив дідової неохоти, просив дід його зичливо, щоби колись показав йому ту свою дитину, най би харкнув її у твар на вроки, най би дав овечку на розплодок.

Присяжний догадався, що багач ним гордує, і просив діда, аби йому вибачив його докучливість, та й відійшов швидко і не дався дідові відпроваджувати через подвір'я у грешній розмові.

А дід дивувався з невісткою:

— Такий старцун, такий торбей громадський, така ленка дрантивна мене в куми забагає! Ех, коби не такий час, не так би я з тобов покумавси, ти, палице гола!

Невістка радила дідові, аби собі язик кусав і тихше говорив, бо присяжний може дідові слова зачути, а тепер він має власть і селом трясе.

Дід відтяв, що не боїться пустого бука, але однако голос приглушив у собі так, аби лишень невістка чула, і зараз таки сумнівався:

— Може бо й є, чув проклетюк безчесний?

Невістка, вдоволена, що дід її слухає, безпечила його, що вітер віє у противний бік, а не за присяжним.

Відтак дід досерджувався вже в хаті по вечері:

— Гет світ обмінився: такий нероба-полатайко тепер над людьми міць має, тепер його верх, його орел над селом літає, тепер він напереді, а ти його бійся!

— Ти, голаку, а ти против мого коліна?

— Аби я тобі копилюка ерстив? Аби я з тобов за стів сїдав? А йди ж ти дранко латана. Машір мені з хати, ти, кашкетнику рогатий!

Дідова твар черленіла, а очі, як два вуглики, світили.

То ще було сьогодні, а на другий, в саме полудне, у діда гості: присяжний з двома паничами.

— Давай, діду, підводу для коменданта!

— Ей, сарачетка, у мене кінь хромає.

— То ніц,— каже білявий панич.

— У мене віз розсипався!

— Ми його складемо,— відрізує чорнобривий панич.

— У мене син погіб на війні, моя газдиня погібла від кулі, а я сам з невістков, та онучет двоє.

— То ніц не робить,— відрізають паничі,— маєш, старий, коні, мусиш їхати, хоть би що було.

— Нема кому фірманити,— борониться дід.

— Пожене невістка,— посміхається чорнявий панич і моргає на дідову невістку.

— Невістка маржину та й діти кутає!

— То поїде дід,— каже білявий панич.

— В мені пушка духу, де ж я годен?

— Я також не годен, а служу паньству,— рубає чорнявий панич.

А присяжний все мовчить і тільки здвигає плечима та відвертається, коли дід кладе на нього свої очі.

Та один панич тут говорить, а другий вже на дворі з присяжним віз виточив і коні запрягає.

Звертівся дід, гей веретено, та до невістки на раду.

Невістка каже: «Поїду я!»

А старий шепче: «Іду я!»

— Ви, дедю, не годні!

— Тому поїду я, аби довго не тримали.

— Коли може вдарити плюта та й тогди передрегнете, дедю!

— То борше випустять мене, старого, як тебе, молоду!

— А ви ж, дедю, годні цьому видержати?

Дід підійшов до присяжного, поплескав його по плечу, приязно усміхнувся з-під сивавого пристриженого вуса і допитувався уперто, куди паничі потрібують підводи, аби знав, кільки паші брати.

Присяжний споглядав в долину і, кидаючи зором на паничів, клав пальці на губи та й давав дідові знати, що йому не вільно нічого казати.

Дід вийняв присяжному люльку з камізельки і набив її своїм тютюном кришеним, а паничам подав капшук.

Та й вогню їм викресав.

А тоді паничі ніби добріли і радили дідові брати паші на добу, а присяжний повів рукою долів в сторону міста і назад додому.

Дідові легше стало, й його сиві очі зраділи, що лиш до міста і з міста назад має їхати.

Паничі впрягли коні й квапилися сідати.

Дід закликав невістку в комору і розповів їй всі важніші тайни господарські, віддав ключі і радився, що має брати з собою в дорогу.

Невістка убрала діда швиденько і верх киптаря та чирчикового петика накинула ще й сиву гуглю з чирчиковим ковніром і бовтицями. І питалася, чи харч возьме дід у скіряний бордюг чи у бисаги, — а дід казав, що по Петрі красне верем'я і тому возьме бисаги.

Невістка вложила в бисаги три книші, кусок солонини, вузлик бринзи, і ракву масла, та й гарчик робленого молока.

Дід ріс із вдоволення, що невістка його так щиро дозирає, але назверх гальмував по-багацьки невістчину щирість, кажучи, що не годен і половини схарчувати. Відтак увійшов ще раз в хату, добув з грядок скруцак тютюну і сховав у ремінь, а погладивши обидвох внуків по голівці, наказав їм, аби слухали нені. Перехрестився на дорогу, а тоді невістка вхопила йому з рук бисаги, і подала капелюх, та й поцілувала в руку, а несучи бисаги і батіг до воза, желала дідові, щоби добре гостив і здоров вертав домів якнайшвидше.

Паничі і присяжний позасідали на возі і покривлювалися дідові, що подобає на комісара сторожі цлової.

Невістка подала дідові до рук батіг і ремінні поводи та й говорила так, аби паничі чули, що сподівається діда на завтрішний ранок. Дід тріснув батогом, потвердив невістчин здогад, а виїхавши поза браму, пристанув. Невістка, знаючи, що дід щось забув з собою взяти, прискочила 'д нему близько, а він шепнув їй до ушка, аби винесла йому десять злотих. Коли невістка побігла у хату, дід став за нею накликати, аби винесла також і джерги, бо треба буде попасати і коні накривати. Невістка передала дідові гроші і підстелила крашені джерги, а тоді дід пригадав собі, що не взяв ключа від воза. Паничі сердилися на дідову забудливість, а дід впевняв їх, що і вони будуть забувати, коли сьомий хрест переступлять, — а відбираючи ключ, завйюкав на сиві коні і від'їхав.

Присяжний розсміливився і показав дідові, щоби їхав на пляцівку, бо відти має когось везти долів.

Пляцівка була серед села у Малярчукових хатах. Малярчук був перед війною перший багач у селі, але згинув на фронті під Раранчем, а жінка Одокія лишилася вдовицею і не уміла відгризатися, і через то війт легко забрав її хату на приміщення постерунку, а її саму витрутив у лісі у зимарку. У зимарці найшли її перед різдвом застрілену, а тоді жандармерія зайняла і зимарку, щоби порожня не стояла.

Такий кінець Малярчуків все пригадував дідові Федорові, що і його родові загрожує подібна доля, коли ззагоді, ще за свого життя не звінчає молоду невістку з біривливим парубком і не покладе на талані силу. Малярчукові хати потинали діда ще й тому в серце, що все пригадували йому небіжчика сина Миколу, його праву руку, одинака дорогого, його одиноку втрачену надію.

Заїхав дід возом перед самі вікна, а коли паничі зіскочили з воза, вийшов з хати комендант і казав робити місце на дві їмості, аби вигідно собі сиділи.

Дід зрадів, що буде везти пані, а не шандарів, бо думав собі, що пані не будуть у місті баритися і він скоріше верне домів.

— Повезеш, бадю, ці обі їмості долів у місто на відпуст, бо завтра матки божої-шкаплержної,— каже комендант.

— Аби пані тривали та й храмували,— каже дід Федір.

— Не кажеться нам «пані», лиш їмості, бо ми вам не рівня,— поправляє комендантова. Її веснянкувата твар, кругла, як раква, набігла кров'ю під білявими бровами, а її товстенька червонява ручка погрожувала дідові.

Чорноока, худа її товаришка, яку худенький, як протичка, панотчик тримав попід руку, сама з себе оправдувала діда, що він межи панами небувалий і тому не знає добре, кому і як має честь віддати.

— Аби-сте нам здоровенькі їмостували, наші файні та молоденькі їмостечки золотенькі,— поправлявся дід укладно і швидко.

Так само, як панотець, голений комендант гукнув на наймички, аби винесли вино та й тістечка, бо віз гей розсохся та й треба його підолляти, щоб не скрипів під їмостями і щоб не скробав їх молоденького серця. Метнулися наймички і весь стіл на віз перенесли.

Панотець поблагословив і вино й тістечка, а комендант роздав повні пугарі їмостям і панотцеві та й паничам в руки і просив, аби всі пили до дна, аби біля їмостей щастя сідало.

— Аби їмостям срібні стремена у дорозі ніжок не давили,— докидали паничі.

— Аби їмості по дорозі з ладними кавалерами здибалися,— желав панотець, підсміхаючись зичливо.

— Та й аби у добрий час ми від'їхали,— пригадувався дід.

Тоді комендант подав і дідові повний пугар, а дід роз'яснив свою твар і став приповідати:

Молоденьке панство ясне, всі іршені люди,
Напиймося того винця, як біг даст, так буде!

Комендантова наказувала своєму газді, аби тямив, що має жінку, та й аби не вакався йти в село до молодиць, бо вона дізнається і буде йому вуха крутити, а панотцева газдиня пригадувала панотцеві, щоби не сповідав молодиць, ні дівчат гарних, аж вона верне з відпусту, бо як ні, то її кулак буде в роботі.

Комендант покликувався на панотця і прирікав, що буде разом з панотцем весь час гречний і оба будуть постити та своїх газдинь виглядати.

Комендантова газдиня підозривала коменданта:

— Ти, Вальорку, не дури мене, бо я чула, що ти закусив зуби на ту молоденьку удовичку, на ту невісточку Орфенюкову!

Дід глянув допитливо на коменданта, а комендант заперечив рукою.

Панотцева їмость своєму газді наказує:

— Ти, Ясю, не крути і не відкликайся на Вальорка, бо я вас добре знаю, ви оба однакі, оба псіюхи!

Комендант обняв панотця поза шию і кривдувався:

— Видиш, Ясю, як нас наші газдині малюють?

А панотець помагав комендантові:

— І твоя Рузя і моя Маня гадає, що ми такі, як вони, ненаситні!

Паничі посміхнулися.

— Дай боже спасувати та не хорувати,— вмішується дід і пригадує їмостям, що час їхати, бо сонце вже високо і по дорозі буде їх у личко скоботати.

Комендантова бере свого мужа 'д собі на бік і йому щось в ухо шелоче, а відтак обіймає його і цілує та й плаче так сильно, що її кругле та повне лице бороздиться бороздами, гей обручами, а на ньому білявий пушок збивається у маленькі горсточки, сльозами мочені.

— Голубе мій, соколе мій, скарбе найдорожчий, не тужи за мною!

— Ластівочко моя, перепеличко моя, їдь здоровенька, вертай борзенько!

Панотець також свою газдиню відкликає набік і в обі ручки цілує та й у личко гладить і розцілюється.

І знов обі пари цілуються та й обіймаються і шириньнками очі утирають.

І обидва газди на фіру свої газдині висаджують, аж упрівають.

І тоненькими килимами їх ніжки накривають і парасольки над ними розпускають.

Комендант пригадує ще своїй газдині, щоби на відпусті дзеркало до спальні купила, а панотець наказує, аби його газдиня не забула купити оливи до пугарів у церкві.

Дід тріскає батогом і, перехрестившись тричі, виїжджає в дорогу.

Та лиш він подався за ворота, а пані десь-відкись біленькі хусточки повидобували та й вимахують ними напротив любові своєї на першій скруті дороги, та й на другій, та й на третій, під Синім грунем, аж їх ручки ізболіли.

А як Синій грунь проминули, то вони парасольками понакривалися і солодкі тіста їли та меди пили, запашний тютюн курили. Та помалу-помалу обі їмості роз'яснилися, розлебділися, розспівалися попід кичерами, попід малявами.

А дідові навперед очей невістка станула:

— Таке воно, гей тот марець, тотя челядь: тут хмари на чолі збирає, тут уже посміхаєси, голубе небо 'д тобі нахиляє. Правда, невісточко, що ти мене слухаєси, і шануєси, і доглядаєси, як рідна дитина, але най на твоє серце глипне сонечко, та й ти діда із тими сиротюками на піч покладєси, а собі молодюка приймєси та й буде тобі дід заважати! Правда, що ти пустим не орудуєси, але тепер по смучій війні удовиці походили з розуму та й віддаютьси за таких барабів, що не варт їм за наймитів бути. А най на невістку сядє муха та най вона збицкаєси, та й пішов Орфенюків талан межі псярство, бо він у тестаменті її весь свій маєток записав.

Щось гейби запекло діда у серце, щось привиджується дідові, але він не хоче цьому вірити, аби комендант на його невісточку закусив зуби. Але тотя його газдиня таки до очей йому тото уповіла. Видко, межі ними був якийсь колот через його невістку, видко, щось там коїтьси, та не знати що: чи комендант сам кинув око на невістку, чи гилить її комусь? Ледве він сам схоче під невістку підсипатися, коли дома свою газдиню має. Але і панотця гляба ревнувати, бо панотець заходить собі із своєю газдинею, так як з жінкою вінчаною, і так щире її виряджає та її голубить, то над нею розщибається, як рідний чоловік над жінкою справедливою. Хоть би прем його наставники духовні заборонили йому шлюб брати, то він тоту заборону десь чує, бо він, певне, сам собі дав шлюб по-тайки так, що наставники не знають, — ну, і має шлюбну жінку в хаті. Наставники гадають собі, що він парубочить та й

на церкву робить, а він собі вінчану жінку тримає та й на свої діти робить. Але-бо цей панотець ще молоденький, ще й селом до челяді прилипає, ще й любаски має! Та хоть би він і прилип до невістки, то із-за попа нема стиду та й дід непотрібно журиться за невістку. Але як він змовився з комендантом і хоче якогось барабу на талані розмістити — та його з невісткою звінчати, то це гірше може бути, бо невістка попа послухає та й коменданта збоїться. Та й тоді, діду, пропадьоска! Шibaє дід гадками, а через дорогу навперед коней заяць: скакіц! Дід перехрестився, а їмості розсміялися:

— Щось вам, діду, не поведеться, — каже комендантова.

— Най ворогам нашим не ведеси, — відмахується дід.

— Не поцілує вас ваша любаска, — вгадує панотцева газдиня.

— А ви ще собі з любасками заходите? — питає діда здивована комендантова.

Дід обминає відповідь, приповідуючи:

Аби пані панували, аби пані жили,
Аби пані молоденькі паничів любили!

Їмості впевнювалися, що дід десь у долішнім селі має ще свою любаску із молодших літ, і допитувалися, скільки разів у місяць її відвідує.

Дід знов обминає те питання і відрікає, що все на світі є в божих руках, — а коли уздрів при дорозі чистий жолібець, станув, роззубелав і напоїв коні, щоби відвернути увагу від себе.

Їмості видобули дві фляшки вина і казали дідові їх у воді застудити, а відтак казали їх розкоркувати і одну фляшку подали дідові, а другу поклали межі себе та й стали по черзі пити і своїми чоловіками вихвалюватися:

— Мій Вальорко, — казала комендантова, — так мене любить, що все село вистріляв би за мене одну.

— А мій Ясьо, — казала панотцева їмость, — так за мною пропадає, що сам мене розбирає, сам суконку розпинає і сам роззуває. Та й не заснув би, доки я його на своїх грудях не заколишу.

— Та й мій Вальорко інакше не засне, доки зі мною не напеститься, а не раз і вночі мене будить. А такий для мене добрий, що навіть мої гадки відгадує. До тогид то робив слідство у тім арешті на подвір'ю, де тепер у нас стайня. Приведуть не раз тих арештантів, чи комуністів, чи соціалістів та й у тім арешті коло них упрівають, аби від них дізнатися правди. То такі звідти били у хатні вікна зойки та стогнання, що вікна дрожали, а мій малий Юзьо в колісці будився і пла-

кав. Гей, чоловіче, думаю собі, таже я оглухну від тих криків, а дитина виплаче собі очі за пустих бандитів! А він мені нічого не каже, лиш я дивлюся на другий день, а за хатою робітники мурують з плит глибоку пивницю. Питаюся його, нащо йому такої камінної та глибокої пивниці,— а він усміхається та й більше нічого не каже. Минає тиждень, а зойків не чути, гейби тоті бандити поніміли. Питаюся, чи тим опришкам рот заціпило, а він заходиться від сміху і розповідає, що арешт переніс вже у пивницю і хоч би там стріляв із гармати — то ніхто цього не почує. Так мені мій Вальорко з лица читати уме!

— Я також гріх би мала, коли б на свого Яся нарікала. От як я свого Владзя мала, то він мені аж з міста привіз доктора і мошу та й крєпдешиною всю мою постіль заслониw. Другі попівські жінки ходять у перкалях та цейгах, а у мене наломом шовків, та крєпсатинів, та крєпмарокєнів, та жоржетів, та золотої лями. А мої капелюхи — ти бачила, Рузю,— такі зелені та червоні, що профєсоровій очі зривають! А мої сандали перлами цятковані! А мій плащ велюровий! А мої коралі, Рузю золотєнька!

— То все правда, Манусєнько солодєнька, але таких дорогих перстєнів, як у мене, то навіть у місті тоті радникові не мають. Як лишєнь-лучиться мому Вальоркові якєсь лїпша нагода, зараз мені перстєнець із зїркою приносить. Або мої бранзолєти мають у місті собі пару? Ти, може, чула, приятелько, що злїсна стїльки разів хорує, скїльки разів мою тоалєту бачить! То нема що таїти, що мій Вальорко як уп'ється, то до неї ходить, бо я не терплю п'яниці, але він її не любить і як від неї прийде, то навколїшки паде та й мене просить, аби я йому простила, що він так погано забувся. А я йому кажу, що не дивно мені було би, коли б тота злїсна була хоть красна, хоть молодєнька, хоть гожа, але то така купа мерші, що олені від неї утікають, а як їде в лїс із стрїльбою, то ворон над нею кряче. Але де п'яний розуміє, що краса, а що поганє? З тою злїсною маю я то само, що ти, голубко, з тою профєсоровою. Ти гадаєш, що твій Ясь пішов у школу релїгії вчити, а він пішов з профєсоровою набуватись у її спальню!

— Не гніви бога, Рузю!

— Через що, Маню?

— Бо прецінь і ти любиш відвагу злїсного так, як я люблю спїв учителя, та й кривди нема з нас нікому. Я сама кажу свому Ясєві, що, доки він не покине жінки учителя, доти я не прожену від себе учителя, а Ясь мені каже, що за ту правдомовність він мене ще більше любить, а вчительку тїльки дурить.

— А мій ніби не дурить злїсну?

— Може, дурить, а може, знає про злісного, та й клин клином вибиває!

— Що про злісного знає?

— Що ти його любиш!

— Вибач, Маню, я його?

— Може, ні?

— Ні, ні, то він мене, він гине за мною!

— То він не любас тобі?

— Любас, але із люби до мене.

— А на цю забаву не він тебе запросив?

— Він, але і тебе просив.

— А мене задля кого, Рузю?

— Задля твого учителя, того чорногривого любаса твого. Може, брешу, Маню?

— Аби тебе за твої слова біг здарував сином.

— Дай, біг, тобі також!

— А ніби чого ж ми туди їдемо?

— Ба і я так скажу!

І обі їмості допили вино та й обцілувалися та й, штуркаючи діда в плечі, питалися, чи бірує ще танцювати.

Дід лиш ждав якої-небудь зачіпки, бо коли випив фляшку вина й оббіг гадками весь свій талан та й упевнювався, що внуки підростуть та й одружаться ще за його життя і стануть добрими наслідниками його і сина, — забаг дуже говорити з ким-небудь і вже надслушував, що їмості говорять, щоби десь вхопитись у бесіду з ними.

— Іноді чоловік ще такий легкий, що й аркана пішов би!

— А тепер ви, діду, тяжкий чи легкий?

— Аді, видите, їмостечки, я діправди чуюся легким, але однако траба би мені ще зо три скрипці та й з десять флюяр, аби я присів гайдука на підлозі.

— Ба хто в селі найліпше танцює?

— Є, є в нас по молодюкові, що у тій смучій війні світами бродили та й навчилися всекої танцювати, але таки нема понад злісного та й понад учителя!

Їмості розсміялися й дивувалися очима, що дід підслушував їх бесіду.

— А моему чоловікові ніби щось хибує?

— Пан комендант — аби здоров був — то файний пан, нівроку!

— А мій старий, діду, вам не вдався?

— Най неволя христининові не вдаєси, а панотець у нас на самім переді. Лиш село наше таке засмолене та неумиване, що не розуміє, що такий чоловік вартує. Шо-сь це село наше тих панотців перепустило, але такого, ек цей — аби із своєю їмостею старості дїждав, — то таки не було. Таку красну та

мудру бесіду має, що варт пійти у церкву й послухати. Каже та проказує тогід на саму богородицю: «Дорогі та чесні парафіяне! Що я знаю, того ви не знаєте, а шо ви знаєте, того я не знаю, а чоґо я і ви не знаєте, то один біґ знає!» Люди зумілиси і звертілиси, а панотець підносить угору свою реверенду та й каже: «Адіт, мої парафіяни, я лишень в сорочці і — не до вашого гонору кажучи — в поркиницях, а наґавиць нема та й кабату нема! Це,— каже,— лишень я знав, а ви цего не знали. А скілько грошей кождий з вас у ремени або в хустці при собі має, то лишень ви знаєте, а я не знаю. А скілько грошей ви скинете у скарбону і узбираете для мене,— того ані я, ані ви не знаєте,— то лиш один пан біґ знає!» Такої бесіди до прикладу нарід не зятявив, і хто лиш мав деякий гріш при собі, кинув у скарбону, та й кажут, що тогди люди накрили дві сотці. Чи годен хто таке придумати, хоть би мав дві голови?

Їмості розреготалися над дідовим оповіданням, але однако не позволили дідові закурити люльку, щоби їх не дусив дим із маркотки.

Дід протинав за то їмостям, що коли б сам панотець на возі сидів, то позволив би йому курити, а їмості перечили дідові і питали його, звідки він то знає, коли ще не возив панотця?

— А на храм до Широкополя хто возив нашого панотця, ек не я?

— Ви самого панотця везли чи з професоровою?

— Була й жінка учителя, але курити не боронила.

— А панотець були сумні чи веселі?

— Ей-га, ше й екі веселі! Десь переїмили нашої співанки та, вертаючи з храму, цілу дорогу співали, аж гори лунали.

— А ви тямите цю співанку, бадічку?

— Шос темлю, а шос не темлю, але екби я закурив, то пригадав би собі зараз.

Панотцева їмость просила діда, щоби курив зараз, і сама йому губку в люльці запалила.

Ледве дід люльки попахкав, а їмості вже до нього прискіпалися, щоби переповів їм тогу співанку, якої панотець співав, з храму вертаючи.

Дід став гумкотіти:

Сіда-ріда-дана,
Не піду за Йвана,
Але піду за Данила,
Абих не робила!

— Цеї співав панотець, діду?

— Сохрань боже,— але екви я від цеї не зачав, то і тої не нагадав би, ану, погодіт крішку, а зараз мете чути:

Я сапала кукурудзки та й стяла фасольку —
полюбила панотчика, купив парасольку!

— Цеї, бадічку?

— Ше ні, але зараз буде:

На тім боці при потоці вбив половик каню,
Тікав вчитель від попаді, загубив кресаню.

— Цеї, бадічку, цеї?

— Цеї співав панотець на весілю сестри навчителя, а з храму їдучи, нічма співав ше дрібнішої. Ану, чуйте:

Через греблю вода йде,
Умий ноги, попаде!
Ой я вмию в неділю,
Бо ся попа надію!

— Ей, де ж би панотець співав такої поганої?

— Їмостечкам це погана, а панотцеві була файна, цілу дорогу співали, а жінка вчителя реготалася та й голосом панотця підбечовувала.

— Тим кобилячим голосом?

— Знає його біс, чи кобилячим, чи еким!

— Та вона уміє лиш рзати, а не співати!

— Тогди, видко, добре горло помастила та й підспівувала май-май!

— А злісну, бадіку, возили-сте також? — питає комендантова.

— Ой, тотя не даст себе возити, тотя скрізь верхом їде, гей улан.

— А вона краща від професорової?

— Не годен я, їмостечко, вам то уповісти, бо ні одної, ні другої краси я не мірив, та й не примірював, але пан комендант — аби здорові — то надопевне будуть знати.

— Ей, бадіку, ви знаєте, а не хочете сказати!

— Абих по тій правді діждав ще свої внуки подружити. Бо де ж я годен дугу на небі ізмірити, або цвіт у маю ізлічити, або верем'ячко в косовицю оком Perezдріти, а хоть ріку запашної ночі зорям із шиї здіймити?

— Видите, бадю, які ви недобрі?

— Їмостечки молоденькі, такі-сте, гей зазулечки, миленькі, гей весна, красенькі, гей медок, солоденькі, а такі-сте невірненькі, що й мені, старому, слова не повірите й догану даєте!

Імості топилися, як віск, від дідових слів та й від сонечка упрівали.

Поруч з гостинцем у яру бігла річка з каменя на камінь і ловила сонце, що купалося на її синім дні межі зеленою смеречиною.

— Ей, то ж то кортить мене скупатися, Рузю!

— А біжутерія і шовкова сукня — що?

— Ова!

— Та чи ти здуріла, Маню?

— Для чого, Рузю?

— Бо хто ж забагає купатися, коли на баль їде? Прецінь від води тіло стягається і синіє, а під очима виступають круги і на личку показуються курячі лапки. Фе, Маню!

— А я однак пішла б зараз та й скупала б ся!

— Видко, що ти з села, а не з міста!

— А ти не з села, Рузю?

— Але у моїм селі є дідич, а у твоїм самі хлопці, та й тому ти така дика.

— То правда, що я у дідичів не служила, так як ти, Рузю, але до того доктора, де я була, приходили різні пані, ще більші, як дідич.

— П-с-т! дикунко, най дід не чує!

Напротивко на скруті гостинця вибігла згорда, неначе прямо із ліса, бричка і високі сиві коні в золоченій упряжі, а за бричкою підбігав візок, людей повен.

— Ба хто то їде, Рузю?

— Не пізнаєш? То Зельманові коні, от і він сам сидить у бричці із своєю рудою бородою, а біля нього то присланий новий вїт щось йому розповідає.

— А у візок ззаду кого він наметав стільки?

— Божка його знає!

— Вже нас пізнав Зельман, вже кланяється, вже спер коні, ану, станьте й ви, діду!

З брички зсунувся, як бочівка, грубенький Зельман у білому порохівнику, з-під котрого шкірився до сонця грубий золотий ланцух. За ним зіскочив червонолиций вїт у чорному кабаті, з течкою актів під пахвою.

— Дзінь добрий пані комендантовій та й вам, пані ксендзова!

— А, то наш пан Зельман!

— Тепер можу паням лиш погратулювати!

— Є чого, пане Зельман?

— Баль буде першої кляси!

— А музика яка?

— Першої кляси!

— А дансери будуть?

— Ще паням треба казати?
— Но, прецінь!
— Ваші дансери вже там є.
— Ов, без нічого?
— Чому без нічого? Я везу паням довгі золоті ковтки з брильянтами. Прошу відобрати і зараз заложити, бо мені пан злісний і пан професор вимикали б бороду, коли б цих ковтків ще нині не побачили.

— А то що за пани у візку так тиснуться, гей оселедці?
— То друга кляса — музиканти!
— А ви куда їх везете.
— Вони так їдуть трохи у село, хочуть свіжим повітрям віддихнути і, може, трохи заграють.

— Кому ж?
— То вже є друга кляса.
— Може, злісній?
— Може бути.
— Може, і професоровій?
— Чого пані питають, коли все знають?
— А у кого ж то буде тота забава другої кляси?
— Може, у мене, може, у лісничівці, а може, навіть у господаря.

— У кóтрого ж?
Зельман справив рукою на діда Федора, який скористав з перестанку і оббирав шум з коней та й обганяв муху.

— А то звідки взялась ворона у клітці?
— Бо там є молода невістка, нівроку!
— Та й мій старий там буде?
— Не знаю, ласкава пані!
— А може, і мій старий там буде?
— Не знаю, ласкава пані ксендзова!
— А хто ж казав музику привезти?
— Можуть пані бути спокійні, коли я тим всім кермую.
— Ну, прецінь!
— То будуть заручини чорнобривого панича із тою багачкою невісткою.

— А що ще нового, пане Зельман?
— На один день ще більше треба?
— А ви ж мені не обіцяли шовкову мантильку, як тільки мій Вальорко всадить до арешту премудрого Полонинчука молодого?

— Або я кажу, що не обіцяв?
— Ну, то коли буде?
— Як тільки буду у Львові, то викуплю своє слово, ніби то послідний наш інтерес?
— А я коли уздрю свої доляри?

— Най лишень ксьондз докінчуть то, що ми знаємо, та й доляри самі зайдуть у кишеню.

Їмості злегонька наживували пальчиками на Зельмана і цікавилися, де він примістив нового вїта.

— Як-то де?

— На мешкання!

— Як у мене шість покоїв порожніських із нудьги позивають, то я мав би серце пана комісаря в хлопську хату пускати?

— Честь вам, пане Зельман!

Вїт усміхнувся і, здіймаючи капелюх перед Зельманом і перед панями, признавав, що Зельманові дійсно належить ся честь у селі за його розум та за то, що знає всі хиби хлопів і їх злі вчинки, уміє підійти і вислідити злочинців і все йде на руку владі, яка без нього у тій дикій і чужій гірській закутині була би безрадною, як слабе око без окулярів.

Їмості допитувалися Зельмана, де буде сього вечора танцювати його жена, а Зельман божився, що не знає, бо перед двома неділями вислав свою жену до Марієнбаду, того самого дня, коли вїт вислав свою жену до Криниці на купелі боровінові.

— Ну, то ви заглянете до нас, пане Зельман?

— Ого, я вже своє відтанцював, ми сеї ночі разом з вїтом маємо тяжку службу.

— Таж ви стільки багато полонин маєте і ще вам хочеться при жандармерії служити?

— Полонини не мої, ласкаві пані, лиш божі, а їсти хочеться щодня — то хто постарає, як не моя голова?

— А ті глухі ліси на Кітелівці, то не ваші?

— Яка мені з них користь? Ліс треба сто років кохати, а де ж я тільки буду жити?

— А тартак не ваш?

— Тартак їсть дерево та й мене їсть!

— А ваш шинк нічого не приносить?

— Той шинк бере мені жите. Хлопи перепачковують собі нічма румунку через ріку і не дивлються на мою коршму, а зеленюки мають горівки стільки, що можуть у ній купатися, а ти, Зельмане, плати, небоже, скарбові патент і податки і лови мухи, як який павук!

— Який же ви бідний, пане Зельман!

— Ласкаві пані насміваються, а я кленусь здоровлєм моєї жени, що завтра маю платити вексель на тисячу долярів, а звідки їх взяти?

Вїт потверджував той Зельманів клопіт, а їмості крізь сміх бідкалися над Зельмановою скрутою і потішали його, що його голова і з-під землі роздобуде ще не одну тисячку доларів.

— До милого побачення, пане Зельман, і ви, пане комісар!

— Честь паням ласкавим, падаю до ніжок, найнижчий слуга!

Дід Орфенюк тріснув батогом, і коні побігли, а їмості проклинали Зельмана за того, що тільки багатства має та й ще платнею конфідента не гордує і хотів би, щоби вони його із-за бідноти жалували.

Сонечко викупалося у ріці й сіло собі на горганах на смечині, та й заглядало їмостям у личко попід парасольки, та й скоботало їх на голих грудях, та й ручках голих.

Смеречина шуміла легоньким шумом і нашіптувала їмостям, що сеї ночі буде їх любість обіймати і на ручках заколисувати і над личком лебедіти.

Верхи гір прижмурювали під сонцем свої великі очі і слідували, куди їмості їдуть такі веселі, та й усміхнені, та й красно убрані.

Віз клеkotів під їмостями, як деревляний млин під лотоками.

Їмості кидають навперед себе з воза на дорогу довгі і крилаті тіні, які лучаться із тінню кінською і дідовою і граються над ліщинами та бучиною, як тоті птахи, що над дорогою мушку ловлять і перевертаються на сонячних проміннях.

Їмостині думки також перевертаються і граються, вилітаючи далеко навперед воза і гуляючи на золотих нитках радощів і надії. Їмості добули із своїх шовкових торбинок туалетне приладдя й стали примальовувати свої личка, та й свої устонька, та й свої брови, та й поправляти своє розкучерявлене волосся, а сонячні промені стали до їх дзеркальців заглядати й їм покривлюватись.

— Манусенько дорогецька, то вже Краснолісся зараз, а наші личка такі запопорошені!

— Мабуть, ліпше було не маститись тим французьким кремом, був би порох так до нас не прилипав, Рузю!

Дід Орфенюк став допитуватись, де має попасати, а їмості відповіли, що коло дирекційної вілли у Краснолісся.

Та лиш їмості то сказали, а з-поміж соснових лісів із магури вихилилася на дорогу і заглядає горда, висока палата, вся закосичена квітками та біло-червоними хоругвами, як тота дівка, що йде до шлюбу.

— Манусенько, онде вже дирекційна вілла!

— Ей, де ж би?

— Так, так, то вона сама,— притакував дід і радувався в душі, що зараз стане на попас.

— А ви вже там були, діду?

— Всередині ще не був, їмостечки файні, христінинові нема там ні доступу, ні потреби.

— Там всередині дуже гарно: є велика зала до танців, а навкруг неї спальні, та будуари, та їдальня, та купальня — такі, гей в казці.

— Шкода, що така палата пусто стоїть,— зауважує дід Федір.

— Що вам біг дав, де ж вона пусто стоїть? Там прецінь відбуваються забави всіх злісних і зарядців, коли приїде панство із дирекції зі Львова на полювання,— там всі наші забави відбуваються, там пани з усіх гір аж від Чорногори з'їжджаються, та й бавляться, та й набуваються, аж душа радується, аж вся верховина здригається.

— А з того кому користь?

— Ви, діду, не розумієте, що то є панська забава, і тому так нерозумно говорите.

— Аби-сте прожили, їмостечки гонорові!

Їмості хотіли розповісти дідові, яка є користь із забави, але перед ними розгримілися стріли, а з кедринової алеї, що веде від палати на дорогу, появилася громада панів і сперла коні. Їмості сплеснули в долоні, а пани взяли їх на руки й ісадили з воза на землю та й віталися з ними, як браття із сестрами.

Злісний цілував комендантову в обі руці, та й рамена, та й кругленьку шийку, а так само обцілював професор панотцеву їмость.

І радувалися, і цілувалися, і попід руки ловилися, та й до себе притискалися, до вілли ідучи.

Дідові приказали пани за собою їхати і на задньому подвір'ю за віллою стати та й тут ночувати, бо передне подвір'я зайняли вже брички та вози злісних, та й зеленюків, та й навчителів, та й парубків-панотців.

Дід врадувався, що не буде дальше їхати, і швидко дав коням їсти.

На мармурових сходах заграла музика на привіт їмостям, а зеленюки стрілили знов двічі з крісів, щоби всі гори знали, яка у них честь їмостям падеться.

Панотцева їмость йойкнула, а навчитель засміявся із її переляку та й обіцював їй, що буде добре бавитися.

— А може, мій старий почує та й приїде?

— Ні, Манусенько-серце, не приїде, бо він з комендантом бавиться сеї ночі у Орфенюка старого.

— А вони що там упантрили?

— Хочуть Орфенюкову невістку збаламутити та й із чорнобривим шандарем заручити.

— Здуріли?

— Ні, не здуріли, бо то Зельман тим усім кермує та й обіцяв їм одну полонину, а вони тую полонину своїм паням-добродійкам на іменини подарувати мають.

Комендантова зачула ту бесіду і хвалила Зельмана, що такий розумний і кожному уміє добра нагилити. І питалася, скільки тая полонина вартує, бо вона хоче собі восени нову кримку справити та й на м'ясниці у Варшаву поїхати. Учитель упевнював їмості, що тая полонина стане їм на кримку, і на золоту ляму, і на Варшаву. Їмості сплеснули в долоні і просили учителя, щоби шукав їм купця на Орфенюкову полонину.

А злісний вхопив їмості за праву ручку і питав, скільки хочуть за ту полонину, бо він вже купця має. Їмості заправили по тисяч доларів, а злісний приплеснув рукою і казав вчителеві перетяти руки. Їмості підтанцювували із радості.

Сумерк намагався разом з лиликами через вікна влетіти досередини вілли, але зеленюки метнулися і в одну мить розсипали снопи світла через усі вікна та й паням личка закрасили, груди підоймили, ніжки відслонили, ніздря розтворили, очі запалили.

Музика розігралася.

Зала розхвилювалася і розтанцювалася. Радість розсміялася. Ліси розспівалися, верхи у верховині розхиталися, ріками зорі розморгалися, долами роси розперлилися, норами звір розбудилася, дуплами птаха розшепотілася, хатами люди розстогналися...

Дід обійшов коні, повечеряв і через вікно з воза придивлявся танцям, а коли не міг розпізнати своїх їмостей серед кружляючих гологрудих пар, — закурив люльку і проганяв з очей дрімоту аж геть-геть поза північ. Коли коні полягали, приступили до воза три зеленюки і розпитували діда, чому не спить і скільки років мають його коні, а дід оправдувався, що через музику не може спати, а його коні ще молоденькі, лиш по одному зубкові поклали. Зеленюки хотіли почастивати діда горівкою, але дід їм подякував, а тоді вони вийняли дідові з уст люльку і подали папіроску, та ще й самі її дідові запалили і радили йому, щоби за віз і коні не боявся і спав собі, як дома, бо тут злісних, та зеленюків, та шандарів кождий боїться і ніхто дідові нічого не порушить, а їмості і так будуть гуляти до схід сонця, а відтак ще будуть спати і най дід собі душно не збавляє ночі.

Роздякувався дід із зеленюками та й докурював папіроску. Та чує дід, що сон його ломить, до сіна його голову нахиляє і притискає, із рота папіроску витручує, очі йому заклеює, силу з рук і з ніг відбирає, соколом над ним літає. Дід підоймає голову і сміється із сокола, що над ним, як над ку-

рятком, кружляє, а сокіл застидався та й відлетів. Полетів далеко-далеко облаками та й за хвильку вертає і на круг воза коло діда сідає. Дивиться дід і своїм очам не вірить: то не сокіл, то його син Микола.

— Ей, дедю мій рідний, а ви що дієте?

— То таки ти сам чи лишень душа твоя, синку?

— Я сам, дедику, хочу на вас подивитися.

— А ти де лежиш, синку?

— Під Львовом, дедику!

— Та де тебе там шукати маю?

— Із самого Львова підете на полудне та й минете один ліс, а відтак хрести за лісом, а відтак другий ліс та й знов хрести, а відтак третій ліс та й хрести самі березові, а на самій середині лиш мій хрест яловий. Та й там я лежу вже на осьмий рік!

— А газдиню свою не хочеш видіти, синку?

— Ой ні, дедику, не хочу.

— Ба через що, синку?

— Сеї ночі вона мене ізрадила.

— Та з ким тебе сука ізрадила?

— Із шандарем чорнобривим.

— А ти, синку, там чуєш, як я за тобов тужу та баную?

— Чую, дедику, але тільки нічма, як роса паде.

— А як же ти, синку, віднайшов мене тут коло цього псарства?

— Зорі мене до вас справили.

— А за діти не питаєш?

— Я тепер їх видів.

— Файні хлопці?

— Буде їх вітчим збиткувати.

— Я не дам, не бійси!

— Дедику мій добрий!

— Синку мій загніваний!

— Підіт, дедику, у місто до нотаря і скасуйте тот тестамент та здійміт грунт із невістки та й перепишіть землю на хлопців!

— Так кажеш, синку?

— Так кажу, дедику, бо ваша свічка догоряє!

— А не буде гріху за невістку?

— Ні, бо вона не неня своїм дітям.

— Мику'!

— ?

— А де ти, Мику'?

Дід протирав очі і допитувався, де подівся його Микола, але син не відзивався. Крізь сосни світало напротив діда небо, а на ліщині рипів деркач і будив діда із усієї сили. Дід розгля-

дається, а він лежить на сні та помостині, а воза та й коней нема! Встає та й перешукує подвір'я, а коней та й воза нема! Йде в залу мельдувати їмостям, а розтанцьована зала у сміх.

— А ви чого заснули, діду? — дорікає злісний.

— А ви не знали, що за рікою волоскі злодії гуляють? — протинає учитель.

Вибігають розпалені їмості й сварять діда та й посилають зеленюків над ріку дідової шкоди шукати.

Зеленюки вертають голіруч і розповідають, що слід веде на саму ріку до броду, та й божаться, що віз і коні вже на Волощині, вже навіки пропали.

Дід сплюнув і згійкав, а відтак посмотрив рукою в ремені і врадувався, що злодії не забрали йому грошей з ременя.

— Танцюйте собі, їмостечки, здоровенькі, а я мандрую долів у місто.

— Та чому не додому?

— Бо так.

— Та чому, прецінь?

— Бо маю grunt переписати на внуків.

— А то через що, діду?

— Пропали коні з возом, пропала невістка, то най хоть божа земля не пропадає.

— А невістка що винна, що вас обікрали?

— Бо чужу віру на приймака взяти хоче.

— А вам то що шкодить?

— Мені то вадить, бо увес талан на пусте піде.

Дід офукнувся, перекинув бисаги на плечі і, гійкаючи, справився долів у місто.

Їмості подивилися на себе і дивувалися, звідки дід Зельманові тайни знає.

А відтак сердилися і голі ручки собі ломили та нарікали, що пропаде їх полонинка, скоро дід на внуків землю переписує. Та й Зельмана за неосторожність кляли, та й дідові наглої смерті желали, та й із злості аж поплакували. Шпотаючись, вийшов до них злісний і за голову взявся.

— Яке ж то нещастя вас зустрінуло, любки дорогенькі?

— Старий Орфенюк пішов у місто грунта свої на внуків переписувати, бодай голову вломив по дорозі!

— Та й із-за того ви, дітоньки, плачете?

— Бо наша полонина пропала!

— Ні, не пропала!

Їмості ахнули із радості, а злісний закликав набік дрімаючого на крісі зеленюка і щось пошепотав із ним, та й зеленюк вхопив кріс у руки і скочив долів, гей вовк за вівцею.

Злісний голубив їмості і просив, аби за полонину не журилися анітрішки, бо дід вже не знайде у місто і gruntів не пере-

пише, а його, старого, не треба жалувати, бо вже досить на світі нажився.

Їмості догадувалися, куди побіг зеленюк, і казали, що боються тільки, щоби дід довго не мучився.

Злісний сміявся із них і безпечив їх, що той зеленюк над водою так вивчився стріляти, що птаху-рибалку б'є у лету одним стрілом.

Їмості вихвалювали того зеленюка й успокоювалися та обіймали злісного і дякували йому, що висушив їм на личку сльози.

В лісі луснув стріл і розшумівся понад Красноліссям та й шумом ударив у вікна вілли.

Біленька зізда на небі закрутилася, та й поточилася, та й упала на дорогу і в порохах згасла.

Птаха з груня на грунь перелітала, а ворони на дзвіницю сіли і закрикали.

Заяці і сарнюки поховалися у темних ярах, а медведі у своїх леговищах тільки очі розжмурили і позивали.

П'яна зала упрівала і реготалася, а учитель вийшов до їмостей і, вимахуючи руками, заспівав в їх честь п'яним голосом:

Верховино, світку ти наш,
Бей, як у тебе тут мило!
Як ігри вод, плине тут час
Свобідно, шумно, весело!

Їмості гладили учителя по голові і вторували:

Свобідно, шумно, весело!

А верхи гір переспівували:

Свобідно, шумно, весело!

ПИСАНКИ

Роман Мокан з верхів, голова читальні у Рогізні, виходив у живний четвер із судової зали розправ дуже приголомшений і розболений.

Найдужче топили його шандарі, а за шандарями злісний, а за злісним вїйт, а за вїйтом таки його свідки.

— То ці вороги тановлять мене у бульбону, а мого адвоката занімило!

Свідки обступили і потішають його, що рік не вік, перейде йому в криміналі скоріше, ніж на війні, а жінкою і дітьми не має журитися, бо люди будуть їм помагати.

Ця розрада тільки ще більше лютила Мокана.

«Аби-сте по тій правді здорові були, по якій говорите,— думав він собі.— Ой, люди допоможут! Таке допоможут, як ці свідки помогли. Питає суд: «Чи чув ти, бадіку, як Мокан говорив на вашім вічу проти панів та й проти паничів?» А такий баран каже один за другим: «Не чув». Питає адвокат: «А може, ти, бадіку, чув все, що Мокан говорив, і, може, чув-ес, що він не говорив нічого лихого на панів і паничів?» А свідок знов свеї: «Не чув!» А шандарі все чули! А я цих глухманів три дні з гір до міста звозив і три дні годую тут, гей волів! А він мені тепер каже, що люди моїй газдині та й моїм дітям допоможут. Не питають мого криміналу, але заговорюють мене, аби ж їх вів до Муська на горівку та на буженицю. Кров пили би собі із-за нігтів оці облесники ненаїсні!»

Високий, гей бузьок, свідок з бесагами на плечах спльовує з-під чорних вусів і шепче йому до вуха:

— Романку, братчіку, ми в жмені тепер, їх право, а наш кримінар!

Сухотварий, маленький свідок засвітив з-під великої баранячої шапки зеленими очима і, накривши долонею уста від сторони патрулюючих жовнірів, кляв зичливо:

— Най таке право шляк трафит, що христінинові дихати не дає!..

Лицатий і кушкатий свідок штовхає Романа збоку і безпечить:

— Спаде і на них смучя година.

Кругленький, як булочка, свідок поправляє собі шовкву ширинку на кругленькій шиї, а другою рукою обіймає Романів стан і дивується:

— А я, хло', заложився з Митром Попенюковим, що ти виштрикнеш, та й шо з того, програв заліжку!

А тоті свідки, що йшли подалеки, вгадували, що Мокана зженуть вороги із світа у криміналі, аби більше не вступався за селом. З-поміж цих свідків оброслий чорнолиций Оласій наближується також до Мокана і хвалить його:

— Панцкый маєш розум, що-с упросився на місяць весну звеснувати, а відтак вже панцка воля!

Ще дальше позаду йшли свідки боязливі, котрі зстрахи перед злісним свідчили на два боки і потакували так прокураторові, як також оборонцеві, а приперті до чола, толкувалися, що стояли оподалік і добре не чули, що Мокан говорив, але божилися, що він не мовчав. Вони й тепер глипають то навперед себе на Мокана, то обзираються за жандармами, наче хотіли б впевнитись, хто їх заведе до шинку на полу-денюк.

А Мокан кається гірко думками:

«Коби я тоту катушу ше пересидів, то абих видів, шо хлоп па ріжут, як вепря, то не обізвуся, бігме, ні, ше буду кричати: келюхи з него сотайте, посічіт 'го на дрібні кусні, бо правду каже злісний, шо хлоп добрий лиш печений і солений!.. Таким цапам треба України? Смоли їм у горло, ше й обухом у голову! Ти сироти за него жінку та й діти, а він з тебе кров хоче пити. То нарід? То гаде сорокате!»

Ті Романові кудлаті думки поплескав разом з головою його сивенький довгоносий адвокат, шо подогонив його, протиснувся проміж свідків і вмовляв в нього, шо має велике щастя, шо дістав тільки рік криміналу, бо за таку провину параграф пише найменше п'ять літ тюрми.

Коли Роман на се нічого не відповідав, адвокат був певний, шо він вірить тому свому щастю і, кладучи йому руку під паху, допоминався:

— Треба буде мені ще соточку доплатити, бо самі видите, шо я собі коло вас три дні збавив, а кара маленька!

Свідки посміхнулися з маленької кари, а адвокат відповів усмішкою і подався убік.

Моканові гадки шо раз, то більше студеніли і корчилися під хмарою чорного жалю.

Виглядав, як підпилений ясінь.

Його подовгаста твар викривилася під надстриженим вусом, а сині очі потали вдолину, гейби не хотіли дивитися на тоті сірі мури, на тоту узброєну варту, на тих облесних і ненаситних свідків.

Вийшов з брами і оглянувся, як пострілена птаха оглядається в сторону свого вбивця.

Такий великий, камінний цес мур, шо очі його не завтякають обіздріти. Сам камінь і глина, самі роззявлені гаврі, саме руде залізо. Сонце тут не нашпарить, не дотиснеться, хіба зеленим мохом крадьки підкрадеться. Студінь відти норами позиває.

Щось Мокан забгато у цей мур дивиться, щось він очима шукає. Щось він собі думає, щось собі нагадує.

Свідки глипнули у того місце, куди він вдивлюється, а там на мурі тремтять маленькі оченята, як два метелики синьокрилі.

А личко, як біла платинка, на мурі від вітру хитається, а дрібні пальчики кошелик тримають і червоніють.

Тоті жалісні оченята глянули на Мокана і на бадіків-свідків і чогось зраділи.

— Ти чия, небого?

— Івана Паладюкового.

— Того, шо у ліщинах сидів над Прутцем?

— Того самого.

- Того, що його вояки убили?
- Того самого.
- Що його звали радикалом та й йому хату спалили?
- Того самого.
- А ти що тут у такому місті робиш?
- Я тут у панів служу та й прийшла неню відознати.
- То неня тут у припоні?
- Вже рік у катуші, вуечки файні та пишні!
- Та за що, хло', єї катують?
- За це саме, за що дедю убили.
- Варє?
- Кажут, що, адіт, за тоту Україну.
- Ото їх у горлі давит!

На Мокановій тварі запалився черлений вогник.

— Ба що ти, душко, принесла своїй нені?

— Аді: писаночки красні.

Дівчина відкрила кошелік, а зсередини, як зірочки, усміхнулися до бадіків писаночки писані, такі, гей живі очі...

— Йй-га, то ти, казати, таки увесь великдень нені справила?

— Буде й нені, буде й багнетникам простибі за того, що передадут нені.

— Та й така мала удаєш писати?

— Я і вам по кошелікові повиписую, вуечки добрі та пишні, лиш аби-сте хоть сьогодні увечір, хоть завтра запалили у ліщинах над Прутцем вогонь за дедеву душу.

Бадіки прирікали, що з радної душі запалять вогонь за її дедю зараз, як лиш додому прийдуть, аби усі гори знали, що Паладюкова пам'ять сяє.

Дівчина цілувала бадікам руки і божилася, що їх нагилив її біг. А ще не доступила до Мокана, як він уже гладив її біляву головку і весь палав із радості:

— Рости велика, зозулько маленька!

— Рости велика,— повторили бадіки-свідки і забували за полуденок.

— Аби-сте тривали, вуечки срібні!

Так, наче б дивився Мокан, як його темні гадки сідали воронам на крила і утікали від нього та й пропадали десь межі мурами та коминами, а на їх місці мерехтіли усміхнені писаночки із кошеліка доньки Паладюкової і на кримінальному мурі зоряними пальчиками виписували Паладюкову Україну...

— Адіт, таке воно мале та невидне, а стариню завстидала!

— Аби тебе, писарочько, ручьки не зболіли!..

ЛАСКА

На темнім коридорі судовім збився, як вівці, гурток мужиків, обтерханих бисагами, і нараджувався, що їм діяти.

Одні піддавали гадку, чи не піти їм поскаржитися до судового старости, а другі зараз відганяли ту гадку, бо знали, що староста має люту кров і як уздрить у дверях своєї канцелярії мужика, то у тім моменті гукає на возних, а тоді возні кидаються на чоловіка, як вовки, і виводять його надвір, але при тім виводі сягають під киптар і під байбарак та й рахують йому ребра, аби більше не вертався та й аби усьому хрещеному мирові відраджував такої докучливості.

Були газди, що радили піти до ключника до хати й там розложитися табором та й нікого не просити, ані перед ніким не жалітися, але й ця рада швидко гинла, бо практиковані бадіки махали на неї руками і доказували надопевне, що така робота нічого не варта і ніде не пишеться.

Ще одні радили піти ще раз до директора Ржондзіцького і просити його ще раз, аби мав над людьми обачіння, аби не збавляв їх весні божої та й великодня.

Але і сю раду заплювали мужики слиною.

Низенький і, як скіпка, сухенький бадіка з твар'ю, як камінна жовтава плітка, тручає шапку назад і, б'ючися кулаком по чолі, заявляє, що мужик є завше дурний і тому мусить радитися мудрішого, і тому повинні вони всі піти до адвоката та й покласти, що заправить, і запитати його, що мають робити.

Та як він це сказав і ударив палицею по долівці — то всі бадіки йому притакнули і справилися за ним до канцелярії адвоката.

Надворі грає марець.

Звівається вітрець і то заслонює, то відслонює сонечко. Бадіки чаляпають своїми корзачами по грузькій улиці і радіють, що із зими робиться каша, а в їх надією помальовані очі зазирають руді та лисі, гей обголені, хребти гір і пригадують їм, що десь за третіми горами йде в цей край весна, яка потребує їх сили і роботи.

Гірськими засколобинами білють ще сніги, але вже запорошені, вже не такі студені, вже від погляду сонця гинуть, вже не будуть морозити дітей у колісці, маржину в колешні, рубачів бутинами, газдів у дорозі, птаху на смереці, кленів у воді.

Тоті розварені сніги леда день спливають у бистрець і втечуть у море, а на їх місці зазеленіють левади і луки та й прикличуть зазулю, аби бадіків щастям дурила.

Але ще не знати, де тота зазуля бадіків застане, звідки вона їх буде закликати, аби йшли весну веснувати.

Цим бадіки найдужче зажурені.

Адвокат добре обдивився, розпитав бадіків, якої ради шукають, розперся у кріслі і сховав свою платню до шухляди.

— Ви, — каже, — газди, такі дурні, як оті вівці ваші, що ви їх доїте і вовну з них собі обстригаєте, а вони голі і голодні бігають за вами услід і ще BLEЮТЬ за вами.

— Ми люди робітні, пане, ми весни шкодуємо.

— Що вам весна принесе, коли у вас землі обмаль?

— Станемо десь у дворі на роботу, але весни не змарнуємо.

— Двори мають своїх, вами не требують.

— То будемо у долівських газдів спілки брати.

— То такі самі голаки, як ви.

— То підемо на трачки робити.

— А як і там не приймуть?

— Буде, як біг дасть, але не в неволи.

— А ваші бесаги від чого так попухнули?

— То ми вовни набрали, бо хочемо там прясти, аби нам не навтямлювалося.

— Ей, хлопцї, хлопцї!..

Низенький бадіка звертає адвокатові увагу, аби залишив цю бесїду:

— Ми не тому до вас прийшли, аби ви нам покривлювалися, лиш аби-сте нас вислухати та й допомогли у нашій бїді. Ви наш, а ми ваші. Ми прийшли до вас, аби від вас дізнатися, чи то є директорова повинність, чи його ласка, аби він нас сьогодні приймив.

Адвокат поклав жовте олівце на чоло і, подумавши, відрік:

— То його ласка, бо таких, як ви, є багато!

Низенький бадіка кладе перед адвокатом друге питання:

— А як тото ласка, то по кілько то нас має коштувати?

Адвокат знов підпер чоло рукою і, нахмурений, надумався, а опісля вирішив:

— Дасте йому кожний по п'ятці!

Бадіки ойкнули.

Низенький бадіка кладе перед адвокатом третє питання:

— Але ви самі з ним поговорите?

— Та що маю з вами робити?

І бадіки обтулювали адвоката медовими словами, щоби лишень ішов з ними, щоби квапився.

— Та чого вам туди квапитися?

— Аби нам нинішній день рахувався.

— А гроші маєте?

— Щось маємо, а щось по дорозі у Майорка собі ухавимо.

Адвокат, неначе картаючи себе за те, що на хвильку забувся і сам собі відмовляв та знеохочував клієнтів, змінив швидко свій погляд і, плескаючи по плечу низенького бадіку, безпечив, що він з директором Ржондзіцьким добре собі заходить і хоть справа бадіків є тяжка, він її поведе так, аби було добре.

Бадіки ловили його за слово і підганяли:

— Веди, веди нас, любий панчіку, так, аби було добре, абих ті згадували, аби-сми других газдів до тебе справляли.

І пішли.

Пан директор Ржондзіцький колишеться, як бочівка, коридором, а коли заздрів адвоката з бадіками, швидко зайшов до своєї канцелярії і луснув за собою дверми так, аж весь суд здригнувся.

Бадіки вгадували, що директор тому такий лютий, що тепер адвокатові не зможе вже відмовитись і не посміє гаркати на нього так, як гаркнув був на них, коли за себе його покійно просили.

Лоскіт пішов темним коридором і заглушив поздоровлення, яке адвокат вислав за директором.

Бадіки лишилися під дверми, а їх заступець правний, усміхаючись, увійшов у директорську канцелярію.

Чути бесіду, чути сміх, а відтак хвилька тиші.

Адвокат виходить червоний, бере бадіків набік і навчає:

— Справа є дуже тяжка, бо є переповнення, бо таких, як ви, є багато, а всім не можна догодити, бо місця нема. Але я бачу, що директор рад би мені піти на руку і зробити тоту ласку, аби ви дурно домів не вертали — але сієї ночі такса пішла вгору, бо хлопів налізло, як трави та листу.

Бадіки споважніли.

— Ба, чи дуже підскочила?

— Вже удвоє!

— Преч би ся казало!

— І то ще не похочує!

— Варє?

— Кленусь на свої діти!

— Лишіт, ми вам віримо!

— Бо то, знаєте, кождий хоче жити...

— Знаємо, пане, ше й як знаємо!

— Та й знаєте, панове газди, що того, властиво, не вільно...

— А ви до чого пан?

— Я до параграфів.

— Ей, говоріт свеї, шо нам не вольно, то вам таки вольно!

— Ні, і мені тото не вільно, бо я ваш чоловік... Але ви зложіть між собою по десяточці оцему низенькому газді до рук, а я зараз навчу, як він має ті гроші давати.

Бадіки обернулися набік і стали шпортати пальцями у своїх ременях, а їх заступник взяв низенького бадіку попід паху набік і пошепки учив його, що треба робити.

А як адвокат, оглядаючися назад себе, скінчив свою науку і прощався з бадіками, то у жмені низенького бадіки узбиралося дванадцять десяточок і всім бадікам засвітилися очі, коли за низеньким своїм товаришем входили у директорську канцелярію, а директор, похилений над столиком, щось собі писав і не виганяв їх з порога.

Низенький бадіка підійшов до директора і, кладучи зібрані гроші на стіл, повістував, що вони ті гроші найшли у суді на підлозі і їх підйомили та й віддають там, де вони належуть.

Директор не звертає на це уваги і пише дальше, а бадіки почали покашлювати й підганяли очима свого низенького товариша, щоби все сказав.

Низенький бадіка укладається, як до отченашу, і зачинає від самого початку.

— Будьте нам зобашні, директорю наш панський, презусе наш дорогенький!

— Спадайте на рани і не забавляйте нас божої весни і прийміт нас до того смучого криміналу, най ми цими слотами та фуфелами свою кару відбудемо, заки земля божа осушить-ся та й нагріється.

Директор наче прокинувся спросоння.

— Ах, то ви?

— Ми самі, панчіку пишний та й файний!

— Ви до арешту, так?

— Ой так, так, комісарю наш годний!

— Ви ще за тото віче, правда?

— За віче, за віче, любчіку наш любий!

— По кілько ви тоді зафасували?

— По місяцеві, добрітко наша добра!

— Та й вам доконче тепер?

— Якби ваша ласка, панчіку грешний!

— Кортить вас дома паску їсти?

— Святе ваше панське слово!

— Але я казав вам, що там глітно, нема де шпильки опустити.

— Межи людьми і ми примістимося, як ваша ласка!
Директор впорядкував свої акти, понакривав їх дощечками, притиснув камінцями і, відхиливши двері, щось крикнув, а до канцелярії вбіг ключник, ключами подзенькуючи.

— Спши мені їх і бери собі цю свіжу марфу!

Бадіки, відходячи в тюрму, топилися під директоровою ласкою, як той мартовий сніг на горах:

— Аби-сте, панчіку, прожили!

— Аби-сте тривали!

— Аби-сте нарік діждали!

— Аби вас, панчіку, госпідь милосердний укрив своєв небеснов ласков!..

НА КУПАЛА, НА ІВАНА

(Нарис з гуцульського життя)

I

Хоть Купало, хоть Лопушник, але це є справедливий Іван.

Відьми вночі на раду скликає, мушками світить перед русалками, рікою вінки долів пускає, лісами любість підкидає.

Та й полонинами 'д газдам присідається.

Нашіптує Іванові Шепитарюкові у стаї при ватрі на полонинці на волоськім боці:

— Зійди-ко, тезку, на ляцкий бік у село ід своїй газдині, бо тот ревізор білявенький не годен через ню ні спати, ні їсти!

Шепитарюк не похочує маржину на наймита лишати:

— Як вона газдиня, то ревізорові хати не відтворит, а як вона ніхтолиця, то єї я не вскочу.

Але святий швидко перебиває:

— Не сокоти, брате, жінки та й збудешся єї, молодой. Пташка паруєся з пташков, мушка з мушков, рибка з рибков, самець у лісі з самичков, а ти слюбну жінку лишив саму на подушках під джергами та й лінуєшся єї у таке велике свято відознати? Спам'ятайся, тезку, і сідлай коня та перебіжи нічма Черемощ, як ревізори муть спати, та й розвеселиш молоду жінку і мені завтра покладеш свічку на вівтарі!

Шепитарюк хмарить чоло і передумує ще раз:

«Молодиця Мочернакового роду, чей, не подивится на ленку, чей, не осоромит роду. У неї робота жде на роботу, нема коли пустим требувати. Та й коби хоть образ, а то кривоустий!

Але той ревізор не з добра наймив собі на найближчій групі хату, не з добра вечерами на гармонії грає.

Граї собі, зайдею, фартушанкам своїм, а моя газдиня твої гри не чує. А ти що против неї?

Таже у неї цвіт у личку горит, а ти як надута кишка.

На твою кушкату, закривлену твар не кине голубим оком моя Марічка, не покладе своєї весни під твоїми грузькими обцасами.

То годна та дужя, та красна у мене газдиня, то душа моя...

Ще тепер мені жаль, що не зганьбив я мельничку за мою газдиню.

Насипаю я у кіш нараз мливу, а вона підсміхаєся:

— Не разуйте, Йванку, лиш питлюйте, брачіку, бо ваші гості разового хлібця в рот не возмут...

— Які гості? — питаю, а вона вже відрікає:

— Ніби ви не знаєте, таже тот присадковатий ревізор кривоустий, тот Збишко Прушковський, що за вашою газдиною пропадає.

— Тот теребилюлька від граничарів?

— Той-той, зеленюк із Попадюкового груня.

— А як же він пропадає?

— Каже, що навіть аби угинув, то відбере вам вашу газдиню.

— Таж то не квітку урвати!

— А такий бараба того питає?

— А я де?

— Ви, Йванку, граєте полонинами та зимарьками на волоскім боці, а зеленюк попід вікна: добрий день, душко!

— А ви того чули?

— Ей-га, чи лишень того? Ти, — каже він, — молодичко, зриваєш мені очі, ріжеш мое серце. У чім, — каже, — красна квітко, ти личко своє іскупала, що воно мене з розуму ізводить? Увесь широкий та довгий край, — каже, — я перезнав, переслідкував, а такої, як ти, не надибав. Ой, возму я тебе, — каже, — файна квітко, та й у свій рідний край пересаджу, щоби ти там межи Прушковськими цвіла їм і мені на славу!..

— А моя що йому відповіла?

— У личко червоніла і сміяласи.

Десь та смучя мельничка серед села сидит та й усе чує, та й знає...»

Іванів вівчар Дмитро приніс овечий подій у стаю і божився, що зараз дістане від свого газди тютюну повну люльку, бо має йому щось важне сказати.

Шепитарюк став його про тото важність допитуватись, але вівчар не пускав з себе пари, доки не учув у жмені маркотку. Тоді розповів він газді, що у явірнику здибав його тот низький кривоустий зеленюк-ревізор і казав газді переказати, що його газдиня робить завтра за його дедю обід і хоче, аби її газда сеї ночі збіг у село до хати. Та й казав, аби газда переходив хітар Копилашевим плаєм, а він сам там буде на варті і газду миром перепустить через Черемош.

Шепитарюк ніби сварив вівчаря за тото, що його здурив і задурно вигулив жменю тютюну, але всередині був вдоволений, бо під вагою тої новини рішився поїхати конем до своєї газдині і відсвяткувати свого та й дедевого патрона обідом і поминками за дедеву душу, аби дедя і сього року знав на тім світі, що доброго сина та добру невістку лишив у своїм дворі, на талані своїм.

— Однак шось мене отік спирає, але я таки збіжу долів, а ти, Митрику, пантруй ватри і трембіти!

І Шепитарюк осідлав коня, натерхав скоромою у бесагах і пропав у Копилашевім плаю...

II

Ніч срібна, найсрібніша.

Місяць везе у срібній чайці голого Купала-Івана над горами, а зорі прижмурились із стиду й у ліси порозбігались боками.

Небо, гей на морі піна.

А з тої піни срібна роса паде на ліси, на гори.

А з того неба Купало любість по землі сіє...

А де тота любість упаде, там білий вогонь з землі виростає.

А за тим білим вогнем темна хмарка тінь розстелює.

Бо любість одно крило біле, а друге темне має.

А як той вогонь забрів у Черемош, тоді чорна тінь із берега йому межи очі з дубельтівки плюнула.

Луснув стріл у зворі, погас вогонь у броді, розбігся смертельний гомін лісами...

Купало на небі обіздрівся і золотим пером записав котрусь душу у свої книги...

Як оком кліпнути, нетлінні нявки урвали танець над рікою, а чугайстер шпурнув арідникові плитою у його чорні ребра.

Черемош ударив скоками у скали, а скали застогнали...

Ліси похитали головами і згійкали на тото чорну тінь, що з берега стрілом найсрібнішу ніч прострілила...

Хоть Купало, хоть Лопушник, але це є справедливий Іван.

Бере та й сонцем зарінки сушить. Лісами холоди віником вимітає, у деревині соки переварює, запахами в перекотах дише.

Муху роями на сонце випускає, маржину у зелену ліщину загонить, бджілку на солодкі меди веде.

Птахам яечка у гніздах вигріває, дівчатам ягоди у кошелі мече, дівчату грибами в росу гулить, зілля силу дає, папоротин цвіт збирає.

Мисливцям звір множить, орлам зайчиків на конюшинці показує, рибарикам рибку підкидає.

Полонинами молока в бербениці наливає, скором пряче ід Петрі.

Скали розпікає, гаддя на камінню гріє.

Барабульку та й кукурудзку з землі за чівку на сонце витягає.

Вітри в печерах запирає, аби світ був тихий, та запашний, та ясний.

Бере та й дівчатам личко красить, молодицям в очі принаду насипає, аби були гожі, як Шепитарюкова газдиня,— тота, що зеленого ревізора з розуму ізводить.

Тота, що очима потинає...

В церкві жінки Іванів вітвар зіллями убирають, гей до шлюбу:

— Гей, Іванчіку божий, Іванчіку чорнобривий, роздай діти межі молодиці, аби-с мав шо ерстити, аби-с мав де у кумах бувати!

Лиш Шепитарючки тут не видко. Віді, вона святим не требує, бо пишна та красна над усю челядь.

Але перед Івановим вітварем горить Шепитарюччина свічка, а вона сама ходить ід газдам і газдиням і шепотом запрошує їх чемними словами на обід за душу чоловічого деді. Навіть панотець прошений. Будуть газди і газдині харчувати, будуть за панотцем молитви відмовляти. Буде покійникова душа радуватися...

А святий Іван межі челяддю та межі свічками упріває.

А панотець, шчо приязно службу править, шчо красно говорить:

— Дивіться,— каже,— люди: сонечко пражить землю та й випражує з неї ягідку і рожу, а з тебе, хлопе, не годно випражити навіть вужевки. Але не тоту вужевку, що ліси і дараби в'яже, але тоту вужевку, що усіх хлопів у один нарід в'яже.

— Най же цес нарід каїться, най свою Україну шанує!
— Най хлоп хлопа тримається, най свою віру держить.
— Най молиться за всіх Іванів, що за цю землю зі світа пішли!

Нарід їсть панотцеві слова і росте високо.

Та лишень закінчив панотець боже слово, а церква за-
метушилася.

Став мир до дверей пхатися, стали люди виходити, бо пішла погана чутка, що до трупарні коло церкви привезли шандарі мерця пороти.

Нарід глотиться, а шандарі кольбами у груди.

— Ба кого ви, паничіки, в трупарни поклали?

Шандарі здвигають плечима.

Але челядь прилипла до стін і через шпари розпізнала:

— Таже то тварь Шепитарюкова!

— Ба, варе, котрого?

— Івана Іванового.

— Цего, що напротив Паладюкового груня.

— Того самого!

А Шепитарючка як тото почула, та як не заверещить, аж трупарня здриглася:

— То його убив ревізор кривоустий!

— Брешеш, жінко,— боронили шандарі.

— Бігме, кривоустий газду мені стратив!

Та й скочила понад кольби до трупарні, як громом під-
кинена.

Трупарня із жалю тріскає. А нарід ломить собі голову і руки.

Вийшов панотець з церкви, а шандарі його хап попід пахи та й просто до міста.

— Та за шо нам панотця берете?

— За його казанне!

— А того, шо газду убив, на суд не ведете?

— Вам засій від того, пся кров, собача!..

КОЛЯДА

Гейби не та сама ніч, тота різдвяна ніч, гейби вона ходила й говорила, гей тота церква у великий храм. Гейби то небо до села прихилилося, гейби до села щось шептало. Отік тоті морози кулаками лускають у газдівські хати, отік вони газдів чогось посварюють. Тоті далекі зорі щось нахилюються та й у газдівські вікна на стіл заглядають, отік вони Perezнати хочуть, чи газди на столі пшеницю мають, чи вечерю пожи-
вають.

Тоті зорі щось міняться, щось вони поморгують, щось вони оповісти хочуть, лиш гляба їх розуміти.

Відай, вони тих сімох колядників по селу водять, відай, їх коляду леліють. Обвели їх посеред села та й завели до побережницького двору.

Ідуть колядники попід зорями, переходять всі три побережникові перелази та й заколядували під побережниковими віконцями:

«Зажурилиси гори й долини, що не зродило жито-пшениця.

Зажурилиси всі полонини, що гей великі зими упали.

Зажурилиси та й господарі, що обмінилась наша земляця: що нема правди на божім світі, що гине нарід у самім цвіті;

що царем стала темная тюрма, за добре слово в голову куля. За темне слово, чорную зраду кличут сідати, подають ручку. Бо темне слово — червак в яблочку, ржа в залізочку, пісок ше й в очку.

Гей, сидит зрада посеред села, її пізнати, гей трійлозела. Бо п'є горівку, їсть солонинку, а за то нічма на постерунку продає брата, продає неньку, продає челядь ще й шлюбну жінку.

Красно убраний та й ще веселий.

Дві порошниці йому верх грудей.

Полегки ходит, масно говорить, до свого брата зраду підводит, у чужу тюрму село загонит. Знати-пізнати, що криво робит.

Йому дай боже всю пімсту божу,
Газдам дай, боже, на хліб урожу,
Най зрада гине, най вірність росте,
Най нарід знає, де серце пусте.

Ще й вовкам, боже, болу на зуби, на очі більмо, кольку у клуби, вуха без слуху, носи без нюшку — доки муть їсти з народу юшку.

Аби їм ріки повимерзали, аби їм ліси повигорjali, аби їм двори позапалились, аби їм лани перерубались, аби їм ключі розгубилися, аби їм пушки потопилися, аби їм гори порозсувались, аби їм тюрми порозтворялись».

Колядники співають під сліпими вікнами, бо побережник примкнув усі віконниці, заки сів із гостями по кінець стола.

Однак через шпари продирається світло і ловить срібний віддих колядників та й грається з колядою, морозом посрібленою.

Хату розпирає така тепління, що шандарі порозпинали свої кабати, а вусатий побережник верг свій киттарик лиш наопашки та й хусточкою з червоного лица собі піт обтирає.

Побережничка порозклала на дубовім столі усі страви та й усі пугарі поналивала. Але поклала під скатерть забагато сіна та й пугарі хитаються і розливаються, а шандарі віщують із того господарям щастя.

Побережник веселить своє лисяче лице і приповідає:

— Ще ця хата не гостила таких файних, та пишних, та путерних гостей. Ще ці миски і полумиски не тримали страву перед такими делікатними та черлененькими губками, а ці пугарі ще не дзоркалися в таких біленьких та пухкеньких ручках панських.

— Ану-ко поживайте, ану-ко досягайте, мої дорогі та золоті гості, наставники годні!

Із страв б'є пара на шандарські точені лица і заливає гостям очі та й заважає їм їсти й пити.

У віконниці ударили, як груда, мужицькі голоси хропаві.

Здриглася у вуглах хата.

Як комендант зачув з-перед вікон коляду, обрушився дуже і кинувся до постерункового:

— А то по-якому? Таж я всему селу наказав колядувати, лиш одному Казикові Тшецецькому дав позвоління!

— Сповнився розказ пана коменданта,— каже постерунковий.

— А то що?

— То, що чуєтє.

— То ж то не Казиків голос, та й коляда не наша!

— Є там і Казик межи ними, бо Іван Гавриш зробив з ним спілку. Я здибав їх уже у вїйта, що так само дивувався, як пан комендант. Я до них з карабіном, а Казик мені ваше позвоління перед очі тиць: не важся,— каже,— тих хлопів арештувати, бо то мої спільніки,— я вистарав позвоління, а вони мають колядувати, то буде і мені, і їм дижма. Читаю, його правда.

— А то раз гунцвот,— добріючи, дивується комендант.

Побережник мішається несміло до тої бесіди:

— Бо то, прошу, пане коменданте, тот Казик Тшецецькі непривишний навіть до такої роботи, як коляда. Він таки ще за Австрії, ек був у нас шевцем, то робити анітрішки, ані не подивиться в той бік, де робота, лиш ціле літо лежить холодами та й лиш посвистує. Єму, бувало, аби так дес рибку у ріці зловити, заячика в лісі убити, курочку за простибі дістати, та й жив у селі коло газдів — не до вашого гонору кажучи — такий собі бараба. А тепер він у селі великий, де би він сам пішов колядувати і коляду носити! Але я отут межи нами кажу вам вірну правду, шо єму не варт поляком бути, бо то — шануючи образ і вас ірщених — таки пустий друк та й решта.

— А з ким же він став на спілку? — питає комендант.

— З ким, як не з кримінальниками,— відповідає побережник і вияснює: — Тої середи випустили з фурдиги Івана Гавриша, того бунтаря, що у читальні був головов та й кооперативу провадив, а він почув, що Қазик має на коляду позвоління, та й гайда до него. Робім,— каже,— малу кооперативу: ти дай-ста позволінне, а я зберу колядників, та й половина коляди буде тобі, а половина піде на нашу школу. А Қазик лиш цього хоче. Та й вже тримають собі сервус.

— А хто ж ще до них пристав?

— Хто ж, ек не тоті стрілці, тоті опришки, що є їх лиш п'ять, а коніруют цілим селом.

— Ті, що сиділи за вїйта Порембского?

— Ті самі.

— А може би, їх, прецінь, зараз замкнути?

— Зараз як зараз, але досвіта буде можна.

— Та чому так пізно?

— Бо як набудемоси, то пан комендант, як звикле, схочут дес попогратиси, а Гавришева Марічка над усі дівки найфайніша. То най старий удовець Гавриш колядує на школу, а ми підемо до его доньки колядувати. Я підкину у хоромах стару рушницю, а як він прийде до хати, то пан постерунковий знає, що має робити: ланцушок на руки та й навперед себе...

Цих слів не чула вже кругла побережничка, бо почувла, що коляда скінчилася, і вона винесла коляду надвір, а комендант поплескав побережника по плечах та й хвалив собі його раду.

А постерунковий, врадуваний, вхопив револьвер і вибіг на подвір'я та й стрілив три рази, аби й село, і колядники знали, що шандарі не сплять, та й аби страх мали.

Гомін полетів понад колядниками та й понад селом, ударився об ледяні верхи гір та й розшумівся горганами і долинами та давав вовкам знати, що село їм нової коляди співає.

БО ЯК ДИМ ПІДОЙМАЄТЬСЯ

(Згадка)

Присвячую пам'яті деді

Десь зійшлося шість дедів у Кутіх і змовилися, що в середу вже відвозять своїх синів до шкіл в Қоломию, хоть най нені плачуть, хоть най під колісе лягають.

Досвіта хлопця у віз та й холодом, холодом у пістинськїм лісі з'їдуться так, гейби не хотячи, гейби на попас під смеречиною. Та як хлопці з-поза смерік звідти не звідти здиблються і, як писанки, скачаються та й розпізнаються, то всю тугу

з себе у росу поскидають, а коли ще й доля їх пальчиком за-
кличе, то, як молоді голубці білі, у мури крильми легіти будуть.
Не буде їм привиджуватися, що село їх здоганяє, навперед
воза лягає і до міста не пускає. Не буде їх ніщо у грудях спи-
рати, не буде їм дорога порохом в очі метати.

Буде їм сонечко цвітом личко малювати...

Так деді себе безпечили та й так зробили, бо дедева міць
в хаті, а ненині сльози.

Ще заки село пробудилося, дедя заставили Іванчика по-
цілувати неню в руку та й на віз на сіно сідати.

— Таки везеш його ситити,— ломили собі руки неня.

Дедя містили на возі зелену скриньку та й квапилися,
гей перед тучею.

Неня відкликали Іванчика до комори і шепотіли, що в
гарчику на дні у молоці є три срібні леви. А відтак перешін-
кали Іванчика, а відтак переперезали, а відтак червоне яблуч-
ко в писану торбину поклали, а відтак плакали.

А як гуси загегали, овечки забляля, коровки замукали, то
Іванчик вже сидів в білій корушинці на возі коло деді і минав
хату.

Вікна глипали за ним і хмурилися.

Двері запиралися і сердилися.

Плетені перелази руками махали.

На горбочку зелений ясінь підоймився і показував нені,
куда її син їде.

Отави росу пили, ненин голос стелили: «Чи мені хибло
ложки, чи миски, що я дитину від хати у світ пустила? Хто
тепер буде мені косити, хто буде в бутин ходити, хто буде гон-
ти робити?»

А як дедя на то розгнівалися, то ненині слова утекли вго-
ру і в хмарах горіли, аби Іванчик не банував за селом, аби
вгору на небо дивився.

— Коби-с, хло', утік із цього смучого села від довбні та й
барди, то би-с колись мені декував, старому!

Іванчик дивився на червоне небо і палав коло деді, гей
той ранок коло сонця на сході.

Але то погані коні, їдуть, як змії!

Так як дві слові заговорити, а вони вже вуйків сад пере-
бігли. Ото будуть вуйко неню сварити, що їм не сказали, коли
Іванчик до школи їде. «Був бих йому грушок у торбину на-
сипав, був бих кинув лева на скриптури, аби, гунцвот, книжки
брався».

Та й були би казали: «Мой, хло', Йва', читай, саняку,
глибоко тоті коменюші, може би-с на злісного вивчився! Нема
в селі понад него. Піп лишень на різдво та на великдень вепра
ріжет, а він кожного місяця такого, як медведя, на ватрі

шмалит! А які там набутки, гай-гай! П'ють, данцюють, з віри виходють. Гримни, каже, Семене, з моєї дубелтівки зо три рази, най село знає, що злісний Шпаніло з молодицями п'є та й гуляє!»

А дедя зацитькували б вуйка: «Ану, заткайся, Семенку, братчіку, таки що піп, то не злісному пара: скорнеєси рано, відгалакає своє та й увес день може пупом догори лежати, а ти, злісний, чімхай пляями, та вертепами, та печерами, доки тебе звір не збавит або христинин до вершка берези гори ногами не присилит!»

То вони собі перечуться, а Іванчик вже видить, як грубий злісний Шпаніло, прив'язаний ногами до вершка берези, гойдається синіський у повітрі та й руками галуззя ловиться, а галуззя ломиться, і він усім тілом теліпається, як повішена ворона...

— Відрубайте, дедику, курмей, най злісний не мучиться!

— Ей-га, ти задрімав, хлопче, а попи, аді, вже службу правлют!

Іванчик стидався, а дедя погладили його по голові і показували батіжком попові гори, що ранісько рядом поставали і червоними кремінними вершками молилися над селом, як три заживні попи над хлібом при парастасі.

— Буде, небоже, красна днинка, коби тобі така доля!

Дедева твар сяла, як гай до схід сонця. Такі добрі були дедя лиш тоді, коли з міста вертали, або десь котрої неділі, або коли у тетиної Маріки на весіллю були, або як колядували. Бо дедя не мали коли веселитися і хату пестити. Як посиділи коли на стільчику коло печі і люльку закурили, то лиш доти, доки себе не вдарили по чолі і не сказали: «Ти сів, Юро, та й з тобов усе сіло!» Не раз Іванчик з братом і сестрою грався деді та й нені, та й тоді брат Сюта вуглем малював собі вуси, сідав коло печі, поправляв волосся так, аби напереді підоймався вихор і, пахкаючи люльку, удавав дедю: «Мой, хло', ану, барди в руки та й січіть ріще! Ану, маржині їсти дайте, ану, поліг обертайте, ану, хутко, живо, раз-два!»

На тото сестра Єлена убирала ненину хустку і боронила: «Мой, Ю', уступиси від дітей, най сили набирають!»

А на тото Сюта Іванчика за вухо хап та й крізь двері: «Ци тобі тото дедя говорить, ци хто?»

А сестра Сюту за зашінки та й у плач: «Мой, Ю', а ти нашо дитині відорвав вухо, ти остікси?»

— Най робит або най гине!

— То ти такий дедя?

— А ти така неня? Меш нужду їсти!

— А ти до чого газда?

— Я не газда?

І тоді Сюта біг за сестрою навкруг хати, питаючи, чи він не газда. А дедя і неня десь із-за вориння показувалися і казали дітям, що виріють, але їх твар сяла.

Нема в світі понад сестру і брата та й понад неню і дедю!

— Дедю,— питається Іванчик,— а ви де діли Сюту і Єлену?

— Вони сеї ночі у діда та й баби ночували.

— А ви чому мене туди не пустили?

— Бо ти до книжки, а вони до роботи.

Іванчикові стало так банно за братом і за сестрою, що раптом забаг скочити з воза і до них вернутися. Чому його з ними розлучили, чому його беруть геть від роботи, а їх лишаяють, чому його убрали по-великодньому, а на них руб на рубі? Він буде собі десь у хаті книжку читати та й блавучити, а Сюта буде гній з-під маржини тіскати, а Єлена буде на слоті маржину пасти! Будуть їх дедя та й неня щодня сварити, а його будуть хвалити!

— Дедю, вертаймоси д хаті, та й беріт ще Сюту і Єлену у школи!

Дедя посміхнулися та й сперли коня. «Тепер злази, небоже, з воза та бігай ід своїм камратям, бо це вже пістинський ліс над нами».

Лиш дедя то сказали, а з ліса: «Гоп, гоп!»

А дедя собі: «Г'оп, гоп!»

А ліс собі: «Гоп, гоп!»

Та й з'їхалися фіри, як наймлені. Тоті карі коні — то вуйка Костина Будза, а тоті білі — то вуйка Мартинюка, а тоті гніді — то Кулешіреві, а сиві — то Лазорекові, а тоті черлені — то Дутчекові. Та і дедя вхопили Іванчика за ручку і д вуйкам підвели:

— А шо, позагулювали-сте, братя, свої котета солімкою так, як я своє?

— Аби-с здоров був, брачіку Ю'!

— Аби-сте здорові, побратими пишні!

— То цес зеленоокий не хотів робити на дедю та й неню?

— А це ваші паничі сардакові, аби здорові були?

— Най усі здорові будут, ні довбні, ні барди не знають!

— Най ростут великі та дужі!

— Най і мужик покушіє панства!

— Прости нам, боже!

Хлопці цілували вуйків в руки, а вуйки їх гладили і шустками обдаровували.

— Ану, бігайте у ліс, хлопці, та обнюхайтеся добре, аби-сте в приятельстві жили, як деді ваші!

Хлопці подалися набік у ліс і обнюхувалися очима.

Перерахували себе та й начислили, що є їх чотири Івани, один Микола і один Михайло.

Івани будуть попами, Микола навчителем, а Михайло лісничим.

Попи будуть храми справляти, навчитель буде людські діти бити, а лісничий буде дівчатам кошелі з ягодами відбирати.

Але тоті чупри, тоті лошаці гриви вже не довго будуть вітром буюти.

Але оці добрі, сонішні деді вже не довго будуть їх, гей курята, з руки годувати!

Але зелене село вже не буде їх своїм сонцем гріти, своїми водами купати, своїми лісами холодити, травами росити, садами веселити.

Гей, верше наш, верше,
Та зелений верше!
Вже нам так не буде,
Та як було перше!

Не злюбив собі тоту тугу злісний Михайло і вийняв з торбини пістоля та й хвалився, що сам його зробив і що воно мудро стріляє.

Ледви попи і учитель обізріли тоту зброю, а злісний вже набив капсю на коминок і стрілив в повітря.

Покотився лісом гомін і поніс хлоп'ячу тугу у дебри і скали. Хлопці повеселіли.

Попи розспівалися, учитель вирубав собі ліщиновий прут і давав їм такт, а злісний набивав знов пістоле.

Шоби вдати заспівати, шоби до притоки
Та шоби нас не колола смеречина в боки.
Та ци ліпше свині пасти, ци кози доїти,
Та не буде від жентиці в череві боліти.

Рада в раду, та й деді закликали хлопців з ліса на толічку, та й казали їм навперед себе стояти і слухати добре, що вуйко Мартинюк їх питати будуть.

Вуйко Мартинюк мали у тварі гейби п'ять лискучих ножів, бо гострий ніс — то один ніж, а спичасті уха — то два ножики, а довгі вуси — то два ножі напротив себе.

Вуйко Мартинюк мали тепер в чорних очах такий позір, що як глянули, то здавалося, що мають під сардаком прут і зараз будуть бити.

Цей вуйко говорили, гейби ковбки на гонти розколювали: «Мой, хлопці, мой, нас тут старих опришків є шість, а вас є шість молодих опришків. Не штука, що ви розпізналися і розіграли-сте-ся, але ви нас можете талану збавити, другі наші діти осиротити, з торбами пустити. Чи ви знаєте, що ви нас можете строшити на прах?»

Вісім рік — то вік, то є коли на вас талан з хати виносити! А най котрий з вас відтак кине книжку та й раптом ні цап, ні баран, такий бараба вертає на нашу голову! Тогди хоть топись, хоть стріляйся, хоть пропадай у безвісті! Тогди вигинула би стариня ваша з самого стиду перед селом. Тогди і вам і нам смерть смертельна! Тепер ми кажемо вам нарозумне: хочете коло книжки степенити, то їдьте до шкіл, а ми послідну дранку з себе здоймемо і будемо вас бечувати, а як кібзуєте, що не маєте тої волі, то вертайте назад 'д хаті і не калічте ні нас, ні себе самих! Кажіт, чи їдете дальше, чи вертаєте?»

Хлопці, неначе обзубелані тими словами, похнюпилися і питалися себе очима.

Деді натискали: «Кажіт, що вибираєте, чи каламар, чи мазницю?»

А вуйко Мартинюк додавали: «Чи колач, чи малай?»

Деді підганяли: «Чи постіл, чи черевик, чи нужду, чи газд, чи лиху, чи добру долю, чи муку, чи жите?»

Хлопці гризли пальці і дивилися на злісного Михайла, а вуйко Мартинюк ніби відгадував, що вони, видко, не хочять їхати до шкіл, коли так мовчать.

На то злісний Михайло вицідив крізь зуби, що хоче їхати до шкіл, а за ним то само повторили і попи, і учитель.

Вуйко Мартинюк говорив дальше: «Не штука, що ви хочете бути панами, але чи писано вам панство? Всі ми під сонцем жиємо, всім нам писана доля. Нарубайте смеччини та й накладіт ватру. Як дим буде стелитися до землі, то видко ділу, що земляця — то доля ваша: а як дим підоймесь вгору — то писано вам панство!»

Хлопці розбіглися на всі боки і хутко попринесли галуззя та й розіклали ватру.

Деді вп'ялили очі у ватру.

Зелена смеччина тріскала, порскала, неначе лютилася, і раптом спалахнула.

Біленька хмарка диму, як колач, полетіла вгору понад голови дедів, понад ліщину, понад березину і присіла на дубині, а коли узріла, що деді поздіймали капелюхи та показують її руками хлопцям і радуються усім серцем, — то підлетіла вище і ще вище...

Вже деді посідали на вози, вже їхали з хлопцями до доброї долі, а та біла хмарка все вгорі перед ними та й все підоймається вище та вище...

Межи землею та сонцем розколядувалася новая радість.

Бо як дим вгору підоймається, то отим хлоп'ячим голубим і зеленим оченятам в овечих корушинках писаний легкий хліб...

Такий легкий і білий, як пухкий колач...

— Ще лишень вірою животію і втікаю із свого гробу. Вийду на царинку, а тут хліб росте, підіймається. Але є й така стебелинка, що в'яне, усихає. Думаю собі: це я саміська.

Скажи мені, сонечко, ти боже очко, чи видиш ти мого Юрійка золотого?

Може, десь далеко на чужій царинці, хоть на полонинці, хоть на дарабі на бистрій річці, хоть на широкім лані?

Наверни наперед мене його солодкий погляд з-під брів лискучих! Принеси з його личка той його усміх парубоцький, присунь легеньким леготом його віддих любий!

А як він у могилі, то понеси тоту сльозу з моїх очей на ту синю цвітку, що його очима з могили до тебе поглядає. Шепни мені ти, довгий лісовий шуме, за мого Юрійка хоть одно, щонайтихіше слово!

Полинь облаками ти, біла хмарко, мого милого шукаючи!

Заржав кінь у лісі, а я минаюся.

«Беру,— каже,— свій кріс та й свого коня, може, борше тоту Україну вибором».

А як я коня заскочила та й чорну гриву заплела заплітками, то він присягався, що не на війну, але на весілля їде.

А яка, питаю, буде тота Україна?

А він схопився у стременах срібних та й каже: «Всі гори-долини та й полонини, як земля вширшки, як небо ввишки».

Та й душив мене, обіймаючи.

Ввесь ліс замаївся, всі трави позацвітали, вся птаха розщебеталася, всі води розігралися, всі гори порозштрикалися.

А він верг на мене пав'яний вінчик та й битим гостинцем конем заграв. А за ним хлопці сама охота, самі молодці, легіні грешні, як ліс молоденький. А село каже: то наша сила, наша надія, то наші стрільці, а напередовець — як божа днинка, як сонце в жнивка.

І відлетіли, як орли сиві, як вітер з гаю, як піна бистрої ріки.

А я жду, сподіваюся...

Білю полотно над рікою та й переказую: може, десь ви, води, споїтеся з другими водами та знайдете в світі мого Юру, то скажіть йому, що сльозами поливаю полотенець йому на рантухову сорочку білу...

Піду д маржині в полонинку та й визираю та виглядаю, а його нема. Коровки пізнають мій страждунок та й мукають, аби милий відозвався, а овечки блеють та й у травах афини показують. Та кому я їх буду рвати, мої ярочки любенькі? Та кому я буду скором прятати коровки красненькі?

А зимарка каже: нема кому крізь віконце загомоніти, нема кому полонину розвеселити!

А дощик дрібно намовляє: надівайся миленького кожної години!

Кажу я до ліщини: зроби горішки для мого Юри на колядочку!

А до явора крислатого: тримай холод для миленького!

А до кедрини: цвіти, голубко, на весіллячко!

Чорний дуб перебиває: проси майстра, най йому хрест втешуть!

А ягідки з-під листочків не перечуть, ні!

А сині голуби не лопочуть, крильцями, ні!

А вгадлива папурть не радіє, ні!

Куди гляну, самі цвіти, то червоні, гей луна, то сині, гей тото небо, що по нім сизі орли літали.

Щось в'ється д'горі, як довга фана.

Серце видить, а очі ні.

Але та фана грає на сонці та й б'є мене по тварі.

Таже то тая стежечка, що він нею ходив ід мені!

Йде попід смечину, а смечина здалека моргає на мене.

Йде попід березину, а березина хал за бинду на кресані та й кресаню д'горі.

А ліщина лягає навперед него та й грається кидки.

А бистрець то підглядає та й бігом до мене: твій милий іде!

Трави клоняться і стеляться йому під ноги.

Радуйтеся, гори-долини, мій милий іде!

А де ж його густі брови, де твар молоденька?

Де рушниці назад плечей?

Де легкий хід парубоцький?

Де усміх саду увесні?

Де погляд ясної днинки?

Де запах меду?..

Вітрець повіяв, весь його образ звіяв...

Круто йде стежечка, йде геть від мене, не обертається, не оглядається, як тота розпруга межі гробами...

З-поза зимарки підходять до мене неня, зіллям личко умивають.

«Не вся птаха. Марічко-чічко, з вирею повертає!

Не всіх стрільців Україна додому повідсилає!
Не всі перстінці поміняються!
Не всі напередовці повертаються!
Ти, донько, пережурися, та й перемінися, та й розвеселися!
У добрі бродиш, в талані ходиш, ти одначка!
Скинь геть перстінець, скинь з чола хмарку, скинь з серця
спузу, а з очей слоту!

Є тобі пара, другий легіник з красного роду!»

Захиталися дуби-явори, захиталися зелені гори.

Нічо не скину та й не покину. Хоть най зів'яну, згорю у
тузі, не розлучуся, не розминуся, не розійдуся з напередов-
цем, стрільцем відважним, ні з його слідом на полонині, на
крутих пляях, на строминах, на перехрестях, на переходах,
далеких полях...

Так як увесні летів здалека до мене на білім коні, як
кремень білий.

Сховався у смечині і будив мене, співаючи:

Виряжала-с мене мила понад тоті гори.

Розчесала-с кучерики понад чорні брови!

Кучерики розчесала-с, вни си закотили,

Бувай, любко, здоровенька, вже-м си розлучили!

А верх нього орли впали!

А як вони в село впали, то гаддя крильми збило і над се-
лом хмарою заклекотіло та й присні душі в село закликало.

А село здригається та й сонечка визирає, аби вийшло з
божого ока та й аби тоті хмари розігнало. Аби над селом небо
сійнуло. Аби на вернулися золоті дуги, ясні мечі.

Ясні мечі в стрілецьких руках, золоті дуги в стрілецьких
бровах, ярії рожі в стрілецьких ніжках, ясні зорі над голо-
вами, а присні душі аби пощезали пріч за ріками, за горами,
за синім морем...

Жду милого та й сподіваюся із Підгір'ечка, із-під сонечка,
із далекої України...

ПАРАСОЧКА

ПАРАСОЧКА

I

Там, де три плаї сходяться, хатку поклала, вапном підби-
лила, аби єї здалека видко, аби хата на газдів моргала.

Що воринка, то перелаз з усіх боків, аби газдам і легіням
легко заходити та й виходити.

На перелазях днує, красно убрана, у лист піє, співанки
співає, аж селом голос лігма стелиться. Регочеться на все
село, в долоні плеще, по литках б'ється, аж гора дροжить.

Лице, як калина, малиною крашене, брови барвінкові,
очі, гей на царинці дві керничці, коси, гей головня, чорні,
аж блищуться, отік би їх віл пооблизував.

Коралями та сороківцями дзвонить, лиш груди підойма.
Шовковою хусткою з вітром грається.

Бо легонько жие, роботи не робить, за мершю дбає, нешта
ота безчесна!

Бо копиля її хату поклало, її годує панськими грішми.
Щомісяця нові сороківці падуть з панської кишені, гей вода
з перевода.

Бо любя її вінок загрузила, стид деревцем спалився.
Тому вона не газдиня — тота Параска Саїнка, сойка тота.

Тому дівки та й газдині мірляють її згїрдним зором, обми-
нають і в селі, і в бабинці церковнім. Словом обізватися не
сміє, бо до челяді не пишеться, бо від челяді її засій.

Газдині на очі її видіти не хочуть, догану дають:

— Коби не людска праця, не парубоча охота, май стонкли
би єї тоті руки точені, тоті бесаги на грудіх, тоті росохаті
крижі.

— Не вбувала би тоті берівки в онучі крашені, постіль-
ці легонькі.

А то сорочічка чісанненька, гей біль, біла, плечіка на су-
хозолоті, киптаричок кучерявий, дзьобня через плечі, під
ніздрем васильок.

— Бола би єї взела, мерзу оту!

— Дес деді наші з газдинями собі заходили, суку кілем
з села гнали. Та й не нашим газдам пара. А нашим дес дорога
через Саїнчин плай. Агій!

— Єго на царинці спрага пече: «Скочу,— каже,— до Саїнки за збанком на воду!» А пив би-с кров з-за нігтів, таже жолобец гезде!

— Най дощ на сіножїть крапне, вже цес лишьєє сіно недокидане, вже він у Саїнки. А зимарка таки гезде!

— Йде з кіньми в полонинку на ніч, то лиш конї спутає, вже скїк до Саїнки, копила колише, дойни волоскої співає. «Вона, сарака,— каже,— сама, газди не має».

— А твоя дитина най трїсне, най плаче!

— Легїні на подри переверци йдут.

— От пометїнне.

— Проси віта, аби не пускав погань в село, аби 'д газдам клокічкові зуби не шкірила, а він плечї докупи та й насміш-куеси. «Тїлько хлопської скороми в селї!» — каже.

— А вітував би ти в очеретї!

— А єї скрізь право, і в селї, і в судї. Не вїльно бабам таку даму омражїти, суд каже.

— Ми хочемо за ню розповїсти, вона... а ключьник повх ключьми по плечїх: «Поцулуйте в руку даму та й пана сендзього, шо вас лагодют».

— Ану, позвольте слово заговорити, мете видїти, шо вона за одна...

«Заткайси, бабо, роби токму або шуруй до арешту!»

— А очима креше, ногами тупає: «Запрїт хавки, баби! Підпишїтси, ало, ловїт за пуро!»

— А до неї так файно, так м'єко говорить, попїдбородь бере, а вона все: проше, проше!

— Ого, це не наше право. Підписуємоси на тото, шо газдів наших лишит, ні вона до нас, ні ми до неї, шо вона така, ек доси була, а ми газдинї.

— Та й вже по тїм правї.

— Але свїтила би си оця война, шо тїй мерзі суд заперла.

II

Впало до села віданнячко, шо котра газдиня свого газду відознати хоче, най їде на третє село, там на долині стоїть вїсьєко і форшпани. Газдиням це два рази не казати, бо газда — то талан коло хати. Най буде п'янюга, най жїнці ребра мїсить, най тїски до лавицї в'яже,— то він однако газда, всему ред дає. Пішов газда на войну, та й пішов гаразд з хати. Адї, маржинка риче, овечки отїк плачут, кїт зажмурився, пес у днину вїє. То все за газдов банує.

Йкас тота хата отїк темнїша, отїк сумнїша, йкїс тотї свїтцї на образах отїк зболенї.

Така глушня, такий туск коло тої хати. Ні страви не доїш, ні молитвів до кінця не договориш.

Идуть газдині пишні на третє село, три втерхані коні за собою ведуть. На однім коні то страви для газдів, на другім коні то газдівське плаття, на хромім коні сам тютюн та люлька, зілля й сопівка.

- Кобих його хоть уздріла!
- Ой, то бих його обіручъ обіймила!
- Кобих его ручку ймила!
- Кобих си до него притулила!
- Перезула бих ті.
- Обхаїла бих ті.
- Аби-с не збанував на мене!
- Аби-с чув пораду від мене!
- Любчік мій любий.
- Сокіл мій красний.
- Йкий ти струджений!
- Йкий запорошений!
- Йкий ти збіджений!
- Питай, шо дома, шо село діє?
- Питай, чого-сми змарніла?
- Кажи ми: душко-зазулько.
- Ци ті ручьки не зболіли, ніжки не пов'єли?
- Господарю мій файний та чесний!

Уже другі церкви газдині минають, уже третьої гори ловлються. Уже бесіду урвали, хустки на головах поправляють, гerdани і пацьборки на грудіх порядкують. Верхів догонять, очима шукають.

- Аді, гонде долина, восько розтаборилоси. Йй-га! Єк трави та листу. Сила-силенна. Йкий там клекіт, чуєте?
- Адіт, кабатів не злічив би.
- А коней, а возів тільки!
- Адіт, рушниці шторцом у миглах.
- Ей, бре...

Варта говкає на газдині, пашпортів питає. Війтівські квитки позліплювались і позатирались газдиням у пазухах.

- Це пусті пашпорти, бо печітки не пізнашні!

Молодиці показують варті, де печатки прибиті:

— Гезде очі, ніс, брови, гезде чупер, гезде вуси, а озде смушкова шепка. А зверху писано, шо своїх газдів відознати йдемо.

Варта подобріла.

— Идіт, молодичьки на оту ватру, там, де тот стіг диму, там мужжя з вашого села.

- Дековать вам файно, летимо, не йдемо.

Веде вулиця молодиці на толоку, трохи в долоні не плеще. Уже їм дим очі їсть отік навкірки. З-поза диму, гей з-поза оденка, чують сопівку та й розгойдані співанки сільські і розпізнають голос газдів своїх.

— Сарачетка, боле, шо годні співати!

Гей діти, перекрадаються через дим, аби газдам несподіванку зробити.

Нараз зойкнули, гейби їх гадина вкусила. Аж лица кривлять, так вдивлюються, очам своїм не вірять. Гейби перед ними грім упав.

— То тут такий данець?

— Ти онь, суко, аж тут газдів наших завітрила?

— Ти гадала, шо ми вигибли?

— А то раз, гей шнирька шниріє!

— То вона борше від нас тутки?

— Вона до чужих газдів перша!

— Лайдацько, гукле, омразо, лецта!..

Отік медведиці на злодія своїх дітей, кинулися молодиці на Парасочку. Вояки відскочили від неї, гей коні з чужої отави, і терхівку розтерхували, убік дивилися та данець за-кашлювали, привітатися зі своїми газдинями відваги не мали.

Молодиці пальці закутали, всім горлом кричали і Саїнку скубли, гей курку.

— Аді, розпатрошимо ті, грузь з тебе зробимо...

Але грузі не зробили, лишень гонор з неї здоймили. Одежину і сорочину подерли на шкамутки і на ватру вергли.

— Єк ті мать народила, так через села на наду йди!

Та й тіски смикали, гей вовну з куделі, мальовані квітки і гердани ногами доптали, гейби навкруг неї танцювали.

Чужі вояки, як журавлі, рядом поставали і газдині вихвалювали, а з Саїнки реготалися, аж лускіт ішов.

— Коли-сте єї асентерували, то давайте-ста до абрихтунку,— насмішувались вояки.

Лиш старший військовий не злюбив собі тоті зойки і голосно загрожував молодицям:

— Гальт, баби, нащо дівку мальтретуете?

Молодиці старшому поклонились, уста запишнили і оправдувались:

— Це, проше ласки пана капітана, це не дівка,— це, вибачьте, лерва.

Сиділа на стільчику на квартирі капітана, лиш у зелену мантлю вбрана, і плакала, гейби дзвінком видзенькувала.

Капітан чорнобривий гладив її косиці і перебирив її люту з серця. Відкривав мантлю і дув на її синці на грудіх, як на мохнаті гусятка.

Убирав її в білий рантух, обвивав її рушниками.

Розпадався над нею, гей дедя рідний, гей братчик старший, гей любчик любий.

Трепетався, як павич коло пави.

Голубив її словами, як медівниками.

Аби личка слізьми не точила, аби ручок собі не ломила, аби свого цвіту не обпорошила.

— Парасочка пишна, дитина гречна, ягода в лісі, квітка на скелі, пташка у гаю.

— Парасочка мила, Парасочка-чічка, днинка проти сонця, веселичка в хмарах, зоря із моря.

— Парасочка барвінкова, Парасочка любка гожня.

А вона клала голову у його ручки і личком, гейби до сонця, оберталася.

Як листок, розвивалася, як ластівочка після бурі, радувалася, щебетала.

Аби пімстився, аби розлився за її нечесть, за біле тіло, за синці сині, поругу чорну, сором глибокий.

На землю припадала, ніжки йому цілувала, очима просила:

— Старшино війскова, наставнику тісарский, керманичу годний, начальнику красний, побий тоті нересниці за мене, молоду!

— Скарай тоті мідичі за мою кривду, за мої сльози!

— Вгати своєв силов у їх подуфальність, у їх богацку гордість!

— Бо я не впала їм в провину, я їм долі не забрала. Шо-сми Василя полюбила, я тому не винна. Але смучя богачька мені його відобрала. А єї рід єв гавкати на мене, єв мене осоружити. А ек ти мене вінка збавила та й селу під ноги кипула, то я тобі твою долю потолочила та й твоему родови корила. Аби село знало, шо може дівка лишена, шо зведениця уміє. А ек село на мене свистало, то я йому навкірки слівала, молоденьких газдів принаджувала. Най богацкі молодичі мене знають, най на мене банують, ек я на них банувала. Тоті юди, тоті осуди, тоті вуводи гонорні. Тоті хавки капанисті, тоті рібі каправки прижмурені!

— То мені засій від Василя, засій від його кабату, засій від його шабельки!

— То моя убера прич з мене, най гину гола із стиду!

— Най Василь видить, най харькає. Ото вам радість, ото вам душа на місци!

— А я остатна, дівка прокуратна!

— Капітане делікатний, вірле-ясновиде, скажи, що я їм винна?

— Скажи, що покладеш на їх плечі свій гарапничок дротяний!

Капітан відривав її від ніг і здіймав на руки та й клав на постелі.

Свідчився своєю нагайкою, що пімста буде білої днинки у самім селі.

І гасив світло і закривав себе темною нічкою.

V

Ранніми зорями вертали молодиці від своїх газдів, злегонька йдучи.

Росу з ліщини стрясає, білі личка умивали, сині круги під очима зтирає.

Бо нічку не спали, бо газди їх пригостили.

Шлюбні газди, та й газдині шлюбні, та й пан біг гріху не пише.

З блага говорили і речі не договорювали, лиш підсміхалися.

Одна одну відгадувала, одна одній не завидувала.

Ситні і вдоволені вертали молодиці.

Коли-тоді по слові до себе кидали, коли-тоді серед до роги ставали і припочивали та радувалися Парасчиній пригоді.

— Але-сми єї на сміх обернули, але-сми єї догараздили!

— Тепер, може, біда утре голову, може, в землю пропаде, з села потечеси!

— Та літавиця масногуба!

— Дість наробила нам шкоди, дість нам напакостила!

— Ой, вже нехарь не буде черевичками порипувати.

— Не ме запасочки підтягати!

Сонечко сходило на ліси, на гори і чирчиком їх багрило.

Пташки понад дорогу в крильця дзвеніли.

Рибка водами срібло підкидала.

Дорога вилася 'д горі, як кедрина.

Молодиці молодніли, у село входячи.

Але женуть за ними два повні вози.

На першім возі отік капітан чорнобривий, а поруч него жовнір молоденький.

На другім возі жовнірні набитісько.

Зговкали вози і заgrimіли, аби молодиці ставали, крока не ступили.

Станули газдині до чола воякам.

А вояки їх обступили, рушницями нагрозили і навмісць коней у вози запрягали.

Що газдині відпрошуються, то капітан вогню креше, нагайкою потріскує.

Вояки вже коні ведуть, а газдині вози тягнуть.

А молоденький жовнярочок бере від капітана нагайку і газдині підганяє:

— Вйо, каправки, вйо, гадечки, смага би вас втела!

А на заднім возі жовнірня цівками в газдині ціляє:

— Котра ускочит, хоть ув'яне, зараз кулю має, навіки поляже!

А воячок молоденький накликає:

— Гойса, кара! Чала, звіздохола!

Щось студене повіяло, щось під серцем закололо.

Обзираються молодиці, а їх личка полотніють:

— Таже то вона поруч з капітаном!

— Саманає, шо вона!

— Вона саміська за жовніра убрана! .....

..... Село улицями цапки ставало і зиралося то на молодичин страждунок, то на погонича молодого.

Пізнавало Парасочку на возі і здвигало плечима:

— То, мой бре, світ обмінивси: газдині вшоді, а нешта високо!

— То раз нешта, вибачте за слово! .....

КОЗАК

По знесінню дав біг красну днинку. Замикаю я шалас, беру діти наперед себе та й гайда на царинку кукурудзки підсапувати. Лиш я воринне минаю, а тут за мною хтось, гей з трембіти: «Хазяю, хазяю, а йди суда!»

Я глип назад себе, а то на моім подвір'ю вже козак на коні брикає. А брикав би тобі топір по голові! Але вертаюся. Овва! шо мені зробит? Жінка та й Анничька не дома. Птаху у піддашу, а маржинку і коні у дебрах я спрятав, лиш бербешка бринзи, та й око горівки, та й капшук тютюну в потайнику постивають. Як найде, пропало.

Але то хлоп, май-май! Шапка набакир, пушка через плечі, шабля закривлена, а на коні такого терху, як сіна на возі.

Щось він отік смішком в мене очима стріляє. Щось йому під чорним вусом білієся. Це вже добре.

— Дедю,— каже мій Василько,— я побіжу на Бистрець
'д нені та дам знати, шо у нас є кучмар.

А моя Калинка попісніла та й за Васильком шворк, і
обоє пронирли в осіці.

Нічо я дітям не кажу, бо мені встид і перед ними, і перед
козаком. А в голові собі міркую, що діти добре вгадали, шо
моїй перекажуть, бо Гафія це у мене друга жона, май при-
молода, для козака не дуже безпечна. Та й ще моя Анничька,
від першої небіжки, десь там обі перуть на Бистреці та най
знають, най сокотяться якої придибашки.

Я на подвір'є, а карий кінь мені до чола зубами.

— Ти хазяй?

— Хазяй.

— Є де у тебе коня примістити?

— Або я знаю, чи ваш кінь увійдеся в мою стайню?

— Відчиняй!

Я отворив стайню, а козак лиш глип та й каже: «Добре!..»

— Будемо товаришами,— каже та й мене по потилиці
лус!

— Дай господку спасувати та не хорувати,— кажу.

А він дає конині їсти та й до мене:

— Ти у лісі сховав хазяйку і доньку свою?

— Жінка, вибачте за слово, сама не своя та пішла з стар-
шенькою донькою трохи до своєї нені у гості.

— Кілько дітей у тебе?

— Старшенька Анничька та й тих двійко, що в осік ско-
чили.

— Ти чого такий марний та чорний?

— Та бо вижу, що і ви не біленькі.

— Я три годи війну веду, а ти біля молодої жени лежиш і
вигрівляєшся, як кіт на печі!

— Правда ваша, золотий мій пане!

— Уб'ю тебе, як собаку,— та й хап за шаблю.

Я зумівся.

— Уб'ю тебе зараз, коли будеш мене паном звати.

— Про це ми будемо жити,— кажу та й расту.

А він здійсмає з терху фляшку та й потягнув сам гаразд, а
відтак частує мене.

Я відпрошуюся, а він знов до мене: «Пий!»

Поскоромився і я, а він як не стане то колачі, то м'яса відо-
бувати, як не стане мене гостити, аж мені сором стало. Таки
так мені сором стало, що аж... Несу я дар божий до рота, але
так, як крадене, як би воно мене удавити мало. Пек йому
осина,— думаю,— чи видів хто таке, аби гість приймав газду
в його хаті, а газда аби все поховав та й аби не віддав честі?
Посяг я за раквою, поклав масло, приніс з потайника бронзи,

лиш не крою хліба, бо мій гей чорний та й не ялося йому стояти коло білого колача.

Частуємося і гостимося, як у храм на зимного Николи. Як тоті побратими, що на одній полонинці вирости.

— Як маю вас звати? — питаюся грешно.

— Петро Михайлович, — каже та й очима мене питаєся.

— Я також Петро, — відповідаю, а він зараз за покійника ледю.

— Дедя — Василь, царство їм небесне!

— Здоров будь, Петре Василевичу, — каже.

— Аби й ви здорові, Петре Михайловичу.

Гей згуста наглить мене пити, а я чую, що то не добре та й не кваплюся. Прийде жінка та й донька, а козак горівчений в хаті, це не мудро.

Він признаєся, що він також газда, має п'ятнайцять десятин землі, має жінку Химу, має тройко діточок, — але однако горівці нема що довіряти.

Най-ко буду видіти, ци буде за дітьми та жінков банувати. Бо чоловік не світець, все до чужої запаски ласий. Та я це собі погадав, а козак вже плаче. Видко, що ретельну правду каже.

— Не плач, — кажу, — добрішко моя, не плач, чій госпідь сітенький даст, що ти вернеш до своєї газдині на своє кресло та й діти подружиш.

А він добуває з терху шовкову шириньку та й дає мені на пам'ятку.

— Вижу, — каже, — шо серце маєш добре, то зноси здоров!

Штрикнув я у піддаше, ймив курку та й гострю ніж, аби гостеві на пожиток дати. А він цапнув курочку та й пустив на царинку.

— Облиши, — каже, — нехай журиться замість тебе!

А з терху добуває м'яса вуджені, гуски печені, колачі плетені та й на стіл мече.

— Прийде, — каже, — твоя хазяйка та й донька старша та муть вечеряти.

А мені гейби окропом лице обілляв, що я тоту дарівщину приймаю.

А кітка скакіц на стіл, а я єї долонев.

А він до мене: «Пусти, нехай їсть, вона тобі уночі служить».

Але сигарок на стіні став викукувати свої години, та й кітка втекла.

А він дивиться на сигарок та й питаєся мене: «Вони ходять?»

— Ходит, але не рядом, — кажу, а сам собі думаю: «Ангіль це, не чоловік, сигаркові викає!»

Та лиш я це подумав, а він зірвався, як буря. Одну рушницю собі, а другу мені через плечі та й «Ходім!» каже.

— Йду, братчику, лиш най знаю, куда!

А він мене в потилицю:

— Ти не знаєш куда?

Може, я вгадаю, а може, дурниці гадаю, але ще нічого не кажу. Бо як ти своєї постелі не маєш, а верхом їдеш та й красно харчуєш і горівку заживаєш, то тобі ще лишень хибує, най не кажу що. Але веду я його сутками та рагашами до яворівської Захарини. Вона на образ як мальована, борше на жидівку саманає та й красно убираєся. Запаски сухозолотом сиплють іскри під саму душу. Пацьорки запрошують хоть би і присліпе око, а під біленькою сорочкою мечуться груди, як два клені у ятірі. Як говорить, то барвінком стелить, як подивиться, то в п'яти скобоче. У кругленькій ручці запашна квітка, а в другій писаний гарчик на водицю із керниці в гаю. Як іде, то ліси їй низько кланяються, гори за нею обзираються. Або сяде на коника вороного у ремнях штабових та й очі селу зриває. Вона прийшла в село із злісним та й живко собі під лісом побоїк поклала. Та й таки хоть що казати, ця челядина варта свій двір мати. Хочу я козака до єї хати увести, а він сіпнув рукавом та й каже:

— У ліс йдемо!

— Ану, зайдім на часок, не буде жалю!

— У ліс йдемо!

— Та бо це мудра челядина!

— У ліс йдемо!

— Вона всячину знає!

— Ні та й ні!

Твоє «ні» не дуже мене радує, бо якби ти набувся у Захарини, тогди надопевне дав би-с спокій моїй газдині та й доньці моїй, а без Захарини ти, небоже, варівкий межи челідинами!

— Над Бистрець підемо,— каже.

Коли ти Бистрець знаєш, то, віді, ти й Захарину знаєш, думаю собі та й покидаю пугу журу.

Входимо в ліс, а він ступає, як куна, легонько.

Е! це стрілець, бачу.

Йду і я злегонька, так злегонька, що чую, як дуплами потята у мамі їсти правлють.

Вже ми на Бистреці, вже пушки в руках.

А він пливе, як хмарка, а мені каже станути.

Я стою, а то: грим — раз, грим — другий раз, а з гори гей би колода покотилася. Як би ліс прірвався і гатив просто на мене. Скоком прилітає 'д мені козак і грим — третій раз.

Я дивлюся, а то медвідь коло мене перевернувся. Гадала погань, що то я його скалічив, і біг на мене. Але козак знав, що робить.

— Врубай гілля та накрій його, а завтра возом забереш собі,— каже.

А я думаю собі: ще сеї ночі заберу.

Замаїли ми вуйка та й ідемо понад Бистрець 'д гори. А сарнюк від води штрикає. А козак йому у саму грудницю: бевх! Сарнюк підштрик та й покотився на зелену траву.

— І його накрій,— каже.

Та лиш він це каже, а заяць скакіц через воду. А козак пушкою, гейби батогом, як трісне его в чоло!

— Підойми та й біля сарнюка поклади,— каже.

— Ану, даймося на млаковинку, там заяці на квасок виходять.

Підходимо збоку, а заяці не танцюють, ні. Міркую я, як ставати, але він ліпше знає. Кладє мене до першого стрілу, а сам стає на мисливській прогалині, на заячій дорозі! Чую, як лист паде. Гепнув я у отару, а заяці йому під рушницю, а він лиш: бевх та бевх!..

Буду я мати, що збирати. Та ще звір тепла, а орел вже вгорі кружляє — назирає. Ех, як не стрілить козак вгору і дивися: орла як би рукою зосягнув. Надслухаю, а орел замовк. Я глип угору, а орел бебевх на дубину, а з дубини навперед мене.

Як ти орла зосягнув у небесах, то ти маєш бути стрілець-напередовець.

А він бере орла напротив себе і говорить, як до чоловіка:

— Було, орле, козакові не довіряти, було свою орлицю на скелі крильми накривати!

«Оце має бути своїй газдині вірний-превірний газда»,— гадаю собі.

А він заяця на плечі та й смієся:

— Цего,— каже,— понесу Захарині, а орла молодій дівчині.

І справивси до Захарини, а я кинувся сам звір збирати. Зробиласи мигла — треба вночі кованим возом два рази обертати.

Аби козакова ручка святилася, аби йому легонько ходилося, аби його ніколи головка не зболіла!

Так я йому сприяю, а ніч за очі хап. Повертаю я у ділок за кіньми та й навертаю 'д хаті. Дивлюся, а в хаті ніч, світла даст біг. Кличу я свою газдиню, кличу доньку, а хата мовчить. Я в двері, а з комори виходить моя газдиня та й мені долоню на губи. «Тихо,— шепче,— козак коло хати!» — «А де ж він?» — питаю.— «Кінь у стайні, а він, либонь, у селі». Це добре, гадаю собі, що челядь пужлива, най боїтсья. «А ви вечеряли?» — питаю.

— Ми хлиснули по лижці молока та й поховалися про всяке.

— Та де будете спати?

— У коморі під замком.

— Спить здорові, а я їду у ліс возом.

— Та тепер, коли козак коло хати?

— Він у Захарини набувається, то дома буде хиріти, лиш ви обі лягайте!

— Най від нас щезає!

«Про мене»,— собі думаю та й коні запрягаю.

— Ночью миром, Гафійко-душко!

— Гости миром, Петрику любий!

Та й гайда за стрілецькою марфою.

А пес мені на груди, не проситя, ні!

— Ходи, опришку,— кажу,— меш вуйка сокотити.

Газдині з дітьми та богом у кліті ночувати, а газді лісами ляшувати.

То направці лиш три перестріли на Бистрець, а возом їхати навкруги, то улицями, то потоком, то май-май забавніше. Заки я марфу позбирав, заки вуйка розгорнув і шкіру здоймив, то й нічка пробігла.

Світає днинка лісами, а я вертаю у село.

Лиш хочу я Захарину минути, а вона коні за зубела та й 'д мені:

— Як ночували, Петрику?

— Миром, Захаринко,— кажу.

— А відки пан біг провадить?

— З млина,— кажу.

— А дома миром?

— Миром,— кажу.

— А ви, Петрику, знаєте, що сеї ночі козаки зцурікалися долів?

— Та неволя їх знає.

— То маєте це знати!

— Тепер буду знати.

— Віді, не все мете знати!

— Таже, то, що чую!

— Гай-гай! — каже.

А мене щось текло. Зарвав я кіньми та й прилітаю 'д хаті.

— Гафіє, гив, а виходи з кліті!

— Анничько, гив, поможи дєдеві фіру розборсати!

Тихо, як у печері.

Іду я до комори, а двері не замкнені. Я всередину, а тут на лудинню спить Василько й Калинка, а газдині та й Анничьки даст біг! Ій-га! Це вже щось буде. Гадки б'ють голову,

як гаджюги. Пек йому осина, де жінка й донька попрпадали? Може, досвіта маржинку напоюють? Ей де! Може, пішли трави коровам до придою. Ой ні! Може, пішли під фігуру оченаші заговорити за того, що неприятіть уступився? Ага, уночі зострашу утекли до свахи? Ану, я зараз відознаю. Вихожу на цісарську дорогу, а війт на мості.

— Ти повдовів, саняку Петре?..

— Ага,— кажу,— десь ця пішла з доньков, віді, до мами!

— А що ми даш, що не до мами?

— Та куда ж би інде?

— Либонь їм, братчіку, на Кути доріженька, на Кути!

— Ей спасуєте, війточку!

— Ба що ми даш?

— Кажіть, війточку, а «дековать» буде.

— То аби-с знав, що твоя Гафія та й твоя Анничька поїхали долів з козаком чорним!

— Хто аби так здоров, війте?

— Аби я так здоров,— каже війт.

— А вам хто це казав?

— Мої очі мені казали: Гафія сиділа ззаду, а Анничька спереду, а козак всередині.

— Моя Гафія та й моя Анничька?

— Твоя Гафія та й твоя Анничька!

— Мньоця, і сина, і духа світого!

— Хоть і ще раз хрестися!..

Ну, міркуйте собі, добрі люди, що то є: К о з а к!..

ІНВАЛІДКА

П'ятого року по шлюбі молода інвалідка Петриха стала юшитися, як львиця. Покмітили то дівки та й молодіці в селі і ще дужче її підпалювали.

— Геї, любко пишна, солоденька, на кого ти робиш, свої білі пушки випридаєш? Де ти свою молодість кладеш, куда свій цвіт губиш?

Дійшло до того, що з Петрового груня кожного вечора було чути голосну сварку. Її голос дзвенів верхами, як голос криці. Здавалося, що той голос шукав великої згуби, а не могучи її віднайти, бив собою о скали верхів і вибігав у село на скаргу.

Ні вдень, ні вночі нема припочивку, бо дорадниці-молодці тоту ватру ще дужче роздувають.

А в зелений понеділок станула Петриха на терміть у громадським суді.

Стояла перед громадою, як молода смерічка перед старим дубовим лісом.

Стрункі її, гей з кедрини тесані, ніжки під білою сорочкою дрижали, а широкі бедра з-під запасок кидалися, гей живі сарнята.

Ясне волосся, як папороть з-під моху, виривалося з-під цвітистої хустки і закривало тоті молоденькі морщкі, що бігали на молоденькому чолі над чорними очима, як мурашочки на біленькому розпаленому камені. З вікон досягало її світло раннього сонця і позолочувало її личко кругле, гей ясна рожа, і її круглі ручки під синьо-червоними плечиками, і її живі груди, що металіся у пазусі за кождим її словом, як дикі голуби спіймані.

Як говорила, то хиталася в сонячнім сяеві, гей золота хмарка від вітру:

— Дес верствачьки мої колишут вже по третій дитині, а я водно коло того каліки дівую!

— Таж я не з глини, та й не з кременя. А ніби й глина не родит, а кремень не поростає зеленим мохом? Але як ти вернув з війни каліков та й ніг у тебе даст біг, то не посилай людей до дівки. А як ти прем забаг ожентися, то признайся хоть через людей, хоть перед попом, шо як тобі ноги рубали, то тебе, вибачте, так шкрабнули, шо ти вже дедем не будеш, хоть би-с тріс! А він мені свої лази показує та й шкіритси, як парубок до дівки!

— Мой, таже, аді, сказав бих: ти сяка-така дівко чи гукле, аби-с знала, шо тобі світ зав'язую, бо мене дохторі, вибачте, збавили, то я тобі це нарозумне кажу!

— А він, шіную вас всіх ірщених, хап мене за сорочку, хап за приділок.

— А я дурна собі гадаю: хоть він інваліда, то зато діти, як колісе, розкотютьси горами та полонинами.

— Не смійтеся, судці та й газди файні, бо я свій встид вже загубила з тим клевцуном брехливим.

Радні сміялися стонка півусміхом і на Петришину увагу закривали собі лиця долонями та чинилися, шо їм та скарга не в голові, а вїт підкрутив вуси й погладив бачки та й вирішив:

— Пуста твоя скарга, молодице, ми вас не вінчали та й не біруємо розлучити, але ти за тото діло, любко, не журиси: ти молода, та й дужя, та й, казати, таки файна, а село велике!

Петриха спалала грудьми та й очима. Вся полумінь з неї вибухла, і вона закрутилася, як перестрілена птаха. Але мо-

лодість її силу живо направила, і вона стала судцям наживу вати ручками:

— Коли ви так судите, то аби-сте були зобашні, як копилюки відтак того каліцуна в бердо скинут та й село зосоружут.

Судці здвигали плечима:

— Петришко-любко, село велике!..

Луснула дверми і вийшла, гей би летіла на крилах жіночої пімсти...

Ще того самого дня танцювала в коршмі з легінями і сама собі приспівувала:

А кози по залозах, вівці долинками,
Сором дівці на горівці межі парубками.

Та й горівкою легінів частувала та й скрипників сріблом сріблила. А надвечір додому вертала. Але не йшла своєю волею, лиш легіням на шиї повисла і виспівувала:

Болить мене головонька та межі плечима,
Треба мені дохторика з чорними очима.
Та не того дохторика, що він дохторує,
Але того дохторика, що файно цулує.

Плескала в долоні і підоймала запаску, начеб ріку брела, і п'яним голосом викрикувала:

— Мой, хло', каже вїт, село велике!

Її голос летів, гей крилатий ніж, через село і сідав на верху на хаті, з якої виглядав її із лавиці не то півчоловік, не то півгазда, не то півстовпчик із восковим лицем та шкляними очима: інвалід Петро.

ЗА МАЧУХУ МОЛОДЕНЬКУ...

I

Млаво іде Іван Мотрюк до шлюбу, так млаво, гейби потич.

Весільні його гості більше говорять, як співають весільної. Одні кажуть, що сего старого князя шпотає його довгий вік, а другі показують на пальцях, який він був перед війною простий, як дуб, а як сильно тепер війна скривила і його круглу твар, і його високі, мисливські ноги. Ще доки не впала у село чутка, що його Штефана убила куля, доти він бодай перед людьми напростовувався, а відтоді став подаватися та й геть-геть поникати.

Бо Стефан то одинак у нього, то права рука, то дедева одна надія. Але однако ще дід дужий, що тото витримав, а баба ні. Рано вчула, а вобіда законилася, а з сонечком пішла на тот світ до сина у гості. А дід каже: «Аби-сте свідомі, люди, шо впаду в лежу та й черваки будут мене точити».

А з неділі каже: «Я вмерлих, братчики, не підведу, хоть най руо як ніч, так день».

А по говінню від челяді обмахується, гей від мух.

А челядь каже: «Ви, бадічку, межи нами, як тот кукуруз, шо запряв повісом межи червоними фасульками».

А відтак від кукуруза до сивого сокола, а від фасольки до зазульки, та й ще село не наговорилося, не насудилося, а дід вже на заповіді несе.

А селу кривда: «А ми того старигана в його душу,— борше ялоси ему таку доньку мати, ніж молодій Єленці світ в'язати!»

Старости погані слова направляють: «Таки Мотрюкова хата була Єлені в зорях писана, хоть за Стефаном, хоть за його дедем».

А Єленин дедя собі думає: «Най талан не розходиться, бо йому не довгі гони, а Єленка весь маєток присяде!»

Та бо ж і Мотрюк таку думку напереді має: «Не судив біг Стефанові, то судив біг мені увесь Мочернаків маєток почерез оту одиначку!»

Князь убраний, гей на великдень, підпирається паличкою та й понурих набрескле лице в долину, отік би села встидався.

Газдині зізрили на другім групі дідову княгиню з дружками у золоті та й стали співати про тоту дівчиноньку, що йшла доріжечкою, обсаженою виноградом, і заснула, а за нею ішли і рідний дедя, і рідна мати, і рідні браття, але ніхто не важився вломити винограду і єї збудити, лиш один її милий вломив китицю винограду і збудив її зі сну.

Мотрюк приступив під гору, щоб віддохатися, і посміхнувся до газдинь: «Не багато я наломлю того винограду!»

Газдині перечили і віщували дідові ще стільки винограду, що гаджючок в осіці, а газди підкліпували против себе і махали руками так, гей на тую лунчину, що змервіла на мерву.

А на против них із-за зеленої смеречини на кремінному плаєві вийшла, гей зоря білявиночка, Єленка, струнка та висока, у святочних запасах та мережаній цурканці, на білім личку засмучена, голубими вічьми розжалена.

Скрипки зойкнули, газдині вівкнули, а газди метали князеві під ноги свій голос, гей сплетений барвінок.

З-помежи дружок поклонилася молода княгиня своєму князеві, до шлюбу ідучи...

II

Наприкінці весілля, коли гості стали з Мотрюкового двору розходитися, а скрипки та співи притихати, Єленка сховалася в колешні і тут доночувала нічку. Коли рано наймити дали дідові до постелі знати, що молода вуйна в ясліх коло маржини, дід, втішний, вийшов до вуйни: «Видко, що ти, небого, господарська дитина, що талану меш сокотити, коли ти першої ночі до маржинки прилипла!»

Єленка обмотала личко білим рантухом і не відзивалася на дідову хвальбу.

— Але ти вже мені жінка вінчена, та й тобі в ясліх не почувати.

Наймити бадьорили молоду газдиню: «Йдіт, вуйночко, до газди свого в хату, а ми маргу обкутаємо, ми про то слуги».

Дід погладив студеними пальцями Єленку по головці, а наймити підводили її попід руки з колешні до хати.

Газда наказав наймитам коні у крашений віз запрягати та й ще два осідлані коні до воза присилити.

— А ти, Єленко-душко, не затинайся та й не норовися, бо ти тепер газдиня понад усе село. Грядки повні, скрині ковані, кліть порожнього клинка не має, миски в полицях не містяться, кафлева піч всякої страви знає, лиш жити, лиш газдувати.

Дід поклав руку на Єленине плече і безпечився.

Єленка відвернулася і сперлася коло полиці та й личко жменями закрила.

Чогось дідова рука її давить, гей гралі, чогось дідові слова її морозом потинають. Чогось її банно робиться, але її думки ще з весільного деревця не позлітали, ще на своє місце не повертали. За ким її банно? Таже за ненею та й дедом, ще й як банно! Але вона відознала гадками і дедю, і ненею, а бана з серця не відступає. Та не тота тото бана, що дедю та й ненею голубить, але тота тото бана, що за милим тужить. Най би Штефан до неї так заговорив, най би ручку поклав поза шию! Най би так вони обоє вінки з голов поскидали!..

— Не бануй, Єленко, ні за своїм домом, ні за своїм родом, бо ти в гаразди прийшла, на талані сидиш!

— А най я допрошуся тебе, аби ти до мене слово заговорила, аби ти мене за газду мала!

Дід вибирав з грядок найкращу одежину, запаски найчерленіші, хустки шовкові, чобітки жовтенькі та й коралі з талярами золотими та й перстінці золотенькі.

— Уберу ті, як паву, як голубку пишну, як леваду в маю. Посаджу тебе на кованім возі поруч себе, як свою весну, як

свою буйність, як свою пам'ятку. Та й поїдемо через село до деді й до нені з колачами.

Вийшов у кліть, аби не полошити дівочої соромливості присними очима.

Не похочувала Єленка, а відтак таки поглянула. Коли до шлюбу допустила, то не гія дідові противитися, не гія дідовим словом помітати. Але бо ж і ті запаски за очі ловлять, ті хустки міняться, гей цвіт напротин сонця! Що уберя пишна, що чобітки мудрі, що плечики, як дуги, що коралі палають, що гердани моргають!

Вергла з себе білу одіж і заціпила на заціпку двері. Узріла в стіні кругле дзеркальце і спробувала коралі.

Запалала, як тоті дукати на шиї, і на млі ока скинула з себе запаски та й сорочку і перебиралася поквапно.

Дід слідив за нею з кліті через потайну шибку під грядками і не зводив з неї ока.

Таке молоденьке, як то гусятко, що мохом поростає. Ще груди наверх добре не повибігали, ще клуби на боки не розкололися. Ще біляві косиці заплітків не замагають. Ще отік і пахи без моху!

«Мой, стареку порохनावий, як же ж тобі до такої ярочки дотулитися?»

У неї ще лишень цвіт зав'езуєси, а в тобі старість хрупає!

Єї личко то пупіночок під мохом дрібненьким, а твої хавки, гей пень стрепіхатий.

Єї ручки то білі крильця голубки.

Єї ніжки то дві рибці срібнолускі.

Се на молоці піна, на сонці лелія!

А ти мершя проти цвіту!

Коби Штефан не покійник, то було би кому на цю піну дути, цю лелію леліяти!»

Єленка перебралася і у вікна поглянула:

«Коби мене тепер мій Штефан видів, гай-гай!

— Ото раз файну Штефаниху маю, — сказав би наретельно.

Або вхопив би на руки та й колисав би, ек малу дитину.

Або до серця притулив би.

Або танцював би, мене обертаючи.

Або на долоні носив би.

Або... ей, де ж я годна тото відгадати, як мій Штефан мене по шлюбі гостив би?..»

Наймити приспособили фіру так, аби газда з газдинею сиділи насередині, як на подушках м'ягоньких.

Дід обіздрів віз і коні та й крикнув на наймитів, аби з комори колачі повиносили.

Наймити повні бесаги колачів на возі примістили, а дід поправив собі шовкову хусточку на шиї і відчинив хатні двері та й на порозі радувався і проповідав: «Ой шо ж бо це за молодичка, шо за горличка? Я цю горличку піймаю та й у пазуху сховаю. Але ше заки шо буде, поїдемо, Єленко, до деді, до нені подякувати за весілочко, за годованечко, за вихованечко із маленької лялечки до білявенької ярочки, а від ярочки до молодички».

Єленка вийшла за дідом, а наймити усадовили їх на красивих ліжниках серед воза, як лебедів на високому гнізді. Віз полетів дорогою через село, а дід обіймив Єленку попід пахи, отік аби не впала з ліжників, та й аби село виділо, шо газда молоду газдиню шанує і обедує, та й аби ніхто другий не оббирався її за приятеля та й йому життя не пересобачував.

Березинами та толоками овечки ставали і дивилися на багацький віз, на багацьку пару, на багацькі коні.

Дівчата лишали маржину і бігли ід дорозі та й, накивуючи пальчиками, покривлювалися дідові й співали:

А хотів-єс, старий діду, любити Єлену,
Було собі посадити в городочьку лєну.

Вівчарики штрикали через купиння і співали проти гордовитої Єленки:

Чорж тебе сотали би з твоєв одиницев,
Не городи перелази яловов драницев.
А я скочу, перескочу, та й не докинуси,
На багацьку одиницу та й не подивлюси.

Гримнули кіньми під Мочернаковими стіньми. Вийшли дедя та й неня від доньки та й від зятя колачі відобрати, молоденьку молодичку пообзирати, зятя похвалити.

Фуркнула з воза Єленка і дзоркнула чобітками на грегитному подвір'ю та й, не зволяючи себе оглядати, побігла в хату.

Мотрюк передавав колачі і дякував грешними словами дєдєві та й нені за подругу годну, за красу із роду, за невидану вроду, за біляве личко і медіну нічку.

В хаті столи вгинаються.

Мочернаків рід не міститься в хаті. Танцює коло Мотрюка та заговорює його облесними словами, але ніхто не вакається йому тикати, як сватам звичай. Мочернаки, звертаючись до нього, кличуть його хоть: бадічку Йване, хоть: зятю наш дорогенький!

Посадили його під образи перед повними мисками та й просили харчувати красними словами.

Але Мотрюк не докинувся ні м'ясів, ні начинок, ні масних борщів, бо знав свій порядок і ждав на Єленку.

Мочернаки відгадали його волю й увели в хату Єленку та посадили її за стіл ліворуч коло газди свого.

Єленка зумівалася, чого її межі гістьми сідати, коли вона у себе дома.

— Бо бадічка Іван без тебе ложки не підоймуть,— казали газди.

— Бо любість у парі ходит, у парі пропочиває та й у парі харчує,— казали газдині.

Єленка, опинившись коло свого газди, розбезпечилася серед великого свого роду і, забуваючи на всі ненині науки, промовила перший раз до газди свого: «Харчуйте, дедику, як дома!»

Гості видивилися, а Мочерначка поправляла доньку:

— Лиши дедика, молодице, ти тепер пантруй газду свого, а твого дедика я сама собі упрошу, бо я йому газдиня.

Але Єленка не подавалася:

— Ви, нене, гадаєте, що я нашого дедю прошу, а я прошу Штефанового дедю, ану, харчуйте, дедю, як дома!

Гості вмішалися:

— Бадічка Іван, молодичко, це тобі газда приходит, не дедя, коби здорові були!

Мочерначка упевнювала гостей, що її донька за своїм дедем пропадає та й тому кличе дедем бадічку Івана, бо і за ним пропадає.

Мочернак нахмурився під сивим волосом і посміхнувся та й лагодив доньчину ошибку.

— Не перечте, любі гості, челідині, бо вона найборше знає, хто буде дедем!

— Таки так, газдиня має зараз знати, чи єї газда буде дедем,— потвердили гості.

Мотрюк чув, що очі всіх гостей на його тварі шукають стиду, як бджілки цвіту, але знав, що його червонаве лице більше не почервоніє, і, сягаючи за начинкою, розповідав, як жінка злісного по весіллю кликала свого мужа татком та й добре вгадала, бо за півроку справляв хрестини.

Челядь дивувалася злісній, а газди її хвалили.

Єленка скористала з того, що весь стіл зайнявся злісною, схилилася і низом попід стіл висовгалася, як ласичка, та й вибігла з хати.

Мочернаки сердилися, але всередині, а до гостей говорили:

— Отік забагла чогось наша молодичка та й скочила у комору.

Газдині притакували сему здогадові й шепотом собі дошіптували, що Єленка дуже бліда, а під очима сині круги має.

То порушило присадкуватого та плечистого і на грудях щетиною порослого Леся, з роду Мочернаків, якого в селі звали з діда-прадіда Полонинським через то, що жив у верхах під полониною, а може, через то, що на полонинах пускав кров маржині, а поза очі звали Смажбиком, мабуть, через то, що також з діда-прадіда смажив ліки із зілля та смоли і воску і дуже помагав маржині, а може, й через то, що в будень ходив у чорній сорочці, пересмаженій у маслі і на сонці. Полонинами привик він просто і голосно говорити та й головою так потрясати, що весь сивий волос закривав йому чоло й очі. Він зацікавився дуже, чи Мотрюк від нього старший, чи молодший та й чому ще не посивів.

Мотрюк обминув те запитання усмішкою та й увагою, що най би вороги їх старілися та й сивіли, а вони ще мають час.

Газдині поясняли, що бадічка Іван, коби здорові, є білявнські з роду та й тому не посивіють, а Лесь Полонинський не сходив з дива.

— Мой, бре, білаку, таже ти верствак мені! Та я сивий, як голубець, а ти темнієш у волос, лиш очі сиві!

— Не були ми собі на хрестинах,— боронився Мотрюк,— та й не гія нам собі рочки рахувати, от наперед би більше!

Лесь Полонинський вирахував всі свої дружені доньки і сини та й дорахувався, що Єленка є верствачкою його внучки від найстаршої доньки. Лускав пальцями, наче обертав веретено, і дивувався такому нерівному одруженню.

— Братчіку Іванічку, таже вона тобі могла би бути за внуку, таже ти стара ломага проти такої чічки!

Гості виправдували Івана, що він повдовів, а талан не обійдеться без газдині, як вулій бджіл без матки.

Іван дякував гостям своїми сивими очима, а від Леся обгонився, як від вразливого овада.

— Шо чотири оці, то не двоє, шо дві голови, то не одна, шо чотири руці, то не дві,— може, не так, братчіку Ле'?

Лесь бив кулаком у свою сиву щетину на грудях і закликався, що кождий богач ожениється і з сліпою та й з глухою, лише коби за нею загорнув маетки.

— А наша Єленка то у нас сама найбільший маєток,— обізвалися Мочернаки, щоби перетяти бесіду про маетки.

Лесь зареготався, а відтак витягнув з-за ременя жировану фляору, напоїв її пугарем вина і заграв весільної.

Деякі гості, які знали, що на колачинах не буде скрипки, і позабирали з собою сопілки, стали за Лесем сопілками дзвонити, і в хату відразу увійшла охота, а за нею появилася Єленка. Одним скоком газди станули навперед молодиць

та й вся хата відразу розтанцювалася. Навкірки Іванові взяв Лесь Єленку в танець і приспівував, покліпуючи на Івана:

Ой біда мні, хло', побила, ой біда мні шкребче,
Ой молоде жінче маю,— з парубками шепче.

А газдині то підхопили та й собі стали Іванові співати:

Гаю, каже, гаю, файну жінку маю,
Через тоту парубію в скриню замикаю.
А вна пішла, молоденька, у гай по телета,
Один стрілив з дубельтівки, другий з пістолета.

III

З полудня став рід розходитися, а Іван запросив Мочернака, аби сїдав на його коня та й аби об'їхав з ним усю землю, яку помінив Єлені у віні.

Мочернак вимовлявся золотником, але Іван через те натискав ще дужче.

Посїдали на сїдлані Мотрюкові коні і трапом побігли на лази та луки, як два купці-хитрівці.

Мочернак приоставав ззаду і пускав зятя навперед себе, шоби видіти, чи ще держиться у сідлі та й у стременах.

«Хороба його може зміркувати: волосся, як повісмо, лице, як тот малай, шо загнітився, а на коні сидить, як має бути, хоть вино пив до кожного гостя. Коби ще не попацита таке, як Лесь Срібнарюк, шо віддав доньку за богача-діда, а дід поховав і його, і доньку та й тепер сидить на маєтках та й у подушках румигає! Але Срібнарюк з'ївся бутинами, а Срібнарюкова донька впала із стога,— то нема що їх тут класти. Єленка уважлива, а Мочернаки силку не пропили. Правда, шо Мотрюк виріс на бануші, та на скоромі, та на м'ясах та приправах, але, як якийсь сказав: і тобі не було хиби, й у тебе дома не бідома. Ей, про мене, най жие ше й десять годів, я не жду його смерті, надопевне, шо ні! Най Єленка тіла та й розуму набирає, най у талані розглянеся, най Штефана забуде. А як непричком станєся божа воля та й Мотрюк замкнет очі, то най село каже, шо собі хоче, а таки продам його хати та й усі побої та й заберу доньку 'д собі, бо то у мене одиначка, то мій живний корінь. Тогди Мокренчуків флетєв мене цмок в одну руку, цмок в другу руку. А я йому скажу: «Мой, хло', маєш щастє, це тобі госпідь нагилив Єленку, а мені зятя. Та ще я у тих таланах добре не розмістився, а баба з поду здіймає колиску. Дїду, гив, ану-ста! Ба чога ж? Онук, як сернюк! Ійга, нівроку, нівроку! Ба яке ім'я дати? А яке ж, як не дідове?..»

Підглядає Мотрюк жіночого дедю, чи бірує ще верхом їхати та чи від золотника не ув'яває.

«Цей сивак гадав, що я йому голу дівку укрию, та й, віді, тому не похочував віно віддавати. Йди, покажи дільниці, покажи вориння, обведи межами, аби мій косар знав, як ручку брати, аби мій ботей знав, куди овечки пускати.

Твій золотник мене не поведе твоїми лазами! А най ти ляжеш у деревище, та й що я варт? Сусіди дільниці попере-сувають, межі попереіначують, а ти, Мотрюку, ані слова. Ти тут отік приймак, чужий-чужениця! Ой, так не буде. Як не мій Штефан, то я тут газда, я побережник на Мочернакових лазах. Йдуть люди з далеких сіл, йдуть полениці, йдуть підгіряни і женуть марги в полонини та й питають бовгарів, чи вільно станути на попас на тих зелених луках, у тих темних затінках та холодах, а бовгарі не зволяють, бо то Мотрюкова земля.

«Ба чи цього богатиря Івана?» — питають сторонські люди.

«Єго самого», — відповідають бовгарі.

«А цес дукач відки тут розлягся?»

«Повдовів і засватав Мочернакову одиницу та й увес маєток посів!»

«А Мочернак виступив із свого талану?»

«У рік по весілю умер покійник!»

«А богач кому гадає лишити такі маєтки?»

«Є кому, брачіки, бо молода газдиня вчинила йому такого хлопця, гей гусака біленького».

Люди дивуються богачевому щастю і зострахи минають богацькі лази та попасають на пісній громадській толоці, на купинах голого моху. Десь з лісів грає конем газда та й, їдучи толокою, здоровкає людей сторонських, а вони здійсмають кресані і напошепки вихваляють його, що такий великий богач на всі гори, а такий грешний та чемний...

Потопаючи у своїх мріях, оба богачі лиш коли-тогда кидали до себе по слові і дальше снували собі свою долю такою ясною основою, як сонечко вліті обсновує гори і долини, лєвади і полонини.

А над їх головами кружляли, як китиці цвіту, жовтокрилі метелики і гралися у вечірнім сонці, як богацькі думки лєгонькі.

Черевата гора станула перед їздцями і з-помежи лісів, як молодиця свої груди, відкрила свою зелену обіч, пережолоблену срібним потоком.

Коні приклякли передніми ногами до потоку і пили воду.

- Це Єлена полонинка Погар, бадічку Йва'!
- Полонинка аби світилася, а ви, дедику, аби-сте прожили!
- То сам молодший горішок mezi братчиками, бадічку Йва'!
- Аби-сте діждали ще внуків вінувати, годний та любий господарю, дедю наш добрий!

Тоді, коли дедя Мочернак опроваджував зятя лазами і передавав йому дончине віно, неня в хаті учила доньку супружних обичаїв.

— Ти не питай, шо він Штефанів дедя, але шо його маеткам нема міри!

— Або ж я бідна бідолашка?

— Але чи є другий такий, аби був нам рівня?

— Таки шо син, то не дедя!

— А може, дедя ліпший, як син!

— Ба чому, нене?

— Бо дедик буде тебе у красну уберю убирати, буженичкою та й колачами годувати, твої ручки, та й твою силку, та й твої ніжки шанувати. Буде тебе на руках носити, буде ті в колисочці колисати.

— Або ж я калічка?

— Хоть ти не калічка, але ти богацка одиначка, тобі не гарувати, не крївати з молодюками.

— То я лишуся дома з нашим дедом, а ви, нене, йдїть навмість мене колисатися до Штефанового деді.

— Заткайся, донько, аби я цього більше не чула. То я чи ти йому жінка вінчена? То я чи ти йому в церкві присягала? То хто тебе навчив так до нені говорити? Фе... устидайся, ти вже не дівка, ти молодиця!

Єленка в личко черленіла.

— Спам'ятайся, донько, та й слухай нені, не будь самовільна. Не тікай від свого газди нічма, не валяйся колешнями, лиш ночуй з газдов на постелі, як газдиня, як слюбна жінка!

Єлена закрила личко білими ручками.

— А як газда не при охоті, то ти його злегонька, гей стельцем сіна, заскобоч хоть у нозі, хоть під пахою та й личком 'д нему обернися. То най вся хата трясеся, то ти лишень свого газду кличеш: любчіку Йванку!

Єленка хитала головою і перечила нені.

— Не переч, не кори мені, донько, бо збудешся нені. Нам треба онука, а твоєму газді сина. Ти не гадай собі, шо то марне діло. То два талани великі, а хто їх присяде?..

І ще поучувала няня доньку, як має чорногірську підойму варити і газді до вина досипати, щоби був веселіший та й пугерніший та й до газдині прудкіший...

IV

Таки діправди веселіший вертав вечером Мотрюк повним носом з Єленкою до свого двору. Метався на ліжниках і тупотів ногами. Поза шию тримаючи свою газдиню, розповідав він їй про свою колишню парубоцьку силу так голосно, що гомін біг лісами, а притискаючи молодицю до грудей, виспівував над її головою:

Заплакала дівчинонька в перший понедівчик,
Як здіймала з головочки хрещатий барвінчик.
Заплакала дівчинонька раненько в вівторок,
Як стало їй у головці я гадочок сорок.
Заплакала дівчинонька раненько в середу,
Як вдарила лиха доля і в личько спереду.
Заплакала дівчинонька раненько у четвер,
Бо що ж буду та й робити, бідненька, я тепер?
Заплакала дівчинонька раненько в п'ятницю,
Не можу я викликати із корчми п'яницю.
Заплакала дівчинонька раненько в суботу,
Не можу я викликати біду на роботу.
Заплакала дівчинонька раненько в неділю,
Ой уже я, моя мамко, з бідов нич не вдю!

Питався Єленки, чи хотіла б такого чоловіка мати, як тотя дівчинонька у співанці, а коли Єленка не відповідала, він хвалив її за соромливість і приближував її головку до своєї вином загрітої тварі. Забував на то, що давніше був у селі вїтом і привик був поважно говорити та кожде слово неначе нечаткою відтискати. Натомість пригадав собі тоту співанку, яку колись виспівував лісами, вертаючи з своєю першою газдинею з міста додому, і за яку покійничка його обіймала і голубила та нашіптувала, що з такою, як він, бідою нічого не вдіє. Плескав Єленку по круглому плечу і питав крізь сміх, що вона з ним подіє? Його голос ірзав верхами і долинами, та біг лісами у село, та давав знати, що старий вїт при молодій газдині охотою палає.

— Ти моя бідашечко, ти моя горличько, ти моя ярочько біла! Задушу ті, моя пташечко, роздавлю ті, моя малиночко, вип'ю тебе, моя керничко у білім камені!

Ліси дивувалися старому голосові, а село підбігало під дорогу і покривлювалося.

Єленка не противилася газдівській охоті, бо няня її вже наперед упевнила, що бадіка сам буде підсипатися і її примилуватися. Не відзивалася ані словом і не примилувалася бадіці, бо не могла себе переломити і ненину раду сповнити.

Вечірній запашний вітрець хапав бадіків подих з її білого личка і відкидав у темні яри, а вечірне небо дивилося на ню всіма дівочими очима і разом з нею сміялося з бадікових обіймів та й любистків.

А срібна роса сідала на Єлениних бровах і ще дужче лоскотала бадікову охоту.

А я тебе, пишна любко, люблю та й цулую,
Чому ми си не зуритиш, сам ти си дивую.

Єленка чула, що робиться важною челядиною, коло якої бадіка колінкує і з розуму сходить, чула, що її дівочий барвінок облітає з її плетеної коси і паде бадіці під ноги, прочувала, що бадікова охота поломить її дівочу твердість, однак про все те упередила її неня, і вона, погодившись з тою неминучістю, що після весілля має над нею зв'язь буря і перемінити її на молодицю, піддавалася мовчки вибухові бадікової охоти.

«Коби не неня та коби не село, то ж я тобі, бадічку, лишила б запасочку в руках та й штрикла би лісами і темними бердами та й не ймив би-с мене більше!

Коби не дедева жура, коби не ті талани смучі!

Та коби Штефанові очі не погасли від кулі!»

Люди збиралися коло Мотрюкової брами, аби побачити його веселість коло молодиці. А коли він не зачув здоровкання і не заздів людей, але, співаючи над Єленкою, заїхав до свого двору, люди з докором вгадували: «Аді, йкий старий, а зараз розідре на ній ту рантухову сорочку...»

V

Тої ночі над Мотрюковим двором падали зорі.

Ліси заперли в собі дух і надслухали.

Сади у вікна зазирали.

Води, як лебеді, тихонько довмируги двору линули.

Камінні гори свої книги розтворили, чись життя записали...

А як сонечко нічку розігнало, ліси зашуміли, сади защебетали, води заіграли, гори почервоніли, то до Мотрюкового двору сорокаті сороки гостя привели.

Березина перед брамою задрожала.

— Ба чи дома газди?

Наймита не пускають, бо газда з газдинею нічку собі приточили.

А гість, легінь молоденький, очима палає.

Наймита пісніють, голови вдолину схиляють.

А гість двері виважує, зубами скрегоче.
Паймити легіня пізнають та й за газду потерпають.
Хата упріває.
Легінь до постелі ручки підоймає:
— Чи то ви, дедю, чи мій воріг темний?
— Ій-га, ти жиєш, Штефа'?!..

Бадікові очі поховалися на саме дно перед гнівом сина.
З-під ліжників фуркнула біла челядина.
Хата застогнала.
А гість з-під кабата збрую добуває і бадікові до грудей
црикладає:
Грим раз, грим еще раз, грим по третьому разі:
— За обручку золотеньку!
— За нічку солоденьку!
— За мачуху молоденьку!

ЗАРІКАЙСЯ МІД-ГОРІВКУ ПИТИ!..

Так голосила на похороні свого газди, що селу серце
тріскало.

І приповідала, і заводила, і заклиналася. Не то що плакала,
а розливом розливалася, як біла мрака травами.

Опадала і поникала, як скошена квітка, сльозами життя
своє скапувала.

Билася в груди і божилася, що до схід сонця піде за ним
до гробу, свою душу з його душею спарує.

Зарікалася жити, зарікалася веселити, зарікалася другого
любити.

На деревище падала, з жалю умирала. Старі газдині
такому жалеві не могли надивуватися, не могли найти міри.

— Що-сь ми газдів наховалися, але такої великої любви
видом не видали!

— Отік еї цей світ зуритивси, отік еї душа з его душев
споєна, отік тога любість вічна.

— Таке молоде, гей весна яра, а таке жалісливе, таке
переболене та перебановане! Дес у тій днинці, гей тінь,
пропадає, з цвинтаря вертаючи.

— Аді, вже ті так, як нема, Калинко-душко, газдине
вірна!

— Але ек ти його відвела до гробу, то най він з богом
спочиває, а ти, небого, туском не коротай собі життя.

— Ой лишіт мене, вуйночки та вуєчки годні, най би
и свого Петра подогонила.

— Ей, не гніви, молодице, бога, коли тобі смерть ще
не писана.

— Ой, не буду я, газдики, без него жити, не буду цим світом трабувати.

— Ей, молода молодице, не трійся та й не топися, бо тобі треба жити та й розживатися.

— Пішло моє життє у могилу, газдині срібненькі!

— Пуста твоя робота, Калино, покинь тоту гадку та й життєм не помітуй, бо буде тобі його треба, аді, Йван, коби здоров...

— Ей, лишіт гет, вуйночки добрі, най я йду зі світа, най не заважаю.

— То не наша сила, не наш провід, та й ми цего не зіпремо, а воно так саманає, що Йван най би був...

— Хоть най мене грім уб'є, хоть най мене бола утне, хоть най мене викришит до пня, хоть най мене тут смерть найде, то я вам кажу та й на чім світ стоїт закликаюси, шо за ніким не багаю і з ніким я жити не буду.

— Най тот заклін йде на сигли та в шкрепїття, та на скали, та на усі штири вітри, а ти, молоденька удовице, не зарікайся...

Калина билася в груди і ще раз заклиналася і зарікалася.

— Коби-сь була хоть дітна, то най би-с ждала рік-два, але ти ще й раз сама не собов не була!

Калина хрестилася і третій раз тяжко заклиналася та й зарікалася.

Її сині очі позападалися, її біле личко потемніло, а понад брови хмари назлягали раз коло разу.

Така тото велика любість була...

А при обіді за покійника Йван понакроював хлібів, приніс води, поналивав гладуни, понакривав джергами ослони, на вікні свічки позасвічував. Такі, як мід, солодкі слова в хаті порозсипував. Петрову стрільбу показував, його приятельство високо підоймав.

Гості харчували за Петрову душу та й Петрову пам'ять славили.

Хата була повна Петра, хоть лишень свічка горіла на тім місці, де він лежав.

Калина топилася з жалю і роздавала гостям поливані гладуни та й книші за Петрову душу — а Йвана обминула.

Газдині ворожили, шо то добрий знак, а газди їм при-такували і додавали, шо Йван своє простибі сам собі возьме.

— Такому побратимові падеся покійника рушниця,— набілювали газдині.

— Та й порошниця,— докинула Калина.

— Та й, відів, і молодиця,— довершили газди.

Калина горіла, як царівник над рікою. Та й лиш опустила миски з начинкою та й горілиць на землю впала.

Що прибагали, що примовляли, що відтирали, все не помагало, удовиця як завмерла.

Отік її Петро з того світа викривив її черлені губки, аби нікого не чарували, та й перевернув її голубі очі, аби на нікого не моргали, та й її личко заморозив, аби нікого вогнем не потинало.

Таке воно молоденьке, а таке, гей гусятко, повним возом переїхане!

— Ця, любки пишні, вже своєї бани не вибанує та й своєї любви ріками не затопит!

— Вічна удовиця...

Але на Юра пукла над ріками лоза, а лісами закувала зазуля.

А Калина пасе маржину на полонинці.

Та одна красуня дуже вритна і як покмітить своїми великими очима, що газдиня ширинку вишиває, то зараз пронирає в ліщині і дубиною та крушинами крадьки перехоплюється на Іванову царинку, на молоду та зелену конюшинку.

А Іван гладить красуню та й приповідає:

— А де ж твій газда, ти краса-красуне?

— А хто ж тебе доїтима, ти ласа ласунко?

— А хто ж тобі придій принесе, приятелько пишна?

А відтак бере та й кличе Калину. Але не кличе її направці, лиш насамперед у гай співає:

Ой чічко солоденька, забув бих ті швидко,

Аби з мого подвір'єчка на твоє не видко.

Бодай тото подвір'єчко вогнем ізгоріло,

Шоби мене, файна любко, 'д тобі не кортіло.

А відтак грає у вербову тилинку, а відтак кує, як зазуля, а відтак клекотить, як готур. Та й на тото приходиться Калина.

— А йкий же мені, Калинко, буде приємець?

Калина очі успід та й паленіє, а ширинка з рук на конюшинку.

А Іван хап ширинку та й за ремінь.

А до Калини око в око:

— Калинко-душко!

— Іванчіку-братчіку!..

А зазуля не кує, ні — аж гай розвивається.

А річка срібним поясом тот гай то вперізує, то розперізує.

А Калинина маржина гейби до півусміху роти відтворила і надслухує, то зазирає та й помалу-помалу ступ-ступ з полонинки на Іванову конюшинку.

А господь понад гори походжає і сонечком дихає на весь світ, на гори й долини та й на полонини.

Та й на Калинину любовіть золотом мече.

Радуеться на ріллі скиба, у ріці риба, царинками зело.

Палають цвіти попід лісами, над берегами, над вулицями, над керницями.

Розщebetалася німа діброва, порозліталася медова бджілка, порозлягалися запашні вітри.

Прото весна яра...

А любистки з челядинських городчиків підоймаються та й весні приспівують:

Зарікайся, файна любко, мід-горівку пити,
Та лишень ся не зарікай Івана любити.

МАРІЧКУ ГОЛОВКА БОЛИТЬ

*Товаришеві Іванові Будзові
Костиновому присвячую*

Чи найдеш, пане-брате,
така жінка друга,
Щоб вивела чоловіка й ворожку
з розума?

(Народна пісня — Яблонця)

Кажуть, що нема над побратимство та над приятельство, а то однако невгадно.

Я з Дуцем Никифоровим таки так, як на однім ґруні виріс; на одній луці пастушив, на однім данці парубочив та й одних м'ясниць брав слюб, а відтак тими самими бутинами гримав. Одну ватру ми клали, одну кулешину та й банушину їли, одну воду пили, ба ше й один капшук викурювали. Вже коли ми на тютюні один одному вірили, то можна знати, яке того межі нами приятельство було.

Що значуть два близнюки напроти нас, коли ми, як тоті дві звізди на небі, собі товаришуємо та й один за одним пропадаємо?

Бувало, чи у ріці бовтатися, чи птаху з дупла дерти, чи ховзатися, чи grindжолами спускатися — все ми разом, все ми у приятельстві.

Питаються люди збоку:

«Ба чиї, варе, тоті два повішеники, шо так у парі вулицями грають?» — «То оба з Джемигівського ґруня; цей русявий — то Никифорів, а той чорнявий — то Петрів, обом на ім'я Федір, а нені кличут їх Дуцями», — пояснюють газдам вуйни говірливі.

Бувало, кладу я ватру, а мій Дуця вхопить дубелтівку та й скочить у ліс, аби щось смашне убити. Ліш він пронир

у лісі, а до мене щось гейби говорило: «Мой, бре, ти грієшся коло ватри, а його пустив-єс самого на медведя, та на вовка, та на злісного?» Іду я за ним назирцем, як сарнюк за близнюком від одного дійка. Находжу я його посеред скали кременної: лежить на краєчку плити та й у готура мірить. А під плитою медвідь в дучці лаби собі обтирає. Най мій тезко спустить ноги, най гримне з цівки, най слово писне, та й зараз йому амінь. Лізу я, гей кіт, на дуба та й з верха кричу щомога, аби мій тезко не стріляв у готура, аби не сходив удолину, лиш аби драпався угору, бо під плитою медвідь розлягся. Лиш я це ізрік, а медвідь вже під моїм дубом, вже береся 'д мені лізти. А мій тезко запер в собі дух та й плюнув з цівки у медведя. Медвідь повалився на землю, а з него кров почюріла.

— А поцілив, брате? — питається Дуця Никифорів.

— Вже так, як нема вуйка,— кажу та й постиваю, чи знов біда не підойметься, і накликаю на тезка, аби утікав 'д горі та й аби виліз на дерево, бо ще всяко може бути.

— А де ж би я тебе самого лишив? — каже і вже збігає надолину, вже станув за дуба.

Я крізь плач його молю, аби штрикав на дуба, а він гримнув ще раз з дубелтівки і скочив на долішну галузку та й кличе мене 'д собі.

— Тепер собі закуримо, братчіку, та й будемо з вуйка шкіру здіймати.

— Ти, нівроку, стрілець! — кажу.

— Оба ми однакі,— каже.

Але женемо ми раз з-під Чивчина дараби. Щоправда, бідуємо тими мівкими бродами, але за Путилівкою доганяє нас гать. Тепер ми собі пануємо, тепер киптарики наопашки накидаємо, люльки собі куримо, а кермами лиш ледь-ледь повертаємо та на волоских і ляцких гранічерів покрикуємо, аби не дрimalи, аби кріси на поготівлю тримали.

Аж тут раптом від Копиаша надлетіли хмари і сонце закрили та скудовчилися, як вівці кудлаті. Розкресав грім вогню над нами та й збудив блискавицю, аби ножами хмари на дрібні нивки перекроїла. Ймилися строминами перекроєні хмари, ударили з неба плови, падають води цебрами, човгалами-потоками. Плюта плютенна. Зігралися усі води, отік у загибіль світа. Потужили ми цвайки на дарабі та й кермами, як грудьми, боремося із габами. Повінь як має бути. Вже летимо ми на грегитні шпиці — на варівке місце. Ще я добре не поглянув, а навперед нас вже турлаш ковбків. Ударила наша дараба у той турлаш та й здудурилася. Тарах — ей, надочку ж мій нещасливий — дараба здіймилася вгору сторцом, а мене вергла у воду у той клекіт. Тепер я надопевне осиротив жінку і дитину. Нема мене...

Вчинився я десь конем та й хочу бігти, а тут ноги спутані, і то не передні, лиш задні. Під черевом звідкись взялася терлиця. Я беруся її перескочити, а вона росте під само черевом. Лишаю я задні ноги та й біжу передними. Здибає мене моя покійниця неня та й веде до церкви. Перебігають нас покійник дедя і висаджують мене на віз та й везуть у місто. Над нами стадо голубів летить. Дедя купують мені жовту сопівку та й грають. Збігаються дівчата, а межі ними Плаюкова Марічка: «Дуцю,— каже,— лови мене!» Я біжу за нею, а вона десь щезає, а намість неї стає переді мною навчитель в огороді і б'є мене прутом за то, що я йому трутив у школі вазонк. Я хочу плакати, а тут вже звідкись надходить процесія, і панотець беруть з хати неню. А дедя мене хап за потилицю та й ногою у поперек, аж я опинився на полонині коло овець. Та лиш я розіслав ватру — дедя приїжджають з боярами і з музиками і кажуть їхати до свата за молодую, за Єленю. Я боком, боком та й до Плаюкової Марічки, а тут за столом Дуця Никифорів і Марічка у вінках золочених під убраним деревцем зеленим. «А честь де?» — насмішкуються з мене весільні гості. Розбиваю я скрипки та й цимбали, а весільні гості миглою на мене та все кулаками: гуп та гуп!

Легко їм зробити мазь з мене, але я чую, що я вже вчинився дзвоном! Що вони мене гупнуть, то я дзвеню: тень-телен, тень-телен! Гості жажнулися та й відступили, а я розсміявся. Та як я так посміхаюся, дивлюся, дивлюся і ще раз дивлюся, а я на зарінку лежу. Наді мною мій побратим любий, мій орел сизий, мій тезко дороженький, а над ним голубе небо. Б'юся з гадками, чи це сон, чи мара, чи я горячку маю? А побратим каже: «Щасте твоє, брате, шо-с не пожив смерти!» А я усе розумію, лиш ще говорити не можу. Розглядаюся, а просто мене грегїтна скала у височїнь рівно з хмаркою.

— То Сокільський,— приятель каже.

Веду оком у другий бік, а там сонечко на хрест сідає.

— То церква у Підзахарчу,— каже.

Дивлюся я на себе, а я голий-голіський!

— Таже ти, братчіку, топився, як має бути, а я тебе габам з рук видрав,— пояснює побратим рідний.

Ще шукаю очима дараби, а він то пізнав та й каже: «Дараба то така, брате, челядина, шо у неї зрада не новина!»

Я заплакав із утіхи, шо такого годного, та вірного, та широкого, та красного побратима маю. А він мене підоймає та й на м'ягоньку мураву кладе.

Поклав би тобі господь добро у хату, у тоці — стирти пшениці, у стайнях — стадо, ріллю — на плиттю, у вікнах — сонце, вірність — в постелі!

Хоть би я світ перейшов, то такого приятеля я собі не найду, не приєднаю, не зазнаю. То на це я можу закластися на свою дитину, та й на свою газдиню, та й на худібку, та й на усі гори.

Та й тому мені соромно дальше говорити та й розповідати. Таки варта, аби земля піді мною розкололася та й аби мене на сам спід вергла і вогнем іспалила. Таке файне «дякувати» приніс я у хату своєму побратимові та й поклав на його постіль, на подушки м'ягонькі, на джерги та ліжники крашені.

Як витить гріх на чоловіка, то приготує собі весь матеріал так, як той майстер, що кладе хату.

Насамперед умер старий панотець, а владику прислав у село молодого духовника-парубка. Править він відправу приязно і красно, бо сам високий і голос високий. Запровадив нові установи і нові оченаші та й на вернув до божого дому всю челядь. Всі дівки та й молодіці то сповідаються, то законяться до полудня, як черниці, чорними хустками голови собі накривають, вдолину дивляться і побожніють, гей тоті ластівки, що на церкві собі гніздечка поробили.

А мене у бутині постигла така причка, що зломив я собі ребро у грудіх і блавучу селом, гей який інваліда. На прокіп'я забаг панотець на попівській Зарці поліг згромадити і в копиці скласти та й скликав толоку. Челядь всю Зарку укрила. Три головні скрипишники дзвенють на струнах смичками, аж поліг підштрикає, аж злетілася птаха, аж село розохотилося. Щось отік мене кличе на ту смучу толоку. Це такий піп, що його не треба стидатися. Говори до него посороми, які хочеш, а він лиш посміхається, але тебе ні раз не зганьбить, хоть би ти при нім обіймав челядину, хоть би-с її виціловував, як голубець свою пару. То людяний чоловік, не гонорний, їсть бануш хрестинами, п'є порцію горівки на весіллях і не противиться народові, але завше треба йому щось дати. Коли не бірую тяжку роботу робити, то йду і я на ту толоку межі люди душу розвеселити.

Днинка горить, мушка брениць, пташка щибече, а челядь поскидала киптарики і запасочки на миглу під смерекою і в сорочках увихаєся, на личку палає, очима грає, пашницю в перекоти мече.

Звітався я з легінями, та й з дівчатами, та й з молодіцями і беру легонькі грабельки в руки та й стаю в ряд межі молодіцями.

Тота челядь на косовиці така гожья, гей маків цвіт у городі.

Тоті сорочечки білі, гей сліди сонця на сні.

Тоті бедра різьблені здіймаються, гей лебедині крила.

Тоті срібні ніжки погинаються, гей під росою лелії.

Задивився я, як на дугу, на високу молодицю, а вона лус мене по плечу:

— Ба що дієш, Дуцю?

— Гаразд. Що ти, Марічко-душко?

— От отік удовиця на попівській толоці,— а твоя що діє?

— Миром, дякувати богу, що май твій діє?

— Пішов з терхом у долішні села та й там прилип до котроїсь опиначки молоді!

— Варє?

— Абих так, най не кажу!

— Алє, що так?

— То, що чуєш!

— Діправди, Марічко?

— А ти ще питаєш?

Луснула мене знов у плече та й кинула на мене пласт сіна.

Стільки разів ходив я до свого побратима, стільки вечорів я там пересидів та переговорив, а її ще такою не бачив. Така тепер весела, гей зазуля у гаю, така вона мила, гей весна у маю, така розпалена, як любість увесні. Сіла знов у її очі тота голуба блискавиця, що дівчиною ще потинала мене, коли ми разом пастушили та й через ріку брили.

Дунув знов у її личко той легонький вітрець, що на молоці робить піну та й малиною її закрашує.

Розцвілися її білі зубки у солоденькій бесіді, гей дрібненький цвіт на калині.

Як дівочила, то парубки божилися, що нема краси понад Плаюкову Марічку.

А тепер лиш по толоці оком повести,— то, бігме,— нема понад газдиню Дуці Никифорового.

Так мене до неї тепер щось кличе, як тоту спрагу до тої водиці, шо нагорі з каменя на сонце перлами розливаєся.

Так дивлюся на її стан, як готур на свою любку, та й свої гадки заговорюю:

— Ба коли ж, любко люба, вертає мій приятель, мій орел сизий?

— А тобі нащо знати?

— Бо знов гадаю іти з ним у бутин.

— Та тепер уліті, Дуцю?

— Будемо ризи робити.

— Хто би так здоров, Дуцю?

Я подивився її в очі та й застидався своїх гадок і замість відповіді ударився в груди, а вона подає мені білу ручку і посміхаючись питає:

— У котрий то бутин стелиться доріжка?

— Розповім я тобі, чічко, сьогодні увечір,— кажу.

— Діправди, Дуцю?

Борше ще одно ребро собі зломлю, а слова не зломлю.

Війт Юзик розставив у холодах двох шандарів і вияснює панотцеві, що толока — то є сільські збори, і він має з шандарями порядку сокотити. Його надали до села десь здалека, і він не раз у коршмі розповідає, що чує такий туск за своїм краєм та за своїми людьми, що якби не вино та горівка, то він би стратився у цій чужині далекій.

Панотець бере попід руку молодого війта, і оба ходять собі під парасолькою та й вихваляють челядь за її роботу, за розпалене личко черлене, за різьблені груди, що, гей мохнаті гусятка, проколюються крізь тоненькі білі сорочки, та за тоненький голос, що стелиться на запашне сіно разом із сонячним промінням і легоньким леготом підіймаєся над толокою та й лине понад лісами ід тим білим голубам, що забирають на крила дівочі та молодичині співанки і несуть їх у голубе небо.

Співають панотцеві, щоби його коровки та й овечки зелене сінце їли, та й правилися, та й повні бербениці молока давали, аби панотець повну комору банушів напрутали та й аби тоті бануші і бербениці разом з колачами дівчатам на весіле роздарували.

Співають війтові, що усім молодицям варт любитися також із війтом, бо на війта також складається громада, і він купує молодицям солодкого меду і дає їм сороківців біленьких, як леду, і хоть молодиці ходять босі, то війт із присяжним ходять у чоботіх блискучих, як зеркала.

Легіні покривлюються молодицям, що перед вінчаннем хвалилися, що в них полотен бочка, а як прийшло їм віддаватися — то тільки по пояс їх сорочка.

Відгризаються легіням молодиці, до панотця кукаючи:

Та й кувала зазулиця, та й казала: куку,
Бо вломила дівчинонька парубкові руку.
Йде парубок додомочку, там ватерка горить:
Ой щось мене, моя мамко, права ручка болить!
Та най болить, най лупає та най невгаває —
Та най тота права ручка нігде не сягає!

Панотець радується челядинній і парубоцькій охоті і підходить до Марічки та цікавиться, де той легінь правою ручкою сягав, а Марічка вгадує, що, либонь тота ручка хотіла урвати китицю винограду, якого стерегла пишна та відважна дівчина. Війт не хоче вірити, що той виноград такий неприступний, а панотець вірить і дякує Марічці, що прийшла до нього на толоку та й звеселила всю косовицю, і обіцяє відвдячитись їй на хрестинах сина.

Війт моргає чогось на мене, а в тій хвилі на покоси заїжджає панотцева кухарка на повнім возі та й кличе

толоку до полуденку. Я дивлюся, а сіно вже у копицях, вже лиш загромаджується копиці, та й робота скінчена.

Молодиці скося поглядають на кухарку і питаються панотця, чому приймив собі таку вісповату мазурку, а не якусь красну та делікатну паню, а панотець оправдується, що і над ним є пастир і що той його пастир не зволяє йому красну челядину в себе тримати, аби менша покуса була, бо його ручки мають пильнувати церковного винограду.

Я зажартував, що той пастир добре робить, бо Дуцева Марічка забагла би ще попадею стати, а Марічка долонею рот мені замкнула.

Після полуденку та почастунку скрипники розігралися, а челядь з легінями розтанцювалася, і вся Зарка розспівалася та й розвеселилася ще дужче.

Та й вчинився вечір. Такий запашний, та рошений, та зорями вишиваний, що навіть дрібному червачкові душа радується, і він собі викрісує вогник та й крильцями обносить тоту іскру, аби йому світила, аби люди виділи, який він цему вечорові радий.

Серед танцю десь пропала Марічка — лиш її образ переді мною лишився.

«Мой, мой,— думаю собі,— чи не звела вона тебе із розуму, чи не розлюбила тебе ота запашна лелія?»

Та не ялося мені ломити слово, і я йду плаєм та й, гей хлопець, ловлю у долоні оті летучі вогники, ті світівки божі і надслухаю, як птаха тьохкає дуплами і як потік йде переверці з каменя на камінь та й везе за собою зорі.

Щось нема світла у моєї Марічки!

Але гримнув я у вугол, а вона по третім разі виходить та й кличе до хати.

Та й за нами двері на засуву засуває...

Став день світати, став нашу любість із постелі злегонька проганяти...

Став хтось у двері до хати добуватися та Марічку викликати.

Наслухаю, а то мій побратим,— аби здоров був.

Скочив я, гей опарений, і сховався під постіль, а Марічка живо рушником головку зав'язала та й іде двері відчинити, кужівкою підпираючись і йойкаючись, гейби у горячці.

Прискіпався до мене такий жаль і сором, що зараз побив би я себе на винне яблуко. Ти, пустий рингачу, ти варт йому побратимом бути? Він поїхав хліба пристарати, а ти йому поганиш газдиню? То ти не міг собі деінде найти любаску, а лиш таки у хаті побратима? Остатна була би тобі година!..

Вижу, що упав я у велику провину, але де ж її причина? Чи, може, красна днинка? Ні! Може, толока попова? Ні! Може, скрипки з співанками? Також ні... Ага! Вже знаю: то моє ребро винно. Якби воно не вломилося, я би дві неділі не блавучив, а якби я не блавучив, то мені і на гадку не приїшло би пусте діло...

Входить мій побратим та й просить Марічку, щоби йому допомгла коня розтерхати і розсідлати, а Марічка паде на постіль і йойкаєся та й постогнує:

— Не в голові мені, любчику, твій терх, бо я умираю.

— Ба що ж тобі, моя душко?

— Головка мене болить, розпукаєся.

— Та відколи ти, зазулько, розболілася?

— Від учера.

— Та що тобі до головки прикладати маю?

— Біжи чимдух до ворожки, най промовить, най я така молода не гину.

Бере побратим мірку зерна та й дві курці і йде до ворожки, а голоден кінь у вікно заглядає.

Вилажу я з-під постелі і стискаю ручку.

Побратимів кінь знов у вікно заглядає.

А Марічка поклала палець на малинові губки, а другим на мене покивала.

Йду я з хати та й стидаюсь перед конем: аді, така німина божа, а вона вірніша, ніж я своєму побратимові.

Кінь зарзав та й питається:

— Чи правда, що газдиню головка болить?

Загегали білі гуси на подвір'ю та й питаються:

— Чи правда то, що газдиню головка болить?

Вихожу на вулицю, а вулиця питається:

— Чи правда то, що Марічку головка болить?..

Ранок почервонів, як шкільник, а на мене паде світ.

ПАРУБОЦЬКА СПРАВА

I

Такий, гей ясінь, високий та кучерявий.

А бгачкий, гей жереповий прут.

Лице, гей зарькою мальоване, на бачках обертається, під шовковим вусом замикається, як братчиків цвіт.

Бровами плете дрібні віночки над голубим морем.

Як моргне, то днинка сміється.

Як гляне, то душа потопає.

Як заговорить, то сріблом розкидає.

Кресаня у павах набакир, ремінь цвіткований, сардак на-
опашки, нагавиці чирчикові, а в білій ручці сопівочка писана.

Відмахне головою вліво, а кучері русявії вже у праве
личко плешуть, вже кров у личку грає.

Чиниться, що нікого не видить.

Йде, ніби прихмарений, чобітками порипує, а сопівкою
по нагавиці лус-лус.

Пави 'д ньому сонце прикликають, бовтиці дорогу роз-
веселяють, прошивка з-під тварі весну розмітує.

Йде парубок над парубками.

Через плечі дві рушніці навхрест, а за ременем хусточка
з васильком.

Вся дорога пахне.

Що молодий, що запашний, що красно убраний!

Рве очі старим газдам та й газдиням.

— То наші сини впали від кулі, а він собі, гей готур,
похожає!

— То на наших синів була війна, а на него ні, на Федуся
пустого!

— То він невісточки наші з віри ізводить!

— Вийде ще й на него змора, чей утруть йому чемері,
чабанови тому!

А молодиці та й дівчата десь з-поза воринки, з-поза
смерічки та й напротив нього:

— Як днував, Федусю-душко?

— Що дієш, Федусику-любчіку?

— Аби-с потривав, Федусику золотенький!

А він ніби не чує, ніби десь далеко гадками мандрує.

А по чобітках паличкою: стук-стук.

А молодиці і дівчата очима: глип-глип та й очі вдолину.

А він убік помежи ліщину та й вже пропав, вже над рікою
поїть олені під скалами.

Та ще він добре не розглянувся, а на широкій плиті серед
рибниці горюють мідяні гроші.

Він підходить, гей до пташки, а то циганочка Ція гола
рибу ловить.

Зойкнула і саком накрила тесані бедра.

На устах сама вишня, з-під вишні білий цвіт акації сонце
кличе.

Очі, гей оті краснокрилі метелики, що з мідяної лелії
мід співають і дрижать перед бурею.

З мармурової шиї вибігають срібні таляри і коралі
та й накривають на грудях оті рожеві пупінки винограду.

Тоті пупінки весь рай у цю долину кличуть.

Задрожала, спаленіла і, гей сполошена русалка, ріку
перобрела, у зіллю пропала.

Скочив раз, скочив другий, а за третім скоком досягнув її на березі серед зілля. А на тім місці, де він її спіймав, стадо сивих голубів крильцями злопотіло...

Гей, не дивуйтеся, запашні зела, голуба кедрино, у ріці піно!

Прижмуріть очі, зелені гори-рокити, сизії орли.

Ей, ба чого ж ти, ріко, той красний вогонь так швидко ізгасила?

А поконець пляя гонтові побої крізь смєречину сонцем сяють. Чередарюків двір межі оборогами, межі стодолами та межі колешнями із верха аж над село вихилився, бо Федусь іде...

— Ба кого ж ти, Чередарючко, з села виглядаєш, чи свого Чередарюка, чи отого Федуся мальованого?

— Твій Чередарюк, небого, уже ледви з землі встане, либонь не здвигнєси із тої могили під Раранчем з-помежи тисячі камратів.

— Твій Чередарюк най з богом спочиває, а ти покладь високий хрест дубовий на отім роздорожжю, на котрім ти його на війну виряжала, йому вірність присягала.

— Та хоть ти його при новім газді забудеш, то люди не забудуть, будуть його перед хрестом поминати.

— А за тебе муть казати, що молода удовичка сім літ банувала, а як перебанувала, то весілле зробила, вес двір звеселила, приймака собі приймила!

— Лиш то не такий приймак, що у колешни з маржиною почує, але то такий приймак, що у подушках личком пронирає...

— Чередарюк ізріс на талані, а Федуся челядина у двір посадила.

— Бо такого легіника таки варт у хату пустити, бо згонить жаль із серця.

— Варт йому в очі подивитися, так як меду напитися.

— Такому парубкові варт гаєм плай прорубати, чічок під ноги настелити, пташки співати заставити.

— Тоту зелену дубину, та й клєнину, та й смєречину варт навкруг двора сонцем позолотити, як цей любчик у молоді удовиці на кріселце сядє.

— А як він заспіває, то хата сріблом дзвонить,—а його герданові ручки засвічуют зорі.

— Лиш йому не перебивайте ви, братчики милі!

— Лиш за ним назирцем не слідкуйте ви, любки молоденькі!

— Та й ти, циганочко Ційо, не збануй на него!

— Най він молодій Чередарючці неба прихилє.

- Най на Чередарюків талан цей файний приймак сідає.
- Проступіться, зорі!
- Поклоніться, гори, най Федусь іде, най Чередарючку сватає...
- Ба хто ж йому доріжку перебігає?
- Ба хто ж його чорними очима потинає?
- Ба хто ж наперед него ледом кидає?
- Чи не тота чорноока Ція білявенькій Чередарючці долю відбирає?
- Лиш не ломи собі свою красну головку, молоденька Чередарючко гозя!
- Не хмарся, файна любко, най Федусь іде, най друга весна твоя розцвітаєся...

II

- Пішли в церкві заповіді, пішла селом догана:
- А він знає розлюбити та й знає здурити.
  - Йому перли під ногами, а він їх толочить.
  - Він із цвіту лиш мід іспиває.
  - Його голос: чорна зрада.
  - Його серце: писаний камінь.
  - Його віра: буйним вітрам міра.
  - Аби йому послідна година була!
  - Аби його шибеничка не минула!
  - Аби його всі громи убили!
  - Аби його води утопили!
  - Аби його вогні іспалили!
  - А як його бола возьме, то най бере і тоту, що його на світ породила.
  - Тоту порохню жовту, що ззамолоду навіть циганові голову крутила.
  - Тоту старицю послідну, що на багацький талан зуби закусила.
  - Тоту зведеницю громадську.
  - Та й Чередарючку най грім не минає.
  - За того, що як свого Чередарюка на войну виряжала, то йому віру присягала і тоту віру ізломила.
  - За того, що свою білу лілею запорошила.
  - За того, що Федуся полюбила...

III

- Розбіглися дівчата лісами-ізворами, темними ярами.
 А всі до Федуся на побережниківву.
 А всі із розвіяними вінками.
- Де ж ти, парубче над парубками?

— Де ж ти, любосте над любостями?

— Де ж ти, вірносте над вірностями?

Побережниківка не відчиняється і завертає дівочі голоси на ліси, на трави.

Лишень Ція мовчить, не голосить.

Але дівчата ще домів не вернули, а їх деді вже все перенали.

А дедю болить серце за свою дитину.

Зібралися всі сімнадцять та й Федуся до суду завдали.

— Най знає, як людям шкоду робити.

— Най платить за вінок, за неславу.

— У нас діти чемні!

— Нам люди лучалися!

— Ми гадали, що він годний парубок, а він громадський любас!

Беруть деді доньок навперед себе і ведуть до міста до суду.

— Буде він знати, як нам діти калічити!

— Буде він рідну неньку проклинати, що його на світ породила!

— Буде він пам'ятати, кому дитину кабзувати!

— То раз обмінник!

— То раз кулешіцник!

— Смага би його втяла!

— Понад дорогою птаха летить, а все у парі.

— Полянками звір брикає, а все у парі.

— Навіть ота бідна мурашечка буде купину у парі.

— А він збавив сімнадцятеро та й забав Чередарючки, тої тополі високої, тої гуски білої!..

Деді межи собою вихвалювали свої доньки попід небеса, а цигана випитували, чого його Ція все усміхнена.

Циган спершу здригнув раменами і відповів, що кожда циганка приходить на світ вже усміхнена, а відтак ударився в чоло і пригадав собі докладно, що перед семи роками був з Цією на храму у Путилові, а як вернув, то застав жінку та й любаса у хаті. Ція розсміялася була, а він вхопив клевець та й ударив жінку в голову коло вуха. Любас утік, а жінка йойкнула та й душу віддала. Та й відтоді Ція все усміхнена, але зато все мовчить і дуже мало говорить. Треба їй великої музики, аби вона охоту дістала. Але як розохотиться, то черевики зараз горять, гет їх перетанцьовує.

— То у мене така дівчина, гей буря: доки верем'є, то вона тихо, а як зляже негура, то не попадайся їй в руки!

Дівчата подалися наперед і, вдоволені з того, що їх деді перебрали їх журу на себе, перекидалися жартами або співали дівочі співанки.

Ція, сяючи жемчужним чільцем та згардами, співала весільної й біленькими зубками метала цвіт на оливне личко, коли понад дорогу голуби перелітали.

— Ба чому ти, срібна Ціє, весільної завела?

— Бо йду на весіллечко, зазульки мої пишні, сестрички найсрібніші.

— Один князь нам усім, Цієчко пишненька!

— Князь один, та княгинь забагато...

У суді застали вже Федуся розпертого на лавці, але стерпіли, аж увійшов суддя із писарем.

Суд засів під стіною під білим орлом, повів оком і питає:

— То ти, Федьку, такий майстер?

Дівчата помаркотвіли і похилили голови в землю, а деді сердились:

— Що ти, хло', ще не признаєшся?

Суд дальше питає:

— Признаєшся чи перечиш?

— А ти мав би сумлінне перечити, Федоре?

Дівчата підоймають головки і краєчками очей шлють йому свою погорду.

Суд свого допитує:

— Ну, був чи не був — прирікав женитися чи ні?

Деді впадають:

— Де ж би цей не був? Він ціле село перебушував, у него жила живо грає, ой, ще й як грає!

Дівчата червоніють і соромляться.

Федусь зазирає кожній дівчині в очі і посміхається.

Дівчата м'якнуть, як повісмо, лиш Ція згорда поглядає.

Суд хоче писати, що Федусь перечить свою провину, а деді кидаються, як скажені:

— Пани преславні, світїт свічки, най дівчата присягають, най цей друк перед судом не бреше!

Суддя уговкує дедів доганою:

— Ціхо, бадіки, він нічого страшного не зробив, державі акуратне таких треба, аби держава росла, аби множилася!

Деді одерзнулися:

— Як державі таких треба, то ми не боронимо, але нам такі потрібники лишень шкоду роблють.

Суддя лускає кулаком у стіл і кричить, що якраз бадіки брешуть, бо дівчата за такими пропадають і тої шкоди не бояться.

Дівчата накрили очі рукавами, лиш Ція дивиться краєчком ока на Федуся, який по словам судді випрямився і зареготався, начеб глумився над дівчатами і їх дедями.

Бадіки відпалюють судді, що, може, чиїсь доньки раді такій шкоді, але не газдівські та й не їх доньки, а суддя поправляється, що їх донькам гонору не відбирає, але найбадіки знають, що за таке діло нікого не вішають, бо то парубоцька справа! Відтак ще раз питає Федуся, чи признає свою провину та чи залагодить маетком оскорблені дівчата.

Федусь гладить вусок і підсміхається до дівчат, а по хвилі, червоніючись, відрікає:

— Преславний суде! Признаюся до провини з усіма цими дівчатами і всім їм по моргови землі перекидаю, лиш за одну Цію не маю провини ні за макове зерно та її не залагоджу, бо вона тогди була... вибачте... гола...

Вся судова кімната порснула сміхом, а Ція як напротив Федора стояла, так з-під запаски довгий ніж видобула і в один мах його у Федусевих грудях утопила:

— На, маєш голий ніж у серце за мою любу голу, за твою наругу безчесну!..

Федусь захитався та й горілиць на землю повалився, а з-під його серця кровця дівчатам під ноги почюріла...

Дівчата йойкнули, бадіки остовпіли, а суд побілів, як стіна.

А коли відтак шандарі прискочили і виводили надвір усміхнену Цію, то бадіки били кулаками в чоло і нарозумлювалися:

— Святе ваше, пан судійо, слово, що це парубоцька справа!

ПОСВЯТИ ВАСИЛЕВІ СТЕФАНІКУ

ДОБРИЙ ВЕЧІР, ПАНЕ-БРАТЕ!..

*(Етюд, відчитаний на літературному вечорі
в честь товариша Василя Стефаника)*

Серед маю-весни, як помірки горбами розгорнули свої зелені хліба і напроти сонця їх вигрівали, а зозуля дурила мужиків щастям — урожаєм, — прийшов він на мужицький світ на ниві, яку дедя орали, а мати від межі відсапували.

Свіжієська рілля вхопила його першенький плач і сховала під скиби, аби там кільчився, та й ріс, та й колосився газдам на пожиток.

Дедя скочили у яр до кернички і три дзбанки студеної води вилляли на дитину.

Мати хустку з голови здоймили і дитину обвили та киптариком обтулили.

Жайворонки злетілися і над дитиною збили крильцями та й заголосили, аж дедя і мати жажнулися.

Зачули то перепелиці і дали полям знати.

Усі чічки розцвілися, усі зела наблизилися, усі хліба підоймилися, усі межі позбігалися.

Дедя казали, що укрутили би жайворонкам в'язи за того, що дитині ворожать жайворонячу долю, а мати до дитини лебеділи.

Та що тільки тою дитиною радувалося зелене поле, із керничок вилетів вітрець і обкрутився над дитиною та й прикликав хмари і закрив сонце перед її оченятами.

А відтак прилетіли чорні птахи та й все поле вкрили і закрикали.

А відтак і поле, і небо почорніло, а з села прийшла буря і дитину нічю уповила.

Тота буря десь усі співанки та й плачі із сіл позбирала, усі мужицькі кості ломила, усі мужицькі душі із цвинтарів на панські лани гнала, усі собаки на мужиків тровила.

Розгримілися громи — і земля під пшеницями задрижала, розблискалися блискавиці і його долю над селом виписували, розіллялися води і його щастя сполікували та й у ріку забірали...

Збоялися за дитину жайворонки і хотіли її крильцями накрити.

Але мама поклали її у пазуху та й тулили до свого серця і плакали, що небо із бурею на її дитину змовилося та й її криваву дорогу призначило.

А дедя сердилися, що у полі роботи не скінчили.

А помірки мамин плач і дедеву сердитість у села передавали.

А як заклекотів кований віз і дедя везли у село і маму, і дитину, то жайворонки летіли мокріські за возом і так жалібно співали, що всі села на дорогу повиходили.

Мужики прижмурювали свої глибокі очі і розпізнавали, що цю дитину птахи у неба випросили, аби весь смуток із сіл збрала та й аби його буйним вітром вгору передала. Та й казали, що цей хлопець буде сонечком села гріти і землю дощиком росити.

А дедя казали, що пуста їх надія, бо сонце є на тото, аби мужиків на вуголь перепалювати, а взимі із снігу лід робити, а дощі мають мужицьку працю ріками забирати, бур'янами хліб убивати, у стиртах зерно кільчити, землю розколювати, хати валити, мужицьку радість топити...

Села перечили дедеві і свої очі на дитину клали.

І розтворили свої ворота, аби дитину приймити, аби її пригостити.

І вислали свою кленину, та й дубину, та й садовину, аби дитину привітати.

І прокопали широку та довгу дорогу, аби дитина під хмарами не блудила.

І свої співанки у колісці стелили, аби вони дитині серце обвивали, аби дитина м'яке серце мала.

І своїми слізьми дитину купали, свій біль у діточе серце переливали...

І своїми мозілями його голову гладили, аби дитина з мозолів їх гадки у свою головку брала.

І своїми грудьми на дитину дихали, аби росла живо, аби сили набирала, аби на ню муха не сідала.

І садами повішеників а ріками потоплеників показували, аби дитина страх мала.

І свої квітки перед неї клали, аби її оченята грали. А на тоті квітки сонечко пускали, аби у тоті оченята сідало.

І ранішню росу з-під червоного неба збирали та й дитині пити давали...

Дедя ковтали сухим пальцем дитині у чоло, а мама і сестричка Марійка цілували його у ноги.

Та й таким хлібом виплекали дитину, і вона стала вростати у серце села і стала село любити, як зерно ріллю...

А як цей хлопець розперезаний став дорогою штрикати та буяти, то села на цю свою дорогу понакидали каміння та

терня, аби він свої ніжки гартував і кервав. Та й старі леміші, та й серпи і коси йому під ноги кидали. А відтак пускали його на покіс на гостру стерню, а відтак на ліщиновий зруб у хашу.

А як він свої ніжки скервав, тоді казали йому білими ручками гостру трошу рвати, і бодяки виполювати, і грань з ватри вуйкам у люльку подавати, і сонце у пригорщі брати та селами попід вікна розносити.

А як він свої ручки попик і скервав, тоді післали його у школу, аби учився тихо сидіти, та й тихо ходити, та й тихо говорити і головку хилити...

Але він не піддавався і рвався, як жайворонок із клітки. Утікав вікнами у поле і літав під сонце, та головою ловився неба, та шукав квіток у хмарах.

Біг на сіножать, яку нори зносили, а води зрили, і клав свої млини на срібних водах.

Спускав білі рукави, як лебідь, і літав понад тими вівсами, та ячменями, та житами, та пшеницями, що вусатими колосками його серце злегонька кололи.

Біг у тоті трави, серед яких земля цвіла, а його сестричка Марійка вівці пасла і йому прошивку вишивала. Тота прошивка кліпала і усміхалася до нього, як дуга на хмарнім небі. Не було краси понад сестру Марію, понад її уставки, як зорі...

Ловив білу хмарку очима та шпотався межами.

Переганявся із мотиллями та журавлями і грузив ніжки млаковинами.

Говорив із довгими, крученими скибами, як із маминими коралями, і ховався у борозну, як у мамин приділок, та слухав, як небо своїми жайворонками над ріллею голосить.

Брів хлібами і шукав синьої квітки.

Брів ріками і підймав сині камінчики.

Брів цвинтарями і синіми губками говорив із мужицькими душами.

Бігав до ровесників, що у мішках на дощі чужі вівці пасли.

Забігав до вуйків, що під сонцем з голоду пухли і від пропасниці студеніли.

Забігав до сивих бабок, що, всіма полишені, на печі головами в стіну били і ждали смерті, як рідної мами.

Підбігав до сивих мужиків, що доробилися палиці і торби і лишень попід плоти ходили та під церквою хрестилися синіми руками і ручки простягали.

Підслухував, як третинники тільки у сні мріли про грудку землі, яку уміли би на грудях тримати і без сказів красно орати.

Заглядав крізь вікна ще й там, де мужики своє горе в горівці топили, свою кров пили і зубами скреготали.

І бачив, як рідні діти із мамою п'яних татів по голові у розум били.

І чув, як земля дише, зітхає, марніє і журиться хлібом...

Чув, як вона мужиків посилає, щоб просили у сонця теплого проміння, у хмар дощику дрібного, у зір долі..

Видів, що мужики з порожніми руками вертали, і ями собі копали, і свої душі на покуту віддавали.

І приріс він до села серцем і душею.

Але пізнали його серце дедя і мама та й щось обрадились і зачесали його красно, та й умили, та й в білу сорочку убрали, та й у місто післали, аби тото молоденьке серце із селом розлучити.

І лишили його в місті, і казали йому з міста у село більше не вертати...

Та зачули тото зеленії поля і хати біленькі і післали до нього тугу із дружками, щоби його завернули.

Туга його із ніг валила, але не завершила.

Тоді післали за ним села свою красу краснооку.

Краса його звеселила, але не завершила.

Тоді добули села із грудей свою любов і до нього розіслали.

Він притулив любов до серця, але не вернувся.

Тоді вислали 'д нему села свій біль тяженький.

Він той біль спер у своїм серці і щє не вертався.

Тоді післали за ним села свою розпуку чорну.

А розпука взяла його за ручку, як малу дитину, і у села завершила.

І аж тоді він із усіма післанцями у села вернувся.

І шукав сестрички і мами, аби пожалуватись перед ними, що його розпука отроїла.

Але мама і сестричка лежали в гробі і лиш вишневим цвітом 'д нему заговорили, щоби із свого серця та й своєї душі переливав отрую у слово. Але не у тото слово, що легонько ластівкою під сонцем літає, лиш у тото слово, що мужикам у горлі застрягає і білим каменем кам'яніє.

І поет послухав сестри і мами...

І брав сонячний промінь, як свічку, у руки і шукав тих недоповіджених слів, що в мужицьких серцях закаменіли.

І ходив селами, і добував тоті слова, і переливав у тії слова отрую із свого серця і з душі своєї.

А над тими його селами звисала розпука.

Земля із сіл всю силу забирає, і люди гинуть, як мухи.

Вже і його подруга, і його браття, та й його дедя вишнями зацвіли.

Вже села, гей рілля, почорніли.

Такі тоті мужики на тих помірках бідовані, такі труджені, такі похилені, як порожні колоски, на сонці сушені, як скошені трави, повалені, як сухий хворост, поломані...

Всі свої рани розкривають, всі свої сльози норами виливають, весь свій біль на сонце видобувають, всю свою тугу ріками розливають, всю свою розпуку чорними хмарами перед ним розкладають.

Такі тоті люди розжалені, такі розболені, такі засмучені, такі поранені!

Що слово скажуть, то зуби затискають, що оком глянуть, то кров стинають, що руку простягнуть, то серце прошибають.

А він тоті німі роті золотим долотом підважує, тоті замерлі слова серцем огріває, у тоті виплакані очі блискавиці кладе, тоті простягнені ручки до серця завертає.

І сонце до них прихилює.

А вони під сонцем розмерзаються, в своїм серці добріють, співанки співають і розливом розливаються.

А як їх слова із грудей відриваються, то зараз десь із-під чорних скиб чорні хмари здіймаються і в жолобах їх тварей роями насідають.

А він і тоті чорні рої ловить, і над камінними словами, як опирів, розкладає.

А тоті опирі людей насамперед лякають, а відтак зубеляють та сідлають і женуть стернями та бодяками, ланами та помірками, хашами та корчами, ставами та лугами,— а відтак беруть із людей душу.

А хоть тоті душі уміють літати, ніде вони не відлітають, ніде не утікають, лиш на своїх вуглах ночують, на своїх хрестах та на серпах та лемішах свою покуту спокутовують.

І тоді тікає від них сонце у море.

І лишаються вони самі-саміські серед темної ночі.

Але поет поклав їм церкву і всіх їх скликає, за ними білі голуби розсилає, аби у цій церкві сідали та й аби йому свою кривду розказували і аби показували, хто за них гріх має мати?

Та й кожній душі поклав він камінний престол та й замаїв його цвітом.

А люди йдуть у ту церкву та й розпізнають кожну душу.

А дедєві вишеньки розцвілися та й заговорили:

«Не клади, синку, престолів чорній розпуці та й талану не збавляйся!»

«Не бійтеся,— каже,— дедю, я вашого талану не змарную!»

«А чого ж від тебе такий смуток віє?»

«Сказали мені мама, що я затроєний!»

І тоді з дєдевої вишеньки полетів цвіт на мамину могилу. І, мабуть, дедя із мамою із-за нього посварилися, бо на той цвіт роса впала. А сонце зійшло кєржаве, і тоту росу запалило, і селами обносило. І села горіли, як кєржаве море...

Помірки вилися, як скажені, і з'їдали мужицьку силу. Мужики ослабали, і своїх дітей на своє місце клали, і, конаючи, землю цілували та й дітям наказували, щоби тую землю зубами тримали.

А мужицькі душі прилітали 'д нему, як бджілки до квіту, і просилися на ніч у його церкву.

А поетове серце розпукалося — а поетова душа плакала...

Поклав серце і душу на мамину могилу і вилляв з них всю отруту на зелену мураву.

Тоді померкли його очі, посиніли уста і руки і задеревіли ноги, і він чув, як уся сила з нього зійшла,— та й упав на могилу і лежав, як прядиво...

Повиділа тото мамина вишенька та й його пробудила і до нього заговорила:

«Не збувайся, синку, ні свого болю, ні розпуки, бо збудешся сили та й життя свого!..»

І поет прокинувся і спрагненими устами співав, як дитина, всю свою отруту.

І як він її знов випив, то почув у собі силу, гейби другий раз на мужицький світ народився.

І покловився мамі, та й підніс голову, та й ішов у село під вечірню годину.

Такий дужий та ясний, як весняний вечір.

А над ним мерехтіли його камінні слова, гей зорі...

Зрадувалися ниви і своїми житами та пшеницями йому поклонилися.

Зрадувалися кернички долинами і нарвали синіх квіток із своєї мурави та й уплели йому віночок.

А весняний вітрець той вінок йому на голову звіяв.

Поклонилися йому запашні сади своїми молоденькими головками.

Поклонилися йому шумні луги своїми соловейками.

Поклонилися йому білені хати своїми челядинами.

Повиходили з хат газди і газдині й галузки цвіту йому під ноги метали, до його зорей чорні ручки простягали і його вітали:

«Добрий вечір, пане-брате, твоім зорям і тобі!»

ЖЕЛАННЯ

Ой, Василю, пане-брате, ялося ти жити,
Ялося ти сороківці в коморі лічити.
Сороківців бербениці, овець чередами,
Та й як Дунай пшениченьку всіми левадами.

Ялося ти, пане-брате, сірі воли мати —
Тонкі ниви мужицької у розгін орати,
У розгін орати — співанки співати,
Аби земля здригалася, аби чула мати.

Ялося ти, пане-брате, мід-горівку пити —
Темньої ночі-бурі шинкарку любити,
Аби твої бистрі очі супочивок мали...
Аби твої тяжкі думки грались і літали...
Аби твої буйні мрії ні раз не німіли...
Аби тебе твої ручки ні раз не зболіли!..

ЙОГО КРОВ

Земля стогне-ридає...

А вони на чорній ріллі родяться, як чорні цвіркуни. Сонце їх пражить, а вони плачуть під межами у розпругах, та й мамину роботу стримують, та й мамині співанки проганяють.

Але за сонцем та й за мамами біжить ніч темна, та й загонить їх у хатки темні, як печери, та й наперед ватри кладе, та й у маминих сльозах купає.

А деді, що переломані з помірків вернули, підкидають їх, як гарбузами, і пінкою з молока їх годують.

І бахурі ростуть, як хліб увесні.

І на вінику по хаті брикають, і дедю за чупер мичуть, і з мами хустку здіймають.

Ростуть такі чорнобриві, як гвоздики, такі червоні, як калина.

Або такі, як папірчики, тоненькі, як лен, дрібненькі.

Або такі, як сухий бур'ян, зів'ялі.

Або як щенята коло голої кістки...

Або такі, що рідний батько кидає їх у річку, аби більше не перемерзали і не голодували.

Та й є їх тільки, що батьки просять на них чуми.

Але всі вони сяють живими очима та й шукають дуги на полю та й керничок ясних.

А мами йдуть з міста і гулють їх 'д собі червоними яблуками і біленькими булками.

Та лишень вони привчаться по землі ходити, вже вони в роботі, вже стернею ноги колять, вже худібкою журяться, у яслах ночують, кулаки харчують, сльозами вмиваються.

А коли хлопці у неділю зірвуть у полі зелений колос і собі під церквою личко гладять, то батьки їх за цю марнотратність картають і хліб шанувати бучками навчають.

А дівчатам мами червоні губки запирають, аби співанками втомленим батькам серця не підтинали...

Ще видко їх сліди, куди вони бігали, ще чути їх дитячий голос, що дзвенить, як дзвінки на лошаках, а вже вони у ярмо упряжені, вже їх головки похилені, вже їх очі хмарою заступлені. Вже роса їсть їм ноги, а сонце спалює красу з личка і оре чоло та й потом силу у землю стягає.

З мозілів кладуть собі хати, аби в них мучитись і каратись.

Бо мужики на то роджені, що де що в світі є найгірше, то вони мають то спожити, а що де в світі є найтяжче, то вони мають то виконати.

Чи він багач, чи він бідний, кожний не має ні супокою, ні радості ніякої.

Як парубки з дівчатами повінчаються, то так начеб під воду пірнули, начеб до коліна у землю вбились,— вже їх ніхто не побачить між людьми, вже вони забувають бесіду, вже до себе слова не говорять, вже тільки журяться.

Бо господар цілу зиму не випускає з рук ціпа, цілу весну чепіг, а ціле літо кісся з косою.

Бо газдиня вже не цвіте на подвір'ю, вже дитину несе на лан у кориті, вже пражиться на сонці.

Вже над ними чорна жура звисає, вже вони чорними долонями ловляться землі і падають, втомую повалені.

Або перелякані утікають у ланцах у місто або за гори, за води, але тоті сільські ланци в'їдаються в їх тіло і ще дужче їх ранять і калічуть.

І вони одні одних благають: «Возьміт та вгатіт нам сокиру, отут у печінки, най тота жовч трісне».

Намагаються говорити до себе, намагаються горівкою свій біль перепалювати, але перепалюють тільки своє серце...

Гримають головами об підлогу церкви, але з богом за барки не ловляться...

Гнуться і скручуються у вужевку і в болоті пручаються і валяються...

І знов підймаються і дітей своїх у холод снопів кидають, а свої страшні лица до неба обертають...

У землю живцем потають...

І з глибокої землі чути, як їх серця б'ються і від жовчі тріскають.

Вони стогнуть і ревуть з болю, а ніч кладе їх, як каменів, одно коло одного і нашіптує їм до сну: «Будете бідувати та й ще раз бідувати до гробної дошки!»

Вже вони входять у старість, вже своєї молодості конем не здогонять.

Вже кладуть на ґрунт синів своїх та й їм наказують, як їх на смерть убирати мають.

Вже дід слухає, як коло воріт піп бабі прощі каже, а весь мир плаче та й хата вікнами плаче.

І він просить бога, щоб не дав йому гнилої лежії, і виглядає смерті, як рідної мами.

Бо так воно вже є, і нічого діяти! Бо і його ноги набреніли, як скляні бервена, а кості спорохнявіли.

Бо ж треба йому було якийсь раз в життю дванадцятий сніп зжати, та й зв'язати, та й у кланю скласти, та й якийсь раз горб перекопати, та й обсапати, та й хлібом обсіяти.

І падуть люди у пропасть, начеб їх хто стручував у темну прірву...

І душаться люди у божій землі і приймають кару від людей і від бога...

І з-під землі стогне і ридає море...

То море мужицької розпуки у землі піниться, клекотить, переварюється і на жужелицю перепалюється...

І земля розтріскується, а тото море вибухає чорною лавою із дна та й селами розливається.

Отік тото лава, отік тото мармур, отік тото передалена кров жбухає із серця поета і весь мужицький біль у мужицьке море зливає, аби воно у розпуці застигало, аби напротив неба кривавими зорями світило та й аби схід сонця купало...

ПІД ОСІНЬ

*Присвячую
тов. Василеві Стефаникові*

Та кувала зозулечка та й он там на гілці!
Та що Василь за господар? Де воли, де вівці?
Та де його оборogi, кедрові палати,
Де шпихлірі, злото-срібло, червоні дукати?

Та що Василь за господар? Де його достатки?
Нема дітям на кулешу, нема на податки!
Співав весну, співав літо й під осінь співає —
За мужицьку лиху долю світ свій коротає...

Та чи тобі, ба й Василю, ані раз не банно,
Та як бачиш десь у людей і гроші, і манну?
Не банно ми за багатством ані за ланами,
Лиш банно ми за весною та й за співанками.
Ще банно ми, пане-брате, за шумом пшениці,
За білими неділями, шепотом керниці.

Зимну осінь, пане-брате, переосіную,
Але тої України не перебаную!

Та що Василь за господар? Криваві реберця,
Розлилися чорні ріки з мужицького серця!..

СТЕФАНИКОВІ МУЖИКИ

Всі вони у розпуці, бо земля не тільки скорчилася, але і спісніла та не родить, а лише з'їдає мужицьку силу, а весь світ хоче, щоб мужик йому дав харч і одежину, та рівночасно жалує йому землі і вільності.

Ця його розпука ще більше росте під теперішню добу у нас — як росте небезпека круглої сироти, киненої межі вовки і шакали.

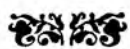
Серед мужиків усього світу наш мужик у найгіршій положенню, з якого не може знайти виходу. Злягає на нього що раз, то інша і що раз, то лютіша форма кріпацтва, поневолення і голоду і давить його, як скала. І ніхто його не шкодує, ніхто йому не помагає, а навпаки: кожний його використовує. Його помірки стонкли вже, як батого, якими він себе тільки батожить, бо нагодувати його вони вже не годні і тільки забирають йому його слабу силу.

Його трагічність знайшла у творах Стефаника свій величний вислів.

Зобразив він її так тими словами, які висказав, як також тими недомовленими словами, що висять чорними хмарами над кожним його стогоном і жахають собою дужче, чим похорони мерців.

Марко Вовчок був оповідачем, Франко був обсерватором-дослідником, Мартович — сатириком-фотографом [...], Коцюбинський — малярем, а Стефаник є поетом мужицької розпуки.

РАННІ
ТВОРИ

ОПОВІДАННЯ

КЕРМАНИЧ

I

— Ей, лишися, мій бадічку, сего року дома, та не сити себе, мій любчику! — говорила Оксана до свого чоловіка Івана Саїна.

— Та пек тобі,— сказав Саїн,— з твоїм «лишися». Чи ж не сором було б, аби хирляві плотарі аж у Новоселицю пускались, а їх калфа-керманич дома вигрівався?

— А я таки ще раз тебе, бадічку, прошу: не йди, не ситися! От чув-есь, що сталося із покійником Дідичевим Іваном!

— Ет! що мені там Іван Дідичів! То не чоловік, а комарина був, прости мені боже!

— А ти ж гадаєш, що вода питає, хто комарина, а хто силач?

— Коли хоч знати, то й не питає, а мене вже вода досто-метно знає.

— Та зваж і те, що то слотливий рік, дощі за дощами перепадають та й Черемош аж казиться.

— Оце якраз на мій млин вода! Завтра під вечір у Чернівцях стану. Не гризися, моя сиза, а ліпше йди та лагодь мені бутор на завтра. Мені вже не першина по Черемошеві гуляти. Не журись за мене, душко! Ей, а то хто такий коло дровітні порається? Ану, споглянь! А! то наше золото, наш Семенко дорогенький! Ану ж бо глянь, якого ми робітника маємо; не бійся, вмру, то не меш бідувати. Ой ти, моя потіхо, ходи 'д мені, Семенку! Боже, як втомився, аж піт з чола ллється.

— Я, дедику, для вас не так працював би, коби стало сили, а то лиш махну топірцем, вже й головка...

— Болить, синку, правда?

— Ні, дедику, не болить, але зігнутися не мож.

— Та що ти кажеш? Поперек тебе болить?

— Ні, ні, мене нічо не болить, я здоров, тільки головка моя...

— Но-но, синочку мій, моя ти надіє, воно лекше стане.

— Пістунчику ти мій,— сказала ненечка та й пригорнула його ід собі.

Семенко справді хирлявенький собі був.

— Не журися, Оксаночко,— сказав Саїн.— В людей ще утліші на парубків виростають. І наш Семенко виросте, очуняє, ще й вояк з нього буде, як колись із мене. Пусто сумувати, давай харчувати!

II

Лишень на божу днинку збиратись стало, а Саїн з товаришами в дорогу лагодиться. Оксана з Семенком так і ввихаються, що й казати, а нищечком обидвойко плачуть. Бачить те Саїн, та поводитьсь, начеб йому байдуже було. А на товаришів-плотариків так і гукає собі. Просто калфа!

— Коли тебе, бадічку, сподіватись? — промовила Оксана.

— Тогді, коли вода 'д горі обернеться,— жартував Саїн.

— От не говорив би-с таке, а то ще в лиху годину припасти могло б. Мені й так щось дуже тяжко. Сохрань боже від якої пригоди!

— Та й ще що!? Може, ти хотіла б, аби Черемош по дорозі нас до сну вколиссував, чи як? О, коли б він собі так починав, не звався би гуцульськов ріков. Але що про це й говорити? Ану, товариство, бутор в руки та й ід горі!

— Слава небесному! — гукнули всіма.

— Здорова ми будь, Оксаночко-чічко! Здоровий будь, моє люб'ятко Семенку!

— Щаслива вам, дедику, дорога! — з слізьми відказали обоє.

— Ходімо ж тепер в добру годину. Аби-сте здорові!

— Гостіть здорові!

III

Минув тиждень, минув другий, і на третій стало збиратись, а Саїна як нема, так нема. Весна, гей дівчина-веселиця, цвітом уквітчалась. На зарінку над Черемошем дівчата полотна та пряжі білють, перуть, жартують та регочуться. Неподалік на прибитій дарабі сидить блідий Семенко та на воду поглядає, а все ід горі. А дівчата сивоокі, чорноокі шуткують собі з нього. Що їм за жура?

— Така біда,— кажуть,— хирлява, на нас ще й дивитись не хоче!.. Заспівай-ко ще, Семенку, ану-ко, ану сам або з нами! — крикнула Юстина.

— Боже помагай ті, Юстиночко, мені не до співу. Пішов дедик дараби спускати та й і не вертає. Інші плотарі ще там-тої середі поприходили та й нічого казати не хочуть. В хаті ньенька слабі лежать, йойкаються, що й слухати гляба. До того ще присяжний забрав шмате й одєжину за податок, а жиди сірину за довги...

— Ей, що тобі, не тоскуй, от борше заспівай з нами; дедик верне, няня подужає, все то ізміниться.

— Хіба на гірше, Юстино.

— Та бо ти все своєї, співай, кажу!

— Ні, мені тепер веселим не бути; годі мені тішитися, коли душечка недобре віщує. Бувайте здорові!

IV

— Що ви оце кажете, куме Тимофійку? Саїн покійник?

— Ого, аби ми здорові, кумочку Юрійку. А страшну має небіжчик смерть. Най бог від такої кожного ратує! Та ще коби хоть за свою кров, а то за нехриста...

— За якого нехриста оце?

— Таже за вижницького Майорка.

— За Майорка?.. За оту п'явку, що хотів його задурно до криміналу всадити, що, адить, сам покрав тертиці, а на Саїна звалив крадіж та ще фальшиво й присяг?

— От і бачите, що за того самого. Покійник усіх навидів.

— Кайтеся, люди! Ото чоловік! Та де то саме покійничок минувся?

— Таки під самим Сокільським, перед Смеречинів. Повінь прийшла та й Майоркову дарабу сторцаком пустила. Майорко пропав, а покійник як стояв так і скочив за ним. За добрий-таки часок виринув із Майорком в руці. Притаскав його 'д його дарабі і верг на ню трохи що не вмерлого. А втомився, сердега, був вже добре. Але ймився однов руков дараби і вже мав вискочити на неї, а то, знаєте, надлетів ковбок і гримнув покійника против грудей. Дивимося із нашої дараби, а нашого Саїна вже нема. Коби хоть один був з нас пливак, а то нікому було й поратувати.

— Та коби-сте хоть тіла були шукали!

— Ей, ми шукали, кумочку, та, знаєте, які там плеса, а в повінь, то й бесіди нема. Міркуйте собі, ціла Смеречина під водою по ремінь. І хто зна, чи туди небіжчика не занесло, бо туди вся вода справилась була. Гай-гай, що то вода може! А! Така вже, відай, була божа воля. Царство небесне його душечці.

В селі кого не зустрінути, всякий про Саїна говорить. «Шкода,— кажуть,— небіжчика, добрий був чоловік, та минувся так жасно».

Семенко все то сяде на приспощі, то зірветься, на улицю вибіжить, дедика виглядає. Ні слихом не слихатъ, ні видом не видати!

Аж у п'ятницю понад вечір ішла тітка Настя із міста та й вступила по дорозі до Саїнів.

— Дужий, здоров, Семеночку? А йди ж 'д мені, дам ти бублика, бо дедика Черемош вже не пустить ніколи. Не вернеться він до тебе та й не приголубить і колачиком не обдарує.

— Що, що, тіточко? Що кажете за дедика?

— Ей, ні, нічого... Ти, видно, нич не знаєш, синку. Та що ж, не тоскуй, бадечко твій у бога.

— Ой горечко! Не живуть? Умерли? Ой долечко, ой падочку... Тіточко! Що ви оце говорите? — Та й захлинувся від плачу.

— Гей, Оксано, а дай же хлопцеві води, дивись, як посинів! — крикнула Настя, а поки що сама взяла та залила хлоп'яточко водицею студеною. Кликнула Оксану вдруге, а її й не чути. Ввійшла в хату; тут аж серце з болю рветься. Мати Оксана лежить у гарячці на постелі, біля неї маленька дитиночка пищить неповита; скрізь кирина, їй-богу!

— Та що це ти, Оксаночко, слабуєш, сестрице, та й людям знати не даєш?

Оксана не відзивається.

— А може, так кріпко заснула, щоб заспати несподіване горе?

— Ні... ні... що?.. коли?.. Іван прийшов?

— Прийшов, прийшов,— каже Настя,— ану-ко підведися, Оксаночко.

— Ой... люди кажуть... ой... кажуть... ні... я єго виджу... який красний сидить... в Смеречині... о... о... в білій сорочці... йду 'д нему привітаюсь... Семенко мій... Марічка моя... о...

«Ой падочку мій, се гарячка в неї»,— подумала собі Настя, а тут і мала дитина вже таки синіє, конає. Взяла швидко води в глечик, охрестила сама й Марічков назвала, бо таке ім'я Оксана в гарячці вимовила. Відтак розтопила в печі, припрятала, дитя скупала, уповила й матері його мокру хусточку до голови приложила, сусідоньку прикликала, дозирати попросила та й до своєї домівочки помандрувала. А Семенка на другий день із полудня під тинном сплячого знайшли. Засипляв горе.

VI

Саїнів усі в селі любили й навиділи. Отже ж тепер двері в їх хаті не запирались. Одні приходили, щоб потішити, розговорити та хоть трошечки тугу з серця розігнати, другі з зіллячком, з вареною калиною та медом, аби недужій Саїнісі гарячку прогнати. А в неї, небоги, щораз більше життя пропадає. Ні говорити вже, ні в рот нічого взяти не може. Прийшли й кривні, близькі й далекі, та й заголосили. Пішла Настя до старшого панотчика просити, щоб висповідав і законив недужу. Панотець саме тоді по обіді спав. Настя ввійшла до кухні, яла панночці вповідати про Саїніху та й розплакалась. Схопився панотець і влетів до передпокою. Панночка, дай би їй бог добру долю, пішла й все татунцеві розповіла. Сейчас післав панотець по паламаря й з «божим тілом» до Саїнів пішов. Добрий це був панотець, розговорив, порадив і сам ще по лікаря післав до міста.

VII

Сонце під обід уже було. В Саїновій хаті плачі та падькання, що й слухати годі. Мала дитина плаче, не вгаває, Семенко коло неньки заходиться від плачу, а другі те бачать та й собі сльози утирають. Оксана лежить, неначе мертва. Приїхав лікар, пообзиравав, попукав, записав рецепту, але все щось вовком на всіх позирав, гейби біснுவатий. Настя запиталась його в сінях, чи є яка надія. Він і пробурмосив: «Кобіта завше так по породзе», — та й від'їхав.

Що робити? Приймила Настя й те; добре, що хоть так потішив за десять левів. Взяла ж вона тепер з грядок звій вибіленого полотна чісаного та й скочила до міста. Заставила у жида й ліків за ті гроші в аптеці купила. Млівіч таки й домів вернула. Прийшла та й те, що полишила, застала. Ніколи сидіти.

Закотила рукави й стала поратися. От незабаром прилагодила всего: і чаю горнятко цукром засолодила, й молока гарячого налила, і розсолу з рижом, і порошки з аптеки в воді розпустила. Всего, всего понаставляла перед Оксаною, чого лишень душа забагає. Зводить її й принукує, та що ж! Душа не приймає. Ледве-не-ледве порошками залила. Видить добре, що не на гаразд іде, та й вже не відступає від хорої. Сидить біля неї й уважає: коли лишень пробудиться, вже й ліками й молочком заливає. Так проминув день, ба й другий. Третього полекшало Оксані. В сні менше говорить, а прокинесь, то й їстоньки забагає. Настя з того рада та й усього

її від добрих людей приносить. Семенко також все коло нени та коло своєї маленької сестрички.

Поволеньки згодився, біднесенький, із своєю долею.

VIII

По двох неділях підвелась Оксана з ліжка. А глянути на неї, то й не спізнати, тинь людини та й тільки. Бувало, у верем'я вийде на костурі і сяде на приспі против сонця і дивиться на світ божий, на малий садочок черешневий, на вишеньки, що рум'яними китицями украсились, та на хрещатий з шлюбного вінка барвінок у своїм залишенім городчику. Відтак гляне на двойко діточок своїх, що коло неї одно другого на руках держить, зітхне тяжко та й задумаєсь. А з очей тільки сльози поллються. Перед нею стане її чоловік любенький, його смерть нехристиянська, стане та й кроїть ізболіле серце. Ще й будуча доля її сиріток стає перед нею й кроваві витискає сльози. Нараз очуняє, прокинеться і з дітьми розмовляє.

IX

От і зима настала. Крепкі морози не дають віддиху бідним людям. Студений вітер все прошиває, й хати ніяк не обтопити. Та ще й топлива нізвідки взяти. Багачі рідко коли бідному чоловікові в пригоді стануть, хоч і цілий рік їм невпинно працують. Підеш у ліс, назбираєш хворосту, а тут перебігне тя побережник, забере все ріще, наб'є, ще й до штрафу запише. От таке то лихо!

Коли кому, то Оксані ся зима найбільше далася взнаки. Нема кому дровець постарати, нема кому одінечка придбати. В хаті студінь, що й прив'язана собака не вдержала би-сь. Піде в ліс Семенко, але що то! Воно, слабе небожатко, принесе крихіточку ріщечка та й по всьому. І справді, годі вже було б прожити Оксані, коли б не ласкавий панотець, що підпомагав її, бідну. Бувало, в неї ставало хліба до нового й грошики в куфрі про всяке стояли, а тепер всюди пусто. Знак, що батька в хаті не стало. Пішла б на заробітки, та дарма, не годна робити й багачі не приймили б, а най би і так, то малу дитину на весь день полишити годі. Не приходитьсь інакше, як таки Семенком заступатись. А Семенка й заставляти не треба. Сам він для неньки хоч куди піде.

В один раз вибрався він був у Смеречину оберемок хворосту роздобути. Збирає, збирає, аж дивиться, якийсь бадіка пораяється коло замуленої вербової ковні. Дивно йому стало, коли чує: «Семенку, Семенку, а йди сюда!» Вмить станув він коло бадіки.

— Здорові були, вучку! — промовив.
— Здоров був, синку.
— Чого ви мене оце кликали?
— На, подивись, чий це хрестик і оцей ретязь?
— Ой... ой... бадічку, та це дедиків хрестик, це дедиків ретязь! Падочку мій нещасливий!

— Жди, небоже, не плач! Он під сею ковнею кості твого дєдика замулило. Кості та й більше нічого, а з тобівки ще лишень бляшки остались. Сей хрестик, синку, і я пізнаю добре, це від моєї сестри Оксани. Покійничок все його при собі носив. Не плач, сину! Ходімо похорон лагодити.

Х

То не голубка сиза з потятами-голуб'ятами за голубом квилить-проквіляє, то Оксаночка із Семенком за Саїном плаче і ридає, то товариство на погребі свого калфи-керманича слізьми заливаєсь.

Гадаєте, що Семенко з Черемошем у гніву? Сохрань боже! Як лиш став парубочити, то і до керми взявся. Тільки він вже не керманичем, бо хирлявенький собі вдавсь. І досі плотарює, а Оксана ще й свою Марічку дорогеньку за плотарика, ба ще й за керманича віддала. Така-то вже наша гуцульська вдача: огонь пече, а ми йому насупротив!

НЕЧАЯНА СМЕРТЬ

(Ескіз із великоміського життя)

Дзвінкі удари ратушевого годинника, що проголосив одинадцяту годину вночі, прискорили хід деяких людей, а тим самим і хвилювання осінньої мряки, що залягала просторі вулиці столиці Австрії.

Графові К. були ці удари дзвона байдужі. Йому не пригадували вони обов'язків. Він нарочно вийшов під сю пору на прохід, щоб собі самому вволити волю та й своє вдовецьке спання проміняти на інше. Хоч п'ятдесятка літ виринала йому перед вічі, то все ж таки невичерпаний фонд багатої спадщини підпомагав забаганкам, що взяли верх над силою волі. Він ішов собі помаленько; коли зустрів яку жінку, то навіть зупинявся на хвилинку і споглядав за нею, доки її не закрила мрячна темрява.

Нараз приспішив і він свій байдужий хід. Навперед нього дався чути живий розговор, забарвлений тонким плаксивим тоном одної людини.

Довкола світла вуличної лампи ігралися дрібнесенькі крапельки мряки. Ті, що дотиснулися ближче самого саява, становилися рядом у срібляві промені й неначеб глузували собі з тих, що остались позаду та й попали в бідаву, мертвеньку краску. Тим блідим промінням освітлений маленький гурток людей обступив п'ять-шістьлітню дівчинку й допитувався, де її батько, мати, у кого передше перебувала, як зветься і т. ін. Плачучи, відповідало небожатко дрожачим голосом, що батька не знає, мати умерла, покійна кликала її Льолею, що до міста привів її вуйко Франц і лишив саму, а де він мешкає, вона теж не знає.

До сего гурту прилучився й граф К. Коли довідався, що се на ласку і неласку долі полишене дівчатко, приступив ближче, засвітив сірник, глянув на твар і в очі, засміявся, а рівночасно й пожалував біднятку та й велів завести до себе на прожиток. «Мені,— сказав він,— серце крається на вид полишених». Один із гурту завів дівчатко до графського помешкання.

Дивний той час людського життя. Кому дається він узнаки своєю довготою, кому пливе бистрою хвилиєю гірської ріки. Панна Льоля й не оглянулася, як її на сімнадцятий рочок поступило. Звісно, мовляли, в гаразд і час міри не має. А її гаразд неабиякий.

Граф К. зайнявся її вихованням, як би питомої донечки. Не жалував для своєї пестійки гроша сей бездітний вдовець. Вона ж сама не знала, звідки взялося це її велике щастя. Скоро згодилася із несподіваною, симпатичною судьбою та й кликала графа К. своїм батеньком. Нужда з перших дитинячих літ забулася, а навіть і на вроді не полишила ніяких слідів.

Льоля процвітала, мов калина у лузі. Рясні брови, мов дві веселочки, замережали голубі її очі, губоньки, мов дві ниточки коралів, накрили жемчужині зубки, рученьки начеб у росі злеліялись, а руса коса гадюкою до пояса звисала. Словом: як зоря зоріла...

Та не довго пишатись розкішній квітці-лелії в панському городі. Пан зітне її в самому розцвіті на марний букет. Вона втеряє свою безпорочну, чудову красу, принаду й пахощі, зів'яне та й піде в поневірки...

Ще сімнадцята яр-весна Льолі не минула, як граф К. завів її на шлюб перед престол. Дивувалися знайомі, що дід з дитиною повінчався, та що ж йому людські поговірки!

Льоля і не розбирала сего; як батенько велів, так і зробила. Що воно таке шлюб, що подружжя, то вже сам батенько неперемінно знає, а її не доконче.

І знов минають літа, та вже поволеньки. За років чотири достатки графа К. не змінилися, та його подруга Льоля змінилася. Вперед веселе, говірливе дівча посумніло тепер, мовби молода березонька восени. На самоті то й заплаче, а мужеві у вічі насилу лишень усміхається. Вона аж тепер розважила те, що з нею сподіялося. Її серце запалало любов'ю, а любити нікого, бо подружжя хоть добряче і люб'яче, та все ж не до пари. Вона пізнала свою неволю. Рада б з неї висвободитись, а тут годі. На саму згадку висвободження стає перед нею холодний, безприютний світ, тяжка борба за життя, а її тепер добре живеться у багатстві. Так і замикає вона всі свої гадки словом «судилося»...

Однак серце своє право знає...

До графа К. часто заходив його приятель оберст враз із своїм сином Едгаром. Старенький граф забавлявся з ними дуже радо. А й Льоля чогось веселішала в їх присутності. Скоро б два дні їх не видала, то вже й пригадує заздалегідь мужеві, що оберстам годилось би візиту віддати. А муж-ді-дусь чого б не зробив для своєї молоденької подруги? Він життя за ню дав би, не то що! Тож і густо-часто гостилися взаємно сі два знакомі доми. Молодого, русявого Едгара любив граф К. так із-за його уложення та ввічливості, як і з-за того, що був сином його приятеля. А Льоля? І вона полюбила його крадькома із-за гарної вроди, полюбила, бо бажала когось любити. Едгар знав про ту любов і по-майстерськи піддержував її, себто своєю взаємністю. Покров мовчальної і зручної тайності заслонило перед графом К. перший акт їхньої любовної драми. Та оно лишень дати серцю волю, то з розумом тоді попрощайся. Як же Льолі поводитись розумом при яснім сонечку Едгарі? Золотокрила мотилька упивається солодощами цвітів та й не зважає на те, що не раз отрую може спити. Льоля потурала серцю!..

Другий акт любовної драми не укrywся вже перед графом К. В ньому закипів пристрашний гнів супроти невдячної й невірної супруги. Зрада, заплачена любов'ю і добротою, боліла й соромила його. Він прогнав від себе Льолю, а вслід за тим постарався й о розвід.

Мов степовий сугак, опинилася тепер Льоля на вольній волі. Одинока її надія, Едгар, відцурався від неї. Вона почула себе круглою, німічною сиротою. Бо і що ж їй, бездомній, на світі робити? Працювати не вміє, не привикла і не хотіла б, а першого-ліпшого місця не візьме, бо і тяжко, і соромно. Без довшої надуми вибрала вона собі ту дорогу, що нею пішли вже тисячі товаришок подібної долі, дорогу, що її промостили неслухні моральні відносини суспільності. Она пустилася на легкий хліб, оплачений тяжкою неславою...

Як у старій немурованій криниці помутить хто воду, то вона не придатна до пиття, докіль не осядеться, так не придатний до життя був граф К., доки час не втихомирив зворушених пристрастей. Голос любові до невірної Льолі мучив його найдовше. Нарешті й він затих. Граф К. не приписував собі найменшої вини. Після його думки Льоля повинна була його вірно любити вже для самої ласки й доброти, з котрою він все відносився до неї, «простої» дівчини. Тим вірнішу любов — гадав він собі — була вона йому винна, коли стала його жінкою. Звичайно, чоловік собі не воріг. Навіщо мав би граф К. сам себе обвиняти? Тож і зживався він удруге зі своїм вдовецьким станом. Та тепер стало чогось німо, глухо і сумно в його домі, так як у густому лузі, коли не стане в нім пташки-щобетушки.

Одного вечора граф К. знов вийшов під одинадцятьу годину на місто, щоб своє вдовецьке спання проміняти на інше. Знов переходив він байдужно через вулицю, що перед шістнадцятими літами здарувала його пам'ятним дарунком. Тут замітила його жінка, що походжала собі сюди ще байдужіше від нього. Вона зближалася до нього нарочно. Він станув, оглянувся і поспитав, її, чи далеко мешкає та чи може йому товаришити.

— Ходить, пане, недалеко, під другим числом сеї вулиці,— відповіла вона з усміхом.

Ледве вислухав цю відповідь граф К., як ноги і сила стали виповідати йому службу. Голос тої жінки був для нього громовим ударом. Страшно застогнав, неначеб пекольні вогні в ньому розжарілись, проговорив тихцем слова:

— Це Льоля... Льоля... ах...— І повалився вже без життя на хідник.

Льоля — то вона була — зареготалася байдуже й побігла дальше людей зустрічати...

.....
На другий день стояло між посмертними оповістками в часописах:

Графа К. постигла вночі на вулиці М. нечаяна смерть.

ПОЕЗІЯ

СВІТЛЯНИЙ ПАННОЧЦІ ОДАРЦІ, ДОНЕЧЦІ СЛАВНОЇ АВТОРКИ «ШЕСТИКРИЛЬЦЯ» В НЕЗАБУДЬ

Та кувала зозулечка, де би не кувати!
Віді буде за Одарков мамка банувати!
Ой не буду, моя донько, не буду, не буду,
Ти за гору, я за другу — за тебе забуду...

Бо кувала зозулиця в кожнім закамарку:
Нема в світі над то личко, нема над Одарку!
Бо кувала зозулиця за лазом, за лазом:
Недалеко вже миленький, лиш за перелазом.

Бо кувала зозулиця, сіла на барвінчик,
Недалеко вже миленький, купує перстінчик.
Ще вгадує зозулиця на тій полонинці:
То серденько Одарчине, то сонце у днинці,

Воно сіє яру весну в лісі й на царинці,
Розвіває холод-хмари на всій верховинці.

Ялося ти, Одарочко, верхами ходити,
Ялося ти, молоденькій, зорею світити,
Понад віттарем любові весь гай чарувати,
На голубів пишнокрилих пальчиком кивати.

Перестаньте, ліси-води, на тот час шуміти,
Так як буде Одарочка за гору летіти.
Бо як буде Одарочка гору оминати,
Тото буде паніматка сльози обтирати.

Не дивуйтесь, паніматко, тій писаній долі,
З великого серця вийшли: Одарка і зорі.

Та кувала зозулиця, кувала й навроки,
Коби вдати заспівати, коби до притоки...

В Снятині, в андріївський вечір
дня 12.XII 1925

СИВ-СОКІЛ

На крутій горі сив-сокіл сидить,
Очима кружить, далеко видить,
Очима кружить, гадками летить.
Гей дивиться він краєм-Дунаєм.
Краєм-Дунаєм Юра іграє,
На гусліх дзвенить, коляд співає.
А на Дунаю корабель плине.
А в тім кораблі гречная панна,
Пишная панна, красна Марічка,
В кораблі сидить, сокола бачить,
Стрільця із війни надівається.
А Юра іде, три дари несе,
Три даруночки, всі для Марічки:
Перший дарунчик — павяний вінчик,
Другий дарунчик — срібний перстінчик,
Третій дарунчик — срібну трембіту.
Павяний вінчик — та до вінчання,
Срібний перстінчик — до обмінення,
Срібна трембіта — до трембітання:
З крутої гори та й з Чорногори
Поза Підгір'я до схід сонечка,
На ріку Дністер — на ріку Дніпер
На вітцівщину — на Україну:
Що Юра спіймав буйного Тура,
Буйного Тура з-над ріки-луга.
Гей як затрубів та стрільчик Юра,
Всю кригу розбив й осідлав Тура.
Приймила дари гречная панна,
Врадувалася ще й зоря ранна,
Врадувалася у морі риба,
У горах зело, на ріллі скиба,
У степу трави й кожна могила,
Врадувалася вся Україна:
Що убив Юра гордого Тура,
Що трісли леди і ожеледи,
Що розтворились Турові тюрми,
Що колядують гусли і сурми...
Краєм-Дунаєм корабель сплине,
У Київ-місто сив-сокіл злине.

НЕДОПИСАНІ КНИГИ

В неділю рано кури запіли,
А ще раніше та й Юра устав.
Ой устав, устав, три свічці всукав.
При першій свічці коника сідлав,
При другій свічці у степ виїжджав,
При третій свічці вже конем іграв.
Хвалився Юра перед ворогом:
Мой, нема в тебе такого коня:
Золота грива землю укрила,
Почерленила та й побагрила —
Срібні копита в землю тупають,
Мармур лупають, церкви складають:
З трьома верхами, з трьома хрестами.
На першім хресті — сонечко в весні,
На другім хресті — місяць у креслі,
На третім хресті — зоря із моря.
Під кожним верхом стоять престоли,
На тих престолах червоні книги,
Писані кервов та й багнетами,
Шибеничками та й гарматами.
Бо що ж ви, книги, повістуете?
Повістуето та й бануємо:
Що є ще карти нерозтворені,
Що є ще церкви та й некінчені,
Що є ще книги недописані...
Що не всі свічки та й запалали,
Що не всі Юри та рано встали.

«ТА НЕ ДУМАЙ, МАРУСЕНЬКО...»

Та не думай, Марусенько, не думай, не думай!
Пшеничка ся уродила, як у полі Дунай.

А як будеш, Марусенько, думати, думати,
Буде твоя та й пшеничка в полі зимувати.

А у моїм городочку та виріс ленок,
Кобих така до роботи, як до співаночок.

[Ой] на горі жито, жито, а за житом вода,
Не дай личко цілувати, дівчино молода.

Не дай личко цілувати, з розуму ся звести,
Не дай свою русу косу без братів розплести.

Вітер віє, вітер віє, березов леліє,
Але гуцул миски миє, гуцулка не вміє.

Ой кувала зозулиця та ліси точьила,
А відків ти, дівчинонько, чи не з Яворова?

Ой зацвіли черешеньки на цілу долину,
Била мене моя мамка через легініну.

Ой кувала зозулиця, кувала, бінцьила,
Уже бо ся багачеві співанка скінчила.

Сидить коте на воротіх, на вітер си здуло,
Я би сесе не говорив, якби так не було.

ПАРАСКА

Та кувала зозулечка межи бодяками,
Кличе мене Парасочка білими ручками...

«Негаразд ми, файна любко, та й тебе любити,
Бо у мене лиха жінка, буде мене бити...»

«Та не бійся, мій любчику, вінчаної жінки,
Знають її всі річеньки та й усі зарінки...»

Знають її всі долини, та й всі полонини,
Й густі корчі ліщинові, холоди крушини...»

«Бодай би ти, Парасочко, легенько ходила,
Що ти мені та й сліпому очі відтворила...»

Та й пішов я до Параски лиш голі два разки,
Вона мені показує всі три перелазки:

«Оцим будеш приходити, оцим відходити,
А цим будеш утікати, та як муть ловити!»

«Най тобою, моя любко, опир возить лати,
Бо ледві я через тебе удержуся хати...»

Бодай би ти, красна квітко, голубенько цвіла,
Що ти мені в хаті любість та й заколотила!»

ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ

ВЕСНА

Зелена левада вкрилась цвітками, гей дівчина-красавиця. Золоті метелики упиваються медом, а сонечко своїми проміннями, мов легіник, скобоче та цілує леваду. Легкий вітрець перечиться з сонцем, прилягає їд квіточкам та й собі їх цілує.

По леваді проходиться її власник, пан в дорогім одінню. Йому забаглося вибудувати тут літню альтану, де би міг собі вигідно сидіти і вдихати пахощі весняних цвітів. Найкраще під альтану видалось йому місце під калиною, що неподалік зазеленіла. Він прямував туди. Під калиною розстелився зелений барвінок на якійсь могилі, над котрою клячить похилена, стара бабусенька в латаній свитині.

Вона цілує барвінок та зрошує дрібними сльозами. Чудова весняна краса не сміється до неї, тільки плаче. Зелена левада тяженько стогне враз з нею, а сонце не ясніє, тільки червоніє.

— Доню моя, — голосить вона, — обізвися з сирої могили до мене. Навіщо ти на отсій калині життя собі відобрала? Із-за неслави, що її заподіяв тобі отут на роботі пан? Що неслава? Я б підпору тепер з тебе мала і з голоду не вмирала б. Ти ж не винувата.

Пан почув виразний плач бабусі і віддалився.

Він не будував уже на цім місці альтани...

ЗАМОРОЖЕНІ ФІАЛКИ

В дівочому городчику зацвіли фіалки. Весняний мороз не пощадив їх, заморозив. Чого вони так вранці яр-весни процвіли? Чого тим молоденьким красошам тепер нидіти, погибати?

Вони померзли... Дрібнесенькі листочки їх цвіту упали на землю. Їх покрили кришталеві крапельки зледоватілої роси. Тепленьке сонячне проміння не верне вже їм життя. Вони не уквітчають уже дівочої груді, не загріють молодечого серця, щоб проспівало вогненну пісню вірної любові. Холод-

ний легіт розвіє їх по садочку. Вони зів'януть, зчорніють, загинуть навіки...

Так погибають вранці життя свого дівчатонька від морозу парубоцької зради. Серце їх ледоватіє, а сльози мерзнуть кришталевими крапельками. Їх не розтопить уже ніякий огонь...

ЛЕДОВІ ЦВІТИ

Зимую віконні скла — то справжні грядки. Мороз помайстерськи мережить їх різними цвітами. Приглянешся їм, то і забудеш про зиму. Май у чудових своїх красках стане тобі вмиль перед очима.

Нараз покажеться блідий сонячний промінь і скошує ці цвіти. Вони тануть, тануть та й котяться водотоком додолу. На їхньому місці остаються лишень мрачні смуги...

І людська уява квітчається не раз квіточками мрій та й заслонює перед умом справжній, холодний світ.

Та от засвітить світло дійсності, і маєва краса меркне, щезає, тільки сльози з очей кануть та кануть...

ПЛАЧ ЦВІТІВ

Весняна роса — то сльози цвітів.

Коли в старину забив їм воріг їх матір, царівну-русалку, тоді віддзвонили вони своїми чашами-дзвінками похоронну, жалібну пісню, заплакали ревними сльозами й присягли ніколи не забувати своєї дорогої пістунки.

Звичайно як сирітки. Куди їм мститись!?

Вони вірні своїй присязі: все святкують це сумне свято, все у них кануть сльози.

Сльози — то одинокий цілющий лік на їх пекучий біль.

Вбивник їх матері, земний цар Змій, упивається їхніми сльозами та й глузує з них.

Сердешні ці цвіти!..

Й ніжні цвіти України поминають сльозами насильну смерть своєї неньки. Душогубець, їх ворог, скошує ці повні сліз чарочки собі на напиток.

Його не лякає плач цвітів!..

МОРЕ

Я бачив море.

Сонце купалося в ньому й виринуло кроваве.

На його безкрайому дзеркалі хвилювали могутні хвилі. Ті сердиті смертоносні хвилі чогось-то подобрили. Привітні

й ласкаві вони були. Не піднімалися високо, не клекотіли, не розбурхувалися.

Вони тільки шуміли з повагом.

Дивний їх той шум!

Станеш йому прислухуватись, то й почувеш в ньому пісню-жалібницю; почувеш, як розмовляють многострадальні лицарі в могилах, як грає тужну пісню кобзар, як кигиче чайка.

І розстелиться перед тобою безмежна країна із широкими степами, високими могилами, глибокими ярами-байраками, зеленими лугами,— й важко тобі стане.

І ти до великого моря докинеш ще одну краплю, ще одну сльозу...

Хвилями плили відважні моряки і співали пісню, що переймили її від хвиль. Да тільки ж їх пісня огненна, боева, жива, не мертвецька...

Я бачив море...

Сонце купалося в ньому й виринуло кроваве...

ОБНОВА

Як тільки весна сказала «добридень» сонній природі, так сейчас ворухнулась всяка животина до нового, вольного життя.

Безлисті дерева убираються в пахучі зелені шати та й свобідно з вітром розмовляють — нові думки укладають.

Заморожені корінці рослин відживають, цвітом понад землю виринають й медовими пахощами до вольного життя підбадьорюють.

Заковані ледяними кайданами ручаї скидають свої окуви і журчать веселу пісню свободи-волі.

З їх співом лучиться і щебіт вольних пташин, і розговорь обновлених рослин в одну чудову живучу мелодію, що нею упивається на синьому безмежному небі благодатна дуга-веселиця.

Ой весно-весно! Коли просвітаєш ти безталанну Русь-Україну своїм благодатним привітом «добридень»?

Коли розкуєш її кайдани, оновиш волю?..

СИМФОНІЯ

Під стріхою вбогої хатини звисає ластівчине гніздо. В ньому молоді ластів'ята квилять щозмога. Мати тих маленьких безбатченків полетіла за поживою і забарилася. Де її тепер знайти корму, коли вся комашня із голоду погинула?

Вона все ж таки летіла й гляділа, аж поки з утоми та голоду на землю не впала. Голодний собака пожер її враз із шір'ям.

Сирітки ластівчата уставилися із роззявленими дзьобочками при отворі гнізда, добувають послідніх сил і голосять: «Нене, ми голодні!»

На край села — на цвинтар понесли грабарі жінку, що померла на голодовий тиф. Вона ходила від хати до хати, щоб для діточок дещо випрохати, та й дармо. Тяжкий рік, голодний рік — та й тільки. Вертала вона без хліба домів до діточок своїх, бідних сиріток-безбатченків. Та не вернулась, на дорозі впала. Її понесли грабарі.

А діточки її маленькі пручаються під стріхою, на приспі. Їх сухі личка умилились сльозами, і тому виразніше видко їх жовту, напівмертвецьку краску, вистаючі кісточки.

Своїми вимоклими оченятами дивляться вони одним тягом на вулицю й — начеб вторували ластівчатам — кричать в'ялущим, слабим голосом: «Нене, ми голодні!»

ГЕРДАН

Вона нанизувала гердан! Дрібнесенькі, як мак, криштальці насилювала на шовкові ниточки... Звільна, спокійно, рівно насилювала різнобарвні самоцвіти...

Вона нанизала його до краю.

Тепер мерехтить він на її русальній русі косі... той гердан...

Дуга, що красніє на тлі рясних сліз, оживля так пухкі, блакитні основи.

Скільки ж то алмазних криштальців у ньому іскриться! Той зорею зоріє — цвітом надії процвіта, той огнем жаріє — прискає жаром чуття-життя, той чорним оксамитом блистить мляво на основі рожевого тла — могильним жалем-розпукою він зір ятрить, а той гарячим полум'ям аж кипить — він доли-волі добува, — а той... той останній там на краю проміння ідеї розлива...

Дивлюсь на його... на той гердан; дивлюсь та й бачу... кого?.. його чарівну основу — її... живучий Гердан!..

Дивлюсь... завмерле серце ожива, рій думок надлітає... і я собі берусь нанизувати гердан!..

ОСІНЬ

Непривітно й лячно тепер у нашому краю.

Рудіють поля, скидають свою одіж дерева й, неприодіті, розмовляють тихенько, начеб змовлялись на кого.

Осінній цар забрав їм все добро й пішов бундючний назустріч своєму противникові, зимовому цареві, геть, геть... у темні ліси. Там йому поборотися б з ним.

Не по нутру йому ся боротьба; він із достатками радніш погуляв би собі гарненько, так годі. Лютий воріг напосівся на його багате царство, на його достатки — доконче його завоювать хоче.

Бідні підданці осіннього царя бояться ворога свого пана; вони знають його смертоносну жорстокість, знають його кайдани. Вони хотіли б ще жити на волі й тому раді б стати в обороні царя осіннього. Хоть і він забрав їм всі достатки, що їм здарувала їх земля в заміну за криваву працю, та все ж таки вони його навидять, — бо у нього їм воля. Тим і змовляються вони супроти ворога свого пана, тим і пробують своїх сил та й зброяться до бою.

Вони шепотом нараджуються, організуються, а буйний вітер передає їх раду-нараду ясному сонцю. Ще день, два дні — і вони стануть до бою, кривавого бою!..

Але сонце спочуває себе слабим, непригідним до боротьби.

Йому жаль, що втерляло свою міць, із журби поблідло й заплакало ревними сльозами, що капчуть із його пухкого покрову.

Бачать тее чепурні підданці-борці царя осіннього і тривожаться чимало. Та ніяково їм людоморові піддаваться, волі й рідного краю зрікається; вони підуть до бою, переможуть, а тоді й сонце повеселішає й дужче їм пособлятиме.

Не підуть з ним лишень ті, що віддалились крайній розпуці і не вірять у перемогу. То поневольні зрадники! Вони лишають його... свій рідний край й вибираються в світ за море... далеко-далеко... до Америки мандрують — на чужині шукають доли-волі.

Непривітно й лячно тепер у нашому краю.

ВЕРБА

На широкій млаковині виросла верба.

Її ніхто не плекав, не доглядав — сама вона виросла.

І старенька вже вона собі. Самою опоною тільки держиться, бо в середині дуплава, зовсім дуплава. Де вона ж таки не подається. Щороку виростають з її кучерявої голови нові віти.

Збиточний вітер знущається над нею; безупину хилить її гілля до самого долу. Невдячна пташина вигрівається по її дуплах і обкидає її за це гряззю. Забагливі людиці деруть з неї кору собі на іграшку, немилосердно деруть... Хто хоче, знущається над нею.

Другі дерева споглядають із глумом на неї з плодовитих горбів. А їй про те байдуже. Вона з ніким не перечиться, нікому не супротивиться — нишком заплаче та й тільки. Побачить чию-небудь кривду-горе, то ще дужче плаче. Така вже в неї чудна вдача!

Вона знає, що плачем не добуде собі луччої долі,— як не добула її безталанна Україна,— та все-таки залюбки плаче...

Дивна собі тая верба! Не правда ж, дивна?..

СУМНО ОДИНОКОМУ

Сумно одинокому сонцю у безкраїх облаках. Що тільки навернеться ід котрій зіроньці, так сейчас вона тахне, гасне, щезає з-перед його гарячого лица. Що тільки надлетить у полуменях гарячки ід тьменній ночі і в обіймах приголубить її хоче, утікає вона яркою блискавкою, не глянувши йому навівт в лице. І з досади плаче палке, гордовите сонце ранньою росю.

Ні з ким йому поготорити, ні з ким в парі погуляти... Сумно йому, одинокому...

ЩОБ НЕ ТІІ ГОРИ

Щоб не тії гори, не тії верхи, то і кривди менше було б гуцульській сіромі. А то заступлять собою світ божий, що сидиш, гей у неволі.

Усадовились собі велетнями довкола та й ні на ступінь не поступаються, гордовиті. Найкращим повітрям вони віддихають, пахощами цвітів упиваються, в дорогі шати вбираються, не живуть, а раюють.

Смертоносні громи, градовиті, чорні хмари, непрозримі мряки, все вони додолу відсилають. Благодатному сонцю по правді світить не зволяють. Від раннього рана до самого вечора гріти б йому їх товстенькі хребти, а долішню прогалину хіба мимоходом в полудень.

Кривда долішній сіромі.

Вона гарує-працює більш спромоги своїх слабих сил, та й признаки не слідно. Тьмою-мряками оповита коротає у неволі свій короткий вік, і сонцю не спроможно розігнати ті мряки, розкувати кайдани, нагріти студену країну.

А вони вилежуються собі — ті безжурні гори, вигрівують свої пикаті, набресклі лица, висипляються досхочу, а проспавшись, числять зорі, гей золоті сороківці...

Ех, щоб не тії гори, не тії верхи, не мозолили б ріки, віками їх підмиваючи, не мутилися б їхніми трупами, а чистенькі, веселі у море плили б і сонячні проміння мали б у себе на купелях від рана до вечора!..

ВОНА

(Нарис)

Горіла, як царівник над рікою.

Ой, чітко солоденька, забув бих ті швидко,

Аби з мого подвір'ячка на твоє не видко.

Бодай тото подвір'ячко вогнем ізгоріло,

Щоби мене, файна любко, к тобі не кортіло.

Як калина, малиною крашена; брови шовкові, очі, гей очі — чорні, як темінь, така глуша, такий туск коло тої хати з тополями, бувало, як переходжу.

Струнка, бо ж струнка, а очі — та ж в них переливаються усі світи для мене...

Така весела, та пишна, та мила, як весна у маю, а ті очі, як блискавиці, що потинають зразу ж...

Так до мене щось кличе, як тоту спрагу до тої водиці, що на горі з каменя на сонці перлами розливається.

Тужу жагуче, щоби сказати тобі найщирші слова, які маю сказати, але не зважуюсь, що ти сміятимешся...

Не зважуюсь з остраху, що їм не повіриш.

Називаю тебе грубими іменнями, бо скриваю своє серце, рву свій біль...

А біль лишається вічно свіжим від твоїх очей...

А усміх твій блимає, як один великий сумнів...

Тужу жагуче, щоби відійти від тебе, та знаю, що все верну.

О мріє моя! Любове! Яка ти сильна! Даєш життя і відбираєш...

ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ

НЕЗАБУДЬКА

(Казка)

Коли люди стали ненавидітися і теряли людське серце, тоді зійшов ангел доброти на землю.

Тепле літонько розкошувало на землі. Людська праця, засіяна навесні, доспівала на потіху працюючим.

Уквітчаний добродійним вінцем, ангел станув на просторій ниві багача. Вона аж стогнала під тягарем буйних плодів управленої ріллі. Побіч неї тягнувся вузький кусник поля, що приналежав до вбогої людини. На ньому було майже пусто. Засіяне збіжжя зниділо, зрудавіло на безплідній глині. Звідки ж убогому управити свою ріллю, чим йому добре її обробити, коли в нього нічого немає?

І глянув ангел на ниву вбогого, і сумно йому стало. Він взяв із свого вінця синю, як облак, цвітку і засадив її на полі багача.

— Цвітко,— сказав він,— ти пригадуєш багачеві, щоб не забував на вбогого.

То проговорив і полетів вгору, високо...

Цвітка в одну мить розрослася по всіх багачьких полях. І здивувалися багачі, коли її увиділи. Вони чогось добрili на її вид.

А вбогі прозвали її *н е з а б у д ь к о ю*.

РОЖІ

Навесні в діточому городчику раз розцвітались рожі. Їх пупіночки розвивались помаленьки під благодатним впливом сонячного проміння. За два-три дні вони стануть окрасою городчика. Їх пахощі розіллються далеко.

Та не всі пупіночки розвинулися, не всі розцвілися. Одні з них змарніли і зниділи. Немилосердні усільниці їх понижили.

Бідні вони, не правда ж, бідні?

Так само марніють вранці життя свого діточки, що попадуться під вплив приміру лихих людей і наслідують нерозважно їх нечесні вчинки.

Бідні тоті діти!..

МУХА

В закутчику під стелею тріпочеться в павутині муха. Кроволюбивий павук прибігає, проколює її і висисає кров з неї.

Дурна та муха! Не сміх, не сором то їй у сіль впадати, коли у неї здорові очі?

Вона була думною із-за своїх очей, їм самим лишень вірила і літала, куди лишень її забагливість веліла.

Не вірте, діточки, замного своїм очам, не підчиняйтеся забаганкам вередливої лакомості, а слухайте старших, щоб і ви в сіль мимоволі не впали.

СЛЬОЗА

(Різдвяна казка)

Скільки разів возьме кріпкий мороз, стільки разів віє холодний вітер та й навіває нову верству снігу. Стільки ж разів більшає біль і терпіння хорої вдови Кравчихи. Вона лежить на твердій постелі, накрита старим сірячком, та лишень сумним стогоном нарікає на студений вітер і мороз, що шпарами стін дістаються до її незатопленої хати. Коло неї пораяється її донечка Маруся, що рада б в кожную хвилину своєї матінці яку-небудь полекшу вчинити. Та що ж вона годна? Заробити не піде, бо і сили у неї ще нема, а просити о милостиню, то таки дуже соромиться. А люди, от як люди: кожному собі рад, чужа нужда їм не в гадці.

— Ненечко дорогенька, — лебеділа Маруся, — нині святий вечір, а у нас нічого немає і вам не лекшає. Як би то красно й любо було, коли б ми ввечір разом пшеничку їли. Хто знає, чи другої діждемо. Передучора ви самі про те згадували, тільки що я плакала, як ви загадали заставити одіж покійного нашого батенька. Мені жаль тої одежі, але коли ви вже кажете, що навесні мож буде її викупити, то вже най і так було би. Заробимо й викупимо, коби здоровля. Позвольте ж мені, ненько, з нею у місто піти і зробити так, як ви казали. Куплю й ті ліки, що люди радили, й на вечерю дещо і дровець принесу. То буде гарно, ненечко! Позвольте, я борзенько вернуся.

— Та студінь надворі, — простогнала Кравчиха.

— Я ваші чоботи взую — хоч великі вони, але я соломою випхаю. Добре, ненечко?

— Як змерзнеш, то вертайся з дороги; то студінь — сніги...

— Не змерзну, золотенька ненько, що мені студінь! Для вас я в огонь піду.

Вже не мучила дальше питаннями хорої матінки, тільки зробила, як думала: накрила її шматтям, що лишень у них ще було, взяла батькову одіж і в місто помандрувала. От вже таки добре з полудня. В зимі який вам то день? Сюди-туди обернешся, та й вже вечоріє. Маруся поорудувала як слід. Вже й домів вертає. Вона рада б зозулею ід неньці полетіти, тільки що крил у неї немає. «Поперечними стежками піду, то скоріше зайду»,— думає собі. А тут сніг засипав стежки, що й сліду не видко. Йй про те байдуже. Вона пішла коротшою ходою. Сніг йде та йде, а мороз бере дужіше, чим рано. Бідній Марусі тяжко йдеться. Вітер провіває через її діраву, стару свитину і неначе приліплює пекучий мороз до самого тіла, а збитошник-сніг сиплеться у її подерті чоботи. Щоб ще лишень через широкий луг перейшла, та й вже дома, вже коло своєї неньки. Та що ж! Вона втомилась. На її чолі виступив піт і в тій самій хвилині замерз на чорних бровах. Бліде її личко посиніло, а ніжки не змогли дальше сніг відгортати, затерпли. Вона стоїть на одному місці, а йй здається, що вона все ще йде. Дрожачий голос, що став вириватись з її гортані, то був її плач. З її синіх оченят потекла одна велика сльоза. Якийсь тепленько приодітий чоловік перейшов случайно коло неї і не порятував. Камінне серце в нього було. «Не відпочивай, бо ніч тебе зайде у твою ледарстві»,— сказав він та й пішов дальше, значить, не доміркувався Марусиною безвихідного положення. Йй ридання стає щораз тихіше. Студінь для неї меншає. В її серці робиться гарячо, любо... Вона бачить перед собою неньку і хотіла б її своїм гарячим серцем нагріти. Ручками обіймає вона її за шию та просить: «Ненько моя, нагрійтеся теплом мого серця, а лекше вам стане».

Хмарне небо вже уповилося чорним покровом. В селі радість, гомін. Вечірні світла так і сяють на багатих столах. Різдвяний ангел став літати від хати до хати з дарунками на крильцях. Сніг йде та й йде, а білі його пластинки танцюють собі у повітрі. Ангелові про те байдуже. Його ні вода, ні вогонь не береться. Тому чимало здивувався, коли нечаяно побачив на своїй ніжній рученьці велику білу пластинку снігу.

— Ти, маленька білявиночко! Що ти є таке, що відважилася на мою руку сідати? Твої посестри не вчинили б того ніколи.

— Я не звичайна пластинка, я сльоза.

— Сльоза?! — повторив ангел.

— Я сльоза вбогої дівчинки Марусі,— говорила дальше пластинка.

— Тої Марусі з синіми очима?

— Так. Ті сині очі зренили мене он там в полі серед снігу. Студений мороз заморозив мене, а буйний вітер заніс мене сюди. Маруся лежить на снігу, замерзає небога. Поратуй її, ангеле! Це ж вечір радості — не смутку, терпіння, смерті!

— Добре, сейчас,— відказав ангел.

Він прошептав щось вітрові і полетів собі дальше. Послушний вітер поніс чим скоріш пластинку до хати того багача, що бачив у полі безпомічну Марусю та й зганив її ще лихим словом. Багач той якраз вийшов тоді на подвір'я, щоб повеліти слугам внести житняний сніп до хати. Вітер приліпив пластинку на його лиці. Він увійшов з нею до хати. Зачалася вечеря. Стіл аж гнеться під тягарем страв та напиктів.

Пластинка стопилася і потекла сльозою прямисінько в пугар, що в нього наливав собі вина господар-багач. Він випив налите вино, а з ним і Марусину сльозу.

— Недобре се вино,— сказав він,— навчу я того купця, щоб знав, яке вино мені дається! — Сказав та й посумнів чогось-то.

А родина п'є те саме вино та й нахвалитися не може.

Нараз встав багач від стола та й вийшов з хати.

Вже з півгодини минуло, а він ще не вертається.

— Де отсе пішов батько? — питаються себе здивовані діти й мати. Не знають. Аж ось і надходить він та й не сам. На руках несе дівчинку, мов мерця якого.

— Се Кравчишина Маруся,— каже він до родини,— трохи що не замерзла на полі в снігу. Я бачив її, як вертався з міста. Стояло, біднятко, а я думав, що відпочиває. При вечері, зараз-таки по тім клятій вині, вона мені привиділася умираюча. Мене заболіло за нею серце, тим і побіг я на те саме місце, де я перше її бачив. Прибігаю, а вона вже й не говорить, тільки ніби стогне, ніби плаче, та й то вже останніми силами. Нумо, діти, розморозуймо її.

— У другу хату понесім через сїни, там холодно, а тут, у теплі, годі розморозити,— порадила жінка.

На другий день рано сиділа Маруся коло своєї неньки у затопленій багацькій хаті і розповідала, як орудувала в місті.

Зворушений багач занявся хорою вдовою, як би своєю матір'ю. До себе враз з донечкою забрав і хліба й до хліба всього дав. Хора Кравчиха трохи підвелася з ліжка. Вона об усім дізналася від багача. Її очі сльозами зайшли. То сльози

радості й жалю! А Маруся обіймає матір та й щечече, бід-
пятко:

— Ненько дорога! звідки се для нас добро взялося? Чи не сон се?

— Ні, дитино, то твоє добре серце заподіяло сю людську ласку.

— А я, ненечко, сон мала, що десь-то моє серце гаряче, гаряче, таке гаряче, що вас ним я хотіла загріти.

— Ти ж і загріла ним мене, любочко моя дорога, сиза.

І досі ще ніхто не знає, що то все зробила Марусина сльоза.

ПЕРЕКЛАДИ

Еміль Золя

БАНКРОТ

Робітники, що прийшли досвіта до фабрики, застали в своїх робітнях студінь, начеб їх демон смерті уповив своєю тінню. В одному куточку просторої робітничої салі споглядала вгору понуро та сумно велика машина враз із своїми залізними колесами та сталевими раменами. Глибока меланхолія пробивалася по мертвому, непорушному великані, що своїм грьском і стукотом, неначе ударами живчика тяжко працюючого титана, давав знак життя фабрики.

Властитель її отворив двері своєї контори.

— Дітоньки, нині нема ніякої роботи. Нові замовлення не вплинули, а давніші відкликано назад. Весь склад товарів тяжить на моїй голові. Грудень, на котрий я покладав надію як на головний сезон, руйнує мене дотла. Я мушу застановити роботу.

Він глянув на робітників, що зблідли перед маревом завтрашньої нужди і поглядали на себе затривоженим поглядом. Його голос дрожав від глибокого зворушення.

— Я не егоїст, дітоньки, але моє положення так само страшне, як і ваше. У вісьмох днях я мав страти до 50 000 франків і доконче мушу роботу застановити. Не маю тепер шельюга в кишені, не то, щоб я міг на п'ятнадцятого всі належності позаплачувати. Ви бачите, я говорю з вами, як приятель з приятелем. Позавтра прийде сюди судовий ексектор. Я не винен тому, не правда ж, дітоньки? Ми боролися до останнього. Радо би я вас задержав і надалі, але я зруйнований, я не в спроможі давати вам хліба.

І подає робітникам руку. Мовчки стискають вони по черзі ту подану руку, відтак стоять ще кілька хвилин на місці і люто споглядають з простягненими кулаками на порожні верстати. Звичайно в сю годину скрипіли пили, а в такт били їм молоти. «Банкрот» — се слово значить, що слідує тижня 20—30 фамілій буде мліти від голоду. Очі жінок набігають гарячими сльозами. Мужчини хочять показатись відважними і потішаються тим, що в Парижі ніхто з голоду не загине.

Коли властитель фабрики відійшов, розійшлися і вони по одному, пригноблені, німі, прибиті. Вони йшли з дому жалоби. Велика німа машина, що чорніється в тіні закутка, — се мертвець, по котрім вони носять жалобу.

По вулицях блукає фабричний робітник. Від вісьмох днів ходить він вже від дверей до дверей та шукає роботи, щоб зужиткувати свої сильні мускули.

Всюди для нього заперті двері — ні однісінькі не отворяться гостинно. З порожніми руками вертає він домів. Студений дощ паде та й паде. Париж нині понурий та сумний під покровом зимового болота. Робітник йде даліше помимо дощу. Він не чує студених капель, він чує тільки голод, пекучий голод, що лютує в його нутрі.

Загломшений, спирається він на поруччя мосту, котрого палі розбивають на білу шумовину бистрі, з гуком плинучі хвилі Секвани. Він похилився наперед. Гра водних, запінених великанів манить його до себе диким, злобним шумом. Але він тверезий і тямиться. «Ні, з мене був би трус» — і поволі йде даліше.

Склепові вистави ювелірів кидають при електричним світлі снопи іскор. Якби він вломився до тих виставок, то хоть би і трохи забрав, то все забезпечив би на довший час прожиток своїй родині. В їдальнях готелів світять лампи. Він йде попри цукорні і різничі склепи і пригадує собі, що він рано обіцяв принести хліба своїй розпукою прибитій подрузі і з голоду заплаканій дитині. Він не має відваги прийти додому і сказати їм, що він збрехав. Надармо клопоче він собі голову над тим, як би то їм сказати, щоби вони даліше терпіли і ждали. Ні, вони не можуть бути довше без хліба. Він, сильний чоловік, ще би видержав, але жінка і дитина слабовиті і хирляві.

Йому вже приходить гадка: просити о милостиню. Але скільки разів який пан або пані попри нього ідуть, і він хоче витягнути руку о милостиню, стільки разів рука його в'яне, слова просьби застрягнуть в горлі. Він стоїть, хитаючись. Перехожі пани обертаються і згїрдливим поглядом міряють «запитого».

Жінка тим часом жеде у дверях повороту свого мужа. Вона бліда, худа. Тоненький розіпнятий кафтан накриває по змозі її ніжну стать. Студінь просякла її судорогами. Все, що мала, вона вже застала. Вісім днів безробітних випорожнило полиці. Послідні матраци продала гендляреві, лишилося лише саме покриття. Вона повісила його перед вікном, щоб вітер в хату не вівяв, бо мала кашляє. А і вона шукала роботи, але надармо, вже стратила і кредит. Ні пекар, ні

крамар не хочуть вже боргувати, а вона, бідна, не відважується навіть переходити попри їх двері. Пополудні була вона у своєї сестри, але і там нужда так велика, що їй сльози наплили до очей. При відході обіцяла вона їм кусень хліба, як її чоловік що заробить, та він не приходить.

Дощ потоком ллється. Бідна жінка втікає в хату, бо тяжкі каплі дощу падають на ню, і її тонка одіж пересякає водою. Від часу до часу перемагає її така нетерпливість; ремствуючи на непогоду, підходить вона аж на ріг вулиці та виглядає мужа.

Перемокла, вертається знов і сушить мокру голову обома руками. Перехожі, що спішаться кудись, тручають її. Боязко тиснеться вона до стіни, щоб нікому в дорозі не стояти. Їй здається, що ціле місто із своїм блиском, гамором і брудом на ню напосілося.

Недалеко від неї є склеп з печивом; вона видить там сплячу дитину. Яке воно щасливе, а у неї? Нарешті узріла вона свого мужа, що волікся поволеньки. Прибігає до нього. «Но?» — шепче дожидаючо. Він похилив мовчки голову, а вона тоді поволі слабим ходом пішла сходами в хату.

Маленька не спить. Вона пробудилася і задумалася, споглядаючи на догоряючий полумінь лампочки. Страшні гадки малюються на завчасу дозрілих і зів'ялих чертах тварі семилітки. Садовиться на край скриньки, що їй служить за ліжко. Маленькі ніжки дрожать, а дрібненькі, сухі ручки держать накривало над грудьми. Вона задумалася. Забавок не мала. До школи також не може ходити, бо не має черевичків. Вона пригадує собі, як то її не раз мати провадила на прохід у сонячний день! Але то вже давно було. Вони вже випроводилися давно з того помешкання, а тут їй все здається, якби через хату віяв вітер, зимніший від леду. Вона тут голодна і думає над проблемою, котрої не може розв'язати. Чи се кожний голоден? Бідненька думає, що причина докучливості з голоду в тому, що вона ще маленька. Старші, здається, вже привикли до того. Мати десь добре знає, що кожний голоден, але вона таїть се перед дитиною. Коли поважиться на се, то, може, і запитається матері, хто, властиво, людей на світ приводить, щоб вони голодували. У них у хаті все таке старе, бридке... Подіравлені меблі, лисі стіни, ціла, відражаюча нужда пивничних і стрихових мешкань. І видиться їй, начеб вона бачила в сні теплі покої і гарні меблі, і замикає оченята, щоб знов мріти.

Проміння, що втискаються через повіки до оченят, стають золотим облаком, і вона хотіла б ним уповитись. Але вітер віє у вікно і так її морозить, що вона знов починає кашляти.

Її очі заходяться сльозами.

Звичайно вона лякалася, коли осталася сама в хаті, але тепер — вона сама не знає чому — про те їй байдуже. Від вчора не їла нічого ще, то гадає, що мати пішла хліба принести. Та гадка бавить її. Вона покрає той хліб в дрібненькі куснички і кусник за кусничком їстиме уважно. Ах, то буде гарно!

Мати вернула, батько йде за нею на пальцях. Нетерпеливо глядить вона на руки їх обоїх. Обидвоє мовчать, а дитина за хвилечку співучим тоном проголосила:

— Ой голодна ж, голодна я!..

Батько повалився на крісло і заслонив собі лице обома руками; тільки понуре шльохання виривається з його уст. Мати укриває сльози. Вона накриває дитину старими шматочками і приговорює їй, щоб була чемною і спала спокійненько. Але дитина, що від студені дзвонить зубами, зібралася на відвагу. Тонесенькими рученьками обнявши матір за шию, питає вона тихесенько:

— Скажіть мені, мамусенько, чому люди голодні?

Оттон Канов

SYCLAMEN EUROPAEUM

То було ще літо.

Гарячі сонячні проміння позолочували кришталеві крапельки роси на кожному цвіточку, на кожній зеленій билинці. Неначе спросоння журчів ручай свою чудову мелодію, а його хвилі гуляли по жемчужному камінню та цілували русалчиними усточками надбережні синьоокі цвіти. Птички не вгавали — виспівували свої пісеньки, пестрі метелики літали за медом із цвіту на цвіт та суперничали із завзятими робітницями — пчілками.

Кождісінька животина спочувала себе щасливою, бадьорою.

З глибини своєї божественної душі споглядала довго мати-природа на свою пишну дитину-землю.

З її всевидючих очей плили проміння любові.

Та коли ж вона споглянула у вічність незміриму, тоді зайшли її очі сльозами, у нутрі її душі розжарів біль: вона побачила смерть свого пістунчика-любимця. Вона почула шум і гряск бурі, що лютувала лісами та безладно розкидала-розвівала листя й цвіти. Вона спізнала смертоносний мороз, що нищить пахучу принаду, цвіток, прогонить щебетушки-птиці з країни краси та заковує золоті хвилі

у ледяні кайдани. Вона пізнала лютодора-зиму й тому плакала, тому розжарів біль в її серцю.

Нараз же засіяв у тому зболеному її матерньому серцю ясний промінь божого пізнання і просушив її заплакані очі, а душу її осіяв блиском супокою.

Її дитина, країна краси, не вмере страшною смертю, не піде у темний гріб та під ледяні кайдани.

Вона сягнула рукою до скрині своєї всемогучості і взяла з її лона суслатен, ніжну, принадну ароматичну цвітку. Легесенько піднесла вона її до своїх непорочних усточок, і в одну мить закрасив святий усміх блаженне обличчя матері матерей.

Вона знала чаруючу силу сієї цвітки. Той цвіточний чар заколише її пістунчика-дитину до любого, безжурного сну забуття на коротенький час.

І розрісся суслатен по всій красавиці землі, і впоїв її чарівними солодощами забуття.

І помалесеньки пропадала літня розкішна краса перед очима засипляючої дитини. Злегонька переходила зелень в золоту, багряну краску.

Сонце поринало теж помалесеньки. Воно освічувало ще пістунчика, що в багряних шатах яв мрії, засипляти.

Тихенький відгомін співу доходив до ушеньят сонного дитяти, а мряка зорею зависла над його зажмуреними очима.

І заснула красавиця земля сном забуття під вірною опікою печаливої природи.

Хай тепер лютує собі буря й мороз, хай тепер люта смерть накриває собі любимця природи безпощадним своїм білим покровом. Він спить благим сном і мріє про в о с к р е с і н н я.

Жюль Ренар

ЛЕБІДЬ

Він совгається білими санками від хмари до хмари. Він гине-пропадає за темрявими хмарами, що у воді являються, колишуться та й щезають йому з-перед очей.

Одної з їх йому бажається.

Він прямує на неї дзюбком і в одну мить зануряє у воду свою сніжну шию. Відтак винуряє він її з води точнісінько так, як винуряє панночка свою білу ручку з рукава.

Своїм нурком не вдіяв він нічого; глядить ще раз додолу: зворушені хмари щезли.

Він на хвилинку розчарувався; хмари не дають йому довго на себе ждати.

На дні, де водянні хвилі завмирають, являється вдруге одна хмарка. Прямісінько до неї веслує на своїй легонькій подушечці лебідь і сейчас коло неї опиниться.

Та хіба лишень її суетну відтінь він спіймає і загине, мабуть, із-за розчаровання, ні одної хмариночки не спіймавши.

Але що оце верзу я?

Скільки разів він пірне у воду, стільки разів видобуває він з намулу наверх одного водяного червачка.

Та й і товстенький він собі, як гуска!

Роберт Шай

МОЛОДІСТЬ

Була собі раз королівна, та така красна, що аж серце краялося на згадку її будучої старості. Королеві сказав про неї один мудрець таку тайну: «Вона останеться все молодою і кожного дня краснішатиме, наколи лишень не побачить, як в'януть живучі сотворіння». Тим-то і велів король вибудувати огород на острові серед безкрайого моря і привозити туди кожного ранку свіжі весняні цвіти для королівної. Тільки молоді дівчата й хлопці мешкали з нею на тім острові по королівському указу. Арфи, флейти та скрипки вигравали їм весь божий рік; їх тамошне пробування — то низанка радощів. Одна лишень турбота зустрічала там не раз в році королівну: густо-часто розлучалися з нею за покотом її співжителі, не знаять, для чого й куди.

Одної весни прийшов на острів чудово гарний молодець. Королівна полюбила його горячо, а він її теж. І довгі роки були вони щасливі й любилися щораз то палкіше. Але одного ранку сказав її милий: «Мені б з тобою безпремінно розлучитися».

Поцілуями та слізьми спирала вона його завзято.

Він остався ще один день, відтак і другий, третій... тому що вона його так дуже молила-благала. Але раз вранці запримітила вона в його кучерях срібний волосок. Перелякана поспитала, що б се воно значилося? Він поблід і з плачем пригорнув її до серця.

Як обоє виходили відтак із своєї палати, повіяв студений вітер. Рожі в огороді пожовкли, а зв'ялі їх листочки впали на землю.

Миленькі станули над джерелом ручаю. Королівна схилилася додолу і побачила, що її руса коса, як сніг, біла.

З кушів вилетів тоді пестрокрилий птах, що співав якусь незвичайну пісню. Він полинув у ясний блакит неба і полетів горою понад море...

НАПЕРЕКІР ДОЛІ

Так і стояла перед нами вічність зі всіма своїми годинами, без числа, без краю.

Так і стояли супроти нас весняні та осінні ночі й дні, без числа, без краю. Гороїжились супроти нас години гіркого горя-труду, і мерехтіли перед нами ті розкішні, рожеві години.

Тільки тих годин, а ні одної з їх для нас! Ні одної...

Нам обоїм ні однісінька не була присвячена...

Але ми силоміць вирвали вічності одну годину і — вона була наша.

З перстень світу вирвали ми одну перлу.

О прегарна ти години, о перло...

ДОБРИЙ РАНОК

Сьогодні кинув мені ранок на ліжко золотий сніг! Мій ранок ніколи не скупується. Блискучі думки він мені підкидає, самі нові, жемчужинні, кружляючі думки... Все він щедрий і багатий.

Молоденький ти ясний ранку, який же ти добрий!

Із пухких хмар, з пав'яних очей, з діточих кучерів, з лету ластівки, із всіх чистих вишин кидаєш ти мені ніжні снопи, гей пір'я, легесенькі, золоті снопи небесного, все молодого сьйва!

Богдан Єлінек

ДІДУСЬ

Все у сні його бачила. Її бліде личко паленіло; вона усміхалася, мов левада навесні, її устонька лебеділи: «Дідусеньку мій!» І вона упивалась даліше солодкими, золотими мріями.

Була то собі убога хатина, що в ній двоє їх жило. Похилилась на стареньку, суху вже яблуню та й підпираєсь нею, як сивий дідусь костуром; а дрожала, бідненька, дрожала від вітру, гей той дідусь, що йому приходитьсь втеряти послідну підпору.

Коло постелі стояв старець. Худі його старечі руки дрожіли, неначе ті струни, що їх злегонька доторкнеться смичок, а на рісницях звисали сльози, як роса на біленьких весняних цвітках. Отак кожного ранку споглядав він в бліде, зболіле личко своєї внучки; не говорив нічого, тільки засилав догори мольби, тихі мольби, гейби розговор цвітів. Він жалував її будити. Вона ще щасливіше усміхалась по його поцілюю, а її грудоньки піднімались від тихого, сонного віддиху.

— Анежко!

Анежка на сей дідусів поклик й очка не розжмурила. Але бо ж й дідусь не проговорив голосно її імені; він шептав його так, як колись ще замолоду прошептував при зустрічі ім'я своєї дорогої жінки, що її давно вже сира земля вкрила.

І знов помаленько підіймав він свої старечі та дрожачі руки, злегонька гладив смичком по своїх гуслах, і з милозвучних струн линула пісня любої надії та й стелилася на подушечці біля личка Анежки. А дівча прижмурювало оченята, напручувало білі ручки до дідуся, обіймало та й цілувало його до втоми. Тут і гинула пісня; інструмент падав на білу, постільну верету та й дзвенів, сердега, та такими звуками, якби до Анежки промовляла здалека краса, котрої вона не бачить, тільки чує.

Анежка нічого не бачила. Сьогодні давно вже, бо ще вранці-рано, вийшов дідусь нищечком із хати. Вона пробудилась, встала, сіла собі коло вікна та й притулила своє гаряче чоло до студеної шиби. Надворі брав мороз. Сонце розсвітило на хвильку тисячі ледяних кристалів, що то своїм теплом вертали Анежчиним очам потахший огонь. Вона вдивлювалась в ті ледяні кристали. «Боже! Боже! Що ж там за студінь! Де ж тепер мій дідусенько гріє своє старече, студене тіло?!»

Вона захиталася, по її щоках покотилася сльоза, впала на скло та й замерзла чудовим кристалом.

Нараз відчинились двері і хтось увійшов у хату. Анежка обернулася в ту сторону; вона вчинила то точнісінько так, як би й ми ворухнулись, наколи б хтось несподівано закликав нас по імені. Сильна, робуча рука вхопила гладоньку ручку дівчини:

— Ти плачеш, Анежко?

— Іване,— сказала вона і стиснула руку молодикові-легіневі,— о! твоя рука студена, там надворі мусить бути велика студінь! Не бачив ти мого дідусенька?

— Чому ні, бачив я його. За містом рубали ми лід на ріці, а він там грав нам на гуслах. Назбирав соломи, підстелив собі під брамою, сів та й грав, грав, щоб для тебе дещо заграв; хотів би, щоб ти була щасливою, Анежко!

— Щасливою? — мов сонна повторяла.

— Анежко! — просив недовірливо й тривожно Іван, — покинь сум та тугу, дідусь і я любимо тебе, всьо дали б ми за тебе! Не зрошуй нам гіркими сльозами тої втіхи, що для тебе можемо працювати!

— Чи твоя матінка подужала вже, Іване?

— Уже єї лучче, — відповів Іван стиха.

— Ти щасливий, Іване, щасливий, бодай в части сплатиш довг свій, ти ще молодий; я нещасна, ах, дуже нещасна! — судорожний плач вирвався з її грудей. Іван обіймав її, поцілував та й чим скоріше вийшов з хати. Тяжко воно сльози придавити.

Сьогодні добре ішло нашому дідусеві. Як молодик, вертав скоренько з міста та й з усміхом споглядав на свої гусли. Так лишень споглядає милий на свою миленьку.

— Ой так, так, мої гусли, нині зварю я знов кавалочок м'яса та й крихіточку росолу для моєї Анежки; небожатко покріпиться, а то ваша заслуга, ви мої любимці! Чи ж не похожий я на стару жебрачку, чи ж не похожі ви на мою дитину? Хто ж би не змилосердився, як тільки побачить, що ви дрожите та плачете, гей полишене взимі наче немовлятко?! Трійцять і шість крейцарів!

І підскочив сердега-дідусь, мов семиліток хлопець, котрому батько вистругав із ліски коника.

— Ой гаразд буде сьогодні, воно покріпиться сьогодні!

Він ще більше прискорив свій хід; під ногами заваджав йому сніг, але старець не чув студені, правда, дрожав та тільки з нетерпеливості, що не зайшов ще домів. Прижмурював очі та й думав о своїм щастю, котре його в тій мірі рідко коли в році зустрічає. Був то празник для нього, коли ніс для внучки милостиню, празник, що за нього він гаряче молився. Інших свят-празників не знав він; нужда їх також не знає.

— Так, так, моя стара будко, — говорив сам до себе, коли вже узрів снігом привалену стріху своєї хатки, — те біле покриття личить тобі дуже, але ти вже старенька, старенька, небого, а в старих костях мало тепла; десь там студено моїй внучці, ой дуже студено!

Дідусь спішився. Його віддих кружляв довкола голови, неначе дим з люльки у того, що з неохотою вже курить.

От вже й узрівся дома.

«Мабуть, ще спить, мабуть, спить», — думав собі дідусь і потихесеньки відчиняв низенькі двері. Обережно всунув голову до цвітнички, а побачивши Анежку, закликав:

— Поглянь, дитинко, що нині для тебе виспівали мої гусли; ходи до мене, ходи, тридцять шість крейцарів, то будемо мати празник!

І цілував дідусь Анежку так сердечно, що його замерзлі кості розігрілися.

— Так, так, мій котику; видиш, дідусь ще таки не зовсім ні до чого, доки буду жити, не умремо з голоду, не умремо.

— О, боже мій! — застогнала Анежка і притулилася до дідусевих грудей. Її личко поблідло ще більше.— О, боже мій! — простогнала вдруге; її устонька зачервонила із серця текуча кров.

— Не бійся, не бій, дитинко,— потішав її дідусь,— пан біг ласкав, от ляж, ляж собі, ти недужа, а надворі лютує зима, так, так.— Дідусь гладив внучку по лиці і помаленьки вів її до постелі.

— Будь спокійна, моя горличко, будь спокійна, не думай чорно про свою недугу, воно буде лекше.

Старанно накрив її аж по саму біленьку шийку, поцілував і відійшов. Анежка заснула.

Снилося їй тепер, що рожевий корч росте із її серця. Він борзо ріс. Тисячі вітей розпустив він у її нідрі; на кожній віті показались пупіночки, геї рубіни. З їх вилущувався листок за листком і жарів у її нідрі сонячним промінням. Дідусь приступив до постелі.

На сивих рісницях перлилися йому сльози; він схилився до неї, і тоді упала одна перла на кожний листок, на кожний пупінок.

— Дідусю, дідусю,— шепотіла Анежка спросоння,— так, так, то добре, воно холодить мене!

Дідусь віддалився; він вийшов з хати. Пупіночки розвилися в рожі, корч розрісся, тисячі колючок виросло на галузках. Кожний віддих ранив її серце.

— Іване, Іване! — проговорила Анежка,— ах, то болить, болить, вітер колючий корч хитає; о, боже!

Найбільша колючка застрягла в її серцю.

— Іване,— шепотіла Анежка, а кров потоком змочила її уста.

— Іване! — В її голосі була смертельна утома, крайня розпука. Тепер стало вже тихо-тихенько.

Студено було в хатині; старий стіл тріщав від морозу, а дідусів годинник став довго і неправильно бити години.

Анежка їх не чула — вона була нежива.

Старенька яблінка стояла тепер непорушимо. Здавалося, що вечором заснув вітер; ніхто не стрясав дрібного інею з її галузок на стріху хатчини. Грובהва тиша залягла над нею.

В хатчині горів каганчик. На білому полотні лежала Анежка, в головах її клячів Іван і плакав гірко. Дідусь був тут також. Сидів в куточку, згорбившись; ні говорив, ні плакав.

Довго держав в руках свої гусли, відтак кинув пальцями по струнах й шепотів:

— Вже не будете для неї співати, не будете, дітоньки!

Страшний стогін вирвався йому з грудей, а сльози не канули.

— Не будете співати, не будете,— повторяв знов і, натягши смичком по струнах, заридав.— А будемо тепер молитися за неї, дітоньки, молитися.

Каганець догорів. Тільки один той послідній тон гуслів дзвенів по хатині; відтак і він пропав-затих.

Минув рік. На гробах вже давно зів'яли цвіти, а на замерзлих вінцях, що рука приятелів на гробах своїх друзів поставила, блищав іней та сніг. І на Анежчиному гробі був вінок. Уплів його дідусь, з міста ідучи. Кожного вечора повертав він на її гріб та й грав над ним на своїх гуслах таку гарну, тужливу пісню, яку ми не раз чуємо в просонню, коли наше серце пригнете туга за вічним, наймилішим скарбом. Він так молився за Анежку.

Іван забув про неї скоренько. Молоде серце, як та земля в пралісі: із порошокни зів'ялого цвіту виросте сто нових цвітів.

Сонце стояло в полудні. До села вертали робітники-зарібники; вони рубали лід під містком,— так як перед роком,— а дорога їх вела коло цвинтаря.

— Іване,— сказав один з них,— глянь, дідусь сидить вже там на гробі Анежки, а сидить тепер так тихо; чого би то замовкли його гусли?

— Най собі сидить,— відповів остро Іван,— старий жие без надії, а забути про неї не може. Чого так заглядаєте на цвинтар?

— Ану, ходи, Іване, сьогодні студінь велика, ще, може, й заснув...

Іван мимохить пішов за своїм товаришем. Прийшли на гріб Анежчин. Тут лежав зламаний смик, мошонка, а в ній тридцять шість крейцарів. Сьогодні був день роковин смерті Анежки; дідусь, мабуть, десь знов заробив собі на святочний обід.

— Встаньте, встаньте, дідусю,— приговорював Іванів товариш, підносячи старого; але дідусь не ворухнувся, його очі були зажмурені, а на рісницях замерзли дві перли, перші сльози по смерті Анежки. Одною рукою сперся на хрест, а в другій держав гусли.

— Він мертвий,— відозвався товариш Іванів,— віднесім його.

— Мертвий, мертвий,— повторяв Іван, утікаючи без товариша із цвинтаря.

Він чув голос Анежки за собою.

На небі не було ні хмариночки. Сніги покрились ледовою корою, що на ній ігралися ясні зіроньки наперекір сонячним промінням. І на віконці дідусевої хати іскрилися ледяні зіроньки. Серед хати стояв стіл, а на нього слали у білім полотні мертвого дідуса з гуслами.

Заснув, сердешний старець, граючи, молячись.

Йоганн Бойєр

ПОХІД ЖЕНЕ...

Похід жене по безкрайому степу, що іскриться рясними крапельками роси. Лицарі-їзди летять буйним вітром, випрямувавшись вперед на своїх сідлах. Вони чвалють далеко, до мети, до великого міста із золотoverхими вежами. Ще заким сонечко у море пірне, вони там мають добігти.

Глядіть на їх, на це незвичайне військо!

Щораз то різніш чвалють вони вперед; слухайте, як земля стогне від ударів копит, як грива коней і буйне волосся їздців перечуться з вітром; глядіть, як їх очі вбилися у золотoverхе місто, в їх мету, країну визволення.

Хто з їх навіть і руки вперед випручив, начеб воно прискорювало похід.

Перед ними от там на дорозі є цвіточник-огород.

Вони не обминають його, а їдуть через остроколи. Зілля й цвіти топчуть, розмітують. Птички співають на кожній деревині — ні один не слухає їх співу. Краса сонячна сяє у різноманітних красках — ні один не спогляне на неї.

Кінь одної жінки втомився; він не в спроможі вже дальше бігти. Жінка зблідла, витягає руку до мужа, що іде побіч неї, — він не бачить її. Вона обертаєсь до свого сина, — він відтручує її руку і жене вперед.

Всі чвалють вперед і не бачать, що топчуть безпомічну жінчину.

Вперед, вперед!

По одному з їх — стар чи молод — паде з утоми. Упавшим ніхто не помагає. Батько топче сина; мати — питому дитину, брат — рідну сестру.

Скоріш, скоріш вперед!

А сонечко стануло вже в полудне; коні зачинають густіше падати. Ряди походу щораз то рідші. Позаду чорнісінько: упавші коні укрили рівнину, їх рухи то останні, судорожні.

Безпомічні їздці кленуть-проклинають свою долю й з розпукою споглядають за тими щасливими, що побігли вперед до країни визволення, до золотоговерхого міста.

Але щасливі передовці бачать, що сонечко вже коло самого моря; вони чують за собою тупіт двох їздців, та оглянутися не сміють. Вони знають, хто то такий,— вони знають: то темрява й ніч.

І щораз то бистріше мчить завзятий похід; там, у міських мурах ясно і тихенько; вони там доконче мають добігчи, заким сонечко пірне у море.

І щораз то ближче вже тее місто.

Один лицар перебігає всіх товаришів-їздців і весело споглядає вперед; в його очах заблиснули проміння радощів із-за побіди.

І от вже бачить високі брами, вже чує відгомін міських дзвонів, видить молоді білі русалки на мурах — гей, вперед! вперед! Ще сонечко не поринуло — його кінь чей добіжить ще; він підганяє його міцніше.

Але він тепер узрів, що він сам. Ті два лицарі, що на їх не вільно йому оглядатися, вже дігнали його полишених товаришів і женуть тепер за ним.

Йому би доконче податися.

Вперед! вперед!

Ага! тепер доженуть вони його хіба вже в самому місті; він хватає за риг, щоб відтубить гімн побіди.

Пек йому! — риг не відзивається; його груди не може видобути ні одного тону.

І що ж? Тепер пиниться його кінь і паде втомлений до землі. Лицар вискакує із сідла і біжить пішки ід брамі. Він чує тупіт копит: то над'їжджають два лицарі, він знає, хто вони; скоренько біжить і кличе до сторожі;

— Відчиніть, відчиніть, рятуйте, спасайте мене! Я подорожній, за мною гоїять, відчиніть!

І паде він на коліна, випручує руки й бачить вже, як сторожа зближається ід брамі, щоб відчинити. Та от якраз в ту мить сонечко пірнуло в море!

Петер Егго

ДВІ ПУТЕРНІ

Одна, зовсім одна стояла маленька березонька на високій, лисій, пустій скалі, що стрімкою стіною спадала додолу. Вона вже не спочувала себе самотною. Давніше, коли то вона в ярі життя піростала, то чому б ні! Тоді мріла вона про

великий стан, про силу, чудні околиці, сонячне тепло, м'якеньку травичку й весняні цвіти, що розстелили б ся довкола її стрункого, високого пня. Її бажалось стати великою, гарною березою. Да коли ж пробув час, згасли її золоті сни-мрії, осталась тільки одна дійсність, понура, гей скала, гей рудий мох, пуста, гей дика, гірська пустка. Замість стрункою березою, виросла вона корчем, випручала свої галузоньки 'д горі, пеначе ручки, що в горю-розпуці милості благають. Але вона вже нікого не благала, ані не зітхала. Вона зжилася із довгим одностайним життям на високому шпилі, де немилосердна буря-вітри нею покидались, студінь підтинала і гнобила самота,— зжилася з горем-болем. Страждання стались її необхідним приятелем. Як тільки коли піднеслись мряки 'д горі, споглядала вона на життя в долині, прислухувалась розговорі дерев і раділа з ними. Там, надолі, пишались великі берізки, черешні, вишні й ще інші дерева, та самі великі. Вона подивляля їх всіх, а найпаче свої посестри, великі берези, без зависті, без жалю подивляля, хоть бачила, що вони на її не зоглядались.

Тепер, коли вона вже давно покинула гадку стати великою, красивою березою, бажалось їй дужче всього в життю приятні великих посестер. Густо-часто збиралась вона до них промовити, та все не мала відваги бесіду розпочати, хочь й мала для їх так багато-багато питань.

Був літній погідний ранок. Маленька березонька прислухувалась тишині на луці. Ні один листок не ворохнувся... ні один... Може, вона тепер заговорила б до тої великої берези... Вона тепер не перешкоджала б, прецінь, її в нічому...

Вона наперед уложила свої питання гарненько і дрозжачим голосом проговорила:

— Гарна ти, велика березо, скажи мені, як зробилась ти так путерною? Ти вже й немолода, а, прецінь, ти не слаба! Скажи ж мені, як сталась ти путерною?

Тільки нараз не проговорила маленька березонька ще ніколи в життю. Вона спочувала себе тепер веселою, але й тривожною. Висказані слова видались їй раз засміливими, раз ввічливими. Велика береза усміхнулася тихо й поважно. «Слава богу, вона не обідилась»,— подумала собі мала і начеб на дріжджу росла із радості.

— Сама не знаю,— одвітила велика береза.— Всі зовуть мене найкращим деревом у лісі: сонце, і вітер, і дощ — всі для мене добрі, прихильні. Цвіти гуртуються довкола моєго пня і зовуть мене своєю приятелькою. Сама не знаю, але мені видиться, що в т і х а зробила мене путерною.

«Як гарно вона говорить і скільки слів має, але ж вона щаслива»,— подумала собі мала березонька.

— А ти, маленька березонько із твоєю красою, як стала ти так путерною? Так, дуже путерною ти мушиш бути, бо ти в спромозі знести велику студінь і бурі, що там коло тебе лютяться. Якби я на твоєму місці, то давно полягла б — упала, наколи ще перед часом не замерзла!

І велика береза сміялась, начеб думала, що воно не завидно бачити себе упавшою або замерзлою.

— Прецінь, радість не вчинила б тебе так сильною! — додала вона.

Мала береза була тепер в клопоті: вона гарна і путерна?!

Вона зробилась ще меншою, чим вперед, і спершу не хотіла вірити тим гарним словам. Але велика береза вимовила їх так, що вони не були схожі з лестою або глумом. Вона з-за того зраділа враз зі своїм корінням. Хвиля часу минула, заким вона відповіла, — так дуже зворушилась була:

— Я об тому ніколи не думала, а по-друге, воно й не можна добре знати, але мені видиться, що мене пісня й г о р е зробили так путерною...

Йоганн Шлаф

ДИКІ ГУСИ

Серед нічної тиші стояли ми на балконі над садом.

Небо, умережане звіздами, купалося в срібному сьйві місяця. Гіацинти розливали по грядках свої пахощі, а цвіточні пупінки горіли у срібному зареві.

Нараз побачили ми каблукувату пасмужку, що гойдалася над нами вгорі у чистій вишині.

То були дикі гуси, що летіли на північ.

Із далекої облачної країни місяця доходило до нас їх веселе гегання.

То була із полудня вість про нове життя.

Як чудово зашуміли сади!..

ПАН РЕГІСТРАТОР

Но, вже і старий пан регістратор скинув свій зимовий плащ. Кожного ранку стрічаю його на тому самому місці під отим великим тамариском.

Як весело й охоче тупоче він біля мене в своєму чорному сурдуті, з іспанською палицею, з чорною крайкою на шиї!

Червоне його лице визирає з-під білого волосся та ясно-чорного циліндра. Перед грядками туліпанів здіймає він його,

зупиняється простоволосий і дивиться на різномаїті цвіти, що піднімаються на просторій леваді.

Відтак виймає він свою шовкову хусточку, обтирається, усміхається, говорить щось сам до себе, киває головою і дрібонить даліше...

Мультагулі

АВТОРИТЕТ

Скажіть мені, батеньку, чому сонце не паде на землю?

Батько засоромився, бо не знав, чому сонце не паде на землю, і скартав свою дитину тому, що його до сорому привела. Дитина боялася відтепер гніву батька і вже ніколи більше не питалася його ні то, чому сонце не паде на землю, ні про інші речі, що про їх вона так дуже бажала б знати.

Отся дитина не змужніла ніколи, хоть жила шість тисяч літ... ні, ще довше жила.

Вона осталась безглуздою і тупою по нинішній день.

Йоганн Зейме

ШОЛІОН

Окови розбилися,— сказав один з гурту мужів,— кров тиранів лється, наше рам'я — то сталь, наша відвага — то скала. Ми не будемо ідолам поклоняться. Тут хочемо вибудувати свободі святиню й складати офіри, при її вівтарі стоя.

— Хочемо, хочемо,— відгукнувся гурт.

Тут виступив перед гурт сувий дідуган, що довкола його голови гідність проміннями світила.

— Мужі, браття мої, діти! — сказав він,— я дев'яност років основно читав книгу людськості. Лиш там, де Астрея мешкає, там гуля її сестра свобода. Стягніть її з неба, а вона запровадить і свою сестру до святині; навіть доля не в спроможі їх обоїх розлучить.

Мужі споважніли, посумніли й роздумували, як би то Астреї вибудувати вівтар. Але ту думку прогнала буря роз'ярення, ворохобня.

— Бідні! Заведені! — стогнав старець і відсунувся на осторінь.— Свобода не мала ані в Римі, ані в Греції своєї святині, а вівтар, що його там брались будувати, був для неї глумом.

Без загальної справедливості свобода є наругою.

БАГІВЕЦЬКЕ ЧУДО

Малий собі наш потік Багівець. Срібна стежка під густими вербами в широких піскових рамцях, на яких видко сліди маленьких русалчиних ніжок.

Немає способу молоти в млині на Багівці. На подвір'ю гальман повних міхів, а газди й газдині з Гозони і Чолти позасідали довкруги млина на березі Багівця та й ждуть нетерпеливо на воду.

Якже не прийде вода, то вони уже щось приспособляють. От мельників хлопець Юрко Кочипалюк украв уже з майорнецького цвинтаря ноші, а ще коби їх спалити, та й дощ надопевне зараз крапне.

Та вже йому й пора, бо коли загатиться гать, то за ніч нацяпає лише стільки води, що може відтак колесо обертати годину, а най дві, але що то значить на стільки хліба! Заки останній міх прийде на кіш, то з'їсть його гергелиця.

Всі гей не свої, лишень сама мельничка, ота красавиця Кіца Медведиха, походжує собі межі людьми та й посміхається. Хоть хто як хто, а вона таки через посуху втратна.

Як так даліше піде, то багівецький мельник строшиться геть, а найдужче через то, що його з війни не пускають. Бо, рахувати, платить за млин високу аренду, а челядина, прото челядина, хоть най щодня підперезується золотим поясом.

Але на се обрушується Маріка Пілюрчукова з Гозони:

— Ой ні, люб'етка, не кожда челядина така! Правда, що не кожда, Софійко Тимарева? Хоть і я не побожу за мельничку, бо то, знаєте, білявенький волос... ой, тот білявий волос, чи не правда, Софійко-душко?

— Ой ні, вуйночко Марічко, не гнів'їт бога, вона хоть красна, але газдиня.

— А звідки ти се знаєш, звідки ти се відаєш, коли тобі з-під чорної хустки ледь-ледь очі видко?

— Ой, бо я лучилася була, як вона свого газду на війну виряджала... Коби-сте були виділи, як вона плакала, як його обіймала по тисячу разів!

— Ей, любко, кожда розумна челядина крашену уберю убирає зверхи, але чи таки дїправди жалісно з собов розлучувалися?

— Таже мельник каже до Кіци крізь плач: «Чи будеш мені вірна?» А Кіца каже: «Доки Багівець гóрі не обернеться, доти мое серце од тебе не відвернеться!»

— Багівець гóрі,— розсміялася скривлено вуйна Пілюрчукова та й додала, звертаючись до Івана Гелевича:

— Лиш ти сему вір, брачіку Іванчику!

Та й другі газдині й газди сміялися.

Не доста, що мало води, але ще й тота крішка мала би 'д горі обертатися... Сей сухий Багівець ледве долів жмендить. Таже його нема що сему піскові на один раз пролигнути!

Всі сміялися з потока та й з мельниччиної присяги, лиш Іван Гелевич не сміявся. Він почерленів від бесіди вуйни Пілюрчукової і натягнув кресаню глибоко на чоло, але однако не так глибоко, аби не заздрів, як мельничка розстелювала мокре білля на плоті напроти сонця.

Сонячні проміння танцювали здовж плоту і сушили мельниччині сорочки мокрі.

Але й Іванові очі випускають проміння до мельнички, а лице Кіца Медведихи робиться крашеним.

Газдині щось покмічують... ба чому би й ні, він на Кіцу зирк, а Кіца на нього зирк!

Газдині вже говорять... ба чому би й ні, а від їх слів все чорніє.

Але дивіть, чи люди не викликали своєю бесідою раптом оту чорну хмару,— вона від захід сонця вкриває нараз ціле небо! Гей, газди з Гозони та й ви майорнецькі, ще до захід сонця закрутиться колесо!

На підвечір пустилася така злива, що з дахів потоки журчили.

Таки не дурний Юра Кочипалюк, що спалив цвинтарні ноші!

Три дні і три ночі гудів млин, а люди з готовим мливом відходили, і під вечір третього дня лишилося вже тільки де-сять міхів пшениці Івана Гелевича.

Чи, може, мельничка навмисне лишила Іванів хліб на сам послідок? Бо хто би збаг? А може, вона йому на збитки так робить?

Може, блиск її очей се тільки рясний цвіт акації, тої акації, що кожде око цвітом убиває, але свій цвіт високо держить і нікому не зволяє його урвати?

— Слухай-ста, Кіцо Медведихо... ми вже тільки самі лишилися, най тобі біг дасть здоровля, що лишила-єс мене на саму послідь...

— Я тебе не лишила на саму послідь, ти знаєш, що у млина хто скорше прийшов, тот меле,— відрікла Кіца гейби сердито і відвернулася від Івана.

Присадкуватий, грубокістий Іван скочив наперед неї, і його гарні великі очі заблиснули свічками.

— Не йди до хати, я маю тобі уповісти, що я вже четверту днину тут жду, мої коні не мають вже паші. Дай мені в'язку сіна з подрі!

— Як хочеш, то й дві!

— Але я, любко, вже від двох років закрадаюся до тебе, аби тебе поцілувати,— прошепотів він і вхопив очима лілійову мельниччину стая, що топилася від слів, гей від сонця.— Кідо, най тебе поцілую!

— Лиш то ні, Іване Гелевичу! Хоть я була твоєю нареченою, однако ціловання межі нами не було, а тепер я маю свого газду.

Іванові груди підоймилися.

— Аби господь скарав тобі тот білявий волос, що-єс мені життя заколотила!

Мельничка побігла в хату та ще й двері за собою замкнула і вже не виходила з хати, лише раз обтерла зсередини обди-хане вікно.

Тоді заздрів її Іван.

— Ану, пані мельничко, ба чи буде моє мливо коли готове?

— З того лиш обметиця буде,— відповіла йому мельничка, усміхаючись, а відтак ніби поправила: — Ба що я се кажу, ти, віді, за свої міхи говориш, а твоя пшениця вже в коші, вже половина змелена.

Іван кусав собі губи і заїкувався:

— А друга половина?

— За годину або за дві буде готова й решта та й поїдеш собі з богом!

— Коли ж так, то пусти мене, любко, до теплої хати, най я загірюся, бо цурканку забув я дома та й тепер змерзаю!

Гадкувала Кіца і ласкавіла. Віді, надворі студінь, бо й вона дрожить, відповідаючи:

— Та увійди в хату, коли ти такий чемний!

Увійшов Іван Гелевич у мельниччину хату та й все своє життя не хотів би звідси виходити. Бо що ж то за красна челядина, що за красна її уберя, який її хід, її зір, її сміх, які її уставки, яка її сорочка!..

Коби лишень пшениця скоро не мололася!

Щось подумкував він, а відтак вийшов надвір до мельникового хлопця:

— Мой, Юрку, мой! бігме, подарую свою сопілку, лиш зроби, сараку, так, аби камінь станув до завтра рано!

— Та що ви кажете, коли тепер акурат такі води зіграли?

— Ти скажи мельничці, що води мало, що треба гать загатити, та загати гать.

Питель заглушив Іванові слова, але Юра Кочипалюк чув і розумів їх добре.

— Коли ж бо вода зіграє понад гать,— побоювався ще Юра.

- То не твоя жура, я дам тобі ще мій шовковий капшук.
- Той, із золотими китицями та й дармовисами?
- Аби-с знав, що той сам!

Юра загачував гать і надслухав, чи мельничка не зауважить, що камінь стоїть, та не вийде і не пустить назад камінь.

Довго-довго не було чути нікого. Раптом згасло в хаті світло і було так, гейби хто серед великої тиші десь далеко, дуже далеко обертав ключем у замку.

Юра гейби кривився.

До опівночі узбиралося багато загаченої води у ярі між двома скалами, і вода отік здулася, розсердилася і вдарила насамперед о таму, відтак о береги, а відтак отік погадкувала та й помаленьку, помаленьку зовсім помаленьку обернулася горі.

Вирунув також місяць і розпустив свій срібний волос у Багівцевім дзеркалі.

Вітер звівається і зумівається, хоче згори погладити воду, а тим часом її геть збурих. А тоді і верби, і трави, і ліщина схиляють 'д собі голови і перешіптуються:

— Багівець обернувся 'д горі.

ПОГАНИН ФІЛЬЧЮК

І в Чолті, і в Майорнокові, і в Бодокові розійшлася дурна чутка, що старий Фільчюк ніколи не мав у себе справедливої бунди, а тільки мав її на язиці, бо все про неї говорить, усе нею гордиться та хвалиться.

А таки та чутка несправедлива, бо він же мав бунду. Старші газди з Гозони (старий Фільчюк зайшов до нас з лівого берега Багівця) ще таки дуже добре пригадують собі її. Була вона довга, жовтава, з чорним смушком на ковнірі, що кінчився ягнячими лапками і срібними чапрагами.

У долішніх клинах вишивані квітки, за ними черлені пташки, а на попереці містечко Мішкольц із домами й вежами та й когутом, що бив крильми на кальвінській церкві. То була раз бунда, бо й сукно красне і робота ще краща. Відразу було видно, що кушнір не жалував ні сукна, ні труду. Та й не гадайте, що робив її простий газонський кушнір, — ей де ж би він то удав, — то робив найперший майстер із самого Мішкольця. Та бунда досягала землі навіть тоді, коли Фільчюк підносив лікті догори, бо то була така бунда, що її руський цар наретельно міг убирати.

Але най вона буде ще краща, най Іван Фільчюк із-за неї ще більше гоноруеться, то все-таки й вона постарілася так

само, як коротенька бекеша того нотаревого сина, що вчиться права. Десь ті уставки пооблізали, десь її підшивка повалилася, десь міль і підшивку перегризла, і ковнір подіривила.

Та Фільчук не добачав того дознаки, як той чоловік, що з великої любви не видить, як на тварі його дорогої жінки щезають рожі, які він сам пообривав.

Він усе ще тою бундою гонорувався і вішав її на мальованим клинку так, аби все її мати перед очима, коли сидів на шевському стільчику при своєму правілі.

Та лиш не гадайте собі, що він весь час робив шевство. Ой ні, він уже таки май-май не похочував роботи, а коли кому прем зробив чоботи, то так, гейби з ласки. Та ще й через те газди не-несли йому роботу, що, бувало, й покрикував на людей: «Мой, хло', а тобі нащо черевиків? Ти, хло', не ходив би босий?»

Отже, то був сукритий і примхуватий чоловік, що нікого й нічого в світі не любив, лише свою бунду.

Послухайте, як погано обійшовся він із своєю одиначкою Теклюсею. Та й що таке вона провинила? Аді, старий навжився її віддати за лисого мельника з Чолти, ніби щось таке, гейби хотів васильок суміш із кропивою посадити. Тож не дивота, що дівчина журилася, серце своє їла, головоньку свою сушила, а ніженьками зблудила та й з молодим комісариком із села утєкла.

То був великий блуд, але воно ще молоденьке та й дурненьке. Ну, за то весь світ міг на неї кидати камінням, але не рідний дедя.

А тут рідний дедя: «бій» за «бій»! Що не лютиться, що не казиться!

А коли раз Теклюся забанувала за дедем і прийшла 'д хаті та й кинулася йому до ніг, аби їй простив її гріх, то він відвернувся і сказав, що її навіть знати не хоче і що до хати не навернеться, доки вона не піде собі геть, а по тім слові здохмив з клинка бунду і вийшов з хати.

Відтоді Теклюся вже не вакається приходити до деді в гості. І відтоді вже лиш раз виділа свого дедю, коли переїжджала з комісаром через село. Фільчук ішов тоді до корчми, а вона з брички напроти нього кликала: «Дедику мій рідний, дедику!»

Старий здохмав шапку та й подивився, але мовчки відвернувся убік, гейби мав камінь намість серця.

Всі майорноківці, що за ділом бували у комісара, не могли наоповідатися, в яким добрі живе Теклюся, гей яка велика пані.

Та й вже навчилася і панувати, і честь собі стелити. Через неї майорноківці у комісара передні перед усіма селами. І ще

розповідали люди старому, що вона потайки казала йому переказати, аби приїхав до неї у гості, а вона пришле за ним бричку, та й ме він сидіти на шовковій подушці, та й ме пити зелене вино і вдень, і вночі, та й буде із-за неї мати честь і славу, бо сам комісар подасть йому руку.

Але старий не хотів про се й чути. А все ж сей твердий старець міг і собі долю поправити, і цілому селу щастя нагорнути.

Бо ті Майорноківці — то, межі нами кажучи,— послідне село на всі гори: що люди бідні, що улиці грузькі, що мости пусті, а канцелярію громадську навіть ще не зачали класти!

Та воно правда, що ні один ще високий пан не мав досі в Майорноківцях своєї любаски, та й тому пани за улиці не дбали.

Наприклад, у Чолті то дорога понад Багівець, як підлога, рівненька. А то заслуга красавиці Єлени Бітрюкової.

Бо так воно в світі водиться, що одно личко красної молодички може ціле село закрасити.

Та Майорноків не мав у бога того щастя. Комітатовий геометр, що робив мапи з цілого комітату, опустил на мапі се пусте село. Кажуть, комітатові пани давали сусідньому комітатові Гонтові сто вісімдесят левів, аби приймав до свого комітату Майорноків, але комітат Гонт не хотів приймись і за триста левів, бо боявся брати на себе стид і ганьбу за те нехарне село.

Але коли б Фільчюк лишень писнув, то й село дістало б улицю та ще й камінну, і всі майорноківці були би щасливі.

Що ж, коли він відтрусив набік комісарську ласку, хоч коло нього бідно діється, а навіть кажуть, що бунду у корчмі отік заложив.

У тім часі стала раптом почта приносити йому грошові листи то на десять, то на двацять, ба й на п'ятдесят левів. Було там писано, що старі довжники віддають йому довги та й красно дякують. Бо чесні і вдячні люди ще не вигибли на землі.

Деякий час Фільчюк гадав, що воно діправди люди віддають йому гроші, які позичили не у нього самого, але у його деді, що також звався Іваном. Лиш дивувався, звідки його дедя стільки мав грошей? Та й як став добре думати, то й догадався і від того разу став завертати назад до комісара всі грошові листи. Що собі така ленка гадає,— він годен Івана Фільчюка перекупити? А йди ж ти, погане! Ану, міркуйте, що ленка може? Агій!..

Та й гроші перестали надходити, а навмість грошей від Теклюсі стали надходити недобрі вісті.

Дуже погано занемогла красна Теклюся.

І як наперед слабості дуже любила пишні покої, та дорогі убори, та делікатні страви, так тепер те все не злюбила. Лиш водно деді свого жадає.

Так дуже забагла вона дедю свого видіти, що сам комісар прийшов старого до доньки просити.

— А тепер,— каже,— хоч-не-хоч, підеш, старий, до своєї доньки!

— Нема в мене жадної доньки!

— Тихо, старий, підеш зо мною!

— Ні, не піду, хоч мене ріжете!

— Але я кажу, що підеш!

— Таки не піду!

— То ти відрікаєшся своєї дитини?

— Відрікаюся!

— То ти, старий, є худобина!

— Най і так буде, але я не піду!

Тоді став комісар підмилюватися та старому красні і великі багатства обіцяти, але старий був як камінь.

І погроза не допомгла.

— Хоч зв'яжи мене ланцями, хоч засади у кримінар, а я раз не піду!

І такий вельможний комісар мусив вертати домів без Фільчука старого!

Але нащо ж він тримає при собі гайдука Михайла Сучку?

Щось і сей розуміє.

— Прошу пана комісара,— каже гайдук,— мельдую покорне, що Фільчук буде за нами, гей песюк, бігти, коли...

— Кажи до кінця!

— Коли ми його бунду велимо забрати. Бо він такий, що за тою бундою гине.

— То йди та й забори її!

Та гайдукові не треба було се двічі говорити.

Відколи настала Річ Посполита, він ще не мав у своїх руках важнішої справи. Бо то тепер не те, що давно було...

А слабонька Теклюся кидалася на шовкових подушках за кожним разом, коли почула таракотіння воза. Підпирала головку сухоньким ліктем і наслухала та й білим личком визирала з-під чорного волосся, що довкруги неї, гей рамці, полискувало.

Хоч у достатках лежала, а однак була бідна, бо не мала ані здоров'я, ані ласки у свого деді.

Все їй докучало: і голос чоловіка, якого полюбила, і його поява, і шовкова постіль, і ті слуги, що коло неї колінкують. Що вона дала би за те, коли б так тепер опинилася у дедів хаті на печі і через отворене віконце надслухала, як

майорноковецькі дзвони кличуть до вечірні, та коли б рідний дедя накрав своєю теплою бундою її студені ніжки!

Лиш про се вона говорила, лиш про се мріяла.

Ну і гадайте собі: над ранком сталася її воля! Лиш пробудилася, а бунда навперед неї. А ті квітки із її ковніра не усміхаються до Теклюсі, ні!

Начеб говорили їй, що послідня радість так само смачна, як перша.

То гайдукова рука зробила. Як Фільчюк вернув уночі з корчми, то застав у хаті виважені двері, а за бундою і слід пропав. Клинок голий банував за нею, а зима гей навкірки станула собі перед порогом. Зажурився Фільчюк і похмурич чоло, а очі сховав глибоко під капелюхом. Не їв, не пив, ані не говорив, лиш ходив селом. Не важився у тій біді до нікого заговорити, бо здавалося йому, що кождий лише жде нагоди, аби його запитати, де поділася бунда?

Однако не тратив він надії і прочував, що борше чи пізніше його дорога згуба знайдеться, бо ціле село знає його бунду, і той, що її украв, не буде її носити.

І він не помилявся. Незабаром розійшлася чутка, що того злодія зловили та й що його бунда складена у комісара, який розбубнив, що власник може собі її відобрати до чотирьох днів, а коли б до того часу не відобрав, то уряд комісарський продасть її ґроші оберне на шпиталь.

Як Фільчюк те почув, то не ждав ані мінутки, лиш вибрався в дорогу сокотити своє право.

Комісар відразу сказав, що бунда знайшлася, і покивав на старого, аби пішов за ним, та й попровадив його через пишні покої чистенькими килимами аж до темненької кімнати.

Тут справив рукою в кут і сказав:

— Он там ваша бунда, беріть її собі!

Старі очі дуже поволеньки поборювали темність, але мимохить зверталися в той бік, звідки чути було стогін.

Комісар прискочив до ліжка і розкинув заслону. Фільчюк захитався і подався назад.

Там лежала бліда Теклюся, неначе зломана лелія. Її чорні очі зажмурені, а ніжки бундою вкриті.

Виглядала, як красний ангел, що з сим світом розстається.

Гей-гей, скільки ті очі начарувалися, скільки ті солоденькі устеньки націлувалися, а тепер уже нічого не бірують!

Фільчюк задеревенів і стояв каменем, начеб щось розважав. Відтак приступив до постелі і стягнув з Теклюсі бунду.

Вмираючий ангел не ворухнувся, а Фільчукові навіть рука не задрожала. Він навіть не подивився на бідну донечку і вийшов мовчки, начеб се не його дитина.

Він не обернувся навіть тоді, коли комісар крикнув йому навздогін:

— Поганин, пся крев!

Надворі накинув старий бунду на плечі і почвалав короткими, самотніми пляями домів так, щоб з людьми не зустрічатися.

На його тварі рисувався спокій і задоволення, мабуть із-за того, що бунда віднайшлася.

Таки так казати, що сей чоловік мав камінь навмість серця.

Коли він так опинився коло майорноковецької печери, в якій, як оповідають, душа Гелючки жене галоп на сполошених конях, то під корчем щось настолочив.

То була старецька тайстра, повна грінок хліба. Її газдиня, мабуть, багато оченашів відговорила, бо узбирала хліба ще й на весь другий день божий.

Але пек йому і осина, онде під деревом лежить і газдиня від сеї торби, сама латка на латці, а на грудях дитина голіська.

Фільчук поклав тайстру коло прощачки й засвітив сірничок, аби видіти, чи сі двоє ще живі.

Тяжкий глибокий віддих вказував, що і няня й дитина заснули по великій втомі і сплять солодко, хоч ні студений вечір, ні дрантива одіж їх снам не пособляють. Але від студені обоє сині, як пуп. Фільчук набив свою люльку та й, закуривши, сів собі біля прощачки.

Дивився на неї, довго дивився. Небо прояснилося, зірки, гей білі ангели, розбіглися та й щось підшептували старому.

А старий все дивився на прощачку.

Відтак нахилився він над нею, а з його чола став капати піт. Коли він так похилився, то бунда через плечі скакіль та й ізсунулася на прощачку та й на її голу дитину.

Бунда добре зробила, що зсунулася на ту бідноту, бо старому й так гаряче, а бунда вчинилася тяжкою, гей залізна.

Він старанно і добре накрив сонну неньу і сонну дитину і тоді відскочив та й пустився в дорогу.

Раз ще навіть обернувся і пристанув.

Чи не забанував він за бундою?

Ой ні, таки ні, бо що ж сказали б оті ясні ангелики на небі, що мільйонами божих оченят на нього так приязно споглядали?

Він почав живо йти плаєм додому.

Дивувався, що ніч була дуже студена, а він уже немолодий та й не змерзав. Його гріла тільки одна гадка в тому місці, в котрому люди мають серце, а в якому у нього комісар бачив тільки камінь.

І відтоді він уже без бунди, але говорить про неї так, начеб її мав у себе. Навіть іде в заліжку за бунду, навіть гонорується нею.

Люди запирають у собі дух, аби не сміятися йому в очі, і відвертаються від нього, бо він поганин, не має бога в серці.

Най він сьогодні або завтра з села бризне, то лиш кавки та й ворони будуть над його могилою плакати!

Поганин та й решта!

ЯГНИЧКА

То зачалось того дня, коли Бодоківці дзвонили проти тучі. Ількові Чуреєві набігли руки мозілями, заки йому удалось поза село випровадити гнів божий, блискавицями зачерленийий.

А вже скрізь було чути божий палець. Качки перепудилися були на своїх нічних сідалах і зстрахи квакали, підлітаючи. Дереву хилилися до землі серед лоскоту, буйні вітри збивали і скажено гнали ковіт дорогами. Жовтавий когут Чикалюччин вилетів на хату — і не піє, ні! — а коні у стайнях заржали, а вівці збилися отарами докупи.

Але дзвони, що крізь бурю селом гомоніли, відвернули тучу, і в селі тільки покравав малий та потрібний дощик.

Пшеничка і кукурудзки, що їх буря за чупер термосала, випростувалися знов гарненько. Небо знов випогодилося, і тільки дикий шум хвиль прибувшого Багівця давав знати, що горі, у Майорнокові і Чолті, упала велика туча.

Коли сей потік не виступив із берегів і не виляв бодоківців із села, як із цебра, то видко ділу, що то заслуга побожного села.

Люди повиходили над річку з жердками та й лопатами. Старий багач Павло Сосюк мав навіть довгий кований гак у руках. Усі спускали із своїх огородів дощівку в ріку. А каламутні хвилі Багівця бігли і рвали лозину, та й верби, та й цілі стіни берегів. До рана ріка, напевно, викроїть собі з села ширше русло та й нові згиби.

А вода несла всячину: і крокви, і двері, і коші, і соломяні стріхи, і вікна. Видко, що десь горі газдівські хати забрала. А он там гойдають хвилі щось гей ковбок. Місяць засвітив ясніше і показується, що то не ковбок, а тільки

мальована скриня. Але що за диво: на скрині чепить маленька ягничка. Діправди ягничка. Аді, вітер навертає скриню 'д берегові, і тепер від хати Івана Пернія таки добре видко, як ягничка ніжками тримається скрині. На ягничці дуже делікатна вовна, на хребті дві чорні латки, а на шийці червона стяжечка. Хтось мусив її дуже любити. Вона дивиться так лагідненько, начеб везлася у човні з власної охоти, а те, що вона то тут, то там заблєть, то тільки тому, що біднятко голодненьке. Вона могла би навіть і наїстися, коли б скриня дігнула копицю сіна, що перед нею на воді несеться. Вже й сіно недалечко напереді, вже на закруті коло Сосюкової сто-доли, лиш коби ще трошки поквапилася скриня, та й ягничка вже буде коло сіна.

Всі дивилися, чи поза закрутом покажеться знов скриня з ягничкою, однак надармо. Або їх темна ніч накрила, або, може, багач Павло Сосюк досягнув кованим гаком... але то дасться знати аж рано.

Та Павло Сосюк каже, що він там був на березі, але ніякої скрині не бачив. Та й то, відай, мусить бути правда, бо він великий багач, великий сумар, таксатор громадський, а як біг дасть діждати, то на другий рік має стати у селі війтом. Так якось дивно склалося, що в горішнім кінці села всі знають про ту ягничку, а однаково вона біля огороду Павла Сосюка пропадає безслідно, то й в долішнім кінці села вже її ніхто не бачив!

На другий день рано на службі божій всі лихі язики, скільки їх в церкві було, замість дякувати господеві за його ласку небесну, що відвернув град від села, повилізали з ротів, гей лопати, аби чийсь честь забрати. Всі кинули оком на Павла Сосюка: то лиш він витягнув із ріки скриню з ягничкою, ніхто інший, лиш він! Але бог добрий, чей зна-йдеться властитель!

Стали люди собі шепотіти, що у скрині було сороківців без міри.

Що правда, то правда, але воно всяко могло бути. Старий багач міг теж таркатого kota облупити, бо кушнір із Гозони, Юра Мочеюк, зайшов недавно до села та й щось таке набилював, щось натякав та й посміхався, але що з того, коли він сам казав, що має рот замкнений... Хто може правду знати? Віді, тото пуста бесіда за ті сороківці!

Ані феника не було в скрині, і натомість — се вже знаєть-ся надопевне — була вона повніська виправи красної Аннички, доньки Михайла Балюка. От що там було: три опинці, шість хусток, дві ширинці на шию, киптарик із срібними чепрагами, десять сорочок чісаних, сердак і чоботи новіські, ще навіть не підковані.

Бідна тота Анничка Балюкова, збулася всего маєтку свого. Забрала вода Балюкову хату та й забрала Анниччине весілля. Бо нема рації голій дівці перед вітвар ставати. А небога із служенини вже була собі все постарала. На збора хліба мало бути весілля, а тепер як наречений скаже, так буде, а либонь і ніщо з того не буде.

Коли б вода не забрала була хату Михайлові Балюкові, то в тоту хату мав загостити смуток та й грижа, а тепер той смуток та й тота грижа надворі собі посідали. Анничка виплакала собі свої красні очі, а маленьку сестричку Борисочку вже таки не бірує углагоїти, бо їй забрала вода ягничку, таку таркатеньку ярочку солоденьку, з котрою вона гралася та й разом спала та й... Добре, що лютий Багівець затопив траву на леваді, бо коли нема медіної ярочки, то най ніхто інший тую травичю не випасає. Як любо вона хвостиком махала, а ще остатнього дня на сонці підштрикувала та Борисочці маленьку ручку цілувала і її своїми побожними очима прощала, начеби прочувала своє лихо!

Але, може, ще те люб'ятко віднайдеться, чей воно ще не пропало!

Десь у дві неділі розійшлася чутка про пливучу скриню з ягничкою. Говорили люди, що бачили ту скриню опівночі в Чолті та й в Бодокові. Як тото правда, що люди говорили, то, напевно, були то скарби дівчат Балюкових!

Через те Михайло Балюк вибрався в дорогу. Хоча мав би собі виходити ноги, то він мусить відшукати той талан дівочий.

Та й через те упав сором на бодоковецького найпершого багача, бо слід провадив до нього, а Балюк спровадив до нього війта на ревізію. Та що з той ревізії, коли у Сосюка не знайшли нічого!

Сумний вертав Балюк домів, а його доньки вийшли аж поза село йому назустріч. Коли він давніми часами вертав з ярмарку, то доньки не виходили так далеко йому назустріч.

— А що, дедю, віднайшлася ярочка? — питала наляканим голосом Анничка.

Небога боялася питатися насамперед про скриню, бо зімліла б від радості, коли б учула, що дедя віднайшов скриню.

— Нема, сарачета, ні ярки, ні скрині, хоч ми з війтом того багача гет перетрясли! — І Балюк розповів донькам докладно все, що люди говорили, а Анничка лиш головою покиувала.

— Коли ви, дедю, що ви дужі, не відшукали наших скарбів, то я їх відшукаю іншим способом.

А Борисочка нічого не казала.

Весь тиждень барилася Анничка в дорозі: питала, випитувала, слідила, мишувала, була навіть у Гозоні у відданій доньки Павла Сосюка, перевідувала, перезнавала, шукала, але нічого не придибала. З того всего вона, бідничка, розхорувалася так, що дедя мусив за нею їхати.

Пропав такий талан, і ані дедів розум, ані дівоча хитрість не могли його відшукати, бо злодій був осторожніший.

А що буде, коли сама голіська справедливість піде назирцем за слідом дівочої згуби шукати?..

Ет! що тут казати! Шкода труду та й надії!

Пропав посаг бідної Аннички та й пропало її здоров'я, хоч би так...

Як дедя за нею виїхав возом із подушками, то маленька вісімлітня Борисочка упросилася також на віз, аби світа видіти. Та що Балюк шкодував коней на каменистій дорозі, то всі трійко йшли пішки аж до дзвіниці. Недужа Анничка йшла помаленьку, і ще отік сварила дедю за того, що трудив коні, коли любо їм іти пішки.

Коли вони всі троє коло хати Юри Чорби завертали убік, вийшла напроти них з-поза стодоли раптом ціліська рада громадська, а межі радними йшов також Павло Сосюк, у недільному, новіському кожусі, накиненому наопашки.

Ага, рихтик, таж то сьогодні посвячували церкву!

А Анничка шепче Борисочці в ушко:

— Ану, дивися, сестричко, на того високого газду з довгим волоссям, то він забрав твою ярочку!

Крок за кроком прийшли радні перед громадську канцелярію, а що радний Филип Радюк зауважив, що солом'яна стріха на канцелярії вже зогнила і що треба канцелярію пошивати, пристанули всі радні і прижмуреними очима докладно оглядали ту стару стріху.

— Клопіт,— кажуть,— усе на світі старіється, та й, аді, стріха також гет постарілася!

Борисочка не здіймала своїх голубих оченят з великого радного Сосюка, аж їй на личку виступили сльози.

Її личко геть одмінилося.

— Не риж мене, Борисочко! — крикнула Анничка і сердито випустила з рук сестричку.

— Я не плачу, а лишень напудилася... мені привиділося, що до мене біжить моя ярочка солоденька!

Та й так опинилися Балюки навперед громадської канцелярії.

— Славайсу!

— Навіки! — Та й хочуть йти далше.

Але ніхто таке не чув та й не видів, а то на правду, а дивіть! Маленька, дурна дитина Борисочка приступає близень-

ко до високого довговолосого радного і ще й говорить до нього!

Ей, то ж то воно зле робить!

— Вуйку,— каже покірюнько,— віддайте мені мою ярочку!

Радних гейби хто кропивою обжалив. «Чия,— каже,— ся файна дитина із тими заплаканими оченятами?»

— Вуйку, віддайте мені мою ярочку! — повторює Борисочка, а її голосок дзвенить на сонці, як білий кремінець, міцно шпурений.

Павло Сосюк глипнув kwasно на дитину, почухався в сиву голову і приязно спитав:

— Яку ж то ярочку, дитинко?

— Мою медіну ярочку з двома чорними латками на хребті і з червоною ленточкою на шийці; таж ви, вуечку, знаєте добре, ви ж...

— Шезни-пропади, бідо, від мене, я твоєї ярочки не видів! Та й Сосюк відвернувся до вїта:

— Аді, вїточку, ся стріха вже гет перегнила, вже стеля від дощів замокає...

— Сякої-такої, але я бачу, Сосюку-брате, що і твоя стріха перегнила та й твоя стеля ще гірше затікає!

І через ту увагу вїта пан радний Сосюк спаленіли, як калина.

— Аби-сте свідомі, браття радні, та й ти, вїте, що я присягаю, що я за ту ярочку...

І коли се говорив, то видобув руку з-під кожуха і пальці підніс до неба:

— Аді отут перед вами під небесами присягаю, що...

І як він так метався у стиді, то чепраги на шиї розв'язалися, і кожух став помаленько з плечей спадати на поперек, а відтак на крижі, а нарешті упав на землю.

Борисочка прискочила до кожуха.

Всі дивилися на дитину. Навіть старому Павлові Сосюкові його присяга застрягла в горлі. Та й то його щастя, що урвав присягу і не договорив її.

— Медіна ярочко, чічена ярочко, солоденька моя ярочко! — голосила дівчинка над кожухом. Вона схилилася і тулила до личка тую часть кожуха, яка двома чорними латками ягнички притягала її до себе.

Так штудерно хотів багач закрити сліди за ярочкою, що велів кушнірові її шкуру чистенько виполокати і вшити на самій середині кожуха.

Маленька Борисочка обполокала її своїми сльозами ще чистіше.

КЛІЄНТ

Адвокат Ісаак Тульпеншток насварив свій персонал канцелярійний і справився якраз до суду, коли несподівано зайшов йому дорогу мужик Матій Мохнатий.

Що за проклятий народ сі мужицькі воли! Все в остатній хвилині! Все запізно! Начеб...

Мохнатий станув за писарем.

— Ну, чого собі бажаєте? — питав Тульпеншток сердито.

— Одно слово, пане дохтор!

— Коли се розумне слово, то прийдіть пізніше, бо я мушу до суду.

Матій наставляв спокійно:

— Коли так, то я йду з вами, ви мені на дорозі порадите.

Тульпеншток подумав собі, що неприємний клієнт усе-таки є ліпший, ніж жаден клієнт, і пристав іти поруч із мужиком. Але пекло його, що люди на нього ззиралися, бо Мохнатий дуже гримав своїми тяжкими чобітьми по камінному хідникові.

— Ну то кажіть уже раз, чого хочете, — запитав адвокат неласкаво.

Мохнатий глипнув лівим оком, штовхнув малого адвоката ліктем і заговорив:

— Пане дохтор, що то може коштувати, як когось малим бучком по голові вдариться?

— Що то може коштувати? На то нема тарифи, то може коштувати і багато, і мало.

— Се я сам знаю. Але наш війт сказав, що у нових уставах ся марфа подешевіла.

— В яких нових уставах?

— Таже у пруських уставах, що їх тепер скрізь введено.

— Рихтик, горожанський закон! Там за побитте нічого нема.

Мохнатий дивувався.

— Аді, сердьтєся, хоть ні, а я се не повірю, аби хтось в уставах забув за побитте. То врешті нащо було нові устави запроваджувати? Аді, ріжте мене, а я не повірю.

— Ти, бадю, не віриш, то собі не вір, — злостився Тульпеншток. — Добрий день, пане-товаришу, — здоровив він переходячого колегу, якому забаг товаришити.

Та Мохнатий не відступав від нього:

— Заждіть кришку, пане дохтор, я ще не доповів вам усего. Ба ци, варе, мені за то щось буде? Я сто раз присягаю,

що я лиш боронився, та й то лиш маленьким бучком до голови дотулився!

— Як так, то ліпше для вас,— але я тепер не маю для вас часу анітрошки.

— Слухайте-ста, пане дохтор! Аді, бігме, лиш маленьким бучком завгрубшки мого пальця.

— Ну то чоґо ви боїтеся? Як він не лежав, то, може, й кари не буде.

— Е, лежати він лежав.

— Так?

Тульпеншток заінтересувався дуже справою і питав:

— Коли ж був той факт?

— Тому шість, а хоть вісім неділь у корчмі.

— Отже, причка корчмарська, гм... А як довго хорував побитий і чи лежав у постелі?

— Він? Е, лежав...

— Ну, як довго?

Мохнатий глипнув знов лівим оком:

— Таже він ще лежить.

— Що? То погана історія! Прийдіть до канцелярії, бо я на дорозі справ не приймаю!

— Але ж, пане дохтор!

Адвокат пронир у судовій палаті і лишив клієнта на дорозі.

Але коли в три години опісля вийшов із суду і по дорозі представляв своєму товаришеві Шідерманові якесь складне правниче питання, почув, як Матій Мохнатий кликав його голосно щомоґа: «Пане дохтор, аби-сте прожили за того, що я вас знов трафив. Таж я, бідник, вас жду і визираю то в корчмі, то на дорозі!»

— Адже я вам, газдо, казав, щоб ви зайшли до мене в канцелярію!

— Чесне ваше слово, пане дохтор, але інакше ждати при пиві, а інакше в канцелярії.

Мохнатий дихав пивом навкруг себе і ледве стояв на ногах, а коли говорив до адвоката, то хапав його за сурдут і держався, щоб не впасти.

Тульпенштокові було ніяково, та що він взагалі не був противний мужикам, що шукали правної помочі, і ніколи тої помочі не відмовляв, постановив хлопа переслухати і якомоґа скоріше відправити.

— Тож розповідайте мені, газдо, що вам лежить на серцю, а відтак приходіть до канцелярії.

Мохнатий блеїв:

— Мой бре, дохтор, най святиться твое слово, що мудро говориш, бо таки так... я собі зараз таки погадав, тот злодій

Тульпеншток то у мене раз чоловік, то кажу раз... що кажете, ге?

— Добре, добре, лиш скоренько розповідайте, бо я ще не полуднував.

— Та відтак що не полуднували-сте, погодіть, най вам усе розкажу, пункт за пунктом. Аді, вихожу я з корчми, що, може, ні? Та й, аді, навперед мене стоїть стирта дерева, може, ні? Ей, бре!

Тут Мохнатий замахнувся вперед і повалився на адвоката.

— Ви, газдо, йдіть собі тепер геть і набирайте сили.

— Куди вам гет, пане дохтор, я хочу вам зараз усе від кінця розповісти, як вас люблю і шаную, бо ви такий злодійчук, що аж! Я вже буду йти за вами.

— Ну, то, про мене, вже йдіть ззаду та й розповідайте, але борзенько, лиш борзенько.

— Ага, а я ніби вийшов з корчми, а перед моїми очима, як якийсь казав, купа дерева, може, ні? Бігме, що так, та й я приступив та й подивився. Красне дерево, самі ялові та букові верхи. А я собі гадаю: що, варе, тепер коштує дерево, може, не так? Слухай-ста, дохтор! Ет, мой, мой!..

Тульпеншток кидався:

— Або оповідайте мені, як то було, або...

— Я вже коло того, дохтор, ану, слухайте: беру я один вершок та й тягну та й оглянувся, а то йде Петро Керничний. Аді, забув бих був, що він ще й крикнув: «А ти що тут робиш?» А я кажу: «Нічо». Та й як того йому кажу, то шкрабнув я його трішки по голові.

— Буком? Чи так? Ну і за що?

— Аби-с здоров, дохтор, то був маленький патичок, а я не мав гадки його в голову трафити. Я собі гадав: замахнуся, аби біду перепудити, а він ще й поготів сам підопхався. Ну, то кажіть, дохтор, падеться мені кара, а хоть виштрикну я з цього?

Тульпеншток дивувався тому питанню, але не хотів клієнтові псувати гумору і для того обминав його:

— Що виштрикнете? Гм, гм, хто знає, може, буде й на вашім, лиш ще треба пождати.

— Ану, жди, дохтор, що я скажу: як виштрикну, то вам заплачу, а як буде кара, то плати не буде.

— Що ви балакаєте, газдо, я не дам себе зубеляти.

— Так то ви не пристаєте, дохтор? — Мохнатий прижмурих ліве око. — Тепер я вже знаю вашу мудрацію, якби ви кібзували, що я вискочу, то ви інакше говорили б! Тепер, любчіку любий, я йду до другого, ой бігме, йду до другого!..

Нудно було Мартинові-смолякові сидіти самому в низькій колибі серед темних лісів. Для того засватав він уцттиву рубачеву Єлену та й привів у хату. Що двоє, то не одно. А хоть хатка була маленька, то молодим з-за тісноти грижі не було, бо ще дужче до себе прилипали.

Гід за годом, а Мартинові стало знов скучно, хоть їх було двоє. Та нудьга удвійку морочила його ще дужче, ніж тоді, коли він був парубком. Лиш то одно в голові смолякам, що дітей не мають.

Але одного дня зійшов Мартин з верхів до міста, аби свою смолу продати фабрикантам терпентини. Як мав вертати домів, переходив попри великий склеп із капелюхами та й станув. Такий зелений капелюх, як он той, що за вікном на виставі пишався, забав він уже давно купити. Як він той зелений капелюшок убере на голову, то буде в чім походжати в зеленому лісі та й смоли шукати. Несміливо увійшов до склепу.

— А що має коштувати он той зелений капелюшок за вікном?

Капелюшник любив спасувати.

— Такий зелений капелюшок,— каже,— не коштує багато, але що з того, коли він клопіт приносить: як рік мине, то отся бідашка надопевне принесе вам малого синка.

Так він спасував.

— Най буде що буде,— радується смоляк ніби сердито,— давайте го сюда, він уже мій!

Стокмив та й заплатив і стару кресаню у бесаги, а нову на голову та й до Єлени. Та й носив його щасливо увесь гід і здіймав лиш перед хрестом та спати лягаючи.

Ну і дивуйтесь не дивуйтесь, а по годові учинився малий смоляк у смоляковій колибі. А хоть воно мале було, то кричало за шістьох старшеньких. Тож Мартин носить малого смолячка на руках, та й голубить, та й усе дякує тому міському капелюшникові. І відтоді не здіймав уже зеленого капелюха з голови, навіть спати лягаючи.

І другого року вчинився ще один маленький смолячок, а відтак ще один, і так до осьмого разу раз по раз. Тепер уже не навкучувалося ніколи у колибі, тепер колиба жила. В хаті кишіло. З кожного кута, з кожного гніздечка кричали малі смолячки до деді та й до нені.

«Як весь цей дріб на смоляків повиростає,— говорив не раз Мартин,— то треба буде смоли із усього світа».

А той зелений капелюшок Мартин уже давно на сам спід черленого кюфра кинув та й на колодку замкнув, але однако то нічого не помагало. А тепер знов рік пробіг.

Перед дверми сидів Мартин та й журився. В хаті метушня, всі ходять на пальцях то сюди, то туди, а двері потихоньки відчиняють і потихоньки запирають.

За якийсь часок вийшла з дверей баба в окулярах, з кошиком на руках. Вона розуміла своє діло і ущипнула Мартина в руку. Мартин гейби збудився і питає очима.

— Нівроку, дев'ятий хлопець,— повістувала баба.

Мартинові аж сльози в очах блиснули. Він сміявся і плакав.

Знов хлопець, дев'ятий!

Одним оком плакав з утіхи, а другим оком плакав з біди.

— Але щось воно отік варівке, йдіт-ко, бадіку, 'д нему самі та й ночуйте здорові.

Та й за сим словом пішла собі баба в окулярах, бо у біднім стані не гія бабі важною робитися і довго колінкувати, а у смоляка ще й стільки не треба баритися.

Мартин увійшов у хату і поспитав свою плідну поліжницю:

— А де ж той дев'ятник?

— Видиться мені, що вона поклала його в ракву від масла або в карабушку від капелюха.

Мартин шукав дев'ятника між маленькими смоляками у всіх кутах і дорікав собі стихонька:

— Госпідку милосердний, як ще який найдеся, то покладу його хіба вже у вікні, бо більше нема де.

Шукав, шукав та й нарешті найшов.

— Аді, бідашка в ракві!

Глипнув на нього та й приповідав:

— Ей, се май-май хлопець і більшенький, і товстенький, лиш щось він не пищить, бідна головко, ще загине.

— Мартине,— відозвалася Єлена з постелі,— бери його, сараку, та й побіжи через верх до попа, аби його чимдуж охрестив!

— Добре кажеш, Єленко, нащо має мені відтак пан біг дорікати, що я післав на тот світ нехриста?

— Йди з богом, Мартинку,— прошепотіла Єлена і з болю прижмурила очі.

Мартин убрав святочну одержу, здіймив із жердки свої бесаги і вистелив їх сіном. Відтак вийняв із ракви дитину, запхав у тайстру, обв'язав добре і поклав у бесаги та й вибрався в дорогу. Надворі була темна ніч, але Мартинові було се байдуже, бо він знав кожний камінь, кожде дерево через весь плай аж до самого попа.

А як Мартин рагашами сходив долів, то просив бога, аби не забирав зі світа сього дев'ятника, бо ще й для нього знайдеться місце в хаті, а на столі ложка.

— А як воно спасеся від смерті, то дам його до маржини, та й мудрий з него бовгар буде, бо і величенький, і товстенький, і силку буде мати.

Так укладав собі смоляк Мартин.

А коли прийшов до попівської хвіртки, сіпнув за дзвінок і задзвонив сильно. А до кухарки, що з вікна вихилилася, кричав щомога:

— До хресту борзо-борзісько, дитина гине, лиш борзенько!

І пішов під церкву панотця ждати. Зараз прийшов панотець з паламарем, і всі три увійшли в церкву та й станули коло цебра з водою.

— Мой бре, давай-ста дитину! — квапив панотець.

— Даю, ігомостику, лиш погодит хвильку.

Він підійшов до дяківської лавки, вийняв з бесаг дев'ятника, скинув з нього тайстру і тримав його перед панотцем над водою.

— Та коби-сте, духовнику пишний та чемний, хоть мудро його охрестили, бо я його призначив до маржини. Але, аді, щось не пищить ні раз, та й то лихий знак!

— Та бо се щось завелика дитина! — зауважив панотець.

— Тому що велика та й товстенька, рад би я його на бовгаря викутати. То був би раз бовгар!

Паламар, що на таким ділі розумівся, сумнівався:

— Гм! гм! Я вже трийцять років паламарую та й що-сь уже тих дітей нахрестився, а такої великої дитини ще не бачив!

— Ну то що ж діяти, що таке величеньке, нівроку, вродилося,— відповідав Мартин.

А відтак глиш на дитину та й придивляється, добре придивляється. Ще придивляється та й раптом б'є себе по голові і глибоко зітхає та й кричить, як опарений:

— Пек йому осина, таже я взяв тогідного хлопця!

Кров ударила йому до голови, а студінь у попереку.

— Аді, бігме, се тогідна дитина, пізнаю наретельно по сорочечці!

Панотець відійшов з паламарем, а Мартин на млі ока перекинув на плечі бесаги і побіг щомога плаєм додому. А коли опинився лиш на один перестріл задалеко від своєї хати, зауважив, що десь по дорозі згубив дитину.

— Ей падочку ж мій нещасливий!

Але вже не здержувався, бо хотів за всяку ціну принести живого дев'ятника до хресту.

Улетів в хату, як вітер:
— А що, жие ще дев'ятник?

Елена спала.

Мартин підійшов на пальцях до карабушки від капелюха і знайшов свого дев'ятника. Малий червачок випручував ніжки і дивився на смоляка великими очима.

Але Мартин усе-таки був гадки, що ся дитина нездужає.

Всі діти квиліли, як орли, а се тихонький, як миш, се, надопевне, лихий знак!

Вийняв його з карабушки і добре вдивлювався, щоб знов не обмахнутися і не взяти замість нього передтогідного хлопця, який лежав у шухляді. Як розпізнав наймолодшого смолячка, то поклав його в бесаги, замкнув тихенько двері і побіг верхами до попа.

І знов збудив панотця, що кидався і сердився.

— Не сердьтеся, їгомостику, тепер я приніс акуратне найменшого червака, тепер вже є кого хрестити!

Як прийшли до церковних дверей, то смолячок став у бесагах кричати.

— На тобі таке! Коли він тепер реве, як до церкви йде, та що відтак буде?

Так собі гадкував смоляк, а панотець звертав увагу паламареві, що ключем шукав діри в замку:

— Ей, бадю, а я дотепер не знав, що церков має відгомін!

От зовсім виразно кричить дитина також усередині божого дому!

А тоді раптом Мартинові роз'яснилося в голові:

— Ей падочку, таж то не відгомін, панотчику, то мій тогідний хлопець. Я перше квапився та й забув його в дяківській лавці.

Та й то була правда.

Тепер Мартин, щоб знов не перемяти, переніс свого тогідного хлопця аж на ступень крутих сходів проповідниці, а дев'ятника випакував з бесаг і тримав до хресту.

Панотець хрестив хлопця, а смоляк підпрошував:

— Не збануйте, їгомостику, лиш хрестіть біду порядно, бо щось він мені перед церковними дверми забагато покривував!

Він приязно придивлявся хрещенню та й кривився і похитував головою, коли панотець брав замало води із цебра: «Цес їгомосьть шкодує, видко, водиці, бо навіть мохнатого волосечка дитині не замочив!»

Але як тільки панотець скінчив хрещення і віддалився з паламарем до захристії, щоби скинути с себе ризи і скоренько вернути до теплої постелі, тоді скрутився Мартин

й наборзі постановив хлопця на саме дно церковного цебра з водою:

— Так, неборе, аж тепер ти будеш ірщений!

Ще кортіло Мартина й тогідного хлопця у воду кинути, бо гадав собі, що то не завадить, але заспаний паламар задзвонив ключами, і він мусив швидко пакувати свою мару в бесаги.

Тогідного хлопця уложив він у бесагах шторцом так, аби голова надворі була, а того молодшого уложив на самім дні бесаг у сіні та й задоволений вертав додому.

Тогідний хлопець дивився маленькими очками у зорі, а той молодший ще трохи кричав по купелі, а відтак випручував весело ніжки, коли свячена вода на ньому загрілася і парувала в сіні. Мартин чув, що наймолодший смолячок скобоче його ніжками в попереці, і, йдучи, підскакував із радості і щастя. Прото дедя...

Генрі Бордо

ПРАВОТАР

До канцелярії адвоката, доктора Гайзнера, входить старий, худий та високий мужик і, сміючись до писарів, вітається голосно з адвокатом:

— Добрий день вам, пане дохтор!

— Дзінь добрий, пане Тісарчук!

Адвокат низенький, короткошийкий, білі, як крейда, руки гей понапухали, салом набрескла твар велика, гей у корови, очі пулькаті бігають згори надолину на білку, порисованім червоними жилками, ніс довгий, як кушка, вуса голені, а між широкими губами два ряди золотих зубів, які не уміють тихенько вимовити букву «х».

Тісарчук мав високе чоло, гострий ніс закривлений, уста, уложені так, наче гордували б усім окруженням, вус підкручений, брови, як дві щіточки, сиві очі, до половини вкриті повіками, а голову, лису аж до самої шиї.

Видобув з бисаг зв'язаного готура і гордо поклав його перед адвокатом.

— Це на харчунок, аби-сте мали силу провадити мій процес.

— Зраубшіцували-сте?

— А що ж!

— То чому ви його не схарчували?

— А де ж цей харч для хлопа? Беріть, беріть, пане дохтор, та пожиткуйте здорові із своєю панею.

Адвокат запитав, як називається тая дика птаха, а Тісарчук відповів, що то дикий когут і що його м'ясо дуже вкусне і дає таку силу, що вже по одній вечері може газда з своєю газдинею сподіватися сина.

Адвокат засвітив очима, а відтак позіхнув і засвітив зубами і приказав занести готура до кухні.

Тісарчук був звісний крутар в суді, старий правотар «раубшіца», що вічно мав придибашки і спори з побережниками та лісничими, сварку з сусідами, все пересиджував в суді і або когось він позивав, або його хтось позивав.

Якась таємна сила тягнула його до суду так, як п'яницю до корчми. Щодня мав процес у суді, а коли випав йому вільний день, то суперечився із своєю сім'єю.

Ті уставишні процеси підкопували його талан. Але в міру як його талан скапувався, росли його процесові відомості, і він навчився добре, як має себе боронити. Майже в кожному реєстрі було його ім'я і прізвище, і весь персонал судовий знав його добре. В суді був він вдоволений і усміхнений. Приязно вітався з судовими підурядниками і возними та знайомими війтами, а суддям кланявся низенько. Боронився завзято і коли програв, то не об'являв ніякого збентеження, тільки спокійно усміхався, наче був певний, що у вищій суді двічі виграє.

Адвокат Гайзнер вже шість разів оборонив його від тюрми. Але вся сільська ровта переслідувала і гнала його, наче дику звір, і хвиля його руїни була близька.

Сьогодні гнітила його дуже тяжка і поважна справа.

— Коли б ви, Тісарчуку, збірували заплатити бодай тому Лукинові,— говорив адвокат,— тоді звернувся б я о прольонгату до прочих ваших приятелів. Лукин стоїть в книзі ґрунтовій на першій місці, і я нічого тут не вдію. А якби ви Лукинові заткали рот, тоді я маю розв'язані руки і роблю вам рекурс. Розумно?

— То не туди йде, пане дохтор, бо я доста набідувався, заки назичив тих смучих грошей, а тепер маю ще ломити собі голову, як їх віддати?

Адвокат писав рекурси, аж слинвився, але то не помогло — прийшло до ліцитації Тісарчукового майна.

Тісарчук посоловів.

Як же ж! Він має вийти з хати, в якій його дедя, дід і прадід родилися і на лавиці лежали? Його мають прогнати з цієї землі, яку він і його предки своїм потом зливали? Тепер на старість має собі і жінці торби шити? Перед селом і містом має стид приймати?

Впав, як буря, до канцелярії адвоката у капелюсі на голові і засвітив очима, як кіт:

— Чи то на правду так пішло? — запитав задиханий.

— Що пішло?

— Ви ще питаєте?

— Ну, що таке?

— Та же мій маєток!

— Ну?

— Кажуть, що пішов на ліцитацію!

— Ну, а куди ж мав піти?

— А нащо я вас наймив?

— То я мав за вас платити?

— А голова ваша де?

— Нащо вам моя голова?

— Було відразу так казати!

— Я вам не казав, щоб ви Лукинові заплатили?

— То Лукин мудріший, як ви?

— То безличність!

— Ні, то рабунок!

— Який рабунок, я ж адвокат!

— То так робиться?

Адвокат побачив Тісарчукову лють і піддався:

— Прошу сідати, пане Тісарчук, ви були і будете Тісарчук!

— Або я що кажу?

— Прошу сідати, якомсь-то буде, вони не наважаться вас викидати з хати і ґрунту.

— Що, мене? Най лишень трібують, а пушка нащо? Вистріляю, як ворони!

Адвоката, що на Тісарчукових справах відбував свій новіціят, непокоїла така грізна бесіда, і він поклав Тісарчукові руку на плече та лагідними словами утихомирював свого клієнта:

— Тісарчуку, ви знаєте, що я ваш приятель. Я боровся разом з вами, але коли ми остаточно програли, то мусимо врешті піддатися так, як на війні піддаються побіджені. Стріляти ви нікого не стріляйте, бо то пахне тюрмою!

— Що мені тюрма! — крикнув Тісарчук і заскреготав зубами.

— Вам не ялося в тюрмі сидіти!

— То робіт щось, пане дохтор, якусь репліку чи зажаління, чи яку там нужду!

Адвокат здвигнув раменами, а Тісарчук, видячи його безрадіність, став відгрозуватись, що всіх езекуційників вистріляє до лаби, і гримнув дверима та й вийшов.

На другий день прийшов справді до його хати ексектор, застукав у двері, здохнув рогату шапку і прочитав якусь грамоту та й заявив, що має його викинути з хати і ґрунту.

Тісарчук затиснув кулак і ударив ексектора межі очі так сильно, що йому з носа кров почуріла, а окуляри потерлися на дрібні кусники.

Та біда не спить. На другий день прийшов другий ексектор з шандарями і побережниками, які прикликали також Тісарчукового сина і зятя.

Тісарчук їх всіх не злякався і кинувся на всіх, як вовк недострілений. Звалив на землю ексектора і шандарів, але побережників таки не зміг і серед метушні і бійки упав і сам на землю. Побережники скували його швидко і передали шандарям, а шандарі повели через села до міста у тюрму.

Коли про те все довідався адвокат, дуже зловився:

— Це ж бунт проти влади, це злочин з § 81 карного кодексу, це тяжка кара і нема оборони.

Але оборону прийняв і заплату також.

У суді видів адвокат, що не годен свого клієнта оборонити, і став розповідати таку місцеву історію:

— Головний надпрокуратор Дупінський мав перевести урочистість створення апеляційного суду і в своїй святочній бесіді пригадав зібраним членам суду їх публічні обов'язки. Коли звернувся до ексекторів, то давав їм таку раду: «Ви, панове, любіться самі між собою, бо ніхто вас не любить!»

Ця історія розсмішила суддів, і вони засудили Тісарчука лише на два місяці тюрми.

Тісарчук відсидів врешті свою кару і вступив на службу до адвоката. Мав легку службу, бо мав тільки наvertати мужиків до канцелярії свого службовці. При тій нагоді міг все заглядати до суду і прислухуватись розправам та помагати радою тим, що обіцяли йому горівку і закуску.

Та недовго він робив тую службу. Старість і втрата вітцівщини скорчили його і підірвали.

Як умирав, то казав прикликати 'д собі адвоката і йому прошепотів:

— Нагодувався я вас, адвокатів, та навалявся я тими судами, а тепер я вже законився та й іду до іншого суду, що буде і мене, і вас всіх судити.

Та й відійшов...

ПИРИГ

Бабуся відгорнула в печі спелілу грань набік, витягнула з печі величенький пиріг із сиром і швидко сховала його десь крадькома.

Покмітили це внуки, Івась і Катруся, і стали шукати-перешукувати всі коші, полиці, залазили аж під постіль, порпались у попелі в печі і скрізь шукали, а пирога як нема, так нема.

— Бабко, дайте-ко пирога! — рув Івась.— Любко-бабко, не жалуйте нам того пирога!

— Ану, цитьте, друки, бо зараз прикличу вовка.

— Золота наша бабко, ми такі голодні, що аж...— доправлялася Катруся.

— Акуратне голодні! Роззяви герланку, най подивлюся, чи ти голодна!

— То ви нам, бабко, ще не вірите? Натє — маєте герланку!

— Йй-га, таж вони, мої біднятка, діправди голодні, але заждіт, небожата, аж дєдя саньми прийдуть 'д хати.

Але Івасько соловів з голоду і, сіпаючи бабусю за опинку, допитувався, де вона пиріг поділа.

— Мой ти, то пирога хочеш? Таже він пішов у поле, от туди направці. То ви, діти, його не виділи, як через двері вихопився? Адіт, він онде біжить, ану глипніт, вже на гостинці, вже Сірко його ловить та й гавкає щомога.

Івась і Катруся запороли носиками в шибу і дивилися. Виділи гостинець і сніг майже у хлопа. Всю землю уквив той сніг: і хати, і плоти, і корчі, і дерево. А надворі така студінь, що ніхто на вулицю не важиться. А за селом вовча тічня не виє, ні! Лиш тот пиріг їх не боїться, наліпив собі теплого вугля на поперечок та й фуркнув з хати крізь двері і сміливо побіг через дорогу на поле.

Івась обертається раптом до бабусі і допитується цікаво:

— Бабко, бабусечко!

— Якої примхи хочеш?

— Чи то все правда?

— Що таке, моя дитино?

— Що пиріг пішов у поле!

— А ти чув коли, опришку, аби баба брехала, мой, таже баба всю правду каже!

— А то поле дуже далеко?

— Ой далеко, небоже!

— Може, там аж під лісом або аж за лісом? — питає Катруся.

— Тамечки воно, тамечки, але то дуже далеко.

Діти знову прилипли носиками до шиби.

А надворі сніг пластами паде. Хати убрали білі шапки та й білі рукавиці і ледве дишуть каглами.

А он там на дорозі показалися воли та й сани, вже скручують у село, вже на мості.

— Бабусечко, оповідай нам ще про того пирога! — мучать бабу діти.

Бабуся оповідає:

— Тот пиріг згонорів був дуже та й каже: «Овва, мені навритилося дома, не хочеса вже мені бути слухняним, я хочу світа видіти». Та лиш з печі та й надвір фур... А Сірко за ним аж на міст, але не дігнав його. Гавкав — скомлів з усеї сили і вернувся без пирога. А пиріг забіг у ліс. Лише він за дерево, а тут подибає його вовк, що три дні в роті нічого не мав.

— Стуй,— каже,— пироже, я такий голоден, що зараз тебе проковтну!

Збоявся пиріг та й став випрошуватись:

— Гей ти, добрий та солодкий вовче, ти, любий та годний мій пане, мій чемний сусіде, зажди, аж я вернуся 'д тобі, бо бабуся післала мене в поле, щоби я загнітився!

— Мой, хло', лиш не бреши,— завив вовк і став май добріти та й сів собі на задні ноги серед дороги і жде.

А пиріг як стояв, так кинувся навпростець. Біг він, біг та й забіг аж на поконеचे дідового помірка,— знаєте, там, на тоті суголовки, де у самім куті росте самітна груша росохата та й вкрита снігом. А недалеко там придорожній камінь, а під тим каменем нора. Пиріг аж паде із страху й утоми і, прилягши до землі, тихенько шепоче:

— А чи ти дома, жито?

— Дома, дома,— дзвенить голосок, як дзвінок.

— А як днувало?

— Гаразд, як ти, пироже?

— А ваші дужі?

— Гаразд, як твої, пироже?

— Ба чи не спиш та й пропочиваєш ти, маленьке, зеленее жито?

А воно кинуло верх себе білий кожух та й грієся. В лісі вітер виє, дерева стогнуть, аж лячно. А жито під кожухом не чує ні бурі, ні морозу.

— А ти ж не голодне, зелененьке жито?

— Дякувать за питання, анітрошки я не голодне.

— Як так, то лежи собі миром до весни, а як сонечко сей кожух з тебе здіме, то будеш рости та й колоситися, та й засядеш снопами у stodолі аж під сам дах. Радуйся, зеленее жито, що будеш колись зерном, а відтак мукою, а відтак пирогом. Аби-с тривало!

Жито усміхнулося під снігом тихонько:

— Дурниці той пиріг блее, бо як же я маю та й пирогом стати?

Ну, але жито ще молоденьке, ще лиш щось пару місяців має, ще воно дурненьке та й нічого не знає...

З ріллі подався пиріг назад до хати, але вже не гостинцем і не попри ліс, лиш навкруги левадами та понад річку.

Діти слухали бабусі, начеб за голубами слідкували, а коли бабуся впевняла, що пиріг зараз увійде в хату, стали допитуватись:

— А що ж вовк робить, бабусечко золотенька?

— Е, той опришок ще все-таки жде на гостинці і гострить собі зуби.

— Ну і наш пиріг такий хитрий! — дивувався Івась.

Та ще він не скінчив дивуватись, а ворота заскрипіли і сани в'їхали на подвір'я.

— Гей, Івасику, аді, сани!

— Аді, дедя приїхали, геть заморожені, біліські.

Бабуся пилувала:

— Зачерни, Катрусю, теплої води у цинівку, аби дедя ручки собі обмив. Він, сараку, весь день був на морозі і гет перемерз. А я піду до гамбаря та й подивлюся, чи наш пиріг вже вернув із поля. Увихайтесь, діти, то будете разом з дедем до пирога говорити, а вовк ме дурно ждати, а як не будете працювати, то з'їсть вас вовк...

П'єр Лоті

СОТВОРЕННЯ ЧОЛОВІКА

А коли всемогучий Магадева сотворив світ, зійшов із небес на землю, щоб натішитися видом свого твору. Наслідком його лету повіяв теплий вітер, дерева похилили свої голови, а білі лелії зацвіли.

Магадева зірвав одну лелію і кинув у море. Вітер розколив хвилі і піною накрив лелію. В одну мить з тої піни вчинилася челядина — як лелія, ніжна, як легіт, вітряна, як море, зрадлива, як піна морських хвиль, змінлива.

Перше всього опоглянула в дзеркало моря і скрикнула, захоплюючись:

— Ох, яка ж я гарна!

Відтак розглянулася довкола і подумала у своїй голові, що і світ є дуже гарний.

Відтак вийшла на берег, а на її вид розцвілися всі земські квіти, і міради очей стали з неба споглядати та її подивляти.

Тоті очі — то були самі звізди. Тота звізда, що була богиною любові, запалала заздрістю і відтоді світить сто разів ясніше, ніж інші звізди.

Челядина походжала красними лісами і полями, і все нею захоплювалося, однак того захоплення не висказувало.

Тоді знужена челядина нарікала:

— О, Магадево, сотворив ти мене гарною, та що мені з того, коли ніхто не подивляє голосно моєї краси!

Магадева вислухав скаргу жіночу і сотворив безчисленну кількість птахів, які співали в честь краси жінщини свої чудові пісні. Жінщина слухала їх і сміялася з радості.

Але на другий день сприкрився їй спів птахів, і вона знов вернулася до сотворителя:

— О, Магадево! Моя краса така велика, що виславляють її співом усі птахи, та нащо вона мені здалася, коли ніхто не рветься мене обняти і до себе притулити?

Тоді Магадева сотворив гарного і притульного вужа, що обвивався навкруг жінщини і ізсунувся до її стіп. Якийсь час жінщина була вдоволена, але незабаром стала нудьгувати і знов нарікала:

— Ах, коли б я на правду гарною була, то чейже найшовся би хтось, хто бажав би собі мене наслідувати.

Щоб забаганці жінщини вволити волю, Магадева сотворив малпу, яка наслідувала кожний рух жінщини і велику утіху їй справляла. Але те вдовілля тривало тільки чверть доби.

Жінщина знов плакала і благала:

— Гарна я і принадна! В мою честь співають птахи, вуж стелиться мені до стіп, малпа наслідує кожний мій рух. Всі мене подивляють і мені заздять так дуже, що зачинають лякатися. Коли ж я найду оборону, наколи б хтось заздрий хотів мені заподіяти кривду?

Магадева сотворив могутнього льва, щоб охороняв жінчину. Але після трьох годин знов зачув її скаргу:

— Гарна я і пешена, але не маю нікого, кого могла б я пестити! Не можу пестити льва, який є чудовий, однак страшний.

В тій хвилі явилася перед жінчиною собака і стала перед нею ластитися і до неї примилюватися.

— Ах, яке ж то сердешне сотворіння,— вradувалася жінщина і стала гладити собаку.— Дуже люблю я се миле сотворіння!

Що тільки собі бажала, все одержала жінчина, і з тої причини напала її сердитість. А щоби тую сердитість з себе зігнати, ударила собаку в голову. Собака загавкала і втекла, а біжучи, вкусила льва. Лев зарув і став і собі утікати, а утікаючи, настолочив вужа. Вуж заповз у яму і обсотав малпу. Малпа скричала і схоронилася на дерево та й сполошила птахи, які фуркнули і відлетіли в далечінь.

— Ах, я нещаслива,— зітхала самолюбна жінчина.— Коли я була в добрім настрою, тоді мене пестили і вихвалювали, а коли я сердита, всі мене самую лишили і десь утекли від мене. О, всемогучий Магадево, благаю тебе, вволи ще раз мені волю і сотвори таке сотворення, щоб мене пестило, гладило, боронило і мені служило, але щоб ніколи не захотіло мене опустити в хвили, як буду сердита, і щоб давало з собою робити все, що я захочу.

Магадева задумався у своїй творчій задумі — і сотворив чоловіка.

Марія Тільшова

ЛЮБОВ І ДІДЬКО

Ніхто на всю околицю не знав, крім дідька, що Анничка полюбила вівчаря.

І то ще й як полюбила! Але гадайте собі, як тії біднятка мучилися, коли у такій великій любові, не можучи без себе бути, були приневолені укриватися то на сіні, то в stodолі, то на цвинтарі. Бо ж обоє вони боялися скупого Анниччиного деді, який раз був залявся, що дасть свою доньку лишень за того, котрий буде мати найменше п'ять тисяч талярів. Але де ж любов питає дедевої клятьби? Гаряча і справедлива любов навіть дідька не боїться. А ще як про нашого дідька бесіда, то він був посланцем і вірним приятелем наших обоїх любків. Цей дідько слідкував за každою любовною тайною. А наша Анничка була так гарною дівчиною, що навіть дідькові подобалася. Струнка і гнучка, а її очі ловили вогонь. Не дивота, проте, що малий вівчар з превеликої любові раз навіть хотів повіситися на вербі, з якої не раз робив собі тилінку. Та йому то не вдалося, бо у тім моменті, коли зашморкнув свою кучеряву голову, станув перед ним дідько, чорний, як чорнило, і оброслий, але все-таки чемний і з виду смішненький.

— Що ж, чи справді вже так погано? — сміявся в очі вівчареві.

— Ах, ах, моя любя Анничка!

— Йди, дурний, мовчи! — відповів дідько як приятель. Ще маєш досить часу на то, аби терпіти. Дивись! Тут маєш мою шапку. Насунь собі її на вуха! Ну! А тепер не зобачить тебе ніяка людина, крім твоєї любки.

— А скільки ж ти хочеш за тую шапку?

— Ей, хто ж би за неї щось правив! Затримай її собі, здорovenький. Ти вже і так мій через те, що хотів повіситись. Вір мені, пане-брате, що ми, чорти, не є лихі, ми там бажаємо людям вже на землі того всього, що панбіг дає шойно в небі!

То сказав дідько та й шез і лишень засмердів якомсь так дуже дивно, що аж в носі засвербіло.

— На тобі й таке! — крикнув вівчар недовірливо і насунув кудлату шапку на голову аж поза вуха.

Вівці пасли на обочі межі афинами, а він у шапці увійшов межі вівці. І ні одна вівця не покітила, що він межі ними ходить. Це добре! Він увійшов у ліс і надібав під дубом сидячого зайця з вилупленими очима. Присівся коло зайця і потягнув його за вуха, а на череві його поскоботав, але заяць ані ворухнувся. І це добре! Виліз на дерево, упхав руку у гніздо, але із чотирьох косів ані один не фуркнув з гнізда.

— Це також добре,— видко, що дідько не хотів мене змудрувати!

Зліз з дерева, крикнув з радості і підкинув шапку вгору високо.

Нині вечором вже не буде ховатися!

Ледве діждався вечірньої зорі і зараз загнав і чорні і білі вівці у стайню. Насунув шапку на вуха і побіг до Анниччиного деді в долину. Собака на подвір'ю ані не писнула, наймичка, не видячи його, виляла зараз біля нього помиї, так що трохи і його замочила. Через вікно уздрів він, що Анниччин дедя за столом харчував борщик, а Анничка поралася коло нього. Відтак пішла вона до комори, а вівчар за нею: скакіц!

— Любко моя солоденька, чи любиш мене діправди? — заверещав він і дусив дівку, обіймаючи.

— Бійся бога, хлопче, звідки ж ти тут взявся?

— Любов мене тут привела!

— А дедьо що скажуть?

— Не побачить він мене!

— А челядь?

— Будь тихо!

І чорноока Анничка любилася із вівчариком у коморі аж до світанку, аж треті кури запіли. Та й тоді вони схопилися із ліжників і Анничка перехрестилася, а вівчар як прийшов, так відійшов невидимий. Коли вечором Анничка доїла у стайні корови, він знов явився коло неї. І знов стали вони обійматися, та цілуватися, та кохатися аж до самого ранку.

Але хто на світі вдоволений із своєї долі, хоть би тота доля була найкраща і найзичливіша?

І прийшло до того, що вівчареві на ліжниках зарутилося, і він розкричався:

— Чи я маю вічно закрадатися до тебе, любко, як злодій, кажи сама, Анничко, чи мені се ялося?

Анничка штовхнула його ліктем і притакувала йому, що справді вже час, щоб вони кохалися явно у білу днину.

Вівчар бив кулаками у стіл і кривдувався, що вони ще навіть на святошнім танці разом прилюдно не танцювали.

Анничка також забагла собі такого танцю і порадила милому, щоб кинув геть тую кудлату шапку.

І лиш вона то сказала, а шапка вже полетіла у темний кут. Але в тій хвилі появився в темному куті темний дідько.

— Так-то ви такі, песята? Вам я вже надоїв, ви, дурні голови?

— Овва, та що нам зробиш,— докорював йому вівчар, на ліжниках сидючи,— може гадаєш, що ми без тебе не обійдемося? Ми хочемо тепер у церкві шлюб брати і любитися явно і прилюдно.

— Хоть і зараз, але зятяйте собі то одно, що на світі нема нічого так нерозлучного, як любов і дідько.

Чорт усміхнувся, насунув на вуха шапку і щез.

Вівчар відійшов від своєї любки ще перед світанням, бо боявся вже, щоб його стариня не уздріла. Та й на плоті подер собі нагавиці. Та це був тільки початок його нещастя. Від того дня все пішло йому навпаки. Анниччин дедя запримітив зараз, що його донька полюбила того голого друка. Він розперезав на собі ремінь і добре виправ Анничку, а комору замкнув і ключ сховав у тобівку. Але на тім не кінець. Бо дедеве око скрізь заглядає і все видить і так раз зобачило, що Анничка вже... сама не... ей, най біг криє!

Дедя розгнівався за таке діло і прогнав Анничку з дому без сотика.

Панотець спершу не похочував, але відтак за гроші звінчав їх у каплиці.

І вони любилися, і діти їм родилися, як вівці. Але як діти їх присіли, то прогнали від них радість і веселість. Вівчар все бурмотів і кривдувався, а Анничка колисала тоті діти і сумної над ними співала.

Якось раз тепленького вечора сиділи вони двоє перед хатою, а діти спали, і овечки спали, лишень собака гавкала на місяць.

— Анничко,— кликав вівчар,— вже буде дощ завтра?

— Та хоть буде, та й що?

— А тоту шапку дідьчу пригадуєш собі, Анничко?

- Так, як крізь сон.
- Ей, небого, не треба було її кидати!
- Та ж то ти її кинув!
- Ні, любко, то ти її в кут кинула.
- Ти лиш сварки собі шукаєш!
- Ану, замкни хавку!

Десь близенько хтось зареготався.

В тій хвилі на даху, гей на коні, появився дідько і насміявся з них:

— Ви, дурні голови, жалуете тепер, що мою шапку відвергли-сте у кут! Правда, що з нею було вам ліпше? Ви, баранячі голови, ви аж тепер нагадалися? Ой, тепер вже пропало, тепер правдивий дідько вже селом не ходить!

І дійсно, дідько згонорувався, як великий пан, і більше не показувався ні вівчареві, ні його Анничці перед очі — до кінця їх життя не показався.

Макс Юнгнікель

СТАРИЙ ЛІГМАН

Насамперед йде закосичений березовою галузкою циліндр, високий та вузький, як комин.

Відтак йде довга сива грива.

Відтак йде що? Чоло? Ой ні!

Відтак йде двоє вогких та джерелом пливучих очей і ніс. А ніс такий червоний, що кожний собі думає, що то піч розпалена і що з комина зараз бухне дим.

Відтак йдуть широкі, спорохнявілі уста без вуса та й без бороди.

З кутиків уст впливає поволеньки щось жовтавеньке і спливає на широку поорану голу бороду.

Відтак йде суха, натягнена шия, а на ній синій вовняний шаль.

Відтак йде чорний сюртук з нашиваними великими кишеньками і з золотими гудзиками.

На лівім боці гойдається заржавіла медаль кругольняного товариства, званого «Кідай».

Відтак збігають в долину таркаті нагавиці, а під ними у долу широкі черевики з гумовими спряжками.

Ті черевики такі великі, що старий Лігман змістився би у них, стоячи разом і з капелюхом, і з червоним носом, і з шалем, і з сюртуком, і з медалею.

В лівій руці у нього скрипка.

Права рука підперта палицею.

— Добрий день, пане Лігман!
Та що це я верзу? Та ж він глухий.
Але Лігман однако йде через село і співає.

До вйта прийшов лист з пошти.

Вйт його прочитав раз, а відтак другий раз і потер чоло та й кинув лист у шухляду.

А в тім листі стояло:

«Як колись загину, то ви, вйте, маєте розпороти мою подушку та й вибрати з неї книжочку ощадності і на ту книжочку відобрати гроші. Там буде десять тисяч марок. Ті гроші мають піти на поминки на три рази. Але поминки робіть тільки весною! То най зйдуться старі і молоді, най музика грає, а вони най п'ють і харчують, та й най танцюють за мою душу, та най згадують, що старий Лігман дуже любив, аби довкруг нього люди веселилися.

Отже, в честь весни пишу цей тестамент».

— Добрий день вам, пане Лігман!

Старий сміється і співає, пускаючи у яру весну голос, як зозуля.

Фелікс Тіммерманс

ПРОЦЕСІЯ

Цей неділі задзвонили сільські дзвони голосніше, ніж звичайно.

Дорогою, між смеречиною, йшла процесія в красках, сонцем розмальованих. Напереді йшов паламар, високий хрест несучи. За ним ішли парубки з парубоцькими хоругвами. Одна хоругов була з червоного шовку, а на ній гойдалися два святці. На другій, синій хоругві, сидів якийсь плечистий святець на срібнім стільці, а на третій, жовтій, дряпався вгору лев. Всі три хоругви були шовкові і шелестіли, а тільки четверта, зелена, була оксамитна, а з неї звисали камінці рубінові. Всі вони лопотіли, начеб хвалилися перед вітром, що сидів собі на листю і шпильках дерев.

Було то на другу богородицю, і шати дерев вже пожовкли, як сухий тютюн, а листя вже бралось падати.

Дівки несли фігуру святої Еуфемії, яка загинула від лаби медведя. Другі дівчата мали повні приділки квіток і любистку і розкидали їх перед Еуфемією по дорозі. Чотири молодиці несли фігуру святого Івана, скривленого, начеб був хорий на роматизм.

Маленький і дуже старенький панотець пропадав із своїм дитячим личком у купі золотих, брокатових шат, а тільки із золотої чаші, яку він ніс, било в очі сонячне проміння. Перед ним ішов брат церковний з трійцею і з кадильницею. За ним ішов вїйт, тримаючи в руках новіський капелюх з червоною стяжкою і згорда споглядаючи на всю процесію. За вїйтом йшли газди, а за газдами газдині. Відтак йшли парубки, а за ними дівчата, а на самому заду йшли каліки і прошаки. Процесія помаленько посувалася між кичерами, а хлопці видзвонювали у дзвінки, аж птаха полошилася боками.

Навкруги дрімала святошна тишина завмираючої природи. Царинками розстелювало сонце свій золотий шовк, а голі помірки банували за тими стогами, що в оборогах вже відпочивали. Барабулька почорніла і просилася, аби її брати.

Між горами лежало село над срібною рікою, на яку натерхало осіннє золото.

З-поза одної маляви визирав на дорогу, якийсь червоний дах, а дальше під горою стояв дерев'яний млин, на якому повівала хоругов. Довкруги гори йшла процесія, а дзвінки так дзвонили, що їх гомін заповнював весь простір межі горами. Перед низькими хатами, коло яких проходила процесія, стояли мужицькі столи, а на них горіли свічки перед образами мальованих святців. На воротях стояли газди і газдині і клякали на коліна, коли коло них проходила процесія. Але небо не зважало на процесію і збирало над селом хмари. Насамперед сірі, череваті, а відтак гранатові і чорні, як ніч. Як веремінні путнички, посувалися тії хмари поважно і статечно. Пастухи, що йшли в процесії, розумілися на хмарах і пророкували:

— Заки зайдемо додому, змочить нас дощ до сухої нитки.

Як зачув того вїйт, зажурився своїм новим капелюхом і підбіг до паламаря та й просив його, щоби йшов май швидше, а тоді і вся процесія приспішить свій крок.

— Що з того, коли панотець не зможе йти швидше,— відповів паламар і йшов дальше помало і поважно.

Царинками стала пересуватися довга тїнь, що проганяла геть далеко золоте проміння. Над усім селом звисав смуток. Процесія виходила на вершок гори, на якій вже не було хат. Село впинилося в долині під горою, а за селом далеко тремтів лісок. З другої сторони гори зарисовувалося ген-ген далеко сіре містечко, з-над котрого гнали прямо на село чорні хмари.

Розійшовся запах води і паленого каміння, і закрапотів нагле краплистий дощ та й перестав, начеб урвався. Але за хвилию набрав сил і полявся, гей з цебра. Процесія пере-

мокла до нитки, а дощ не переставав, лиш падав і падав. Не було ніякого піддашся, де можна було б сховатися.

Панотець поклав золоту чашу під свій апарат і накликав, щоб процесія йшла дальше кроком. Але процесія збаламутилася. Дітвора посиніла і стала русти. Молодиці, що несли святого Івана, кинули його на землю, так само дівки кинули святу Еуфемію і самі закинули запаски на голову і збігли в долину до найближчої хати. За ними побігли також і тоті, що хоругви несли, і старший брат з кадильницею, і вїйт, і парубки та й дівчата, та й молодиці, і всі газди і газдині, і всі каліки і хлопці, а навіть прошаки подерті. Лиш панотець і паламар лишилися на дощі, на дорозі. Через час і вони оба схоронилися до хати. Тут всі нарікали на дощ, а найбільше кривдувалися дівки і молодиці та й вїйт. Панотця і паламаря господар завів до найліпшої кімнати, а панотець поставив на столі золоту чашу і став коло неї молитися.

Молиться панотець, а паламар безвпинно хреститься, аж тут раптом паде на чашу іскра. Зглипав панотець, а то сонячний промінь сів собі на чашу. Всі глипнули на небо, а на небі дуга розкаблучилася і п'є за горами воду. Десь на плоті заспівав півень. Небо прочистилося і відслонило синяву, а сонечко зупинилося над лісом і ліс запалило. Свята Еуфемія і святий Іван усміхнулися до сонця своїм мальованим сміхом і наближались до церкви, від котрої біг напроти процесії гомін дзвонів такий захриплий і нерівний, як голос п'яниці...

ЛІТЕРАТУРНО-
КРИТИЧНІ
ВИСТУПИ
СПОГАДИ
АВТОБІОГРАФІЯ

«СТРІМГОЛОВ»,
ОПОВІДАННЯ В. БУДЗИНОВСЬКОГО¹,

13—14 ч. «Універсальної бібліотеки», ціна 40 кр.

Справа йде у Відні. Адамський, студент четвертого року медицини, влюбився в Аделю Боровську, родом польку. Рад би з нею пізнатися, та несміливість його не дозволяє йому поважитись на сей крок. Вона перша проговорила 'д нему і зазнакомилася. Адамського радість безкрая. Він життя б дав за ню, не то щоб мав їй відмовити услуг провідника по Відні. Аделя була родом з Перемишля. Її мати ще дівчиною грішила чимало, а віддавшись, взяла за мужжя за параван своїх гріхів. Батько був добра людина й великий багач, хоч без образования. Пожиття там ніякого не було, тим більше, коли прийшла на світ старша Аделина сестра. Батько помер загоді, записавши 40 тисяч грішми своїй одинокій донечці Аделі. Мати вийшла вдруге заміж за Рибіцького. Сей став крадькома залицятись до Аделі, однак все відходив засоромлений. Аделя познакомилася на лекціях танців з лейтенантом Оскаром Ріслером, що навіть освідчився о ню її родичам. Рибіцький так по причині, що сам рвався до Аделі, як із-за користолюбивості, відмовив йому. Оскара покликали до Боснії. Перед своїм від'їздом просив він листовно ще раз Рибіцького о руку Аделі, з котрою вже сердечно попрощався, а котрій батьківський упір міг би дуже пошкодити. Рибіцький придумав бридку інтригу, котра йому вповні удалась. Аделя увірила і в розгарі розпуки кинула перстень з тайних заручин з Оскаром. Рибіцький відослав той перстень Оскарові враз із скомпонованою, відмовною відповіддю Аделі.

Аделя утікає на село в гори, а відтак у Чернівці до своячки. Тут стала вона акторкою і мстилася на цілому мужеському роді за поступок себито виноватого Оскара. Згодом-перегодом дізналася вона, що розлука її з Оскаром була наслідком інтриги вітчима. Від одної віденки довідалась також, що жінка Оскара Ріслера померла. Аделя, не надумуючись довго, поїхала до Відня, щоб віднайти вдівця Оскара. Тут нагодився їй Адамський. Сей ідеаліст опроваджував її по Відні та догджував, як міг, щоб лишень «поставитися» своїй любці. Та що ж! Він покривав всі кошти її забаганок, та за те і задов-

жився по вуха, бо сам був сином бідної вдови по священнику галицьким. Перше молодець ощадний, чесний і знаменитий студент полетів тепер «стрімголов» у пропасть матеріального і морального упадку: напомував всіх своїх товаришів, всіх кельнерів, випродав всі свої движимості, вибрав давніше зложену таксу ригорозальну, попродав набрані на кредит свого стрика медичні книжки, словом, забрив по шию. Тим часом Аделя о його освідчинах і знати не хоче. Вона хотіла б свого чоловіка більше поважати, чим любити; впрочім, вона всю надію має на свого любого Оскара. Все ж таки мучила його дальше непевністю. Коли ж зближався час приїзду Оскара з Інсбрука до Відня, вона спровадила сина і всіма силами обминала Адамського, який все її відшукував. Врешті виїхала в околицю, повідомивши Адамського листовно про свій шлюб з Ріслером. За якийсь час вернула назад до Відня і пішла до Ріслера. Тут вона розчарувалась. Капітан Оскар Ріслер не пізнав її, бо це був стрико колишнього її любимця, котрий случайно звався також Оскаром. Його братанок умер зараз по своїм приїзді до Боснії на тиф. Аделя по тій візиті хорувала два дні. Відтак допиталась до Адамського, щоб тепер ущасливити його. Та що ж! Вона застала його вже канаючого. Він застрілвся.

На перший погляд, видається нам ся тема* старою. Прочитавши, однак, сю повість (чи, як автор хоче, оповідання), бачимо її велику вагу в головних проблемах, котрі, будь-що-будь, є в нашій літературі оригінальними. Автор хотів нам дати антитезу практичного сумніву і впливом оточення виробленої рішучості. З того боку герой повісті Адамський пригадує нам Шекспірового Гамлета. Його сумнів-нерішучість погубляє його. Він бачить, що Аделя глузує собі з його ідеальної любові; бачить, що її минувшина не дозволяє їй серйозно о любові говорити; що більше, він бачить, що вона рада б його всіма силами відпекатись: та мимо всіх своїх постанов не в спроможі він рішитися покинути її. За те ж покутує він — по волі автора — смертю. Зовсім інакша Аделя. Вона, не зазнавши в житті родинного тепла, вихована в родинному бруді, приходить до тої думки, що всі її вчинки дадуться оправдати впливом оточення з минувшини. І те пересвідчення, та дорога асекурація своєї невинності робить у ній рішучість до всього, але рішучість хоробливу. Ця хороблива рішучість велить їй раз потурати своєму серцю, а наслідки звалити на вплив минувшини. За ню покутує вона також,

---

* Коли б не звісно нам, що фабула оснований на факті, то, може і догадувались би, що вона запозичена з роману Достоєвського² під заг [оловком] «Браття Карамазови». — В[асиль] З[аренко].

ставшись безпосередньою причиною катастрофи, якою є самоубійство найдорожчої її по Оскарі особи, Адамського.

Другорядні особи повісті змальовані старанно. На увагу заслуговують також красні епізоди, що не порушують цілості і єдності форми. Так, бачимо тут вірну ілюстрацію життя молодій громаді віденських русинів, у котрій охота до праці і науки зветься дивовижною манією. Новістю в нашій літературі годиться вважати питання про неслухну, соціальну мораль, накинену жінкам пануючою верствою суспільності, мужчинами, а тим самим, очевидно, ласкавішу для них, чим для жінок. Нетолерантність етики для так званих блудів жінок звернула на себе увагу таких світових поваг, як Мопассан, Мюссе, Прево, Золя і інші. У нас сього питання не доторкнув досі ще ніхто.

Акція пливе бистрою струєю до самого краю. Спосіб писання гладкий і пластичний; діалоги живі, описи оригінальні і натуральні, а мова гарна. Психологічний процес, розвинутий на ґрунті любовних відносин, переведено декуди ненатурально. Так, пр [иміром], годі повірити, щоб ідеаліст Адамський, впиваючись платонічною любов'ю до Аделі, рівночасно впивався вражіннями чисто зоологічного характеру в обіймах Ірми. Не слушно також бажав автор сенсаційної смерті свого героя, щоб закінчити повість ефективно. Якраз таке закінчення не промовляє за артистичним заокругленням повісті. Адамського ціла вина лежить у його нерішучості. Щоби був вицофався з того роману, як не раз постановляв собі, був би вийшов витязем. Але — звісна річ — серце загоїти тяжко. Тим-то годі йому було позбутись тої нерішучості, котра сама собою не повинна також бути смертю карана. Правда, і Аделі поступовання дасться оправдати причинами, від неї независимими; але для чого якраз подвижники тих причин лишаются в повісті непокараними? Інтрига Рибіцького разить штучністю. Мимоволі насуваєсь читачеві питання: для чого така палка панна Аделя увірила в підступ вітчима, до котрого вона ніколи не мала довір'я? Для чого не переписувалась з Оскаром, а він з нею? Така переписка була би змінила стан речі; а вона була можлива! Ще більше штучною є розв'язка цілої драми повісті. Вона основуєсь чисто на случаю. Бо вже ж се справді случай, що стрик лейтенанта Оскара Ріслера звався також Оскаром. Коли б не сей припадок, то Аделя не їхала б до Відня і не завернула б була голови Адамському, словом, авторові відпала б була тема до писання.

До малих похибок треба б зачислити неконсеквентність при деталях поодиноких фігур. Так, автор устами Осевича велить Адамському удавати чужинця ломаною німеччиною.

Відтак забуваєсь автор і каже, що Адамський все по-німецьки дуже лихо говорив. Отже, без удавання виявляв себе чужинцем. З повісті звісно нам, що Аделя мала лиш одного сина; тим часом капітан Ріслер говорить про її діти без потреби. Непотрібно також повторяє автор два рази ціну обіду у людській кухні. Запримічу ще і те, що декуди не зовсім згідні з правилами естетики такі фрази, як «по писку прати», «песій обов'язок дівки», «чиста свиня» і т. ін., та й то ще вложені в уста людей, будь-що-будь інтелігентних. Поминувши, однак, ті похибки, повість свідчить о великим таланті автора також на повістевім полі. Для нас вона має тим більший інтерес що і попередні праці В. Будзиновського так з поля економічного, як і новелістики, обіцяють нам у ньому письменця, котрий міг би стати в ряді визначних письменців, коли лишень для budouчого розвитку його таланту обставини сприятимуть.

СПОМИНИ СЕМАНЮКА ПРО ФЕДЬКОВИЧА

Отець мій, Юрій Семанюк, дяк, тепер у Кобаках, Косівського повіту, ось що розповідає про Федьковича:

«Любий та милий був то чоловік. Як я був дяком в Путилові, знав я його добре, ба і він мене чогось-то любив. Чого, не знаю. Знаю лишень, що майже в кожний передодень свята брав він мене до своєї хати від пароха. Там (в хаті) скаже, бувало, мені співати народні пісні, а сам возьме гітару або ліру та й собі ту саму пісню грає. Співаю, співаю, аж тут дивлюся: Федьковичеві котяться сльози з очей. Я удавав, що не бачу. Він, обтерши сльози, зачинав сам співати якусь вояцьку пісню. Так не раз сидимо до пізньої ночі.

Борони боже, щоб я коли сказав йому «ви», то він зараз і каже з досадою: «Жди, тезку, не забувайся, ми всі рівні».

Федькович убирався по-гуцульськи і так ходив і до церкви. По дорозі не минув нікого, аби не привітався та дещо не заговорив.

Раз на св. Юрія взяв був він мене до себе з церкви; то були його іменини. Хто тоді навернувся до його хати, всіх частував, гостив, а відтак став грати. Ми співали до пізньої ночі, гуляли та з пістолетів стріляли. Через цілий час забави був Федькович зовсім тверезий, як газді ялося. Вночі ще мене сам відпровадив до пароха, бо, як казав, боявся, щоби я не впав на кладці, через котру мені приходилося переходити.

Федькович гроша нікому не жалував. Як лише мав, то кожному позичав та давав даром. Не раз висилав наймита свого, аби пантрував, хто в біді-нужді находиться у селі. А коли сей «зміркував кого», то він зараз ішов туди та й гріш-

ми ратував. Навіть більші квоти грошей давав він бідним, як видів, що їм дуже треба.

Раз перебрався був Федькович за старця-прошака та й каже до мене:

— Іду наших панів трібувати.

— Та куди йдеш, тезку? — питаю.

— Іду аж на Вижницю.

— Верхом чи пішки?

— О, пішки, бо хочу по дорозі ще декуди повернути:

На другий тиждень вертає вже мій тезко з мандрівки та й, закликавши мене до себе, розповідає:

«Знаєш, тезку, у тих панів бігме нема серця. Де лишень прийду до пана та й стану на ганку, молитви говорячи, а тут чую, вже в кухні пані кричить на кухарку, чому мене скорше не вигнала ще з подвір'я. А тоті всі пани, що я у них був, то всі мої добрі знайомі. У одних просив-ем хліба, у других — гроша, у третіх — переночуватися: «Хоть у кутику десь, кажу, примістїть мене, бідного чоловіка».

— Нема, нема у нас місця, — кричить пані, — занехарите нам хату.

Беру я та й іду до христїнина-гуцула, а той не знає, де мене подїти. Усім частує та й на постелї менї стелить.

Але аби панам показати, які вони, — беру я, перебираюся зпанська вже та й їду фіякром до всіх тих, що-м у них був жебраком. Приїжджаю, а вони до мене: «Просимо, просимо до покою!»

— Ні, кажу, не хотїли-сте мене вчєра жебраком приймати, то не приймайте мене і в сурдутї. Я той сам чоловік. Коли вам сурдуть милїший від чоловіка, то ви не люди.

Що вони не перепрошують мене, але я сїдаю зараз на фіякер і їду далї. Так до всіх тих їхав я, що у них за старця був».

ВІДЧИТ В 49-ї РОКОВИНИ СМЕРТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Шановна громадо!

Сорок дев'ятий раз збирається весь український народ святкувати по всїй своїй землї, по всіх своїх хуторах велике свято. І підноситься тужливий, жалїбний гомїн — то гомїн народу, і розлягається поминальний стогїн — то стогїн народу, і очї росою заливаються — то плач народу, і хвилями мчитьсє поклін із усіх рїк українських та лине у Дніпро-Славутицю під могилу гордощїв народу, під могилу найлуччого сина України — Кобзаря Тараса Шевченка.

Тарас Грушівський-Шевченко узрів світ 25 лютого р. 1814 в селі Моринцях, Звенигородського повіту, Київської губернії. Батьки Тараса — Григорій і Катерина були кріпаками помосковщеного німця Енгельгардта.

В півтора года по уродинах Тараса батьки його перенеслися в село Кирилівку, і в сьому селі підріс Тарас і став себе тут тямити, і всі його дитячі спомини в'яжуться до Кирилівки. Із сього села ходив Тарас дитиною-приземком шукати желізних стовпів, що підпирають небо. На шостому або сьомому році життя став Тарас учитись в школі у косоокого нестихарного дячка Совгиря. Та з перегодом вмерла Тарасова мати (р. 1823). Її, молодую, положила в могилу нужда та праця. Тарас дістав сварливу і сувору мачуху, що його не любила і часто безвинно карала. Щоб збутись Тараса з хати, батько його віддав «на виучку» до міщанина Губського, котрий розповідав йому про давню бувальщину і гайдамаччину. Але вже в два роки опісля (р. 1825) помер Тарасів батько. Вмираючи, сказав віщим духом: «Синові Тарасові з мого хазяйства нічого не треба; він буде неабияким чоловіком; з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо».

Одинадцятилітній Тарас став круглим сиротою. Дядько Павло й мачуха казали йому ходити до школи до стихарного дяка Петра Богурського, де Тарас навчився псалтиря і втік опісля у Лисянку, а відтак у Тарасівку до дячка-хиромантика (ворожбита), котрий, глянувши на ліву руку Шевченка, заявив рішучо: «У тебе нема кибети ні до чого, ні до шевства, ні до бондарства».

По сільських мандрівках 13-літній Тарас вернув у рідне село і став пасти громадські вівці, а опісля став на службу у попа Григорія Кошиці. Один хлипнівський маляр відкрив у Тараса талан до малярства і велів йому постаратись о карту від поміщика Енгельгардта, бо боявся держати у себе хлопця-кріпака без призову. Та от управитель Енгельгардта взяв Тараса на службу до двора. Спершу помагав Тарас кухареві кухарити, відтак Енгельгардт запримітив у нього дар до малярства і зробив його своїм козачком та возив його всюди з собою, а врешті віддав його на науку кімнатному маляреві в Варшаві, — а коли сей похвалив талан Шевченків, дав його до малярів (Ширяєв) в Петербурзі, де Шевченко пізнався із своїм зямляком — малярем Іваном Сошенком¹ і з поетою Євгенієм Гребінкою². Гребінка познайомив Шевченка з славним російським поетом Василем Жуковським³, що був учителем наслідника престолу Олександра.

Шевченко рад був дістатись до академії штук красних⁴, однак кріпакам був вступ тут заборонений. Жуковський упросив маляра Брюллова⁵, щоб пустив який свій образ в лотерею

і щоб ціну обернув на викупно Тараса з кріпацтва. Так і сталося, за 2500 рублів куплено волю 24-літнього Тараса в р. 22/4 1838 у дідича Енгельгардта.

Визволений з кріпацтва Тарас записався на Академію художеств, де став одним з найлуччих учеників Брюллова. Але крім малярства, Шевченко писав також поезії, за що робив йому упреки маляр Сошенко. Спершу писав Шевченко вірші нишком, доперва коли дворянин Мартос⁶ і поет Гребінка стали його спонукувати, дав Тарас свої вірші печатати в р. 1840 у збірці «Кобзар».

В 1844 скінчив Тарас академію, одержавши золоту медаль і титул свобідного художника, і виїхав на Україну, де жив до р. 1847 і запізнався ближче з князем Рєпніним⁷, котрого дочка Варвара⁸ одушевлялася його музою. З Чужбинським⁹ робив Тарас археологічні прогулки по Україні. В Києві пізнався Шевченко з Миколою Костомаровим¹⁰, Паньком Кулішем¹¹, Гулаком-Артемівським¹², Маркевичем¹³, Савичем¹⁴ і іншими. В р. 1846 заснувалася чільна громада в Києві «Товариство святого Кирила і Мефодія»¹⁵. Члени сього товариства бажали видвинути свою націю з темряви, котра не давала духовим силам її підняти з занепаду, а тим самим нівечила її добробут. Головним прямунням сього товариства була всеслов'янська федерація, щоб усі слов'янські народи мали свої народоправства і з'єдналися в один політичний зв'язок на федеративній основі. Крім того, поклато собі то товариство у програму: знесення скрізь по слов'янщині кріпацтва, земельний наділ селянам, свободу научування, свободу мови і друку. Свої думки і бажання переводили члени сього товариства теоретично і практично в діло. Шевченко скрізь збирав округ себе цілу громаду людей, розказував їм про українську історичну старовину, про гетьманщину [...].

Деякий студент Петров зробив донос на се товариство до губернатора. Все товариство спіймано в цвітні 1847 і відвезено в петербурзькі каземати, а відтіля в зсилку.

Тараса віддано в солдати і заслано за Каспійське море, зачислено його в Оренбурзький лінійний батальйон № 5. У неволі заборонено йому писати й рисувати. Шевченко ушив собі маленьку книжечку з поштового паперу, писав і ховав її у чоботи, щоб часом його «добродії» про те не дізнались.

Тут, тиняючись над Уралом, понаписував Шевченко найбільшу частину своїх дрібних проймаючих віршів. Тут Шевченкові прийшлося ще глибше вдуматися в самий ширець громадського життя, поробити найдрібніший аналіз громадського життя. У казармах з кріпостей побивався неволею Тарас: в Орській, Уральській і Новопетровській —

нидів і терпів і про Україну мрів. Доперва дня 21 липня р. 1857 заходами княжни Варвари Репніної і графині Настасі Толстой¹⁶ дістав Тарас від царя Олександра II амністію і восени того ж року виїхав в Нижній Новгород, а в марті 1858 р.— в Петербург, де запізнався з Іваном Тургеневим¹⁷, Марією Марковичкою¹⁸, артистом драматичним Щепкіним¹⁹, трагіком Айра Олдріджем²⁰, Сераковським²¹, Станкевичем²², Желіговським²³, писав дальше вірші, а в році 1860 написав для школи «Буквар» і клопотався справою визволу своєї рідні з кріпацтва.

Але тяжкі злидні життєві і муки 10-літньої неволі зломилі і підтяли сильну стать Тараса. Він став нездужати. Дня 25 лютого 1861 водна пухлина підійшла до легких, а о 5 годині рано дня 26 лютого 1861 Шевченко був неживий. А його смерть вразила громом Україну, що втратила апостола правди і науки.

Отсе були б коротенькі дати з життя Тараса Шевченка.

Шановна громадо! Вже наші прадіди прозрівали, кріпшали і обновлювались на старість ідеями і могутнім словом Тараса, наші батьки і матері виховались на євангелію Тарасовім, а ми представляємо вже третю генерацію у тій добі, яку муза Тарасова розвела на нашій Україні.

Злишно, проте, було б тепер подавати обширну оцінку творів і значіння Шевченка з усіх боків; кождий його твір представляє літературну велич, кожда ідея його являється ясною променистою зіркою. На часі, проте, зазначити сяєво музи Тарасової з того боку, з якого її найменше знають, а саме — яко співця народного, громадянського життя.

1. Яко геніальний поет, зображував Тарас старе і сучасне, новітнє життя в картинах, на яких бачиться дійсно життя, бачиться рух, а не саму номенклатуру, яку зустрічаємо не раз у інших, навіть у талановитих поетів. На картинах Шевченкових з старого козацького життя дійсно чується і рада з бунчуками та булавами, і море з летючими по ньому байдаками, і спів козацький, і завзяття козацьке, словом, старе життя. Коли Шевченко, відвертаючися від рабства і сну сучасної України, відзивається: «Було колись в Україні, ревіли гармати» і «Танцювало лихо»,— то відзивається так не через те, щоб йому ревіння гармат само про себе було миле, але через те, що то все ж таки було життя, в котрім виражався порив до діяльності і волі.

2. Шевченко умів проникнути суть всього народного життя. А застав поет справді сумне та невеселе те народне життя на Україні. Кріпацтво, кнут і нагайка, самоволя і бута, зрада і темнота гарцювали і плюндрували сучасну поетові Україну, калічили і сікли весь український народ так, що тодішне на-

родне життя України — се була одна велика народна рана. Щоб ту велику народну рану відчутти, її переболіти, її народові і світові показати і грозою її власної величини стати вже раз лічити, на се дійсно треба було народного генія. Шевченко довершив сього. Все народне лихо-горе виявив і виляв він в майстерних, потрясаючих і незвичайно вразливих картинах.

Коли зважиться, що в тодішніх часах українське панство відцуралося було України, виділилося з народу чи то в уряд, чи то в баришування, чи то в здирство і зраду, коли зважиться, що саму основу України становив тоді український мужицький люд опущений, здертий [...], то тоді зрозуміється вагу тих найчисленніших картин у творах Шевченка, які зображують життя і долю тодішнього мужика, той спеціальний — нечуваний мужицький рай, про який Шевченко на одному загальнозвісному місці своїх поезій ось як говорить:

Он глянь: у тім раю латану свитину з каліки здіймають,
з шкурою здіймають, бо нічим обути царят недорослих. А он
розпинають вдову за подушне, а сина кують, єдиного сина,
єдину дитину, єдину надію в військо оддають, бо його, бач,
трохи. А он попідтинню опухла дитина, голодная мре, а мати
пшеницю на панщині жне!

Або в іншому місці*:

[Шевченко] умів дивитись на людей душею.

3. Народне лихо було Тарасові його власне лихо, лихо його родичів, лихо його сім'ї, лихо усїєї української землі. Яко чоловік з глибокою аналітичною думкою, Шевченко умів розібрати і зв'язати між собою різні виявлення того лиха, відшукати його корінь, жерело, в чім-небудь то лихо об'являлося, чи у чиновницькому обдиранню, чи у кріпацтві, чи у темноті, чи у зраді,— а раз зрозумівши його в усю глибину, «навчившись дивитись на людей душею», Шевченко малював те горе, оповідав про нього людям, ставав супроти нього і ніколи не міг задавити у собі того пекучого лиха, яке здіймалося на душі у нього з кожною думкою про Україну.

І не мовчав сам, а дрімаючим показував, як то гірко і огидно «гнилою колодою на світі лежати — або спати на волі і заснути навек-віки і сліду не кинуть ніякого!»

4. Не дивота, проте, що Шевченка дуже вражали всякі прояви зради проти своєї національності між своїми земляками. Перевертнів зове Шевченко з пересердям «п'явками».

5. Тут зазначити треба, як Шевченко задивлювався на національне питання українського народу, бо погляд Шевченка в сьому напрямі досі не був доторканий.

---

* Далі чверть сторінки рукопису обірвано,— очевидно, там була ще одна цитата з творів Шевченка про «мужицький рай». — Ред.

Питання національне взагалі є двоєке: 1) націоналізм яко народна індивідуальність і 2) націоналізм яко шовінізм, народне самовозвищення, бажання відняти національність у другого народу, топлячи його в своїй національності.

Шовінізм стоїть уперек міжнародному братерству, не дає статися широкій загальночоловічій кооперації, що, впрочім, бачимо тепер в германізації, обрусінню, мадяризації і іншому.

Антитезою шовінізму є народна індивідуальність, свобода кожного народу розвиватися відповідно до природи своєї рідної сторони, без насильного порушення мови і інших етнографічних відмін.

Широкий гуманізм Шевченка не допускав до себе узькоглядного шовінізму, і ніхто так безпощадною критикою не осудив декотрих народних традицій і народне життя, як сам Тарас Шевченко. Доста тільки нагадати його «Послання до земляків». Очевидна річ, що Шевченка дуже сильно вражали «няньки, дядьки отечества чужого», вражали його усякі наміри відняти у народу його індивідуальність, а оборона народної індивідуальності не єсть вузьким націоналізмом-шовінізмом, — тільки вихідним пунктом усього чоловічого прогресу і конечною метою всякої культури.

6. Широка, буйна поетична вдача не зволила Шевченкові пристати до яких-небудь політичних теорій, а з його творів можна би вичитати, що його політичним ідеалом була найширша політична свобода без стіснення. З вірша про «Саула» — про Давида і про святого Володимира бачимо, що Шевченко мав на думці прослідити історію царизму, а прослідивши її, заложив голосний протест проти самодержавства і його страшних жертв. У своїх творах «Сон» і «Кавказ» розказує Шевченко про московських царів Петра і Катерину, виказуючи кожному з них усе те, що зробили вони для України, як Петро розпинав Україну, а Катерина Січ зруйнувала і кріпацтво завела.

З тих віршів Шевченка, становлячих акт обжаловання царату, так і чується двісталітній здавлений плач українського народу. Шевченко проклинає тих незабутніх представителів московського деспотизму, не забуваючи при тім і на московську бюрократію, яка товпиться на улицах і кричить «ура», а дере і з батька і з брата.

Говорячи про чуже, не забуває Шевченко і свого. Він вказує на Галаганів і Кочубеїв, що продали нашу Україну для лакомства нещасного, для «шляхетства московського прирожаного». А описуючи українське панство, не жалів Тарас красок, щоб виразно намалювати картину страшного

панського зди́рства і своєволі, картину огидливого насильства і розпусти, бо видів в тім панстві тоді представителів кріпацтва, видів, що ті пани:

Правдою торгують,
людей запрягають
в тяжкі ярма, орють лихо,
лихом засівають,—

видів, що тодішні пани, вештаючись по чужині, говорили про братерство і волю, а проте дерли, як і передш, шкуру з братів «незрячих» гречкосіїв.

В 1840-х роках забавилось було українське панство в українській патріотизм, котрий об'являвся у тій формі, що наші пани:

У світі ходили між панами,
і пили горілку з мужиками,
і вольнодумствовали в шинку.

Шевченко глумився над такими проявами народолюбства, і, таким чином, Шевченко перший зробив почин новому щиро демократичному напрямкові української ідеї. Око в око став нув він проти тих панських нещирих патріотів і запитав їх публічно, по якому закону вони і землю, всім даною, і людьми торгують?

Шевченко перший усі добра панські, гроші, зібрані зди́рством з поневоленого мужика, словом, усе те добро, яким багаті люди панують над бідними і держать їх у неволі, назвав: «дідами крадене добро».

7. Критикуючи розпреділення громадського добра і щастя, Шевченко заступає погляд, що тільки робота і труд дають право чоловікові вживати яке-небудь добро:

Роботящим умам, роботящим рукам
Перелоги орать, думать, сіять, не ждять
І посіяне жать...

Так, отже, глибоко задивлювався Шевченко на громадське життя.

Шановна громадо! Довголітня, великанська мартирологія українського народу вступила в нову добу боротьби — в добу ясного, дзвінкого протесту проти своїх гнобителів — в добу творення історії. Ввесь світ дивиться тепер на неустрашимість, самопосвяту і ідейність борців і дивується, що у народу, гнобленого через сотки літ, у народу, окраденого із усього земного добра, ще не завмерла ідея волі, рівності та воскресення, що народний дух грімким голосом відзивається до всього культурного світу.

Мужицький народ, що за часів кріпацтва і панщини був панською власністю і худобою, яка за стайню і обрік мусила віддавати панам свою силу, своє тіло, свою волю і свого духа, народ, котрого історія писана тільки кнутом і кайданами російського царату, визиском та мантийством шкіролупів,— сей народ спромагається вже до живого протесту, показує світові домовину, яку для нього збив і зладив його ворог, сей народ заставляє вже ворога соромитись перед культурним світом своїх звірств, своєї облуди і всіх своїх нікчемних і нелюдських вчинків.

Сей протест українського народу, його поступові й слушні домагання, розуміння правди, розуміння поступових ідей, самопосвята, неустрашимість — сей відгук життя нашого народу — се не прийшло до нас само з себе, се не витвір сьогоднішніх часів, се не ласка ворога-гнобителя — се твір найгеніальнішого сина України і апостола правди і науки Тараса Шевченка, котрого могила поростає 49-літнім барвінком, котрий до старого плуга викував новий леміш і чересло і в тяжких упругах зорав свій весь переліг, а на перелозі посіяв свої щирі сльози, а ті його сльози сходять і виростають. І сходять і виростатимуть, животворною, цілющою силою обмиють братню кров, змиють зневіру, обмиють заплакану матір з кайданів-неволі, збудують нову вільну Україну, сонячним сявом її осяють і сином обновленої України світитимуть доти, доки Дніпро в море летється.

СВОЯ НАУКА

Ви кажете мені написати статтю до вашої «Бистриці» на тему виховання села, а я казання ні сам не люблю, ні другому вертати ухо науками не вакаюся.

Село само добре знає, що дідьче, а що боже, так як знає, що погане, а що красне.

Але як виджу отих дідів-стариганів, що в глибоку старість повдовіли та й не сидять собі при своїх дітях дружених та мирно віку не доживають, але користають з того, що парубоцтво і молодюки у війні повигибали, та й даються на підмову і женяться із молодими дівчинищами, а відтак пекло в хаті мають,— то пригадується мені тота співанка, що дівкам розуму наспіває, та й рад би я її кожному селу пригадати, най би дівки більший сором мали!

Котилиси вози з гори, вломилися свірні,
Не йди, дівче, за одівця, а жди swei рівні.
Не йди, дівче, за одівця з чужеї намови,

Бо буде ти кровця течьї з твоєї голови.
Ой буде ти кровця течьї та ще ме чюрїти,
Та будеш ти памнетати одівцевї діти.

Але це не моя наука, сохрaнь боже, це придумали годні газди та й годні газдині.

МУЖИК-АСТРОНОМ

Дня 11 червня 1923 р. минуло двіста літ, як у селі Проліс коло Дрезна, в мужицькій хаті, прийшов на світ Іван-Юрко, 2 імен, Паліцш¹. (Не є виключенє, що це був нащадок українського повоєнного емігранта Палича.) Звичайно буває так, що мужик живе по смерті в пам'яті ще лише доти, доки живуть його безпосередні потомки та крeвняки. А Іван-Юрко Паліцш, хоч був мужиком, ще й досі живе в пам'яті не тільки своїх саксонських земляків, але й у всьому вченому світі. Бо власне він показав, що мужицька голова та мужицьке око годні не раз потрапити далеко більше, чим панські голови та очі з високого плеча. Він газдував собі в селі Проліс зі своєю дружиною примірно, але ззамолоду не марнував ночі та не ходив пити ні гуляти, лиш вдивлювався в зорі і навчився їх читати та й помалу-помалу допровадив до того, що всі вчені астрономи стали його астрономічне знання респектувати і поважати. Всі астрономи знали, що в р. 1758 мала появитися комета Галея, але не знали, котрого дня саме. Це знав мужик-звіздар Іван-Юрко Паліцш і на різдвяний вечір 1758 р. голим оком показав її своїм знайомим, а відтак все, що бачив, подав до відома всім ученим астрономам. Читаючи зорі, цей звіздар-автодидакт опісля відкрив голим оком в р. 1782, що звізда Альголь періодично змінє величину свого світла, а іменно світить через півтретя доби величиною другої класи, а зараз по тім через дев'ять годин зменшує світло до величини четвертої класи зізд. За його відкриття Королівська англійська академія наук іменувала його своїм членом, а Паризька академія своїм кореспондентом.

То було ще в часі Семилітньої війни², але масштаб оцінки мужика ще й досі не змінився. І досі ще потрібно, щоби мужик перевищав о цілий поверх всіх вчених певної ділянки наук чи в творчій праці, то аж тоді про нього заговорять і його пом'януть, а так, то най він усіх панів годує та й убирає, най доми божі і людські кладе, най держави тримає, най ціле життя на сонці пражиться або зимами мерзне, най з пісної землі хліба добуває, най міліони вояків на смерть висилає — то однако про нього ані пес не гавкне і його не пом'яне.

ПРОМОВА, ВИГОЛОШЕНА В СНЯТИНІ
14 ЛЮТОГО 1926 р. В ЗАЛІ МІЩАНСЬКОЇ ЧИТАЛЬНІ
РАВЛЮКОВІ ВАСИЛЕВІ¹

Ви вийшли із села Снятинського повіту і пішли в гімназію, а опісля у фахову школу вищу, а надто в академію рільничу в Дублянах і вернули з добутками науки знова у село на землю Снятинщини і тут розпочали свою працю на ниві народної просвіти і народної свідомості. Працювали ви невсипучо з відданням усіх своїх сил, з усім запалом і без компромісії та без застережень від ранньої молодості аж досі, аж та праця постріблила вам ваш волос.

Все ішли ви прямо і тільки шляхом праці для свого народу, не відступаючи убік ані на крок, хоч той прямий ваш життєвий шлях був терневий.

Ви ніколи не кривили душею і ніколи не заपोрошили Кобзарєвого заповіту: ви вірно і відважно стали найліпшим сином цієї землі, її солею, її пшеницею. Самі ви — з-під селянської стріхи — найліпше зрозуміли, що селяни — це саме основа народу, це ті його підвалини, без яких ми не можемо збудувати життя. Зрозуміли ви, що ті підвалини мусять бути здорові, свідомі вартості своєї праці і свого завдання і упиратись на камінних здобутках науки і просвіти. І ви зрослися з нашими працівниками землі в одну нерозривну цілість і вели наш народ тут, на снятинській землі, до ліпшої будуччини. І от-от здавалося вже, що ви, несучи лампаду світла і ставши електроном народної просвіти, — вийшли вже побідно і поставили фундамент під народний терен та станете втішатись нагородою за свій труд. Та не так склалося. Зломив ворог освіти підвалини, здвигнені працівниками нашими, порубав, поневолив, вистріляв їх і вивішав, і настало лихоліття. І ви після двадцятлітньої невсипучої праці опинилися перед списками багнетів, які вас викинули із власної хати і прогнали вас від власного народу. І тоді ви напружили усі свої сили і ціпко оперлись об рідну землю і відповіли багнетам: «Вбийте мене, а я звідсіля не уступлю, відбирайте мені учительську і директорську посаду, відділяйте мене від народу багнетами і крісами, а я не піду від нього, бо моє життя — це праця». І сталося, що ви, фізично знеможений, посивілий працівник, побідили гарматами озброєного ворога просвіти і дальше — безпереривно ви є і останете тим електроном, у якого проміннях вникає в народ просвіта, наука і свідомість. Ви були головою філії «Просвіти»² в Снятинщині, і коло вашої особи концентрувався весь просвітний рух повіту, а місце вашого осідку — Волчківці³ були метрополем повіту.

І яка вам за се плата? Вам, що стоїте перед нами без здоров'я, без маєтків, без зору і навіть без засобів до життя і сім'ї. Немає у нас багатої влади, багатих посад, ми переживаємо лихоліття. А наш трудящий народ вас бачить та цінить високо, і якраз мені припало то щастя вручити вам грамоту, якою загальні збори товариства «Просвіта» у Львові з дня 25 грудня 1925 року іменували вас за вашу працю почетом членом всього товариства. Передаю вам і желаю вам, щоби ваша творчість і сила не вигасала ще довгі-довгі роки, щоби ви і надаліше оставали сьйвом Снятинщини, щоби діждались обміни на ниві своєї праці, щоби і у вашу хату невсипущого працівника завітало добро, у вашу комору — зерно, у ваші стайні — стадо, у вашу сім'ю — гаразд. Щоб той леміш і черсло, яке ви викували до старого плуга, до краю зорало народну ниву і щоби на тій ниві ваша праця зійшла і буйно заколисалась перед вашими видивленими очима.

ФРАГМЕНТИ МОЇХ СПОМИНІВ ПРО ІВАНА ФРАНКА

То було тої зими, коли у Відні скидали Баденього з президента міністрів.

Весь Відень кипів і кидав громи на галицьких володарів, на Баденього¹, поляків і на чехів². Вольф³ і Шенерер⁴ у своїх всенімецьких, Адлер⁵, Пернерсторфер⁶ і Шугмайер⁷ у робітничих, а навіть Люегер⁸ у своїх християнсько-соціальних кругах устроювали віче за вічем, і всі погубляли шляхетську, галицьку господарку та, вказуючи на страшні наслідки панування шляхти над нашим народом в Галичині, домагались прогнання деспотичного і бруталного шляхтича К. Баденього із становища президента міністрів. Тоді-то поступові віденці, як професори унів [ерситету] і редактори Зінгер⁹ і Менгер¹⁰, провідник соціальних демократів В. Адлер, звернулися через визначного чернівецького студента Гната Ляйхнера до укр [аїнських] товариств «Січ»¹¹ і «Родина»¹², щоби устроїли великий мітинг, в якому найбільше визначні і авторитетні бесідники-українці взяли б участь, промовили б і зуміли б відслонити перед світом наслідки шляхетської господарки у східній Галичині.

До комітету увійшли були мої приятелі Роман Сембратович¹³, Іван Саноцький, В. Загайкевич, М. Пасічник і я, і постановлено запросити як бесідників Івана Франка та Андроніка Могильницького¹⁴ з Галичини, а з Відня Пернерсторфера і Шугмайера; крім того, Гната Ляйхнера, що вже тоді як студент проявляв великі здібності ораторські, а до

українців велику симпатію. Особисто з нас знав Франка тільки Роман Сембратович, і тому виделегували ми його з привітом для Франка у готель на Флоріанській улиці. Сембратович вернув від Франка промінний, неначе із святині, і заявив нам, що перед мітингом не доведеться нам бачити Франка, бо пригтовляється і до бесіди на мітингу, і до відчиту в товаристві фабіанців про положення українського мужика у східній Галичині.

Я, що був на першому році права, малий, гей мушка, і не мав нагоди особисто зустрічатися з великими людьми, ждав у гарячці зустрічі з Франком.

На мітингу говорив Шугмайер, дальше Пернерсторфер, потім плавно по-німецьки баритоновим голосом Могильницький, а відтак Франко. Кожне його речення викликувало або бурю потакувань, або бурю гніву проти подвижників східногалицького пекла, яке Франко майстерно розкривав і тоном ученого демонстрував.

До того часу видавався мені наймудрішим бесідником професор Чиглярж, що викладав римське право, однак коли я почув Франка, поставив я його далеко вище Чигляржа і вище всіх бесідників з мітингу. Хотілося перед ним упасти і цілувати його в руки і ноги. Хотілося його нести, щоб не запорошив своїх ніг, порохом улиці. Хотілося обсіпати його цвітом. Та через тисячну товпу не вдавалося мені пробитися до його, і я вийшов мов оп'янілий маєстатом його величі.

На другий день вечором мав Франко говорити у фабіанців¹⁵, і я туди ледве дотиснувся. Тут аудиторія була з-посеред поступової інтелігенції, і Франко викладав науковою мето-дою, а його виклад незвичайно захоплював слухачів, серед яких були і парламентарні послы, і редактори поважних газет і журналів, і професори університету, і письменники, як Петер Альтенберг, Шніцлер¹⁶ і ін.

Після викладу посипались із аудиторії численні запити, а Франко на всі ті запити відповідав через дві години, змальовуючи всесторонньо положення українського народу у східній Галичині. Враження було велике.

На другий день довідався я, що Франко буде вечором у Центральній кофейні на Панській улиці, і я пішов туди з покійним Романом Сембратовичем, який мене представив йому і Могильницькому. Могильницький весь час розповідав інтєресно про різні виборчі приключки, був веселий, метав жартами, як китицями цвітів, а наприкінці оповідав, як-то він того ж дня з Франком бавився у Вурстель-Пратер¹⁷ і як Франко їздив на каруселях, і в ресторані Свободи танцював з якоюсь ладною віденкою, і в танці вивихнув ногу. Франко не перечив Могильницькому і тільки посміхався. Розповідав

також, що був з Адлером на обіді у професора Зінгера та дуже вихвалював мудрість і вченість В. Адлера й тішився, що отворив собі дорогу до віденських газет і журналів. Я дивився зблизька на Франка, як на сонце, від якого меркнуть очі. Дуже я врадувався, коли Франко запитав мене, що я студіюю, а довідавшись, що я на другий день їду додому, сам мені запропонував: «Ну, то їдьте разом з нами!»

На другий день не мав я ще всіх грошей на дорогу, але щоб не змарнувати такої небувалої нагоди, я позаставляв де що міг і станув до умовленого поїзда на північнім двірці. Франко покмітив, видко, мою несміливість і взяв мене попід руки та й завів у своє купе і почаствував яблуками, яких мав повну вовняну торбу. Я почував у собі стид і ніяковість із-за того, що я студент прав, а не філософії і не зможу та й не доріс говорити з Франком про теми, які він в дорозі буде порушувати. Але в дорозі, коли Могильницький заснув був, Франко сам у розмові зі мною доторкався таких тем, які мене повинні були інтересувати. І так викладав мені, неначе Чиглярж, про чотири періоди розвою римського права, а іменно: 1) від початку оснований Римської держави до часу устав дванадцяти таблиць; 2) від дванадцяти таблиць до Ціцерона; 3) від Ціцерона¹⁸ до Константина Великого¹⁹; 4) від Константина до Юстиніана²⁰. Виложив мені як на долоні, як повстали *leges*, *senatus consulta*, *edicta magistratuum*, *constitutiones principum*, *responsa et sententiae prudentium*, переповів зміст джерел: *Gaji institutionum libri IV*, *tituli ex corpore Ulpiani*, *libri V Julii Pauli*, *collatio legum Mosaicarum et Romanorum*, *Fragmenta Vaticana*, уставу Валентиніана III з 426 р.²¹, кодекс Григоріанський, Гермогеніанський, Теодозіанський²² і компіляцію Юстиніана (527—565), питав мене, чи знаю різницю між *agnatio* і *cognatio* та що таке *fictio legis Corneliae*

З викладів професора Чигляржа я мав деяке поняття про ті всі теми, однак я ніколи не гадав, що такий велетень красного письменства, як Франко, мав такі основні і детальні

* Закони (лат.).—Ред.

** Ухвали сенату (лат.).—Ред.

*** Укази магістратів (лат.).—Ред.

**** Розпорядження керівників (лат.).—Ред.

***** Відповіді та міркування розсудних (лат.).—Ред.

***** Чотири книги законів Гая (лат.).—Ред.

***** Заголовки кодексу Ульпіана (лат.).—Ред.

***** П'яти книг Юлія Пауля (лат.).—Ред.

***** Збір Мойсейових і римських законів (лат.).—Ред.

***** Ватіканські уривки (лат.).—Ред.

***** Споріднення по батьківській та материнській лінії (лат.).—Ред.

***** Зафіксування Корнелійового закону (лат.).—Ред.

відомості також у тім напрямі. Викладаючи мені різницю між *agnatio* і *cognatio*, зауважив, що у нас, у східній Галичині не тільки між шляхтою і прочим населенням, але навіть межі мужиками та різниця зазначається ще й тепер. Коли я, маючи тільки незначні відомості права, забігав у вуличку літератури, Франко взяв мене іспитувати з Байрона і Шекспіра і зауважив, що від сих двох велетнів починається взагалі література так, як право від римського права, а наука про національну економію від Адама Сміта²³.

Слухаючи викладу Франка, я почував свою умову бідноту і в думці желав собі, щоб пробудився Могильницький та щоб звів бесіду на жарти або на шахрайства галицьких панів. Франко став вдивлятися в мене і раптом запримітив: «От бачите, у вас баденівська голова!»

Я спалився на вуголь, а Франко мене випитував: «Ви читали Цезаря Ламброза?»²⁴

«Ні»,— кажу.

«Ну, то прочитайте його «*Der Verbrecher*»*, там знайдете пояснення, що значить аномально велика голова.

А Могильницький, впадаючи, додав: «Не слухайте його і не читайте варіятів, але дивіться восени на капусту!»

Я топився із стиду за свою голову.

Пригадую собі ще, що Франко, говорячи про Отелло як про проблему сумніву, ужив порівняння: «Так як Міцкевич був поетом зради, так Шекспір був безсмертним поетом сумніву, якого не зумів досягнути навіть Гете у своїм Фаусті». Я і тут упрівав, аж нарешті пробудився Могильницький і відразу казав мені співати гуцулки. Спершу я не похочував, але коли й Франко мене підбадьорював, я розпочав в'язанку коломийок «Параскою»:

Ой пішов я до Параски лиш голі два разки —

А вона мені показує аж три перелазки:

«Оцим будеш заходити, а цим виходити,

А цим будеш утікати, та як муть ловити».

Та «Параска» подобалась була і Могильницькому, і Франкові, і Франко опісля не раз повторював собі у хвилях загальної мовчанки.

Стільки ж я і бачився з Франком особисто.

Спитаєте, може, яке враження зробив на мене Франко?

Великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко ще дальше.

Опісля завелась була між нами переписка, яка у війні затратилася. Франко радив мені закинути писати поезію в прозі та вернути до «Параски», себто до мужиків.

* «Карний злочинець» (нім.).— *Ред.*

АВТОБІОГРАФІЯ

Мої дедя Юрій Семанюк родились в р. 1846 в Кобаках в численній мужицькій сім'ї, бо мали п'ять сестер і двох братів, і їх дедя Стефан не мали стільки поля, щоби усіх дітей повідвіновувати як слід. Дедя бралися добре науки у сільській школі, і для того дід Стефан трібував їх вивчити якогось ремесла і дав їх на науку до церковного маляра, а коли ця наука дуже барилася, відобрав їх від малярства і дав на науку до дяка, бо дедя мої вже змалу мали гарний сопрановий голос, який опісля перейшов у тенор. Дяківства училися мої дедя у кожного дяка у кожному селі у горах від Путилова до Жаб'я. При науці дяківства у Путилові мої дедя звернули були своїм голосом на себе увагу проживаючого тоді в Путилові письменника Юрія Федьковича, що полюбив був дуже металічний голос мойого деді і сам любив дуже співати.

Федькович майже щодня кликав до себе мого дедю і учив їх співати світських та церковних пісень, давав їм із своєї бібліотеки книжок до читання і взагалі опікувався моїм дедем як своїм молодшим братом. Дедя віддячувались великим приятельством і прив'язанням до Федьковича, за яким — як опісля казали — штрикали б були у вогонь і з яким варт було жити та й умирати. Після своєї довгої мандрівки гірськими селами дедя вернулись опісля до села Кобаки в Косівському повіті і оженились, беручи собі за дружину у Дмитра і Насті Олексюків, званих Микитюками, їх доньку Анну. З деді Юрія і нені Анни прийшов я на світ 13 липня 1874¹ і після року колиски взяли мене на виховання до себе на Заліську гору дід і баба: Дмитро і Настя Олексюки, які піклувались мною через 6 літ. Дід Дмитро Олексюк, в селі званий Микитюком, був то правовірний і справедливий гуцул, дуже доброго серця господар ще з первісною простотою, бо не умів ані читати, ані писати, у війську не служив, орав ще деревляним плугом, їздив тільки волами, святкував усі хоть би і найменші свята, вірив у відьми та лісовиків, добре вгадував наперед лиху і добру погоду, нікому не каламутив води і приймав на нічліг всякого, хто тільки того собі забажав. Газди з газдинями і доньками або синами з Брустур, з Жаб'я, з Ворохти та Гриняви, з Довгополя, Устерік, Ріжна, з Ясенева, з Яворова та Криворівні, їдучи верхом з набором на доли, щоби замінити скором та посудину на хліб, все повертали до мого діда на ніч, і майже щоночі ночувало у дідовій хаті десять, а не раз і двадцять осіб. Дід і баба гостили їх вечерею і сніданком, а дуже часто приносили з корчми горівки і частували гостей. Дід дуже любили з гостями набуватися та й хоть розповідати, хоть слухати оповідань про

давнину, як Черемошем ішла турецька границя, про якогось лихого ката Гурського, про великого багатиря вірменина Ромашкана, про татарів і волохів, про лісових божків і духів, про рахманський великдень, Асафатову долину, про відьми і чугайстра, про Каньовського, про чудне зілля і т. ін.

Дід уміли красно грати на флюярі і по вечері грали, а гості співали і танцювали, ще й бабу і мене брали в танець і вивчили були мене танцювати гуцулки, аркана і гайдука (танець з присюдами — сільська коломийка). Як лучився коли день, що у діда не було гостей, то дід були дуже сумні, навіть не сідали вечеряти за стіл, але вечеряли з бабою і зі мною на лавиці, під полицями, сидячи на малім стільчику. Ще я був малим приземком, як дід і баба справили мені всю парубоцьку ношу, і капелюх з павами, і онучі крашені, і нараквиці вовняні та й брали мене до церкви, а не раз до містечка Кути або до Косова. Я пропадав за дідом, та за його казками, та співанками, та грою на флюярі, та за тими бадіками і вуйками, що у діда ночували і в гості повертали, і так красно, та весело, та любо набувались, красну бесіду мали, мене вихвалювали, теплими долонями гладили, баранчиками, із бринзі топленими, та пукавками, та денцівками, та сурмами обдаровували, красних співанок співали, хату аж до сволоків веселили.

Я любив діда і бабу, а як дід мене любили, повидів я тоді, як управа кобацької школи візвала діда, щоб мене вписав до школи. Дід три дні не їли та й поплакували, а четвертого дня мене до школи самі відвели. Школа була далеко, і дід мене все водили і напротив мене виходили. Азбуки учив мене учитель Колцуняк, батько Марійки Колцуняківної, авторки повісті «На стрічу сонцю золотому»², чоловік лагідної вдачі, який нікого не бив у класі. Опісля учили мене учителі: Пасичинський і Роговський, які любили бити прутом, коли хто не умів свого завдання. У вищих сільських класах учив мене управитель кобацької школи Омелян Казиевич. Се була душа не чоловік. Учив мене приписової науки, а крім неї, ще й німецької мови так, як свого сина, і довів до того, що я говорив гладко німецькою мовою і читав німецькі повісті, які він для мене випозичував від місцевого пароха о. Петра Стефановича. Десь коли я був в другій або третій класі сільської школи, мої дедя і неня перенеслись з молодшим братом Василем і наймолодшою сестрою Єленою на гору до діда і тут в окремій кімнаті замешкали та й мене від діда силоміць відобрали, кажучи, що дід мене дуже розпестили і нічого доброго не навчили. Із-за того дід загнувались були на дедю і спересердя продали ліс «Цухонів» кутському господареві лишень тому, щоби моему деді і моїй нені того гарного ліса з оленями, сер-

нами і орлами не оставляти по собі в спадщині. Із-за того лісу дедя з дідом не могли вже помириться і розумерлися у гніві. Дедя виділи, що я слабого організму і до фізичної роботи непридатний, для того просили управителя Казієвича, щоби мене приготував до гімназії. Управитель Казієвич учив мене дуже щиро навіть ночами у своїй канцелярії. Дедя мали дома дві шафи, повні книжок, і, піддаючи мені по книжці, казали вечорами читати ті книжки голосно при вуйках і дедевих знакомих. Читалося «Дністрову Русалку»³, «Правду»⁴ за рік 1869, Федьковича, Нечуя⁵, «Марусю» Квітки⁶, Вовчка, видання «Просвіти», переповідалося і якісь російські та німецькі книжки, від місцевого пароха визичені. При тому читанню вуйки пригадували собі дещо цікавого із свого життя і оповідали годинами, чим рівно ж і я переймався. Коли читано книжки Юрія Федьковича, дедя мої не могли нахвалитися того свого «тезка» і розповідали про нього, як то він не раз співав у церкві в Путилові так сильно, що усі гудзики у його кабаті потрїскали і попадали на землю, начеб їх ножицями обтято, як Федькович на святвечір все своє окруження частував усіма стравами і горівкою та медом, а навіть худобу і кури заливав горівкою, як всі свої гроші роздавав вбогим мужикам або брав дедю і дяка Никифора Розбіцького⁷ до Вижниці і тут купував книжки, та гердани, та порошницї, та коні вороні. Не раз сходив з Путилова дяк Розбіцький і приносив дедеві листи від Федьковича, і я бачив, як дедя тими листами захоплювалися і, читаючи їх, не раз плакали із радості та з великої зичливості.

— Ото в мене раз чоловік, то золота душа,— казали дедя.— З ним не нажився би, ні наговорився би,— то нема понад того чоловіка на гори й долини.

Того року, в якому Федькович помер, зійшов був Розбіцький до мого деді і розповідав дедеві про послідні дні життя поета. Оба плакали, як діти, над тою втратою, а дедя нарікали на Розбіцького, що не дав їм знати про недугу і смерть Федьковича.

Мої дедя були на свій час і селянський стан досить читанні, любили все, що гарне і добре, любили багато читати, а навіть самі брались принагідні вірші писати, були дуже вразливі на чуже нещастя і на чужу кривду і хотіли дуже, щоб мені, слабовитому хлопчині, не довелось переживати тверду мужицьку долю, але щоб я пішов у школи і добувся якогось легшого хліба, чим мужицький. І повезли мене до польської гімназії в Коломиї (про що я згадую в новелі «Як дим підоймається»). Я не умів говорити по-польськи і спершу дуже бідував у гімназії, а особливо знеохочувався я дуже, коли професори, натякаючи на мою мужицьку ношу в нижчій

гімназії, цвіркали мені в очі, що я повинен скинути хлопську одіж і в сюртук убраться або залишити школу і піти гній возити. Я швидко поборов труднощі мови і вже від першого півроку був відзначаючим учеником через всю гімназію. Історії учив мене професор др. Кубішталь, чоловік вільнодумний і поступовий, який вціплював у молодіж відвагу і охоту до поступу, а не любив лизунства та сервілізму. Ніколи не дозволяв відмовляти «богородице діво» на початку або на кінці денної науки, і навіть тоді на се не дозволив, коли раз з'їхав був зі Львова інспектор Іван Левицький і візитував нашу класу на послідній годині історії. Латини учили мене професори Мислевич і Косьонович та Дембіцер, а греки — професори Штангерберг і Перфецький, німецького — професори Бабінський і Хрістоф, польського — професори Габріельський і Васильковський, а українського — професори Лев Дольницький в нижчій гімназії а Михайло Пачовський⁸ (автор розвідки «Билини і думи» і короткої історії укр[аїнської] літератури). Дольницький не виходив поза рами історії літератури Омеляна Огоновського⁹, а Пачовський жадав більше очитаності з усієї, отже, і з найновішої нашої літератури, і більшої граматичності. Професором релігії був незвичайно тактовний і праведний та добрий чоловік о. Микола Лепкий, званий через учеників «богом». Понабиравши багато платних лекцій, я до пізньої ночі відбував ті лекції і не мав часу висиджувати на тодішніх тайних зборах кружка шкільних товаришів, які в дійсності не були тайними і на яких тільки багато папіросів викурювалося а навіть горівку попивалося. За то визичував я з того кружка книжки і сам собі пренумерував «Жите і слово», «Зорю», «Дзвінок», «Правду» і «Буковину».

У гімназії зазнакомився я з цілою нашою літературою від договорів з греками та Даниїла Заточника¹⁰ до Франка і Чайченка¹¹. Дуже велике враження робили тоді на мене Шевченко, Франко і думи та народні пісні у збірнику Головацького¹². Крім того, я захоплювався дуже Гомером, Шекспіром, Словацьким, Шіллером і Гоголем. В Коломиї мешкав я разом з товаришами Миколою Кошаком з Москалівки, Сеньом Горуком із Снятина і Ярославом Федорчуком із Снятина. По матурі намовив мене мій товариш і приятель Микола Кошак, який рік перед тим вже просидів був на університеті у Відні, щоб я разом з ним поїхав у Відень на медицину. До Відня вибрався я з малими грішми і, не могучи вписатись на такий дорогий факультет, як медицина, вписався я на правничий факультет, хотя й до науки права не мав я охоти. Права учився я у Відні для хліба, а більше займався літературою та просвітою серед віденських українських робіт-

ників, що рекрутувались переважно із галицьких мужиків. Записавшись в члени академічного товариства «Січ» у Відні, разом з товаришами Романом Сембратовичем, Іваном Са-ноцьким та Володимиром Загайкевичем стали ми «Січ» ре-формувані, виступаючи різко проти кнайпівського та буршів-ського життя¹³, а тим самим і проти старших січовиків, а натомість вводячи в січове життя відчити з обсягу науки і красного письменства. Ми скомунікувались були з поступо-вим «Обществом студентов из России»¹⁴ і ходили також на їх відчити і сходини і багато користали, бо там під проводом дуже хоровитого, а не менше ідейного і прочитаного тов. Вер-нера були люди дуже образовані і умні та незвичайно пильні і працюючі. Перед тим заснував був у Відні Захар Скварко з Йосипом Партицьким, Миколою Кошаком і Михайлом Пасічником та Андрієм Ференчаком робітниче товариство «Родина». Наш кружок чотирьох, з Михайлом Пасічником та Яхимовичем, заснував опісля робітниче товариство «По-ступ», і кождий з нас уважав своїм обов'язком мати відчити в тім товаристві бодай раз в місяць. Я присався до гарної бібліотеки січової і університетської та «Общества студентов из России» і двірської і так далеко зачитувався в красному письменстві німецькому та російському, що майже нерадо заглядав до римського та німецького права. Тодішній січовий сеніор др. Євген Левицький¹⁵, чоловік всесторонньо прочитаний і образований, виложив нам елементарний буквар національ-ної економії і велів читати Мирного «Хіба ревуть воли...» та Чернишевського «Что делать?», які тоді на мене зробили сильне враження.

«Капітал» Маркса і вся суспільницька наука видались мені тоді надто твердими, надто безнадійними і буденними, і я забігав крадькома до красного письменства та симпати-зував зі школою, якої осередок концентрувався тоді довкру-ги монахівської «Ді Югенд»¹⁶. Я писав тоді дрібні поезії в прозі до «Буковини», малі ескізи до львівського «Дзвінка» (під псевдонімом «Марко Черемшина») а критичні огляди до «Зорі» (під псевдонімом «Марко Легіт»). Коли засновано «Літературно-наук [овий] вісник», я, за порадою Франка, виступив у ньому із своїми неореалістичними новелами з мужицького життя та залишив поезію в прозі.

В гімназії, десь у другій або третій класі, став я крадь-кома писати вірші. На шевченківських вечорницях та концер-тах радо брав я на себе відчити про творчість Шевченка, а десь в п'ятій чи шостій класі відважився я був вислати до чернівецької «Буковини» (редагував її тоді Осип Маковей) своє оповідання «Керманич», яке О. Маковей напечатав в ч. 73—74 «Буковини» з дня 3 і 4 квітня 1896 року. Осмілений

тою подією, я написав драму в 5 діях під заголовком «Несамовиті» і вислав на конкурс до виділу краевого у Львові. Драма премії не дістала, але др. Євген Олесницький оцінив її в «Зорі» десь в році 1897 або 1898 досить прихильно. На літературному тлі переписувався я з Франком, Ол. Борковським¹⁷ та О. Маковеєм, та вся та переписка в часі світової війни пропала [...]. У Відні мешкав я разом з приятелем Миколою Кошаком, і до нас загощували дуже часто свідоміші українці наддніпрянці (приміром, адвокат Дмитрієв¹⁸ з жінкою був постійним нашим гостем і ін.), і ми устроювали у себе вдома літературні гутірки, запрошуючи до нас також інших галицьких товаришів, як, приміром, письменників Сильвестра Яричевського¹⁹, Мелетія Кічуру²⁰, Романа Сембратовича, Павла Демця²¹ і др. Також в багатій на літературні журнали кофейні «Центральній» першого повіту Відня мали ми свої постійні сходи, куди заходив також Петер Альтенберг²². Нарешті забрався я також до правничої науки і, покінчивши права, вступив до віденського суду на судейську практику. Та побачивши, що там на посаду судді треба ждати найменше 25 літ, я перейшов на адвокатуру і прийняв місце конципієнта (помічника) у адвоката д-ра Миколи Лагодинського серед улюблених зелених гір в Делятині. Тут перебував я 6 чи сім років і займався січовою організацією та просвітою селян і залізничних та салінарних та тартачних робітників. В кождім селі знала мене і мала дитина, мужики мене дуже любили, і тому легко прийшло мені заступатись і клопотатись двічі за кандидатурую мого шефа на посла у парламент до Відня. Приноровлюючись до порішення управи радикальної партії в році 1912, отворив я адвокатську канцелярію в Снятині, де і досі заступаю мужиків перед судом та різними властями.

З Федьковичем я особисто ніколи не був знайомий, Франка подивляв я за його великий розум, а любив за «Зів'яле листя» та його повісті-новели і драму «Жандарм»²³. З М. Драгомановим я не листувався і не зазнайомився особисто.

Гімназистом я не був близько знайомий із радикальною партією в Коломиї. Десь коли я був в III або IV класі, з'їхав був до Коломиї соціаліст Нарольський, чоловік середнього віку, за яким слідила жандармерія. Він ховався у мене через довший час, а тільки вночі ходив над Прут, щоб собі сорочку випрати. Його розмови про суспільний лад були для мене нечуваною новиною. Етнографічних матеріалів я не збирав, бо сам був тим матеріалом, пересякнувши наскрізь народними піснями та казками із самого малку. Я виріс серед співанок та казок, та сопілок, вдихав їх в себе і віддихав ними. Дедя, відобравши мене від діда, виділи, що я нездібний

до твердої роботи, і, крім до школи, посилали мене також худобу пасти лісами, і тут з пастухами виспівував я до смерік і дубів то все, що у діда навчився і що переймив був від других пастухів. Коли так гляну назад себе, то не можу замовчати, що багато я батьків бачив, але щоб котрий батько так глибоко і безмежно любив свою дитину, як мої дедя мене любили, цього я не бачив. Тому великого болю завдала мені смерть мого деді, якого насамперед побили були із-за рушниць румуни весною 1919 р., а 20 лютого 1920 убила кагла. Мого брата Василя втратив я ще перед 20 роками, а убила його здоровля і життя військова цісарська служба. Ще живуть мої мати до якоїсь години та й сестра Єлена.

Коли весною 1919 р. румуни мали заняті Покуття, а я з делегацією Станіславівського правління виїхав до них для переговорів, щоби заждали, аж наше військо само уступиться, щоби не прийшло до проливу крові, румуни задержали нас (Степана Витвицького, Гната Мартинця, Степана Левицького, якогось бадьорого військового офіцера і мене) через цілу ніч, а світанком заграбили нам наш віз і коні і казали нам вертати пішки до Снятина навперед їх війська, усталеного назад нас в розстрільну, і раптом розпочали назад нас формальний наступ. Кулі дзвеніли нам попід пахи, і тоді я кинувся у придорожній рів з пливучою весняною водою і перележав тут у студеній воді з годину, а то й довше та із тої перестуди занедужав на нирки і досі з тої упертої недуги вилічитись не можу. Це осталося мені на спомин...

Стільки з моєї автобіографії, а до того додаю ще такий а в т о р и с у н о к:

Середнього росту, кругла стать, хід енергічний і ще ритмічний, але за маєтками не біжу і не пропадаю.

Твар під високим чолом ділиться на дві половинці: одна весела і промінна, а друга сувора і понура та темна, як ніч.

Очі міняться, раз голубі, раз зелені. Незабаром підуть за ними мої ще чорні брови та й стануть мінитися так, як мій чупер став сивіти.

Ніс середній, а губи широкі, як у негра.

Ноги дрібні, бо покинули постолі і забагли черевиків. Здебільша такий я зверхи, а зсередини пустий, як зіпсований мужик.

Скептик до філософії, ентузіаст до мистецтва, природи і всього, що гарне. Більше пасивний, чим активний, хоть живо і невгавно шукаю, але не борець я. Швидко запалююсь, але і швидко остигаю. Нечестолюбивий, але свободолюбний. Не терплю ніякого ярма. Не люблю ні чисел, ні математики, ні грошей. Признаю, однак, потребу грошей, бо треба їх і моїй сім'ї, і треба їх було, щоб з австрійської бранки вику-

питися, та й щоб довги віддавати, та й аби жити. Дедя і німці у Відні навчили мене бути таким, щоб люди могли на мене здатись. Не чую ненависті до нікого, хіба до гієн, вовків і шакалів. Люблю любість гарячу, як вогонь, таємничу, як море, принадну, як весна, гнівну, як грім у хмарах. Коли б мені дозволено було перемінитись в птаха, то вибрав би я собі жайворонка.

Люблю місячні ночі, непрохідні ліси, високі гори. Люблю поезію, писану і неписану, мальовану і немальовану, різьблену і нерізьблену. Люблю ритм зір на небі і голос життя на землі. Лютий я на все, що погане, брехливе і жалом кривди кусає.

Наприкінці зраджу Вам, що ще ніхто не жадав від мене такої обширної автобіографії та що Ви, ставлячи мені стільки багато питань, робите з мене важну парсуну, із-за чого я ще готов згноріти, як тото коте у гуцульській співанці:

Сидить коте на воротіх, на вітер ся здуло:
Я би тото не говорив, якби так не було...

ЙОРДАН

Йордан воду розливає, бо ріка не заціпеніла.

Тому нема у бабій риби, бо плеса великі, проти бабиної сили.

Така ріка сіра, гей газдині сиві з грижі.

Мрака впала з рісна, аби сонце не дивилося на землю, лиш 'д горі.

В опівночі місяць через мраку пробивається, аби видів, куда кашкетники газдівську маржинку женуть.

А маржинка ричет:

— Кланяюся тобі, травичко потолочена, гружена, та й тобі, лісе темновидий, та й тобі, газдо із гробу, та й твоїй домівці покаліченій, та й твоїй газдині старенькій.

— Гей, бре, шо я за газдиня, йка-сми дужя, шосми-си діждала!

— Здрасть, башка.

— Аби й ви здорові, солдатику грешний.

— У тебе нет супруга, башка?

— Шос ви каєте, а я не чую.

— Супруга нето?

— Коби ми здорові, а супруг хотьби вороги так миром були.

— А я сам дверь атчиніл, пускай с башкой воду святить.

— Най-си вам добре сідає, солдатику панцкый.

Такий, гей смерека високий, стелі досягає, в хаті не міститься.

Бабин гість, акуратне.

Кому буде, то буде, а бабі вже є.

Стіл та лавиці розпукаються.

Лиш на столі голо-голісько.

— Давай кушать, башко.

— Дастьбіг, панчіку добрий та файний.

Сміх гей луна побіг по хаті, лавиця під бабою здригнулася.

— Я Філипову дівку до декунків дала, а Філип мені гості нараїв, на сам светвечір, на відорщі.

— Добре, що повісили того опришка старого, то не буде старій відьмі задниці пантрувати,— каже.

— А ек кашкетники маржинку з хати брали, то Філип з-поза вориння прутчіком нагонив, аби відійшла борше від хати. Коровка обертаєси і ричет. А я кажу: «Єленко, проси панів, аби коровку лишили, аби нам погібку не було». А Філип на сміх каже: «Коби-сте ше килюхи з тої баби випустили, бо це богачка найперша, це погань на все село! Мой бре, пани, а дівку єї не лишейте, цесу дівку баба від жида має».

— Понесли мою Єленку, хоть би так Філіпа попи понесли.

— Двох синів, гей дві оці, тісарь на таліяна пігнав та й там їх убили. Дес лежать на царинці, легіні мої, напротив сонця. Але кажут, шо прус здоймив з дітей черевики та й босих поховав. Жель тісареві черевика, а парубки гниют, робітники мої годні.

Бабі світ закрутився.

Десь у хаті каганець кліпає, з печі під образи сідає, святців накликає.

Люде, ратуйте бабу.

Десь сива шапка салдатськая сволоки ломить, жердки підймає.

Хата обертається, салдатський крок чути.

Хап бабу за голову, хап бабу за шию, хап за герланку бабу.

— Давай генгі, башка.

Так бабі треба, най би сама не ночувала, най би газді Йорданом ноги мила.

— Остатна би тобі, Філипку, година, їк мені остатна.

Червона скриня отворилася, в бабиній перемітці десять сороківців розшкірилося.

Горять гроші.

Як повис газда, то ще очима переказував:

— Гафійко, любко, шінуй сірунку, доки життя твого, а Єленку даш за кого хочь, лиш не за ворога, за Філіпа, вдівця того, а в перемітці десять сороківців на похорон мені й тобі.

Газду рівно з землею жиди ци вояки закопали, похорону не зробили, слово поломили.

Тріскає в хаті стеля, лупаються стіни, вікном газда входить.

— Єк Єленка верне з декунків, то в гріхах сидіти буде.

— Вборони мні, мій газдо, перед Філіповим гостем. Твоя пайка не пропаде, я за ті сороківці тобі, любчіку, дубовий хрест покладу, аби Філіп хрестивси.

Сини приходять на прощі, неню в руки цілують, гей сонце білі.

Тоді Філіп на вікні сперся, зубами заскреготав:

— Ану, робіт оцій бабі авус, вона мені дитину спогадила.

Ввесь світ обернувся, грядки й образи на землю лягають, бабина скриня побіліла.

Тоді довга сіра шинеля простягнула дві руці й робила бабі авус.

Тоді газда свою газдиню солдатів з рук відоймав і з трійцею душу наперед себе провадив, а сини неню срібними слізьми мили.

Тоді Філіпова донька у Йордан-ріку копила несла.

А Філіп у вікні реготався.

Люди воду без попа освятили, бо попа ще тогід восько стратило.

З ріки газдині до баби з водою повертали, бабу на лавицю клали й плачі виплакували та й відразу вгадували:

— Це Філіп життя її збавив.

— Це за тоту його чорну суку, шо взели єї до декунків та й копила має!

— Тому, любки, війні пішло почерез другий рік!

— Говоріт свеї: бабі царство, а людям чорний гід, коби й нам борше.

— Не бійтеся, любки, аді Йордан воду розливає, недалекі гони й нам.

— Єкий Йордан бабі, такий буде нам.

— Видко ділу, шо так; віді з-за цеї війни усім нам буде бабин Йордан!

КОЛЯДНИКАМ НАУКИ

Вами зажурилися гори-долини всієї рідної землі.
Бо бідуєте на чужині, тахнете з голоду, в тузі нидієте.
А ви одні надія наша, наша наука, наша криця.
Знов нема вас дома у сам свят-вечір, знов колядуватимете

під чужими вікнами!

У котрі тереми вам коляду слати?

Де ж вас всіх розпізнавати-шукати?

Дорогі та пишні творці нової доби!

Колядники науки, підвалини наші!

Колядуйте нам:

що кованими возами та вороними кіньми вертаєте до нас . . . . .

що всі двері у нас вам відтворились, самі свічки позасвічались, самі книги та й розчитались . . . . .

що врадувалась вами на ріллі скиба, у морі риба, у горах зело, у стогах зерно . . . . .

що вся рідна земля — це одна світлиця-веселиця, сонечко ввесні, місяць у креслі, зоря із моря . . . . .

що віншуєте нас пробутком добрим та віком довгим, урожаем на хліб, миром між людьми, між народами, гараздом і волею в оборогах і у всіх чертогах, на ланах, дорогах, у лісах і водах, в повітрі і світлі всієї рідної землі . . . . .

Бо знаєте:

що наші гуцульські гори лежать повалені і палінають керваві голови хмарами . . . . .

що чорна тирба скипілася на їх камінних ребрах . . . . .

що відтято їм їх дубову гирю, їх лудіння кедрове . . . . .

що горяча керва сповенила їх камінні груди, а мармуровою ожеледдю сціпенила їх рани . . . . .

що гори в тюрмах сонця не бачать . . . . .

Але вся Гуцулія має за вас тям і кланяється до вас своїми ранами, своїм болем. А за сим словом будьте сильні і здорові, молодці пишні та гречні — труджені студенти наші.

ЛИСТИ

1 ДО О. С. МАКОВЕЯ

26 грудня 1895 р.

Високоповажний пане редакторе!

Оцим зразком своєї праці відзиваєсь до Вас буковинський гуцул. Коли воно що путнього, то здаруйте його поміщенням в Вашім часописі «Буковина» або в «Неділі»¹, а коли це, мовляв, нісенітниця, так і будьте ласкаві назад їм ід мені чимчикувати веліти. Крім того, ще дещо у мене є, та коби воно лишень Вам придатне, то з усіх сил служити Вам му. На всякий случай прошу ласкаво о відповідь невдовзі.

З глибоким поважанням

Марко Черемшина

В Коломиї, д[ня] 26.XII [18]95

Адресувати прошу: Марко Черемшина, в Коломиї (poste restante).

2. ДО О. С. МАКОВЕЯ

22 лютого 1896 р.

Коломия, 22.II [18]96

Високоповажний пане добродію!

Прощу мені це дарувати, що я, зовсім незнакомий Вам чоловік, гірше докучаю, як якийсь ненаїсний кривняк. Найперше всього складаю Вас сердешну подяку за колишню пораду і справжній безсторонній осуд моєї першої з молодечих літ роботи на полі поезії. Я сам на ню багато не числив, бо то були мої перші молодечі почини, що їх стійність після оцінки справдешнього майстра пізнати було для мене із деяких взглядів доконечною річею.

Пізнаши пізнав я; за оце дякую вдруге. Попри це ж будьте ласкаві вислухати ще й мого прошення. Воно от таке: поміжть убогому світ божий побачити! На драматичний тогодішний конкурс виділу краєв [ого] Галич [ини] післав я був між іншим свою драму «Несамовиті»¹, котрої оцінка стоїть в 5 ч. «Зорі» с [ього] р [оку]. Після цієї оцінки моя драма була б до читання «цікава», а я думаю, що й спасенною для нашого сердешного брата гуцула в Буковині і Галичині.

Тим-то і рад би я її вирядити із моєї скриньки під стріху моїх братів гуцулів. Та поки що годі, крім порожнісінький! [...]

Коли б Ваша ласка і воля, то я би о це дуже Вас просив і все Вас вдячним був.

Да ще прошу о ласкаву відповідь [...].

З глибоким поважанням і все вдячним остаєсь

Марко Черемшина

Адресувати прошу: Марко Черемшина, Коломия (poste rest [ante]).

3. ДО О. С. МАКОВЕЯ

1 квітня 1896 р.

Високоповажний пане добродію!

Насамперед прошу мені вибачити, що от так пізно відзиваюсь. Добрий тиждень довелось мені хорувати, із-за чого нікуди не виходив я. Вчора відобрав-єм Ваш, ласкаві й дорогі добродію, [лист] й дуже красно за його дякую.

З «Несамовитими» таке: всіляко думав я, та й не даються вони годящо переробити. Одначе комедія із їх так і складається¹. Я вже її і докінчив, та на диво вона вийшла зовсім не така, як «Несамовиті». Нич не схожа із ними. Тепер же питання, чи вона що путнього! Думаю відослати на руки «Руської бесіди»². Все ж я таки і своїх «Несамовитих» не скидаюсь, і на поталу не даю.

Коли б «Зоря» схотіла приймити їх, то добре, а коли ні, то се друге добре. Най лежуть. Отут долучую мале оповідання, або радше «фарсу». Ваша воля, що із ним станеться. Коли б воно непридатне, то прошу дати до коша. Воно є виємком з моєї більшої повісті, котра ніякої стійності не має, а котру я ще перед п'яти роками зліпив. З теперішньої роботи того роду тепер не маю, але за пару місяців буду мати. Коли б ласка, то наперед прошу о ласкавий осуд.

Тепер якраз спровадив я собі джерела до маленької розправи на основі гуцульської усної словесності. За місяць із нею я поготів до услуг Вам, дорогі добродію. За оцим словом кланяюсь Вам, високоповажні й дорогі добродію, униз і остаюсь все вдячний і з глибоким поважанням

Марко Черемшина

Р. С. Веселих свят!

Коломия, 1/IV [18]96

Адресувати прошу, якби ласка: Марко Черемшина, Коломия, poste restante (бо інакше не доходить звичайно).

5 січня 1897 р.

Відень, дня 5.1[1] 1897

Високоповажний пане добродію!

Не знаю, як мене назвете, але я признаюсь, що заслугою на назву «безсоромного». Від весни, коли то Ви одні були ласкаві не одним теплим словом мені в дечім пораду дати, від сеї весни, кажу, замовк я, невдячний, і досі мовчав. Причину моєї мовчанки виявити аж соромно-таки, бо вона майже безосновна: від мая до липня я оправдую свою мовчанку приготовлюванням до матури. А в той час, по матурі аж дотепер, бігме, не маю чим оправдати. По матурі пішов я на лекцію, котрій щоденно посвячував-ем 8, а часом і більше годин (приготовляв-ем одного товариша до матури). Решту часу обертав я на відпочинок різного роду. В половині вересня прийшов я додому, до Кобак. Домашня наша мужицька біда та злидні пригнобили мене дуже. Я рад би був чим-небудь допомгти своїм родичам; отже, я працював враз з ними. Прийшов час впису на університет. Я з заробленим на лекції грошем почвалав у Відень, бо зачув-ем, що тут при різних можливих «бенефіціях» — різних вспомагаючих товариств найлегше ще мож удержатись, а по-друге: мене тягла сюди жадоба і потреба образования власного. Приїхавши сюди, сейчас вписавсь я до «Січі». Що я тут застав, то проминаю: скажу лишень загально, що «Січ» зробила на мене дуже прикре і пригноблююче вражіння. На всякі мої питання я діставав відповідь: «Всьо на світі глупість і сміху варте». Мені приходилось стати песимістою до всього. На щастя, я приглянувсь іншим слов'янським і німецьким товариствам; вони мене своїм приміром справили на інший путь, на путь праці. Їх палкість до всього вплинула і на мене. Я постановив собі йти сміливо до своєї цілі: образуватись, щоб своему народові коли не помочи, то бодай сорому не наробити. Серед таких обставин проминув час моєї мовчанки аж дотепер. Я дуже жалую і соромлюсь тої мовчанки і прошу Вас, високоповажний пане добродію, простіть мені ту хибу чи провину; на будуче сего більше не буде. Але я розбалакавсь про себе, незважаючи на те, що і Ваша терпячка не безконечна. Переходжу до моїх нісенітниць. Посилаю Вам: переклад 4 поезій Кольцова¹, малі оповідання: «На свет-вечір» і «Студентські сні»², відчит «Гуманно-просвітний світогляд в поезіях Т. Шевченка»³. Коли уважаєте за відповідне, то прошу помістити в часописі, а то все під псевдонімом «Марко Черемшина», лишень відчит під початковими буквами І. С. (З відчиту вступу, може, не доконче поміщувати, зрештою, як гадаєте.) Заразом прошу моє властиве ім'я і прізвище в тайні заховати.

Причину сего колись Вам розповім. Я з тим Семанюком, що у Вижниці є попом, не маю нічого спільного, хоч то кривняк. Ще одну річ прошу: чи не варто би переложити на руське довше оповідання з життя буковинського народу «Jeŧen-y» Juliusza Giŧowskiego⁴ (видавн. «Gazety Narodowej»⁵, 1891). Коли б так і коли б Ви її помістили у своїй часописі, то я забрав би ся до перекладування. Прошу також вказати мені, що і котрих авторів перекладати для Вашої часописі повинен би я. На кінець прошу зазначити, як і в яким напрямі (густі) повинен я зладжувати свої писання, щоб вони були придатні для Вашої часописі. Залеглість за часопись надішлю вневдовзі. Шапкуючи та желаючи Вам веселих свят, а з Новим роком всего добра і многих літ, остаюсь, високоповажний пане добродію, все вдячним, з глибоким довір'ям і глибоким поважанням для Вас.

Семанюк Іван

Заразом подаю свою адресу: Iwan Semaniuk, Jurist, Wien, XVII, Hernalsergürtel, № 1, Stock III. 79. 16.

5. ДО О. С. МАКОВЕЯ

20 січня 1897 р.

Відень, 20. I [1] 897

Високоповажний пане добродію!

Простіть, що забираю час своїми нісенітними просьбами: рад би я знати, чи моя посилка дійшла до Вас та й чи задоволяєсь вона Вам? Прошу о ласкаву відповідь.

З глибоким поважанням й повн[им] довір'ям остаєсь

Іван Семанюк

Моя адреса: Iwan Semaniuk, Jurist, [Wien], XVII. Hernalsergürtel, № 1, Stock III, 79. 16.

6. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗ. «БУКОВИНА»

24 червня 1897 р.

Хвальна редакціє!

Прошу мені прислати не потрібний Вам відчит мій п[ід] з[аголовком] «Гуманно-просвітний світогляд в поезіях Т. Шевченка».

З правдивим поважанням

Ів. Семанюк

Відень. 24.6.1897

19 березня 1899 р.

Високоповажний пане редакторе й добродію!

Не сердьтеся, прошу, що на Ваші руки посилаю свій рукописний «образок з гуцульського життя»¹, стор. VIII п[ід] з[аголовком] «Хіба даруймо воду» з прошенням о поміщення в «Літер[атурно] - нау[ковому] віснику». Може, розсмієтесь із цього прошення, наколи прочитаєте той «образок». Але повірте, що до цього прошення осмілив мене нарис Сроковського п[ід] з[аголовком] «Через Дністер»². Якби-м не бачив чорне на білому, то ніколи не повірив би-м, що хв[альна] редакція ЛНВ щось подібного дозволила печатать. Чисте драгтовання читачів! Героеві того нарису мож було ще миску борщу принести, щоб наївся, а ще довше був би сновидив.

Ваші «Гірські думи» — чудові й загально подобаються. Я добачаю в них крихіточку декадентизму, на котрий Ви громи кидаєте. Франкові «Щуки»³ не розуміють, а «Блудний син»⁴ — знамените.

Вертаючи до свого, я прошу, в случаю відкинення мого «образка», ласкаво надослати рукопись до Відня під адресою: Iwan Semaniuk, Jurist — Wien, k. k. Universität.

Коли б же хвальна редакція згодилася на поміщення, то я згори застерігаюсь, щоб не поміщено його в рубриці «Перші проби»⁵. Таких образків міг би-м надіслать більше, а також дальший ряд «Листків»⁶, поміщуваних в «Буковині». Переробив-ем теж драму «Несамовиті»; не знать, чи не помістили б? Коли б час на те зволив, то прошу мені ласкаво пару слів написати, як річ стоїть, а то до 25 с[ього] м[ісяця] найдальше під адресою Ів. Семанюк, юрист в Пнів'ю, п[овітова] п[ошта] Надвірна, а по 25 с[ього] м[ісяця], коли ласка, під повищим адр[есом], до Відня.

Шапкуючи і кланяючись Вам донизу, яко свому добродієві, остаюсь із справжнім поважанням.

Ів. Семанюк,
взгл[ядно] Черемшина

Пнів'є, 19/III [1]899

8. ДО О. С. МАКОВЕЯ

20 березня 1899 р.

В[исоко] поважний пане редакторе й добродію!

Виславши 18 с[ього] м[ісяця] один образок з гуцульського життя під Вашою адресою з прошенням о ласкаве помі-

щення в «Літ[ературно]-н[ауковому] віснику», я нині досилаю ще один образок¹ і уклінно прошу о їх поміщення, коли б придавались на тее. Коли б ні, то прошу о ласкаве висланя рукопису до Відня на унів[ерситет] під поданою адресою. Прошу не сердитися, що якраз Вам оцим докучаю. Я ж до Вас маю найбільше довір'я, хоч і вдячності чимало Вам винен.

Кланяюсь донизу, остаюсь з глибоким і справжнім поважанням

М. Черемшина

Пнів, 20/III [1] 899

9. ДО РЕДАКЦІ
«ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА»

13 липня 1899 р.

Достохвальна редакціє!

Виславши свої три образки з гуцульського життя¹, забув я в одному п[ід] з[аголовком] «Основини» подати пояснення до проходячого там слова «Василь» — асиль — Asil².

Коли б була потреба, прошу ласкаво, придайте те пояснення.

З глибоким поважанням

М. Черемшина

Відень, 13.VII 1899

10. ДО М. І. ПАВЛИКА

5 квітня 1900 р.

Відня, 5/IV [1] 900

Високоповажний пане редакторе!

Посилаючи Вам для «Громадського голосу» сей болючий нарис з гуцульського життя¹, я із щирого серця дякую Вам, що так ревно уступаєтесь за нашою конаючою Гуцулією. Поданими живими образками гуцульської нужди² Ви розкололи серця усяким, котрі мають серця. Ще раз дякую Вам сердечне.

Коли пристаєте, то все буду Вам надсилати радо фейлетонів, а також не знаю, чи не добре було б також з моїх образків із «Вісника» у так загально читаному органі, як «Гр[омадський] голос», перепечатати, аби люди читали.

Була тут з Росії деяка пані Гартянская — тепер земсь[ким] врачом у Харківськ[ій] губер[нії]. Знає Вас лично, як також і покій[ного] Драгоманова, — читала Ваші «Читальні»³ з одушевленням і щирий поклін до Вас засилає.

Ваш *Марко Черемшина*

II. ДО РЕДАКЦІЇ
«ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА»

10 січня 1901 р.

Відень, 10/1[1]901

Хвальна редакціє!

Якраз одержав я перше число «Вісника» за [1]901, вислано до «Січі» на мое ймення, і щиро дякую за ласку. Не могути, однак, сейчас вислати передплати, я пропонував би хв[альній] редакції заміну за отакі книжки, що їх кожної хвили на случай згоди я готов прислати, а то: Multatuli: 1) Max Havelaar, 2) Minnenbriefe, 3) Charakteristik Multatulis Werken Ideen; дальше L. Jakobowski¹. Werther der Jude. Roman, а може, теж і W. Lutkoj². Schlummernde Seelen. Якобовського «Вертера» варто б у «Віснику» перевести, а Мультатулі уже зачали-сте, однак не знаю, чи за дозволом Spohra³, котрий остро застеріг усякі права перекладу. Коли згода на таку заміну за «Вісник», прошу мене повідомити. Своїх річей надощлю Вам незабаром — можете на мене з певністю все числити. Шапкуючи, остаюсь з поважанням

Ваш Марко Черемшина

Адреса: Wien, I, Weihburggasse, № 10, II Stiege, IV Stock.

12. ДО НЕВСТАНОВЛЕНОЇ ОСОБИ

6 липня 1914 р.

Снятин, 6/7 1914

Високоповажний пане!

У одвіт Вашому письму з 2/7 1914 подаю до Вашої відомості, що в Снятині тепер і в часі ферій не вдасться концерт музичного кружка. Тут все заняте шевченківськими святами¹, а і вибори вже надходять: Околиця не з'їдеться, а сам Снятин давати ледве 20—30 чоловік. Се, очевидно, було б замало, і для того, на жаль, моя рада: наразі зчеркніть Снятин з програми.

Остаю з глибоким поважанням

Др. Семанюк

13. ДО В. М. ГНАТЮКА

21 квітня 1922 р.

Снятин, 21/4 1922

Високоповажний пане редактор!

Маючи намір виїхати з дому на курацію, я вже тепер висилаю новельку «Парасочка» (9 сторін) для будучих чисел «Літературно-наук [ового] вісника», а то крім висланих вже

[...] двох новельок п[ід] з[аголовком] «Село потерпає» і «Село вигибає», які я також для «Літ [ературно] -наук [ового] вісника» призначив. Читаю тепер в «Гр[омадському] віснику», що усім треба до Вас звертатися. Отже, я дивуюсь, що так низьку передплату установили. Коли можна, то зда-ло б ся зараз направити на 1200 м [арок] за примірник, інакше адміністрація збанкрутує вже при першій числі.

Я не числю ніякого гонорару і остаю з глибоким поважан-ням.

Др. Семанюк

14. ДО В. М. ГНАТЮКА

21 жовтня 1922 р.

Снятин, 21/10 1922

Високоповажний пане редакторе!

Сьогодні дістав я Ваше цінне з дати 18/X 22 та, щоб не відкладати, відписую негайно.

Вволяючи Вашу волю, я залучую тут змінений текст того «перченого» місця із оповідання¹ (окрема картка з текстом в залученню).

Стефаника штуркну при найближчій зустрічі, але він те-пер дуже лютий, бо грошей не має [...].

«Мрачним шляхом»² — до подушки люди читають, а ли-товські оповідання чудові³.

Читачі бажали б більше наддніпрянців у ЛНВ — от цар-дівця подобався.

Коли буду у Львові, радо поверну до Вас на лекцію і дуже тішуся, що Ваше здоров'я дозволяє Вам редагувати так важ-ний і цінний місячник, як ЛНВ.

Остаю з правдивим поважанням та здоровлю Вас і цілу хвальну редакцію добрим здоров'ям.

Др. Семанюк

15. ДО В. М. ГНАТЮКА

20 березня 1923 р.

Снятин, 20/3 [19] 23

Високоповажний пане редактор!

Завстидав мене послідній ургенс [...], і я пересилаю на Ваші руки для хв[альної] редакції ЛНВ свою новелу п[ід] з[аголовком] «За мачуху молоденьку» (стор. 16) та прошу мені вибачити припізнення.

На будуче я напевно поправлюся. Кланяюсь до Вас доб-рим здоров'ям і остаю з правдивим поважанням

Семанюк

16. ДО Д. Я. ЛУКІЯНОВИЧА

15 серпня 1923 р.

Трускавець, 15/8 [19] 23

Дорогий товаришу!

Дякую за письмо. Але Ви ошибаетесь, коли думаете, що я міг вплинути на т. Стефаніка. *Via facti* — без ніякої причини ми вже від року взаємно зреклися приємності до себе говорити, і той стан досі не змінений. Ваші письма, вислані до нього на мої руки, передав я очевидно йому при допомозі почти. Моя рада така: йому тяжко вже свої річі переписувати. Знаю, що має в теці готових з 10 новель. Отже, Ви пишть до нього щотижня картку з ургенсом, а окрім того, зверніться листовно до його сина, укінч [еного] матуриста Семена Стефаніка в Русові, п [овітова] п [ошта] Снятин, і упросьте його, щоби технічну сторону злагодив сам, т. є. щоб переписав новелю татову і вислав до Вас — то так скорше дістанете.

Впало мені на гадку таке: щоб Ви викроїли із «Забобону» Мартовичевого¹ те місце, де війт-хрунь оповідає про «цаське жито» (оскільки моя пам'ять не милиться), і під заголовком «Жито» щоб помістили уривок в календ [арі] «Громада», бо й так белетристика слабше заступлена, а той етюд прямо діямент. Та й таки годиться, щоб у календарі парт [ійному] була річ такого славного товариша. Впрочім, як міркуєте, але мені видається, і я це Вам пишу, бо Ви тут при слові.

Здоровлю Вас щиро добрим здоров'ям і кланяюсь до Вас

Ваш І. Семанюк

17. ДО В. М. ГНАТЮКА

1 жовтня 1923 р.

Снятин, 1/10 [19] 23

Хвальна редакціє!

Щоб моя тека у хв [альній] редакції не порожніла, послаю в залученню переклад Кальмана Міксата п [ід] з [аголовком] «Поганин Фільчюк»¹ на стор. 8 для ЛНВ.

Із Трускавця вислав я був переклад сего самого автора п [ід] з [аголовком] «Ягничка». Із-за сімейних злиднів та ударів не можу тепер вислати нічого нового. П'єр Бенуа ладний і інтересний², а огляд Ораса цінний³. Та оригін [альної] белетристики таки мало.

Тут в Снятині мучиться письменник т. Самійленко з донькою п. Шаховою⁴. Чи нема йому підпори зі Львова? Він голий-босий і донька теж, а зима вже таки надходить. Може б, хв [альна] редакція поштурмувала там дещо у Львові, а може,

* Дороги розійшлися (лат.).— Ред.

і виділ Тов [ариств] а ім. Шевченка взяв би його на удержання до своєї Белелуї⁵ і дасть директиви своєму зарядцеві п. Зарембі, щоб заїхав і забрав його з донькою до Белелуї? Прошу з високоп[оважним] др. Щуратом⁶ об сім наглім ласкаво негайно поговорити і вимогти зарядження.

З глибоким поважанням

Марко Черемшина

18. ДО В. М. ГНАТЮКА

6 січня 1925 р.

Снятин, 6/1 1925

Високодостойний пане редактор!

Прошу вибачення за сей рік моєї недуги, конфліктів з владою (проти мене ведуться весь рік заходження і слідство о злочин!) та й сім'єю і прошу прийняти до відома моє приречення поправи в близькому часі. З нагоди різдва і Нового року шлю Вам і всій вельмишановній редакції ЛНВ щирі желання і остаю з правдивим поважанням відданий

Др. Семанюк

19. ДО В. М. ГНАТЮКА

27 лютого 1925 р.

Снятин, 27/II [19] 25

Високоповажний пане редактор!

Посилаю в залученню новельку п[ід] з[аголовком] «Як дим підоймається...»¹ для «Літ[ературно]-наук[ового] вісника». Написав я її, щоб не залежуватись. Є це особистий спомин і, мабуть, тому сентиментальний. В усіх виступаючих тут осіб слово «піп» відповідає їх світоглядіві і інтимній їх конверзації, що вже видно з тексту, і я гадаю, що не доконче треба заступати його словом «панотець», якого мужики в інтимній бесіді між собою ніколи не вживають. Начиняючи писати цю річ, хотів я написати дещо для «Світа дитини»², та вийшло таке, що туди не надається. Коли б і під тон «Л[ітературно]-н[аукового] вісника» не підпадало, то прошу її передати Комітетові для вшановання річниці смерті пок[ійного] Драгоманова в редакції «Гром[адського] гол[осу]».

Незабаром надішлю Вам інші річі і, кланяючись до Вас добрим здоров'ям та низьким поклоном, остаю з правдивим поважанням

Іван Семанюк

27 лютого 1925 р.

Високоповажний пане редакторе!

Вволяючи волю Вашому бажанню, висказаному в письмі з дати «Київ, 31.1.1925», шлю таку відповідь:

Врадувала мене вістка, що якраз Ви, високоповажний пане редакторе, дістали й прийняли поручення написати вступну статтю до збірки моїх новел, яку задумує видати «Книгоспілка», про що я доперва з Вашого цінного письма довідався. Бажана дата є правильна: я родився 13 липня 1874 р. в Кобаках, повіт: Косі. Мій батько, Юрій, померли 20.2.1920, а мати Анна з Олексюків, живуть в Кобаках на 15-морговім селянськiм хазяйстві. Мій батько полюбили були дуже красне письменство, познайомившись з молодих літ в Путилові з письменником Юрієм Федьковичем, і для того дбали про те, щоб в хаті була бібліотека і щоб я мав що читати вже змалку. Дали мене до школи і продавали на моє удержання по моргові землі. Гімназію скінчив я в Коломиї, а університет у Відні. Практику фахову відбув я в Делятині, повіті Надвірна.

Рад би я, щоб видавництво видало в плановій збірці всі мої поза-«Карбові» новели, а не тільки тії, що були друковані в «Літературно-науковiм віснику», в календарі «Дніпро» («Козак»), календарі «Громада» («Зарікайся мід-горівку пити») і берлінському альманахові («Колядникам науки»). В тій цілі зазначую, що, окрім того, були мої речі друковані: в «Новій Україні», ч. 11, 1923, новела «Поменник», в «Письмі з «Просвіти», Львів, 15.4. 1922, новела «Зрадник», в календарі «Інвалід», Львів, новела «Село велике», в місячнику «Пролом», Станіслав, 1919, новела «Йордан», в календарі «Бистриця», Станіслав, 1923, новелька «Після бою», а крім того, віддав я до друку т. Кедринові¹ у Львові новельку «Туга», а п. Гнатюкові у Львові новелу «Бо як дим підоймається»... Бажаючи скомплектувати планову збірку, я залучаю тут ті всі свої новели у відтинках з проханням до Вас, щоб були ласкаві подбати, щоб вони всі дістались до збірки. Також були у «Літ[ературно]-наук[овому] віснику» мої переклади Карла Шенгера «Хрестини» і Людвіка Томи «Кліент», і не знаю, чому вони не сміли б стояти поруч з Міксатом (якого западні критики, мимоходом кажучи, звуть неслухно бандитом). Коли вже збірка, то хай буде повна. Як заголовок радив би я взяти: «Туга» або «Село потерпає».

Ви будете мати багато клопоту з говором, однак в тім напрямі міг би Вам допомогти проф. Василь Сімович², який і наш галицький жаргон, і українську мову знаменито і в деталях

знає. Чи видавництво «Книгоспілка» в сій справі ще звернеться до мене?

Свою фотографічну картку (найновішу) залучаю до сього письма. Заразом залучаю у відтинках новели³:

1. «Йордан»;
2. «Село велике»;
3. «Зрадник»;
4. «Після бою»;
5. «Поменник»;
6. «Туга» (машинове письмо);
7. «Бо як дим підіймається» (машинове письмо — личный спомин).

Поручаюся Вашій ласкавій пам'яті і остаю з правдивою шанобою для Вас

Марко Черемшина

27/II 1925

Р. С. Прошу о ласкавий одвіт, чи одержали сього листа із 7 новелами.

М. Черемшина

21. ДО ОЛЬГИ МАКОВЕЙ

Кінець серпня 1925 р.

Високодост [ойна] пані!

Ударила і притьмарила мене сильно сумна вість про смерть Вашого найдорожчого мужа¹, а нашого неоціненного незабутнього письменника та керманича, напередовця на літературній ниві, і хоть не можу погодитись з болісною думкою, що ті погідні, глибокодумні очі смерть навіки зажмурила, спішу висловити Вам, високодостойна пані, своє найглибше співчуття і запевнення, що разом із Вами плачемо над сею великою суспільною втратою.

22. ДО М. К. ЗЕРОВА

19 жовтня 1925 р.

Святин, 19/10 1925

Дорогий добродію!

Ви були ласкаві стільки напрацюватись над моїми оповіданнями, що мені справді ніяково робиться із-за того, що, на жаль, не можу Вам ліпше віддячитись, чим словною, хоть би і дуже щирою, подякою, яку на першому місці Вам складаю. Вступна стаття головно, а також зовнішній вигляд книжки¹ мені припали дуже до вподоби, а для того всего ще й перспектива

другої книжки! З усім тим, що Ви в справі видання моїх оповідань (так в окремому виданні, як і вибраному через Вас альманахові літературному) були або будете ласкаві зділати, я без застережень годжуся і зобов'язуюся остати вдячним. Дуже а дуже тішився б, коли б зміг одержати Ваші цінні твори. Як вже в першому листі я заявив, маю до Вас повне літературне довір'я і не меншу пошану. До сього листа додаю ще забуту свою новелу п[ід] з[аголовком] «Писанки», яку я віддав був до друку у Львові, а яка досі не була ще друкована, а також залучаю дещо змінену новелку «Село велике», яку я перехрестив на «Інвалідка» і грубші місця в ній вигладив. Думаючи, що надіслані мені зразки карток книжки є для друкарні ще потрібні, додаю їх з поворотом до сього письма, яке покvapно пишу зараз по одержанні Вашого цінного милого листа, щоб не спинювати і не опізнювати видання.

Впевняючи о своїй вдячності і великій пошані до Вас, я здоровлю Вас добрим здоров'ям і остаю щиро відданим

Марко Черемшина

23. ДО К. В. ГРИНЕВИЧЕВОЇ

12 грудня 1925 р.

Снятин, 12/XII 1925

Вельмишановна пані товаришко!

У ввічливій відповіді на вельми ласкаве письмо з 9/XII 1925 осмілююсь одмітити, що сучасним найбільшим митцем слова і форми являються в нашій літературі безперечно вельмишановна пані товаришка, а не хто інший, а тим менше моя мізерність. Після проймаючої «Параски Гоголь» та урочистої «Пасхи господньої»¹ підлетіли Ви, шановна пані товаришко, шести препишними крильми гет-гет високо понад усіх наших товаришок і товаришів, а навіть понад таких орлів і орлиць, як [...] Кобилянська, і стались для всіх нас письменницею-напередовцем, якої великій і творчій тузі все нові і чудові крила виростають. Вашу «Велику Глушу» я з захопленням все перечитую, коли тільки хочу відорватись від сірої сокири дня і слідкувати за Вашим сонячним летом. За достарчення мені тієї правдивої насолоди прошу прийняти щиро подяку.

Вашому ласкавому бажанню вписатись у пам'ятник Вашої найдорожчої донечки² радо підчиняюсь з почуванням рідкої почесі, раз — що се якраз Ваше і Вашої донечки желання, а по-друге, що се для мене щастя післати листок барвінку до духовного городчика краси, якої образ я через інтуїцію намагаюсь відгадати, може, і невдатно. Прошу евентуально вибачити мені туя невлучність, до якої причинилось,

може, і те, що не хотів я одвіту забарити і скористав трохи із віщої сили андріївського вечора.

Кінчу низьким поклоном вельмишановній пані товарищці і зоряній панночці Одарці та пишуся з правдивим поважан-ням вчитаний у Вас товариш

Марко Черемшина

24. ДО РЕДАКЦІІ ГАЗ. «НОВИЙ ЧАС»

21 грудня 1925 р.

В [исокоповажний] п [ане] р [едакторе!]

Не знаю чому, а догадуюсь тільки, що із-за адреси на на-шій мові Ваше цінне письмо одержав доперва нині з допискою червоним олівцем: «nie dotęczać»^{*}. Понеже Ви назначили речинець до надіслання на завтра, т. є. 22.12.1925, я тим самим вже певно випав із Вашого рахунку, бо до завтра почта до Вас ніяк вже не дійде. Також не маю під рукою готового різдвяного оповідання, а не люблю писати принагідні речі на обсталунок — хіба що оказія мене до того пірве. Але щоб дати Вам доказ, що Ваше бажання я ціную і респектую, поси-лаю Вам в залученню мою «Коляду»¹, яка може нагадувати стару народну колядку, а перепачковує дещо з актуальних наших народних желань. Коли Вам знадобиться, надрукуйте її [...].

25. ДО РЕДАКЦІІ ЖУРН. «СВІТ»

Грудень 1925 р.

Хв [альна] р [едакціє]!

Десь перед двома місяцями, коли я був в Косівщині, переказала мені моя канц [елярія], що в [исоко] п [оважаний] п [ан] товариш Левко Ганкевич¹ надіслав був мені письмо, в якому жадає від мене маленького оповідання для журналу «Світ». Я тоді не мав під рукою такого маленького оповідан-ня, яке знадоблялося б до «Світу». Одначе бажання так висо-коцінного товариша зробило мене довжником «Світу». Щоб у малій частинці з того довгу вив'язатись, я тепер, коли за-ходить місяць свят, шлю в залученню свою «Коляду»² для «Світу» хоть різдвяного, хоть новорічного [...].

^{*} Не передавати (польск.).— Ред.

22 січня 1926 р.

Снятин, 22.І 1926

Вельмишановний товаришу!

Ваше цінне письмо з дати «Одеса, 1/І 1926» одержав 14/І с. р., та вибачайте, що із-за перешкод аж сьогодні Вам відписую. Слухаючи радо Вашого бажання, пересилаю Вам в сьому письмі свою автобіографію з авторисунком. Старався я бути щирим і правдомовним та нічого не брехати, що, на мою думку, є найважливіше при всяких біографіях та автопортретах.

Виписав я багато злишнього, та не скорочую вже, бо справді не маю часу на переписування і не люблю свою концепту переписувати.

Т[оваришеві] Стефаникові вручив я у відписі Вашого листа, позволивши собі змодифікувати Ваші питання відповідно до важніших етапів його життя. Він обіцявся надіслати Вам прямо бажану автобіографію, та не знаю, чи знайде він до цього потрібний настрій, бо він переживає тепер страшну скруту маєткову і стоїть прямо й безпосередньо перед втраченою (судовою примусовою ліцитаційною продажею) його й так невеликого недвижимого майна і не має ніяких засобів до життя, а має на вихованні сина на університеті у Львові, двох синів у гімназії в Коломиї й жіночу сестрінку у артиста Новаківського у Львові ¹.

Зраджу Вам, що на його творчість найсильніше вплинув Гліб Успенський ². Я був би Вам дуже вдячний, коли б Вам удалось зібрати мої писання із чернівецької «Буковини» і львівського «Дзвінка».

Добре було б, щоб т. Стефаника Ви ще раз потурбували листом до нього. Його адреса: Василь Стефаник в Русові, остання почта: Снятин — Польща.

Коли будетеечатати свою розвідку, то буду Вам дуже вдячний, коли б Ви були ласкаві її мені надіслати.

Здоровлячи Вас добрим здоров'ям і бажаючи Вам доброго успіху — пишу з правдивою до Вас пошаною

Марко Черемшина
(Іван Семанюк)

27. ДО ЮВІЛЕЙНОГО КОМІТЕТУ ПО ВІДЗНАЧЕННЮ
25-РІЧЧЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

14 лютого 1926 р.

Хвальний комітете ювілейний в честь письменника А. Крушельницького ¹. Дуже дякую за ласкаві запитання на ювілей неоціненного товариша А. Крушельницького, однак, на жаль,

приїхати не можу, бо нездужаю, і прошу вибачити мені мою відсутність. Заразом прошу о ласкаве відчитання на ювілейному святі мого привіту для ювілянта, який в цьому листі залучую.

Пишусь з правдивим поважанням

Іван Семанюк

Снятин, дня 14.ІІ 1926

Вельмишановний ювілянте!

Вже довгі роки ми не бачилися, бо доля загнала Вас з Покуття на чужину², а однак здається мені, що бачив я Вас і з Вами говорив ще вчора. Бо і з Ваших новіших творів б'є така, як все, велика сила та джерельна свіжість і бадьорість, що годі Вас уявляти собі іншим, чим високим, струнким, дужим та ритмічним і енергійним, яким бачив я Вас восени пам'ятного року 1918.

Та не тільки інтенсивність, але також незвичайна плодovitість Вашої Музи нагадує найпродуктивніший вік незабутнього Франка... Отже, і Ваш творчий, глибокий дух ще в самім розгарі мистецької сили. І для того в першій хвилі здивувався я, коли одержав запросини на Ваш письменницький ювілей.

З радної душі полетів би я зложити чолобитню Вашій Музі, що на літературній ниві Західної України сяє попліч із Франковою, однак моє здоров'я не зволяє мені на таку їзду, і я прошу вибачити мені мою відсутність на сьому великому літературному святі Західної України.

А коли вже Вас Україна посадила на ювілейне крісло, то не відкиньте і моєї чолобитні перед Вашою Музою і моїх пожелань для Вас:

аби Ваша творча сила і в майбутньому, як і досі, раз коло разу орала і засівала нашу літературну ниву,

аби Ви все були сильні і здорові і сам собою, і з дружиною, і з діточками, і з челядкою,

аби-сте свої діточки повиховували і повідвіювали, аби у Вашім дворі все було втішно, а у Ваших скринях так без рахуби грішно (багато гроша), щоб Ви тоті гроші полумисками міряли,

аби Вашої комори трималося зерно та й аби коло Вас все було мирно.

Тож кланяюся Вам, дорогий ювілянте, щастям-здоров'ям, пробутком добрим і віком довгим із усім домом, із усім збором.

Вам щиро відданий

Марко Черемшина

13 березня 1926 р.

Снятин, 13.3. 1926

Вельмишановний добродію!

Ваше цінне письмо з 24 лютого 1926 я одержав, а так само одержав Вашого «Мазепу» Словацького і Вашу «Антологію»¹ (Катулла, Вергілія, Горация, Проперція, Овідія, Марціала). Ваш «Мазепа» кращий, чим оригінал, а Ваша «Антологія» відкрила переді мною стільки краси і справжньої поезії, що я замовив собі оригінал, щоб могли перевести порівняння. Обі високоцінні Ваші книжки є для мене правдивою насолодою, і я дуже щиро і інтенсивно дякую Вам за відзначення мене їх надісланням.

1. На Ваші поодинокі запити подаю до ласкавої відомості, що першого тому своїх оповідань «Село вигибає» я досі взагалі не одержав. Перед роком ще були Ви ласкаві переслати мені зразок (дві картинки) Вашої вступної статті, якою я був захоплений. Самої книжки «Село вигибає» я ані не одержав, ані у Львові ніде не бачив. Виходить таке, що вона десь в дорозі пропала. З тої причини не можу висловити своєї думки про ту книжку, а особливо про «словник». В Києві живе знаменитий знавець гуцульського говору, фольклорист і етнограф д. Антін Онищук² і в справі «словника» до евентуального другого тому моїх оповідань міг би сказати своє слово, коли б тільки був здоров.

2. З нових своїх оповідань залучаю тут в сьому листі вісім, а то: «Верховина», «Марічка занедужала», «На Купала — на Івана», «Писанки» (се, властиво, старе), «Ласка», «Коляда», «Недописані книги» (коляда), «Сив-сокіл» (коляда) і два переклади, а саме: А. Каралійчева: «Пиріг» з болгарського і «Старий Лігман» Макса Юнгнікля з німецького. Всі вони могли б увійти до другого тому, а оповідання «Верховина» могло б надати заголовок другому томові. Вістку про можливість видання другого тому вітаю я самолюбно-зичливо, а квестію гонорару полишаю виключно Вам і на випадок признання гонорару за другий том прошу ласкаво (не гнівайтесь тільки!) оплатити Ваш труд і кошт, вложений у видання I і II тому.

Ані числа «Червоного шляху» з моїми «Писанками», ані числа «Життя й революція» з моєю «Тугою»³ я досі не одержав. Мабуть, також пропали в дорозі. Для того слаба у мене надія дістати від Вас яку-небудь гарну книжку — коли все пропадає в дорозі, — однак за готовність посилки я Вам дуже вдячний.

Минувшої осені познакомився я із україністом-поляком Леоном Василевським⁴, та обговорювали ми нашу літерату-

ру. Він дуже похвально висказувався о Ваших творах та Вашому критицизмові, ставлячи Вас головою сучасних наших літературних критиків і школи неокласиків. Сей Василевський позичив мені цікаву книжку Іллі Еренбурга⁵ п[ід] з [аголовком] «Юлію Юреніто і його учні» в польськiм перекладі Юліуша Каден-Бандровського. Тут робить Еренбург враження новітнього Шоу⁶ і читається інтересно, але тяжко. Сеї зими на котрий час попала була мені в руки книжка п[ід] з [аголовком] «Idiotenführer durch die russische Literatur», Albert — Langen — Verlag, München, в якій деякий Sir Galahand виливає ріку своєї ідовитості на російську літературу. Пише, що в російській літературі інтронізовано ідіоту і введено месіанізм. Таких великанів, як Достоевський і Толстой, рівняє сей ідовитий критик з болотом. Толстого кваліфікує як психопатологічну проблему, а людей Достоевського як блукаючих в темних коридорах істериків. Коли то все прочитається, то відхочується взагалі писати. Західний світ літературний прийняв ту книжку з одушевленням! І се є для Заходу знаменне. Шкода, що не маю тої книжки у себе, а то зараз післав би Вам, бо на мене вчинила вона таке враження, яке порошок «ціанкалі» робить на серце. Доцент т. Музичка жадав і дістав від мене мою біографію, а так само Стефанікову. Про порушений Вами намір видавництва «Слова» творів т. Стефаніка говорив я сьогодні з тов. Стефаніком, і він заявив мені, що має зв'язані руки і сам не може диспонувати своїми творами, бо відступив їх д. Лизанівському⁷, і тільки д. Лизанівський з Харкова чи з Києва може розпоряджати. Товариш Стефанік зараз в дуже скрутному матеріальному положенні. У Львові заходяться справити йому ювілей і при тій нагоді узбирати дещо гроша. Львів видав збірку його 8 нових (зглядно нових — бо вже печатаних) новел п[ід] з [аголовком] «Земля», але чи то все поставить т. Стефаніка матеріально на ноги, годі вгадати.

До мене звертаються видавці і зі Львова, і з Праги — однак я постійно ставлюся до них відмовно, заангажувавшись у видавництві, яке Ви були ласкаві вишукати. Гонорар за I том в суммі 516 злотих польських я одержав в лютім 1926 і пішов з ними на рятунок т. Стефанікові.

Прошу Вас дуже ласкаво донести мені карткою, чи одержали всю цю мою посилку. Коли б дещо Вам не було придатне ні до видання, ні до друку — то прошу ласкаво зарядити зворот.

Язикову сторону полишаю Вам, і можете після вподоби виправити мій жаргон на укр[аїнську] мову.

Ще раз дякуючи за «Мазепу» і «Антологію» і за всі Ваші неоціненні труди і заходи над I томом моїх оповідань, пере-

силаю для Вас свій низький та щирий поклін і слова правдивої пошани та здоровлю Вас добрим здоров'ям.

Вам щиро відданий

*Іван Семанюк
(М. Черемшина)*

29. ДО М. К. ЗЕРОВА

24 квітня 1926 р.

Снятин, 24/4 1926

Вельмишановний добродію!

Мило мені донести Вам, що дня 8/V 1926, т. є. в томину суботу вечором, улаштовує Товариство укр [аїнських] письменників у Львові літерат [урний] вечір в честь тов. В. Стефаніка. Комітетом проводить письменник др. Мих. Рудницький¹ у Львові, ул. Цетнерівська (Cetnerowska), 9. Гарно було б, коли б за Вашою ініціативою відгукнувся Київ. За Вашу чудову «Камену»² сто разів сердечне спасибі. Се такий вінок, що душу підніма і ніколи не в'яне. Прямо поезія богів! Дякую тричі. За посилку мого І тому дякую дуже, а ще більше за Ваш труд великий! І форма, і папір, і словник дуже добрі. Про вступне слово колись розпишуся окремо. Ага! Недавно одержав я з Києва одного червінця — а не знаю за віщо або навіщо? Залучаю поклін приятелям тт. Кічурі Мелет. і Ант. Онищукові і з поклоном до Вас та щирим поздоровленням пишуся з глибокою пошаною відданий Вам

Іван Семанюк

30. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Квітень 1926 р.

Високоповажний пане!

На Ваше цінне з дати «Львів, 16. 4. 1926» подаю до Вашої ласкавої відомості, що на вечір т. Стефаніка приїду і відчитаю щось. Що саме, про те повідомлю Вас разом з бажаною висилкою тексту для поліції, найдалше до 1. 5. 1926. Якраз відхорував я весняну грипу і не мав змоги думати про апострофу. Коли б Вам вже ранше чим на 1.5 був потрібний текст, то прошу повідомити мене коротко. Сподіваюсь, що обіцяний спів і музика дістануться також у програму і теперішня інтелігенція на вечірці не буде позивати, як у Рогатині на ювілею т. Крушельницького. Та й здалося б континувати рекламу — гук і агітацію аж до хвили самої вечірки...

31. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Квітень 1926 р.

Високоповажний пане!

Сповняючи Вашу волю, а своє приречення, посилаю Вам в залученню текст етюда¹, який я відчитаю на вечорі в честь т. Стефаника дня 8. 5. 1926. В першому Вашому письмі бажали Ви, щоб текст моєї апострофи надавався на першу точку або одну з перших, і я старався по можності до цього пригнотитись, а то тим паче, що і сам рад би з огляду на своє здоров'я прийти до слова якнайранше.

Коли ви заапробуєте цю апострофу, то прошу її вже предложити поліції. Також прошу ласкаво казати канцелярії комітету повідомити мене про такі формальні деталі програми, як, приміром: де і в якій годині відбудеться вечір, чи і який стрій обов'язує і т. п. Коли б комітет відкладав цей вечір з яких-небудь несподіваних причин, то дуже прошу веліти зателеграфувати до мене.

Коли б по моїй стороні зайшли несподівані перепони, на той раз я до Вас осмілюся зателеграфувати з проханням, щоб дібрали когось, хто мою апострофу відчитав би на вечорі. Прошу також по можності о ласкаве задежання змісту моєї апострофи в тайні.

Остаю з правд[ивим] п[оважанням...].

32. ДО В. М. ГНАТЮКА

4 червня 1926 р.

Снятин, 4/6 1926

Високодостойний пане редактор!

Вашу цінну картку я одержав і докладав усіх сил, щоб вимогти у т. Стефаника спомини про Франка (він, мабуть, має і рукопись Франка), а також обіцяну новелю до ЛНВ, та він все викручувався і закликався, що вишле до Вас прямо. Я не вірив тим його впевнюванням і поставив йому до диспозиції свого писаря, а навіть загрозив, що вишлю йому до хати писаря з порученням, щоб сидів там так довго, аж дістане бажані манускрипти,— однак і се не помагало, т. Ст[ефаник] все впевняє, що вишле зараз, але прямо до Вас. Дай боже! І прошу ласкаво казати мені донести, чи він вислав Вам щось, чи ні.

Я мало маю матеріалу до споминів, а те, що маю, списав тут в залученню і пересилаю¹. Вибачайте за спізнення, яке спричинив властиво т. Ст[ефаник]. Вибачайте також за невдалість моїх зусиль у т. Ст[ефаника].

Він, мабуть, тому щось зноровився, що львовяне обіцяли устроїти йому літерат[урний] вечір та й обіцянки не додержали. Але це перейде, а може, і львовяне поправляться і вечірку устроють, очевидно, по Франковім святі. Болить мене дуже вістка, що Ви недобре себе почуваете. Мої нирки щось також збунтувались, і я тепер на строгій дієті. Мая, червня і липня я привик любуватися природою, а не писати, але не забуваю й про ЛНВ.

Здоровлю Вас добрим здоров'ям і шлю глибокий поклін.
Відданий Вам

І. Семанюк

33. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРН. «СВІТ»

19 грудня 1926 р.

Хв[альна] редакціє!

Сьогодні бачився я із тов. Стефаником, і в розмові пізнав я його бажання, щоб я з нагоди його ювілею запострофував його короткою коломийкою у «Світі».

Тому пересилаю в залученні прихапцем уложену апострофу під заголовком «Під осінь»¹ і прошу її надрукувати у Стефаниковім «Світі», який має вийти за тиждень.

Може, можна буде ще десь примістити цю апострофу біля якого портрета чи рисунка збоку або з боків, а як ні, то прошу ласкаво передати її редакції «Нового часу» або і якій іншій. Я повинен звернутись з цим докучуванням до властивого аранжера т. Мих. Рудницького, однак з огляду на короткість часу звертаюсь прямо до Вас і прошу вибачення за докучливість та остаю із справжнім поважанням

Іван Семанюк

Снятин, 19.12.1926

34. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗ. «ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС»

Грудень 1926 р.

Хв[альна] редакціє!

Тов[ариство] письменників заходиться обходити в неділю 26.12.1926 літературний ювілей нашого парт[ійного] товариша В. Ст[ефаника].

Наш парт[ійний] орган з тої нагоди, певно, також відгукнеться і помістить бодай коротенький огляд його політичної діяльності та його портрет (клішу можна набути у п. Януше-

вича). В тій надії шлю я в залученні до поміщення в «Гром [адським] голосі» свої «Желання», присвячені тов. Стеф [аникові]. Коли б хв [альна] р [едакція] не реагувала на той ювілей зовсім, то прошу ласкаво передати ті «Желання» іншій ред [акції]. Також чи не годилося б подбати, щоб на тому вечорі явились і «Січі» з-під Львова?

35. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗ. «ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС»

Грудень 1926 р.

В [исоко] п [оважний] п [ане] тов [аришу]!

Послухав я радо Вашого цінного письма з 9.12.25 і хоть не люблю принагідні річі писати — виписав тільки на Ваше бажання «Коляду», яку тут залучаю для різдвяного числа «Гром [адського] гол [осу]», а Ви надрукуйте її, як схочете [...].

36. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Грудень 1926 р.

В [исоко] п [оважний] п [ане] т [оваришу]!

По думці Вашого цінного письма я напав на т. Ст [ефаника] сьогодні і старався вимусити у нього обіцяну новелу, але переконався, що тепер це годі. Може, він і має дещо, та не викінчене (щось як передана «Нитка») і не рад би тратити лінію (впрочім, як кожний робітник пера, має він своє святая святих, і може бути, що він і доставить тую новелу, але запізно). Для того я раджу зовсім не числити на неї. Вдовольтеся друкованими його речами, і вже таки в залученні підсуваю проект: першу частину його «Марії» затитулуйте «М а т и» і давайте її на вечорі. Це річ сильна (спомин про його рідну маму) і з недавніх часів вирізьблена. А за «Нитку» він просив Вас через т. Янушевича, щоб ви її доповнили і виправили.

На зміну заголовка «Поет разпуки» я радо годжусь і пристану на такий, який Ви дасте, або на безпретенціональний: «Добрий вечір, пане-брате!» Я і справді добаचाю в ньому поета разпуки. Всі його типи — це або безнадійно хворі, або безнадійно вбогі, або безнадійно п'яні, або безнадійно старі, або безнадійно спрацьовані (зробки), або прямо безнадійно нещасливі. Всім його типам розпука дух запирає, і вони неспроможні висказати всього, що відчують, а ті їх недоповіджені і в горлі застигли слова висять над ними чорною хма-

рою і стинають кров. Із-за того всі його типи до себе дуже схожі і майже повторяються та й із-за того кожна річ коштує його багато душевного болю і для того він продукує тільки тоді, коли той біль, наболівши, пропускається і розливається. І тому він є такий, яким Ви його бачили і знаєте. І тому я гадаю, що його недрукована річ може зробити тільки таке саме враження, що й друкована, аби навіть і слабше, коли б нова річ була написана на приказ, а не під напором розпучливого болю.

Для того пропоную уривок з «Марії» під заголовком «Мати» і його залучаю. З огляду на короткий речинець відписую майже на коліні і коли дещо помішав або не доповів, то здаруйте і вибачайте.

Т. Стефаник вичікує тої вечірки з захоплення і дуже радо, і часто про неї та про Вас говоримо, ба навіть і споримо. Це буде чудо, коли Вам удасться поставити багату програму з Вашим відчитом чи словом напереді. Шлю поклін і остаю з тов [ариським] пов [ажанням].

37. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Грудень 1926 р.

В [исокошановний] п [ане] т [оваришу]!

З Вашого цінного листа і з оповідання ш [ановного] п [ана] Янушевича бачу, що Ви хочете у «Світі» надрукувати все те, що буде говорено або зачитано на вечірці. Не смію Вам мішати плану ні програми, однак побоююся, що для слухачів було б прямо «онанією» по перечитанню апострофи «Поет розпуки» у «Світі» еще на вечірці її слухати. Так з тої причини, як також по причині, що, на мою думку, «Поет розпуки» є задовгий для «Світу», — я в часі присутності в [исоко] п [оважного] п. Янушевича в Снятині перечитав твори Стеф [аника] і на основі їхній уложив другу апострофу п [ід] з [аголовком] «Його кров», нарешто запозичаючись ексцерптами із Ст [ефаникових] творів. Це річ коротенька і, по моїй думці, ліпше надавалася б до «Світу», у якому з тої нагоди якнайширшим письменницьким кругам належало б дати вступ і місце. Мого «Поета розпуки» могли б Ви дати в пізніших числах «Світу» або іншого журналу після Вашої впадоби. Така була б моя рада, очевидно, Вас у нічім не обов'язуюча, бо засадничо не люблю працівникам кидати колоди під ноги [...].

Стефаник дуже погано себе почуває (фінанси). Мені речинець 26/12 не дуже нарушний, але приїду і робитиму, що прикажете.

38. ДО М. Т. ГОЛИНСЬКОГО

Грудень 1926 р.

Дор [огий] Місь [ку]!

Очевидна річ, що як по піврічній мовчанці дістається таку гарну світлину і то не тільки твою артистичну, але і твоєї чудово-гарної вельмишановної дружини, — то не вільно відкладати подяку ані на годинку, і для того я за всю тую високоцінну посилку складаю твоїй гарній та ласкавій і наглядно добрій дружині зокрема, і тобі зокрема, та й Вам обом разом іще зокрема свою найщирішу подяку з уцілуванням ручок твоєї дружини.

Бо мене дійсно врадувала напричуд гарна сільветка гарного пожиття супружого (яким ріс і міцнів і досі ще кріпиться твій камрат віденський Слезак), приємна вість, що у твоєму лету понад зорі чуває над тобою субтельна і ніжна та добряча і артистична подруга і веде тебе і себе на висоту тої молодшої дороги слави, що понад звіздами мерехтить і Вас обоїх до себе кличе. З тугою слідкую за Вами і рад би Вам тої слави прихилити і Вас на вершку її узріти і в тій тузі та зичливості спішу зложити Вам обоїм щиросердечні желання з надходячим нашим Новим роком.

Та попавши на святочну тему, здержуюсь умисне від подробиць буденщини і, здоровлячи тебе добрим здоров'ям та цілуючи шлю поклін і уцілування ручок твоїй чудовій дружині

Твій Іван

39. ДО М. Т. ГОЛИНСЬКОГО

Перша половина квітня 1927 р.

...З правдивою насолодою слухаю я оповідань очевидців про твої успіхи на Вел [икій] Україні й у Львові і сам росту та сили набираю. Я тепер сам працюю в канцелярії, і негарзд мені виїхати у Львів послухати твого співу, а на свята задумую поїхати до своєї мами та на могилі тата і брата наймити парастас. По святах гадаю вибрати собі день і чмихнути до Львова, так, щоб конче бути на твоїм виступі в опері. Ну й тоді украду тобі якусь годинку на бесіду фамілійну...

ПРИМІТКИ

До цього тому увійшла майже вся літературна спадщина Марка Черемшини: художні твори (збірки «Карби», «Село за війни», «Верховина», «Парасочка»), посвяти Василеві Стефанику, ранні оповідання, поезії, твори для дітей, художні переклади, літературно-критичні виступи, спогади, автобіографія, вибрані листи.

Перший друкований твір Марка Черемшини з'явився у квітні 1896 р. в чернівецькій газеті «Буковина», яку редагував О. Маковей. З листів Марка Черемшини до О. Маковея довідуємося, що в цей час він мав готові ще й інші твори — невелике оповідання, що було уривком з повісті, написаної на початку 90-х років. Письменник згадує також якусь «розправу на основі гуцульської словесності» (лист від 1 квітня 1896 р.). На початку 1897 р. Марко Черемшина уже говорить про переклад чотирьох поезій О. Кольцова, оповідання «На свят-вечір» і «Студентські сни» та відчит «Гуманно-просвітний світогляд в поезіях Т. Шевченка» (лист від 5 січня 1896 р.).

У 1897 р. Марко Черемшина надрукував два невеличкі твори для дітей у львівському журналі «Дзвінок» («Райська птиця» і «Рожі») та дві рецензії — на збірку оповідань В. Будзиновського «Стрімголов» і книжку М. Пачовського «Дещо про руські билини і думи» — у львівському журналі «Зоря» під псевдонімом «Василь Заренко». На якийсь час молодого письменника захопили модерністські течії — у 1898 р. він друкує в «Буковині» низку поезій в прозі, які об'єднує в цикл «Листки». Проте успіху вони не мали. За порадою І. Франка і О. Маковея Марко Черемшина почав писати твори на теми з селянського життя. 1899 р. у журналі «Літературно-науковий вісник» (далі: ЛНВ) з'явилися його оповідання «Святий Николай у гарті» і «Хіба даруймо воду!», які одразу звернули на себе увагу літературної громадськості. Надруковані протягом 1899—1901 рр. у ЛНВ, «Буковині» і «Громадському голосі» вели Марка Черемшини склали першу його книжку: *Семанюк Іван (Марко Черемшина)*. Карби. Новели із гуцульського життя. Чернівці, 1901. З друкарні тов. «Руської Ради», під зарядом В. Секарського, 143 с. Вийшла книжка заходами чернівецького студентського товариства «Молода Україна».

Після збірки «Карби» Марко Черемшина тривалий час не друкував жодного нового твору. 1902 р. в антології «Вік» (1798—1898), т. 3, Українська проза з 80-х років XIX в. до останніх часів. К., 1902, с 495—507, вміщено два його оповідання із збірки «Карби» — «Святий Николай у гарті» і «Хіба даруймо воду!» Далі оповідання Марка Черемшини передруковуються в окремих книжках разом з творами Василя Стефаника і Леся Мартовича (*Стефаник В., Семанюк І. і Мартович Л.* Вибір нарисів і новел. Коломия, 1910; *Хлопська доля*. Коломия, 1910). Тільки через вісімнадцять років після видання збірки «Карби», в 1919 р. у станіславському журналі «Пролом» (1919, № 1, с. 15—17) з'явився друком новий твір Марка Черемшини — оповідання «Йордан».

Після закінчення першої світової війни письменник друкується в різних західноукраїнських періодичних виданнях — у журналах ЛНВ, «Світ», газетах «Український голос» і «Громадський голос», календарях. Його творчість поступово виходить за межі західноукраїнських земель, прокладає шлях на Радянську Україну.

1925 р. виходить друга збірка творів письменника: *Черемшина Марко*. Село вигибає. Новели з гуцульського життя. Редакція та вступна стаття М. Зерова, «Книгоспілка», 1925, 206 с. До цього першого радянського видання творів Марка Черемшини увійшли новели: «Святий Николай у гарті», «Хіба даруймо воду!», «Зведениця», «Грушка» (з книги «Карби»), «Село потерпає», «Село вигибає», «Перші стріли», «Бодай їм путь пропала», «Парасочка», «За мачуху молоденьку...», «Зарікайся мід-горівку пити», «Козак», «Колядникам науки» (нові оповідання) та переклади з Кальмана Міксата: «Багівецьке чудо», «Поганія Фільчук», «Ягничка». Книжку супроводжували вступний нарис упорядника «Марко Черемшина і галицька проза», замітка про мову Черемшини і словник малозрозумілих слів.

Починаючи з 1925 р., оповідання Марка Черемшини систематично публікуються в періодичній пресі Радянської України, переважно в журналах «Червоний шлях» і «Життя й революція». Тут були надруковані оповідання: «Писанки», «Туга», «Верховина», «Марічку головка болить», «Моя біографія», «На Купала на Івана», «Парубоцька справа».

Після смерті письменника у Львові 1929 р. вийшла невеличка збірка його вибраних творів, за редакцією, з передмовою і поясненнями А. Крушельницького, накладом «Рідної школи», 122 с.

Найповніше посмертне видання творів Марка Черемшини на Радянській Україні здійснене у 1929 р. (Село вигибає. Вибрані оповідання. Книжка перша. Ред. і вступна стаття М. Зерова, «Книгоспілка», XI, 196 с.; Верховина. Вибрані оповідання. Книжка друга. За редакцією М. Зерова, «Книгоспілка», 204 с. («Літературна бібліотека»). До цих двох книжок увійшли кращі твори з доробку письменника — 31 оригінальне оповідання, 5 перекладів, а в додатку — «Моя біографія», «Фрагмент моїх споминів про Івана Франка». Першу книжку супроводжували вступна стаття упорядника «Марко Черемшина, його життя й творчість», замітка про мову письменника і бібліографія критичної літератури про Черемшину. Видання було підготовлене на основі першодруків і авторських машинописних копій.

Через рік, у 1930 р., вийшло ще одне видання: *Черемшина Марко* (Іван Семанюк). Вибрані твори. Редакція і вступна стаття М. Зерова, «Книгоспілка», Харків — Київ, 1930, 263 с. («Літературна бібліотека»), до якого увійшло 24 оповідання, поділені на три цикли: «Карби», «Село вигибає» і «Верховина». Вироблені упорядником разом з автором принципи мовно-правовисного оформлення творів Марка Черемшини, розподіл їх за тематичними циклами лягли в основу всіх наступних радянських видань.

До десятиліття з часу смерті Марка Черемшини, у 1937 р., львівське видавництво «Ізмарagd» підготувало і видало зібрання творів письменника у трьох томах: Твори, Повне видання, том I, 206 с.; том II, 246 с.; том III, 231 с. До нього увійшли всі відомі на той час художні твори, уривки, статті, рецензії, промови, біографічні матеріали і листи. Видання містить коментар, біографічний та бібліографічний матеріал, кілька статей. Тексти творів Марка Черемшини у цьому виданні готувалися за автографами і першодруками. Чимало творів тут надруковано вперше: «Стефаникові мужики», «Щоденник», фрагменти новел «Любисть», «Анюта», «Хитрість», вірші «Та не думай, Марусенько», «Параска», більшість листів. Однак з текстологічного боку це видання було недосконале. Редактор втручався у текст: у мові автора дотримувався норм літературної мови, а мову персонажів, незважаючи на авторське написання, уніфікував до одних діалектних форм. Так, у творі «На Івана, на Купала» знято підзаголовки «Нарис з гуцульського життя», у мові персонажів послідовно запроваджено такі форми: *збудешси, паруєси,*

спам'ятайси, подивитси, підсміхаєси, сміяласи, лінуєшси, ек, шлюбну, шос, хоч в автографі і першодруку було: збудешся, паруєся, спам'ятайся, подивится, підсміхаєся, сміялася, лінуєшся, як, слюбну, щось. Втручався редактор і в авторську лексику, беззастережно замінюючи ті чи інші слова літературними відповідниками: після думки — на думку, який — на котрий, о ю — на о неї, увірила — на повірила, хорувала — на хворіла, случаяю — на припадку, похибки — на помилки, письменовця — на письменника; змінено порядок слів: «коли лишень для будучого розвитку его таланту обставини сприятимуть» — на «коли лише обставини сприятимуть будучому розвитку його таланту». Трапляються, у цьому виданні і зміщення цілих речень, що приводить до викривлення змісту. В закінченні оповідання «За мачухо молоденьку...» речення «З-під ліжників фуркнула біла челядина» перенесено на інше місце, після слів «Грим раз, грим еще раз, грим по третому разі». Складається, таким чином, враження, ніби син убив не лише батька, а й мачуху.

Текстологічні недогляди зустрічаються і в післявоєнних радянських виданнях — Вибрані оповідання. К.—Х., Укрдержвидав, 1945; Вибрані твори. К., Держлітвидав України, 1949; Вибрані твори. Ужгород, Книжково-журнальне видавництво, 1952, підготовлених за збірками «Карби», «Село вигибає» і «Верховина».

Добре упорядкованим і найповнішим з усіх післявоєнних видань творів Марка Черемшини є видана в серії «Систематизоване видання кращих творів української дожовтневої літератури» збірка: *Черемшина Марко*. Твори. К., 1960. 458 с. Упорядкування О. С. Романця та Н. В. Семанюк. Вступна стаття та примітки О. С. Романця. Упорядники підготували тексти за першодруками, звірили їх з автографами, у мовноправописному оформленні текстів дотримувалися правил, визначених ще при підготовці збірки «Село вигибає» (1925) і доповнених у післявоєнних виданнях. Проте і в цьому виданні трапляються хибно прочитані слова: просто зам. прото (с. 16), потреби зам. треби (68), розумієш зам. розумно (80), смага зам. смола (103), премолода зам. примолода, засмалене зам. засмолене (243), скалевими зам. сталевами (132), петлі зам. нетлі (146), цупко зам. ціпко (158), лисиця зам. ласиця (161), задавили зам. завадили (172), зорі зам. зворі (268), терени зам. тереми (283), нашої зам. нової (283), сповнила зам. сповенила (284), заскочила зам. закосичила (285) та ін. Допускається й відхилення від автографа в бік літературної мови, а в мові персонажів у бік діалекту (як — ек, що — шо, її — єї, ся — си).

За цим виданням підготовлено ще кілька книг: *Черемшина Марко*. Вибрані твори. Вступна стаття та прим. О. С. Романця. К., Держлітвидав України, 1962. 290 с.; *Черемшина Марко*. Карби. Вступна стаття О. Засенка. К., «Дніпро», 1968, 208 с. («Шкільна бібліотека»); *Черемшина Марко*. Карби. К., «Дніпро», 1974, 214 с.

До 100-річчя з дня народження Марка Черемшини видавництво «Наукова думка» випустило у 1974 р. нове, найповніше радянське зібрання творів письменника: *Черемшина Марко*. Твори в двох томах. К., «Наукова думка», 1974. Том перший, 335 с., том другий, 303 с. Редакційна колегія: О. Є. Засенко (голова), О. В. Мишанич, Ф. П. Погребенник. Вступна стаття О. Є. Засенка. Упорядкування та примітки О. В. Мишанича. Перший том містить художні твори — оповідання і новели із збірок і циклів «Карби», «Село за війни», «Верховина» і «Парасочка». У другому томі зібрано присвяти Василеві Стефанику, ранні оповідання, поезію, художні переклади, літературно-критичні виступи, спогади, автобіографію, уривки і незакінчені твори, листи. Тексти для цього видання підготовлено за авторитетними прижиттєвими виданнями, звірено з чистовими й чорновими автографами, а також авторськими машинописними копіями. Це видання покладено в основу і цього однотомника (жанрово-тематичний розподіл, мовноправописне оформлення текстів, коментування, пояснення слів). Внесено лише окремі доповнення,

уточнення, виправлення. Тексти наново звірено з автографами і першодруками.

Важливе значення для встановлення основного тексту творів Марка Черемшини мають автографи. Архів письменника зберігся порівняно добре, не розшукані, а може, й загинули лише автографи раних творів Марка Черемшини — поезій в прозі, літературно-критичних виступів, частини оповідань із збірки «Карби», листування. В архіві І. Франка у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (далі: ІЛ) збереглося кілька автографів оповідань збірки «Карби», надісланих до редакції ЛНВ — «Святий Николай у гарті» (уривки), «Грушка», «Лік», «Основини», «Більмо», «На боже». Незначні мовні правки, зроблені І. Франком, Марко Черемшина прийняв беззастеречно.

Автографи творів 1914—1927 рр. збереглися майже всі. Писав свої оповідання Марко Черемшина, як правило, на стандартних аркушах паперу великого формату 34×21 см. Почерк чорновиків іноді дуже нерозбірливий, є численні виправлення, вставки. Потім готовий твір переписувався на чистовик — акуратним почерком із дуже незначними правками супроти чорновика. З чистовика робилося кілька машинописних копій. У машинописних копіях рукою автора виправлено помилки. Своє літературне ім'я «Марко Черемшина» письменник на таких копіях вписував від руки на першій сторінці. До редакцій журналів він подавав або чистовий автограф, або одну з таких авторських машинописних копій.

Після смерті Марка Черемшини частина його архіву, згідно із заповітом письменника, перейшла до В. Стефаніка. Виконавцем цього заповіту став син письменника С. Стефанік. 4 травня 1927 р. В. Стефанік склав список рукописів, переданих йому дружиною Марка Черемшини Н. В. Семанюк. Ось цей документ, що зберігається в ІЛ, ф. XII, № 22:

«Дня 4 мая 1927 р.

3-го мая дня передаѣла мені пані Наталія Семанюкова, вдова по Іванові Семанюкові, скрипти Марка Черемшини, як слідує на обгортці Стефанікові Сем[енові] червоним олівцем:

1. «Фрагменти споминів про Івана Франка». Бруліон і машинний відпис.

2. «Писанки». Бруліон і власноручний чистопис.

3. «Марічку головка болять». Бруліон, машинний відпис і фейлетон з «Українського голосу» в Перемишлі, де половина цього оповідання надрукована.

4. «На Івана, на Купала». Надруковане з фотографією Марка Черемшини.

5. «Коляда». Бруліон, фейлетон «Громадського голосу» цього нарису і лист від редакції цієї газети.

6. «Сокіл» (Коляда). Бруліон, витинок з часопису «Новий час» і лист.

7. «Верховина». Бруліон, власноручний чистопис і машинописний відпис.

8. «Парубоцька справа». Фейлетон «Українського голосу» в Перемишлі, власноручний чистопис і відбитка на машинці.

9. «Колядникам науки». Журнал «Vivat academia», 1922 р., де це оповідання надруковане.

10. «Інвалідка». Чистопис власноручний і відбитка на машинці. Два друки цього оповідання.

11. «Недописані книги» (Коляда). «Світ», ч. 1, 1926 р.

12. «Як дим підіймається». Відтинок «Газета Поранна», оповідання надруковане в «Українським перемишльським голосі» і власноручний чистопис.

13. «Йордан». Два рукописи, відбиті на машинці.

14. «Зарікайся мід-горівку пити». Фейлетон якоїсь газети і дві відбитки на машинці.

15. «Поменник». Груба нотатка в царатовій оправі власноручно написана.

16. «За мачуху молоденьку». Бруліон, власноручний чистопис і відбитка на машинці.

17. «Після бою». Власноручний чистопис і відбитка на машинці.

18. «Бодай їм путь пропала». Власноручний чистопис і відбитка на машинці.

19. «Парасочка». Відбитка на машинці.

20. «Село вигибає». Власноручний чистопис і відбитка на машинці.

21. «Село потерпає». Відбитка на машинці.

22. «Перші стріли». Власноручний чистопис і відбитка на машинці.

23. «Зрадник». Власноручний чистопис і відбитка на машинці.

Цей недоладний реєстр продиктував я в Русові Ользі Плешканівній дня 4-го мая перед полуднем. Хотів бим, щоби будучі покоління з найбільшою побожністю відносилися до слів цього великого поета. Сльози не дають мені більше писати про мого сердечного друга.

Русів 4-го мая 1927 р.

Василь Стефаник
підписала Ольга Плешканівна.

Коли видавництво «Ізмарагд» розпочало підготовку видання зібрання творів Марка Черемшини, С. Стефаник передав у його розпорядження всі ці матеріали. Згодом вони надійшли до бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Частина архіву Марка Черемшини залишилася у Н. В. Семанюк. 1954 р. вона передала його в Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Сюди ж було передано і всі ті матеріали, що належали С. Стефаніку. Так у відділі рукописів ІЛ виник ХІІ фонд — архів Марка Черемшини, що налічує сьогодні 174 одиниці збереження. Частина автографів Марка Черемшини зберігається тут же в архіві ЛНБ (фонд 78). Автографи листів до О. Маковея залишилися в архіві О. Маковея (ІЛ, фонд 59). Частина тих матеріалів, які письменник у середині 20-х років надіслав М. Зерову, знаходяться у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР і складають окремий фонд Марка Черемшини (шифр І, 2366—2379). Тут же зберігаються листи Марка Черемшини до М. Зерова (ХХХV, 657—659). Автографи листів Марка Черемшини до В. Гнатюка знаходяться у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Академії наук УРСР, № Гнат. 499/п. 22 (далі ЛНБ АН УРСР) і кілька листів до О. Маковея, М. Павлика, А. Крушельницького — в Центральному Державному історичному архіві УРСР у Львові. Серед матеріалів Літературно-меморіального музею Марка Черемшини у Снятині зберігаються автографи ранніх перекладів поезій О. Кольцова.

Десь у середині 20-х років письменник сам склав список своїх післявоєнних творів, поділивши їх на оригінальні і перекладні. Серед оригінальних тут названо 25 творів. Подаємо цей список за автографом ІЛ, ф. ХІІ, № 159: «Оригінальні:

1. Як дим підіймається; 2. Йордан; 3. Зарікайся; 4. Поменник; 5. За мачуху молоденьку; 6. Туга; 7. Після бою; 8. Бодай їм путь пропала; 9. Парасочка; 10. Село вигибає; 11. Село потерпає; 12. Зрадник; 13. Перші стріли; 14. Колядникам науки; 15. Село велике; 16. Козак; 17. Писанки; 18. Парубоцька справа; 19. Ласка; 20. Коляда; 21. Сокіл; 22. Недописані книги; 23. На Купала на Івана; 24. Марічку головка болить; 25. Верховина.

Переводи:

1. Коломан Мікшат: Багівецьке чудо; 2. Людвик Тома: Клієнт; 3. Карло Шенгер: Хрестини; 4. Мікшат: Поганин Фільчук; 5. Мікшат: Ягничка; 6. А. Каралічев (з болг.): Пиріг; 7. Старий Лігман; 8. Привид; 9. *Salta pro nobis*; 10. Процесія; 11. Сотворення чоловіка; 12. Любов і дідько; 13. Сотка; 14. Правотар».

Якщо всі оригінальні твори за цим списком наявні, то серед перекладів є такі, що жодних відомостей про них сьогодні не маємо. Це: 8. Привид, 9. *Salta pro nobis* і 13. Сотка.

Складним є питання про датування творів Марка Черемшини і їх розміщення у виданні. Жодний із його художніх творів, за винятком чернетки «Поменника», не має дати написання. Щодо збірки «Карби», то вона упорядкована автором, творить єдине ціле і передруковується без будь-яких змін у розташуванні творів. Друга прижиттєва збірка «Село вигибає» (1925) складалася з вибраних оповідань з Карбів і з надрукованих у різний час оповідань про війну, тобто упорядкована за тематичним принципом. Третя збірка — «Верховина» (1929) композиційно теж була побудована за тематичним принципом — містила надруковані в різний час твори про післявоєнне село і на морально-етичні теми. За тим же тематичним принципом були упорядковані і «Вибрані твори» 1930 р. Таким чином склалася певна традиція в упорядкуванні творів Марка Черемшини за тематичними циклами. Уточнено її було у виданні 1937 р. Із збірок «Село вигибає» і «Верховина» виділено ще третій цикл «Парасочка», у якому зібрано твори на морально-етичні теми. Назва «Село вигибає» замінена іншою — «Село потерпає», як того бажав і автор. Такий розподіл художніх творів Марка Черемшини прийнято й у всіх радянських післявоєнних виданнях, лише назву «Село вигибає» змінено на «Село за війни».

У нашому виданні дотримано традиційного розподілу творів Марка Черемшини на тематичні цикли.

Тексти подаються переважно за прижиттєвими першодруками, зверненими з чистовими й чорновими автографами, наявність яких вказується у примітках, а також машинописними копіями. У примітках зазначаються найважливіші різночитання. Слова, окремі букви, заголовки, взяті в квадратів дужки, належать редакції. Орфографія і пунктуація сучасні.

Одним із найскладніших питань при підготовці до видання творів Марка Черемшини є питання про мовноправове оформлення його текстів. У виданнях, починаючи з 1925 р., додавалися спеціальні статті, в яких характеризувалася мова письменника, її найголовніші особливості. Відомо, що Марко Черемшина у своїй творчості широко використовував живу народну мову Гуцульщини і Покуття. Особливо це відчутно у мові персонажів новел, що надає їй особливого місцевого колориту і є засобом типізації. Діалектизми у мові Марка Черемшини допомагають реалістично відтворювати побут і життя народу. Дослідники мови Марка Черемшини відзначали, що мовно-стилістичні засоби фольклорного і взагалі розмовного характеру вводяться для загострення соціального звучання твору, посилення психологізму, ліричності. Однак сам письменник розумів, що його твори переобтяжені діалектизмами, тому в останні роки життя намагався звільнитися від свого «галицького жаргону», як він називав використовувану ним гуцульську говірку.

Марко Черемшина завжди дбав, щоб широкі кола читачів розуміли специфічну лексику його творів. В архіві ЛНВ в ІЛ, ф. 78, № 634, знаходиться пояснення слів до оповідань збірки «Карби», укладене автором «на случай потреби!». Наводимо його повністю, бо не всі ці пояснення і не у такій редакції ввійшли до наступних видань:

«**К а р б и:** *дъидя* або *дедя* — тато, *чиколонки* — кістки на руках, *постановити* — потрутити в долину, *за простибі* — щоб біг умершим простив гріхи, *отік* — от-як, неначе; *банувати* — жалувати, *мочуло* — ставок до мочення конопель, *буката* — часть у більшій мірі.

Злодія зловили: *гевкнути* — міцно кинути, *гичка* — чупер.

Дід: *марнотраця* — марнотравець, *трошьити* — марнотравити.

Раз мати родила! *обхайти* — обчистити, *роківшина* — плата за рік; громадою установа; *подуфалий* — думний, *полібічок* — бочка, *потермусати* — потягти.

З в е д е н и ц я: *копил* — байстрик, *затичка* — окраса на голові, *не вважайси* — не повадься.

Х і б а д а р у й м о в о д у: *штроф* — кара, *чісанне полотно* — з тонко прядених ниток ліпше білене полотно, *віді* — відай, *мабуть*; *зумітися* — дивуватися.

Г р у ш к а: *світце* — свято, *шуруй* — забирайся; *грушка* — деінде *лопатка* — забава, що єї устроює молодіж у тій хаті, у котрій лучиться смерть старшої особи (не дитини) а іменно у вечір, напередодні похоронів; *скруцак* — сплетенець із хусток, скрутінь; *туго* — ціпко, міцно, раз коло разу; *причікнути* — припасти, *саняку*, *сараку* — бідний, неборак; *пантрувати* — берегти, *талан* — маєток, іміне.

Л і к: *фіст*, *хвіст* — кінь; *поповнити* — надгородити, *віник* — замітавка, *осік* — лісок на окремій неприступній горі, вориннем обведений, *нагабити* — найти, *полотнянка* — виношена сорочка, *руб*; *наломом* — багато, через верх.

Б і л ь м о: *камар* — цісарський ліс, *тегло* — ючна худоба, *шинріти* — бігцем слідити, *мештерьитиси* — добре поступати, шануватись, заховуватись (sich verhalten); *локшини* — лакітки (Lecherbiss).

Б а б и н х і д: *до магазину* — на тот світ (іронічно), *не бірує* — не може, *чіпiti* — стояти неповорушно, *гондечки* — ось-там.

О с н о в и н и: *опівок* — на половину порізани ковбки, *савтиря* — псалтир, *бранка* — сорочка, *нетрудний* — чорт.

Г о р н е ц ь: *члідіна* — жінщина, *верегчи* — кинути, *шпурети* — кидати, *фолоситися* — шаститися.

Ч і ч к а: *гелетка* — чверть кірця, *повилитись* — нахилитись падаючи, *терхівка* — усі пакунки, що на осідланого коня кладеться; *корняти* — порушувати.

Н а б о ж е: *світці* — святі, *відтановлетиси* — відгодовуватись (товстіти), *мовня* — лискавка, *каліцтво* — кровопролиття».

До кількох оповідань 20-х років Марко Черемшина сам додає в кінці «Пояснення слів», з якими вони були й надруковані («Козак», «Марічку головка болить», «Верховина»). Словник малозрозумілих, діалектних слів, таким чином, допомагав укладати сам автор. У попередніх виданнях такі пояснення подавалися у посторинкових виносках, лише у виданні 1960 р. «Словник діалектних і малопоширених слів» винесено в кінець книги і буквою «(Ч)» позначено, котре пояснення належить автору або за традицією вважається авторським. За таким зразком укладено словник і в нашому виданні. Для укладання словника, крім авторських пояснень, використано досвід укладання аналогічних словників до творів І. Франка і В. Стефаніка, а також пояснення, що зустрічаються в фольклорно-етнографічних працях В. Гнатюка і В. Шухевича.

Щодо мовноправписного оформлення текстів, то у цьому виданні дотримано традиційних правил. Сам письменник, як свідчать автографи, твердо не тримався того чи іншого написання форми слова, однакової графічної передачі тієї чи іншої діалектної вимови. У нього знаходимо паралельне написання таких форм навіть у мові одного і того ж персонажа: *ек* — *як*, *що* — *шо*, *ходить* — *ходить*, *ходять* — *ходють*, *дедьо* — *дъидьо*, *челядина* — *чилідина*, *це* — *се*, *єї* — *її* і т. ін. Залишаємо їх так, як уживав письменник. Букву *Г* із старої графіки, яку Марко Черемшина вживав послідовно, передано через *г*.

Головніші особливості гуцульського говору, яким користувався Марко Черемшина і які збережені переважно у мові персонажів, такі:

Фонетичні:

1. Звук [а] після шиплячих і м'яких приголосних (графічно я) може чергуватися з (є) (графічно є): *дяк* — *дек*, *тягти* — *тегти*, *закляв* — *заклев*, *жаль* — *жель*, *гарячка* — *горечка*, *цукряний* — *цукрений*, *п'ять* — *п'еть*, *потяла* — *потела*, *тяма* — *тема*, *м'яко* — *м'єко*, *шапка* — *шепка*.

Іноді звук [а] передається через *ь*. Тоді читаємо замість челядина — чельїдина, *клясти* — *кльїсти*, *дєдя* — *дьїдя*, *лїшеє*, (лишає) — *лїшьїе*. Рефлексом (а) може бути навіть (і), що графічно передається через *і*: *світець* (замість *святець*), *чїстує* (честує), *шїнувати* (шанувати).

2. Звук [и] переходить в [і] в префіксі *ви* (*віносити* — замість *виносити*) та інколи після шиплячих (*шїрокий* — замість *широкий*), так само часом після шиплячих пишеться *і* замість *а*.

3. Приголосний [ч] і взагалі шиплячі мають тенденцію пом'якшуватись: *Аннїчька*, *віночьок*, *чюла*, *Чюрей*, *душя*.

4. Звуки [ц] і [с] у позиціях, де вони мають пом'якшуватись, часто звучать твердо. Звідси такі написання, як *данец* (танець), *палец*, *мужицький*, *руський*.

Морфологічні:

1. В іменниках і займенниках замість відмінкових закінчень *-ою*, *-єю*, даються *-ов*, *-ев*: *за нєв* (за нею), *з тобов* (з тобою), *газдинєв* (газдинєю), *ногов* (ногою), *шаблєв* (шаблею).

2. Дуже часто зустрічаються скорочені слова: *дє* (дєдю), *Васи* (Василію), *Іва* (Іване), *Ю* (Юро), *Іла* (Ілашу), *Дзе* (Дзельмане), *хло* (хлопче).

3. Прикметники, що належать до м'яких груп, у гуцульському говорі мають тверді закінчення: *синий*, *сина*, *сине* (зам. синій, синя, синє). Те саме стосується й числівника *третій*, наприклад: *за третою горою гримлять гармати*.

4. Поряд з вказівними займенниками *цей*, *ця*, *це*, *той*, *та*, *те* вживаються ще й форми *цєс*, *цєся*, *цєсе* і *тот*, *тота*, *тоте* (*тото*).

5. Широко вживаються скорочені форми в деяких відмінках займенників: *ми* (мені), *мні*, *мнов*; *ти*, *тя*, *тьи* (*ті*), *тобов*; *єго*, *їго*, *їму*, *му*; *єї*, *ї*.

6. В дієсловах у дійсному способі третьої особи теперішнього і майбутнього часу, а також у наказовому способі другої особи множини маємо тверде *т* замість м'якого: *сидит*, *говорит*, *робит*, *погниют*, *ззирают*; *сидїт*, *говорїт*, *робїт*.

7. Деякі дієслова в третій особі множини замість *-ать*, *-ять* мають закінчення *-ут* (*дрожут*, *лишут*, *лежут*).

8. В майбутньому часі дієслівні закінчення *-му*, *-ме*, *-меш* і под. дуже часто ставляться перед дієсловом: *не ме йому казати*, *ме співати*, *мемо робити*, *не ме ходити*.

9. У дієсловах минулого часу часто маємо допоміжні особові форми: *сми*, *смо* — для першої особи однини й множини; *єс* (*с*), *сте* — для другої (колишні особові форми дієслова *бути*: *єсмь*, *єси*, *єсть*, *єсмо*, *єсте*, *суть*): *пригнала-сми тобі волів*, *поцулував-сми*, *ув'яв-єс*, *бодай же-сте положили*, *чули-сми*.

10. В умовному способі поряд із часткою *би* зустрічаються архаїчні форми *би-м* і *бих*: *купила би-м корову*, *волила бих тя утопити*, *перезула бих ті*.

11. В дієсловах наказового способу вживається частка *ко*: *спїши-ко си*, *подиви-ко си*.

У авторській мові зроблено окремі виправлення, стосовні графічного відтворення слів, що жодною мірою не порушують структури мови письменника:

1. Не передається графічно пом'якшення в середині і в кінці слів: *свїт* — *світ*, *свѣято* — *свято*, *усьмішка* — *усмішка*, *свпіванка* — *співанка*.

2. Наближаються до літературних норм особливості чергування приголосних: *в'яска* — *в'язка*, *саджа* — *сажа*, *дужше* — *дужче*, *близше* — *ближче*.

Крім того, для полегшення розуміння тексту деякі вузько діалектні форми замінено загальнолітературними; це стосується:

1. Відмінкових закінчень іменників другої і третьої відмін: *злости — злості, чоловікови — чоловікові, в печи — в печі, ночи — ночі, грудий — грудей, сіний — сіней, дітий — дітей, жите — життя, життям*.

2. Написання прикметників м'якої групи і вищого ступеня: *осінний — осінній, сусідний — сусідній, прудкійший — прудкіший, скорійший — скоріший*.

3. Написання займенників *єї, его, ему, него, всьо — її, його, йому, нього, все*.

4. Форм дієслів першої дієвідмини у третій особі однини: *підоймаєся — підоймається, обмахуєся — обмахується, минаєся — минається*.

5. Написання окремих слів: *фіртка — хвіртка, філя — хвиля, певністю — певністю, злостію — злістю, ратівник — рятівник, замість — замість, слюб — шлюб, мрака — мряка, сонішний — сонячний, шуфляда — шуфляда* та под.

Лексика письменника залишилась недоторканою. Пунктуація подається за нормами сучасної літературної мови.

Кожен твір супроводжується текстологічним і реальним коментарем. Зокрема вказується наявність автографа, відомості про першодрук, по можливості історія творчого задуму і його реалізація, оцінка в дожовтневій літературній критиці, за яким джерелом друкується твір.

Малозрозумілі слова пояснюються в кінці книги.

НОВЕЛИ

КАРБИ

Збірка оповідань Марка Черемшини «Карби. Новели з гуцульського життя» вийшла 1901 р. в Чернівцях. Всі 15 оповідань, з яких складалася книжка, вже раніше друкувались в ЛНВ, «Буковині» і «Громадському голосі». Протягом першої половини 1901 р. газета «Буковина» ще раз вмістила на своїх сторінках майже всі тексти збірки, і книжка вийшла відбиткою з «Буковини» — української газети, що виходила в 1885—1910 рр. в Чернівцях, пізніше у Відні. З початку ХХ ст. стала виразником реакційної австрофільської політики. Редактором «Буковини» у 1895—1897 рр. був О. Маковей.

КАРБИ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 20 квітня (3 травня); 22 квітня (5 травня), із застереженням «Не вільно передруковувати». Подається за збіркою «Карби», с. 1—15.

ДІД

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 2(15) травня. Подається за збіркою «Карби», с. 16—20.

РАЗ МАТИ РОДИЛА

Вперше без підпису автора надруковано в ЛНВ, 1900, кн. 2, с. 126—137, під загальним заголовком «Образки з гуцульського життя». Під такою назвою в ЛНВ друкувались всі оповідання Марка Черемшини. Автор названий лише у змісті.

Подається за збіркою «Карби», с. 21—37.

Вперше надруковано в ЛНВ, 1899, кн. 5, с. 172—176. Це одне з найпопулярніших оповідань Марка Черемшини, багато разів передруковувалося за життя письменника без жодних змін.

В архіві І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 764, 772) збереглися уривки автографа оповідання — 5 арк. І. Франко перерізав надвое великі аркуші рукопису і використав чисті зворотні сторінки для своїх рецензій. На перших двох сторінках (№ 764) зберігся початок оповідання до слів «привали каменем дошку!» і далі від слів «кушили-сми скороми» до «прилагоджував посторонки на новий пакунок». Наступні три сторінки (№ 772) містять текст від «... в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти» до «лишився на тому місці, де стояв образ» і від «— Присяжні! До Грнця Саїна!» до «Вже все, Васильку? — питав батько синка».

Авторська назва оповідання була: «Святий Николай в гарті. Образок з гуцульського життя Марка Черемшини». І. Франко виправив на: «Образки з гуцульського життя Марка Черемшини. Святий Николай у гарті».

І. Франко відредагував оповідання. У реченні «Двері заскрипіли, [начеб жалувалися на немилосердність гостя] і відхилилися» Франко викреслив взяті в дужки фразу, зняв слово «свѣта» у реченні «— Ні, проше пана, то не свѣта Палагна...»; слово «остався» у фразі «простокутник остався на тому місці, де стояв браз» змінив на «лишився»; виправив «як» на «коли» у фразі «Надворі вже добре вчоріло, як Курилиха...». Марко Черемшина послідовно писав «егзскитор», а І. Франко виправив на «екзектор». І. Франкові належить також зміна імені головного героя: у автографі було «Юрко Сівчук», «Юрчиха», І. Франко змінив на «Курило Сівчук», «Курилиха».

Марко Черемшина погодився з виправленнями, і оповідання у всіх наступних виданнях друкувалося з урахуванням редакційних поправок І. Франка. Залишилося не виправленим лише ім'я головного героя наприкінці оповідання у фразі «Важко вчинилося Юркові». Виправляємо його тут на «Курилові».

До заголовка «Святий Николай у гарті» в першодруку додано пояснення: «В гарті — на складі фантів, т. є. в громадській канцелярії», а в зб. «Карби» додано ще: «іронічна назва».

Подається за збіркою «Карби», с. 38—44.

ХІБА ДАРУЙМО ВОДУ!

Вперше надруковано в ЛНВ, 1899, кн. 5, с. 176—183.

Подається за збіркою «Карби», с. 45—55.

«ГРУШКА»

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 23 травня (5 червня), 25 травня (7 червня), із застереженням «Не вільно передруковувати».

В архіві ЛНВ (ІЛ, ф. 78, № 621) зберігається чистовий автограф оповідання — 6 арк. Деякі незначні правки правописного характеру зроблені іншою рукою синім олівцем. Цією ж рукою написано примітку до назви: «Грушка», декуди «лубок» або «лопатка» — забава, що її устроює молодіж в тій хаті, в якій лучиться смерть старшої особи, у вечір напередодні похоронів». На першій сторінці зверху у правому кутку запис чорнилом: «Не вільно передруковувати Мол. Україні. Середа».

У збірці «Карби» примітка має трохи іншу редакцію: «Грушка», декуди «лубок» або «лопатка» — забава, що її устроює у вечір напередодні похоронів молодіж в тій хаті, в якій лучиться смерть старшої особи».

Подається за збіркою «Карби», с. 56—63.

ЗЛОДІЯ ЗЛОВИЛИ

Вперше надруковано в ЛНВ, 1900, кн. 2, с. 121—126.
Подається за збіркою «Карби», с. 64—72.

ЛІК

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 25 травня (7 червня);
27 травня (9 червня).

В архіві ЛНВ (ІЛ, ф. 78, № 623) зберігається чистовий автограф
оповідання — 6 арк.

Подається за збіркою «Карби», с. 73—80.

БАБИН ХІД

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 27 травня (9 червня).
Подається за збіркою «Карби», с. 81—84.

ЗВЕДЕНИЦЯ

Вперше надруковано в газ. «Громадський голос», 1900, 15 квітня.
Подається за збіркою «Карби», с. 85—88.

«Громадський голос» — українська газета, орган радикальної
партії в Галичині. Виходила з 1895 р. у Львові. Спочатку мала прогресивний
характер. В кінці 90-х — на початку 900-х років тут друкували свої твори
І. Франко, М. Павлик, В. Стефаник, Лесь Мартович та ін.

ОСНОВИНИ

Вперше надруковано в ЛНВ, 1900, кн. 7, с. 36—45, під загальною назвою
«образки з гуцульського життя Марка Черемшини».

В архіві Івана Франка (ІЛ, ф. 3, № 218, арк. 68—79) зберігається чистовий
автограф оповідання — 12 арк. великого формату писаних чорним чорни-
лом, без дати. У заголовку рукою І. Франка написано: «Образки з гуцуль-
ського життя Марка Черемшини» і посилення внизу на попередню публіка-
цію «Злодія зловили» і «Раз мати родила».

Подається за збіркою «Карби», с. 89—104.

Asil — Василь — гра слів. Asil (нім.) — притулок. У листі до
редакції ЛНВ з Відня від 13 липня 1899 р. Марко Черемшина просить
пояснити це слово: «Василь — асиль — asil».

БІЛЬМО

Вперше надруковано в ЛНВ, 1901, кн. 1, с. 52—64.

Подається за збіркою «Карби», с. 105—124.

В архіві І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 218, арк. 54—67) зберігся чистовий
автограф оповідання — 14 арк. великого формату, писаних чорнилом, без
дати, з правками І. Франка. Готуючи оповідання до друку в ЛНВ, І. Франко
дав йому підзаголовок «Образок з гуцульського життя Марка Черемшини»
і відредагував текст, змінивши: *єї* на *її*, *тогда* на *тоді*, *лишень* на *лише*, *куда*
на куди, *пращати* на *прощати*, *ід* *тому стовпови* на *до того стовпа*, *себто* на
буцім, *спрямував* на *впер*, *двидьо* на *дядьо*, *знатока* на *знавця*, *вис-*
казу на *вислову*, *прозиваються* *єї* на *улиці* на *прозивали її* на *вулиці*,
виказу на *осуд*, *Параска* *через губи* на *Параска* *крізь губи*, *висказ* на *згоду*,
ігнорувала чоловіка на *збула чоловіка*, *соромієсь* на *соромиться*, *безупинно*
на *безупинно*.

У тексті збірки «Карби» і в подальших виданнях друкувалося: «туда йде вона впорожні, а відси вернеси повні». У цьому виданні *відси* виправлено на *відти*, що впливає зі змісту.

Подається за збіркою «Карби», с. 105—124.

ГОРНЕЦЬ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1900, 7(20) квітня.

Подається за збіркою «Карби», с. 125—127.

ЧІЧКА

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1900, 9(22) квітня, з підзаголовком «Образок з гуцульського життя».

Подається за збіркою «Карби», с. 128—136.

НА БОЖЕ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 22 червня (5 липня).

В архіві ЛНВ (ІЛ, ф. 78, № 625) зберігається чистовий автограф оповідання — 4 арк. великого формату, списані чорним чорнилом, без дати.

Подається за збіркою «Карби», с. 137—141.

СЕЛО ЗА ВІЙНИ

Друга прижиттєва збірка оповідань Марка Черемшини «Село вигибає. Новели з гуцульського життя» вийшла 1925 р. у Києві у видавництві «Книгоспілка». Автор бажав, щоб ця збірка була якнайповнішою, радив редакторові назвати її «Туга» або «Село потерпає». Проте до книжки ввійшли лише вибрані післявоєнні твори і переклади, названо її «Село вигибає» — за однойменним оповіданням.

Одним з перших творів Марка Черемшини про війну було оповідання «Поменник». На чорновому автографі оповідання рукою автора позначено, що воно із циклу «Село за війни». Отже, письменник задумав створити такий цикл і реалізував свій задум, написавши на тему війни 9 оповідань. Вони були надруковані в західноукраїнській періодичній пресі на початку 20-х років. За основу видання 1925 р. взято ці першодруки. У виданні 1937 р. (т. II) назву циклу змінено на «Село потерпає». Первісну авторську назву «Село за війни» йому повернуто лише в київському виданні 1949 р. Під цією назвою цикл друкується і в нашому виданні. Саме ця, визначена письменником з самого початку назва, якнайкраще відбиває авторський задум — змалювати страхиття, які несла гуцульському селу грабіжницька імпералістична війна.

В той час як буржуазія воюючих країн прикривала свої грабіжницькі інтереси «національними» гаслами «захисту вітчизни», В. І. Ленін у статті «Відозва про війну» писав: «Насправді ж це є війна між двома групами розбійницьких великих держав за дільбу колоній, за поневолення інших націй, за вигоди та привілеї на світовому ринку». (В. І. Ленін. Повне збір. творів, т. 27, с. 1). Одночасно у статті «Соціалізм і війна» В. І. Ленін підкреслював, що «війна, безперечно, породила найрізкішу кризу і загострила бідкування мас неймовірно» (В. І. Ленін. Повне збір. творів, т. 26, с. 306). Письменник-реаліст, Марко Черемшина з великою художньою силою і правдою змалював страхиття, які несла війна селянам. Він не захоплювався перемогами супротивних армій, а показав, що обидві вони несли простим людям лише смерть, злидні, розорення, страждання. Письменник з цікавістю приглядався до солдатів російської армії, у багатьох випадках виявляв до них симпатії як до

представників братнього народу, пов'язував з Росією надії на визволення Галичини і возз'єднання з усім українським народом.

У кількох оповіданнях збірки діє один персонаж — сільський лихвар Дзельман. Марко Черемшина спочатку задумав написати окреме оповідання про цього кровопивцю, який наживається на людському горі. Задум лишився нездійсненим. В архіві письменника збереглися чорнові нотатки до оповідання про Дзельмана (ІЛ, ф. XII, № 156).

Д з [е л ь м а н]

I. Стая.

Враз село відійшло до війська.

Маріка на стаї, опис на полонині, обложеної воринням, видно двір Дз.

Приходить Дз. доїть корови.

Єї душевний стан.

Люди показують: тут Дз. стая, а там Дз. двір.

II. Маріччин дедя.

Піак щодня налазит до Дз. по квиток на горівку в шинку Дз., як впився, то звав Дз. сватом.

III. Заповіді. Приходить Дз. з вдівцем Танасійком на заповіді давати, піп не приймає. Дз. втручесь до другого покою і страшить его вістками о страченнях з газет, а відтак офірує сотку, дві, три, чот [ири], п'ять, піп не хоче. Дз. сердитий, набирає гніву і грозить німстою.

IV. Сабаш.

Дзельманові настрої і вказівки для жидів, як мають заховуватись проти хлопів, коли військо надійде. Всі жиди у него, сам молиться, але жиди бокують. Дз. се бачить.

V. Поменник.

VI. Дзельманова рука.

Тут же (ІЛ, ф. XII, № 116) зберігається чорновий план чотирьох оповідань на тему війни. Жодне з цих оповідань не було написано, але ці стислі начерки свідчать про те, що Марко Черемшина по живих слідах подій накидав плани своїх майбутніх творів, збирав типи, обдумував сюжетні лінії. Вони значно доповнюють відомості про творчу лабораторію письменника часів війни.

Б р а н к а (т а й н а)

Андрій 19 л., Маріка 15 л., стара 60 л.

1) Вже хотів йти, але мамі гірше.

В спаласі, слаба на пухленину.

Виряжає до бранки А [ндрі] я і наказує, як має говорити перед панами: що 3 брата вбиті на війні, що ст [арого] повісили, що она слаба і вмирає, а до Ма [рі] ки козак. Вмирає, а Андр [ій] ост [ається] і іде [шукати] дошок на трумну, лишає тіло, сестру і козака, козак безчестить по довгій підступі М [арі] ку, надходить А [ндрій] і через шпару видить. Йде, відшукує дедів кріс і вбиває козака і М [арі] ку, а сам ховає кріс, іде мельду [вати] козакам, що хтось убив к [озака] і сестру. Погоня на всі боки, не знаходять. Похорон, а на похор [оні] вїт шепче, аби йшов, бо він дезертир. А [ндрій] каже, що бранку вже відбув. «Це була моя бранка, а тепер я або буду, або не буду,— видів, як єї зашінки пірвав, як хотів до землі повалити». К [озак] приносив курку, він не їв. Чує, що мають йти на Кути в гори, йде і підважує плиття в Соکیلській, сохи підкладає, аби падали, й добирає собі людей.

П і д в о д а

Коні жидівські, йде, там мадяри гримають, що він русс і зрадник, «фалья», бо старші п'ють та співають, і мужжа голодна. Мадяри хочуть свого круля, а поляки свого та й мадяри не розуміють осторог мужжків, не вірять їм і кличуть жидів, аби посвідчили, чи они не зрадники. В горах уложили воєвр. за близько середину їх, около 4-х забрали козаки, котрі йойкались ще, що вбили молодого регіментарцта. Форшпанів побили, бо казали, що жовняри були на фірах. Був час, де треба було сидіти тихо і сірника засвітити не вільно. Ідь, то коні цісарські, фуджя — ідь.

В і й т

Юра Драбанюки — Василь, Параска, Анна, син і донька. Петро Ринкалюки, кривні — Одокія (вона мазниця), сиң, кривий Пантела.

1) Син іде, виряджають, серпень, толока на хату, як вість про руйнацію, наречена синова Гапка, всі виряджають.

2) Сусіди Шипканюки тішуться, що сина нема, обкрадають Довганюків і, коли листи від сина надходять, притихають, а все упевняють, що не прийде. Худоба гине, бо нема кому доглядати. Війта відозви. Спис худоби, все занятій.

3) Вересень, листів від сина нема, входить патруля, війт занятій зовсім, треба кормити, буки за то, що не замелдував утікшого Коця. Приходить письмо, що син умер. Обід за сина.

4) Жовтень. Патроля відходить, село відбите, навкруги битва. Страх. Форшпани беруть при кінці.

5) В'їжджає неприят [ель]. Патроля, бреше багато, донька з ними утікає і інші дівки.

6) Входять наші, і село горить, а всі таблиці...

Б р а н ц і (г о л о в о с і к и) . К а л і ц т в о

1) Іваниха дома коло Дуці, котрий питає, де дедя, і вона нагадує храм, а тепер...

2) Йдуть бранці, пізнавай чоловіка, ми не боронимо, ія гвери, і Іван (думає) по дорозі жид — входять в село, Іван, тут виходить з церкви челідь і старшина, кличуть Софію, а вона розповідає, що дедя помер, що дитина, хлопець, умерли, що деревище з тих дошок, що на підлогу в кліті. Козакам подобається, ідуть до хати всі 3, тут годуються, а відтак козак береся до неї, чоловік каже піддатись, а коли коз [ак] хоче, він кидаєсь на него, але коз [ак] перемагає і убиває, відтак своє кінчить. Вона умліває і (що їй привиджуєсь). Тим часом козак нагадує, що зле зробив, бо бракує чоловіка до числа, відрубє голову, аби повірив комендант, міх попелом обсилав. Жалує, говорячи до (?). Дівчина питаєсь, де вуса, очі, ніс, вуха, чупер. На похорон приходять баді і кажуть, що то через то, що косив на головосіки.

У написаних оповіданнях ці нотатки не використано. Очевидно, схоплені в них зовнішні події не задовольняли вимогливого митця. На війну письменник дивився очима трудящого селянина, якому війна завдала нестерпних мук. Новели Марка Черемшини про село за часів війни належать до кращих творів української літератури на цю тему.

СЕЛО ПОТЕРПАЄ

Вперше надруковано в ЛНВ, 1922, кн. 2, с. 98—100.

В архіві ЛНВ (ІЛ, ф. 78, № 628) зберігається перший примірник машинописної копії оповідання з авторськими правками — 3 арк. великого формату, без дати. В архіві письменника (ІЛ, ф. XII) зберігається другий примірник

машинописної копії (№ 21) і чорновий автограф (№ 136) — два склеєні аркуші, списані олівцем. Перша назва оповідання у чорновому автографі — «Село постиває».

Подається за першодруком.

ПЕРШІ СТРИЛИ

Вперше надруковано в ЛНВ, 1922, кн. 1, с. 11—17.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються два автографи: чистовий — № 44-а, 16 арк. великого формату, списаних фіолетовим чорнилом, без дати, і чорновий — № 132, 14 арк. великого формату, списаних чорнилом і олівцем, без дати і без назви. Тут же зберігається перший примірник машинописної копії з правками автора — 10 арк. великого формату без дати. Другий примірник машинописної копії зберігся в архіві ЛНВ (ІЛ, № 78, № 626).

Подається за першодруком.

У тексті оповідання є окремі різночитання:

с. 92, рядок 13 — *і добровільців* — у першодруку пропущено.

с. 94, рядок 20 — *за невісткою* — у чистовому автографі було: *по невістці*.

Виправлено в машинописі рукою автора.

с. 94, рядок 27 — *стратити* — у чист. автографі було: *тратити*. Виправлено в машинописі рукою автора.

с. 94, рядок 34 — *в самі мати* — у першодруку було: *давати*. Виправлено за автографами і машинописними копіями.

с. 95, рядок 37 — *з долу у гори* — у машинописних копіях помилково: *з дому в гори*.

ПОМЕННИК

Вперше надруковано уривок в «Ілюстрованому селянському календарі «Громада» на звичайний рік 1923», Львів, 1923, с. 117—125. Того ж року твір надруковано повністю в журналі «Нова Україна», № 11, с. 1—16.

В ІЛ, ф. XII, № 115 і 134, зберігається чорновий автограф оповідання — два зошити, відповідно 12 і 13 арк., списані олівцем. У першому зошиті текст кінчається словами: «Жінки сплеснули в долоні». Другий зошит починається словами: «Вадь там і наші будуть?» і до кінця. Останньої фрази «Знає го біс?» в автографі нема.

Назва оповідання в автографі така: «(Із циклу: Село за війни). Б'є смуча година (Сільські образки з часів війни)». На першій сторінці першого зошита зверху у лівому кутку дата «6/9», а на першій сторінці другого зошита на тому ж місці — «23/9 1914».

Подається за першодруком.

БОДАЙ ІМ ПУТЬ ПРОПАЛА!

Вперше надруковано в ЛНВ, 1923, кн. 1, с. 3—19.

В ІЛ, ф. XII, зберігається чистовий автограф оповідання (№ 24) — 35 арк. великого формату, списаних фіолетовим чорнилом, без дати. Тут же (№ 10) зберігається другий примірник машинописної копії — 22 арк. великого формату з авторськими правками. Перший примірник машинописної копії з авторськими правками зберігається в архіві ЛНВ (ф. 78, № 620).

Подається за першодруком.

ЗРАДНИК

Вперше надруковано у виданні «Письмо з «Просвіти», Львів, 1922, № 17—18, с. 137—138.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються незакінчений чорновий автограф № 121, 4 арк. великого формату, списані фіолетовим чорнилом (без IV розділу), чистовий

автограф (№ 34, 10 арк. великого формату, списаних фіолетовим чорнилом, без дати), машинописна копія оповідання (6 арк. великого формату, № 131).

Подається за першодруком.

ПІСЛЯ БОЮ

(Фрагмент)

Вперше надруковано в «Ілюстрованому народному календарі на звичайний рік 1923», Станіслав — Коломия, «Бистриця», 1922, с. 66—68.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються чорновий (№ 133, 4 арк. великого формату, без дати) і чистовий (№ 46, 5 арк. великого формату, без дати) автографи, а також перший примірник машинописної копії (№ 19, три аркуші великого формату) з правками рукою автора.

У чернетці є два варіанти назви: «Після битви» і «Мужицька кров». Подається за першодруком.

СЕЛО ВИГИБАС

Вперше надруковано в ЛНВ, 1922, кн. 2, с. 100—112.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються чистовий (№ 47, 27 арк. великого формату, списаних фіолетовим чорнилом, без дати) і чорновий (№ 136, 21 арк. великого формату, списаний олівцем і фіолетовим чорнилом, без дати) автографи, а також другий примірник машинописної копії — 16 арк. великого формату, з правками рукою автора, без дати. Перший примірник машинописної копії так само з авторськими правками знаходиться в архіві ЛНВ (ІЛ, ф. 78, № 627).

Подається за першодруком.

Різничитання:

с. 140, рядок 41 — у машинописній копії і першодруку слів «моя любовте» нема. Виправлено за чистовим автографом.

с. 141, рядок 34 — у першодруку, автографах і машинописних копіях всюди помилково стояло: «стид голій перед Прокопом». Виправлено на «Петром», оскільки це ім'я називається послідовно.

¹ П і д Р а р а н ч е м (тепер с. Рідківці Новоселицького району Чернівецької області) — у цій місцевості у червні 1916 р. відбулися кровопролитні бої між російською царською та австрійською цісарською арміями. Австрійська армія, в якій служили і українці-галичани, зазнала великих втрат.

² Т е л е р г о ф — концентраційний табір у Штірії (Австрія) для українського населення Галичини, яке запідозрювалося в шпигунстві на користь царської Росії.

ВЕРХОВИНА

Збірка Марка Черемшини «Верховина. Вибрані оповідання. Книжка друга» вийшла у видавництві «Книгоспілка» 1929 р. Тут вміщено післявоєнні оригінальні твори і переклади — 13 оповідань, 5 перекладів, а в додатку — біографія і спогади про Івана Франка. Розташовано оповідання так: 1. «Верховина», 2. «Писанки», 3. «Ласка», 4. «На Купала, на Івана», 5. «Коляда», 6. «Парасочка», 7. «За мачуху молоденьку», 8. «Зарікайся мід-горівку пити», 9. «Марічка занедужала», 10. «Парубоцька справа», 11. «Бо як дим підймається», 12. «Його кров» і 13. «Колядникам науки». У пізніших виданнях оповідання цієї книжки було розбито на два цикли: «Верховина» — цикл про післявоєнне село — і «Парасочка» — оповідання на морально-етичні теми.

ВЕРХОВИНА

Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, кн. 5, с. 16—31.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються автографи: чорновий (№ 27, 24 арк. великого формату, писані фіолетовим чорнилом, без дати), чистовий (№ 26, 33 арк. великого формату, списані фіолетовим чорнилом, без дати). Тут же (№ 28) знаходиться машинописна копія, підписана автором, 29 с. великого формату з правками редактора видання 1937 р. Є також кілька правок автора.

У чорновому автографі оповідання має кілька варіантів назви: «Верховина танцює», «Верхи Верховини», «Аби пани жили», «Верховинські верхи», «Нові імісті», «Дві імісті» «Свобідно, шумно, весело», «Через крижму», «Розтанцювалася Верховина», «Шумить Верховина», «Гомонить Верховина».

Подається за першодруком.

Різничитання:

с. 152, рядок 42 — у першодруку було: «арештантів, тих ріжних істів». Виправлено за чистовим автографом.

ПИСАНКИ

Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1925, № 6-7, с. 64—66.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються автографи: чорновий — № 45, 7 арк. великого формату, писаних чорним чорнилом, без дати, і чистовий — № 4, 6 арк. великого формату, писаних чорним чорнилом, без дати. Первісна назва у чорновому автографі «Рости велика!».

Подається за першодруком.

У першодруку репліка головного героя на с. 166 була іншою: «Най їм твій кримінар відпаде на їх талані!» Виправлено за чистовим автографом.

У чорновому автографі на с. 167—168 читаємо такий варіант тексту:

«— То ти цього Паладюка, радикала?»

— Еге, радикала, але деді вже дастбіг.

— А неня чого тебе у місто іслала?»

— Я сама прийшла, неню відознати.

— То неня тут у припоні?

— Тут, вуечки файні.

— Та за що мучуть єї саняку?

— Аді за Україну.

— А ти що принесла нени?

— Писаночки красні.

— Красов, душко, неня не ме жити.

— Але неня казали, що від писанок м'якнуть багнети.

— Е, як так, то аби тебе, небого, ручки не зболіли.

— Тіму я повен кошелік написала та й доти писати буду, доки не випустятя нені.

— Та й така мала удаеш писати?»

Інші різничитання чорнового автографа:

с. 167, рядок 12 — «п'ять літ в'язниці»

с. 167, рядок 41 — «глянули з темного муру на Мокана...»

с. 168, рядок 8 — «та пишні, та срібні!»

ЛАСКА

Вперше надруковано в «Календарі «Громада» на рік 1926», Львів, 1925, с. 15—19, під назвою «Хочуть жити».

В ІЛ, ф. XII, зберігаються автографи оповідання: чорновий — № 3, 8 арк. великого формату, списаних чорним чорнилом, без дати; первісна назва: «Хочуть жити», і чистовий — № 126, 8 арк. великого формату, списаних чорним чорнилом, без дати.

Подається за першодруком.

(Нарис з гуцульського життя)

Вперше надруковано в «Народному ілюстрованому календарі товариства «Просвіта» на звичайний рік 1926», Львів, 1925, с. 125—127.

В ІЛ, ф. XII, № 129, зберігається чорновий автограф оповідання — 8 арк. великого формату, списаних чорнилом і олівцем, без дати.

Подається за першодруком.

КОЛЯДА

Вперше надруковано в газ. «Громадський голос», 1926, 2 січня.

В ІЛ, ф. XII, № 38 зберігається чорновий автограф оповідання — 5 арк. великого формату, списаних чорним чорнилом, без дати.

Подається за першодруком.

БО ЯК ДИМ ПІДОЙМАЄТЬСЯ

(Згадка)

Вперше надруковано в ЛНВ, 1925, кн. 4, с. 289—294.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються два автографи оповідання. Чорновий автограф: № 50 — 12 арк. великого формату, списаних червоним чорнилом, без дати, незакінчений; № 25 — частина чорного автографа, 1 арк., кінець оповідання від слів «Зелена смеречина тріскала» і до кінця; № 139 — частина чорного автографа, 6 арк. великого формату без дати, списаних фіолетовим чорнилом і олівцем. Чистовий автограф: № 25 — 12 арк. великого формату, списаних чорним чорнилом, без дати. Первісні назви у чорновому автографі № 50: «Докір», «З гнізда вилітаючи», «Покидаючи село», «До школи. Спомин», «Як Іванчик не схотів робити».

Подається за першодруком.

ТУГА

Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, кн. 6—7, червень — липень, с. 14—16.

В ІЛ, ф. XII, № 137, зберігаються: чорновий автограф — 5 арк., без дати, писаний чорним і фіолетовим чорнилом, і чистовий автограф оповідання ф. 78, № 629 — 6 арк. великого формату, без дати, списаних фіолетовим чорнилом. Перший примірник машинописної копії — 4 арк. великого формату, з правками автора, без дати, знаходиться у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР, І, 2367.

У першодруку відсутні рядки, які відновлюються тут за чистовим автографом:

с. 187 «Трави клоняться і стежать йому під ноги.

Радуйтеся гори-долини, мій милий іде!»

Подається за першодруком.

ПАРАСОЧКА

Цикл оповідань на морально-побутові теми під назвою «Парасочка» вперше було виділено у виданні творів Марка Черемшини 1937 р., т. III. Раніше вони входили до збірок «Село вигибає» і «Верховина». У примітках до видання 1960 р. наводиться свідчення Наталії Семанюк, що сам Марко Черемшина «бажав виділити новели на родинно-побутові теми, написані після першої світової війни, в окремий цикл і назвати його «Парасочка». У нашому виданні дотримано цього вже традиційного розподілу творів письменника, і цикл «Парасочка» подається окремо.

ПАРАСОЧКА

Вперше надруковано в ЛНВ, 1922, кн. 5, с. 97—103.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються уривки чорнового автографа оповідання (№ 127, 4 арк. списані олівцем, без дати) під назвою «Лерва» і перший примірник машинописної копії (№ 17, 9 арк. великого формату з авторськими правками).

Подається за першодруком.

КОЗАК

Вперше надруковано в «Календарі-альманасі «Дніпро» на переступний рік 1924», Львів, 1923, с. 64—70.

В ІЛ, ф. XII, № 36, зберігається неповний автограф оповідання — 8 арк. різного формату, списаних чорнилом і олівцем. Текст у цьому автографі — від початку до слів: «...має п'ятнайцять десятич земель, має жінку Химу, має тройко діточок,— але однако горівці нема що довіряти», і далі, від слів: «...а ніч за очі хап. Повертаю я у ділок за кіньми...» і до кінця. В першодруку в кінці оповідання подано «Пояснення менше зрозумілих гуцульських слів».

Подається за першодруком.

Різничання:

с. 195, рядок 36 «— Ну та й що?» замість «Овва! що мені зробіт?»

с. 195, рядок 37 — «і коні» — нема.

с. 196, рядок 14 — «у тебе» — нема.

с. 196, рядок 30 — після «веду» йде: «помежи кулями літаю».

с. 200, рядок 9 — «Най щезне від нас!»

с. 200, рядок 10 — «Най здоров буде, собі думаю...»

с. 200, рядок 11 — «газдине» замість «Гафійко-душко!»

с. 200, рядок 12 — «мій газдо» замість Петрику»,

с. 200, рядок 21 — «минула» замість «пробігла»,

с. 200, рядок 25 — «Петрику» — нема

с. 200, рядок 26 — «Захаринко» — нема

с. 200, рядок 33 — «То де знаю?» замість «неволя їх знає»

с. 200, рядок 42 — «...гив, ану встань та й поможи»

с. 200, рядок 45 — «доньки» замість «Аннички»

с. 201, рядок 5 — «Ага, самої такої! А може, жінка з доньков...»

с. 201, рядок 5 — «тещі» замість «свахи»

с. 201, рядок 7 — «саняку» — нема

с. 201, рядок 12 — «либонь» замість «віді»

с. 201, рядок 12 — «доріжечка на Кути»

с. 201, рядок 17 — «поїхали з козаком долів»

с. 201, рядок 21 — «Анця»

с. 201, рядок 25 — «Вомньоця»

с. 201, рядок 27 — «— Мені в очах потемніло.

Ну і гадайте собі, що значить один козак!»

ІНВАЛІДКА

Вперше надруковано в «Календарі «Інвалід» на 1924 рік», Львів, 1923, с. 61—63, під назвою «Село велике! (Уривок з новели «Інвалід»)».

В ІЛ, ф. XII, зберігаються два автографи: чорновий (№ 122) неповністю — 1 арк., від слів «Стояла перед громадою» до «гей золота хмарка від вітру», і чистовий (№ 35) — 4 арк. великого формату, списані чорним чорнилом, без дати. Тут же (№ 14) зберігається машинописна копія оповідання (другий примірник, 3 арк. великого формату). Перший примірник машинописної копії з правками автора знаходиться в ЦНБ АН УРСР, I, 2368.

Подається за чистовим автографом.

Текст першодруку відрізняється від чистового автографа. На початку відсутній абзац — «Гей, любко пишна...». Далі абзац «Ні вдень ні вночі...»

має таку редакцію: «Але дорадниці-молодиці, аби здорові, рада в раду, та й в зелений понеділок...». Зміщено ряд абзаців, у фразах змінено порядок слів, багато різночитань:

- с. 202, рядок 5 — «Стрункі високі ніжки»
- с. 202, рядок 9 — «цвітистої хустки»
- с. 202, рядок 15 — «спіймані голубці»
- с. 202, рядок 23 — «забаг дівки»
- с. 202, рядок 26 — «хоть би-с тріс» — нема
- с. 202, рядок 26 — «лази з груня»
- с. 202, рядок 30 — «схаращили та й дітей нам дасть біг»
- с. 202, рядок 34 — «по полонинах»
- с. 202, рядок 37 — «стонка» — нема
- с. 202, рядок 39 — «що їм що іншого в голові»
- с. 202, рядок 43 — «таки гоґя»
- с. 203, рядок 3 — «аби-сте відтак були»
- с. 203, рядок 6 — «Судці здвигали плечима» — нема
- с. 203, рядок 8 — «Луснула дверми» — нема
- с. 203, рядок 13 — «Сором жінці»
- с. 203, рядок 15 — «своєю волею не йшла»
- с. 203, рядок 17 — «головочка»
- с. 203, рядок 23 — «війт» — нема

Очевидно, такі зміни в тексті зроблено редакцією «Календаря», бо ні чистовий автограф, ні машинописні копії їх не мають, тим більше що одну з них автор посилав до Києва і, певно, вважав цей текст викінченим. Тому є всі підстави за основний текст оповідання «Інвалідка» вважати чистовий автограф, а не першодрук.

ЗА МАЧУХУ МОЛОДЕНЬКУ.

Вперше надруковано в ЛНВ, 1923, кн. 5, с. 6—18.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються чорновий (№ 29, 22 арк. великого формату, без дати) і чистовий (№ 30, 24 арк. великого формату, списаних синім чорнилом, без дати) автографи, а також другий примірник машинописної копії (№ 11, 16 арк. великого формату з авторськими правками, без дати). Перший примірник машинописної копії зберігся в архіві ЛНВ (ІЛ, ф. 78, № 622). У чорновому автографі оповідання має кілька варіантів заголовка — «За Єленку млоденьку», «Гріх», «Єленка», «Молода молодому». Вгорі на першій сторінці є короткий план оповідання: «Дід жениться, приходить син Штефан, і починається борба Єленки з вітцем, а відтак Єленка убиває старого».

Подається за першодруком.

ЗАРІКАЙСЯ МІД-ГОРІВКУ ПИТИ!...

Вперше надруковано в «Календарі «Громада» на рік 1924», Львів, 1923, с. 83—86.

В ІЛ, ф. XII, зберігається чорновий автограф (№ 119, 5 арк. великого формату, списаних з обох боків синім і фіолетовим чорнилом) та перший (№ 32) і другий (№ 12) примірники машинописної копії (4 арк. великого формату, без дати).

У чорновому автографі понад десять варіантів назв оповідання: «Зарікайся їсти й пити», «Удовичка молоденька», «Удовиччин заклін», «Як удовичка нічку зночувала», «Семі нічки», «Першої нічки», «Голос життя», «Вдовичине бануванечко», «Вдовиччин смуток», «Любість», «Доки банувала», «Не зарікайся любити другого». У чернетці є також присвята Миколі Кошаківі — приятелеві письменника.

Подається за першодруком.

Вперше надруковано в ЛНВ, 1926, кн. 4, с. 290—297.

В ІЛ зберігаються автографи оповідання: чорновий (ф. XII, № 40, 13 арк. великого формату) і чистовий (ф. 78, № 624, 15 арк. великого формату, списаних фіолетовим чорнилом, без дати). Збереглися також дві машинописні копії оповідання: перший примірник (ІЛ, ф. XII, № 16; 12 арк. великого формату, без дати, з правками автора) і другий примірник (ЦНБ АН УРСР, І, 2369), за яким оповідання було надруковане в журналі «Життя й революція», 1927, № 7-8, с. 75—80. У першодруках і автографах оповідання має присвяту «Товаришови Іванови Будзови Костиновому присвячую». У першому примірнику машинопису присвяти нема. У другому примірнику машинописної копії автор закреслив назву і власноручно написав нову: «Марічка занедужала». У чорновому автографі первісний варіант назви «З розуму ізвела». На першій сторінці зверху у лівому кутку запис: «Зобразити, як боровся, заки дався покусити. Описати Дуциху, яка файна».

Подається за першодруком.

Різничання:

с. 218, рядок 35 — «чи grindжолами спускатися» — у першодруку нема.

с. 220, рядок 11 — «прутом» — у першодруку і «Житті й революції» нема.

с. 220, рядок 26—27 — «мій побратим любий» — у першодруку і «Житті й революції» нема.

с. 221, рядок 3 — «на свою дитину та й на свою» — у машинописних копіях нема.

с. 221, рядок 45 — «клуби» замість «бедра» — тільки у першодруку.

ПАРУБОЦЬКА СПРАВА

Вперше надруковано в ЛНВ, 1925, кн. 9, с. 1—6.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються два автографи: чорновий (№ 131, 21 арк. різного формату, писаний олівцем і чорнилом, без дати) і чистовий (№ 43, 12 арк. великого формату, списаних чорним чорнилом, без дати), а також неповний другий примірник машинописної копії (№ 44, з третього по дев'ятий аркуш, сторінки великого формату).

У чорновому автографі є варіанти назв: «Федусь (Любас)», «Любасова любість». У лівому кутку на першій сторінці незакінчений запис: «Циганка ловить рибу гола і зрубає его і бесіда за Черє...»

Подається за першодруком.

ПОСВЯТИ ВАСИЛЕВІ СТЕФАНИКУ

З Василем Стефаніком Марко Черемшина був зв'язаний протягом багатьох років міцною і широю дружбаю. Він взяв активну участь у відзначенні ювілею В. Стефаніка у 1926 р.— 30-річчя літературної діяльності і 55 років від дня народження. Ювілей мав відбутися в травні, але з різних причин його було перенесено на 26 грудня. На запрошення ювілейного комітету, а також на прохання деяких редакцій Марко Черемшина написав до ювілею свого побратима низку творів, які складають окремий цикл. Вперше в такий цикл вони були об'єднані у виданні 1937 р. (т. 2, с. 217—238). Марко Черемшина ретельно готувався до написання творів, присвячених В. Стефанікові, пильно перечитував його новели, робив з них численні виписки.

В. Стефанік присвятив Маркові Черемшині новелу «Нитка», а також згадку «Іван Семанюк» (вперше у скороченому вигляді надруковано у «Літературній Україні», 1971, 11 травня).

ДОБРИЙ ВЕЧІР, ПАНЕ-БРАТЕ!..

(Етюд, відчитаний на літературному вечорі
в честь товариша Василя Стефаника)

Вперше надруковано в ЛНВ, 1927, кн. 2, с. 99—104.

В ІЛ, ф. XII, зберігаються два автографи: чорновий (№ 151, 10 арк. великого формату, без дати) і чистовий (№ 63, 12 арк., без дати), а також перший примірник машинописної копії (№ 63, 10 арк. великого формату, без дати, з правками автора). У чистовому автографі твір має назву «Поет розпуки. (З нагоди вечора в честь товариша Василя Стефаника)». У машинописному примірнику автор закреслив цю назву і замінив її тією, під якою вона друкується й зараз. У чорновому автографі є кілька варіантів заголовка: «Отроений поет», «Отрута», «Приходить осінь», «Приходить зима», «Приходить весна», «Приходить літо».

Подається за першодруком.

ЖЕЛАННЯ

Вперше надруковано у львівській газ. «Громадський голос», 1926, 25 грудня.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 5.

Подається за першодруком.

ЙОГО КРОВ

Вперше надруковано у журн. «Світ», 1926, № 23-24, с. 6—7. Етюд написано до ювілею В. Стефаника для журналу «Світ». Спочатку письменник мав намір опублікувати у цьому журналі етюд «Добрий вечір, пане-брате!..», та потім подав замість нього етюд «Його кров».

В ІЛ, ф. XII, № 2, зберігається чорновий автограф — 6 арк. великого формату, списаних чорним і фіолетовим чорнилом. Варіанти заголовка: «З дна розпуки», «На дні розпуки», «Його мужики».

Подається за першодруком.

ПІД ОСІНЬ

Вперше надруковано в журн. «Світ», 1927, № 1, с. 8.

Чистовий автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 54.

Подається за першодруком.

СТЕФАНИКОВІ МУЖИКИ

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 2, с. 237—238.

В ІЛ, ф. XII, № 61, зберігається чорновий автограф — 1 арк. великого формату, списаний олівцем.

Подається за автографом.

РАННІ ТВОРИ

ОПОВІДАННЯ

Марко Черемшина розпочав друкувати свої твори у 1896 р. Ранні оповідання молодого прозаїка цікаві насамперед для розкриття його творчої еволюції. За життя письменника вони не передруковувалися.

КЕРМАНІЧ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1896, 3(15) квітня, 4(16) квітня.
Це перший друкований твір Марка Черемшини.
Подається за першодруком.

НЕЧАЯНА СМЕРТЬ

(Ескіз із великоміського життя)

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 26 січня (7 лютого).
Подається за першодруком.

ПОЕЗІЯ

Поетичні твори Марка Черемшини стилізовані під коломийки і колядки. Їх ритмомелодика і образна система запозичені з народних джерел. Близькість до фольклорних текстів підтверджує висловлену Черемшиною в «Автобіографії» тезу, що він був просякнутий «наскрізь народними піснями та казками із самого малку [...], виріс серед співанок, казок та сопілок, вдихав їх в себе і віддихав ними». В «Автобіографії» він писав також: «Гімназистою віршував я чимало, та що ті віршовання не мали ніякої стійності, я їх кинув у піч». Віршовані твори, які подаються у даному виданні, написані пізніше, у першій половині 20-х років, за винятком «Параски», про яку згадує Черемшина у «Фрагментах моїх споминів про Івана Франка», що відносяться до 1896 р.

СВІТЛЯНИЙ ПАННОЦІ ОДАРЦІ, ДОНЕЦЬ СЛАВНОЇ АВТОРКИ «ШЕСТИКРИЛЬЦЯ», В НЕЗАБУДЬ

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 168—169, як додаток до листа Катрі Грипевичевій від 12 грудня 1925 р.

В ІЛ, ф. XII, № 56, зберігається чорновий автограф — 1 арк.
Подається за автографом.

Грипевичева Катря Василівна (1875—1947) — українська письменниця, автор історичних романів «Шеломи в сонці» (1929) і «Шестикрилець» (1935).

СИВ-СОКІЛ

Вперше надруковано у львівській газ. «Новий час», 1926, 7 січня, під назвою «Коляда».

У рукописному відділі ЦНБ АН УРСР (I, 2377) зберігається вирізка з першодруку. Тут Марко Черемшина закреслив назву «Коляда» і написав нову — «Сив-сокіл», під якою і друкується твір у даному виданні.

В ІЛ, ф. XII, № 57, зберігається чорновий автограф.
Подається за першодруком.

НЕДОПИСАНІ КНИГИ

Вперше надруковано в журн. «Світ», 1926, № 1, с. 6, під назвою «Коляда».

У рукописному відділі ЦНБ АН УРСР (I, 2378) зберігається вирізка з першодруку, надіслана автором на Радянську Україну. Тут автор дописав зверху нову назву — «Недописані книги» і викреслив 21—22-й рядки — «Червоні книги та й розтворились, Самі пошепки та й розчитались». Така ж вирізка зберігається в ІЛ (ф. XII, № 23).

Подається за першодруком з урахуванням авторської правки.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 100.
В ІЛ, ф. XII, № 58, зберігається чистовий автограф.
Подається за автографом.

ПАРАСКА

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 99.
В ІЛ, ф. XII, зберігаються чистовий (№ 52) і чорновий (№ 53) автографи. Назва у чорновому автографі «Оксаночка».
Подається за чистовим автографом.

ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ

Цикл поезій в прозі написано, ймовірно, у 1897—1898 рр., а опубліковано 1898 р. в газеті «Буковина» під загальним заголовком «З циклу «Листки»». Звернення початкуючого автора до цього жанру було даниною літературній моді: цей жанр широко культивувався на сторінках тогочасної української преси. Пробували в ньому сили О. Кобилянська і В. Стефаник. Захоплення поезією в прозі йшло від західноєвропейських модерністів, що тікали від реального життя у світ «мистецтва для мистецтва». Старші товариші Марка Черемшини по перу Іван Франко і Осип Маковей критично поставилися до цих творів молодого автора і спрямували його увагу на народне життя.

ВЕСНА. ЗАМОРОЖЕНІ ФІАЛКИ. ЛЕДОВІ ЦВІТИ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 6(18) березня.
Подається за першодруком.

ПЛАЧ ЦВІТІВ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 15(27) квітня.
Подається за першодруком.

МОРЕ. ОБНОВА. СИМФОНІЯ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 24 червня (6 липня).
Подається за першодруком.

ГЕРДАН. ОСІНЬ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 29 листопада (11 грудня).
Подається за першодруком.

ВЕРБА. СУМНО ОДИНОКОМУ.
ЩОБ НЕ ТІЇ ГОРИ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 11(23) грудня.
Подається за першодруком.

ВОНА

(Нарис)

Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1940, кн. 10, с. 21, з приміткою редакції: «З посмертних творів». Передано до редакції дружиною письменника з такою допискою: «Дуже знищений рукопис з часу 1913 року 14 падолиста, як лише приїхав до Снятина».

В ІЛ, ф. XII, № 130, зберігається невіддана і недатована машинописна копія нариса. Автографа, про який згадується в примітці до першодруку, в архіві Марка Черемшини не виявлено.

У виданні творів Марка Черемшини 1960 р. упорядники О. С. Романець і Н. В. Семанюк зазначають у примітці, що ця «лірична поезія датована 14 листопада 1913 р. і присвячена майбутній дружині письменника — Н. В. Карпюк» (с. 423).

Подається за машинописною копією.

ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ

У ранній період своєї творчості Марко Черемшина написав кілька творів для дітей, вмістивши їх у львівському дитячому журналі «Дзвінок».

НЕЗАБУДЬКА

(Казка)

Вперше надруковано в журн. «Дзвінок», 1897, № 23, с. 353.

Подається за першодруком.

РОЖІ

Вперше надруковано в журн. «Дзвінок», 1897, № 24, с. 374.

Подається за першодруком.

МУХА

Вперше надруковано в журн. «Дзвінок», 1898, № 1, с. 8.

Подається за першодруком.

СЛЬОЗА

(Різдвяна казка)

Вперше надруковано в журн. «Дзвінок», 1898, № 2, с. 17—20.

Подається за першодруком.

ПЕРЕКЛАДИ

Марко Черемшина перекладав з кількох мов — німецької, угорської, французької та ін. На початку творчого шляху його захоплювали головним чином невеличкі оповідання, поезії в прозі німецьких та австрійських модерністів, а згодом почав цікавитися соціальними темами, відбирав для перекладу колоритні жанрові і побутові сценки.

У примітках до 3-го тому «Творів» Марка Черемшини видання 1937 р. (с. 225) висловлено припущення, що перу письменника належать ще переклади оповідань Йоганна Шлафа «Голгофта» (газ. «Буковина», 1898, № 40) і Кальмана Міксата «Як селянин Чапек купував косу» та «Загадочна історія» (газ. «Буковина», 1900, № 113, с. 122—123). Оскільки ці переклади не підписані, автографів не виявлено, то приписувати їх Маркові Черемшині нема достатніх підстав.

Подаємо всі відомі на сьогодні переклади Марка Черемшини.

Еміль Золя

БАНКРОТ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1897, 2 (21) грудня.

Подається за першодруком.

Золя Еміль (1840—1902) — французький письменник. Ранні твори позначені романтизмом. Пізніше Золя став прихильником принципів натуралізму.

Оттон Канов

CYCLAMEN EUROPAEUM

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 15 (27) квітня.
Подається за першодруком.

Жюль Ренар

ЛЕБІДЬ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 15 (27) квітня.
Подається за першодруком.

Ренар Жюль (1864—1910) — французький письменник-реаліст, автор багатьох повістей і п'єс, в яких викривав лицемірство буржуазного суспільства.

Роберт Шай

МОЛОДИСТЬ. НАПЕРЕКИР ДОЛІ. ДОБРИЙ РАНОК.

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 26 червня (8 липня), під заголовком «3 поезій в прозі Роберта Шайа».

Подається за першодруком.

Богдан Єлінек

ДІДУСЬ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 28 червня (10 липня).
Подається за першодруком.

Єлінек Богдан — чеський письменник.

Йоганн Бойєр

ПОХІД ЖЕНЕ...

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 12 липня (31 серпня).
Подається за першодруком.

Бойєр Йоганн (Юхан) (1872—1959) — норвезький письменник. У кращих своїх творах — оповіданнях і романах — реалістично змалював життя простих норвезьких трудівників.

Петер Егго

ДВІ ПУТЕРНІ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1898, 23 (3 січня 1899).
Подається за першодруком.

Егго Петер (1866—1959) — норвезький письменник.

Йоганн Шлаф

ДИКІ ГУСИ. ПАН РЕГІСТРАТОР

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 18 квітня (1 травня), під заголовком «3 образків Івана Шлафа».

Подається за першодруком.

Шлаф Йоганн (1862—1941) — німецький письменник, представник школи натуралізму.

Мультигулі

АВТОРИТЕТ

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 18 квітня (1 травня).
Подається за першодруком.

Мультигулі (1820—1887) — псевдонім голландського письменника, публіциста і критика Едуарда Дауеса Декера, автора широко відомих творів «Макс Хавелаар», «Любовні листи», «Ідеї». Мультигулі викривав пороки буржуазного суспільства, критикував колоніальну систему капіталізму.

Йоганн Зейме

ШОЛІОН

Вперше надруковано в газ. «Буковина», 1901, 18 квітня (1 травня).
Подається за першодруком.

Зейме Йоганн-Готфрід (1763—1810) — німецький письменник і публіцист. На його творчість великий вплив мали ідеї просвітництва і класицизму.

Астрейя — за давньогрецькою міфологією богиня справедливості, яка повернулася на небо і стала сузір'ям Діви.

Кальман Міксат

БАГІВЕЦЬКЕ ЧУДО

Вперше надруковано в ЛНБ, 1923, кн 7, с. 209—213.

Чорновий автограф та машинописна копія зберігаються в ІЛ, ф. ХП, № 144. Переклад підписано: «З мадярського переклав Марко Черемшина».

Подається за першодруком.

Міксат Кальман (1847—1910) — угорський письменник-реаліст.

ПОГАНІН ФІЛЬЧЮК

Вперше надруковано в ЛНБ, 1923, кн. 12, с. 295—301.

Чорновий автограф зберігається в ІЛ, ф. ХП, № 145, 8 арк.

Подається за першодруком.

ЯГНИЧКА

Вперше надруковано в ЛНБ, 1924, кн. 3-4, с. 223—227.

Подається за першодруком.

Людвік Тома

КЛІЄНТ

Вперше надруковано в ЛНБ, 1923, кн. 9, с. 9—12.

Чорновий автограф зберігається в ІЛ, ф. ХП, № 147, 4 арк.

Переклад підписано: «Переклав з німецького Марко Черемшина».

Подається за першодруком.

Тома Людвік (1867—1921) — німецький письменник, романіст і драматург, виступав під псевдонімом «Петер Шлеміль».

Карл Шенгер

ХРЕСТИНИ

Вперше надруковано в ЛНБ, 1923, кн. 8, с. 310—315. Переклад підписано: «З німецького переклав Марко Черемшина».

Подається за першодруком.

Шенгер Карл (1867—1943) — австрійський письменник. У його творах відчутний вплив модерністських психоаналітичних ідей. Писав гуморески і новели з життя селян.

Генрі Бордо

ПРАВОТАР

Вперше надруковано в газ. «Новий час», 1926, 16 травня.

Чорновий автограф — 8 арк. і другий примірник машинописної копії перекладу — 6 арк. зберігаються в ІЛ, ф. ХІІ, № 142.

Подається за першодруком.

Бордо Генрі (1870—1963) — французький письменник, автор книжок «Страх життя», «Сім'я Роквіяр».

Ангел Каралійчев

ПИРИГ

Вперше надруковано в журн. «Світ», 1926, № 5, с. 10.

Чорновий автограф зберігається в ІЛ, ф. ХІІ, № 143, 4 арк.

Переклад підписано: «З болгарського переклав М. Черемшина».

У рукописному відділі ЦНБ АН УРСР (І, 2378) зберігається вирізка з першодруку. Тут М. Черемшина дописав останню фразу: «а як не будете працювати, то вовк вас з'їсть».

Подається за першодруком.

Каралійчев Ангел (1902—1972) — болгарський письменник. Оповідання «Пиріг» взято із його збірки «Жито» (1925).

П'єр Лоті

СОТВОРЕННЯ ЧОЛОВІКА

Вперше надруковано в ЛНВ, 1928, кн. 9, с. 15—16.

Подається за першодруком.

Лоті П'єр (1850—1923) — псевдонім французького письменника Жюльєна Віо, представника так званого колоніального роману.

Марія Тільшова

ЛЮБОВ І ДІДЬКО

Вперше надруковано в ЛНВ, 1928, кн. 9, с. 12—14.

Подається за першодруком.

Тільшова Анна Марія (1873—1957) — чеська письменниця-романістка.

Макс Юнгнікель

СТАРИЙ ЛІГМАН

Вперше надруковано в ЛНВ, 1928, кн. 9, с. 11.

Чистовий автограф перекладу — 2 арк. — зберігається в ЦНБ АН УРСР, І, 2370.

Подається за першодруком.

Юнгнікель Макс (1890—?) — німецький письменник.

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. ХІІ, № 146).
Тіммерманс Фелікс (1886—1947) — бельгійський письменник,
автор творів про фламандські звичаї і побут.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ ВИСТУПИ. СПОГАДИ. АВТОБІОГРАФІЯ

«СТРИМГОЛОВ», ОПОВІДАННЯ В. БУДЗИНОВСЬКОГО,

13—14 ч. «Універсальної бібліотеки», ціна 40 кр.

Вперше надруковано в журн. «Зоря», 1897, № 10, с. 197—198, під псевдонімом «Василь Заренко».

Подається за першодруком.

¹ Будзиновський Вячеслав (1868—1935) — український письменник і культурно-громадський діяч демократичного напрямку.

² Достоевський Федір Михайлович (1821—1881) — великий російський письменник. Згаданий у рецензії роман «Брати Карамазови» написано у 1879—1880 рр.

СПОМИНИ СЕМАНЮКА ПРО ФЕДЬКОВИЧА

Вперше надруковано в ЛНВ, 1901, кн. 2, с. 96—98, у публікації Р. Заклинського «Спомини про Федьковича» з такою приміткою публікатора: «Бувши в лютім р. 1897 у Відні, довідався я від Івана Семанюка, студента прав у Відні, що його батько був знайомий з Федьковичем. Я попросив його, що як буде дома, щоби поробив записки. Він так учинив в часі свят великодних і доручив мені спомини свого батька у Відні 16 червня 1897».

Подається за першодруком.

Заклинський Роман (1852—1931) — український письменник і літературознавець.

ВІДЧИТ В 49-ТІ РОКОВИНИ СМЕРТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Вперше надруковано у вид.: Збірник праць п'ятої наукової шевченківської конференції. К., 1957, с. 264—270, у додатку до статті О. Є. Засенка «Марко Черемшина про Шевченка».

В ІЛ, ф. ХІІ, № 152, зберігається автограф «Відчиту» — зошит на 16 арк., писаний чорним чорнилом з пізнішими авторськими правками і підкресленнями червоним чорнилом і хімічними олівцями. «Відчит» було написано у 1910 р. Автор використовував його і в наступні роки — у 1911, 1914. Про це свідчить авторське виправлення цифри «49» на «50» і «53». На першій сторінці з лівого боку олівцем занотовано план «Відчиту»: «Життя громадське. Старе. Нове. На людей душею... Корінь лиха: а) перевертні; б) національне питання; в) політичний погляд; г) царат; д) московська бюрократія; є) свої пани за 40 років, напр[ям] широко демокр[атичний], — «дідами крадене добро»; «розподілення щастя».

Готуючись до виголошення промови у 1914р. — до 100-річчя з дня народження і 53-річчя з дня смерті Шевченка, Марко Черемшина, беручи за основу текст «Відчиту», склав ще план. Автограф плану зберігається в ІЛ, ф. ХІІ, № 153, 1 арк. великого формату, дрібно списаний у дві колонки чорним чорнилом. Вперше цей план опублікував О. Є. Засенко у додатку до

свої статті разом з «Відчитом» і «Промовою» (Збірник праць п'ятої наукової шевченківської конференції, с. 272—273).

В ІЛ, ф. XII, № 152, зберігається також автограф «Промови у 47-му річницю з дня смерті Шевченка» — 1 арк. великого формату. Цю промову Марко Черемшина виголошував на шевченківських святах 1908 р. Її текст з деякими відміннами увійшов до «Відчиту» 1910 р. як окремий прикінцевий розділ. Вперше ця «Промова» була надрукована у виданні 1937 р., т. 3, с. 113—114 («Промова на шевченківському концерті»), за текстом «Відчиту» 1910 р. За автографом «Промова» вміщена у додатку до статті О. Є. Засенка «Марко Черемшина про Шевченка» (Збірник праць п'ятої наукової шевченківської конференції, с. 271).

Подається за автографом.

¹ Сошенко Іван Максимович (1807—1876) — український художник, педагог, друг Т. Г. Шевченка.

² Гребінка Євген Павлович (1812—1848) — український і російський письменник, брав участь в організації викупу Т. Г. Шевченка з кріпацтва.

³ Жуковський Василь Андрійович (1783—1852) — російський поет, один з основоположників російського романтизму. Брав безпосередню участь в організації викупу Т. Г. Шевченка з кріпацтва.

⁴ ...академія sztuk krásних... — Академія мистецтв у Петербурзі. На клопотання К. Брюллова Шевченко був зарахований до Академії мистецтв стороннім учнем 21 травня 1838 р.

⁵ Брюллов Карл Павлович (1799—1852) — російський художник, професор Петербурзької Академії мистецтв. Брав діяльну участь у викупі Т. Шевченка з кріпацтва.

⁶ Мартос Петро Іванович (1811—?) — поміщик, відставний штабс-ротмістр. Його коштом видано «Кобзар» Т. Шевченка 1840 р.

⁷ Рєпнін — Волконський Микола Григорович (1778—1845) — російський державний діяч, князь, поміщик з містечка Яготина. У 1816—1834 рр. був малоросійським військовим губернатором. Т. Шевченко познайомився з ним у 1843 р. в Яготині.

⁸ Рєпніна Варвара Миколаївна (1808—1891) — російська письменниця, близький друг Т. Шевченка.

⁹ Афанасьєв-Чужбинський Олександр Степанович (1816—1875) — український і російський етнограф, письменник. З Т. Шевченком познайомився у 1843 р. Під час другого приїзду Шевченка на Україну, у 1845—1847 рр., вони разом подорожували по Лівобережжю.

¹⁰ Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — український і російський ліберально-буржуазний історик, письменник, етнограф, публіцист, один із засновників і діячів Кирило-Мефодіївського товариства. З Т. Шевченком познайомився весною 1846 р. в Києві.

¹¹ Куліш Паїтелеймон Олександрович (1819—1897) — український буржуазний письменник, історик, фольклорист, етнограф, критик і перекладач. З Т. Шевченком познайомився 1843 р. у Києві. Разом брали участь у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, в якому П. Куліш стояв на ліберально-буржуазних позиціях.

¹² Гулак-Артемовський Семен Степанович (1813—1873) — український композитор і оперний співак, автор першої української опери «Запорожець за Дунаєм» (1862). З Т. Шевченком познайомився восени 1838 р. в Петербурзі.

¹³ Маркевич Микола Андрійович (1804—1860) — український дворянський історик, письменник і етнограф, автор п'ятитомної «Истории Малороссии» (М., 1842—1843). З Т. Шевченком познайомився 1840 р. в Петербурзі. Очевидно, Марко Черемшина тут має на увазі українського фольклориста і етнографа Опанаса Васильовича Марковича (1822—1867), який познайомився з Т. Шевченком під час навчання в Київському уні-

верситеті (закінчив 1846 р.) і був членом Кирило-Мефодіївського товариства.

¹⁴ Савич Микола Іванович (1808—1892) — один з найактивніших членів Кирило-Мефодіївського товариства, належав до його революційно-демократичного крила. З Т. Шевченком познайомився у 1846 р.

¹⁵ «Товариство святого Кирила і Мефодія» — Кирило-Мефодіївське товариство — таємна політична антикріпосницька й антицаристська організація, заснована в грудні 1845 р. — січні 1846 р. в Києві групою інтелігенції, яка гуртувалася навколо Київського та Харківського університетів. Т. Шевченко вступив до товариства у квітні 1846 р. Товариство ставило своїм завданням ліквідацію кріпосного права і національної нерівності, скасування дворянських привілеїв, об'єднання всіх слов'янських народів у федеративну республіку. У березні — квітні 1847 р. внаслідок зради товариство було розгромлене, провідних його членів заарештовано і після слідства заслано у віддалені губернії. Найтяжче покарано Т. Шевченка — його заслано солдатом в Окремий Оренбурзький корпус з резолюцією Миколи I «під найсуворіший нагляд із заборонаю писати й малювати».

¹⁶ Толстая Анастасія Іванівна (1817—1889) — дружина віце-президента Петербурзької Академії мистецтв Ф. П. Толстого. З Т. Шевченком познайомилася заочно у 1856 р., разом з чоловіком клопоталася про звільнення поета із заслання і надання йому дозволу проживати в Петербурзі.

¹⁷ Тургенев Іван Сергійович (1818—1883) — російський письменник. Він знав про Т. Шевченка ще з 40-х років, але особисто познайомилися вони в середині лютого 1859 р. в Академії мистецтв і відтоді часто бачилися. Пізніше І. С. Тургенев написав «Спогади про Шевченка».

¹⁸ Марія Марковичка — Марко Вовчок (Віліська Марія Олександрівна, 1833—1907) — видатна українська і російська письменниця революційно-демократичного напрямку. Про Т. Шевченка вперше довідалася від свого чоловіка О. В. Марковича, члена Кирило-Мефодіївського товариства. Т. Шевченко високо шанував творчість Марка Вовчка, листувався з нею. Особито вони познайомилися 24 січня 1859 р. в Петербурзі. На спогад про цей день Т. Шевченко написав вірш «Марку Вовчку».

¹⁹ Щепкін Михайло Семенович (1788—1863) — російський актор, основоположник критичного реалізму в російському і українському театральному мистецтві. Працював у театрах Харкова, Полтави, Києва (1816—1824), у Малому театрі в Москві (1824—1863). З Т. Шевченком вони зустрілися 1843 р. у Києві і з того часу їх єднала щира особиста дружба. У грудні 1857 р. М. Щепкін приїхав до Нижнього Новгорода, щоб побачитися з Т. Шевченком, який повертався із заслання.

²⁰ Олдрідж Айра-Фредерік (1805—1867) — видатний негритянський актор-трагік. У 1858—1867 роках гастролював в Росії і на Україні. Т. Шевченко познайомився з Олдріджем у грудні 1858 р. в Петербурзі, де актор грав роль Отелло в однойменній трагедії В. Шекспіра. Це знайомство переросло в щире дружбу.

²¹ Сераковський Зигмунт Гнатович (1826—1863) — польський революційний демократ. З Т. Шевченком познайомився в Оренбурзі, куди був засланий у 1848 р. за намір перейти російсько-австрійський кордон для участі в революційних подіях у Галичині. Повернувшись до Петербурга у 1856 р., він зблизився з російськими революційними демократами, 28 березня 1858 р. зустрівся з Т. Шевченком і підтримував з ним дружні стосунки до кінця життя.

Станкевич Олександр Володимирович (1821—1912) — російський письменник. З Т. Шевченком познайомився 1858 р. у Москві, подарував йому книжку віршів Ф. І. Тютчева.

²³ Желіговський Едвард Вітольд (літературний псевдонім Антоній Сова; 1815—1864) — польський революційний демократ, поет, перекладач. Перебуваючи на засланні в Оренбурзі, заочно познайомився з Т. Шевченком. 1858 р. вони зустрілися в Петербурзі. 19 вересня 1859 р. Т. Шевченко написав вірш «Подражаніє Едуарду Сові».

СВОЯ НАУКА

Вперше надруковано в «Ілюстрованому народному календарі на звичайний рік 1923», Станіслав — Коломия, 1922, с. 103.

В ІЛ (ф. XII, № 92) зберігається незакінчений чорновий автограф — 1 арк. великого формату, списаний олівцем, без дати, текст до слів: «більший сором мали».

Подається за першодруком.

МУЖИК-АСТРОНОМ

Вперше надруковано в «Календарі «Громада» на рік 1924», Львів, 1923, с. 114.

В ІЛ (ф. XII, № 128) зберігається чорновий автограф — 1 арк. великого формату, без дати і підпису.

Подається за першодруком.

¹ П а л і ц ш Йоганн-Гсорг (1723—1788) — німецький астроном-самоук, походив із селян.

² Т о б у л о щ е в ч а с і С е м и л і т н ь о ї в і й н и . . . — Семилітня війна 1756—1763 рр.

ПРОМОВА, ВИГОЛОШЕНА В СНЯТИНІ

14 ЛЮТОГО 1926 Р.

В ЗАЛІ МІЩАНСЬКОЇ ЧИТАЛЬНІ РАВЛЮКОВІ ВАСИЛЕВІ

Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1940, кн. 3, с. 158—159, з приміткою від редакції: «Виписала з протоколу № 521/27 товариства «Просвіта» Наталя Семанюкович. Промова була продиктована автором протоколянтіві».

Подається за першодруком.

¹ Р а в л ю к Василь Тимофійович (1872—1955) — український культурно-громадський діяч, педагог, один із засновників таємних студентських гуртків у Коломиї і Станіславі, філій культурно-освітнього товариства «Просвіта», приятель Василя Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича, про яких залишив спогади.

² « П р о с в і т а » — культурно-освітня і громадська організація, заснована 1868 р. у Львові. «Просвіта» відкривала хати-читальні, видавала календарі, популярні брошури. Спочатку діяльність «Просвіти» мала ліберально-буржуазний характер. З кінця XIX ст. ця організація стала осередком пропаганди ідей українського буржуазного націоналізму.

³ В о л ч к і в ц і — тепер с. Вовчківці Снятинського р-ну Івано-Франківської області.

ФРАГМЕНТИ МОЇХ СПОМИНІВ ПРО ІВАНА ФРАНКА

Вперше надруковано в ЛНВ, 1926, кн. 7-8, с. 235—238.

В ІЛ (ф. XII) зберігається чорновий автограф (№ 65) — 8 арк. великого формату, без дати, списаних чорним чорнилом, і перший примірник авторської машинописної копії (№ 66) — 6 арк. великого формату, без дати.

Подається за першодруком.

У першодруку зроблено деякі мовні правки: перед прізвищем К. Баденього опущено слово «Шляхтича», *товпу* змінено на *юрбу*, *кофейні* на *ка-*

в'ярні, а іменно на а саме, і прочим на і іншим, желав би на бажав, так, як Міцкевич на як Міцкевич.

¹ Ба д е н і Казимир (1846—1909) — австрійський реакційний політичний діяч, намісник Галичини, президент міністрів і міністр внутрішніх справ, улашався «кривавими баденівськими виборами» в Галичині 1897 р.

² П о л я к и і ч е х и. — Йдеться про польську і чеську буржуазію, яка брала активну участь у політичному житті австрійської монархії.

³ В о л ь ф Юліус (1862—?) — німецький буржуазний економіст.

⁴ Ш е н е р е р Георг (1842—1921) — австрійський політичний діяч.

⁵ А д л е р Віктор (1852—1918) — австрійський політичний діяч, соціал-демократ, один із лідерів так званого австро-марксизму.

⁶ П е р н е р с т о р ф е р Енгельберт (1850—1918) — австро-німецький політичний діяч, лідер австрійської соціал-демократії.

⁷ Ш у г м а й е р — австрійський соціал-демократ.

⁸ Л ю е г е р Карл (1844—1910) — австрійський буржуазно-політичний діяч, голова німецької християнсько-суспільної партії.

⁹ З і н г е р Ізидор (1857—?) — австрійський економіст, доцент Віденського університету, редактор ліберально-буржуазної газети «Die Zeit».

¹⁰ М е н г е р Карл (1840—1921) — австрійський буржуазний економіст.

¹¹ «Січ» — українське земляцьке студентське товариство у Відні, засноване 1868 р. Марко Черемшина брав активну участь у роботі цього товариства, був його головою у 1898—1900 рр. Пізніше віденська «Січ» зійшла на буржуазно-націоналістичні позиції.

¹² «Родина» — український робітничий гурток у Відні, заснований членами студентського товариства «Січ». У цьому гуртку студенти вели культурно-просвітню роботу.

¹³ С е м б р а т о в и ч Роман (1876—1906) — український публіцист і журналіст, редактор німецькомовних газет у Відні «X-Strahlen» і «Ruthenische Revue», приятель Марка Черемшини.

¹⁴ М о г и л ь н и ц ь к и й Андронік — галицький адвокат, належав до радикальної партії.

¹⁵ Т о в а р и с т в о ф а б і а н ц і в — реформістська організація, заснована 1884 р. в Англії буржуазною інтелігенцією. Члени товариства цікавилися соціальними питаннями, обстоювали дрібні реформи, але заперечували революційну боротьбу.

¹⁶ Ш н і ц л е р Артур (1862—1931) — австрійський письменник і драматург, імпресіоніст.

¹⁷ В у р с т е л ь - П р а т е р — віденський міський парк.

¹⁸ Ц і ц е р о н Марк Туллій (106—43 до н. е.) — римський оратор і політичний діяч, автор трактатів на юридичні теми («Про державу», «Про закони», «Про обов'язки»).

¹⁹ К о н с т а н т и н Великий (285—337) — перший римський імператор, що визнав християнство. Він переніс столицю Римської імперії в Константинополь, названий так на його честь.

²⁰ Ю с т і н і а н I (483—565) — візантійський імператор. У 529 р. за його розпорядженням було видано збірник імператорських указів — «Компіляція Юстиніана», важливе джерело римського права.

²¹ У с т а в В а л е н т и н і а н а I I I з 426 р. — збірник законів, виданий римським імператором Валентиніаном III Флавієм Плавидієм.

²² Г р и г о р і а н с ь к и й, Г е р м о г е н і а н с ь к и й і Т е о д о з і а н с ь к и й кодекси — збірники римських законів, укладені юристами Григоріаном (284—305), Гермогеніаном (IV ст.) та імператором Теодосієм II (408—450).

²³ С м і т Адам (1723—1790) — англійський вчений, основоположник буржуазної політичної економії.

²⁴ Л а м б р о з о Цезар (1835—1909) — італійський буржуазний психіатр і криміналіст.

Вперше надруковано в ЛНВ, 1927, кн. 7-8, с. 198—205, під назвою «Моя біографія» із застереженням «Передрук заборонений» і з такою приміткою редакції: «За ласкавою згодою високоповажної дружини покійного друкуємо сей посмертний твір, гарний, блискучий і простий, як все, що вийшло з-під пера М. Черемшини». Одночасно автобіографія друкувалася в журналі «Життя й революція», 1927, № 6, с. 350—355. Увійшла вона і до першої посмертної збірки письменника «Верховина», 1929, с. 185—197.

Автобіографію письменник написав на прохання українського радянського літературознавця Андрія Васильовича Музички (1880—1966), який у 1925 р. почав працювати над книжкою про творчість Марка Черемшини. В листі з Одеси від 1 січня 1926 р. він просив письменника «подати ласкаво бодай найголовніші дані Вашої біографії» (ІЛ, XII, № 105). У цьому ж листі А. Музичка ставить Маркові Черемшині цілий ряд запитань. Відповіддю на лист і була розгорнута «Автобіографія», яка і до сьогодні є найголовнішим джерелом вивчення життєвого шляху співця Гуцульщини. Дані цієї «Автобіографії» були широко використані А. Музичкою у його книжці «Марко Черемшина (Іван Семанюк)», що вийшла у 1928 р. Про те, що «Автобіографія» є розгорнутим листом А. Музички, свідчить і прикінцевий абзац тексту: «Наприкінці зраджу Вам, що ще ніхто не жадав від мене такої обширної автобіографії та що Ви, ставлячи мені стільки багато питань, робите з мене важну парсуну, із-за чого я ще готов згонорити, як тото котє у гуцульській співанці: «Сидить котє...» У жодне з видань ці слова-звертання до адресата не вводилися, текст «Автобіографії» передруковувався за першодруками — ЛНВ і «Життя й революція». Із просторих цитат «Автобіографії», наведених у книжці А. Музички, стало очевидним, що тексти першопублікацій і автографа не ідентичні.

Невідомо, яку копію передала для публікації в ЛНВ Н. В. Семанюк, — в архіві ЛНВ вона не збереглася. Ця копія мала бути ідентичною з копією, яку одержала і редакція журналу «Життя й революція». Але хто її готував, за яким джерелом, чи робилися тут доповнення і скорочення — встановити зараз важко.

В ІЛ (ф. XII, № 148) зберігається чистовий автограф «Автобіографії» — 15 арк. великого формату, переписаних фіолетовим чорнилом, без дати. Тут же лист до А. Музички від 22 січня 1926 р. З листа видно, що «Автобіографію» Марко Черемшина написав у середині січня 1926 р. — 14 січня одержав лист-замовлення, а 22 цього місяця вже відіслав готовий текст. Безперечно, що сам автор не призначав «Автобіографію» для друку. Певно, що, переписавши її начисто, Марко Черемшина залишив для себе чорновик, але в архіві письменника він не зберігся. Копію для публікації в ЛНВ передала дружина письменника вже після смерті автора. Тому за основний текст «Автобіографії» Марка Черемшини треба брати чистовий автограф, виготовлений на замовлення А. Музички. Він має назву «Автобіографія», а не «Моя біографія», відсутня присвята «Моїй дружині Наталії». Текст першодруку скорочено: не згадуються імена деяких вчителів майбутнього письменника, товаришів з часів навчання у гімназії та університеті, праця серед віденських робітників, а також робітників у Делятині, про соціаліста Нарольського тощо. Інше, як уже згадувалося, й закінчення. Звертає на себе увагу й така істотна відмінність між автографом і першодруком. У чистовому автографі: «Коли так гляну назад себе, то не можу замовчати, що багато я батьків бачив, але щоб котрий батько так глибоко і безмежно любив свою дитину, як мої дедя мене любили, цього я не бачив». У першодруку цей текст перероблено: «Коли так гляну назад себе, то не можу замовчати, що багато ясного, промінного вносила мені в життя моя дружина...» В автографі відсутнє також речення: «Жінкам не вірю, а свою жінку люблю понад усе».

В ІЛ (ф. XII, № 9) зберігається рукопис автобіографії, написаної Марком Черемшиною у 1901 р. на замовлення всеукраїнської антології «Вік», у 3-му томі якої вміщено два його оповідання. Вперше ця автобіографія повністю опублікована у виданні 1960 р., с. 425—426. Подаємо текст цієї автобіографії:

«Родився я в році 1874 на карпатському поконець у галицькому селі Кобаках над Черемошем. Моя стариня мужики. Мій дьдя Юрій Семанюк вже за свого парубочтва даскалував по черзі майже у кожному селі нашої галицької і буковинської Гуцульщини.

Дитиною взяв мене мій дід по нені Дмитро Олексюк за годованця, і мої найкращі спомини з хлоп'ячих літ — се життя у діда, старосвітського, бувалого гуцула, звісного з-за гостинності на всю околицю.

Скінчивши сільську школу в Кобаках, я пастушув до тринадцятого року. Учитель мій д. Еміліян Казієвич повідів у мене охоту до книжок і раїв дьйдеві, аби дали мене до гімназії. Дьдя пристав на те і тим радше, що у нас не було маєтку, а були ще дрібніші діти: брат Василь і сестра Єлена.

Дід помер, а я опинився в гімназії у Коломії. Незаможність моєї старині приневолювала мене вже від першої класи заробляти на себе лекціями. В 1896 р. скінчив я гімназію і пішов на власну руку до Відня студювати права на університеті, де й до сьогодні пробуваю.

З гімназії виніс я хіба обмерзіння до галицького шкільного систему. Все з нетерпеливістю арештанта дожидав я, бувало, яких-небудь ферій, щоб вирватись між народ у гори, де звичайно брали мене батьки за інструктора до своїх синів. Згадаю, однак, що за вказівкою професора д-р. Михайла Пачовського пізнав я основно українське письменство і усну словесність, а за радою проф. Петра Христофора познайомився з німецькою літературою. Найбільше враження робили на мене тоді Шекспірові твори.

Гімназистом віршував я чимало, та що ті віршовання не мали ніякої стійності, я їх кинув у піч. Лишилась ще з тих часів драма п[ід] з [аголовком] «Несамовиті», котру я написав був на феріях, по укінченню шостої гімн [азійної] класи, і вислав на тодішній конкурс виділу краєвого у Львові.

Перший відгукнувся до мене теплим дорадчим словом д. Осип Маковей, що помістив був у «Буковині» в 96-х роках моє перше оповідання з гуцульського життя «Керманич». Відтак печатались в тій самій «Буковині» мої переводи та й «Листки», на котрі д. Маковей в «Літ[ературно]-наук[овому] віснику» накинувся з іронічною усмішкою.

«Дзвінок» (львівський) містив теж мої короткі оповідання і малюнки, а в колишній львівській «Зорі» я трібував себе під псевдонімом Василя Заренка. Писав я теж і до «Громадського голосу», а його ж редактор д. М. Павлик дуже гаряче до мене обізвався. Та й тільки!

*Марко Черемшина
взглядно Іван Семанюк*

Відня, дня 4/І 1901 н. ст.»

Подається за чистовим автографом.

¹ ...пришов я на світ 13 липня 1874...— описка: Марко Черемшина народився 13 червня 1874 р., що стверджується метрикою, виданою 28 вересня 1888 р.

² ...Марійки Колцуняківної, авторки повісті «На стрічу сонцю золотому»...— Йдеться про маловідому українську письменницю Марію Колцуняк (Кузьмову; 1884—1922).

³ «Русалка Дністрова» — український альманах, що вийшов 1837 р. у Будапешті. Упорядниками й авторами більшості вміщених у ньому фольклорних записів, перекладів і літературно-публіцистичних творів були М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич. Альманах відіграв визначну роль у становленні нової української літератури на західноукраїнських

землях. І. Франко вказував, що «Русалка Дністровая» була для свого часу явищем наскрізь революційним.

⁴ «П р а в д а» — український літературно-науковий і політичний журнал, орган «народовців». Виходив у Львові у 1867—1898 рр. Спочатку дотримувався ліберально-буржуазних позицій, а з кінця 80-х років став виразником ідей української націоналістичної буржуазії.

⁵ Нечуй-Левицький Іван Семенович (1838—1918) — видатний український письменник-реаліст, автор повістей «Микола Джеря», «Бурлачка», «Кайдашева сім'я» та ін.

⁶ Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (1778—1843) — перший видатний прозаїк нової української літератури, автор повістей «Маруся», «Конотопська відьма», «Сердешна Оксана» та ін.

...дяка Никифора Розбіцького...— цю реальну особу Марко Черемшина зробив одним із персонажів своєї драми «Несамовиті», де у 6-ій яві 5-ої дії на сцену виходить «гайдук із дяком Розбіцьким».

⁷ Пачовський Михайло Іванович (1861—1933) — український письменник і педагог. Його книжку «Билини і думи» Марко Черемшина рецензував у журн. «Зоря», 1897, № 10.

...поза рами історії літератури Омеляна Огоновського...— Мається на увазі праця українського літературознавця буржуазно-націоналістичного напрямку О. Огоновського «Історія літератури руської» (тт. I—VI, 1887—1894).

¹⁰ ...від договорів з греками та Даниїла Заточника...— тобто з часів Київської Русі. Договори київських князів Олега, Ігоря і Святослава з греками датуються 907, 911, 945 і 971 рр., а пам'ятка давньоруської літератури «Слово» Даниїла Заточника — другою половиною XII—першою половиною XIII ст.

¹¹ Чайченко Василь — літературний псевдонім Бориса Грінченка (1863—1910).

¹² ...думи та народні пісні у збірнику Головацького...— Мова йде про одне з найбільших видань українського пісенного фольклору, укладене Я. Ф. Головацьким, — «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» (тт. I—IV, М., 1878).

¹³ ...виступаючи різко проти кнайпівського та буршівського життя...— тобто проти марнування студентами часу в шинках за сварками і дуелями (від нім. кнайпа — шинок і бурш — студент).

¹⁴ «Общество студентов из России» — студентське земляцьке товариство у Відні, членами якого були студенти з Росії.

¹⁵ Левицький Євген (1870—1925) — на час навчання Марка Черемшини у Віденському університеті був головою товариства «Січ». У ранній період своєї громадсько-політичної діяльності дотримувався прогресивних поглядів, був одним із засновників радикальної партії. Пізніше перейшов на позиції буржуазного націоналізму.

¹⁶ «Ді Югенд» («Die Jugend») — тижневик, що видавався в Мюнхені.

¹⁷ Борковський Олександр (1841—1921) — український культурно-громадський діяч, працював директором гімназії в Дрогобичі.

¹⁸ Дмитрієв Микола (1867—1908) — адвокат, український культурно-громадський діяч, видавець полтавського журналу «Рідний край» (з 1906 р.).

¹⁹ Яричевський Сильвестр (1871—1918) — український письменник і педагог, навчався разом з Марком Черемшиною у Віденському університеті.

²⁰ Кічура Мелетій (1881—1939) — український поет, адвокат за фахом, вчився разом з Марком Черемшиною у Відні. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції жив на Україні.

²¹ Демець Павло — товариш Марка Черемшини по навчанню у Віденському університеті.

²² Альтенберг Петер (1859—1919) — псевдонім австрійського поета-декадента Рішарда Енглендера. 1912 р. у Львові в перекладі українською мовою вийшла збірка його оповідань «Як я то бачу...»

²³ «Жандарм» — первісна назва драми І. Франка «Украдене щастя».

ЙОРДАН

Вперше надруковано у станіславському журналі «Пролом», 1919, № 1, с. 15—17.

В ІЛ, ф. XII, зберігається чорновий автограф оповідання (№ 114, 4 арк. великого формату, списані хімічним олівцем) під назвою «Бабин Йордан» і два примірники машинописної копії (№ 15) — 4 арк. великого формату, без дати, з правками автора.

Подається за першодруком.

КОЛЯДНИКАМ НАУКИ

Вперше надруковано у програмі студентського вечора «Vivat academia!», Берлін, 13 січня 1922, українською (с. 31—32) і німецькою (с. 5—6) мовами (переклад Густава Шпехта).

До Марка Черемшини звернулася з листом від 19 грудня 1921 р. «Спілка студентів-українців в Німеччині» з проханням надіслати якийсь ще не друкований твір для альманаха, який заплановано було видати для допомоги студентам-українцям.

В архіві письменника (ІЛ, ф. XII, № 125) зберігається чорновий автограф 1 арк. великого формату, списаний з обох боків олівцем і 1-ий примірник невідписаної машинописної копії. Тексти автографа і машинописної копії збігаються.

Подається за автографом.

ЛИСТИ

Вперше частину листів Марка Черемшини надруковано у третьому томі зібрання творів письменника 1937 р. Пізніше вони публікувалися в журналі «Радянське літературознавство» та у виданні творів 1960 р. і творах у двох томах 1974 р. Автографи зберігаються в ІЛ ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР, ЦНБ АН УРСР і ЦДІА.

1. ДО О. С. МАКОВЕЯ. 26 грудня 1895 р.

Вперше надруковано у львівській газеті «Назустріч», 1937, 1 травня («Початки літературної діяльності Марка Черемшини. З приводу десятиліття смерті письменника»).

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 59, № 2383.

Подається за автографом.

Коли воно що пугнього, то здаруйте його поміщенням в Вашім часописі «Буковина» або в «Неділі»...— Український письменник, критик, культурний діяч Осип Степанович Маковей працював редактором чернівецької газети «Буковина» у 1895—1897 рр. Літературним ілюстрованим додатком до цієї газети була «Неділя». У листі йдеться, очевидно, про якісь ранні твори Марка Черемшини, надіслані до «Буковини».

2. ДО О. С. МАКОВЕЯ. 22 лютого 1896 р.

Вперше надруковано в газ. «Назустріч», 1937, 1 травня.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 59, № 2384.

Подається за автографом.

¹ «Несамовиті» — ранній драматичний твір Марка Черемшини.

3. ДО О. С. МАКОВЕЯ. 1 квітня 1896 р.

Вперше надруковано в газ. «Назустріч», 1937, 1 травня.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 59, № 2385.

Подається за автографом.

¹ ...комедія із їх так і складається. — Про долю переробки драми «Несамовиті» нічого невідомо.

² «Руська бесіда» (1869—1918) — українське культурно-просвітне товариство в Чернівцях, засноване 1869 р. Воно організовувало бібліотеки, хори, театральні аматорські гуртки.

4. ДО О. С. МАКОВЕЯ. 5 січня 1897 р.

Вперше надруковано в газ. «Назустріч», 1937, 1 травня.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 59, № 3886.

Подається за автографом.

¹ ...переклад 4 поезій Кольцова... — Ці переклади не були надруковані в «Буковині», і доля їх невідома. Із перекладів творів О. В. Кольцова зберігся повністю тільки один вірш — «Гіркая доля» і уривок вірша «Последняя борьба», автографи яких зберігаються в музеї Марка Черемшини в Снятині. Текст перекладів такий:

Гіркая доля

Словієм залітним
Юність пролетіла,
Вітром в непогоду
Радість прошуміла.

Пора золотенька
Швидко догоріла,
Сила молоденька
З тілом постаріла.

Від важкої думи
В серці студено:
Що любив, як душу,
Зрадило давно.

Як билину, вітер
Хлопчину ворушить,
Зима лице студить,
Сонце його сушить.

Як змінили, видко,
Все журба та муки.
— Маю лиш [е] свитку,
Не тримають руки.

Гірко без утіхи
Носить світом-морем,
Як розійдусь з лихом,
То зустріню горе.

На горі високій
Дуб зелений був.
Там в землі глибокій
Він тепер заснув.

* * *

Наді мною буря грала,
Грім страшний по небу славсь,
Доля розум мій лякала,
Холод в душу закрадавсь.

Та не впав я від страждання,
Гордо витерпів удар.
І зберіг в душі бажання,
В тілі — силу, в серці — жар.

² ...малі оповідання: «На свет-вечір» і «Студентські сни»...— Ці твори Марка Черемшини в «Буковині» надруковані не були.

³...відчит «Гуманно-просвітний світогляд в поезіях Т. Шевченка».— Стаття в «Буковині» надрукована не була. У листі від 24 червня 1897 р. Марко Черемшина просить редакцію повернути її. Дальша доля статті невідома. У виданні 1937 р. (т. 3, с. 225) висловлено припущення, що цю статтю Марко Черемшина передав до «Громадського голосу», де вона була надрукована під заголовком «Тарас Шевченко. Єго житте і значіне для русько-українського робочого люду» і підписана криптонімом «М. Л.», тобто «Марко Легіт» — псевдонім Івана Семанюка. У виданні 1960 р. О. Романець довів, що ця стаття належить Михайлові Лозинському, який у згаданій газеті виступав під криптонімом «М. Л.».

⁴ ...оповідання з життя буковинського народу «Jelen-y» Juliusza Gizowskiego...— про переклад цього оповідання відомостей немає.

⁵ «Gazeta narodowa» — щоденна польська газета, виходила у Львові з 1842 по 1915 р.

5. ДО О. С. МАКОВЕЯ. 20 січня 1897 р.

Вперше надруковано в газ. «Назустріч», 1937, 1 травня.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 59, № 2387.

Подається за автографом.

6. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗ. «БУКОВИНА». 24 червня 1897 р.

Вперше надруковано в газ. «Назустріч», 1937, 1 травня.

Автограф не виявлено.

Подається за першодруком.

7. ДО О. С. МАКОВЕЯ. 19 березня 1899 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1968, № 7, с. 81—82 (публікація Ф. П. Погребенника «З епістолярної спадщини Марка Черемшини»).

Автограф зберігається в Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові (далі — ЦДІА УРСР), ф. 401, оп. 1, од. зб. 1.

Подається за автографом.

¹...посилаю свій рукописний «образок з гуцульського життя»...— Оповідання було надруковане в ЛНВ, 1899, кн. 5, с. 176—183.

²...нарис Сроковського п[і]д з[аголовком] «Через Дністер»...— Оповідання журналіста й публіциста Костянтина Сроковського (1878—?) «Через Дністер» було надруковане в ЛНВ, 1899, кн. 1, с. 290—295.

³ Франкові «Щуки» — оповідання І. Я. Франка «Щука», надруковане в ЛНВ, 1899, кн. 1, с. 5—12.

⁴ «Блудний син» — оповідання Г. М. Хоткевича, надруковане в ЛНВ, 1899, кн. 2, с. 135—163.

⁵...в рубриці «Перші проби».— О. С. Маковей виконав прохання Марка Черемшини. На першій сторінці листа він записав: «Не

в рубриці «Перші проби», і оповідання були надруковані в основному розділі.

⁶...дальший ряд «Листків» — поезії в прозі Марка Черемшини, які він друкував у «Буковині» під загальною назвою «З циклу «Листки».

8. ДО О. С. МАКОВЕЯ. 20 березня 1899 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1968, № 7, с. 82 (публікація Ф. П. Погребенника «З епістолярної спадщини Марка Черемшини»).

Автограф зберігається в ЦДІА УРСР у Львові, ф. 401, оп. 1, од. зб. 1.

Подається за автографом.

¹...досилаю ще один образок...— оповідання «Святий Николай у гарті», надруковане в ЛНВ, 1899, кн. 5, с. 172—176.

9. ДО РЕДАКЦІЇ «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА».

13 липня 1899 р.

Вперше надруковано у виданні 1960 р., с. 396.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1634.

Подається за автографом.

¹Виславши свої три образки з гуцульського життя...— оповідання «Раз мати родила», «Основини» і «Злодія зловили», надруковані в ЛНВ, 1900, кн. 2, с. 121—137, кн. 7, с. 36—45.

²...пояснення до проходячого там слова «Василь» — асиль — Asil.— Цього авторського пояснення в першодруку не було. Надруковано вперше в окремому виданні збірки «Карби» (1901).

10. ДО М. І. ПАВЛИКА. 5 квітня 1900 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1968, № 7, с. 82 (публікація Ф. П. Погребенника «З епістолярної спадщини Марка Черемшини»).

Автограф зберігається в ЦДІА УРСР, ф. 663, оп. 1, од. зб. 165, арк. 132.

Подається за автографом.

¹...сей болючий нарис з гуцульського життя...— оповідання «Зведення», яке було надруковане у газеті «Громадський голос» 15 квітня 1900 р.

²Поданими живими образками гуцульської нужди...— Йдеться про друковані в «Громадському голосі» матеріали про гуцулів.

³...В аші «Читальні»...— «Про русько-українські народні читальні». Львів, ч. 1, 1887.

11. ДО РЕДАКЦІЇ «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА».

10 січня 1901 р.

Вперше надруковано у виданні 1960 р., с. 397.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. 78, № 1121.

Подається за автографом.

¹Якобовський Людвіг (1868—1900) — німецький письменник, перекладач і журналіст. У журн. «Die Gesellschaft», редактором якого він був, популяризував твори українських письменників (О. Маковея, О. Кобилянської, Лесі Українки).

²Лютков Ганс-Вебер — австрійський письменник, справжнє при-

звище Ганс Розкошни. У збірці оповідань «Die Schlummernde Seelen» у викривленому світі змалював життя українських селян.

³ Спор — видавець творів Мультатулі.

12. ДО НЕВСТАНОВЛЕНОЇ ОСОБИ. 6 липня 1914 р.

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 78, № 1122).

¹ Тут все заняте шевченківськими святами...— Йдеться про відзначення 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка.

13. ДО В. М. ГНАТЮКА. 21 квітня 1922 р.

Збереглося сім листів Марка Черемшини до В. М. Гнатюка як одного з редакторів «Літературно-наукового вісника». Вперше вони були опубліковані в журн. «Радянське літературознавство», 1967, № 5, с. 75—77 (публікація В. Машотаса «Листи Марка Черемшини до В. Гнатюка»).

Автографи листів зберігаються у відділі рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР, № Гнат. 499 (п. 22). Фотокопії зберігаються в ІЛ (ф. XII, № 167—173).

Подається за автографом.

14. ДО В. М. ГНАТЮКА. 21 жовтня 1922 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1967, № 5, с. 75.

Подається за автографом ЛНБ (Гнат, 499/п. 22).

¹...змінений текст того «перченого» місця із оповідання...— Йдеться про оповідання «Бодай їм путь пропала!»

² «Мрачним шляхом» — твір І. А. Крушельницького (1905—1934), надрукований в ЛНБ, 1922, кн. 6, с. 198—206.

³...а литовські оповідання чудові.— Йдеться про «Литовські оповідання» німецького письменника Германа Зудермана (1857—1928), надруковані в ЛНБ, 1922, кн. 6, с. 222—234 і кн. 7, с. 13—28.

15. ДО В. М. ГНАТЮКА. 20 березня 1923 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1967, № 5, с. 75.

Подається за автографом (ЛНБ, № Гнат. 499/п. 22).

16. ДО Д. Я. ЛУКІЯНОВИЧА. 15 серпня 1923 р.

Вперше надруковано у виданні 1984 р., т. 2, с. 224—225.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 165.

Подається за автографом.

Лукиян о в и ч Денис Якович (1873—1965) — український письменник, педагог і журналіст. Марко Черемшина звернувся до нього як до одного з упорядників календаря «Громада».

¹...щоб Ви викроїли із «Забобону» Мартовичево-го...— Розповідь про «царське жито» є в оповіданні Леся Мартовича «Мужицька смерть».

17. ДО В. М. ГНАТЮКА. 1 жовтня 1923 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1967, № 5, с. 75—76.

Подається за автографом ЛНБ, № Гнат. 499/п. 22).

¹...посилаю в залученню переклад Кальмана Міксата п [ід] з [а]головком] «Поганин Фільчюк».—Переклади

Марка Черемшини оповідань Кальмана Міксата «Поганин Фільчюк» і «Ягничка» були надруковані в ЛНВ, 1923, кн. 12 і 1924, кн. 3-4.

² П'єр Бенуа ладний і інтересний...— Мова йде про переклад твору французького письменника П'єра Бенуа «Шлях велетнів», що друкувався в ЛНВ у 1923—1924 рр.

³...огляд Ораса цінний.— Стаття естонського критика Антса Ораса «Огляд розвитку естонської літератури», надрукована в ЛНВ, 1923, кн. 10, с. 159—170.

⁴ Тут, в Снятині, мучиться письменник т. Самійленко з донькою п. Шаховою.— Український письменник В. Самійленко, не зрозумівши суті Радянської влади, виїхав у 1919 р. з Києва до Вінниці, а пізніше опинився разом з націоналістичною еміграцією в Галичині. Покинутий і забутий всіма, він жив у різних місцях, дуже бідував. Усвідомивши свою провину перед Радянською владою, В. Самійленко попросив дозволу повернутися на батьківщину і у 1924 р. приїхав до Києва.

⁵ Белелуя — село на Снятинщині, де знаходився маєток Наукового товариства імені Шевченка.

⁶ Шурат Василь Григорович (1871—1948) — український літературознавець, академік АН УРСР, у той час був головою Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

18. ДО В. М. ГНАТЮКА. 6 січня 1925 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1967, № 5, с. 75—76.

Подається за автографом (ЛНВ, Гнат. 499/п. 22).

19. ДО В. М. ГНАТЮКА. 27 лютого 1925 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1967, № 5, с. 76.

Подається за автографом (ЛНВ, № Гнат. 499/п. 22).

¹ Посилаю в залученню новельку... «Як дим під ойм а єть ся». — Новела надрукована в ЛНВ, 1925, кн. 4.

² «Світ дитини» — дитячий журнал, що виходив з 1920 р. у Львові.

20. ДО М. К. ЗЕРОВА. 27 лютого 1925 р.

З українським радянським літературознавцем, професором Київського університету М. К. Зеровим (1890—1941) Марко Черемшина листувався у 1925—1926 рр., коли видавництво «Книгоспілка» почало готувати видання творів Марка Черемшини. Підготовку до друку цих видань було доручено М. Зерову.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 163—164.

Чистовий автограф зберігається в ЦНБ АН УРСР, I, 2366, чорновий — в ІЛ, ф. XII, № 80.

Подається за чистовим автографом.

¹ Кедрин — псевдонім журналіста Івана Рудницького (1896—?), який на початку 20-х років був редактором газети «Діло».

² Сімович Василь Іванович (1880—1944) — український філолог, на початку ХХ ст. займався видавничими справами у Чернівцях, був одним з ініціаторів видання книжки Марка Черемшини «Карби» (1901).

³ Заразом залучаю у відтинках новели... — вирізки з першодруків творів Марка Черемшини зберігаються в ЦНБ АН УРСР (I, 2372—2379).

21. ДО О. М. МАКОВЕЙ. *Кінець серпня 1925 р.*

Вперше надруковано у виданні: *Маковей Осип*. Вибране. Львів, 1956, с. 609.

Автограф без дати зберігається в ІЛ, ф. XII, № 81.

Подається за автографом.

Маковей Ольга Миронівна — дружина О. С. Маковей.

¹...сумна вість про смерть Вашого найдорожчого му ж а.— Осип Маковей помер 21 серпня 1925 р.

22. ДО М. К. ЗЕРОВА. *19 жовтня 1925 р.*

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1968, № 7, с. 82—83 (публікація Ф. П. Погребенника «З епістолярної спадщини Марка Черемшини»).

Автограф зберігається в ЦНБ АН УРСР (XXXV, 657).

Подається за автографом.

¹ Вступна стаття головно, а також зовнішній вигляд книжки...— Мова йде про книжку: *Черемшина М.* Село вигибає. Новели з гуцульського життя, «Книгоспілка», 1925, зі вступним нарисом Миколи Зерова «Марко Черемшина і галицька проза».

23. ДО К. В. ГРИНЕВИЧЕВОЇ. *12 грудня 1925 р.*

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 167—168.

Чистовий автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 111, чорновий — ІЛ, ф. XII, № 74.

Подається за чистовим автографом.

¹ Після проймаючої «Параски Гоголь» та урочистої «Пасхи господньої»...— Оповідання Катрі Гриневичевої «Параска Гоголь», «Пасха господня» і «Велика Глуша» ввійшли до книжки її оповідань «Непоборні» (1926), а перед цим друкувалися в ЛНВ.

²...вписатись у пам'ятник Вашої найдорожчої донечки...— Йдеться про поетичний твір Марка Черемшини «Світляний панночці Одарці, донечці славної авторки «Шестикрильця» в незабудь».

24. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗ. «НОВИЙ ЧАС». *21 грудня 1925 р.*

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 169—170.

Недатований автограф зберігається в ІЛ (ф. XII, № 76).

Датується за змістом.

Подається за автографом.

«Новий час» — ілюстрований тижневик, що виходив у Львові з 1923 р.

¹...посилаю Вам в залученню мою «Коляду»,— Коляда Марка Черемшини «На крутій горі сив-сокіл сидить» надрукована в газеті «Новий час», 1926, 7 січня.

25. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРН. «СВІТ». *Грудень 1925 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. XII, № 87).

Датується за змістом.

«Світ» — літературний ілюстрований двотижневик, що виходив у Львові у 1925—1929 рр.

¹ Ганкевич Лев — український громадсько-культурний діяч і журналіст.

² «Коляда» («Недописані книги») — була надрукована в журналі «Світ», 1926, № 1, с. 6.

26. ДО А. В. МУЗИЧКИ. 22 січня 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1960 р., с. 400—401.

Автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 148.

Подається за автографом.

Музикка Андрій Васильович (1886—1966) — український радянський літературознавець, автор книжки «Марко Черемшина (Іван Семанюк)» (1928). Лист А. Музички до Марка Черемшини від 1 січня 1926 р. з проханням написати свою біографію зберігається в ІЛ (ф. XII, № 105).

¹...у артиста Новаківського у Львові.— Мова йде про українського художника Олексу Харлампійовича Новаківського (1872—1935).

² Успенський Гліб Іванович (1843—1902) — російський письменник, революційний демократ.

27. ДО ЮВІЛЕЙНОГО КОМІТЕТУ ПО ВІДЗНАЧЕННЮ 25-РІЧЧЯ
ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО.

14 лютого 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1960 р., с. 397—398, за чорновим автографом (ІЛ, ф. XII, № 82), без супровідної записки до ювілейного комітету. Упорядники помилково визнали адресатом листа В. Самійленка. Помилку цю виправив С. Трофимук. В ЦДІА УРСР у фондах А. Крушельницького (спр. 58, с. 61 і 69—70) він виявив чистовий автограф листа та записки до комітету і опублікував їх у журналі «Жовтень», 1963, № 5, с. 139—140 («Лист Марка Черемшини знаходить адресата»). Лист був надісланий Марком Черемшиною до м. Рогатина, де тоді працював А. Крушельницький. Ювілей 25-річчя літературної творчості А. Крушельницького було відзначено 14 лютого 1926 р.

Подається за чистовим автографом.

¹ Крушельницький Антін Володиславович (1878—1941) — український письменник, літературознавець, педагог, журналіст.

²...доля загнала Вас з Покуття на чужину...— у 1919 р. А. Крушельницький виїхав до Австрії. До Львова він повернувся у 1925 р.

28. ДО М. К. ЗЕРОВА. 13 березня 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 164—167, за чорновим автографом (ІЛ, ф. XII, № 79), який закінчувався словами: «і тільки д. Лизанівський з Харкова чи з Києва може розпоряджати».

Чистовий автограф зберігається в ЦНБ АН УРСР (XXXV, 658).

Лист надруковано на машинці, а від слів «Т[овариш] Стефаник зараз в дуже скрутному матеріальному положенні» і до кінця дописано рукою. Цей текст вперше опубліковано в журналі «Радянське літературознавство», 1968, № 7, с. 80—81.

Подається за чистовим автографом.

¹...Вашого «Мазепу» Словацького і Вашу «Антологію»...— Йдеться про переклади М. Зерова драматичної поеми польського поета Ю. Словацького «Мазепа» і «Антологію римської поезії» (1920).

² Онищук Антін Іванович (1883—1937) — український етнограф, знавець Гуцульщини, на той час працював керівником відділу етнології АН УРСР у Києві.

³ Ані числа «Червоного шляху» з моїми «Писанками», ані числа «Життя й революція» з моєю «Тугою»... — оповідання Марка Черемшини «Писанки» надруковано в журналі «Червоний шлях», 1925, № 6—7, а «Туга» — в журналі «Життя й революція», 1925, № 6—7.

⁴ Василевський Леон (1871—1936) — польський україніст, історик і публіцист, батько В. Л. Василевської.

⁵ Еренбург Ілля Григорович (1891—1967) — російський радянський письменник і громадський діяч. Йдеться про роман І. Еренбурга «Незвичайні пригоди Хуліо Хуреніто і його учнів» (1922).

⁶ Шоу Джордж Бернард (1856—1950) — англійський драматург і публіцист.

⁷ Лизанівський Іван — український радянський літературознавець, на той час займався виданням творів Стефаніка у Харкові.

29. ДО М. К. ЗЕРОВА. 24 квітня 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 167, за чорновим незакінченим і недатованим автографом (ІЛ, ф. XII, № 86).

Чистовий автограф зберігається в ЦНБ АН УРСР (XXXV, 659).

Подається за чистовим автографом.

¹ Рудницький Михайло Іванович (1889—1975) — український письменник і літературознавець, професор Львівського університету.

² «К а м е н а» — збірка оригінальних поезій М. Зерова (1924).

30. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО. Квітень 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 170—171.

Лист Марка Черемшини є відповіддю на запрошення взяти участь у відзначенні ювілею В. Стефаніка. В листі до Черемшини від 16 квітня 1926 р. зі Львова М. Рудницький писав: «Ми вирішили влаштувати вечір Стефаніка 8-го мая. Бажаючи Вас мати як учасника, будемо вдячні, якщо Ви пришлете текст того, що схочете прочитати, бо треба заздалегідь усю програму подати до поліції. Якщо Ваше здоров'я не дозволило би Вам відчитати написаного, попросимо когось іншого, щоби Вас виручив».

На звороті цього листа, написаного на бланку Товариства письменників і журналістів ім. Івана Франка у Львові, Марко Черемшина накидав чорновик своєї відповіді (ІЛ, ф. XII, № 108). Датується за змістом.

Подається за автографом.

31. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО. Квітень 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 171—172.

Недатований чорновий автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 86.

Датується за змістом.

Подається за автографом.

¹ ...посилаю Вам в залученню текст етюда... — «Добрий вечір, пане-брател!» («Поет розпуки»).

32. ДО В. М. ГНАТЮКА. 4 червня 1926 р.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1967, № 5, с. 76.

Подається за автографом (ЛНБ, № Гнат. 499 (п. 22)).

¹ Я мало маю матеріалу до споминів, а те, що маю,

списав тут в залученню і пересилаю.— Мова йде про «Фрагменти моїх споминів про Івана Франка», які Марко Черемшина написав на замовлення редакції ЛНВ до 10-річчя від дня смерті Івана Франка (ЛНВ, 1926, кн. 7—8, с. 235—238).

33. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРН. «СВІТ». 19 грудня 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 175—176.

Чорновий незакінчений автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 83.

Подається за автографом.

1 «Під осінь» — вірш Марка Черемшини, присвячений В. Стефаникові, надрукований у журналі «Світ», 1927, № 1, с. 8.

34. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗ. «ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС».

Грудень 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 170.

Чорновий незакінчений автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 75.

Датується за змістом.

Подається за автографом.

35. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗ. «ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС».

Грудень 1926 р.

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 170.

Чорновий незакінчений автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 88.

Датується за змістом.

Подається за автографом.

36. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО. *Грудень 1926 р.*

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 172.

Чорновий недатований автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 84.

Датується за змістом.

Подається за автографом.

37. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО. *Грудень 1926 р.*

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 173—174.

Чорновий недатований автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 85.

Датується за змістом.

Подається за автографом.

38. ДО М. Т. ГОЛИНСЬКОГО. *Грудень 1926 р.*

Вперше надруковано у виданні 1937 р., т. 3, с. 176—177.

Чорновий недатований автограф зберігається в ІЛ, ф. XII, № 77.

Подається за автографом.

Голинський Михайло Теодорович (1892—1973) — родич Марка Черемшини, український співак (тенор), виступав у Києві, Харкові, Одесі, Москві, 1938 р. виїхав до Канади.

39. ДО М. Т. ГОЛИНСЬКОГО. *Перша половина квітня 1927 р.*

Уривок з листа вперше надруковано у львівській газеті «Діло», 1927, 29 квітня («З останнього листу М. Черемшини»).

Подається за першодруком.

- Абрихтунок — військові вправи, муштра
 Автодидакт — самоук
 Аву́с — цілком, кінець; тут: смерть (Ч.)¹
 Аді́т — дивіться
 Алъя́рм — тривога
 Апостро́фа — особисте звертання
 Ара́нже́р — упорядник, постановник
 Ари́дник — злий дух (Ч.)
 Арка́н — рід танцю (Ч.)
 Арна́рія — пожива й прибори (Ч.); знаряддя, харчі, жіночі статки
 Асекура́ція — страхування
 Асенте́рува́ти — взяти до війська
 Аси́ль — притулок
 Афи́ни — чорниці
- Бага́ти — звернути увагу, мати на думці, хотіти
 Ба́гна — сіно, скошене на болотистому місці
 Багне́тник — вартовий
 Багри́й — віл сіро-бурої масті
 Ба́діка — голова сім'ї (Ч.); дядько
 Бадьо́ — старий мужик (Ч.)
 Байба́рак — короткий сіряк (Ч.)
 Ба́мбетль — дерев'яна скриня для домашнього начиння
 Ба́на — туга, журба, жаль, нарікання
 Банува́ти — жалувати, тужити (Ч.)
- Ба́нуш — мамалига, зварена на сметані або на коров'ячому маслі
 Бара́ба — сурдутовий глитай (Ч.); гульвіса
 Ба́рда — сокира
 Ба́тько — хрещений батько (Ч.)
 Ба́чки — в'язи
 Ба́чкыйй — гнучкий, верткий, прудкий
 Безпе́чити — запевняти, обіцяти
 Бе́ксати — кричати, голосно плакати
 Бербе́нця — діжка
 Берве́но — колода
 Бе́рдо — верх; провалля; ще вживається як оклик вартового
 Бері́вка — невеличке барильце
 Бечува́ти — допомагати
 Бе́фель — наказ
 Бештифра́нт — хитрун, майстер (Ч.)
 Бі́нда — стрічка
 Биса́ги, беса́ги, биса́жки — вовняні дві торби злучені (Ч.); сакви
 Бі́дник — сердега
 Бізі́вно — напевне
 Биньі́ти — бриніти
 Біривлі́вий, бірові́тий — могутий (Ч.); спроможний, сильний, багатий
 Бірува́ти — могти; не бірує — не може (Ч.)
 Блаву́чити — дармувати (Ч.); байдикувати
 Бо́вгар — пастух рогатої худоби, чередник
 Бо́втиці — китиці

¹ Позначкою (Ч.) супроводяться пояснення, що належать самому Черемшині, або ті, що подавалися в першодруку і за традицією вважаються також авторськими.

- Б о г о р о́ д и ч к а м а л а — релі-
 гійне свято (21 вересня)
 Б о л а — хвороба
 Б о р з е́ н ь к о — швиденько
 Б о т е́ й — чабан, вівчар
 Б р а́ н к а — призов до війська,
 мобілізація
 Б р е , б р е — вигук при звертанні,
 подібний до «гей!»
 Б р и ч — бритва (Ч.)
 Б р о к о в а т и й — парчевий
 Б р о́ ц ь к и й — крам, купований
 у м. Броди
 Б у к а́ т а , б у к а́ т к а — часть у
 більшій мірі (Ч.); більша частина,
 шматок
 Б у л ь б о́ н а — глибоке місце в
 річці
 Б у́ н д а — кожух
 Б у р д е́ й — убога хата
 Б у́ т а — пиха, бундючність
 Б у́ т и н — вируб лісу (Ч.)
 Б у́ т о р — харч
- В а́ д и т и с я — сперечатися, сва-
 ритися
 В а́ к а т и с я — насмілюватись (Ч.);
 наважитись; не вакайся —
 не повадься (Ч.)
 В а́ р е — вигук здивування, подіб-
 ний до «а чи?», «чи справді?»
 В а р і в к і й — небезпечний, непев-
 ний (Ч.)
 В а р і н н и к — горщик (Ч.)
 В а р і я́ т — божевільний
 В а р т у в а́ т и — бути вартим,
 гідним
 В а́ р у в а т и — берегти (Ч.); пиль-
 нувати
 В а́ т е р к а — здрібніла форма від
 «ватра»
 В а́ т р а — вогнище
 В а́ х м і щ — вахмістр
 В б е з с е́ б и т и с я — розлютитися,
 взлоститися (Ч.); розсердитися
 В г і д н и й — працюватий (Ч.);
 шановний, поважний, тямущий
 В е р е г ч і — кинути (Ч.)
 В е́ р е м 'я — погода
 В е р е́ т а , в е р е́ т к а , в е р і т -
 к а — рядно, ряднина, ряденце
 В е р с т в а́ к — ровесник, одноліток
 В і в і р к а — білка
 В і г л о д а н и й — використаний,
 зношений (предмет)
 В і г у л и т и — видурити, виманити
- В и д у р ю в а т и — випинати
 В и п р а́ в а — посаг
 В і р і т и — пустувати, дуріти
 В и р о к у в а́ т и — вийти, зійти
 В і́ с т р а в н и й — вибагливий у
 стравах (Ч.)
 В и т а́ т и — перемагати (Ч.)
 В и т і́ т и — впасти, звалитися
 В і́ ф а с у в а т и — одержати з
 складу чи державної каси
 В і́ х и р і т и с я — виспатися (зне-
 важливо)
 В і́ ш т р и к н у т и — вистрибнути
 В і́ щ о ф а т и с я — вийти, ви-
 братись, відступити
 В і́ д а н е ч к о — звістка, повідом-
 лення
 В і́ д в і н о в у в а т и — дати посаг
 В і́ д г а л а́ к а т и — виголосити
 (зневажливо), відтарабанити
 В і́ д і , в і́ д а́ й — мабуть, може
 (Ч.); очевидно
 В і́ д м о́ л ю в а т и с я — відпрошу-
 ватися
 В і́ д о з н а́ т и — дізнатися, від-
 відати
 В і́ д о́ р ш і — водохреща, йордан;
 релігійне свято 19 січня
 В і́ д т а н о в л е́ т и с я — відгоду-
 ватись, товстіти (Ч.)
 В і́ д у м е́ р ш и н а — спадщина по
 вмерлому
 В і́ ш у в а́ т и — вітати, поздоров-
 ляти
 В і́ с н і́ й н і́ ж — струг; тесляр-
 ський інструмент
 В і́ т — віт, сільський староста
 В к о с і́ ч у в а т и — закосичувати,
 уквітчати
 В о л о́ в і́ д — налігач, мотуз
 В о л б́ к а — мотузка від постолів
 В о р і́ н а , в о р і́ н к а — жердина
 з огорожі
 В о р і́ н н я — огорожа з довгих
 жердин
 В п л е́ с к а т и с я — попастися,
 вкрутитися
 В р і́ т н и й — спритний, справжній
 В с о к о т і́ т и — вберегти, до-
 глянути
 В е́ р т и ч е́ м е р і — вдарити,
 дати потиличника, потягнути за
 вуха
 В г е́ р х а н и й — навантажений
 В т е́ м и т и — побачити, опам'ята-
 тись
 В у́ в о д — одуд

- Вúйко — дядько; старший віком
 мужчина
 Вúйна — дядина, тітка; старша
 жінка
 Гáба — скоки хвиль (Ч.), гриви
 хвилі
 Габуцьїти — непокоїти
 Гáвра — дірка, яма; зневаж-
 ливо — рот
 Гаджюга — молода смерічка
 (Ч.); також молодий смерековий
 ліс
 Газдá, газдїня — господар,
 господарня
 Газдівка — господарство
 Гайдúк — рід танцю (Ч.)
 Гáльман — юрба, натовп, тиск
 Гáльт — стій; нема гáльту — нема
 зупину
 Гамáрня — майстерня, де оброб-
 ляють шкіру
 Гáптах — струнко
 Гарáк — ром
 Гарбáта — чай
 Гáрен, не гáрен — не годен
 (Ч.); незугарний, слабосилий,
 хирлявий
 Гарувáти — бідувати
 Гáрчик — дерев'яна посудина на
 молоко, глечик
 Гать — загачена, а опісля випу-
 щена в ріку вода, повинь із спу-
 щеної клявзи (Ч.); клявза — за-
 гата
 Гер — гвинтівка
 Гéвнути — міцно кинути (Ч.);
 жбурнути
 Гéзде — отут
 Геї — наче
 Гелéтка — чверть корця (Ч.);
 міра сипучих тіл, 25 кг
 Гéли — ями, видолінка, вибоїни
 (на дорозі)
 Гéнде — ось де
 Гердáн — прикраса; мережка з
 бісеру
 Герлáнка — горлянка, горло
 Гйб говорїти — смертельно
 хотів говорити
 Гив (вигук) — гов (Ч.)
 Гилїти — раїти (Ч.); радити
 Гир — тут
 Гйрїшний — такий самий
 Гйршкати ся — дратуватися,
 сваритися
- Гйря — чуприна, чубата голова
 (жартівливо)
 Гйчка — чупер (Ч.); чуприна
 Гід — рік
 Гйкати — вигукувати «агі»;
 дивуватися, обурюватися
 Гія — можна, слід, гоже; не гія —
 не можна, не слід, не гоже
 Гладún — глечик
 Глїця — хвоя
 Глїг — терня
 Глїтно — тісно
 Глотá — натовп, юрба
 Глйба — годі (Ч.); дарма
 Го — його
 Гогóзи — лісові ягоди
 Гогóлі — коліна (Ч.)
 Годóванець — прийомна дити-
 на, утриманець
 Голосікі — релігійне свято
 Івана Хрестителя (11 вересня)
 Голубець — голуб
 Гонвéди — угорські солдати
 Гóндечки — ось там (Ч.)
 Горгáни — довгасті хребти гір
 (Ч.); завали кам'яних брил на
 верхів'ях гір
 Горі — вгору
 Горівчєний — п'яний
 Горн — димар
 Горожáнський — громадян-
 ский
 Гостїнець — шлях
 Гóтур — тетерюк
 Гралі — залізні вила
 Граничáр — гранична сторожа
 (Ч.); прикордонник
 Грань — жар
 Гребтїглину — копати могилу
 Грегіт — скелі; грегітні
 шпиці — скелясті верхівки
 Грегітний — кременний
 Грэйцір — крейдар — дрібна мо-
 нета за часів Австро-Угорщини
 Грйжа — гризота, турбота, горе,
 біда
 Грїжіти — мати клопіт, журити-
 ся чимось
 Грбзна — грона
 Громадїльник — той, що зби-
 рає, громадить сіно
 Грузь — гушавина, засохла тря-
 совина; болото
 Грунь — гірський шпиль (Ч.)
 Грядка — жердка для одягу
 Гúгля — плащ (Ч.); накидка
 Гúкля — повія

Гу́лити — дурити
Гу́нцвот — презирлива назва; со-
бачий син
Гу́ска солі — грудка солі
Гу́слінка — ржанка; зварене і
заквашене молоко
Гу́тірка — розмова
Гуцу́лка — гуцульський танець

Данцувáти — танцювати
Дара́ба — сплав (Ч.); пліт
Де́бля — ледве́
Де́жше — більше
Деку́нки — окопи, схованки,
траншеї
Дену́ціонувáти — доносити
Денці́вка — мала сопівка з ден-
цем (Ч.)
Дереві́ще — домовина (Ч.)
Держе́к — держак (сани, лопати
та ін.)

Де — скорочене замість дедю — та-
ту (Ч.)
Дже́рга, дє́рга, дзе́рга —
вовняна верета (рядно) на прядів-
ній основі (Ч.)

Джюголі́ти — дрібно сікти (дош)
Дзе́ма, дзе́мка — юшка (Ч.)
Дзо́ркнути — брязнути, стук-
нути

Дзо́бня — вовняна торбинка
Ді́йма — прибуток
Диспонува́ти — розміщувати,
розподіляти; розпоряджатись
Ді́сть — досить

До́знаки — достоту (Ч.)
Допанту́вати — доглянути
Допе́внювати — переконува-
ти, запевняти

Драгані́стий — високий, здо-
ровий

Дра́нка — сорочка (Ч.)
Дра́ча — здирство
Дриві́тня — місце біля хати, де
рубать дрова

Дрі́б — птиця
Друк — розбишак
Дубельті́вка — двоствольна
рушниця

Ду́дочка — назва старої дрібної
монети

Ду́жий, дужа, дужі — приві-
тання у гуцулів на зразок «здо-
ров був»

Ду́рїлиця — горілка
Ду́фати — думати, надіятися
Ду́чка — діра, яма, нора, барліг

Ексце́рпт — вислів, цитата
Ерсті́ти — хрестити (Ч.)

Єв — почав, заходився
Єгомбо́сть — священник
Єрче́та — ягнята

Жа́сний — жахливий, страшний
Жбу́хнути — вибухнути
Женти́ця — сироватка
Жере́п — ялівець, вид гірської сос-
ни

Жі́вний четвер — страсний
четвер, четвер перед великоднем
Жі́гало — розпечене залізо
Жменді́ти — текти
Жо́внір — солдат австро-угор-
ської армії
Жолобе́ць — криниця

Збефельова́ти — наказати,
повідомити

Завтяка́ти — захопити, досяг-
нути

Зажі́ти — спожити; випити

Заздрі́ти — побачити

Зазубе́літи — загнудати

Зайде́й — зайда

Зака́зати — заборонити

Зака́правілі — закислі (очі)

Законі́тися — причащатися (Ч.)

Законте́тува́ти — вдоволити,
полагодити, умовити

Залі́жка заклад

Замай́ти — завітчати

Замельдува́ти — заявити, до-
повіді

Запівка́ти — засвистати

Запівори́ти — заверещати

Запіка́ти лю́льку — металеву
люльку з пююном запікати в
жару

Запрости́бі — щоб бог умер-
шим простив гріхи (Ч.)

Заре́квірува́ти — взяти для
військових потреб

Зари́нок — берег ріки, вкритий
рінною

Зару́ти — заплакати, заревіти

Заси́тити — занастити, знищи-
ти, стратити

Засі́й — зась (до того)

Заско́лбина — ущелина

Заступа́ти — захищати

Затерли́гати — поплентатися

Заті́лля — запілля; передмістя

Заті́чка — окраса на голові (Ч.)

- Зафантува́ти** — взяти за борги
Зафеленок — накорінок (Ч.); поріддя
Заче́рати — зачерпнути, набрати води
Заши́нка — зав'язка до сорочки
Зашіно́ваний — поважний, шановний
Заштри́кнути — ускочити (Ч.)
Збі́цкати́ся — сполошитися
Зва́га — розсудливість
Зведе́нця — покритка
Зви́рити — сказитися
Зві́р — глибокий яр
Зга́рди — намисто з монет
Згоно́рити — зазнатися
Здеку́ційство — екзекуція, кара за несплату податків, боргів
Здику́тор — екзекутор, збирач податків
Зеленю́к — сторож граничний (Ч.); прикордонник
Зе́ло — рослина
Заго́ді — завчасу (Ч.)
Зима́рка — хатина на полонинах або сіножатах
Зици́рува́ти — муштрувати
Зіпе́рти, сперти — зупинити, відвернути
Злазе́нтрува́ти — дезертирувати (Ч.)
Злісна — дружина лісного
Злісний — лісничий
Змага́ти — могти, джуджати
Знена́пад — зненацька
Зне́сіння — релігійне свято вознесення, припадає на 40-й день після великоддя
Зоба́шний — вибачливий
Золі́ти — прати, виварювати в золі
Золотні́к — недуга
Зраубі́щувати — незаконно вполювати
Зробо́лений — спрацьований
Зубе́ла — вуздечка
Зубе́лати — гнuzдати
Зуміва́тися — дивуватися (Ч.)
Зури́тити — зненавидіти, розлюбити, остогиднути
Зцу́ріка́тися — відступитись, податись назад
Ірще́ний — хрещений (Ч.)
Йти пере́верці — крутитися, перевертатися.
- Ка́бат** — шинель; військова уніформа
Кабзува́ти — знущатися, псувати
Каблу́к — дуга, вигнута з лози петля
Ка́вал, кава́лок — шматок
Калі́цтво — кровопролиття (Ч.)
Кама́р — цісарський ліс (Ч.)
Кама́ра — державне майно
Камера́льний ліс — державний ліс
Ка́мра́т — товариш, побратим
Ка́напі́стий, капа́ністий — вкритий ластовинням, конопатий
Канті́чка — збірник духовних пісень
Капа́рити — нищити, тяжко бідувати
Карабу́шка — коробка
Карнува́ти — мучити (Ч.)
Каса́рня — казарма
Касьт́рбвий — із вовняного сука
Ка́туша — в'язниця, катівня
Кафті́зма — розділ псалтиря
Каше́рний — добірний
Кашке́тники — солдати
Кварі́вльвий — недужий (Ч.)
Ква́сно глі́пнув — недобре глянув
Ке́люхи — кишки, нутроші
Ке́рва — кров
Кибе́та — вміння, здібність
Ківа́ти — чіпати, займати
Кі́ндіти — скупитися
Кину́ти — зачепити, взяти
Кипта́р, кепті́р — кожух без рукавів (Ч.)
Кирі́ня — безладдя
Кі́чка — дернина, грудка землі
Кі́чера — гостра гора (Ч.)
Кі́ззува́ти — міркувати, знати (Ч.)
Кі́шня — косовиця
Кі́яня — довбня
Кланца́тий — зубастий, сварливий
Клеве́ць — молоток
Кле́вцун — низький на зріст, незграба
Кле́н — риба
Клино́к — кілок, малий клин
Клі́ть — комора (Ч.)
Клокі́чки — намисто
Кло́тичка — рослина
Клякну́ти — стати на коліна

Кобіх — якби
Кобіта — жінка
Ковбóк — кругла колода, деревина сплавового лісу
Кóвнір — комір
Кóвпіт — курява, порох
Кóвтати — стукати
«Когут» — жандарм; австрійські жандарми носили на капелюсі оздобу з півнячих (когутячих) пер
Кóгутки — сережки
Колéшня — повітка
Колінкува́ти — стояти на колінах
Кóлот — колотнеча
Кóльба — приклад гвинтівки
Комéніуш — шкільний підручник
Комісний — військовий
Коміта́т — адміністративний округ у старій Угорщині
Конóвка — дерев'яний посуд
Контéтний — задоволений
Континувáти — продовжувати
Конципіéнт — помічник
Кóпил, копилю́к — байстрюк (Ч.); нешлюбна дитина
Кóркоші — плечі; на коркоші — брати на плечі дитину
Корне́тися — повертатися, будитися зі сну
Корня́ти — порушувати (Ч.)
Коруші́на, коруші́нка — кожушина
Кревні́к — родич
Крепі́р — смерть (Ч.)
Кре́пнути — загинути
Кресáня — капелюх, бриль
Кресло́ — майно, господарство (Ч.)
Крй́жма — полотно до хресту дитини (Ч.); подарунок кумів на хрестинах
Крижува́ти — розпинати на хресті, мучити
Крй́мка — хутряна шапка; хутро кримської вівці
Крірва́ти — важко працювати
Кріс — кременева рушниця
Кру́тар — крутій
Кудума́нка — убога хата, хижа
Кулеша́ — мамаліга
Кулеші́нник — горщик, в якому варять кулешу — мамалігу
Кура́ція — лікування
Курме́й — воловід (Ч.); налігач, мотуз

Кúтани́ця — доглядачка
Кúтати́ — піклувати (Ч.); доглядати
Кúфе́р — чемодан
Кúчма́ — папах (Ч.); висока бараняча шапка
Кучма́р — той, що ходить у кучмі
Кúшка́ — дерев'яна посудина для точильного бруска
Кушка́тий — носатий
Ла́ба — нога (зневажливо)
Ла́гоїти — заспокоювати
Лаз — лука, сіножать
Ландштурма́ки — кіннотники
Лая́ — згряя
Лев — грошова одиниця
Лéгінь, легіні́на — парубок, парубійко
Лéгіт — теплий, лагідний вітер
Лéда — ось, зараз
Лéжа — хвороба
Лéник — з німецького Lohnung (Ч.); плата
Лéнка — сурдутовець (Ч.); ледащо; урядовець, пан; той, хто ходить у панському одязі
Лéрва — повія
Лéцтій — останній, найгірший (лайливе)
Лй́жка — ложка
Лй́лик — кажан
Лй́фа — відсоток, процент
Лй́жник — гуцульська вовняна ковдра з візерунками
Ліса́ — тин, також хвіртка
Лісні́чка — дика яблуня або груша
Літа́вця — казкова жінка, що належить чоловіків
Літе́пло — тепла вода (Ч.)
Ліціта́ція — продаж за борги
Лóдва — груба терпниця (Ч.); дошка
Ломáдже — сухостій, ломаччя
Лотóчити — пропустити через лотоки; гризти, лаяти
Лúдінне́ — одяг (Ч.)
Лумар — число, номер; номер будинку, взагалі хата
Лúна — заграва, відблиск вогню; також рід недуги ока
Лúнавий — підсліпуватий
Лунчи́на — тогорічна бринза чи солонина
Люба́ — любов, кохання, любові
Люба́с — любовник (Ч.)

Л ю б а с к а — коханка (Ч.)
Л ю т р у в а т и с я — булькотіти
Л ю х т — повітря
Л я н д ш т у р м а к — ландшатур-
міст — солдат війська крайової
(територіальної) оборони, терито-
ріальних частин
Л я щ у в а т и — бушувати (Ч.)
Л ь о н т — безпритульний
М а г а з і н , д о м а г а з і н у — на
той світ (іронічно) (Ч.)
М а г ў р а — мала гора (Ч.)
М а е с т а т — величність
М а й — частка, яка вживається при
утворенні вищого ступеня прик-
метника і прислівника (великий,
май більший)
М а й - м а й — багато (Ч.)
М а л а й — кукурудзяний хліб
М а л я в а — стіжковата гора (Ч.)
М а л ь т р е т у в а т и — зневажа-
ти, глумитися
М а н т а р — ошуканець, дурисвіт
М а н т і й с т в о — ошуканство
М а н т л я — шинель, військовий
плащ
М а р г а , м а р ж і н к а — худоба,
худібка (Ч.)
М а р к о т к а — махорка
М а р к о т н и й — сумний, невдово-
лений
М а р н о т р а т ц я — марнотра-
вець, марнотратник (Ч.)
М а р т и р о л о г і я — список осіб,
які зазнали переслідування, муче-
ників
М а р ф а — товар, крам (Ч.)
М а т ў р а — атестат зрілості
М а ц і ц ь к и й — малесенький
М а ч к а — махорка, тютюн
М а ш і р — забирайся
М е д і н і й — медяний
М е л ь д у в а т и — доповісти, до-
нести
М е р в а — потерта, гнила солома
М е р ш я — стерво (Ч.)
М е ш т е р ь і т и с я — добре по-
ступати, шануватись, заховуватись
М і г л а — купа (Ч.)
М і р о м — спокійно
М і д і ц я — мідянка (миша)
М и ш к у в а т и — розшукувати,
намагатися роздобути
М л а в о — мляво, повільно
М л а к а — багниста сіножать
М л а к о в і н к а — болотиста низина

М л і в і ч , у м л і в і ч — вмиць, на
млі ока
М о в н я — блискавка (Ч.)
М о з д і р — саморобна гармата
М о р г — міра землі, 0,56 га
М о с я ж н и й — мідний
М о т і л ь — метелик
М о ц ю в а т и — лагодити, скручу-
вати
М о ч ў л о — ставок до мочення
конопель (Ч.)
М о ш я — акушерка, баба (Ч.)
М р и ч , м р е ч — мряка, дрібний
дощ
М ў л и т и — замулювати
М у х а р і ц я — мухомор
Н а б і л ю в а т и — приговорювати,
намовляти
Н а б о ї к — дашок (Ч.)
Н а в а д и т и с ь — нагодитися,
трапитися
Н а в і д і т и — любити
Н а в к і р к и — наперекір
Н а в п е р е д Д м і т р і — перед
Дмитром (релігійне свято св.
Дмитра 8 листопада)
Н а в р і т и с я — надокучити, осто-
гиднути
Н а г а б и т и — найти (Ч.); напас-
ти, трапитися
Н а г и л і т и — надіслати
Н а д а — принада
Н а д і в а т и с я — мати надію, спо-
діватися
Н а д с а д і т и с я — підірватися
Н а ж і в а — пожива, страва
Н а к а р н у в а т и — мучити
Н а к р і т и г о л о в у — вийти за-
між; дівчина, вийшовши заміж,
покривала голову очіпком, хуст-
кою
Н а л о м о м — над потребу, багато,
через верх (Ч.)
Н а м л і о к а — вмиць
Н а п р а с н о — несподівано, зух-
вало
Н а п р е т а т и — приготувати, за-
ховати
Н а п р о с т о в у в а т и с ь — ви-
простовуватись
Н а р а к в и ц і — манжети
Н а р е т е л ь н о — напевно
Н а т е р х а т и , н а т е р х а н и й —
навантажити, нав'ючити, наванта-
жений

- На́торопом** — приступом, раптово
На́хар, нє́хар — неохайна, гидка
На́чинка — страва з кукурудзяного борошна
Не́гура — негода
Неда́лєкі гóни — близька смерть
Недоповіджені — недомовлені
Неконсеквєнтність — непослідовність
Неконтєпті — невдоволені
Не́мати — від часто вживаного угорськими жовнірами «нем» (ні)
Непрі́чком — випадково
Нєрє́сниці — розпусниці; недорослі
Не́трудний — чорт (Ч.)
Не́шта — повія
Нич — нічого
Ніхтолиця — повія
Нові́ційт — практика
Нурóк — нирок
Ня́вка — лісова русалка (Ч.)
- Обарі́нок** — бублик
Обєдува́ти — пестити, милувати
Обзубє́ланий — загнuzданий
Обі́ч, обóчі — на узбіччі гори
Обкúтати — доглянути
Облак — хмара
Обмінник — зрадник
Оборі́г — повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна
Обха́їти — обчистити (Ч.)
Обца́си — каблуки
Овíd — горизонт
Огú́зок — нижня частина, тягар
Оде́нок — стіжок
Одерзні́тися — сердито відповісти
Оді́нєчко — одяг
Одлук — згідно; одлук права — згідно з законом
Окі́п — канава; камеральний окі́п канава навколо державного лісу
О́ко — міра рідини, близько 1 літра
Окя́н — бінокль
Омпі́ти — сумніватись
Омпно — не по собі
Омра́жы́ти — знеславити, образити
- Омра́за, омра́зний** — гидота, гидкий
Онóгда — нещодавно
Опінка — запаска
Опі́р — упир
Опівок — наполовину порізані ковбки (Ч.)
Опóка — тверді грудки глини
Опóна — завіса
Ордір — нагрудний знак лісничого
Осі́к — лісок на окремій неприступній горі, воринем обведений; проріджений невеликий ліс (Ч.)
Оскóчити — залишити
Ості́кситися — сказитися
Острóва — дерев'яний стовбур з сучками, на якому сушать сіно
Оті́к — як-от, неначе, ніби, гейби (Ч.)
Офі́ра, офі́рiвщина — жертва, пожертвування
- Па́ви, капєлю́х з па́вами** — капєлюх, прикрашений пав'ячим пір'ям
Падє́си — припадає, належить
Падька́тися — побиватися, голосити
Пáзити — пильнувати, стерегтися, вважати
Пані́ти — запаніти
Пані́ч — жандарм (Ч.)
Пант́рувати — берегти (Ч.); доглядати, пильнувати
Паравáн — ширма
Парастáс — заупокійна відправа
Пáрма — борошно
Пáрох — священик
Патє́нтáр — пенсіонер; той, що має патент, посвідку на отримання місячної платні; урядовець
Паті́к, паті́чче — ломака, ломачя
Пáтороч — бійка, бите (Ч.); патороч зробити — вбити; клопоти
Паці́ти — пережити, перетерпіти щось
Пацьóрки — намисто
Пєрєбанóваний — той, що багато перетужив
Пєрєбáшні — вибачливі
Пєрєбі́йці — засік
Пєрєвє́рци — котяться перевєртом (з гори)

- Передре́гнути — перестудитись (Ч.); перемерзнути
 Передто́гід — позаторік
 Пере́коти — з кількох ручок нагромаджене в один ряд сіно (Ч.)
 Перепа́чува́ти — пронести контрабандою
 Пере́пудже́ний — переляканий
 Пере́стріл — гони; на три перестріли — трое гін (Ч.)
 Пере́шінка́ти — перев'язати хустку на шії
 Пе́тик — суконна верхня одіж (Ч.)
 Пилува́ти — поспішати
 Пі́вкавки — свистки
 Піво́рити — верещати
 Під — горище
 Підбе́чбува́ти — помагати тягнути (Ч.)
 Підко́тина — підвалина
 Підплі́тник — нечистий (Ч.)
 Підхлі́бний — улесливий
 Підштре́кнути — підстрибнути; підштовхнути
 Пі́зма — гнів, відроза
 Пізна́шний — розбірливий; знайомий
 Пісні́ти — бліднути
 Піха́ти — товкти, бити, штовхати
 Пла́й — гірська стежка
 Пло́ва — злива (Ч.)
 Плю́нути з ціво́к — стріляти з кріса (Ч.)
 Плю́та — злива (Ч.)
 Пля́ва — наклеп, дурниця
 Пля́ц — площа, місце
 Побе́зпечі́ти — запевнити, пообіцяти
 Побере́жник — лісничий
 Побі́й — дах
 Побі́к — дашок
 Пова́га — авторитет
 Пове́нити — наповнювати, заливати
 Побиді́ти — побачити
 Пови́літись — нахилитись падаючи (Ч.)
 Повх — вигук на означення удару, типу «гуп», «штурх»
 Погоді́ти — зачекати
 По́дря — горище
 Подуфа́льність — пиха; подуфалій — думний (Ч.); пихатий, гордий
 По́душі — дзвонити по вмерлому
 Поза́вуш — поза вуха
 Поза́ек — оскільки, якщо
 По́зір дава́ти — наглядати, звертати увагу
 Позлі́тка — гуцульська прикраса
 По́кмічува́ти — помічати
 По́кб́тува́ти — постукувати
 Поко́нече — кінець, край
 По́личма́н — ляпас
 По́лібічо́к — бочка (Ч.)
 По́ліг — скошена трава
 Поло́вік — шуліка
 Поло́йна — гірське пасовище
 Полотня́нка — виношена сорочка, руб (Ч.)
 Пома́на — пам'ятка, згадка
 Поме́нник — поминальник, книжечка
 По́метінне — сміття, непотріб
 Помі́нїти — пообіцяти
 По́мірки — нивки
 Помі́тува́ти — зневажати
 Попа́цїти — потерпіти (Ч.); потрапити в біду, пережити якесь нещастя
 По́пів — попіл
 Попі́дсі́ли — попід пахи
 Попі́сніти — збліднути (Ч.); посумніти
 Попо́внїти — нагородити (Ч.); заплатити
 Порéкло — прізвище, родовід, походження
 Порі́б'я — ребра
 Поро́зштре́нка́ти́ся — порозскакуватись
 Порó́нтаний — порушаний
 Порó́нтати — зрушити
 По́рція — чарка горілки
 Посо́ка — кров
 Посоро́ми — сороміцькі слова (Ч.)
 Поста́вничо́к — свічник
 Посте́рунок — поліційна управа
 Постива́ти — завмирати, холодувати
 Пості́в — постіл
 Потава́ти — потопати
 Потано́вити — потрутити вдолину (Ч.); втихомирити, спинити
 Потерму́сити — потрясти (Ч.)
 Потерпа́ти — боятись, дрижати зі страху
 По́тич — сторч головою

- Потічина** — потік, також русло потоку
Потужити — більше тугим учинити, зміцнити (Ч.)
Потята — пташенята (Ч.)
Пофолосити — пощастити
Пощік — слід
Право — суд, кара
Правотар — сутяжник, той, що судиться (держить право)
Пражити — смажити, припікати
Презус — голова, президент
Прем — зовсім, наравду (Ч.); таки, справді
Пренумератор — передплатник
Придибашка — пригода (Ч.)
Приділок — пола жіночої сорочки
Приколень — кілок
Принюка — присилування
Приписовий — програмний; приписова наука — навчання згідно програми
Приповздітиси — припізнитися (Ч.)
Приповідатиси — признаватися
Прибдрювати — прилагоджувати
Припін — арешт
Присиліти — прив'язати
Прискорбіти — придбати
Присний — щирий
Присяжний — громадський поліціант (Ч.)
Притахувати — гаснути, холонути
Причікнути — припасти (Ч.)
Прічка — пригода (Ч.); лиха пригода
Пробощ — парох, священник
Проклетюк — проклятий (Ч.); злий
Прокуратний — розпусний (Ч.)
Пропадьоска — погибель
Пропірнути — зникнути, пропасти (Ч.)
Пропускати — вибухати
Протіс — дерево, розрізане на дві половини
Професірка — професорка; професорами в Галичині та Буковині називали учителів
Прошивка — вишивка на сорочці
- Псєнка** — багна, сіно, зібране на багні (Ч.)
Публіка — колотнеча, клопіт, сором, поговір, також горілчаний хміль
Публічити — соромити
Пугар — келих
Пуд — страх
Пужитися — лякатися
Пустий — лихий, злий
Путєрний, путєрніший — сильний, сильніший, дужий, дужчий
Путєря — сила (Ч.)
Пуцувати — чистити
Пушка — рушниця
Пушкар — солдат, стрілець
Пушкі — пучки, пальці.
- Рагаш** — доріжка, витовчена ковками (зрубаним деревом, спусканим по вирубанню згори вділ) (Ч.)
Раква — посудина на масло, «ящик» на Поділлі (Ч.)
Рантух — біле тонке полотно
Рахуба — рахунок
Реверєнда — ряса
Реєнтий — дяк
Рєкурс — апеляція до вищих інстанцій після винесення вироку
Респектувати — шанувати, поважати
Ретєнно — певно, ретельно
Рєтязь — ланцюг, пута
Ригорозальний — суворий, карний
Риж — рис
Різи — жоліб до спускання дерева з гори (Ч.)
Рінгач — бугай, бик
Рінський — грошова одиниця в Австро-Угорщині
Рисак — грифель
Ріхтик — правильно, справді
Рінь — галька, дрібні камінці в річці
Ріпа — картопля
Ріще — хворост, хмиз
Рівта — натовп людей
Розбезпечуватись — почувати себе вільно
Роздіти — показати, відкрити
Роздобєнди, іти на роздобєнди — по здобич, на розвідни (до дівчат)
Роззубелати — розгнуздати
Розізнатися — познайомитися
Розказ — наказ

- Розм'яцкати — роздавити, роздушити
 Розпукáтися — тріскатися
 Розшєбнѹти — розірвати
 Розшінканий — розхристаний
 Роківщйна — плата за рік, громадою установлена (Ч.)
 Росохáтий — конаристий, гіллястий
 Руб — рубець, полотно; руб на рубі — латка на латці
 Ру́нтати — рушати, чіпати
 Руска́ль — заступ, рискаль
 Русти́ — плакати, рюсати, ревати
 Рує, рую — плаче, плачу
 Савті́ря, савті́р — псалтир (Ч.)
 Са́лаш — хата, двір
 Са́льва — залп
 Са́ма — пошана; мати в самі — в пошані (Ч.)
 Самана́ти — подобати, скидати-ся (Ч.)
 Самово́ля — сваволя
 Сання́ка — син; саняку — синку (Ч.)
 Сара́ка — бідний, бідолаха; клична форма «сараче»
 Сарда́к — гуцульський верхній одяг
 Сарні́юк — молодий олень
 Свіді́м — відаю; не свіді́м — не відаю
 Сві́рні — залізни пруті
 Сві́тліна — фотографія
 Сві́тце — свято
 Се́ндзя — суддя
 Се́рвус — спілка; тримати собі сервус — тримати спілку
 Сі́гли — молодий смерековий ліс
 Сімбрі́ля — служба
 Сі́тити — занастити
 Сіте́нький — святенький
 Скавѹ́лений — згорблений, похилений
 Ска́музь — дрібні шматки чогось розтрощеного
 Склеп — магазин
 Скобо́тати — лоскотати
 Скорне́тиси — збудитися, піднятися, повернутися
 Ско́ром — молоко
 Скрипту́ри — писання
 Скруца́к — сплетенець із хусток, скрути́нь (Ч.)
 Сла́вай сѹ — старовинне вітання, скорочене від «Слава Ісусу Христу»
 Сли́ж — риба
 Слуп — стовп
 Сма́га — нагла хвороба, удар, біда
 Смоле́чка — тютюн
 Смоля́к — той, що працює з смолою
 Смѹ́чий — чортячий, анафемський, лихий.
 Сні́сько — точнісінько
 Сно́чі — учора звечора
 Сб́духи ві́женут — душу виженуть (від перших слів похоронного співу «Со духи праведних...»)
 Сокоті́ти — берегти, доглядати
 Сокоті́тися — стерегтися (Ч.)
 Сорokáтий — рябий
 Со́тик — дрібна монета
 Спас — жарт
 Спасува́ти — жартувати (Ч.)
 Сперѹ́чити — заперечити
 Сперти́ — зупинити
 Сперхну́ти — стрепенутися, швидко повернутися
 Спирáти — стримувати, зупиняти
 Спі́ра — задуха, астма
 Сполока́ти — зчистити, пограбувати
 Спóри́й — чималий
 Спрі́критися — остогиднути
 Спѹ́дитися — перелякатися
 Спѹ́за — попіл, сажа
 Стари́ня — батьки, взагалі старші віком люди
 Ста́я — хатина на полонині
 Стéжа — розвідка, роз'їзд
 Сті́рта — купа, скирта
 Стокмі́ти — (з)годитися (Ч.); домовитися про плату
 Сто́нкнути — стати тоншим; схуднути
 Сторóнський — з іншої сторони, з іншого села, чужий
 Сторца́к — колода, що стоїть сторч
 Страшкі́всин — боягуз
 Стрі́ко — дядько, батьків брат
 Стрі́л — постріл
 Стрі́льба́ — рушниця
 Стрóмий — крутий
 Стрoше́ний — зруйнований, збідний
 Стрѹ́чувати — зіштовхувати

Субтєльний — нижній, тендітний
Суга́к — ссавець групи антилоп
Сукрї́тити — нарікати
Сума́р — багач; сумарі сумєнні — великі багачі
Су́тки — вузенька, обгороджена воринням вуличка
Сцуріка́тися — відступити (Ч.)
Свї́тці — святі (Ч.)

Та́йстра — торба
Такса́тор — оцінювач, урядова особа
Тала́н — маєток, майно
Талі́ян — італієць
Та́ма — дамба
Тамарі́ск — декоративне дерево
Тані́стра — ранець
Танові́ти — слухати
Тарка́тий — строкатий
Та́ца — піднос, таріль для пожертв
Та́шка — калитка; портфель, торба
Твар — обличчя
Теребі́люлька — непотріб (зневажливо)
Терє́ти — втрачати
Те́рміне — тріски (Ч.)
Те́рміття — останки зігертих конопель (Ч.); кстриця
Те́рміть — термін в суді
Терпен́тіна — оліфа
Те́ртиця — дошка
Те́ртус — безладдя
Терх, терхві́вка — ладунок на коня; усі панкунки, що на осідланого коня кладуться; набір, в'юк (Ч.); вантаж
Теста́мент — заповіт
Тегло́ — в'ючна худоба, коні, воли (Ч.)
Те́кнути — щезнути; торкнути (Ч.); най си текне — нехай щезає
Тилі́нка — сопілка з вербової кори
Ті́рба — кров
Тівна — тільна
Ті́сар — цісар
Ті́сарська дорога — брукована дорога, побудована з наказу уряду
Ті́ска — коса, кіска
Тобі́вка — торбина
То́кма — згода (Ч.); угода
То́кмо — тільки

Торбе́й — той, що ходить з торбами, жебрак (Ч.)
Торга́тися — вириватися
Трабува́ти — бажати чогось
Трати́ти — карати на смерть
Тратува́ти — частувати
Тра́чка — тартак, лісопилний завод
Трепе́та, трепе́товий — осика, осиковий
Треті́нник — заробітчанин, той, що працює за третину
Трибува́ти — вимагати, потребувати
Трійло́зела — бур'ян
Трош́йти — марнотравити (Ч.); витрачати
Тро́ща — очерет
Тру́мно, тру́нва — домовина
Ту́го — ціпка, міцно; раз коло раз (Ч.)
Ту́рлаш — безладна купа ковбків (Ч.)
Туск — туга, жаль
Убе́ря — одяг
Ув'є́сти — ослабнути, зів'яти
Углаго́їти — заспокоїти, втихомирити
Укі́й — досвідчений, навчений
Ура́ (вурá) — злість
Урге́нс — нагадувати, нагадування
Ургува́ти — прискорювати
Урльо́п, урльо́пник — військова відпустка, відпускник
Усі́льниця — гусениця, гусінь
Фа́йний — гарний
Фа́кля — смолоскип
Фа́на — прапор
Фанте́рія — інфантерія, піхота
Фартуша́нка — міщанка (Ч.); городянка
Фасува́ти — отримувати, одержувати
Фе́бр — фельдфебель, командир
Фє́ник — дрібна австрійська монета
Ферва́льтер — службовець лісництва
Фє́рії — канікули, вакації
Фє́штир — лісник
Фі́н, фі́на — похресник, похресниця (Ч.)
Фі́ра — підвода
Фі́рліду́нок — повістка, завізвання до суду (Ч.)
Фі́ст — кінь (Ч.)

- Ф л е т е в, ф л е т е в, ф л е к е в — парубок (Ч.)
- Ф л е т і в н я — парубоцтво
- Ф л о ё р а, ф л о я р а — сопілка
- Ф л о н т — клейтух, пиж
- Ф о л о с і т и с я — щаститися (Ч.)
- Ф о р ш п а н — підвода; повинність, відроблювана кіньми з підводами
- Ф у д ж я — метелиця
- Ф у д у л і т и с я — хвалитися, пишатися
- Ф у ж д е л і т и — заносити снігом
- Ф у р д і г а — тюрма
- Ф у р к н у т и — злетіти з шумом
- Ф у р т — раз у раз (Ч.)
- Ф у т р а ш — пожива (Ч.), харч
- Ф у ф е л а — метелиця
- Х а в к а — рот (зневажливо)
- Х а в т у р — книш (Ч.); також подачки
- Х а р ч у в а т и — їсти, гризти
- Х а р ч у н о к — їжа, страва, також частування
- Х и б і т и — бракувати
- Х і д н і к — тротуар
- Х і т а р — готар, кордон села
- Х о л б о ш н і — штани
- Х о р о м и — сіни (Ч.); хорімні — сінні
- Х р а б у с т — молоде листя капусти (Ч.)
- Х р и с т і н і н — мужик (Ч.)
- Х р у н ь — свиня (зневажливо)
- Ц а р а — обєра
- Ц а р и н к а — обгороджений ґрунт недалеко оселі, найчастіше сіножать
- Ц а р і в н і к — рослина
- Ц в а й к а — березова вужевка (Ч.)
- Ц ё п а т и — доїти
- Ц и м б р і л я — служба
- Ц л о б и в и й — митний
- Ц о ф а т и с я — повертати назад
- Ц у р і к а т и — подавати назад
- Ц у р і к и — від zugik (нім.) — назад; ті, що йдуть назад, відступають
- Ц у р к а н к а — важка робота кайлом
- Ц я п а т и — капати
- Ч а к о — військовий головний убір
- Ч а п р а г а — застібка
- Ч в а л и й — прудкий
- Ч е л я д і н а, ч і л і д і н а — молодиця, жінщина (Ч.)
- Ч е м е р і ц я (ч і м е р і ц я) — горілка
- Ч е п і т и, ч і п і т и — стати непо-рушно (Ч.)
- Ч е р л е н и й — червоний
- Ч е р т б і г и — скрині
- Ч і к о л о н к и — кістки на руках† (Ч.); чиколонки їсти — гризти пальці
- Ч и н і т и с я — удавати
- Ч і р ч и к — дуже низький смушок
- Ч і р ч и к о в и й — червоний
- Ч і в к а — чубчик
- Ч і л ь ц е — дівочі прикраси
- Ч і с а н е п о л о т н о — з тонко прядених ниток, ліпше біле полотно (Ч.)
- Ч і ч к а — квітка, ч і ч е н и й — гарний, як квітка
- Ч о р г а л о — малий потік з дощу (Ч.)
- Ч у г а й с т е р — веселий дух (Ч.)
- Ч ю р і т и — дзюрчати, текти
- Ч ю р к а л о — джерело
- Ш а л а с — хата
- Ш а н е ц ь, ш а н ц — окіл
- Ш а п к у в а т и — знімати шапку, кланятися
- Ш в а р а — низанка
- Ш в а р м а — бойова лінія
- Ш в о р к — скіць! (Ч.); стриб!
- Ш и р і н к а, (ш и р і н ь к а) — хусточка (Ч.)
- Ш к а м у т к и — трісочки, шматочки
- Ш к р е п і т т я — хаші, завали
- Ш к у н ь г а т и — кульгати
- Ш н і р і т и — бігцем слідити (Ч.); шукати
- Ш п и х л і р — комора
- Ш п б т а т и с я — спотикатися
- Ш п у р е т и — кидати (Ч.)
- Ш т а й р а н т и — місцеві урядники
- Ш т р и к а т и — скочити (Ч.)
- Ш т р о ф — кара, штраф (Ч.)
- Ш т у д е р н о — хитромудро
- Ш т у р к а т и — штовхати (Ч.)
- Ш у р у й — забрайся (Ч.)
- Ш у с т к а — дрібна монета
- Ш у х — стос
- Щ ё з н и к — чорт, нечиста сила
- Щ и р ё ц ь — рослина
- Ю ш і т и с я — непокоїтися, бентежитися
- Я т и с я — личити, йтися, належати

З М І С Т

Марко Черемшина. <i>О. В. Мишанич</i>	5
---	---

Н О В Е Л И

К а р б и	
Карби	24
Дід	31
Раз мати родила	33
Святий Николай у гарті	41
Хіба даруймо воду!	44
«Грушка»	49
Злодія зловили	53
Лік	57
Бабин хід	61
Зведениця	62
Основини	64
Більмо	72
Горнець	81
Чічка	82
На боже	87
С е л о з а в і й н и	
Село потерпає	90
Перші стріли	92
Поменник	98
Бодай їм путь пропала!	112
Зрадник	127
Після бою (<i>Фрагмент</i>)	132
Село вигибає	134
В е р х о в и н а	
Верховина	146
Писанки	165
Ласка	169
На Купала, на Івана (<i>Нарис з гуцульського життя</i>)	173
Коляда	177
Бо як дим підймається (<i>Згадка</i>)	180
Туга	186
П а р а с о ч к а	
Парасочка	189
Козак	195
Інвалідка	201
За мачуху молоденьку	203
Зарікайся мід-горівку пити!	215

Марічку головка болять	218
Парубоцька справа	225
Посвяти Василеві Стефанику	
Добрий вечір, пане-брате!	232
Желання	238
Його кров	238
Під осінь	240
Стефаникові мужики	241

РАННІ ТВОРИ

Оповідання	
Керманич	244
Нечаяна смерть	250
Поезія	
Світляній панночці Одарці, донечці славної авторки «Шестикрильця» в незабудь	254
Сив-сокіл	255
Недописані книги	256
«Та не думай, Марусенько...»	256
Параска	257
Поезії в прозі	
Весна	258
Заморожені фіалки	258
Ледові цвіти	259
Плач цвітів	259
Море	259
Обнова	260
Симфонія	260
Гердан	261
Осінь	261
Верба	262
Сумно самотньому	263
Щоб не тії гори	263
Вона (<i>Нарис</i>)	264
Твори для дітей	
Незабудька	265
Рожі	265
Муха	266
Сльоза (<i>Різдвяна казка</i>)	266

ПЕРЕКЛАДИ

Еміль Золя. Банкрот	272
Оттон Канов. Суслатен еигораеит	275
Жюль Ренар. Лебідь	276
Роберт Шай. Молодість	277
Наперекір долі	278
Добрий ранок	278
Богдан Єлінек. Дідусь	278
Йоганн Бойер. Похід жене...	283
Петер Егго. Дві путерні	284
Йоганн Шлаф. Дикі гуси	286
Пан регістратор	286
Мультатулі. Авторитет	287

Йоганн Зейме. Шолоп	287
Кальман Мікшат. Багівецьке чудо	288
Поганин Фільчук	291
Ягничка	297
Людвік Тома. Клієнт	302
Карл Шенгер. Хрестини	305
Генрі Бордо. Правотар	309
Ангел Каралійчев. Піріг	313
П'єр Лоті. Сотворення чоловіка	315
Марія Тільшова. Любов і дідько	317
Макс Юнгнікель. Старий Лігман	320
Фелікс Тіммерманс. Процесія	321

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ ВИСТУПИ. СПОГАДИ. АВТОБІОГРАФІЯ.

«Стрімголов», оповідання В. Будзиновського	326
Спомини Семанюка про Федьковича	329
Відчит в 49-і роковини смерті Тараса Шевченка	330
Своя наука	337
Мужик-астроном	338
Прмова, виголошена в Снятині 14 лютого 1926 р. в залі міщанської читальні Равлюкові Василюві	339
Фрагменти моїх споминів про Івана Франка	340
Автобіографія	344
Йордан	351
Колядникам науки	354

ЛИСТИ

1. До О. С. Маковея. 26 грудня 1895 р.	356
2. До О. С. Маковея. 22 лютого 1896 р.	356
3. До О. С. Маковея. 1 квітня 1896 р.	357
4. До О. С. Маковея. 5 січня 1897 р.	358
5. До О. С. Маковея. 20 січня 1897 р.	359
6. До редакції газ. «Буковина». 24 червня 1897 р.	359
7. До О. С. Маковея. 19 березня 1899 р.	360
8. До О. С. Маковея. 20 березня 1899 р.	360
9. До редакції «Літературно-наукового вісника». 13 липня 1899 р.	361
10. До М. Г. Павлика. 5 квітня 1900 р.	361
11. До редакції «Літературно-наукового вісника». 10 січня 1901 р.	362
12. До нестановленої особи. 6 липня 1914 р.	362
13. До В. М. Гнатюка. 21 квітня 1922 р.	362
14. До В. М. Гнатюка. 21 жовтня 1922 р.	363
15. До В. М. Гнатюка. 20 березня 1923 р.	363
16. До Д. Я. Лукіяновича. 15 серпня 1923 р.	364
17. До В. М. Гнатюка. 1 жовтня 1923 р.	364
18. До В. М. Гнатюка. 6 січня 1925 р.	365
19. До В. М. Гнатюка. 27 лютого 1925 р.	365
20. До М. К. Зерова. 27 лютого 1925 р.	366
21. До Ольги Маковей. Кінець серпня 1925 р.	367
22. До М. К. Зерова. 19 жовтня 1925 р.	367
23. До К. В. Гриневичевої. 12 грудня 1925 р.	368
24. До редакції газ. «Новий час». 21 грудня 1925 р.	369
25. До редакції журн. «Світ». Грудень 1925 р.	369

26. До А. В. Музички. 22 січня 1926 р.	370
27. До ювілейного комітету по відзначенню 25-річчя літературної діяльності Антона Крушельницького. 14 лютого 1926 р.	370
28. До М. К. Зерова. 13 березня 1926 р.	372
29. До М. К. Зерова. 24 квітня 1926 р.	374
30. До М. І. Рудницького. Квітень. 1926 р.	374
31. До М. І. Рудницького. Квітень 1926 р.	375
32. До В. М. Гнатюка. 4 червня 1926 р.	375
33. До редакції журн. «Світ». 19 грудня 1926 р.	376
34. До редакції газ. «Громадський голос». Грудень 1926 р.	376
35. До редакції газ. «Громадський голос». Грудень 1926 р.	377
36. До М. Г. Рудницького. Грудень 1926 р.	377
37. До М. Г. Рудницького. Грудень 1926 р.	378
38. До М. Т. Голинського. Грудень 1926 р.	379
39. До М. Т. Голинського. Перша половина квітня 1927 р.	379
Примітки	381
Пояснення слів	428

Академия наук Украинской ССР
Издательство «Наукова думка»

БИБЛИОТЕКА УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Дооктябрьская украинская литература

Литературно-художественное издание

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

Новеллы

Посвящения Василию Стефанику

Ранние произведения

Переводы

Литературно-критические произведения

Воспоминания. Автобиография

Письма

Составитель и автор примечаний
АЛЕКСЕЙ ВАСИЛЬЕВИЧ МИШАНИЧ

(На украинском языке)

Киев Наукова думка 1987

Редактор

В. Я. ПИПЧЕНКО

Художник

В. М. ДОЗОРЕЦЬ

Художній редактор

В. П. КУЗЬ

Технічний редактор

Б. М. КРИЧЕВСЬКА

Коректори

Л. П. РЯБЦЕВА,

Н. І. КРИВОРУЧКО

ІБ № 8043

Здано до фотонабору 26.12.86. Підп. до друку 29.04.87.

Формат 84×108/32. Папір друк. № 2. Літ. гарн.

Вис. друк з ФПФ. Ум. друк. арк. 23,52. Ум. фарбо-відб. 23,52.

Обл. вид. арк. 28,56. Тираж 140 200 прим. Зам. 6-525.

Ціна 3 крб. 10 к.

Видавництво «Наукова думка»

252 601 Київ 4, вул. Рєпіна, 3.

Книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе

310057 Харків 57, вул. Донець-Захаржевського, 6/8

«БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ»

СЕРІЯ

«ДОЖОВТНЕВА

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА»

*

ВИПУЩЕНО:

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

1982, 320 с.

ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

1982, 544 с.

МАРКО ВОВЧОК

1983, 640 с.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА XVIII СТ.

1983, 696 с.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

1983, 544 с.

ПЕТРО ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ.

ЄВГЕН ГРЕБІНКА

1984, 608 с.

АНАТОЛІЙ СВИДНИЦЬКИЙ

1985, 576 с.

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ

1985, 640 с.

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ

1985, 576 с.

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ, т. 1

1986, 640 с.

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ, т. 2

1986, 640 с.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА, т. 1

1986, 608 с.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА, т. 2

1987, 728 с.

УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ-РОМАНТИКИ

ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА XVII СТ.

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

Черемшина, Марко.

Ч-46 Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи /Вступ. стаття, упоряд. й приміт. О. В. Мишанича; Ред. тому В. М. Русанівський. —К.: Наук. думка, 1987.— 448 с.: портр.— (Б-ка укр. літ. Дожовт. укр. літ.).—

(В опр.): 3 крб. 10 к., 140 200 пр.

Том знайомить з творчістю Марка Черемшини, зокрема з новелами із збірників «Верховина», «Парасочка», «Село під час війни» та інших, а також з поезіями в прозі, вибраними листами.

Ч 4702590100-350 передплатне
М221(04)-87

84Укл—44